Program Rewitalizacji Miast

Opracowanie eksperckie

Wrzesień 2014

Projekt „Program działań dla miejskich obszarów funkcjonalnych Bydgoszczy i Torunia w nowej perspektywie finansowej 2014-2020" jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

POMOC TECHNICZNA
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

MINISTERSTWO
INFRASTRUKTURY I ROZWOJU

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

1. Wstęp ... 6
1.1. WPROWADZENIE ... 7
1.2. STRUKTURA DOKUMENTU ... 11
1.3. ZAKRES I CEL PROGRAMU REWITALIZACJI MIAST ... 14
1.4. UMOCOWANIA PRAWNE ... 24
1.5. SPOSÓB PRACY NAD DOKUMENTEM ... 29
1.6. PROCES DOJŚCIA DO LISTY OBSZARÓW PROBLEMOWYCH ... 35
2. Podsumowanie zarządcze ... 43
3. Analiza dotychczasowych doświadczeń rewitalizacyjnych miast – Lokalne Programy Rewitalizacji 50
3.1. KRYTERIA WYBORU OBSZARÓW PRZEZNACZONYCH DO REWITALIZACJI ... 51
3.2. CHARAKTERYSTYKA REWITALIZOWANYCH OBSZARÓW ... 57
3.3. STAN REALIZACJI LPR ... 63
3.4. ZASADY MONITORINGU I EWALUACJI LPR ... 72
3.5. POWODY NIEZREALIZOWANIA PIERWOTNIE ZAŁOŻONYCH ZADAŃ ... 80
3.6. OBSERWACJE I WNIOSKI ... 82
3.7. KLUCZ PODZIAŁU ŚRODKÓW NA REWITALIZACJĘ W RAMACH RPO WK-P NA LATA 2007-2013 ... 90
4. Diagnoza miast BTOF w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych ... 93
4.1. PODSYSTEM SPOŁECZNO–GOSPODARCZY ... 94
4.2. PODSYSTEM URBANISTYCZNY ... 140
4.3. OBSZARY DO OBJĘCIA DZIAŁANIAMI REWITALIZACYJNYMI ... 165
5. Cele i kierunki działań rewitalizacyjnych ... 169
5.1. KRYTERIA WYBORU PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH ... 170
5.2. CHARAKTERYSTYKA OBSZARÓW WSKAZANYCH DO OBJĘCIA DZIAŁANIAMI REWITALIZACYJNYMI ... 176
5.3. METODOLOGIA ŁĄCZENIA ASPEKTÓW SPOŁECZNYCH Z INFRASTRUKTURALNYMI 277
6. Przegląd potencjalnych źródeł finansowania projektów ... 294
7. Zasady monitoringu i ewaluacji Programu ... 302
SPIS MAP ... 304
SPIS WYKRESÓW ... 306
SPIS FOTOGRAFII ... 306
SPIS SCHEMATÓW ... 310
SPIS TABEL ... 310
8. Załączniki ... 312
ZAŁĄCZNIK 1 ... 313
ZAŁĄCZNIK 2 ... 317
ZAŁĄCZNIK 3 ... 337

Słowniczek

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) - nowe z punktu widzenia polityki spójności narzędzie, za pomocą którego realizowane będą strategie terytorialne, przede wszystkim dotyczące zintegrowanych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, opartych na współpracy w ramach obszaru funkcjonalnego. Przy pomocy tego instrumentu, partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego obszarów funkcjonalnych mogą realizować zintegrowane przedsięwzięcia służące rozwiązywaniu wspólnych problemów, łączące działania finansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego

Obszar funkcjonalny (OF) – obszar szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, stanowiący zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju[1]

Bydgosko-Toruński Obszar Funkcjonalny (BTOF) – obszar funkcjonalny, który zostanie określony przez Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Procedura jego określenia rozpocznie się po wejściu w życie stosownych przepisów Ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2003 nr 80 poz. 717), co nastąpi 25.09.2014 r.

W niniejszym dokumencie BTOF utworzą gminy, które podpisały porozumienie w sprawie realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego:

- 2 miasta na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń)
- 1 gmina miejska (gmina Chełmża)
- 6 gmin miejsko-wiejskich (Koronowo, Kowalewo Pomorskie, Łabiszyn, Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Szubin)
- 14 gmin wiejskich (Białe Błota, Chełmża, Czernikowo, Dąbrowa Chełmińska, Dobrcz, Lubicz, Łubianka, Łysomice, Nowa Wieś Wielka, Obrowo, Osielsko, Sicienko, Wielka Nieszawka, Zławieś Wielka)
- 2 powiaty (bydgoski i toruński)

Rewitalizacja – wyprowadzenie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez przedsięwzięcia całościowe (integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki), skoncentrowane terytorialnie i prowadzone we współpracy z lokalną społecznością, w sposób zaplanowany oraz zintegrowany przez określenie i realizację programów rewitalizacji[2]. Pojęcie pochodzi z języka łacińskiego, w którym termin „vitalis" oznacza „żywotny, a przedrostek „re" oznacza: „ponownie, „znów", co razem oznacza „ponowne ożywienie", „przywrócenie do życia". Przez „ożywienie/przywrócenie do życia" obszaru czy dzielnicy należy rozumieć przywrócenie im pierwotnej funkcji, którą jest użytkowanie przez ludzi

Program Rewitalizacji Miast (PRM) - instrument zintegrowanego podejścia w zakresie rewitalizacji mający charakter ekspercki i pomocniczy. Program ma charakter strategiczny, z elementami

[1] Dz.U. 2003 Nr 80 poz. 717 Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
[2] Narodowy Plan rewitalizacji 2022. Założenia, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014 r.

operacyjnymi. Może on stanowić bazę do opracowania gminnych dokumentów operacyjnych (Lokalnych Programów Rewitalizacji).

Program Rewitalizacji Miast obejmuje 9 miast wchodzących w skład gmin, które podpisały porozumienie w sprawie realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego:

- 2 miasta na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń)
- 1 gminę miejską (Chełmża)
- 6 miast wchodzących w skład gmin miejsko-wiejskich (Koronowo, Kowalewo Pomorskie, Łabiszyn, Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Szubin)

Lokalny Program Rewitalizacji (LPR) lub Program Rewitalizacji uchwalany na poziomie gminnym- instrument zintegrowanego podejścia w zakresie rewitalizacji o zasięgu gminnym, sporządzany przez jednostkę samorządu terytorialnego zgodnie z wytycznymi dotyczącymi przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji oraz obejmujący listę i zakres projektów rewitalizacyjnych przewidzianych do realizacji. Program rewitalizacji ma stanowić podstawę prowadzenia działań rewitalizacyjnych. Objęcie danego obszaru programem rewitalizacji będzie stanowił podstawę wspierania go poprzez instrumenty/narzędzia dedykowane rewitalizacji (programy unijne i instrumenty krajowe) lub korzystania z preferencji w innych instrumentach, programach i działaniach sektorowych[3]

Interesariusze - wszystkie podmioty i grupy społeczne, mogące potencjalnie uczestniczyć i mieć wpływ na realizację działań rewitalizacyjnych oraz ci, których interesy mogą być związane z procesem odnowienia określonego obszaru

Obszar problemowy/ kryzysowy - obszar, który utracił swoje pierwotne funkcje lub przeznaczenie, w stopniu uniemożliwiającym lub znacząco utrudniającym dalszy jego rozwój lokalny, albo gdzie funkcje te nie są realizowane prawidłowo. Obszar niekorzystnych zjawisk społeczno-gospodarczych i przestrzennych wskazany do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w Programie Rewitalizacji Miast

Analiza społeczno-gospodarcza – jedna z analiz przeprowadzana w ramach diagnozy miast BTOF w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych mająca na celu dokonanie charakterystyki stanu istniejącego miast i identyfikację najważniejszych obszarów problemowych w aspektach społeczno-gospodarczych. W analizie uwzględniono kryteria będące miernikiem poziomu rozwoju społeczno–gospodarczego w takich obszarach, jak: demografia, bezrobocie, wykluczenie społeczne, przestępczość, edukacja i aktywność gospodarcza

Analiza urbanistyczna - jedna z analiz przeprowadzana w ramach diagnozy miast BTOF w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych, której celem jest dokonanie charakterystyki stanu istniejącego miast i identyfikacja najważniejszych problemów w aspektach przestrzennych. Ocena tkanki miejskiej uwzględnia ocenę zdegradowanej struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa

[3] Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014 r.

1. Wstęp

Wprowadzenie
Struktura dokumentu
Zakres i cel Programu Rewitalizacji Miast
Umocowania prawne
Sposób pracy nad dokumentem
Proces dojścia do listy obszarów problemowych

Niniejszy rozdział stanowi wstęp do Programu Rewitalizacji Miast. W ramach tej części dokumentu zaprezentowano cele realizacji Programu oraz elementy podejścia metodologicznego do opracowania dokumentu, w tym procesu wyboru obszarów do rewitalizacji.

1.1. WPROWADZENIE

Integralną i naturalną częścią procesów rozwojowych miast jest stały i ciągły proces przemian miejskich, łączący przedsięwzięcia infrastrukturalne z ograniczaniem niekorzystnych zjawisk społecznych, a także podejmowaniem działań w zakresie kultury oraz poprawy stanu środowiska. Rewitalizacja obejmuje kompleksowe działania podejmowane na terenach miasta, zwłaszcza w starych dzielnicach, zdegradowanych pod względem przestrzennym, społecznym, gospodarczym, estetycznym, infrastrukturalnym, komunikacyjnym i funkcjonalnym. Stanowi ona istotny instrument rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, gdyż prowadzi do poprawy jakości życia lokalnej wspólnoty. Poprawa jakości życia rozumiana jest tu jako zapewnienie bezpieczeństwa, godziwych warunków mieszkaniowych, opieki zdrowotnej, warunków kształcenia, poprawy stanu środowiska naturalnego i kulturowego, przywrócenie ładu w przestrzeni miejskiej, wzrost aktywności gospodarczej oraz odbudowy więzi społecznych. Proces ten powinien mieć skoordynowany charakter i być przeprowadzony zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, skutecznie integrując aspekty społeczne, przestrzenne, ekonomiczne, kulturalne, budowlano-inwestycyjne i ekologiczne w ramach określonego celu[4].

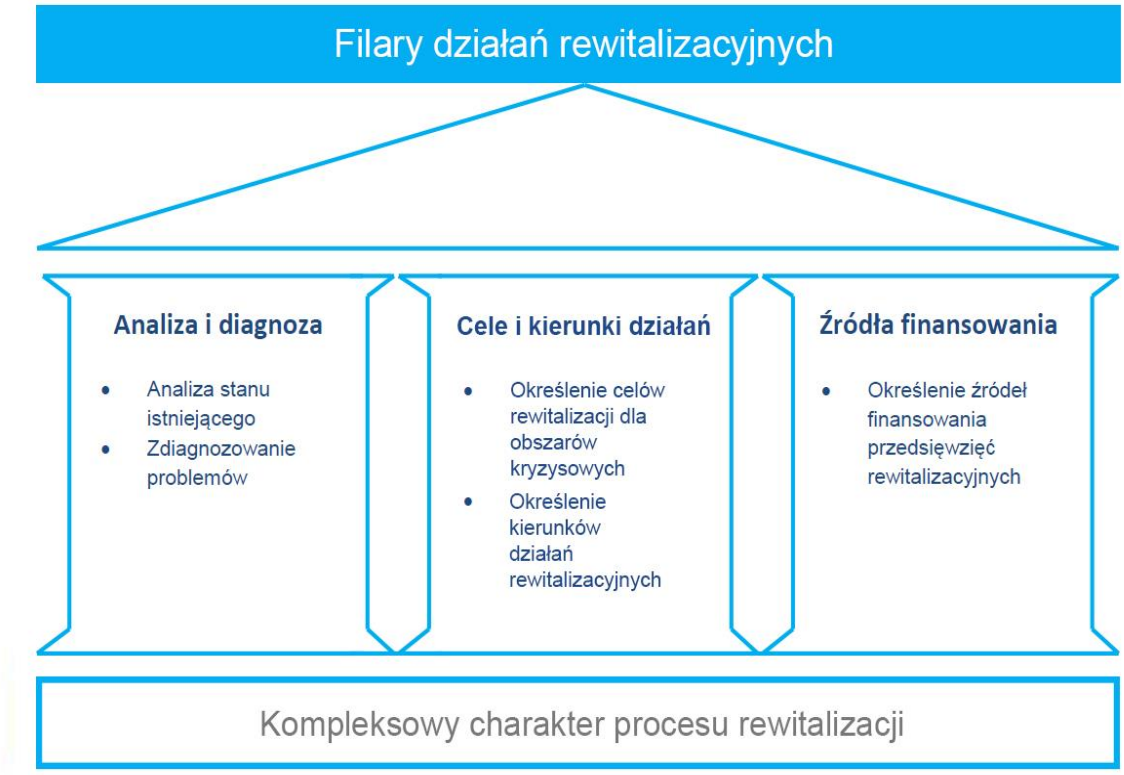
Najpełniej ideę rewitalizacji przedstawia definicja Komitetu Naukowego Instytutu Rozwoju Miast: *„rewitalizacja jest to skoordynowany proces, prowadzony wspólnie przez władzę samorządową, społeczność lokalną i innych uczestników, będący elementem polityki rozwoju i mający na celu przeciwdziałanie degradacji przestrzeni zurbanizowanej, zjawiskom kryzysowym, pobudzanie rozwoju i zmian jakościowych poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju”*[5].

Rewitalizacja powinna mieć charakter kompleksowy, odnosić się do konkretnego, ograniczonego terytorium i łączyć wysiłki różnych podmiotów, których suma ma spowodować trwałe ożywienie społeczne i gospodarcze obszaru. Każde założone działanie rewitalizacyjne powinno być planowane i programowane w oparciu o trzy elementy zaprezentowane na poniższym schemacie.

[4] Działania infrastrukturalne realizowane w ramach rewitalizacji muszą uwzględniać obowiązujące wymagania m. in.: w zakresie technologii, redukcji emisji substancji szkodliwych i energooszczędności

[5] K. Skalski, *Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2009

Schemat 1. Filary działań rewitalizacyjnych

Źródło: Opracowanie własne

Celem nadrzędnym rewitalizacji jest przezwyciężenie występującego na danym obszarze „stanu kryzysowego" poprzez ograniczenie, niwelowanie negatywnych zjawisk społecznych i przywrócenie lub nadanie nowej funkcji oraz stworzenie warunków do jego zrównoważonego rozwoju w oparciu o charakterystyczne uwarunkowania wewnętrzne. Działania te powinny być prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez określenie i realizację programów rewitalizacji, ukierunkowanych na trwałe ożywienie społeczne i gospodarcze obszaru[6].

Nieodłącznym elementem rewitalizacji są wszelkie podmioty, instytucje i osoby znajdujące się i działające w granicach obszaru objętego tym procesem, będące jego potencjalnymi uczestnikami, dla których jego przeprowadzenie jest ważne ze względu na miejsce zamieszkania czy prowadzoną działalność. Bezpośrednimi odbiorcami działań rewitalizacyjnych są przede wszystkim mieszkańcy, organizacje, właściciele i zarządcy nieruchomości, podmioty gospodarcze działające na obszarze przewidzianym do rewitalizacji oraz inwestorzy i inne osoby zamierzające uczestniczyć w działaniach rewitalizacyjnych.

W związku z powyższym, kluczową rolę w procesie rewitalizacji odgrywa identyfikacja interesariuszy, służąca zdefiniowaniu kręgu podmiotów mogących potencjalnie wpłynąć i uczestniczyć w działaniach mających na celu odnowienie określonego obszaru.

[6] Krajowa Polityka Miejska (projekt wersja I), Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014 r.

Proces mapowania (tj. identyfikacji) uwzględnia cztery możliwe poziomy zaangażowania interesariuszy:

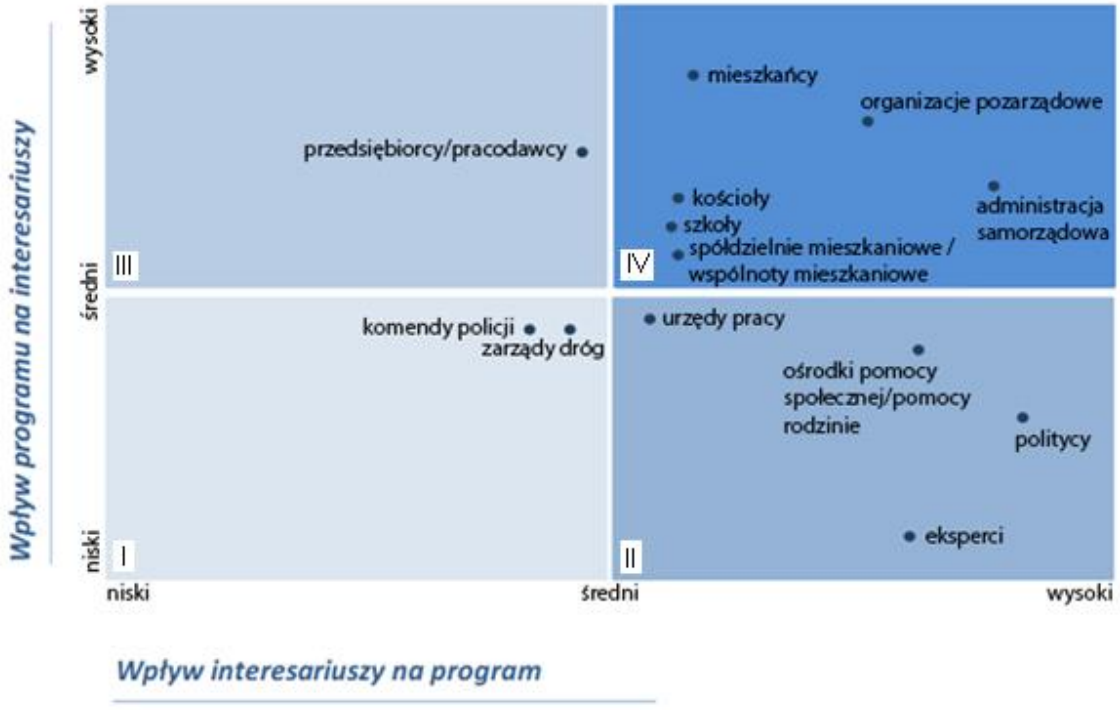
- Poziom I Informowanie, czyli komunikację pasywną, polegającą na przekazywaniu interesariuszom wybranych informacji
- Poziom II Konsultowanie, czyli pozyskanie informacji zwrotnej od interesariuszy
- Poziom III Angażowanie, czyli bezpośredni dialog z interesariuszami, pozyskanie opinii, spostrzeżeń, uwag, komunikowanie planowanych działań
- Poziom IV Współpraca, czyli najwyższy poziom dialogu, obejmujący różnego rodzaju partnerstwa projektowe

Głównymi interesariuszami w procesie rewitalizacji miasta są:

- Mieszkańcy
- Przedsiębiorcy/pracodawcy
- Organizacje pozarządowe (NGO)
- Eksperci
- Administracja samorządowa
- Politycy
- Ośrodki pomocy społecznej/ośrodki pomocy rodzinie
- Szkoły
- Kościoły/Związki wyznaniowe
- Spółdzielnie mieszkaniowe/wspólnoty mieszkaniowe/zarządcy nieruchomości
- Komendy Policji
- Urzędy Pracy
- Zarządy Dróg

Na podstawie poziomu zaangażowania interesariuszy określa się z jednej strony wpływ interesariuszy na Program, z drugiej, wpływ Programu na interesariuszy, co pokazuje poniższy schemat.

Schemat 2. Identyfikacja interesariuszy

Źródło: Opracowanie własne

Pierwsza ćwiartka schematu obejmuje interesariuszy o relatywnie niewielkim wpływie na Program. Grupa interesariuszy, która znalazła się w pierwszej ćwiartce charakteryzuje się także względnie niedużym zainteresowaniem w zakresie podejmowanych w ramach Programu działań. W stosunku do tej grupy należy skupić się na jej monitorowaniu celem identyfikacji ewentualnych zmian w podejściu lub w zakresie rzeczywistej możliwości oddziaływania na program.

Do drugiej ćwiartki kwalifikują się interesariusze, którzy mają potencjalnie duży wpływ na Program, jednocześnie jednak wpływ Programu na nich jest na stosunkowo niskim poziomie. Interesariusze ci zachowują się zwykle pasywnie. Jeśli jednak poziom ich zainteresowania wzrośnie, mogą okazać się niezwykle wpływowi. Dlatego ważne jest nie tylko stałe monitorowanie tych grup, ale przede wszystkim podejmowanie działań w celu włączenia ich w prowadzone działania.

Interesariusze, którzy znajdują się w trzeciej ćwiartce są wysoce zainteresowani wynikami i działaniami Programu, ich wpływ na niego jest jednak znikomy. Bardzo istotna jest budowa wśród nich poczucia, że są oni niezwykle ważni w procesie rewitalizacji. Należy dbać o dobry kontakt z tą grupą interesariuszy, gdyż ich włączenie się w Program może nieść za sobą wiele istotnych zalet dla społeczności lokalnej. Ważne jest, aby informować oraz prowadzić dialog, w celu pozyskania ich opinii oraz uwzględnienia ich potrzeb i zaadresowania wskazanych przez nich problemów.

Czwarta ćwiartka to najbardziej kluczowi interesariusze procesu rewitalizacji, wymagający kompleksowego podejścia do zarządzania relacjami z nimi. Między uczestnikami a Programem występuje wysoki stopień zależności. Istotne jest podejmowanie w stosunku co do nich regularnych działań skierowanych na prowadzenie kompleksowego dialogu – regularne pozyskiwanie informacji zwrotnych, angażowanie w różnego rodzaju przedsięwzięcia oraz nawiązywanie współpracy w wybranych obszarach.

1.2. STRUKTURA DOKUMENTU

Program Rewitalizacji Miast składa się z dwóch komplementarnych części:

- Diagnostycznej – prezentującej dotychczasowe doświadczenia miast BTOF w zakresie rewitalizacji, analizę miast w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych oraz identyfikację obszarów problemowych wymagających objęcia działaniami rewitalizacyjnymi
- Programowej – określającej kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych, tj. propozycje / typy / pakiety przedsięwzięć rewitalizacyjnych wraz z wytycznymi w zakresie łączenia aspektów miękkich z infrastrukturalnymi oraz zestawem potencjalnych źródeł ich finansowania

Struktura dokumentu wraz z krótką charakterystyką poszczególnych rozdziałów została przybliżona w poniższej tabeli.

Tabela 1. Struktura dokumentu

Wstęp	Wprowadzenie	W rozdziale 1.1 zaprezentowane zostało wprowadzenie teoretyczne do dokumentu. Zdefiniowano pojęcie, ideę i cele rewitalizacji, określając elementy niezbędne (filary) działań rewitalizacyjnych. Wskazano także uczestników procesu rewitalizacji (interesariusze).
	Struktura dokumentu	Dokonano krótkiej charakterystyki każdego z rozdziałów
	Zakres i cel Programu Rewitalizacji Miast	Przedstawiono zakres tematyczny i terytorialny oraz cel Programu Rewitalizacji Miast (PRM), jako dokumentu eksperckiego. Rozdział prezentuje także wzajemne relacje formalne i merytoryczne pomiędzy programami rewitalizacji uchwalanymi na poziomie gmin a Programem Rewitalizacji Miast (PRM).
	Umocowania prawne	Odwołano się do dokumentów planistycznych i strategicznych stanowiących punkt wyjścia do opracowania Programu (takich jak np.: Krajowa Polityka Miejska, Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020)
	Sposób pracy nad dokumentem	Przedstawiono metodykę opracowania dokumentu wraz z opisem prac przeprowadzonych w ramach poszczególnych etapów. W opisie uwzględniono wykorzystane narzędzia i techniki badawcze
	Proces dojścia do listy obszarów problemowych	Scharakteryzowano sposób wyboru obszarów problemowych, w tym zastosowane metody oraz kryteria i wskaźniki, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów rekomendowanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi.

Rozdział II **Podsumowanie zarządcze**	-	Przedstawiono streszczenie dokumentu, kluczowe wyniki badań i wnioski
Rozdział III **Analiza dotychczasowych doświadczeń rewitalizacyjnych - Lokalne Programy Rewitalizacji**	Kryteria wyboru obszarów przeznaczonych do rewitalizacji	Bazując na Lokalnych Programach Rewitalizacji miast BTOF dotyczących okresu programowania 2007-2013 zaprezentowano kryteria i wskaźniki stanowiące podstawę do wyznaczenia obszarów rekomendowanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi na podstawie
	Charakterystyka rewitalizowanych obszarów	Wskazano obszary przyjęte do rewitalizacji w latach 2007-2013 oraz dokonano ich charakterystyki
	Stan realizacji LPR	Określono stopień realizacji Lokalnych Programów Rewitalizacji poszczególnych miast BTOF z uwzględnieniem realizowanych w latach 2007-2013 zadań
	Zasady monitoringu i ewaluacji LPR	Przedstawiono podejście do realizacji programów, instrumenty wdrażania, monitoringu i ewaluacji
	Powody niezrealizowania pierwotnie założonych zadań	Przedstawiono efekty działań rewitalizacyjnych, w tym trudności związane z realizacją projektów
	Obserwacje i wnioski	Zestawiono obserwacje i wnioski na temat zdobytych przez miasta BTOF doświadczeń w zakresie rewitalizacji. Zaprezentowano przykłady dobrych i złych praktyk w obszarze realizacji dotychczasowych projektów rewitalizacyjnych
Rozdział IV **Diagnoza miast BTOF w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych**	Podsystem społeczno-gospodarczy	Przedstawiono analizę społeczną gospodarczą miast/jednostek urbanistycznych miast BTOF zawierającą charakterystykę następujących obszarów tematycznych: • Demografia • Bezrobocie • Wykluczenie społeczne • Przestępczość • Edukacja • Aktywność gospodarcza Przedstawiono wnioski z dokonanych analiz. Zidentyfikowano obszary priorytetowe, rekomendowane do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi na podstawie diagnozy społeczno-gospodarczej
	Podsystem urbanistyczny	Przedstawiono analizę urbanistyczną miast/jednostek urbanistycznych miast BTOF. Scharakteryzowano zdegradowaną strukturę miejską w następującym zakresie: • Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, działki nieużytkowe / odłogi miejskie • Zdegradowane przestrzenie publiczne • Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty objęte ochroną konserwatorską Przedstawiono opis zasobów mieszkalnictwa w takich kategoriach jak: • Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego • Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania • Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji Przedstawiono wnioski z dokonanych analiz. Zidentyfikowano obszary priorytetowe, rekomendowane do objęcia działaniami na podstawie diagnozy urbanistycznej listę obszarów kryzysowych
	Obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi	Zaprezentowano wyniki syntezy analizy społeczno-gospodarczej i urbanistycznej. Zaprezentowano obszary rekomendowane do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi
Rozdział V **Cele i kierunki działań rewitalizacyjnych**	Kryteria wyboru projektów rewitalizacyjnych	Wskazano zestawienie propozycji kryteriów wyboru projektów rewitalizacyjnych
	Charakterystyka obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi	Zaprezentowano informacje profilowe obszarów rekomendowanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi. Scharakteryzowano obszar kryzysowy, główne problemy na nim występujące, cele rewitalizacyjne, kluczowe działania rekomendowane dla obszaru oraz

		propozycje pakietów działań (w tym wytycznych w zakresie ich konstrukcji oraz zarządzania procesem rewitalizacji)
	Metodologia łączenia aspektów społecznych z infrastrukturalnymi	Wskazano sposób podejścia do realizacji projektów zintegrowanych łączących aspekty społeczne z infrastrukturalnymi oraz przykłady udanej rewitalizacji. Scharakteryzowano dobre praktyki w zakresie przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz kierunki partycypacji społecznej
Rozdział VI **Przegląd potencjalnych źródeł finansowania projektów**	-	Zaprezentowano główne, potencjalne źródła finansowania działań rewitalizacyjnych (infrastrukturalnych i społecznych)
Rozdział V **Zasady monitoringu i ewaluacji Programu**	-	Przedstawiono główne podejście do realizacji Programu, monitoringu i ewaluacji, w tym uwzględniono instrumenty wdrażania Programu
Inne	Wykaz map	
	Wykaz tabel	
	Wykaz wykresów	
	Wykaz zdjęć	
	Wykaz schematów	
	Załączniki	

Źródło: Opracowanie własne

1.3. ZAKRES I CEL PROGRAMU REWITALIZACJI MIAST

Kontekst opracowania dokumentu

PRM stanowi jeden z produktów prac opracowanych w związku z realizacją projektu „Program działań dla miejskich obszarów funkcjonalnych Bydgoszczy i Torunia w nowej perspektywie finansowej 2014-2020". W ramach projektu opracowano m.in. poniższe dokumenty:

- Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych Bydgoszczy i Torunia (opracowanie eksperckie)
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (Strategia ZIT)[7]
- Strategia Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (Strategia BTOF)
- Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Obszarów Funkcjonalnych
- Dokumenty Strategiczne, stanowiące uszczegółowienie diagnozy przeprowadzonej w ramach Strategii ZIT oraz Strategii BTOF, w istotnych obszarach tematycznych, tj.:
    - Program Strategiczny gospodarka i rynek pracy
    - **Program Rewitalizacji Miast**
    - Program rozwoju szkolnictwa wyższego
    - Program zabezpieczenia opieki zdrowotnej dla mieszkańców.

Charakter dokumentu

Program Rewitalizacji Miast (PRM) jest opracowaniem eksperckim, który stanowi instrument zintegrowanego podejścia w zakresie rewitalizacji w miastach Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (BTOF)[8]. Mimo, że formalnie Bydgosko-Toruński Obszar Funkcjonalny jeszcze nie istnieje, na potrzeby niniejszego dokumentu, w związku z przeprowadzoną delimitacją (opracowanie eksperckie) używa się sformułowania Bydgosko-Toruński Obszar Funkcjonalny. Ostateczne jednak określenie BTOF zostanie przeprowadzone przez Samorząd Województwa. Propozycję określenia tego obszaru samorząd województwa przedstawi do zaopiniowania jednostkom samorządu terytorialnego, znajdującym się na terenie województwa po wypełnieniu wymogów formalno-prawnych. Procedura jego określenia rozpocznie się po wejściu w życie stosownych przepisów Ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2003 nr 80 poz. 717), co nastąpi 25.09.2014 r.

[7] ZIT jest nowym z punktu widzenia polityki spójności instrumentem finansowym. Logika funkcjonowania ZIT musi być opisana w formie strategii określającej cele, zadania i środki realizacji. W przypadku tego instrumentu zawartość, jak i kształt Strategii ZIT warunkują wytyczne Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju oparte bezpośrednio na zapisach Umowy Partnerstwa. Zgodnie z tymi dokumentami w dokumencie Strategii ZIT muszą być zawarte analizy o charakterze diagnostyczno-strategicznym, jak i elementy operacyjno-wdrożeniowe. Dokument pełni zatem także rolę pewnego rodzaju planu działania, którego wdrożenie przyczynia się do lepszego wykorzystania potencjału rozwojowego obszaru funkcjonalnego (Strategia ZIT)

[8] Wyjaśnienie roli BTOF znajduje się w dalszej części opracowania Zakres terytorialny Programu Rewitalizacji Miast

PRM jest dokumentem strategicznym z elementami operacyjnymi, mającym swoje podstawy w diagnozie istniejących problemów w przestrzeni fizycznej, gospodarczej i społecznej. Jednocześnie wskazuje on kierunki działań rewitalizacyjnych rekomendowanych do realizacji w celu wyciągnięcia obszaru z kryzysu oraz osiągnięcia określonych jego zamierzeń rozwojowych. Nie stanowi on jednak zbioru gotowych rozwiązań, procedur ani szczegółowych instrukcji wykonawczych. Celem przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest doprowadzenie do gospodarczego i społecznego ożywienia zdiagnozowanych obszarów problemowych poprzez wprowadzenie nowych lub odtworzenie ich historycznych funkcji z jednoczesnym przekształceniem przestrzeni.

Dokument ten może służyć jako baza do opracowania dokumentów operacyjnych (tj. Lokalnych Programów Rewitalizacji), które to zgodnie z zapisami Założeń Narodowego Planu Rewitalizacji 2022 oraz wstępnymi (nieobowiązującymi obecnie) wytycznymi w zakresie rewitalizacji, będą przyjęte przez władze lokalne i to one będą podstawą do prowadzenia rewitalizacji oraz starań o środki finansowe[9].

Zakres terytorialny Programu Rewitalizacji Miast

Zakres terytorialny Programu Rewitalizacji Miast jest ściśle związany i pokrywa się z terytorium Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT BTOF) określonego w dokumencie Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (Strategia ZIT).

W ramach dokumentu eksperckiego dotyczącego delimitacji obszaru funkcjonalnego Bydgoszczy i Torunia, opracowanego na potrzeby opracowania Strategii ZIT, wskazano jednostki samorządu terytorialnego, które na podstawie przeprowadzonej analizy wskaźnikowej wykazują powiązania funkcjonalne z tymi miastami.

Właściwą uchwałą wyznaczającą obszar realizacji ZIT BTOF jest Uchwała Nr 15 /463 /14 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 kwietnia 2014 r. w sprawie wyznaczenia obszaru realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgoszczy, Torunia i obszaru powiązanego z nimi funkcjonalnie. Obszar ten tworzą gminy, które podpisały porozumienie w sprawie realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT BTOF):

- 2 miasta na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń)
- 1 gmina miejska (gmina Chełmża)
- 6 gmin miejsko-wiejskich (Koronowo, Kowalewo Pomorskie, Łabiszyn, Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Szubin)
- 14 gmin wiejskich (Białe Błota, Chełmża, Czernikowo, Dąbrowa Chełmińska, Dobrcz, Lubicz, Łubianka, Łysomice, Nowa Wieś Wielka, Obrowo, Osielsko, Sicienko, Wielka Nieszawka, Zławieś Wielka)
- 2 powiaty (bydgoski i toruński)[10]

[9] Ostateczny zakres niezbędnej dla procesów rewitalizacyjnych finansowanych ze środków unijnych dokumentacji będzie wynikał z wymogów MIR (stosowne wytyczne), odzwierciedlonych w zatwierdzonym RPO, co oznacza, że istnieję możliwość, iż miasta będą zobligowane do przygotowania dodatkowej dokumentacji zakresie rewitalizacji wraz ze szczegółową listą projektów

[10] Zgodnie z zapisami Umowy Partnerstwa, Zintegrowane Inwestycje Terytorialne w Polsce realizowane są obligatoryjnie na terenie miast wojewódzkich i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie, stanowiących jeden z kluczowych obszarów strategicznej interwencji (OSI) państwa.
W celu realizacji ZIT na terenie miast wojewódzkich i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie, w skład terytoriów objętych „ZIT wojewódzkim" muszą wchodzić:

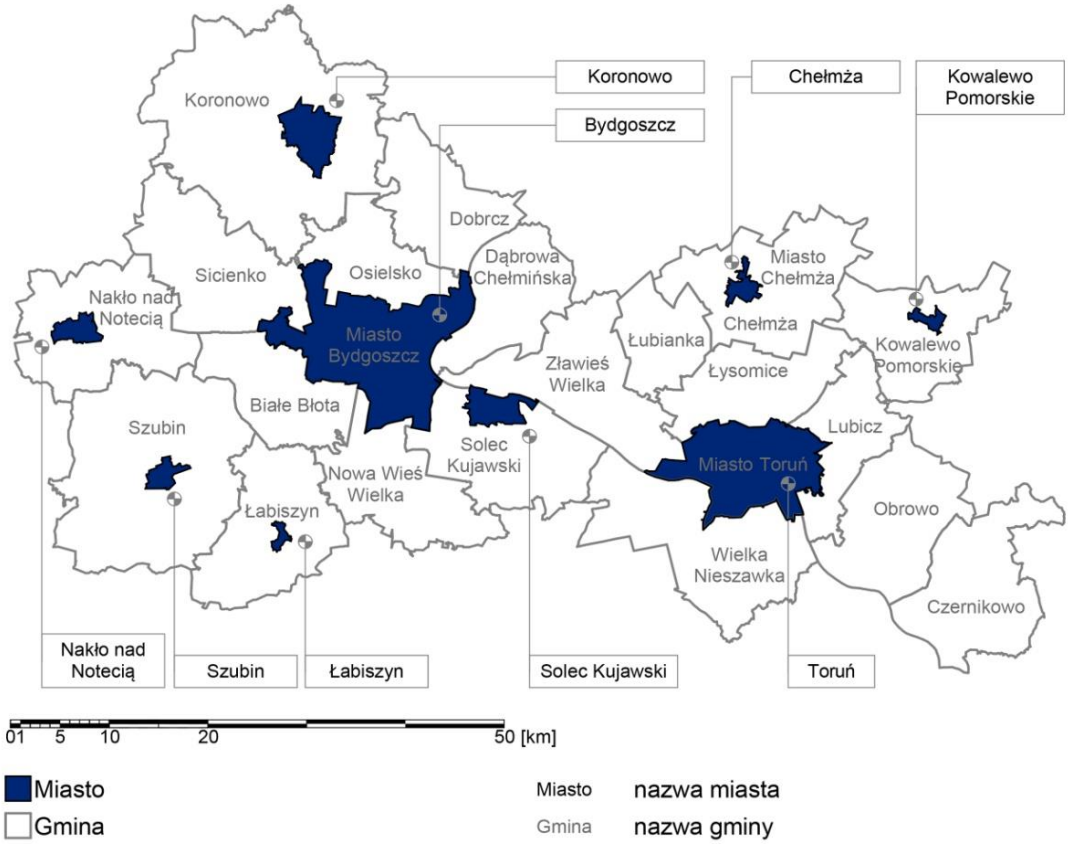
- Miasto wojewódzkie
- Wszystkie miasta z rdzenia obszaru funkcjonalnego
- Inne gminy obszaru funkcjonalnego – łącznie przynajmniej połowa gmin.

Obszar realizacji „ZIT wojewódzkiego" wyznaczany jest ostatecznie uchwałą zarządu województwa z uwzględnieniem przytoczonych warunków brzegowych oraz uzgodnień z JST zainteresowanymi współpracą. Właściwą uchwałą wyznaczającą obszar realizacji ZIT BTOF jest Uchwała Nr 15 /463 /14 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 kwietnia 2014 r. w sprawie wyznaczenia obszaru realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgoszczy, Torunia i obszaru powiązanego z nimi funkcjonalnie

Program Rewitalizacji Miast obejmuje miasta wchodzące w skład porozumienia w sprawie realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego:

- 2 miasta na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń)
- 1 gminę miejską (Chełmża)
- 6 miast wchodzących w skład gmin miejsko-wiejskich (Koronowo, Kowalewo Pomorskie, Łabiszyn, Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Szubin)

Mapa 1. Miasta objęte Programem Rewitalizacji Miast

Źródło: opracowanie własne

Wzajemne relacje formalne i merytoryczne pomiędzy Programami Rewitalizacji uchwalanymi na poziomie gmin a Programem Rewitalizacji Miast (PRM)[11].

ZIT BTOF jest jednym z niewielu, jeśli nie jedynym w Polsce ZIT-em, któremu w RPO przypisano PI 9.2 *wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich* (finansowany ze środków EFRR, a więc mający charakter czysto infrastrukturalny). Ta wyjątkowość w skali kraju jest przyczyną braku jakichkolwiek zaleceń szczegółowych dla takiego przypadku w dokumentach związanych z tym instrumentem, brak także porównywalnych doświadczeń w innych miastach.

Należy więc uznać, że podjęcie działań dodatkowych, mających na celu uporządkowanie procesów rewitalizacyjnych w miastach BTOF poprzez zlecenie przygotowania PRM jest swego rodzaju ”wyjściem w przyszłość” władz ZIT BTOF, antycypującym kształt przyszłego systemu wdrażania w zakresie polityki terytorialnej i stwarza wyjątkową szansę dla dziewięciu miast należących do Związku ZIT BTOF. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na sposób procedowania nad dokumentem:

[11] Rozdział opisuje zagadnienie na podstawie stanu formalno-prawnego na dzień 18.09.2014 r.

zastosowana metodologia i duży nacisk na zachowanie zasady partnerstwa mają istotny wpływ na poziom jego internalizacji przez członków ZIT. Aktywny udział JST, który kotwiczy dokument w tym, specyficznym subregionie pozwala traktować dokument ekspercki PRM jako skuteczną platformę koordynacji przyszłych wspólnych działań rewitalizacyjnych Miast.

Umocowanie prawne Programu Rewitalizacji Miast

Z punktu widzenia polskiego prawa PRM nie jest w żaden sposób umocowany, jako dokument strategiczny niemniej jednak przy jego tworzeniu zastosowano metodologie typowe dla tworzenia tego typu dokumentów (w tym zgodnie z zasadami partnerstwa konsultacje społeczne). Jedynie przyjęcie go przez członków ZIT (uchwałami) albo zgodnie z ustaloną reprezentacją i kompetencjami – przyjęcie dokumentu przez organ ZIT może wzmocnić jego pozycję. Niemniej jednak nadal, w świetle obowiązujących przepisów pozostanie on jedynie dokumentem eksperckim i pomocniczym.

Szanse związane z przyjęciem dokumentu na poziomie ZIT

Opracowywane właśnie projekty wytycznych MIR „Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych”[12], oraz wytyczne dla EFS w tym zakresie (dokument w przygotowaniu) pośrednio ujawniają niszę, którą w ramach takiego opracowania jak PRM można wypełnić z korzyścią dla członków ZIT BTOF (kontekst preferencji dla projektów rewitalizacyjnych i wychodzących ze Związku ZIT w programach krajowych).

W chwili obecnej, zwłaszcza w kontekście wspomnianych wyżej, wytycznych MIR dotyczących rewitalizacji można określić, iż:

- Władze województwa (IZ RPO) mogą/powinny („przydatna jest”) przygotować analizę zjawisk kryzysowych w gminach na obszarze województwa (sytuacja: społeczna, gospodarcza, przestrzenna; zjawiska i trendy demograficzne), która powinna być wykorzystana w przygotowaniu programu rewitalizacji tego obszaru (być może: program rewitalizacji dla województwa)
- Władze województwa (IZ RPO) obligatoryjnie wydzielają cześć alokacji na niektóre PI (lista wytycznych MIR) na rzecz rewitalizacji oraz „tworzą system wdrażania RPO zachęcający i tworzący warunki umożliwiające realizacje projektów rewitalizacyjnych” (wskazane w wytycznych MIR 7 sposobów zachęcania w programach regionalnych)
- Władze województwa (IZ RPO) mogą (opis zalecający ze strony MIR) przygotować wytyczne do programów rewitalizacji (przygotowywanych przez gminy), które będą wykorzystywane do prowadzenia procesu oceny wniosków (zakres programy i jego oceny określają wytyczne)
- Gminy obowiązkowo będą przygotowywać i uchwalać Programy Rewitalizacji, które bezwzględnie będą opiniowane przez IZ RPO (wg. wyznaczonych przez wytyczne MIR reguł i ewentualnie za zgodność z wytycznymi IZ RPO)

PRM jest więc dokumentem usytuowanym niejako „pomiędzy” poziomem województwa a poziomem gmin – dotyczy grupy 9 miast, JST z obszaru ZIT BTOF i jako taki nie podlega wytycznym dla żadnego z wymienionych poziomów, natomiast niewątpliwie musi zachować zgodność w definicjach i podstawowych mechanizmach postępowania właściwego dla procesów rewitalizacyjnych.

Opisane usytuowanie prawne PRM może być odczytane jako jego słabość (brak umocowania w istniejących przepisach prawa) ale także jako jego mocna strona – uzgodnione stanowisko grupy JST w kontekście dużych, sieciowych projektów rewitalizacyjnych, w tym finansowanych ze środków krajowych.

PRM, z racji swojej zawartości może być dokumentem wyjściowym do przygotowania 9 programów rewitalizacji - przez objęte PRM miasta (zwłaszcza w części diagnostycznej oraz zaproponowanych przykładowych rozwiązań organizacyjno-technicznych), może także stanowić bazę do tworzenia

[12] Projekt wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych wersja z dnia 14.08.2014 r.

wspólnych projektów inwestycyjnych w ramach PI wspierających rewitalizację (3.1; 3.3; 3.4; 4.2; 4.3; 4.5; 6.3; 6.5; 7.2; 7.4; 8.2; 8.5; 8.7; 8.8; 9.1; 9.2; 9.4; 9.7; 9.8; 10.1; 10.3; 10.3 bis). Tym bardziej, iż zgodnie z wytycznymi MIR instytucje zarządzające programami operacyjnymi tak krajowymi, jak i regionalnymi są zobowiązane do wydzielenia środków z alokacji ogólnych na te priorytety i przypisania ich do działań rewitalizacyjnych (tzw. ringfencingi). Taka dyspozycja znacząco zwiększa obiektywną wartość puli na szeroko rozumiane działania rewitalizacyjne – zgodnie z ustandaryzowaną definicją rewitalizacji dla perspektywy finansowej 2014 – 2020.

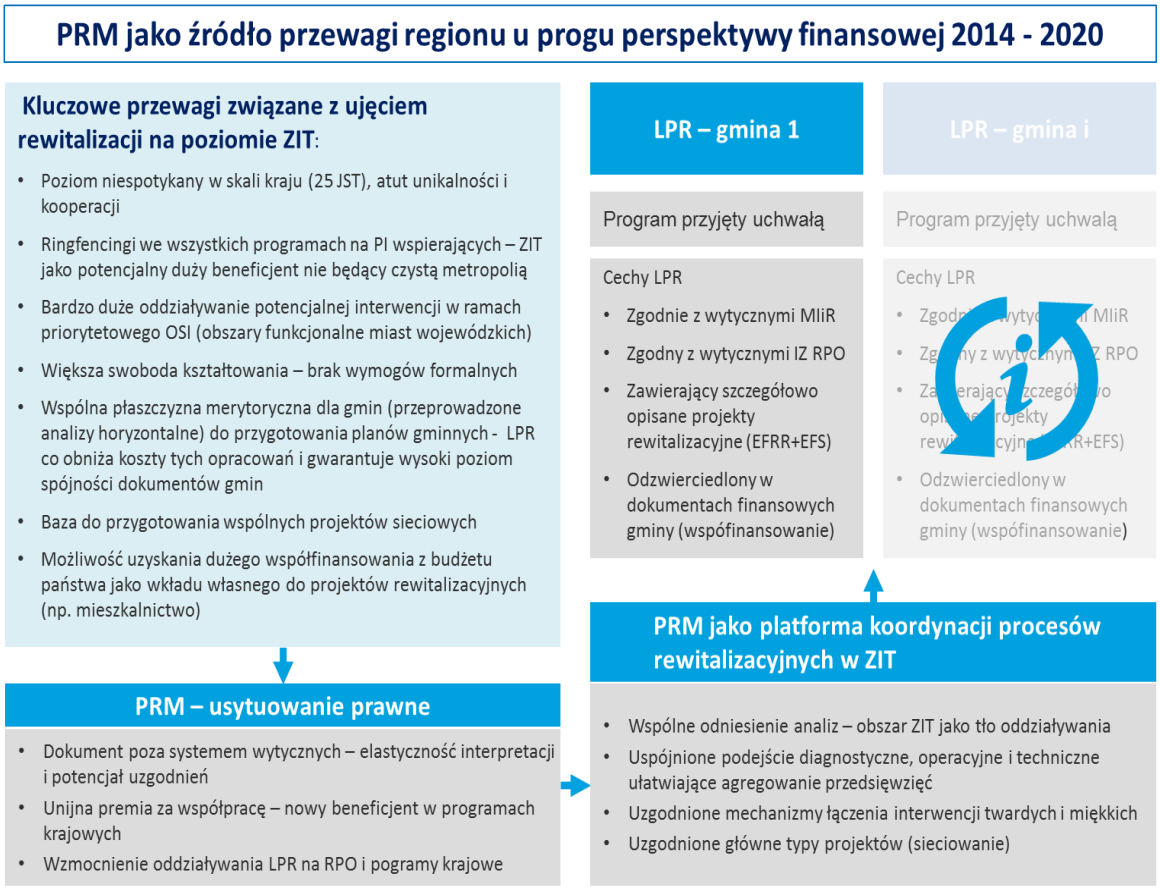
Dzięki takiemu rozwiązaniu miasta zyskują następujące przewagi:

- Możliwość wypełnienia wymogów co do gminnych Programów Rewitalizacji dzięki stosunkowo niewielkim nakładom (konieczność uzupełnienia np. o konkretne projekty rewitalizacyjne dla danych lokalizacji)
- Uzyskanie wysokiego poziomu spójności pomiędzy kilkoma programami rewitalizacji ułatwiające wspólne aplikowanie do programów krajowych (w tym np. podobne mechanizmy łączenia środków twardych i miękkich, podobne rozwiązania organizacyjne, podobne kryteria priorytetyzacji/wyboru projektów do rewitalizacji)
- Możliwość wygenerowania z poziomu ZIT wspólnego, dużego projektu rewitalizacyjnego do sfinansowania w ramach wydzielonych dla rewitalizacji środków w rożnych PI w programach operacyjnych – tak na poziomie regionalnym jak i krajowym (wyraźne cztery rodzaje preferencji opisane w wytycznych MIR, w tym tryby pozakonkursowe zwłaszcza dla PI 4.3; 4.5; 6.3 i innych, które są także w ZIT BTOF)
- Możliwość pozyskania dodatkowych środków z budżetu państwa na uzupełnienie wkładu krajowego w projektach rewitalizacyjnych – np. wspólny projekt rewitalizacyjny dla pewnego typu zabudowy mieszkaniowej – która występuje na obszarach wskazanych do rewitalizacji w każdym z miast opisanych w ramach PRM (również wspomniana w wytycznych MIR).

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż wymieniane wytyczne (MIR) są dokumentem w trakcie tworzenia – świadczy o tym informacja na froncie oraz odwołania w tekście informujące, iż „treść (…) zostanie uzupełniona w wyniku trwających obecnie uzgodnień z (…) „stąd projekt wytycznych można traktować na tym etapie jako kierunkowe źródło informacji nie dające jednak postaw do podejmowania decyzji ostatecznych, tym bardziej, że w kontekście rewitalizacji w BTOF kluczowe wydają się decyzje na poziomie IZ RPO.

Poniżej zaprezentowany został schemat, który prezentuje rolę PRM wynikającą z jego umocowania w systemie dokumentów rewitalizacyjnych oraz potencjału koordynacyjnego dla Miast – członków ZIT.

Schemat 3. PRM jako źródło przewagi regionu u progu perspektywy finansowej 2014-2020

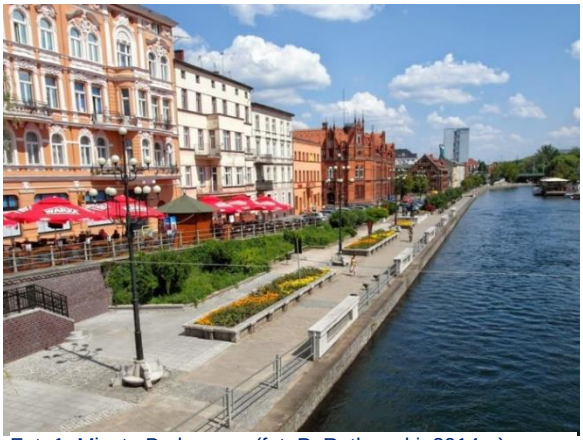

Źródło: Opracowanie własne

Profile miast objętych Programem Rewitalizacji Miast

W celu przybliżenia profilu miast BTOF objętych Programem Rewitalizacji, poniżej przedstawiono podstawowe informacje na ich temat[13].

Bydgoszcz

Największe miasto województwa kujawsko - pomorskiego, siedziba Wojewody. Licząca 361 tys. mieszkańców Bydgoszcz, ósme pod względem wielkości miasto w Polsce, to szybko rozwijający się ośrodek, czemu sprzyja korzystne położenie i rozwój komunikacji (port lotniczy; magistrala kolejowa; unikatowy w skali kraju węzeł hydrograficzny, łączący Wisłę i Odrę, będący jednocześnie centralnym punktem na drodze wodnej Berlin-Kaliningrad - międzynarodowa droga wodna E-70). Bydgoszcz jest regionalnym ośrodkiem przemysłowym i usługowym, w którym obecnych jest wiele koncernów krajowych i zagranicznych. Dominuje tu przemysł spożywczy, chemiczny, elektromaszynowy, sektor nowoczesnych usług, w tym IT. To także miasto rozwijające się w kierunku

Fot. 1. Miasto Bydgoszcz (fot. P. Rutkowski, 2014 r.)

[13] Liczbę ludności w opisie miast wskazano za rok 2012 na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

funkcji akademickiej. Na bydgoskich uczelniach publicznych (Uniwersytet Technologiczno – Przyrodniczy, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Collegium Medicum UMK, Akademia Muzyczna) i niepublicznych (m.in. Wyższa Szkoła Gospodarki, Wyższa Szkoła Środowiska, Kujawsko – Pomorska Szkoła Wyższa, Wyższa Szkoła Bankowa, Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości, Wyższa Szkoła Nauk o Zdrowiu) studiowało w 2012 roku blisko 40 tys. studentów. Miasto charakteryzuje się także dużym potencjałem kulturowym (Teatr Polski, Filharmonia Pomorska im. I. J. Paderewskiego, Opera NOVA, MCK, muzea, galerie, kina, ośrodek regionalny TVP oraz stacje radiowe i redakcje prasowe). Ponadto, Bydgoszcz pełni funkcję ośrodka turystycznego m.in. ze względu na wysokie walory przyrodnicze (nadrzeczne położenie, duża powierzchnia terenów zieleni miejskiej, otoczenie lasów itp.). Na uwagę zasługuje w szczególności Stare Miasto położone w meandrach rzeki Brdy, Wyspa Młyńska, Wenecja Bydgoska oraz Śródmieście z wielkomiejską zabudową secesyjną. Unikatowym zabytkiem jest najstarsza, czynna w Polsce sztuczna droga wodna – Kanał Bydgoski (1774 r.) z systemem śluz. Wśród wielu polskich miast Bydgoszcz wyróżnia się również jako ośrodek wojskowy (m.in. siedziba Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych oraz Centrum Szkolenia Sił Połączonych - JTFC) i medyczny (szpitale uniwersyteckie, specjalistyczne, czołowe pozycje Centrum Onkologii w rankingach polskich szpitali). W Bydgoszczy zbudowano szereg nowoczesnych obiektów sportowych. Miasto kojarzy się głównie z takimi dyscyplinami, jak piłka nożna, żużel, lekkoatletyka, siatkówka i wioślarstwo. Miasto to staje się nowoczesną i funkcjonalną metropolią, ważnym ośrodkiem gospodarczym, sportowym, turystycznym i kulturalnym.

Toruń

Jedno z najstarszych miast w Polsce, które prawa miejskie uzyskało w 1233 r. Drugie co do wielkości miasto w województwie kujawsko-pomorskim, zamieszkałe przez ok. 204 tys. osób, siedziba Marszałka Województwa i Sejmiku Województwa. Miasto położone jest nad Wisłą. Stanowi duży ośrodek gospodarczy, kulturalny, naukowy oraz turystyczny. Tu swoją siedzibę ma wiele instytucji kulturalnych, naukowo-badawczych (m.in. placówki Polskiej Akademii Nauk, najnowocześniejsze w kraju centrum astronomii UMK) i gospodarczych oraz kilka wyższych uczelni, w tym najstarszy i największy na północy Polski Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

Fot. 2. Miasto Toruń (fot. um.torun.pl; zamieszczone 28.06.2012 r.)

O potencjale gospodarczym miasta świadczy obecność 8 firm z Torunia na "liście 500" czyli zestawieniu największych firm w kraju wg rankingu Rzeczpospolitej. Na liście znalazły się Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych Neuca, ThyssenKrupp Energostal, Krajowa Spółka Cukrowa, Toruń-Pacific, Nova Trading, Apator oraz przedsiębiorstwo Janus. Ponadto, Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych, otrzymały "Orła Rzeczpospolitej" w kategorii przedsiębiorstw produkcyjnych.). Toruń stanowi także istotny ośrodek sportowy, jest miastem żużla, posiada infrastrukturę sportową na najwyższym poziomie, przede wszystkim Motoarenę czy halę sportowo-widowiskową. W 1997 toruński Zespół Staromiejski został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, a od 2004 r. Toruń jest ogólnopolską siedzibą Ligi Polskich Miast UNESCO. Toruńska starówka w 2007 r. w plebiscycie „Rzeczpospolitej” została uznana za jeden z siedmiu cudów Polski. Liczne zabytki, bogata historia, atrakcje przyrodnicze oraz możliwość aktywnego wypoczynku sprawiają, iż co roku przyjeżdża tu około półtora miliona turystów.

Koronowo

Fot. 3. Miasto Koronowo (fot. P. Rutkowski, 2014 r.)

Miasto założone w 1370 r., będące siedzibą gminy miejsko-wiejskiej w powiecie bydgoskim, położone 23 km na północ od Bydgoszczy na pograniczu trzech regionów: Borów Tucholskich, Doliny Brdy i Krajny, zamieszkałe przez ok. 11 tys. osób. Położone jest w kotlinie otoczonej wzgórzami i sosnowymi lasami, obejmującej również szereg malowniczo położonych jezior, połączonych obecnie w kompleks Zalewu Koronowskiego. Krajobraz naturalny powoduje, że miasto jest ośrodkiem wypoczynku weekendowego i letniego dla mieszkańców Bydgoszczy i okolic. Znajdują się tu liczne ośrodki wypoczynkowe, plaża i przystanie. Przez Koronowo lub tuż przy jego granicach przebiega kilka pieszych i rowerowych szlaków turystycznych.

Solec Kujawski

Solec Kujawski (siedziba gminy miejsko-wiejskiej) to miasto położone na lewym brzegu Wisły, przy trasie krajowej nr 10, pomiędzy Bydgoszczą a Toruniem, liczące ok. 15,5 tys. mieszkańców. Tereny na południu miasta porasta jeden z największych kompleksów leśnych regionu - Puszcza Bydgoska. Miasto pełni w dużej mierze funkcje przemysłowe. Największe przedsiębiorstwa mające tu swoje siedziby produkują między innymi: materiały dla budownictwa, maszyny i urządzenia dla przemysłu budowlanego, nowoczesne autobusy, urządzenia klimatyzacyjne, galanterię drewnianą, wyroby masarskie.

Fot. 4. Miasto Solec Kujawski (fot. P. Rutkowski, 2014 r.)

W pobliżu miasta znajduje się uruchomione we wrześniu 1999 r. Radiowe Centrum Nadawcze, nadające Program 1 Polskiego Radia.

Nakło nad Notecią

Fot. 5. Miasto Nakło Nad Notecią (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Nakło nad Notecią leży w zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego w odległości 30 km od Bydgoszczy. Liczące ok. 19,3 tys. mieszkańców miasto jest zarazem siedzibą gminy miejsko-wiejskiej i powiatu nakielskiego. To jedno z najstarszych miast ziemi krajeńskiej. Usytuowane jest na głównych szlakach komunikacyjnych obejmujących drogę krajową nr 10, węzeł kolejowy (Szczecin – Piła – Bydgoszcz – Warszawa) i trakt wodny. Nakło stanowi centrum trzech jednostek układu hydrologicznego: Kanału Bydgoskiego od wschodu, starej doliny Noteci od południowego wschodu oraz jest miejscem wykształcenia Pradoliny Noteci.

Szubin

Szubin jest niewielkim miastem, siedzibą gminy miejsko-wiejskiej, położonym 27 kilometrów od Bydgoszczy i liczącym ok. 9,5 tys. mieszkańców. Ziemia szubińska obejmująca miasto i gminę Szubin, stanowi część Pałuk – dawnego regionu północno-wschodniej Wielkopolski. Przez Szubin przebiega międzynarodowa trasa nr 5 biegnąca z Gdańska przez Bydgoszcz, Poznań do Wrocławia. Samo miasto leży na zboczu rozległego wzniesienia, z którego można obejrzeć jego panoramę. Przez Szubin przepływają dwie niewielkie rzeki Gąsawka oraz Biała Struga.

Fot. 6. Miasto Szubin (fot. P. Rutkowski, 2014 r.)

Łabiszyn

Fot. 7. Miasto Łabiszyn (fot. P. Rutkowski, 2014 r.)

Łabiszyn, siedziba gminy miejsko-wiejskiej, położony jest w południowo-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, około 25 km od Bydgoszczy, na granicy Pałuk i Kujaw. Liczy 4,5 tys. mieszkańców. Położenie gwarantuje mu dużą różnorodność rzeźby terenu, gatunków gleb oraz szaty roślinnej. Przez miasto przepływa rzeka Noteć, która poprzez Kanał Bydgoski łączy się z Brdą, tworząc ciekawą turystycznie trasę spływu. Współcześnie miasto odgrywa rolę lokalnego centrum produkcyjnego z przemysłem chemicznym, spożywczym, elektronicznym i meblowym.

Kowalewo Pomorskie

Miasto liczące ok. 4,2 tys. mieszkańców, siedziba gminy miejsko-wiejskiej w powiecie golubsko-dobrzyńskim. Jest ono węzłem komunikacyjnym, w którym zbiegają się droga krajowa z Torunia w kierunku Warmii i Mazur i droga regionalna Orzechowo - Golub-Dobrzyń. Przez miasto przebiega również linia kolejowa relacji Toruń-Iława.

Kowalewo-Pomorskie stanowi lokalny ośrodek handlu i usług, bez większych zakładów przemysłowych. Istniejące firmy reprezentują głównie przemysł odzieżowy, drobne zakłady przemysłu chemicznego i paliwowego oraz spółdzielczości pracy.

Fot. 8. Miasto Kowalewo Pomorskie (fot. pl.wikipedia.org, 2012 r.)

Chełmża

Fot. 9. Miasto Chełmża (fot. P. Rutkowski, 2014 r.)

Miasto w powiecie toruńskim liczące ok. 15 tys. mieszkańców. Jedno z najstarszych miast ziemi chełmińskiej, oddalone o 20 km od Torunia. Położenie, układ urbanistyczny, zabytki i jezioro stanowią główne walory miejscowości.

Miasto posiada charakter przemysłowo-turystyczny. Główne branże przemysłu to: budowlana, meblarska, stolarska, produkcji okien, akcesoriów meblarskich, wyrobów z tworzyw sztucznych oraz przetwórstwa rolno – spożywczego. Nad prawie 300 – hektarowym Jeziorem Chełmżyńskim usytuowana jest dobrze rozwinięta baza turystyczna. Przez Chełmżę prowadzą trzy szlaki turystyczne, a w centrum można zwiedzić XIII – wieczne kościoły.

Celem Programu Rewitalizacji Miast jest zidentyfikowanie istniejących w miastach BTOF obszarów problemowych o negatywnych zjawiskach natury społecznej, gospodarczej, przestrzennej, środowiskowej i funkcjonalnej oraz wskazanie potencjalnych sposobów ich zniwelowania w kontekście nadania tym obszarom nowej jakości funkcjonalnej i zapewnienia warunków do ich zrównoważonego rozwoju

Ze względu na postawione wyżej cele i istniejące uwarunkowania:

- Program Rewitalizacji Miast ma charakter ramowy, ze względu na swoją specyfikę i uwarunkowania powinien być uszczegółowiany poprzez konkretyzowanie w partnerstwie zadań operacyjnych, odpowiadających na lokalne problemy
- Istotnym elementem planowania i wdrażania Programu Rewitalizacji Miast jest partnerstwo i współdziałanie samorządu terytorialnego, społeczności lokalnej oraz innych partnerów (m.in. organizacji społecznych, gospodarczych i pozarządowych) zaangażowanych w działania rewitalizacyjne na danym obszarze

1.4. UMOCOWANIA PRAWNE

Jak wspomniano we wstępie do dokumentu z punktu widzenia polskiego prawa PRM nie jest w żaden sposób umocowany, jako dokument strategiczny. W świetle obowiązujących przepisów jest dokumentem eksperckim i pomocniczym. Pomocnicza rola dokumentu wynika z faktu, iż zawiera on wnioski z diagnozy potrzeb rewitalizacyjnych (w zakresie najistotniejszych problemów miast obszaru funkcjonalnego, celów rewitalizacyjnych i kierunków działań, wytycznych dotyczących organizacji procesu rewitalizacji, jak i partycypacji społecznej), które mogą zatem stanowić punkt wyjścia do opracowania listy projektów rewitalizacyjnych, realizowanych przez miasta / gminy obszaru.

Obecnie brakuje odrębnych regulacji prawnych ujmujących specyfikę przygotowywania i realizacji działań rewitalizacyjnych. Pośrednio do zagadnień rewitalizacji odnosi się Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym – zgodnie z jej art. 15 ust. 3 pkt 2 i 3 w planie miejscowym określa się w zależności od potrzeb: granice obszarów rehabilitacji istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej oraz granice obszarów wymagających przekształceń lub rekultywacji.

Pozostałe zagadnienia z zakresu rewitalizacji normowane są przez zapisy kilku rozproszonych ustaw[14], przy czym zakres ten ulega zmianom, gdyż na kształt programu rewitalizacji mogą mieć wpływ zarówno miejscowe uwarunkowania, jak i wymagania podmiotu wdrażającego[15].

Jednym z dokumentów określających cele i sposób działania podmiotów publicznych, a w szczególności rządu i samorządów województw, w odniesieniu do przestrzeni dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju kraju jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Dokument ten wyznacza cele polityki rozwoju regionalnego, w tym wobec obszarów wiejskich i miejskich oraz definiuje ich relacje w odniesieniu do innych polityk publicznych o wyraźnym terytorialnym ukierunkowaniu. Celem strategicznym polityki regionalnej, określonym w Strategii jest efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągania wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym. Polityka regionalna wspiera kompleksowe działania odbudowujące zdolności do rozwoju pewnych terytoriów (miast, dzielnic, obszarów poprzemysłowych, terenów zdegradowanych) poprzez przywracanie lub nadanie

[14] Najważniejsze zagadnienia z zakresu rewitalizacji regulują:
Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 Nr 142 poz.1591 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 20 grudnia 1996 o gospodarce komunalnej (Dz. U. z 1997 Nr 9 poz. 43 z późn. zm.)
Ustawa z 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 Nr 80 poz. 717 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 7 lipca 1994 Prawo budowlane (Dz. U. z 2013 poz. 1409 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2000 Nr 46 poz. 543 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r Kodeks Cywilny (Dz. U. z 2014 poz.121 z późn zm.)
Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. z 2005 Nr 169 poz. 1420 z późn zm.)
Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2004 Nr 19, poz. 177 z późn. zm.)

[15] M. Węglowski, Aspekty prawne i organizacyjne zarządzania rewitalizacją, tom 6, pod. red. W. Rydzika, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2009, s. 38

im nowych funkcji społeczno-gospodarczych oraz wspomaganie realizacji kompleksowych programów rewitalizacji na obszarze problemowym. Jednym z celów Strategii jest budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych. Istotne znaczenie w tym zakresie odgrywa restrukturyzacja oraz rewitalizacja miast i innych obszarów szczególnie odznaczających się utratą funkcji społeczno-gospodarczych. Z punktu widzenia realizacji celów Strategii istotne jest wsparcie tych miast, które znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji uwarunkowanej szeregiem czynników historycznych, geograficznych, gospodarczych, społecznych. Istotne jest jednak założenie, że w wyniku dyskusji między podmiotami polityki regionalnej (władze województwa, władze miasta, rząd, organizacje, przedsiębiorcy) zostaną wskazane obszary wsparcia, aczkolwiek ostateczna decyzja na jaki konkretnie cel należy przeznaczyć instrumenty wsparcia będzie należeć do władz lokalnych.

Głównym dokumentem strategicznym w dziedzinie zagospodarowania przestrzennego kraju jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Stanowi ona wykładnię założeń rozwoju obszarów funkcjonalnych i jest podstawą działań na rzecz delimitacji obszarów funkcjonalnych, wyrażonych m. in. w dokumencie „Kryteria delimitacji miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich". Delimitacja ta stanowi podstawę wdrożenia instrumentu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych – mechanizmu realizacji zintegrowanych przedsięwzięć, opartych na współpracy w ramach obszaru funkcjonalnego, służących rozwiązywaniu wspólnych problemów[16]. Zgodnie z zapisami rozporządzeń regulujących Politykę Spójności Unii Europejskiej oraz uzgodnieniami zawartymi w polskiej Umowie Partnerstwa dla perspektywy finansowej 2014-2020, Zintegrowane Inwestycje Terytorialne są najistotniejszym narzędziem dedykowanym wsparciu miast i ich obszarów funkcjonalnych.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 zaznacza, że nowe podejście do polityki rozwoju oznacza uznanie przez władze publiczne potrzeby sprawnego zarządzania dynamicznie zmieniającymi się – w czasie i przestrzeni – układami przestrzennymi. Wskazuje, że zagospodarowanie przestrzenne jest obecnie jednym z najważniejszych instrumentów budowania spójności terytorialnej, a jednym z celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju - przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego[17], czyli m.in. działania rewitalizacyjne obszaru.

Ponadto, wyrazem realizacji zintegrowanego podejścia terytorialnego wobec polskich obszarów miejskich, jest Krajowa Polityka Miejska[18], która wskazuje na konieczność aktywnej współpracy samorządów w ramach obszarów funkcjonalnych miast. Obowiązek jej funkcjonowania wynika ze znowelizowanej ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (nowelizacja przyjęta przez Sejm 24.01.2014r.) wprowadzającej krajową politykę miejską do systemu dokumentów strategicznych. Podstawę prac nad opracowaniem stanowiły Założenia Krajowej Polityki Miejskiej do roku 2020, które Rada Ministrów przyjęła 16 lipca 2013r. Strategicznym celem krajowej polityki miejskiej jest wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do kreowania zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawy jakości życia mieszkańców[19]. Dokument ten określa planowane działania administracji rządowej dotyczące polityki miejskiej, uwzględniając cele i kierunki określone w średniookresowej strategii rozwoju kraju oraz krajowej strategii rozwoju regionalnego[20]. Służy on celowemu, ukierunkowanemu terytorialnie działaniu państwa na rzecz zrównoważonego rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych oraz wykorzystaniu ich potencjałów w procesach rozwoju kraju. Krajowa Polityka Miejska wskazuje m.in. na zrównoważone inwestowanie w miastach, w szczególności wcześniej zagospodarowanych terenów oraz kładzie nacisk na potrzeby kompleksowej rewitalizacji miast, składającej się z komponentów infrastrukturalnych, społecznych, gospodarczych i środowiskowych.

[16] Zasady realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Polsce, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, lipiec 2013 r.
[17] Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
[18] Krajowa Polityka Miejska, projekt, wersja I, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, marzec 2014 r.
[19] J. w.
[20] Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2006 Nr 227 poz. 1658, z późniejszymi zmianami)

W zakresie podstaw prawnych procesów rewitalizacyjnych należy wymienić dokument rządowy - Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia[21]. Stanowi on odpowiedź na niekorzystne procesy, które zachodzą na obszarach zdegradowanych (głównie w miastach) i ich skutki takie jak problemy ekonomiczne, niszczejąca infrastruktura (np. budynki, ulice), osłabienie relacji społecznych. Jego zadaniem jest stworzenie przyjaznych warunków dla prowadzenia rewitalizacji w Polsce, np. poprzez projekty zmian w prawie, stworzenie spójnego systemu i określenie źródeł finansowania rewitalizacji, promowanie dobrych praktyk, dzielenie się wiedzą czy wypracowanie wzorcowych dokumentów. Plan definiuje rewitalizację jako „*wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez przedsięwzięcia całościowe (integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki), skoncentrowane terytorialnie i prowadzone we współpracy z lokalną społecznością, w sposób zaplanowany oraz zintegrowany przez określenie i realizację programów rewitalizacji*".

Dobrze prowadzona rewitalizacja powinna być zatem:

- Kompleksowa poprzez zmiany w różnych sferach życia mieszkańców miasta – społecznej, kulturowej, gospodarczej, przestrzennej czy środowiskowej
- Zintegrowana poprzez współpracę i uporządkowanie działań różnych podmiotów
- Prowadzona w ścisłej współpracy ze społecznością lokalną
- Skoncentrowana terytorialnie, co oznacza, że powinna odnosić się do konkretnego zdegradowanego obszaru.

Istotne znaczenie przy planowaniu i wdrażaniu przedsięwzięć rewitalizacyjnych odgrywają środki finansowe. W okresie programowania 2014-2020, odmiennie od okresu poprzedniego, Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego będzie programem finansowanym zarówno z EFRR jak i z EFS. W ramach RPO przewidzianych jest 12 osi priorytetowych, które odpowiadają poszczególnym celom tematycznym. W ramach osi priorytetowej nr 6: Solidarne społeczeństwo i konkurencyjne kadry, realizowany będzie cel tematyczny 9: Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją, priorytet inwestycyjny 9.2: Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich[22].

Przyjęta konstrukcja i współzależność priorytetów RPO WKP 2014 – 2020 ukierunkowuje wsparcie możliwe do uzyskania z programu operacyjnego na najważniejsze problemy obszarów zdegradowanych, skupiające się wokół zagadnień społecznych. W Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 zidentyfikowano dziewięć obszarów strategicznej interwencji, wśród których wyróżniono właśnie politykę miejską i rewitalizację miast. Rewitalizacja obszarów o dużej koncentracji negatywnych zjawisk społecznych jest jednym z podstawowych działań mających przyczynić się do minimalizacji istniejących na danych obszarach problemów. W województwie kujawsko-pomorskim skala degradacji społecznej, gospodarczej i fizycznej poszczególnych obszarów jest znacząca, co wynika m.in. z pogłębiających się problemów gospodarczych, ubóstwa, wykluczenia społecznego, zdegradowanej zabudowy i infrastruktury technicznej oraz dostępności transportowej. W związku z powyższym w ramach wspomnianego priorytetu inwestycyjnego „wspierane będą wyłącznie inwestycje infrastrukturalne będące uzupełnieniem planowanych lub zrealizowanych interwencji EFS i mające zarazem na celu wywołanie określonego efektu społecznego na zidentyfikowanym obszarze problemowy"[23]. Kompleksowe działania rewitalizacyjne, w tym związane z rewitalizacją przestrzenną, będą podporządkowane celom społecznym związanym ze wspieraniem włączenia społecznego oraz przeciwdziałaniu ubóstwu, a także ukierunkowane na wzrost aktywności społecznej na obszarach problemowych i poprawę jakości życia mieszkańców regionu. Działania te podejmowane będą w

[21] Narodowy Planu Rewitalizacji 2022. Założenia, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014 http://www.mir.gov.pl/aktualnosci/polityka_rozwoju/Strony/Rewit_obszarow_zdegradowanych_zalozenia_NPR_13062014.aspx

[22] Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 (Projekt 4.0), Załącznik do Uchwały Nr 15/470/14 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 kwietnia 2014 r.

[23] J.w.

oparciu o Lokalne Programy Rewitalizacji i zostaną podporządkowane rozwiązaniu zdiagnozowanych problemów społecznych.

Taki kierunek strumienia środków finansowych z funduszy strukturalnych pozwoli na realizację projektów skierowanych przede wszystkim do osób użytkujących obszary zdegradowane, w tym zwłaszcza do pracodawców i mieszkańców zagrożonych wykluczeniem społecznym. Rewitalizacja ograniczona do interwencji infrastrukturalnych rzadko rozwiązuje kwestie społeczne, dlatego też program operacyjny obowiązujący w latach 2014-2020 stanowi odpowiedź na zintegrowane podejście do rozwoju terytorialnego oraz wspiera realizację przedsięwzięć o charakterze kompleksowym, dotyczących wszystkich aspektów rewitalizacji danego obszaru.

Poza środkami RPO działania rewitalizacyjne i okołorewitalizacyjne w perspektywie finansowej 2014-2020 finansowane będą mogły być również m.in. z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, Inicjatywy JESSICA czy innych dotacji krajowych i samorządowych, a także ze środków zwrotnych i własnych.

Program Rewitalizacji Miast musi bezpośrednio nawiązywać do potencjału społeczno-gospodarczego i infrastrukturalnego, deficytów i potrzeb zarówno całego miasta, jak i poszczególnych zespołów wyznaczonych do rewitalizacji. Jednocześnie musi być spójny ze strategicznymi dokumentami krajowymi, subregionalnymi, regionalnymi i lokalnymi.

Niniejszy Program wpisuje się w założenia Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego, tj. w cel strategiczny 3. Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy i wsparcie procesów inkluzji BTOF, działanie 3.3 Zrównoważona rewitalizacja. Jest on również zgodny ze Strategią Rozwoju Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego oraz strategiami rozwoju poszczególnych miast objętych niniejszym Programem(stanowi rozwiniecie diagnozy obszaru funkcjonalnego zawartego w strategiach). Powiązanie Programu z dokumentami strategicznymi prezentuje poniższa tabela.

Tabela 2. Powiązanie Programu z dokumentami strategicznymi

Powiązanie Programu Rewitalizacji Miast z dokumentami strategicznymi	
Strategia Rozwoju Bydgoszczy do 2030 roku	Dokument podkreśla potrzebę realizacji kompleksowych działań rewitalizacyjnych, które służyć będą poprawie sytuacji w mieście. Planowane przedsięwzięcia mające na celu rewitalizację miejskich obszarów kryzysowych mają prowadzić do podniesienia jakości życia mieszkańców, a także stworzenia warunków niezbędnych do zapewnienia zrównoważonego rozwoju gospodarczego Bydgoszczy.
Strategia Rozwoju Miasta Torunia do roku 2020	Dokument wskazuje wyzwania dla miasta, które mają ukierunkować jego rozwój w najbliższych latach. Jednym z nich jest wyzwanie rewitalizacyjne podkreślające potrzebę niwelacji niekorzystnych zjawisk zarówno w sferze społecznej jak i przestrzenno-funkcjonalnej miasta. Realizacja działań w tym obszarze ma wpłynąć na poprawę jakości życia mieszkańców, a także sprawić, że Toruń stanie się miastem atrakcyjnym dla turystów.
• Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Koronowo 2001-2015 • Strategia Rozwoju Miasta Chełmży na lata 2007-2016 • Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Łabiszyn na lata 2006 – 2013	Dokumenty te wskazują na potrzebę prowadzenia kompleksowych i zintegrowanych działań rewitalizacyjnych. Wskazuje się w nich na potrzebę realizacji działań o charakterze społecznym i infrastrukturalnym prowadzących do poprawy jakości życia mieszkańców, wspierających przedsiębiorczość oraz służących rozwojowi gospodarczemu poszczególnych miast.

• Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Solec Kujawski na lata 2014-2020 • Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Nakło nad Notecią 2009 – 2020 • Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Kowalewo Pomorskie na lata 2007-2015 • Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Szubin	
Ustawa o rewitalizacji obszarów zdegradowanych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (projekt)	Ustawa ta definiuje rewitalizację jako zaplanowany zespół działań, polegających na zintegrowanej odnowie obszaru zdegradowanego mającej na celu ożywienie, poprawę funkcjonalności obszaru lub jakości życia na tym obszarze. Wskazuje, że powinna ona uwzględniać aspekty zarówno przestrzenne, środowiskowe, społeczne jak i gospodarcze. Zaznacza też, że rewitalizacja jest zadaniem własnym gmin.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów strategicznych oraz projektu ustawy http://www.forumrewitalizacji.pl/uploads/file/informacje_ogloszenia/projekt%20po%20konsultacji%20prawnej%5B1%5D.pdf

W pracy nad dokumentem uwzględniono szereg dokumentów i wytycznych zarówno o randze europejskiej jak i krajowej. Jest on zgodny z dokumentami planistycznymi kształtującymi politykę przestrzenną i regionalną.

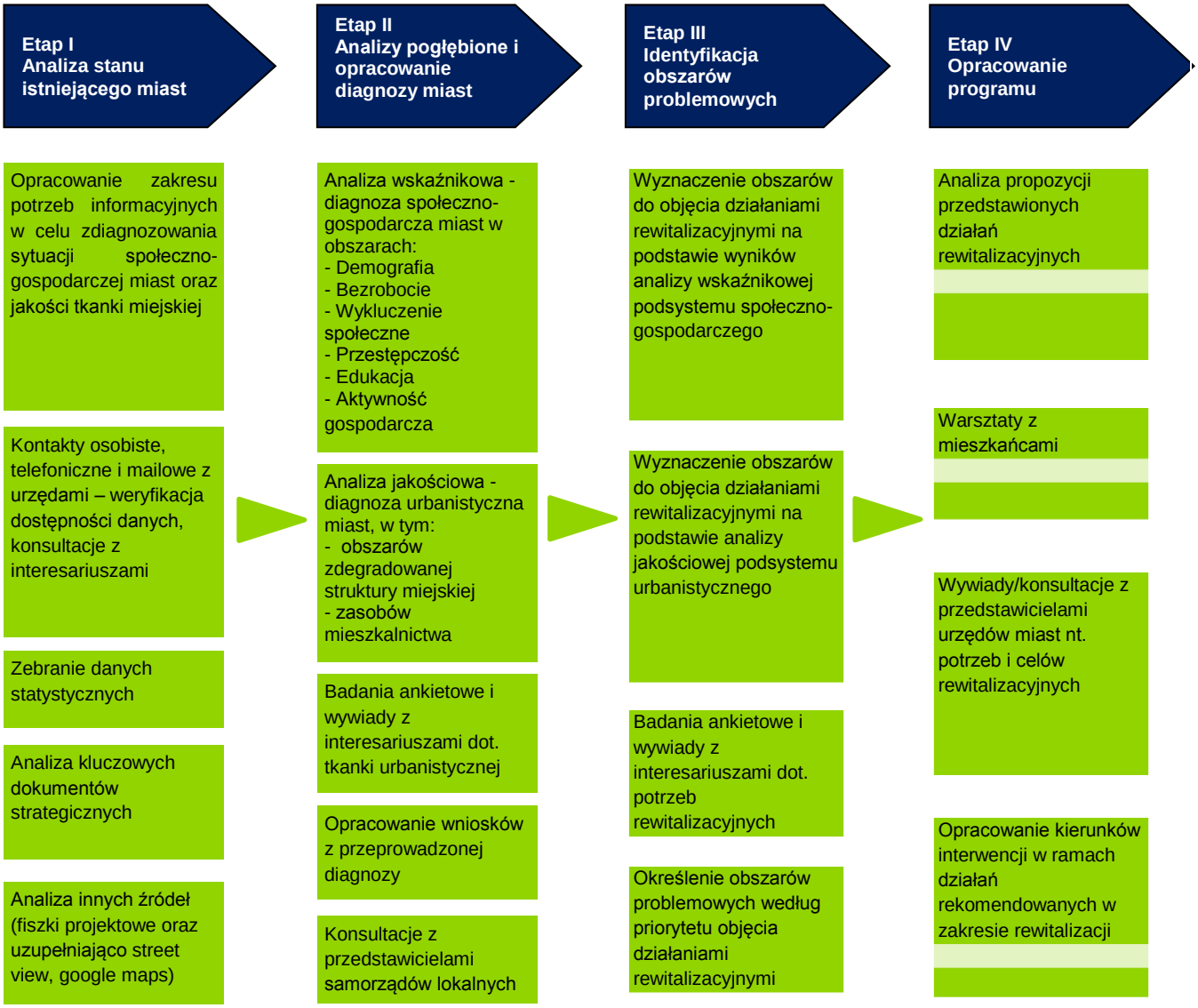
1.5. SPOSÓB PRACY NAD DOKUMENTEM

W niniejszej części opracowania zaprezentowano podejście metodyczne do opracowania Programu Rewitalizacji Miast. Podczas prac nad Programem uwzględniono zasady współpracy i partnerstwa w odniesieniu do interesariuszy z obszaru funkcjonalnego. Metodyka opracowania dokumentu opiera się na dostosowaniu określonych narzędzi badawczych do realizacji wybranej techniki badań adekwatnej do przedmiotu i zakresu planowanej interwencji. W pracy nad Programem przyjęto zasadę planowania otwartego z udziałem podmiotów zaangażowanych w procesy rewitalizacji i aktywizacji miast oraz z udziałem potencjalnych odbiorców Programu. Założenie to wynika z faktu, iż warunkiem zbudowania dokumentu planistycznego mającego szanse powodzenia jego realizacji jest uspołecznienie procesu prac nad nim. Polega to przede wszystkim na zaangażowaniu interesariuszy w proces opracowywania Programu w sposób interaktywny i wypracowaniu form społecznego współdziałania w zakresie programowania kierunków działań rewitalizacyjnych oraz określenia sposobów ich realizacji.

Jednocześnie, aktywny udział przedstawicieli miast BTOF w pracach nad przygotowaniem Programu, pozwolił na spełnienie istotnego z punktu widzenia planowania strategicznego kryterium zgody i reprezentacji społecznej. Pozwala to mieć nadzieję, że poprzez aktywny udział w pracach nad przygotowaniem dokumentu, społeczność lokalna jest silniej umotywowana do jego wdrożenia oraz osiągnięcia oczekiwanych rezultatów.

Poniżej zaprezentowano schemat metodyki opracowania dokumentu.

Schemat 4. Metodyka opracowania Programu Rewitalizacji Miast

Źródło: Opracowanie własne

Poniżej zaprezentowano szczegółowy opis prac przeprowadzonych w ramach etapów I-IV wraz z zaprezentowaniem zastosowanych narzędzi i technik badawczych.

ETAP I

Analiza stanu istniejącego miast

W ramach tego etapu przeprowadzono między innymi:

- Pogłębione analizy danych statystycznych GUS, urzędów miast, urzędów pracy, ośrodków pomocy społecznej i komend policji
- Przegląd kluczowych dokumentów strategicznych, w tym przede wszystkim aktualnych dokumentów strategicznych dotyczących miast BTOF (w tym m. in. Lokalnych Programów Rewitalizacji poszczególnych miast wchodzących w skład obszaru funkcjonalnego oraz sprawozdań z ich realizacji)
- Przegląd i analizy innych źródeł wtórnych, np. skróconych opisów, charakteryzujących potrzeby w zakresie realizacji projektów zidentyfikowane przez JST (oraz jednostki podległe) z Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego - tzw. ”fiszki projektowe”, uzupełniająco

analiza wizualna (wizyty terenowe, Street View, Google Maps). Zidentyfikowane potrzeby inwestycyjne były następnie porównywane z problemami i potrzebami regionu opisanymi w dokumentach strategicznych. Zebrana baza „fiszek projektowych" stanowiła punkt wyjścia do dalszych prac

Wynikiem realizacji ETAPU I było:

- Określenie listy interesariuszy Programu
- Określenie listy wskaźników w celu zdiagnozowania sytuacji społeczno-gospodarczej miast oraz podejścia jakościowego w zakresie tkanki miejskiej przy uwzględnieniu dostępnych źródeł danych
- Dokonanie charakterystyki stanu istniejącego miast BTOF, stanowiącej materiał wyjściowy do zdefiniowania obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi
- Dokonanie przeglądu doświadczeń miast BTOF w zakresie działań rewitalizacyjnych, w tym dobrych praktyk
- Identyfikacja problemów miast wchodzących w skład BTOF dzięki zastosowaniu zróżnicowanych metod badawczych takich jak desk research, wywiady bezpośrednie i telefoniczne z interesariuszami, obserwacje

ETAP II

Analizy pogłębione i opracowanie diagnozy miast

W zakresie działań badawczych w ramach tego etapu dokonano między innymi:

- Przeprowadzenia pogłębionych analiz poszczególnych obszarów tematycznych w aspekcie społeczno-gospodarczym tj. demografia, bezrobocie, wykluczenie społeczne, przestępczość, edukacja, aktywność gospodarcza
- Przeprowadzenia pogłębionych analiz poszczególnych obszarów tematycznych w aspekcie urbanistycznym tj. obszary zdegradowanej struktury miejskiej, zasoby mieszkalnictwa

Schemat 5. Sposób oceny zróżnicowania wewnątrzmiejskiego

Analiza miast rdzenia	Analiza mniejszych miast
Podsystem społeczno-gospodarczy	
Analiza wskaźnikowa	
• Przeprowadzenie analizy wskaźnikowej w oparciu o dane statystyczne (2012) / Wykorzystanie 10 wskaźników z 6 kryteriów • Źródła danych wykorzystanych do analizy: GUS, MPOS, PUP, Komendy Policji, Urzędy Miast • Wskazanie obszarów kryzysowych (jednostki urbanistyczne i planistyczne) wraz z największymi problemami natury społeczno-gospodarczej tam występującymi	• Przeprowadzenie analizy wskaźnikowej w oparciu o dane statystyczne (2012) / Wykorzystanie 10 wskaźników z 6 kryteriów • Źródła danych wykorzystanych do analizy: GUS, MOPS, PUP, Komendy Policji, Urzędy Miast • Wskazanie natężenia czynników kryzysowych w miastach mniejszych wraz ze wskazaniem kluczowych problemów społeczno-gospodarczych w skali miasta
Wywiady z interesariuszami	
• Przeprowadzenie wywiadów bezpośrednich oraz telefonicznych z kluczowymi interesariuszami (w tym przede wszystkim z przedstawicielami władz miejskich)	• Przeprowadzenie wywiadów bezpośrednich oraz telefonicznych z kluczowymi interesariuszami (w tym przede wszystkim z przedstawicielami władz miejskich)
Fiszki projektowe	
• Opracowanie wzoru fiszki projektowej, przesłanie oraz zebranie fiszek projektowych • Analiza fiszek oraz kategoryzacja proponowanych działań	• Opracowanie wzoru fiszki projektowej, przesłane oraz zebranie fiszek projektowych • Analiza fiszek oraz kategoryzacja proponowanych działań
Ankieta wśród mieszkańców	
• Przeprowadzenie ankiety internetowej oraz papierowej wśród mieszkańców dotyczącej kluczowych potrzeb rewitalizacyjnych (problemów oraz propozycji rozwiązań / projektów)	• Przeprowadzenie ankiety internetowej wśród mieszkańców dotyczącej kluczowych potrzeb rewitalizacyjnych (problemów oraz propozycji rozwiązań / projektów)

Warsztaty z mieszkańcami	
• Przeprowadzenie warsztatów z mieszkańcami w celu identyfikacji kluczowych problemów oraz wskazania koniecznych w ich opinii działań rewitalizacyjnych (propozycji projektów)	
Analiza miast rdzenia	**Analiza mniejszych miast**
Podsystem urbanistyczny	
Analiza zdegradowanej struktury miejskiej oraz analiza zasobów mieszkalnictwa	
• Przeprowadzenie analizy jakościowej w oparciu o ankietę oraz wywiady na bazie ankiety na temat struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa (ankieta objęła ocenę stopnia natężenia danego problemu oraz jego istotności) • Ankietę / wywiady przeprowadzono wśród przedstawicieli władz oraz jednostek miejskich, a także kluczowych spółdzielni mieszkaniowych • Ankieta obejmowała 8 kryteriów oceny • Wskazanie obszarów kryzysowych w zakresie zdegradowanej struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa w podziale na jednostki urbanistyczne	• Przeprowadzenie analizy jakościowej w oparciu o ankietę oraz wywiady na bazie ankiety na temat struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa (ankieta objęła ocenę stopnia natężenia danego problemu oraz jego istotności) • Ankietę / wywiady przeprowadzono wśród przedstawicieli władz oraz jednostek miejskich • Ankieta obejmowała 8 kryteriów oceny • Wskazanie kluczowych problemów oraz stopnia nasilenia czynników kryzysowych wynikających z analizy struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa
Ocena zasobów mieszkalnictwa	
• Przeprowadzenie dodatkowej analizy jakościowej w oparciu o ankietę dotyczącą zasobów mieszkalnictwa (Ankietę przeprowadzono wśród mieszkańców w podziale na jednostki urbanistyczne)	• Przeprowadzenie dodatkowych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami władz miejskich w celu doprecyzowania obszarów problemowych miast w zakresie zdegradowanej struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa
Fiszki projektowe	
• Opracowanie wzoru fiszki projektowej, przesłanie, zebranie fiszek projektowych oraz ich analiza i kategoryzacja	• Opracowanie wzoru fiszki projektowej, przesłanie, zebranie fiszek projektowych oraz ich analiza i kategoryzacja
Ankieta wśród mieszkańców	
• Przeprowadzenie ankiety internetowej i papierowej wśród mieszkańców dotyczącej kluczowych potrzeb rewitalizacyjnych (problemów oraz propozycji rozwiązań / projektów)	• Przeprowadzenie ankiety internetowej wśród mieszkańców dotyczącej kluczowych potrzeb rewitalizacyjnych (problemów oraz propozycji rozwiązań / projektów)
Warsztaty z mieszkańcami	
• Przeprowadzenie warsztatów z mieszkańcami w celu identyfikacji problemów oraz wskazania koniecznych działań rewitalizacyjnych	
Obserwacja	
• Metoda uzupełniająca realizowana poprzez wizyty terenowe oraz Google Street View	• Metoda uzupełniająca realizowana poprzez wizyty terenowe oraz Google Street View

Źródło: Opracowanie własne

Wynikiem realizacji ETAPU II było zatem opracowanie:

- Pogłębionej diagnozy sytuacji miast BTOF zamieszczonej w Programie Rewitalizacji Miast (rozdział 3) obejmującej podsystem społeczno-gospodarczy oraz podsystem urbanistyczny
- Wniosków z przeprowadzonej diagnozy, opierającej się na wykorzystaniu takich metod badawczych jak desk research, obserwacje, wywiady bezpośrednie i telefoniczne z interesariuszami (w tym przedstawicieli urzędów miast, ich jednostek organizacyjnych) dotyczące tkanki urbanistycznej, badania ankietowe wśród mieszkańców Bydgoszczy i Torunia dotyczące zasobów mieszkalnictwa

ETAP III

Identyfikacja obszarów problemowych

W ramach tego etapu dokonano:

- Określenia obszarów problemowych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi na podstawie wyników analizy wskaźnikowej podsystemu społeczno-gospodarczego
- Określenia obszarów problemowych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi na podstawie analizy jakościowej podsystemu urbanistycznego, w tym na podstawie wyników wywiadów, wizyt terenowych i badań ankietowych
- Dokonano syntezy obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi na podstawie wyników analizy wskaźnikowej podsystemu społeczno-gospodarczego oraz urbanistycznego

Wynikiem realizacji ETAPU III było zatem:

- Wyznaczenie obszarów rekomendowanych według priorytetu objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w poszczególnych miastach BTOF

ETAP IV

Opracowanie Programu

W zakresie tego etapu przeprowadzono między innymi następujące czynności:

- Dokonano analizy proponowanych działań rewitalizacyjnych w kontekście zidentyfikowanych obszarów problemowych przy uwzględnieniu:
  - Potrzeb inwestycyjnych określonych w „fiszkach projektowych”
  - Wyników warsztatów z mieszkańcami na temat potrzeb i celów rewitalizacyjnych
  - Wyników badań ankietowych nt. potrzeb rewitalizacyjnych i zgłoszonych przez mieszkańców propozycji przedsięwzięć rewitalizacyjnych
  - Konsultacji i wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami urzędów miast BTOF na temat planowanych przedsięwzięć na obszarach problemowych
- Zdefiniowano profile rozwoju poszczególnych obszarów rekomendowanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi obejmujące:
  - Krótką charakterystykę obszaru
  - Główne problemy występujące na obszarze
  - Cele rewitalizacyjne dla obszaru
  - Proponowane kierunki działań rewitalizacyjnych
- Określono kryteria wyboru projektów rewitalizacyjnych
- Przeprowadzono przegląd potencjalnych źródeł finansowania działań rewitalizacyjnych

Wynikiem realizacji ETAPU IV było zatem opracowanie:

- Charakterystyk poszczególnych obszarów rekomendowanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi wraz z zestawem przykładowych projektów wspierających procesy rewitalizacyjne
- Celów i kierunków działań rewitalizacyjnych na danym obszarze
- Metodologii łączenia aspektów społecznych z infrastrukturalnymi przy uwzględnieniu przykładów dobrych praktyk w tym zakresie
- Zasad wdrażania Programu

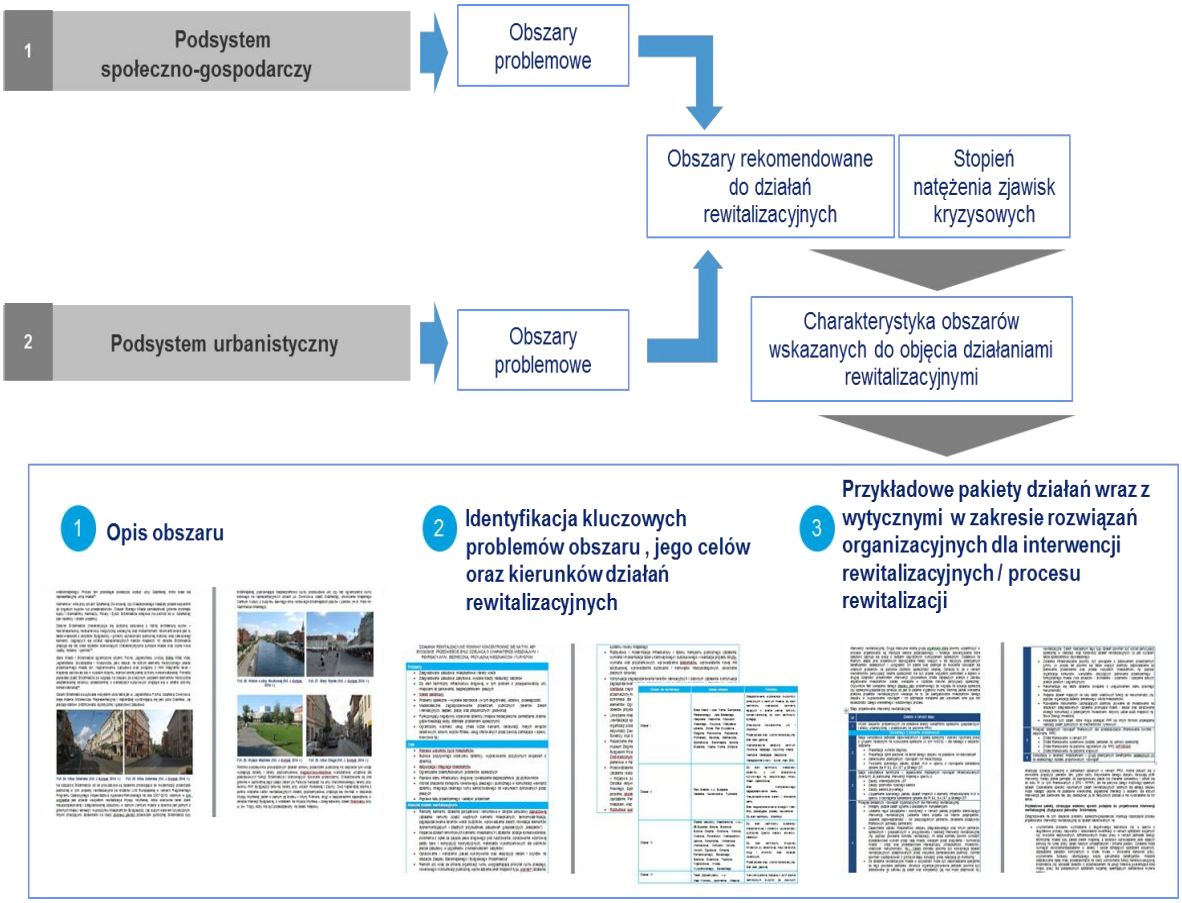
1.6. PROCES DOJŚCIA DO LISTY OBSZARÓW PROBLEMOWYCH

Jednym z kluczowych elementów Programu Rewitalizacji Miast jest identyfikacja obszarów problemowych, które w wyniku przemian przestrzennych, społecznych i gospodarczych lub innych, utraciły swoje pierwotne funkcje lub przeznaczenie, w stopniu uniemożliwiającym lub znacząco utrudniającym dalszy ich rozwój lokalny, albo gdzie funkcje te nie są realizowane prawidłowo.

W niniejszym opracowaniu granice obszarów zdegradowanych określono na podstawie zasięgu stwierdzonych zjawisk kryzysowych - stopień degradacji obszaru kryzysowego został przeanalizowany w dwóch podstawowych aspektach – społeczno-gospodarczym i przestrzennym (urbanistycznym).

Podejście do wyznaczania obszarów wymagających rewitalizacji ujęto na poniższym schemacie.

Schemat 6. Proces dojścia do listy obszarów problemowych

Źródło: Opracowanie własne

Zgodnie z powyższym schematem diagnoza miast BTOF w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych obejmowała dwuetapową analizę zróżnicowania wewnątrzmiejskiego:

- Krok I: podsystem społeczno-gospodarczy
- Krok II: podsystem urbanistyczny

Przyjęte w opracowaniu podejście jest zgodne z Krajową Polityka Miejską, która wskazuje, że obszary zdegradowane przewidywane do rewitalizacji powinny być określane w procesie porównywania wewnątrzmiejskiego stopnia zróżnicowania poszczególnych wskaźników degradacji. Punktem wyjścia do zbierania i analizowania cech i zjawisk miejskich oraz procesów urbanizacyjnych, także w układach funkcjonalnych, wykraczających poza istniejące podziały administracyjne mogą być jednostki urbanistyczne (jednostki wewnątrzmiejskie o względnie jednolitej strukturze, funkcjach i spójności społecznej).

W ramach Programu Rewitalizacji Miast analizie i diagnozie sytuacji istniejącej poddano wszystkie 9 miast Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego, tj.:

- Bydgoszcz
- Toruń
- Chełmżę
- Koronowo
- Kowalewo Pomorskie
- Łabiszyn
- Nakło nad Notecią
- Solec Kujawski
- Szubin

W przypadku Bydgoszczy i Torunia, ze względu na ich rozległy obszar i niejednolitą strukturę, analiza dokonana została w podziale na jednostki urbanistyczne, tj. uwarunkowane historycznie części miasta wyznaczone dla celów programowych i przestrzennych. Dokonując niniejszych analiz przyjęto podział miast Bydgoszczy i Torunia na jednostki urbanistyczne uprzednio wyodrębnione i wskazane w ich dokumentach planistycznych (Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego). Jednostki te charakteryzują się podobieństwem zjawisk w nich występujących i w znacznym stopniu odpowiadają podobnemu dla ich obszaru charakterowi zabudowy.

W związku z dużym obszarem jednostki Fordon w Bydgoszczy i największą liczbą ludności tam zamieszkującej (w odniesieniu od pozostałych jednostek urbanistycznych miasta) w toku dalszych prac podzielono tę jednostkę, wyodrębniając z niej Stary Fordon. Podział ten podyktowany był potrzebą bardziej dogłębnej analizy tej jednostki, gdyż przy jej obecnej, unitarnej formie mogłyby zostać pominięte ważne obszary wymagające wsparcia. Stary Fordon jednocześnie wyróżnia się w strukturze całego Fordonu zagospodarowaniem przestrzennym i architekturą, tworząc małą, ale charakterystyczną i jednolitą jednostkę.

Podział miast rdzenia BTOF na jednostki urbanistyczne przedstawiono na poniższych mapach.

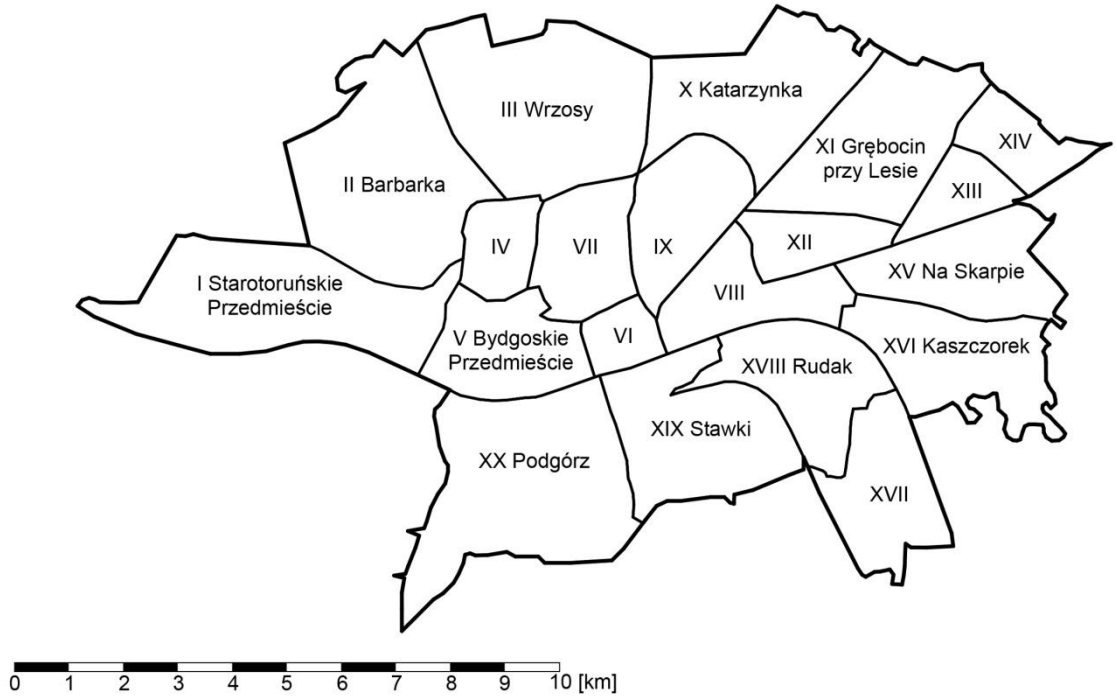
Mapa 2. Podział Bydgoszczy na jednostki urbanistyczne

1. Stary Fordon
2. Bocianowo
3. Bielawy
4. Skrzetusko
5. Babia Wieś
6. Wzgórze Wolności
7. Szwederowo
8. Górzyskowo
9. Błonie
10. Wilczak
11. Jary
12. Czyżkówko
13. Piaski
14. Smukała
15. Jachcice
16. Rynkowo
17. Zawisza
18. Osiedle Leśne
19. Bartodzieje
20. Kapuściska
21. Wyżyny
22. Glinki
23. Bielice
24. Biedaszkowo
25. Czersko Polskie
26. Sierniecczek
27. Wypaleniska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bydgoszczy

Mapa 3. Podział Torunia na jednostki urbanistyczne

IV Bielany
VI Stare Miasto
VII Chełmińskie Przedmieście
VIII Jakubskie Przedmieście
IX Mokre Przedmieście
XII Rubinkowo
XIII Bielawy
XIV Grębocin nad Strugą
XVII Czerniewice

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Torunia

W przypadku mniejszych miast BTOF ze względu na ich wielkość i względną spójność przestrzenną obszaru, analizowane są one w całości. Niejednokrotnie miasta te pod względem powierzchni i liczby ludności są porównywalne z jednostkami urbanistycznymi Bydgoszczy i Torunia. W związku z tym wyznaczanie i porównywanie poszczególnych obszarów wewnątrz mniejszych miast nie jest niezbędne ze względu na to, iż po pierwsze, w wielu przypadkach mniejsze miasta obszaru funkcjonalnego nie prowadzą statystyk, które w sposób spójny umożliwiłyby ich wewnątrzmiejskie porównanie, po drugie, realizowane na terenie tych miast działania rewitalizacyjne w bezpośrednim stopniu oddziaływać będą na obszar całego miasta. Dlatego też, w ramach niniejszego opracowania przypisuje im się charakter jednostek urbanistycznych i tak też są rozpatrywane w przeprowadzanych analizach. Podejście takie odpowiada zapisom dokumentu Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w miastach, w którym wskazuje się, iż „należy przyjąć zasadę, że to jednostki urbanistyczne powinny być obszarami, które – o ile na danym terenie zidentyfikuje się kryzys – będą rewitalizowane w całości”[24]. Analiza zróżnicowania wewnątrzmiejskiego miast mniejszych została dokonana przede wszystkim na bazie pogłębionych wywiadów z przedstawicielami kluczowych komórek jednostek miejskich, badania ankietowego z mieszkańcami oraz analizy doświadczeń miast w zakresie realizacji działań rewitalizacyjnych w poprzedniej perspektywie finansowej.

Kluczową kwestią w zakresie identyfikacji potrzeb rewitalizacyjnych jest diagnoza społeczno-gospodarcza. Zgodnie z ideą rewitalizacji aspekty społeczne są i powinny być powodem zmian, również infrastrukturalnych.

[24] Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w miastach – propozycje zmian prawnych Część I, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2013, s. 53

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego wskazuje, że sytuacja miast jest uwarunkowana szeregiem czynników, a wśród tych negatywnych można wyróżnić: zmniejszenie liczby miejsc pracy, spadek potencjału ludnościowego, starzenie się mieszkańców, degradacja środowiska i tkanki społeczno-gospodarczej, patologie społeczne itp. Na tej podstawie jako preferowane do wsparcia można wskazać obszary wyróżniające się spadkiem liczby ludności, występowaniem problemów społecznych czy słabą dynamiką przyrostu miejsc pracy.

Celem analizy społeczno-gospodarczej było więc dokonanie diagnozy stanu istniejącego miast i identyfikacja najważniejszych problemów w aspektach społeczno-gospodarczych.

Każda jednostka przebadana została w sześciu równoważnych kryteriach:

- Demografia
- Bezrobocie
- Wykluczenie społeczne
- Przestępczość
- Edukacja
- Aktywność gospodarcza

Kryteria te będące miernikiem poziomu rozwoju społeczno–gospodarczego, pozwalają na zdiagnozowanie badanych jednostek w tym zakresie i wskazanie tych, w których problemy społeczne i gospodarcze są największe.

W ramach ww. kryteriów ustalono 10 wskaźników, na podstawie których wyznaczono jednostki priorytetowe do objęcia procesem rewitalizacji. Założeniem analizy jest jej przeprowadzenie w oparciu o obiektywne i jednakowe dla wszystkich dane, dlatego też wskaźniki dobrane zostały z uwzględnieniem ich dostępności dla każdej analizowanej jednostki, a ich wartości porównywane są dla jednego, tego samego roku – 2012[25].

Wskaźniki ujęte w analizie zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 3. Zestawienie kryteriów / wskaźników analizy społeczno-gospodarczej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi

Lp.	Kryteria	Wskaźniki	Komentarz
1.	Demografia	• Udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru • Udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru	Analiza wskaźników w tym obszarze wskaże obciążenie demograficzne w poszczególnych jednostkach i pozwoli zidentyfikować skalę tegoż obciążenia, tj. (% udział osób w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców)
2.	Bezrobocie	• Udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym • Udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Założone w tym obszarze wskaźniki wskażą jednostki z największym odsetkiem osób bezrobotnych w ogóle oraz osób długotrwale bezrobotnych, co jest szczególnie istotne w przypadku analizy wykluczenia społecznego. Długotrwałe bezrobocie bowiem znacząco zwiększa prawdopodobieństwo jego wystąpienia oraz stanowi odzwierciedlenie warunków życia i sytuacji ekonomicznej mieszkańców

[25] Ze względu na brak dostępnych danych za rok 2012 dla jednostki Stary Fordon dotyczących liczby ludności i grup produkcyjnych oraz dla Torunia w zakresie liczby osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej dane te prezentowane są na maj 2014r.

3.	**Wykluczenie społeczne**	• Liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru • Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Wskaźniki w tym obszarze pozwolą zidentyfikować jednostki z największymi problemami związanymi z wykluczeniem społecznym. Wskażą obszary z największym odsetkiem osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej oraz obszary, w których wydano najwięcej wyroków eksmisyjnych
4.	**Przestępczość**	• Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych pozwoli określić stopień przestępczości w poszczególnych jednostkach, wskazując te gdzie jest on największy. Przestępczość znacząco negatywnie wpływa na jakość życia mieszkańców oraz postrzeganie atrakcyjności danego miejsca do zamieszkania / inwestowania
5.	**Edukacja**	• Liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru • Udział liczby osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Analizowana w obszarze edukacji liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego pozwoli określić jednostki o negatywnym zjawisku porzucania szkoły i niekontynuowania nauki. Pozwoli to określić miejsca o podwyższonym ryzyku przyszłego wykluczenia oraz miejsca koniecznych interwencji w zakresie pomocy ludziom młodym
6.	**Aktywność gospodarcza**	• Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Poprzez analizę liczby podmiotów gospodarczych w poszczególnych jednostkach określony zostanie poziom aktywności gospodarczej ich mieszkańców. Pozwoli to na identyfikację tych jednostek, gdzie aktywność gospodarcza jest na niższym poziomie i w związku z tym pomoże ukierunkować przyszłe działania oraz wskaże obszary podjęcia przyszłych interwencji skoncentrowanych na zwiększenie przedsiębiorczości danej społeczności

Źródło: Opracowanie własne

W celu określenia obszarów najbardziej problemowych i wymagających rewitalizacji, podczas analizy wartości założonych wskaźników społeczno-gospodarczych, zastosowano ocenę cząstkową w ramach trzech metod polegających na:

- Wyliczeniu średniej dla każdego wskaźnika oraz określeniu obszarów najbardziej od niej odbiegających
- Dokonaniu klasyfikacji/uszeregowania obszarów według wartości przypisanych poszczególnym wskaźnikom (suma rankingów jednostek urbanistycznych obejmujących wszystkie wskaźniki)
- Wykonaniu standaryzacji poszczególnych wskaźników i dokonaniu klasyfikacji/uszeregowania obszarów według sumy wartości przypisanych poszczególnym wskaźnikom

Na podstawie analizy dokonanej w ramach przeprowadzonej oceny w przypadku Bydgoszczy i Torunia dokonano wyliczenia średniej i ustalenia rankingu jednostek urbanistycznych. Jednostki te zostały uporządkowane ze względu na skalę problemów w nich występujących mierzonych wartością

analizowanych wskaźników. Jako obszary problemowe uznano te obszary, dla których rozpatrywane wskaźniki społeczno-gospodarcze są niekorzystne – obszary uporządkowano w kolejności od tych, które wymagają rewitalizacji w pierwszej kolejności do tych, które wymagają rewitalizacji w dalszej kolejności. W Bydgoszczy i Toruniu wyodrębniono te jednostki urbanistyczne, dla których poszczególne wskaźniki wyróżniają się najbardziej negatywnie względem pozostałych jednostek urbanistycznych, jak również względem średniej dla miasta.

Z uwagi na to, że wszystkie mniejsze miasta potrzebują w równym stopniu prowadzenia działań rewitalizacyjnych, analiza posłużyła do określenia stopnia natężenia czynników kryzysowych w nich występujących - wyznaczono obszary o relatywnie niewielkim, średnim i dużym natężeniu czynników kryzysowych.

Kolejnym elementem diagnozy była analiza urbanistyczna, której celem było dokonanie diagnozy tkanki miejskiej, w szczególności zdegradowanej struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa. Ze względu na brak dostępności danych ilościowych w zakresie tkanki urbanistycznej, analiza została wykonana na podstawie zaproponowanych kryteriów jakościowych, tj. subiektywnej oceny nasilenia danego zjawiska na analizowanym obszarze i jego istotności dla tego obszaru.

Na podstawie dokonanej analizy zdegradowanej struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa zostały wyodrębnione obszary do rewitalizacji w oparciu o kryteria zawarte w poniższej tabeli.

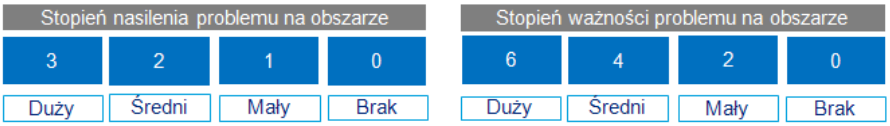
Tabela 4. Zestawienie kryteriów analizy urbanistycznej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi

Lp.	Kryteria	Kryteria oceny	
1.	Obszary zdegradowanej struktury miejskiej	• Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, działki nieużytkowe, odłogi miejskie	
		• Zdegradowane przestrzenie publiczne	• Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne
			• Zniszczone place, obiekty pełniące m. in. funkcję administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne
		• Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty objęte ochroną konserwatorską	
2.	Zasoby mieszkalnictwa wymagające rewitalizacji	• Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)	
		• Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)	
		• Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji	• Osiedlowa infrastruktura drogowa
			• Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej

Źródło: Opracowanie własne

Analiza urbanistyczna została dokonana w oparciu o wywiady z interesariuszami Programu Rewitalizacji Miast, wywiady pogłębione z pracownikami poszczególnych wydziałów urzędów miast oraz ich jednostek budżetowych/organizacyjnych, badanie ankietowe wśród mieszkańców, wizyty terenowe i własne obserwacje.

Do oceny poszczególnych kategorii zawartych zastosowano poniższą skalę:

Źródło: Opracowanie własne

Potrzeby w zakresie działań rewitalizacyjnych dotyczą głównie zdegradowanych lub kryzysowych obszarów miejskich, dlatego też na tych aspektach została skoncentrowana analiza miast. Działania dokonywane w ramach rewitalizacji to inicjatywy mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców. Inicjatywy te powinny łączyć się z infrastrukturalnymi (i na odwrót), zatem ocena potrzeb w zakresie działań rewitalizacyjnych łączy sytuację społeczno-ekonomiczną mieszkańców BTOF oraz ocenę stanu zabudowy (sytuację infrastrukturalną).

Wynikiem analiz w ramach podsystemu społeczno-gospodarczego i urbanistycznego jest wskazanie obszarów priorytetowych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi oraz dostosowanych do ich potrzeb – rekomendowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

2. Podsumowanie zarządcze

Wprowadzenie

Zgodnie z zapisami Krajowej Polityki Miejskiej „Rewitalizacja jest ważną częścią myślenia o rozwoju miasta i powinna stać się kluczowym programem społecznym i gospodarczym w odniesieniu do jego obszarów problemowych. Działania rewitalizacyjne służą podniesieniu atrakcyjności danego obszaru dla podmiotów gospodarczych i potencjalnych nowych jego mieszkańców, jak również wsparciu rozwoju kapitału społecznego oraz podniesieniu jakości życia mieszkańców. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych powinna mieć charakter złożony i interdyscyplinarny, dlatego kluczowe jest prowadzenie zintegrowanych, czyli równoległych i wzajemnie uzupełniających się działań w wielu sferach. Tak rozumiana rewitalizacja jest procesem długotrwałym, kosztownym oraz wymagającym zachowania ciągłości oraz konsekwencji" [26] . Celem przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest doprowadzenie do gospodarczego i społecznego ożywienia zdiagnozowanych obszarów problemowych poprzez wprowadzenie nowych lub odtworzenie ich historycznych funkcji z jednoczesnym przekształceniem przestrzeni.

W związku z powyższym, wyzwaniem dla podmiotów zaangażowanych w proces planowania i wdrażania procesów rewitalizacyjnych, w tym władz samorządowych, jest właściwy dobór kierunków działań adekwatnych do potrzeb i uwarunkowań danego obszaru.

Rola i charakter Programu Rewitalizacji Miast

Program Rewitalizacji Miast (PRM) stanowi jeden z produktów prac opracowanych w związku z realizacją projektu „Program działań dla miejskich obszarów funkcjonalnych Bydgoszczy i Torunia w nowej perspektywie finansowej 2014-2020"[27].

PRM jest opracowaniem eksperckim, który stanowi instrument zintegrowanego podejścia w zakresie rewitalizacji w miastach Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (BTOF)[28]. Dokument ten może służyć jako baza do opracowania dokumentów operacyjnych (tj. Lokalnych Programów Rewitalizacji), które to zgodnie z zapisami Założeń Narodowego Planu Rewitalizacji 2022 oraz wstępnymi (nieobowiązującymi obecnie) wytycznymi w zakresie rewitalizacji, będą przyjęte przez władze lokalne i to one będą podstawą do prowadzenia rewitalizacji oraz starań o środki finansowe[29].

Jednocześnie wskazuje on kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych rekomendowanych do realizacji w celu osiągnięcia określonych zamierzeń rozwojowych obszaru. Nie stanowi on jednak zbioru gotowych rozwiązań, procedur ani szczegółowych instrukcji wykonawczych.

Celem Programu Rewitalizacji Miast jest zidentyfikowanie istniejących w miastach BTOF obszarów problemowych o negatywnych zjawiskach natury społecznej, gospodarczej, przestrzennej, środowiskowej i funkcjonalnej oraz wskazanie potencjalnych sposobów ich zniwelowania w kontekście nadania tym obszarom nowej jakości funkcjonalnej i zapewnienia warunków do ich zrównoważonego rozwoju.

[26] Krajowa Polityka Miejska (projekt wersja I), Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014 r.

[27] W ramach projektu opracowano m.in. poniższe dokumenty:

- Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych Bydgoszczy i Torunia (opracowanie eksperckie)
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (Strategia ZIT)
- Strategia Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (Strategia BTOF)
- Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Obszarów Funkcjonalnych
- Dokumenty Strategiczne, stanowiące uszczegółowienie diagnozy przeprowadzonej w ramach Strategii ZIT oraz Strategii BTOF, w istotnych obszarach tematycznych, tj.:
  - Program Strategiczny gospodarka i rynek pracy
  - Program Rewitalizacji Miast
  - Program rozwoju szkolnictwa wyższego
  - Program zabezpieczenia opieki zdrowotnej dla mieszkańców.

[28] Wyjaśnienie roli BTOF znajduje się w dalszej części opracowania Zakres terytorialny Programu Rewitalizacji Miast

[29] Ostateczny zakres niezbędnej dla procesów rewitalizacyjnych finansowanych ze środków unijnych dokumentacji będzie wynikał z wymogów MIR (stosowne wytyczne), odzwierciedlonych w zatwierdzonym RPO, co oznacza, że istnieję możliwość, iż miasta będą zobligowane do przygotowania dodatkowej dokumentacji zakresie rewitalizacji wraz ze szczegółową listą projektów

Zakres terytorialny Programu Rewitalizacji Miast jest ściśle związany i pokrywa się z terytorium Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (ZIT BTOF) określonego w dokumencie Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (Strategia ZIT)[30].

Program Rewitalizacji Miast obejmuje miasta wchodzące w skład porozumienia w sprawie realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego:

- 2 miasta na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń)
- 1 gminę miejską (Chełmża)
- 6 miast wchodzących w skład gmin miejsko-wiejskich (Koronowo, Kowalewo Pomorskie, Łabiszyn, Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Szubin)

Umocowanie prawne Programu Rewitalizacji Miast (prezentacja wzajemnych relacji formalnych i merytorycznych pomiędzy Programami Rewitalizacji uchwalanymi na poziomie gmin a Programem Rewitalizacji Miast (PRM)[31].

Z punktu widzenia polskiego prawa PRM nie jest w żaden sposób umocowany, jako dokument strategiczny niemniej jednak przy jego tworzeniu zastosowano metodologie typowe dla tworzenia tego typu dokumentów (w tym zgodnie z zasadami partnerstwa konsultacje społeczne). Jedynie przyjęcie go przez członków ZIT (uchwałami) albo zgodnie z ustaloną reprezentacją i kompetencjami – przyjęcie dokumentu przez organ ZIT może wzmocnić jego pozycję. Niemniej jednak nadal, w świetle obowiązujących przepisów pozostanie on jedynie dokumentem eksperckim i pomocniczym.

PRM jest dokumentem usytuowanym niejako „pomiędzy" poziomem województwa a poziomem gmin – dotyczy grupy 9 miast, JST z obszaru ZIT BTOF i jako taki nie podlega wytycznym dla żadnego z wymienionych poziomów, natomiast niewątpliwie musi zachować zgodność w definicjach i podstawowych mechanizmach postępowania właściwego dla procesów rewitalizacyjnych[32].

Metodyka opracowania dokumentu

Podczas prac nad Programem uwzględniono zasady współpracy i partnerstwa w odniesieniu do interesariuszy z obszaru funkcjonalnego. Metodyka opracowania dokumentu opiera się na dostosowaniu określonych narzędzi badawczych do realizacji wybranej techniki badań adekwatnej do przedmiotu i zakresu planowanej interwencji. W pracy nad Programem przyjęto zasadę planowania otwartego z udziałem podmiotów zaangażowanych w procesy rewitalizacji i aktywizacji miast oraz z udziałem potencjalnych odbiorców Programu. Założenie to wynika z faktu, iż warunkiem zbudowania dokumentu planistycznego mającego szanse powodzenia jego realizacji jest uspołecznienie procesu prac nad nim. Polega to przede wszystkim na zaangażowaniu interesariuszy w proces opracowywania Programu w sposób interaktywny i wypracowaniu form społecznego współdziałania w zakresie programowania kierunków działań rewitalizacyjnych oraz określenia sposobów ich realizacji. Jednocześnie, aktywny udział przedstawicieli miast BTOF w pracach nad przygotowaniem Programu, pozwolił na spełnienie istotnego z punktu widzenia planowania strategicznego kryterium zgody i

[30] Zgodnie z zapisami Umowy Partnerstwa, Zintegrowane Inwestycje Terytorialne w Polsce realizowane są obligatoryjnie na terenie miast wojewódzkich i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie, stanowiących jeden z kluczowych obszarów strategicznej interwencji (OSI) państwa.
W celu realizacji ZIT na terenie miast wojewódzkich i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie, w skład terytoriów objętych „ZIT wojewódzkim" muszą wchodzić:

- Miasto wojewódzkie
- Wszystkie miasta z rdzenia obszaru funkcjonalnego
- Inne gminy obszaru funkcjonalnego – łącznie przynajmniej połowa gmin.

Obszar realizacji „ZIT wojewódzkiego" wyznaczany jest ostatecznie uchwałą zarządu województwa z uwzględnieniem przytoczonych warunków brzegowych oraz uzgodnień z JST zainteresowanymi współpracą. Właściwą uchwałą wyznaczającą obszar realizacji ZIT BTOF jest Uchwała Nr 15 /463 /14 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 kwietnia 2014 r. w sprawie wyznaczenia obszaru realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgoszczy, Torunia i obszaru powiązanego z nimi funkcjonalnie.

[31] Rozdział opisuje zagadnienie na podstawie stanu formalno-prawnego na dzień 18.09.2014 r.

[32] Projekty wytycznych MIR „Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych"[32] są aktualnie w opracowaniu

reprezentacji społecznej. Pozwala to mieć nadzieję, że poprzez aktywny udział w pracach nad przygotowaniem dokumentu, społeczność lokalna jest silniej umotywowana do jego wdrożenia i monitoringu.

Proces pracy nad dokumentem składał się z czterech etapów:

- Etap I - Analiza stanu istniejącego miast
- Etap II - Analizy pogłębione i opracowanie diagnozy miast
- Etap III - Identyfikacja obszarów problemowych
- Etap IV – Opracowanie Programu

Jednym z kluczowych elementów Programu Rewitalizacji Miast była identyfikacja obszarów problemowych, które w wyniku przemian przestrzennych, społecznych i gospodarczych lub innych, utraciły swoje pierwotne funkcje lub przeznaczenie, w stopniu uniemożliwiającym lub znacząco utrudniającym dalszy ich rozwój lokalny, albo gdzie funkcje te nie są realizowane prawidłowo.

W niniejszym opracowaniu granice obszarów zdegradowanych określono na podstawie zasięgu stwierdzonych zjawisk kryzysowych - stopień degradacji obszaru kryzysowego został przeanalizowany w dwóch podstawowych aspektach – społeczno-gospodarczym i przestrzennym (urbanistycznym).

W ramach Programu Rewitalizacji Miast analizie i diagnozie sytuacji istniejącej poddano wszystkie 9 miast Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego. W przypadku Bydgoszczy i Torunia, analiza dokonana została w podziale na jednostki urbanistyczne, tj. uwarunkowane historycznie części miasta wyznaczone dla celów programowych i przestrzennych. W związku z dużym obszarem jednostki Fordon w Bydgoszczy i największą liczbą ludności tam zamieszkującej (w odniesieniu od pozostałych jednostek urbanistycznych miasta) w toku dalszych prac podzielono tę jednostkę, wyodrębniając z niej Stary Fordon. Podział ten podyktowany był potrzebą bardziej dogłębnej analizy tej jednostki, gdyż przy jej obecnej, unitarnej formie mogłyby zostać pominięte ważne obszary wymagające wsparcia. W przypadku mniejszych miast BTOF ze względu na ich wielkość i względną spójność przestrzenną obszaru, analizowane są one w całości. Niejednokrotnie miasta te pod względem powierzchni i liczby ludności są porównywalne z jednostkami urbanistycznymi Bydgoszczy i Torunia. W związku z tym wyznaczanie i porównywanie poszczególnych obszarów wewnątrz mniejszych miast nie jest zasadne gdyż realizowane na terenie tych miast działania rewitalizacyjne w bezpośrednim stopniu oddziaływać będą na obszar całego miasta. Dlatego też, w ramach niniejszego opracowania przypisuje im się charakter jednostek urbanistycznych i tak też są rozpatrywane w przeprowadzanych analizach.

Kluczową kwestią w zakresie identyfikacji potrzeb rewitalizacyjnych jest analiza społeczno-gospodarcza. Celem jej przeprowadzenia było dokonanie diagnozy stanu istniejącego miast i identyfikacja najważniejszych problemów społeczno-gospodarczych. Każda jednostka przebadana została w sześciu równoważnych kryteriach (Demografia, Bezrobocie, Wykluczenie społeczne, Przestępczość, Edukacja, Aktywność gospodarcza). W ramach ww. kryteriów ustalono 10 wskaźników, na podstawie których wyznaczono jednostki priorytetowe do objęcia procesem rewitalizacji, zgodnie z zestawieniem:

Tabela 5. Zestawienie kryteriów / wskaźników analizy społeczno-gospodarczej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi

Lp.	Kryteria	Wskaźniki
1.	Demografia	• Udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru • Udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
2.	Bezrobocie	• Udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym • Udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych ogółem

3.	Wykluczenie społeczne	• Liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru • Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
4.	Przestępczość	• Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
5.	Edukacja	• Liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru • Udział liczby osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych ogółem
6.	Aktywność gospodarcza	• Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Źródło: opracowanie własne

W celu określenia obszarów najbardziej problemowych i wymagających rewitalizacji, podczas analizy wartości założonych wskaźników społeczno-gospodarczych, zastosowano ocenę cząstkową w ramach trzech metod polegających na:

- Wyliczeniu średniej dla każdego wskaźnika oraz określeniu obszarów najbardziej od niej odbiegających
- Dokonaniu klasyfikacji/uszeregowania obszarów według wartości przypisanych poszczególnym wskaźnikom (suma rankingów jednostek urbanistycznych obejmujących wszystkie wskaźniki)
- Wykonaniu standaryzacji poszczególnych wskaźników i dokonaniu klasyfikacji/uszeregowania obszarów według sumy wartości przypisanych poszczególnym wskaźnikom

Na podstawie analizy dokonanej w ramach przeprowadzonej oceny w przypadku Bydgoszczy i Torunia dokonano wyliczenia średniej i ustalenia rankingu jednostek urbanistycznych - wyodrębniono te jednostki urbanistyczne, dla których poszczególne wskaźniki wyróżniają się najbardziej negatywnie względem pozostałych jednostek urbanistycznych, jak również względem średniej dla miasta. Z uwagi na to, że wszystkie mniejsze miasta potrzebują w równym stopniu prowadzenia działań rewitalizacyjnych, analiza posłużyła do określenia stopnia natężenia czynników kryzysowych w nich występujących - wyznaczono obszary o relatywnie niewielkim, średnim i dużym natężeniu czynników kryzysowych.

Z kolei celem przeprowadzenia analizy urbanistycznej było dokonanie diagnozy tkanki miejskiej, w szczególności zdegradowanej struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa. Ze względu na brak dostępności danych ilościowych w zakresie tkanki urbanistycznej, analiza została wykonana na podstawie zaproponowanych kryteriów jakościowych, tj. subiektywnej oceny nasilenia danego zjawiska na analizowanym obszarze i jego istotności dla tego obszaru. Na podstawie dokonanej analizy zdegradowanej struktury miejskiej i analizy zasobów mieszkalnictwa, obszary do rewitalizacji zostały wyodrębnione w oparciu o następujące kryteria:

Tabela 6. Zestawienie kryteriów analizy urbanistycznej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi

Lp.	Kryteria	Kryteria oceny	
1.	Obszary zdegradowanej struktury miejskiej	• Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, działki nieużytkowe, odłogi miejskie	
		• Zdegradowane przestrzenie publiczne	• Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne
			• Zniszczone place, obiekty pełniące m. in. funkcję administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne,

			turystyczne
		• Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty objęte ochroną konserwatorską	
2.	Zasoby mieszkalnictwa wymagające rewitalizacji	• Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)	
		• Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)	
		• Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji	• Osiedlowa infrastruktura drogowa
			• Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej

Źródło: opracowanie własne

Analiza urbanistyczna została dokonana w oparciu o wywiady z interesariuszami Programu Rewitalizacji Miast, w tym m.in. wywiady pogłębione z pracownikami poszczególnych wydziałów urzędów miast oraz ich jednostek budżetowych/organizacyjnych, badanie ankietowe wśród mieszkańców, wizyty terenowe i własne obserwacje.

Wyniki przeprowadzonych analiz (w tym kierunki działań rewitalizacyjnych)

Ostatecznie obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi zostały wyznaczone w wyniku dokonania syntezy analizy społeczno-gospodarczej i analizy urbanistycznej.

Wszystkie miasta BTOF (zarówno miasta rdzenia, jak i miasta mniejsze) kwalifikują się do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi.

Obszarami do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w Bydgoszczy, są

- w pierwszej kolejności: **Śródmieście**
- w drugiej kolejności: **Stary Fordon i Bocianowo**
- w trzeciej kolejności: **Okole i Wilczak**

Obszarami do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w Toruniu, są

- w pierwszej kolejności: **Bydgoskie Przedmieście**
- w drugiej kolejności: **Podgórz i Stare Miasto**
- w trzeciej kolejności: **Jakubskie Przedmieście, Mokre Przedmieście**

Wszystkie mniejsze miasta BTOF w jednakowym stopniu kwalifikują się do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi, gdyż każde z nich posiada obszary kryzysowe. W wyniku przeprowadzonych analiz zidentyfikowano poziom natężenia czynników kryzysowych, zgodnie z którym:

- Obszarem o dużym natężeniu czynników kryzysowych jest **Nakło nad Notecią**
- Obszarami o średnim natężeniu czynników kryzysowych są **Solec Kujawski, Koronowo i Chełmża**
- Obszarami o relatywnie niewielkim natężeniu czynników kryzysowych są **Szubin, Łabiszyn i Kowalewo Pomorskie**

Obszary wskazane do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi zostały poddane głębszej analizie, w wyniku której zidentyfikowano najważniejsze problemy występujące na danym obszarze, a także określono cele i kierunki działań rewitalizacyjnych, bezpośrednio wynikające ze zdiagnozowanej sytuacji społeczo-gospodarczej i przestrzennej danej jednostki.

Przykłady kluczowych działań rewitalizacyjnych na zidentyfikowanych obszarach problemowych:

- Remonty budynków mieszkalnych, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczowej
- Wsparcie działań remontowych budynków mieszkalnych

- Remont ulic wraz z infrastrukturą towarzyszącą, wprowadzenie stref miejskich typu *Woonerf,* zmiana organizacji ruchu z uwzględnieniem nadrzędności ruchu pieszego i rowerowego
- Budowa dróg rowerowych, utworzenie zwartego systemu dróg rowerowych, rozbudowa systemu roweru miejskiego
- Zwiększenie liczby miejsc parkingowych
- Rozbudowa i modernizacja infrastruktury i taboru transportu publicznego
- Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych i zieleni
- Zagospodarowanie terenów zdegradowanych
- Zagospodarowanie terenów nadrzecznych
- Rewitalizacja, renowacja i modernizacja obiektów zabytkowych
- Utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej
- Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, aktywizacja i integracja mieszkańców
- Wspieranie przedsiębiorczości
- Rozbudowa systemu monitoringu wizyjnego

3. Analiza dotychczasowych doświadczeń rewitalizacyjnych miast – Lokalne Programy Rewitalizacji

Kryteria wyboru obszarów przeznaczonych do rewitalizacji
Charakterystyka rewitalizowanych obszarów
Stan realizacji LPR
Zasady monitoringi i ewaluacji LPR
Powody niezrealizowania pierwotnie założonych zadań
Obserwacje i wnioski
Klucz podziału środków na rewitalizację w ramach RPO WK-P na lata 2007-2013

W okresie programowania 2007-2013 siedem z dziewięciu miast objętych niniejszym opracowaniem przeprowadziło rewitalizację wspieraną z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego 2007-2013. Działania rewitalizacyjne finansowane w ramach RPO w perspektywie 2007-2013 realizowane były w miastach powyżej 5 tysięcy mieszkańców. Ze względu na to kryterium Kowalewo Pomorskie i Łabiszyn działania rewitalizacyjne prowadziły korzystając z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Dla tych miast przygotowano także i uruchomiono, w oparciu o środki województwa kujawsko-pomorskiego, „Fundusz dla miast do 5 tys. mieszkańców na realizację projektów w zakresie rewitalizacji", którego celem było wsparcie procesu rewitalizacji poprzez połączenie oddziaływania dotacji z Funduszu z wykorzystaniem środków z PROW. Zgodnie z przyjętymi zasadami Funduszu, środki na rewitalizację były przeznaczone na projekty skierowane na ożywienie gospodarcze i społeczne oraz odnowę infrastrukturalną i architektoniczno-urbanistyczną zdegradowanych części miast, terenów i obiektów poprzemysłowych i powojskowych. Do wsparcia kwalifikowane były tylko projekty ujęte w programie rewitalizacji miasta sporządzonym przez jednostkę samorządu terytorialnego zgodnie z Wytycznymi dotyczącymi przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji. Wszystkie lokalne programy rewitalizacji (LPR) miast BTOF zostały opracowane zgodnie z odpowiednimi dla nich Wytycznymi.

3.1. KRYTERIA WYBORU OBSZARÓW PRZEZNACZONYCH DO REWITALIZACJI

Bydgoszcz

W ramach przygotowania LPR dla Miasta Bydgoszczy na lata 2007-2015 dokonano analizy w zakresie sfery społecznej, gospodarczej, środowiskowej, infrastruktury technicznej, infrastruktury transportowej oraz gospodarki przestrzennej. Analiza dotyczyła obszaru całego miasta i pozwoliła na zdiagnozowanie podstawowych problemów w każdej ze sfer. Na terenie Miasta Bydgoszczy wyodrębniono 42 obszary tzw. jednostki urbanistyczne.

W celu wyeliminowania ewentualnych błędów statystycznych wynikających z braku reprezentatywności poszczególnych zjawisk w małych zbiorowościach, analizie poddano 21 obszarów, które zamieszkuje więcej niż 1% mieszkańców zameldowanych na stałe.

Do szczegółowego zdiagnozowania terenów posłużono się wskaźnikami określonymi w Wytycznych dotyczących przygotowania LPR oraz wskaźnikami własnymi wspomagającymi diagnozę w następujących problematykach:

- Wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia, w tym:
  - Liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej
  - Świadczenia pomocy społecznej na 1000 mieszkańców jednostki
  - Świadczenia MOPS/1km²
  - Wyroki eksmisyjne na 1000 mieszkańców jednostki
- Wysoki poziom długotrwałego bezrobocia, w tym:
  - Poziom bezrobocia
  - Poziom bezrobocia długotrwałego
- Niekorzystne trendy demograficzne
  - Dynamika spadku ludności
  - Spadek/wzrost liczby mieszkańców
  - Odsetek osób w wieku poprodukcyjnym
- Niski poziom edukacji, znaczące braki w umiejętnościach i wysoki odsetek osób porzucających szkołę, w tym:
  - Udział osób niewypełniających obowiązku szkolnego w grupie 7-18 lat na 1000 mieszkańców

    - Struktura wykształcenia osób bezrobotnych – udział osób z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w grupie bezrobotnych na 1000 mieszkańców
    - Zbiorcza ocena problemów edukacyjnych
- Wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa, w tym:
    - Przestępstwa i wykroczenia poza zdarzeniami drogowymi, przestępstwami gospodarczymi
    - Przestępstwa i wykroczenia poza zdarzeniami drogowymi, przestępstwami gospodarczymi na 1000 mieszkańców jednostki
    - Liczba przestępstw na km² jednostki
- Szczególnie zniszczone otoczenie
    - Obszary zdegradowanej struktury miejskiej
- Porównywalnie niższy poziom wartości zasobu mieszkaniowego
    - Zbiorcza ocena w zakresie wskazań techniczno-funkcjonalnych
- Ocena zbiorcza
    - Wskaźnik zbiorczy stanowiący sumę stopni
    - Wskaźnik zbiorczy stanowiący sumę stopni tylko wskaźników z Wytycznych

Następnie na podstawie przeprowadzonych analiz wyznaczono obszary kryzysowe. Kolejnym etapem było określenie obszarów objętych LPR w oparciu o Wytyczne Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz obszarów wsparcia dla mieszkalnictwa na podstawie Wytycznych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego[33].

W Bydgoszczy w sferze użyteczności publicznej obszarem wsparcia objętym LPR-B na lata 2007 – 2015 było Śródmieście, w zakresie mieszkalnictwa Osiedle Leśne, Wyżyny i Kapuściska.

Toruń

W Toruniu ogólnym wyznacznikiem decydującym o opracowaniu Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Torunia na lata 2007-2015 (LPR-T) [34] było zapotrzebowanie na odnowę społeczno-gospodarczą. Kryteria, które wzięto pod uwagę przy wskazaniu zdegradowanych obszarów miejskich do rewitalizacji były zgodne z Wytycznymi dotyczącymi przygotowania LPR. Delimitacja obszarów wsparcia dla Miasta Torunia została dokonana na podstawie kryteriów głównych oraz jednego kryterium pomocniczego. Kryteria główne stanowiły podstawę do wskazania obszaru wsparcia dla mieszkalnictwa.

Kryteria główne delimitacji obszarów wsparcia dla Miasta Torunia to:

- Wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia mierzony liczbą osób uprawnionych do korzystania z pomocy społecznej na 1000 mieszkańców oraz liczbą wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych na 1000 mieszkańców obszaru
- Wysoki poziom długotrwałego bezrobocia mierzony procentowo stosunkiem liczby osób długotrwale bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym
- Niski poziom aktywności gospodarczej mierzony liczbą zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców
- Wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa mierzony liczbą przestępstw i wykroczeń na 1000 mieszkańców
- Szczególnie zniszczone otoczenie mierzone wskaźnikiem – liczba obiektów użyteczności publicznej o funkcjach kultury, pomocy społecznej oraz edukacji będących w złym stanie technicznym w przeliczeniu na km² powierzchni obszaru

[33] Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Bydgoszczy na lata 2007-2015, Bydgoszcz 2009 r.
[34] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Torunia na lata 2007-2015

Kryterium pomocnicze to:

- Poziom zagęszczenia zabytków w złym stanie technicznym mierzony liczbą obiektów zabytkowych w złym stanie technicznym wpisanych do ewidencji i rejestru zabytków w przeliczeniu na hektar powierzchni obszaru

Analizy na podstawie przyjętych wskaźników wykazały, że w Toruniu do podjęcia działań rewitalizacyjnych dotyczących odnowy w sferze użyteczności publicznej kwalifikują się dwa obszary: Stare Miasto i Bydgoskie Przedmieście. Wskazano, iż działania z zakresu mieszkalnictwa mogą być realizowane tylko na obszarze Starego Miasta[35].

Chełmża

W ramach przygotowania LPR Miasta Chełmża[36] porównano wskaźniki ubóstwa i wykluczenia, aktywności gospodarczej, poziomu bezrobocia, bezrobocia strukturalnego, przestępczości oraz znaczenia danego obszaru w sferze użyteczności publicznej, dla dziewięciu podobszarów, na które podzielono miasto. Na potrzeby LPR przyjęto podział miasta na obszary identyfikowane jako osiedla mieszkaniowe wydzielone głównymi ciągami komunikacyjnymi lub uwarunkowaniami naturalnymi (jeziora: Chełmżyńskie i Archidiakonka) lub inną infrastrukturą komunikacyjną (tory kolejowe wraz z obszarami przykolejowymi).

W celu wyznaczenia obszarów do rewitalizacji zastosowano między innymi wskaźniki statystyczne odnoszące się do społecznych i gospodarczych kryteriów wyboru oraz do jednego kryterium infrastrukturalnego. Wybrane wskaźniki to:

- Wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia mierzony liczbą osób korzystających z pomocy społecznej uprawnionych na 1000 mieszkańców obszaru
- Niski wskaźnik poziomu aktywności gospodarczej mierzony liczbą zarejestrowanych podmiotów na 1000 mieszkańców obszaru
- Wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa mierzony liczbą przestępstw i wykroczeń na 1000 mieszkańców obszaru
- Wysoki poziom bezrobocia mierzony liczbą osób bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym obszaru
- Wysoka stopa długotrwałego bezrobocia mierzony liczbą osób bezrobotnych długotrwale na 1000 osób w wieku produkcyjnym obszaru
- Szczególnie zniszczone otoczenie mierzone obszarami wyłączonymi z użytkowania definiowanymi liczbą obiektów użyteczności publicznej niezbędnych na danym obszarze

W delimitacji obszaru do rewitalizacji uwzględniono również uwarunkowania przestrzenne, w tym stan zagospodarowania infrastruktury oraz uwarunkowania ochrony terenów i obiektów cennych kulturowo, a także atrakcyjność turystyczną obszarów. Diagnoza w tym zakresie była prowadzona metodą opisową, a nie wskaźnikową.

W wyniku przeprowadzonej analizy do rewitalizacji wskazany został obszar chełmżyńskiej starówki. W ramach terenu wskazanego do rewitalizacji wyznaczono ponadto obszar wsparcia w postaci Bulwaru 1000-lecia i ulic do niego prowadzących.

Koronowo

W LPR Miasta Koronowa[37] granice obszarów objętych programem rewitalizacji wyznaczono na podstawie wyników badań terenowych, analizy danych statystycznych, konsultacji społecznych i wywiadów środowiskowych. Kryteriami wyboru obszarów wsparcia oraz odpowiadającymi im wskaźnikami były:

[35] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Torunia na lata 2007 – 2015
[36] Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasto Chełmża na lata 2008 – 2015
[37] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Koronowa na lata 2009-2015

- Niekorzystne trendy demograficzne, kryterium mierzone liczbą ludności w wieku poprodukcyjnym na 1000 mieszkańców obszaru
- Niski poziom aktywności gospodarczej, mierzony liczbą zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców
- Wysoki poziom długotrwałego bezrobocia mierzony liczbą bezrobotnych poszukujących pracy 13 miesięcy i dłużej na 1000 mieszkańców
- Niski poziom edukacji, znaczące braki w umiejętnościach i wysoki odsetek osób porzucających szkołę, mierzony liczbą bezrobotnych z wykształceniem podstawowym w ogólnej liczbie bezrobotnych obszaru
- Wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa, mierzony liczbą przestępstw i wykroczeń stwierdzonych (poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi), w tym czynami karalnymi nieletnich na 1000 mieszkańców obszaru
- Wysoki poziom ubóstwa i wykluczeń mierzony liczbą osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1000 mieszkańców obszaru

Na ich podstawie wyznaczono cztery obszary wsparcia: Stare Miasto jako priorytetowy obszar wsparcia, Park Grabina, osiedla zabudowy mieszkaniowej, teren poprzemysłowy.

Kowalewo Pomorskie

Na wyznaczenie terenu rewitalizowanego w Kowalewie Pomorskim miały wpływ następujące kryteria[38]:

- Poziom ubóstwa mierzony liczbą rodzin uprawnionych do korzystania z pomocy społecznej
- Poziom bezrobocia
- Poziom aktywności gospodarczej

Pod uwagę wzięto cały teren miasta ze względu na jego niewielki obszar oraz brak możliwości wyznaczenia wskaźników dla mniejszych obszarów. Wobec tego za obszar kryzysowy objęty rewitalizacją przyjęto teren całego miasta Kowalewo Pomorskie w jego granicach administracyjnych.

Łabiszyn

Określając obszar rewitalizacji posłużono się wskaźnikami wynikającymi z Wytycznych dotyczących przygotowania LPR oraz z Wytycznych Ministra Rozwoju Regionalnego w zakresie programowania działań dotyczących mieszkalnictwa [39]. Wskaźniki, które stanowiły podstawę do wyodrębnienia obszaru rewitalizacji i obszaru wsparcia w zakresie mieszkalnictwa to:

- Liczba bezrobotnych poszukujących pracy 13 miesięcy i dłużej na 1000 mieszkańców
- Liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1000 ludności
- Liczba przestępstw na 1000 ludności
- Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 do ogólnej liczby budynków

W ramach prac nad opracowaniem LPR dla miasta Łabiszyn[40] wyznaczony został obszar rewitalizacji obejmujący centrum miasta. Wszystkie wymienione wskaźniki były dla obszaru centrum miasta wyższe niż dla całego miasta. Dodatkowo obszar centrum miasta wybrany do rewitalizacji spełniał również wytyczne do realizowania działań z dziedziny mieszkalnictwa, co oznacza, iż środki zewnętrzne mogły zostać przeznaczone na remonty części wspólnych budynków mieszkalnych.

Nakło nad Notecią

LPR Miasta Nakło nad Notecią[41] wyznaczył obszary rewitalizacji na podstawie konsultacji społecznych oraz analizy szczegółowych wskaźników do kryterium wyznaczania obszarów rewitalizacji.

[38] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Kowalewo Pomorskie na lata 2010 – 2015
[39] http://www.mir.gov.pl/fundusze/wytyczne_mrr/obowiazujace/horyzontalne/Strony/Wytyczne%20w%20zakresie%20programowania%20dzia%C5%82an%20dotyczacych%20mieszkalnictwa.aspx
[40] Lokalny Program Rewitalizacji dla miasta Łabiszyn na lata 2010-2015
[41] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Nakło nad Notecią, marzec 2011 r.

Kryteria będące podstawą delimitacji to:

- Poziom bezrobocia
- Poziom ubóstwa oraz trudne warunki mieszkaniowe
- Poziom przestępczości
- Poziom przedsiębiorczości mieszkańców
- Poziom degradacji technicznej infrastruktury i budynków
- Poziom zanieczyszczenia środowiska naturalnego

Analiza wartości wskaźników do kryteriów wyznaczania obszarów rewitalizacji dla całego miasta oraz poszczególnych jego części pozwoliła wyznaczyć trzy obszary, na terenie których konieczne było podjęcie szeroko zakrojonych działań rewitalizacyjnych. W wyniku analizy jako obszary kryzysowe wymagające rewitalizacji określono:

- Obszar I - ul. Hallera, ul. Podgórna, ul. Notecka, teren „Łazienek", brzeg Noteci
- Obszar II - oś. Łokietka, ul. Amii Krajowej, ul. Staszica, ul. Mickiewicza, ul. Działkowa
- Obszar III - ul. Ks. Skargi, ul. Wąska, ul. Potulicka, ul. Przecznica, ul. Bydgoska, ul. Nowa, ul. Mrotecka, ul. Pocztowa, ul. Chrobrego Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Nakło nad Notecią

Solec Kujawski

W LPR Solca Kujawskiego[42] po uwzględnieniu danych na temat sytuacji społeczno-gospodarczej gminy, w szczególności w odniesieniu do sfery społeczno-gospodarczej i infrastrukturalnej, do wyznaczenia obszarów wsparcia dla działań rewitalizacyjnych zastosowano następujące kryteria i wskaźniki:

- Niestabilne (niekorzystne) trendy demograficzne mierzone liczbą ludności w wieku poprodukcyjnym na 1000 mieszkańców danego obszaru
- Wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa – w odniesieniu do osób nieletnich mierzony liczbą stwierdzonych przestępstw i wykroczeń (poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi), w tym liczbę czynów karalnych popełnionych przez nieletnich w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Niski poziom aktywności gospodarczej – w odniesieniu do części miasta (problem obszarów „marginalizowanych" pod względem rozwoju gospodarczego) mierzony liczbą zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców obszaru
- Porównywalnie niższy poziom wartości zasobu mieszkaniowego (ograniczenia w dostępie do części infrastruktury technicznej) mierzony liczbą mieszkań sprzed 1989 r. w stosunku do ogółu mieszkań

W wyniku analizy jako obszar kryzysowy wymagający rewitalizacji określono osiedle Staromiejskie.

Szubin

Delimitacja obszarów zdegradowanych w LPR Miasta Szubin[43] nastąpiła na podstawie następujących wskaźników:

- Niekorzystne trendy demograficzne; mierzone spadkiem liczby mieszkańców Miasta zameldowanych przy ulicach wchodzących w skład obszaru 2004 - 2007 oraz liczbą osób w wieku poprodukcyjnym obszaru
- Niski poziom edukacji; mierzony liczbą osób bezrobotnych w przedziale wiekowym 18 - 24 lata z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej zameldowanych w obszarze
- Ubóstwo i wykluczenie społeczne; mierzone liczbą rodzin korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w ramach obszaru

[42] Lokalny Program Rewitalizacji Solca Kujawskiego na lata 2010 – 2015
[43] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Szubin, 2009 r.

- Wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa; mierzony liczbą przestępstw odnotowaną na poszczególnych ulicach obszaru
- Niski poziom aktywności gospodarczej; mierzony liczbą podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w ewidencji działalności gospodarczej w Szubinie na terytorium obszaru
- Zły stan techniczny nawierzchni ciągów komunikacyjnych
- Niski poziom wartości zasobu mieszkaniowego
- Niski poziom wydajności energetycznej budynków
- Szczególnie zniszczone otoczenie

Na podstawie analizy wskazano trzy obszary jako tereny wymagające rewitalizacji: Obszar I: „Rynek", Obszar II: „Centrum Miasta", Obszar III: „Osiedle Bydgoskie".

3.2. CHARAKTERYSTYKA REWITALIZOWANYCH OBSZARÓW

Bydgoszcz

W Bydgoszczy jako obszar rewitalizacji priorytetowej określono Śródmieście. Śródmieście to centralna dzielnica staromiejska Bydgoszczy, której osią jest ulica Gdańska. Jest to obszar o zwartej zabudowie, ukształtowany w trakcie historii miasta, o znaczącym udziale budynków wartościowych historycznie, w większości pochodzących z II połowy XIX i początku XX wieku oraz znacznej powierzchni parków. Śródmieście koncentruje funkcje usługowe i administracyjne o znaczeniu miejskim i regionalnym.

Śródmieście Bydgoszczy obejmuje dwa obszary, powstałe w różnych okresach historycznych:

- Stare Miasto, Centrum Starego Miasta stanowi Stary Rynek, a miasto lokacyjne obejmuje obszar trzech dawnych wysp: miejskiej, zamkowej i Młyńskiej. Na terenie Starego Miasta koncentrują się reprezentacyjne obiekty o dużej wartości historycznej, gmachy użyteczności publicznej i muzea. Dodatkowo urokliwość tego obszaru podkreśla rzeka Brda wraz z jej odnogą Młynówką, oraz malowniczo położone nad nimi Wenecja Bydgoska oraz Opera Nova.
- Nowe Miasto, zwane Śródmieściem. Właściwie wszystkie budynki na tym obszarze wzniesiono w ciągu 50 lat (1865-1915).

Głównymi arteriami Śródmieścia są ulice: Jagiellońska i Gdańska. Wśród najbardziej reprezentacyjnych ulic tej jednostki oprócz ulicy Gdańskiej są także ulice: Dworcowa, Długa, Cieszkowskiego, Aleje Adama Mickiewicza. Obszar Śródmieścia obejmuje 283 ha i z liczbą zameldowanych w 2012 r. 20 463 mieszkańców. Od lat obserwuje się tu najszybszy w mieście spadek liczby mieszkańców. Występuje tu również wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia, konsekwencją czego jest najwyższy w mieście poziom postępowań eksmisyjnych i eksmisji z lokali mieszkalnych oraz największa liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej i bezrobotnych. Niekorzystną tendencją jest również niski poziom edukacji i wysoki odsetek osób porzucających szkołę, wysoki odsetek przestępstw lub wykroczeń. Infrastruktura publiczna jest w znacznym stopniu zdegradowana. Dotyczy to również obiektów objętych opieką konserwatorską[44].

W zakresie mieszkalnictwa jako obszar objęty wsparciem określono duże osiedla mieszkaniowe: Osiedle Leśne, Wyżyny, Kapuściska.

Osiedle Leśne jest położone na północnym skraju miasta obok jednostek urbanistycznych Zawiszy, Bielawek, tuż obok Myślęcinka. Obejmuje obszar 156 ha, na którym zameldowanych w 2012 r. było 11.138 mieszkańców. Z uwagi na rozwijające się budownictwo powojenne, osiedle to jest jednym z najstarszych skupisk bloków w mieście Bydgoszczy. Wskaźnik liczby budynków wybudowanych przed rokiem 1989 do ogólnej liczby budynków wynosi prawie 100%. Obszar charakteryzuje się jednym z najwyższych w mieście wskaźnikiem odsetka osób w wieku poprodukcyjnym, czego konsekwencją są wyższe od średniej miasta świadczone usługi Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej. Na terenie

[44] Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Bydgoszczy na lata 2007-2015, Bydgoszcz 2009 r.

osiedla występuje niekorzystna tendencja spadku ludności, podwyższona liczba przestępstw na km^2 oraz mniejsza od średniej miasta liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Osiedle cechuje się także postępującą degradacją obiektów mieszkalnych, wielorodzinnych oraz otaczającego ich terenu. Szczególnie odczuwalny jest występujący brak miejsc parkingowych oraz stref rekreacji[45].

Wyżyny to dzielnica znajdująca się na południowym wschodzie miasta. Jest to trzecia największa pod względem liczby mieszkańców dzielnica Bydgoszczy. Zabudowę Wyżyn rozpoczęto w 1971 roku. Obejmują one obszar 214 ha, na którym w 2012 r. zameldowanych było 28 094 mieszkańców. Rozkwit budownictwa przeżyło w latach 70-tych, dlatego też wskaźnik liczby budynków wybudowanych przed rokiem 1989 do ogólnej liczby budynków wynosi 97%. Biorąc pod uwagę wysoki wskaźnik zagęszczenia ludności, należy zwrócić uwagę na stosunkowo niski poziom prowadzenia działalności gospodarczej, wysoki wskaźnik odsetka osób w wieku poprodukcyjnym oraz wysoki poziom bezrobocia. Osiedle z uwagi na swoją specyfikę (zwarte blokowisko) charakteryzuje się wysokim poziomem przestępczości i naruszeń prawa. Osiedle cechuje się także postępującą degradacją obiektów mieszkalnych, wielorodzinnych oraz otaczającego ich terenu. Szczególnie odczuwalny jest występujący brak miejsc parkingowych oraz stref rekreacji[46]. Kapuściska to dzielnica będąca częścią Górnego Tarasu Bydgoszczy, znajdująca się między rzeką Brdą (wzdłuż ul. Toruńskiej), a ulicami Bełzy, Szpitalną i Zakładami Chemicznymi Zachem. Obecnie jest to piąte pod względem ludności osiedle w Bydgoszczy.

Osiedle Kapuściska obejmuje obszar 340 ha, na którym w 2012 r. zameldowanych było 22 911 mieszkańców. Jest to obszar zdegradowanej struktury miejskiej na co złożyło się niewielka liczba małej architektury i terenów zieleni przy dużym udziale terenów zabudowanych budynkami sprzed roku 1989. Na Kapuściskach notuje się niekorzystne tendencje związane ze spadkiem liczby mieszkańców oraz podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Kapuściska zajmują piątą pozycję w Bydgoszczy pod względem liczby popełnianych przestępstw i szóstą pozycję ze względu na liczbę osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej. Osiedle cechuje się także postępującą degradacją obiektów mieszkalnych, wielorodzinnych oraz otaczającego ich terenu. Szczególnie odczuwalny jest występujący brak miejsc parkingowych oraz stref rekreacji[47].

Toruń

W Toruniu diagnoza sporządzona dla programu rewitalizacji wskazała dwa obszary kryzysowe: Stare Miasto i Bydgoskie Przedmieście.

Stare Miasto to najstarsza część Torunia, na którą składa się kilka historycznych jednostek: Stare Miasto, Nowe Miasto i zamek krzyżacki. Średniowieczny zespół miejski Torunia został wpisany w 1997 r. na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO, będącą rejestrem najcenniejszych obiektów na świecie. W Polsce znajduje się obecnie czternaście wpisanych na nią unikatowych obiektów. Zespół Starego i Nowego Miasta w Toruniu został również uznany przez Prezydenta RP za pomnik historii, jako jeden z 54 w Polsce obiektów i obszarów o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa, wyróżniających się wybitnymi walorami artystycznymi, historycznymi lub naukowymi. Zachowany średniowieczny układ urbanistyczny, liczne rozpoznawalne zabytki (jak Krzywa Wieża) oraz sieć muzeów, z unikatowym w skali kraju Żywym Muzeum Piernika stanowią atrakcyjny obszar, przyciągający rzesze turystów. Stare Miasto jest również obszarem o dużym skupieniu działalności gospodarczej (handlowej i usługowej).

Obszar Starego Miasta zajmuję powierzchnię 155 ha gdzie zameldowanych na pobyt stały w 2012 r. było 6707 mieszkańców. W LPR-T [48] obszar ten zidentyfikowano jako dotknięty problemami społecznymi – bezrobociem, ubóstwem, wykroczeniami i łamaniem prawa, i pod tymi względami zajmujący w sumie najwyższe miejsce w skali degradacji społecznej. Jako najważniejsze problemy obszaru wskazano wysokie zagrożenie porządku publicznego, w tym przestępczość nieletnich, zły

[45] J. w.
[46] J. w.
[47] J. w.
[48] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Torunia na lata 2007 – 2015

stan nawierzchni głównych pieszych ciągów komunikacyjnych, zły stan techniczny kamienic mieszkalnych i zabytkowych obiektów architektonicznych. Wśród braków wskazano także niewystarczającą liczbę instytucji oraz złe warunki lokalowe do prowadzenia zajęć pozaszkolnych dla dzieci i młodzieży oraz do rozwoju działalności kulturalnej i artystycznej.

Bydgoskie Przedmieście jest również unikatowym układem przestrzennym w Toruniu o wyjątkowej wartości historycznej, oferującym niezwykle interesujący przegląd różnorodnych stylów architektonicznych na stosunkowo małym obszarze. Układ urbanistyczny Bydgoskiego Przedmieścia został w 2011 roku wpisany do rejestru zabytków. Na szczególną uwagę zasługują tu Park Miejski, jeden z najstarszych publicznych parków miejskich w Polsce, założony w 1817 r., czy najstarszy w Polsce Ogród Zoobotaniczny, założony w roku 1797.

Bydgoskie Przedmieście zajmuje obszar 466 ha, gdzie zameldowanych na pobyt stały w 2012 r. było 24 952 osoby. W LPR-T[49] jako jeden z głównych problemów wskazano wysoki poziom przestępczości, lokujący dzielnicę na drugiej pozycji wśród szesnastu zidentyfikowanych jednostek urbanistycznych Torunia. Zdiagnozowano tu wysoki poziom bezrobocia, ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz istnienie izolowanych części rejonu, które uważa się za szczególnie dotknięte problemami degradacji społecznej (Koszary przy ul. Mickiewicza, Stare Rybaki, czy ul. Lindego). Istotnym problemem Bydgoskiego Przedmieścia była duża liczba wypadków drogowych, związana z nieodpowiednim dostosowaniem głównej osi komunikacyjnej dzielnicy – ulicy Mickiewicza, do potrzeb pieszych i rowerzystów oraz brakiem rozwiązań zapewniających bezkolizyjność ruchu samochodowego. Wśród niedoborów obszaru wskazano niedostateczne zagospodarowanie dla potrzeb mieszkańców terenów zieleni i rekreacyjnych, zły stan techniczny budynków użyteczności publicznej oraz małą liczbę placówek edukacyjnych i wychowawczych. Całego obszaru dzielnicy dotyczył również problem degradacji infrastruktury mieszkaniowej.

Chełmża

Jako obszar wymagający najpilniejszej rewitalizacji wskazany został obszar chełmżyńskiej starówki, do rewitalizacji wyznaczono również obszar wsparcia w postaci Bulwaru 1000-lecia i prowadzących do niego ulic .

Obszar starówki zamieszkiwało w 2007 roku 3 851 mieszkańców. W LPR Miasta Chełmża jako główne problemy wskazano: zły stan zabytków, w których swoje siedziby mają instytucje użyteczności publicznej oraz zaniedbanie nadbrzeżnej części jeziora od strony starówki, wysoki wskaźnik ubóstwa i wykluczenia zawodowego, wykraczający poza średnie wartości dla całego województwa, emigrujący z miasta mieszkańcy w wieku produkcyjnym, niewysoki wskaźnik aktywności gospodarczej wśród mieszkańców. Ponadto miasto charakteryzuje znaczący poziom bezrobocia stanowiący źródło innych niekorzystnych zjawisk, jak patologizacja sfery społecznej, której jednym z przejawów jest znaczący odsetek naruszeń prawa, niewystarczająca liczba miejsc umożliwiających aktywne spędzanie wolnego czasu młodzieży oraz poważny problem uzależnień, zwłaszcza nadużywania alkoholu[50].

Koronowo

Na podstawie analizy wskaźników wyznaczono Stare Miasto jako priorytetowy obszar wsparcia. W ramach pozostałych obszarów wymagających rewitalizacji wskazano Park Grabina, osiedla zabudowy mieszkaniowej, teren poprzemysłowy.

Stare Miasto, położone w zachodniej części Koronowa, obejmuje historyczne centrum z zachowanym średniowiecznym układem urbanistycznym i zespołem poklasztornym. W tym obszarze przeważają funkcje centrotwórcze z udziałem mieszkalnictwa, usług na poziomie podstawowym, administracji, handlu i szkolnictwa. W LPR Miasta Koronowa jako główne problemy tej dzielnicy zidentyfikowano: zdegradowaną zabudowę, w tym obiekty dziedzictwa kulturowego, niewystarczającą i przestarzałą

[49] J. w.
[50] Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasto Chełmża na lata 2008 – 2015

infrastrukturę techniczną, wysoki stopień ubóstwa, patologie społeczne, wysoką przestępczość, niski poziom przedsiębiorczości oraz niewystarczający rozwój usług.

Park Grabina położony w pobliżu historycznego centrum to park miejski o powierzchni 24 ha o wysokich walorach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych. Główne problemy tego obszaru to niewystarczający sposób zabezpieczenia skarpy przed zjawiskami osuwiskowymi, nieuporządkowana zieleń, zły stan techniczny większości obiektów, wysoka przestępczość.

Osiedla mieszkaniowe: Brzęczkowskiego, 1000-lecia, 600-lecia, Dworcowe, Ponar. Obszar ten obejmuje zabudowę mieszkaniową wielo- i jednorodzinną, w tym bloki z „wielkiej płyty" z lat 70 i 80-tych oraz zabudowę jednorodzinną powojenną i z przełomu lat 80/90. Deficyty występujące w tym obszarze to zły stan techniczny substancji mieszkaniowej i lokali użyteczności publicznej, brak miejsc parkingowych oraz stref rekreacji, zły stan infrastruktury drogowej, wysoki poziom bezrobocia, wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa, wysoki odsetek osób pobierających zasiłki socjalne.

Teren poprzemysłowy to teren dawnej dzielnicy przemysłowej i magazynowej, gdzie zlokalizowane były przedsiębiorstwa państwowe, które w wyniku transformacji zostały zamknięte. Część ich zabudowy i zagospodarowania została zdegradowana i zdekapitalizowana lub jest niewykorzystana.

Głównymi deficytami tej części miasta są: opuszczone budynki o złym stanie technicznym i zdewastowanym otoczeniu; zanieczyszczenia i degradacja terenu, brak stref zielonych; niska skłonność do inwestowania i niski stopień przedsiębiorczości[51].

Kowalewo Pomorskie

W Kowalewie Pomorskim ze względu na mały obszar miasta oraz brak możliwości uzyskiwania danych w zakresie przyjętych kryteriów dla mniejszych jednostek uznano, że obszarem wskazanym do rewitalizacji będzie miasto Kowalewo Pomorskie w jego granicach administracyjnych[52].

Do największych problemów zidentyfikowanych w LPR należały narastające problemy społeczno-gospodarcze mieszkańców oraz brak dobrze zagospodarowanych przestrzeni publicznych związanych z usługami, rekreacją i wypoczynkiem.

Łabiszyn

Centrum miasta Łabiszyna, jako obszar rewitalizacji, objął teren ograniczony następującymi ulicami: Zaułek, Sienkiewicza, 11 Stycznia, Krótka, Wąska, Rynkowa, Parkowa, Mickiewicza, Bankowa, Farna, Jana Pawła II Oraz Plac Tysiąclecia.

Wyznaczony do rewitalizacji teren centrum miasta wraz z jego najbliższym obrębem charakteryzował się największym natężeniem zjawisk kryzysowych. Zjawiska kryzysowe odnotowano w dwóch analizowanych sferach, a mianowicie: w sferze społeczno-gospodarczej oraz w sferze infrastrukturalnej. Przeprowadzone analizy wykazały również, iż obszar centrum miasta wybrany do rewitalizacji został również wskazany jako obszar wsparcia, na którym mogą być realizowane działania z dziedziny mieszkalnictwa, zgodnie z wytycznymi Ministra Rozwoju Regionalnego. Wszystkie wartości wskaźników dla centrum: bezrobocia, poziomu ubóstwa i wykluczenia, przestępczości i wykroczeń oraz poziom zasobu mieszkalnego, plasowały się powyżej wartości wskaźnika dla miasta.

Nakło nad Notecią

Na podstawie analizy wskaźników wyodrębniono trzy obszary, na których prowadzone były działania mające na celu wprowadzenie ożywienia społecznego, gospodarczego, wyeliminowanie patologii społecznych oraz wzrost estetyki tych obszarów:

- Obszar I - ul. Hallera, ul. Podgórna, ul. Notecka, teren „Łazienek", brzeg Noteci.
- Obszar II - oś. Łokietka, ul. Amii Krajowej, ul. Staszica, ul. Mickiewicza, ul. Działkowa

[51] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Koronowa na lata 2009-2015
[52] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Kowalewo Pomorskie na lata 2010-2015

- Obszar III - ul. Ks. Skargi, ul. Wąska, ul. Potulicka, ul. Przecznica, ul. Bydgoska, ul. Nowa, ul. Mrotecka, ul. Pocztowa, ul. Chrobrego Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Nakło nad Notecią

Zakres czasowy realizacji programu obejmuje lata 2010 – 2020. Realizację działań zawartych w LPR podzielono na trzy części, każda z nich dotyczy jednego obszaru objętego rewitalizacją. Kolejność działań podejmowanych w ramach rewitalizacji obszarów problemowych Miasta Nakło nad Notecią przedstawiono poniżej:

- Obszar nr II – lata 2010 – 2013
- Obszar III – lata 2013 – 2015
- Obszar I – lata 2015 – 2020

Problemem głównym jest postępująca degradacja przestrzenna, społeczna i gospodarcza wyznaczonych do rewitalizacji obszarów. Wśród problemów dotyczących sfery zagospodarowania przestrzennego wyróżniono szczególnie: słabe wykorzystane terenów nadnoteckich - małe wykorzystanie położenia miasta nad Notecią, niską jakość bazy służącej do organizacji wydarzeń sportowo – rekreacyjnych oraz występowanie w strukturze miejskiej obszarów, dla których wskaźnik zdegradowania osiąga wartości rzędu 40% – 60%.

W obszarze sytuacji społeczno – gospodarczej wyróżniają się następujące zjawiska: niski przyrost naturalny, ujemne saldo migracyjne miasta spowodowane małą liczbą podmiotów gospodarczych na terenie miasta i związaną z tym słabością rynku pracy, wyższa niż wartość dla województwa i kraju stopa bezrobocia, znaczne bezrobocie wśród młodych kobiet, niewystarczające wykształcenie osób bezrobotnych, obszary charakteryzujące się wysokim wskaźnikiem przestępczości, w porównaniu do reszty województwa niska zdawalność egzaminu dojrzałości zarówno w liceach ogólnokształcących jak i średnich szkołach[53].

Solec Kujawski

Na podstawie analizy stwierdzono, iż terenem przeznaczonym do rewitalizacji winno być osiedle Staromiejskie. Na tym osiedlu występował najwyższy stopień koncentracji negatywnych zjawisk, które uznane zostały za szczególnie istotne na etapie diagnozy stanu „wyjściowego". Wartość wskaźnika niekorzystnych trendów demograficznych w roku 2006 dla wskazanego terenu była o 54,73% wyższa niż dla całego obszaru miasta. W roku kolejnym sytuacja uległa dalszemu pogorszeniu, powodując odchylenie w podanym wskaźniku już o 55,09%. Powyżej wartości średnich kształtowały się również na osiedlu Staromiejskim wartości dla kryteriów poziom przestępczości i naruszeń prawa. Prawie 90% wszystkich ulokowanych tam budynków wybudowanych zostało przed rokiem 1989. Jest to wartość o prawie 43% wyższa niż średnia dla całego Solca Kujawskiego. Również liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców jest tam niższa niż w pozostałych częściach miasta[54].

[53] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Nakło nad Notecią, marzec 2011 r.
[54] Lokalny Program Rewitalizacji Solca Kujawskiego na lata 2010 – 2015

Szubin

Jako tereny wymagające rewitalizacji określono trzy obszary, zdefiniowane jako:

- Obszar I: „Rynek”,
- Obszar II: „Centrum Miasta”,
- Obszar III: „Osiedle Bydgoskie”[55].

Obszar I: „Rynek”, obejmuje teren południowej części Miasta. Granica obszaru przebiega wzdłuż następujących ulic: Młyńskiej, Kościuszki, Paderewskiego, Dworcowej, Wyzwolenia, Placu Kościelnego, Zamkowej, obejmując także ruiny zamku.

Obszar II: „Centrum Miasta”, obejmuje teren centralnej części Miasta. Granica obszaru przebiega wzdłuż następujących ulic: Winnica, Kcyńskiej, 3-go Maja.

Obszar III: „Osiedle Bydgoskie**”**, obejmuje teren północno – wschodniej części Miasta, obszar Osiedla Bydgoskiego. Granica obszaru przebiega wzdłuż następujących ulic: Browarnej, Wiejskiej, Kasprowicza, Konopnickiej, Sienkiewicza, Sędziwoja Pałuki oraz Nakielskiej.

Przejawy stanów kryzysowych w Szubinie, skutkujące postępującym procesem degradacji społeczno - gospodarczej w sferze ekologiczno – przestrzennej, to: niska funkcjonalność i estetyka przestrzeni miejskiej, w szczególności w kwartałach przyległych do Rynku, brak ładu przestrzennego oraz niski standard zasobów mieszkaniowych w budynkach wielorodzinnych. W sferze gospodarczej: znacząca liczba osób długoterminowo pozostających bez pracy, nieadekwatna do zapotrzebowania liczba miejsc pracy. W sferze społecznej: pogłębiający się spadek liczby ludności (depopulacja) i rosnąca dysproporcja w strukturze wiekowej mieszkańców (starzenie się społeczeństwa), potęgowana odpływem młodych i wykształconych osób do większych ośrodków miejskich i/lub za granicę.

[55] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Szubin, 2009 r.

3.3. STAN REALIZACJI LPR

Bydgoszcz

Na realizację LPR Miasta Bydgoszczy przyznano 19 304 427 euro (68 820 282,25 zł.) i jest to maksymalna wysokość środków przyznawanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Na projekty innych niż miasto (miejskich projektów kluczowych) wnioskodawców przeznaczono z EFRR 10 mln zł.

W ramach LPR Miasta Bydgoszczy realizowane były projekty:

- W zakresie sfery użyteczności publicznej (realizowane w Śródmieściu) – 15 projektów,

  W ramach pierwszego LPRu z 2009 r. na liście projektów podstawowych w sferze użyteczności publicznej znalazło się 17 projektów: 8 projektów miejskich i 9 projektów innych wnioskodawców wybranych w procedurze naboru. Ostatecznie w aktualnym LPR (listopad 2013) na liście projektów podstawowych w sferze użyteczności publicznej znajduje się 15 projektów: 9 projektów miejskich i 6 projektów innych wnioskodawców.

- W zakresie mieszkalnictwa (realizowane na Osiedlu Leśnym, Kapuściskach i Wyżynach) – 13 projektów,

  Lista projektów podstawowych w zakresie mieszkalnictwa obejmowała w 2009 roku 17 projektów. Ostatecznie po aktualizacjach lista projektów podstawowych w zakresie mieszkalnictwa obejmuje obecnie 13 projektów.

Wartość projektów w zakresie sfery użyteczności publicznej oraz mieszkalnictwa wyniosła ok. 146 641 tys. zł. Łączne dofinansowanie wyniosło ok. 69 665 tys. zł (w tym z EFRR 68 813 tys. zł) co stanowi 47,51%.

- Społeczne – 10 projektów

  W zakresie społecznym w pierwszej fazie tworzenia LPR w 2009 roku wpisano 16 projektów realizowanych przez podmioty zewnętrzne o całkowitej wartości ok. 162 407 tys. zł. Po sugestiach Urzędu Marszałkowskiego lista ta w kolejnych latach została zweryfikowana. Obecnie znajdują się na niej projekty prowadzone głównie przez Urząd Miasta Bydgoszczy. Projekty te realizują cele LPR oraz wpisują się w Strategię Rozwoju Miasta Bydgoszczy. Na liście projektów społecznych ostatecznie znajduje się 10 projektów o całkowitej wartości ok. 21 226 tys. zł. Realizacja tych projektów przyczyniać się miała głównie do wzrostu poziomu edukacji oraz zniwelowania niekorzystnych trendów.

Wykaz projektów z listy podstawowej LPR był na bieżąco aktualizowany np. z powodu rezygnacji wnioskodawców z realizacji projektów lub konieczności wprowadzenia zmian w projektach (np. zakres, budżet, harmonogram). Pierwsza aktualizacja LPR miała miejsce w maju 2010r., następne w czerwcu 2011r., lutym i grudniu 2012r., czerwcu i listopadzie 2013r. W sumie LPR aktualizowano sześć razy. W

ramach ostatniej aktualizacji ze względu na powstałe oszczędności podczas realizacji projektów (ponad 340 tys. zł.) środki te przesunięto na realizację projektu „Rewitalizacja Parku Jana Kochanowskiego”.

Ostateczna ilość i zakres projektów nie różni się znacząco od tych zapisanych w pierwszej wersji LPR. Zdecydowana większość pierwotnie zapisanych projektów została utrzymana i zrealizowana w ramach LPR. W ramach kolejnych aktualizacji kilka projektów z listy rezerwowej dostało się na listę podstawową, został także zmodyfikowany ich zakres (głównie projektów z dziedziny mieszkalnictwa), rozszerzający je o dodatkowe elementy.

Obecnie wartość projektów w sferze użyteczności publicznej (Śródmieście) wynosi ok. 115 823 tys. zł. Łączne dofinansowanie tych projektów wynosi ok. 63 254 tys. zł (w tym z EFRR ok. 63 241 tys. zł), co stanowi 54,61%, w tym:

- Wartość projektów miejskich wynosi ok. 105 862 tys. zł z sumą dofinansowania Z EFRR ok. 60 863 tys. zł (57,49%)
- Wartość projektów innych beneficjentów wynosi ok. 9 961 tys. zł z sumą dofinansowania ok. 2 391 tys. zł (w tym z EFRR 2 378 tys. zł) co stanowi 24%

Wartość projektów w zakresie mieszkalnictwa wynosi ok. 30 818 tys. zł. Łączne dofinansowanie tych projektów wynosi ok. 6 411 tys. zł (w tym z EFRR 5 572 tys. zł), co stanowi 20,80%, w tym:

- Wartość projektów w obszarze Osiedla Kapuściska wynosi ok. 11 037 tys. zł z sumą dofinansowania ok. 1 957 tys. zł (w tym z EFRR ok. 1 673 tys. zł), co stanowi 17,73%
- Wartość projektów w obszarze Osiedla Leśnego wynosi ok. 6 701 tys. zł z sumą dofinansowania ok. 1 105 tys. zł (w tym z EFRR ok. 1 053 tys. zł), co stanowi 16,49%
- Wartość projektów w obszarze Osiedla Wyżyny wynosi ok. 13 081 tys. zł z sumą dofinansowania ok. 3 349 tys. zł (w tym z EFRR ok. 2 846 tys. zł), co stanowi 25,60%

Wartość projektów miejskich wynosi ok. 105 862 tys. zł z sumą dofinansowania z EFRR ok. 60 863 tys. zł (57,49%). Wartość projektów przyjętych w ramach naboru wynosi ok. 40 779 tys. zł z sumą dofinansowania ok. 8 802 tys. zł (w tym z EFRR ok. 7 950 tys. zł), co stanowi 21,58%.

Projekty miejskie (9 projektów) w zakresie sfery użyteczności publicznej realizowane w Śródmieściu obejmują kompleksowo inwestycje nakierowane na kilka obszarów:

- Przebudowę i rewitalizację infrastruktury technicznej:
  - Przebudowa ul. Marszałka Focha w Bydgoszczy na odcinku od skrzyżowania z ul. Gdańską do mostów na rzece Brdzie
  - Rewitalizacja ulicy Dworcowej, polegająca na przebudowie ulicy na odcinku od ul. Matejki do ul. Gdańskiej
  - Przebudowa ulic w rejonie starego rynku: Trybunalska, Batorego, Niedźwiedzia, Jezuicka, Ku Młynom, Farna, Spichlerna
  - Przebudowa obiektów mostowych
  - Bydgoski Węzeł Wodny – rewitalizacja bulwarów i nabrzeży, polegająca na przebudowie i budowie umocnień nabrzeży, przebudowie oświetlenia, przebudowie ścieżek rowerowych i pieszych, budowie obiektów małej architektury, przebudowie układu komunikacyjnego i budowie przystanków tramwaju wodnego – etap I
- Poprawę walorów estetycznych i rekreacyjnych obszaru
  - Wyspa Młyńska III etap - Budowa infrastruktury rekreacyjnej Wyspy Młyńskiej i jej najbliższego otoczenia
  - Rewitalizacja otoczenia Placu Wolności i Parku im. Kazimierza Wielkiego, polegająca na przebudowie misy fontanny, ścieżek spacerowych, odtworzeniu mozaiki, wykonaniu małej architektury, oświetlenia z iluminacją otoczenia
  - Rewitalizacja Parku Jana Kochanowskiego

Projekty w zakresie sfery użyteczności publicznej realizowane w Śródmieściu przez beneficjentów wyłonionych w procedurze naboru (6 projektów) do LPRu skoncentrowane są głównie na odnowieniu i poprawie estetyki centrum miasta i obejmują:

- Przystosowanie kamienicy położonej przy ulicy Mostowej 5, znajdującej się na terenie obszarowo wpisanym do rejestru zabytków, na cele gospodarcze i społeczne
- Przebudowę budynku przy ul. Grodzkiej 18 w Bydgoszczy na potrzeby Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Bydgoskiej – etap II
- Odnowienie elewacji budynku Zespołu Szkół Plastycznych im. Leona Wyczółkowskiego przy ulicy Konarskiego 2 w Bydgoszczy
- Rewaloryzacja budynku Diecezji Bydgoskiej przy ul. Grodzkiej 1 w Bydgoszczy – Dom Polski – etap 5
- Rozbiórkę Restauracji „KASKADA" w ramach projektu porządkowania centrum miasta Bydgoszczy w celu przystąpienia do odtworzenia historycznej zabudowy strefy śródmiejskiej
- Roboty odtworzeniowo-konserwatorskie zabytkowej sali koncertowej Akademii Muzycznej oraz elewacji zabytkowego budynku z przywróceniem jej XIX wiecznego stanu zgodnie z zatwierdzonym projektem

W zakresie mieszkalnictwa na liście projektów (13 projektów) znajdują się projekty z obszaru trzech Osiedli: Kapuścisk, Osiedla Leśnego i Wyżyn. Dotyczą one głównie termomodernizacji, remontów i odnowienia budynków mieszkalnych. Uzupełnione są one o budowę parkingów, małej infrastruktury rekreacyjnej oraz poprawę estetyki terenów w sąsiedztwie rewitalizowanych obiektów.

Projekty społeczne (łącznie 10 projektów – wszystkie zrealizowano) realizowane były przez Miasto Bydgoszcz (7 projektów), Powiatowy Urząd Pracy w Bydgoszczy, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Bydgoszczy oraz Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Bydgoszczy (po jednym projekcie). Projekty te dotyczyły przede wszystkim:

- Organizacji zajęć i podnoszenia kompetencji, programów rozwojowych szkół, zakupu środków dydaktycznych do szkół, doradztwa zawodowego – Miasto Bydgoszcz
- Aktywizacji społeczno–gospodarczej osób bezrobotnych, zamieszkujących zdegradowane dzielnice Miasta Bydgoszczy (staże, przygotowanie zawodowe) – Powiatowy Urząd Pracy w Bydgoszczy
- Kreowania rozwoju lokalnego, w szczególności w zakresie rynku pracy, przedsiębiorczości, adaptacyjności i spójności społecznej oraz dobrego rządzenia, jak również budowania partnerstw nastawionych na rozwój województwa kujawsko-pomorskiego (organizacja szkoleń, konferencji, seminariów, doradztwa, spotkań animacyjnych) - Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Bydgoszczy
- Edukacji społecznej i zawodowej, szkoleń zawodowych dla osób pozostających bez pracy, pochodzących ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym, kontrakty socjalne – umowa pomiędzy osobą korzystającą ze świadczeń pomocy społecznej a pracownikiem socjalnym - Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Bydgoszczy

Toruń

Nabór projektów do LPR ogłoszono w Toruniu w 2009 r. W związku z dwojaką specyfiką działań rewitalizacyjnych, opracowano odrębne procedury wyboru projektów dla przedsięwzięć inwestycyjnych i tzw. projektów miękkich, o charakterze społecznym.

Wszystkie projekty o charakterze infrastrukturalnym, niezależnie od wnioskodawcy, przechodziły procedurę oceny w oparciu o takie same kryteria. Proces oceny projektów był dwustopniowy, obejmował ocenę formalną (m.in.: lokalizacja, kwalifikowalność beneficjenta, zgodność z typami projektów wskazanych w RPO WKP, okres realizacji, kompletna fiszka, wskazanie źródła finansowania wkładu własnego) i merytoryczną (kryteria merytoryczne i jakościowe). W odpowiedzi na

ogłoszony nabór łącznie wpłynęło 121 wniosków, wśród nich: 42 na projekty rewitalizacyjne (w tym 19 projektów miejskich) i 79 na projekty z dziedziny mieszkalnictwa. Po ocenie wniosków sporządzono listę podstawową i rezerwową projektów proponowanych do wpisania do LPR. Na obu listach łącznie znalazło się 115 projektów. Na liście podstawowej umieszczono 84 projekty, wśród nich: 28 z dziedziny rewitalizacji (w tym 10 projektów miejskich) i 56 z dziedziny mieszkalnictwa. Na liście rezerwowej znalazło się 10 projektów z dziedziny rewitalizacji (wśród nich 3 projekty miejskie) i 21 projektów z dziedziny mieszkalnictwa.

Wyniki prac Komisji zostały przedstawione Prezydentowi Miasta Torunia, który po przeanalizowaniu list oraz ze względu na ograniczone środki finansowe zdecydował m.in. o:

- Zmniejszeniu wysokość dofinansowania dla:
  - Projektów zewnętrznych do 60 %, w tym dla przedsiębiorców do 50 %,
  - Projektów miejskich do 50 %,
- Wprowadzeniu limitu dofinansowania do 250 tys. zł. dla projektów mieszkaniowych

W celu zapewnienia kompleksowości działań rewitalizacyjnych, konieczne było uzupełnienie przedsięwzięć infrastrukturalnych o projekty miękkie. W odpowiedzi na ogłoszony nabór wniosków organizacje pozarządowe zgłosiły wyłącznie projekty miękkie obejmujące inicjatywy z dziedziny kultury. W związku z powyższym Wydział Rozwoju i Programowania Europejskiego dodatkowo zwrócił się z prośbą do Wydziałów Urzędu Miasta Torunia oraz jednostek organizacyjnych Gminy o przekazanie informacji o realizowanych przez nie przedsięwzięciach społecznych. Zgłaszane projekty musiały być powiązane z obszarami rewitalizowanymi poprzez spełnianie przynajmniej jednego z niżej wymienionych kryteriów:

- Grupa docelowa projektu obejmuje mieszkańców tych obszarów (także w przypadku, gdy przedsięwzięcie adresowane jest do szerszej grupy beneficjentów, np. mieszkańców całego miasta)
- Miejsce realizacji lub/i instytucja wdrażająca projekt są zlokalizowane na tych terenach

Do LPR wpisane zostały projekty społeczne będące w trakcie realizacji oraz planowane do wdrożenia w najbliższych latach. Wśród przedsięwzięć przewidzianych do realizacji w przyszłości uwzględniono zarówno te, które otrzymały już decyzję o przyznaniu dofinansowania, jak i takie, dla których wnioski aplikacyjne są dopiero na etapie przygotowania.
W LPR umieszczono łącznie 30 projektów o charakterze społecznym.

Łączny budżet pierwszego LPR z 2009r wynosił:

- W zakresie rewitalizacji (lista podstawowa) - ok. 64 944 tys. zł (z zakładanym dofinansowaniem ok. 32 953 tys. zł)
- W zakresie mieszkalnictwa (lista podstawowa) – ok. 10 875 tys. zł (z zakładanym dofinansowaniem ok. 6 277 tys. zł)

Wartość projektów na listach rezerwowych wynosiła:

- W zakresie rewitalizacji (lista rezerwowa) - ok. 23 509 tys. zł (z zakładanym dofinansowaniem ok. 11 395 tys. zł)
- W zakresie mieszkalnictwa (lista rezerwowa) – ok. 5 038 tys. zł (z zakładanym dofinansowaniem ok. 2 933 tys. zł)

Koszt 30 projektów społecznych wyceniony został na ok. 23 057 tys. zł., z czego dofinansowanie wynosić miało ok. 21 692 tys. zł.

Aktualny LPR dla Miasta Torunia z 2014r. w zakresie rewitalizacji zawiera 22 projekty na liście podstawowej (w tym 16 miejskich) oraz 12 projektów na liście rezerwowej (w tym 3 miejskie). W zakresie mieszkalnictwa podstawowa lista projektów obejmuje 65 projektów. Na liście rezerwowej znajduje się 12 projektów. Łączny budżet aktualnego LPR (2014 r.) na projekty z listy podstawowej wynosi ok. 75 725 tys. zł, w tym dofinansowanie z EFRR wynosi ok. 38 936 tys. zł.

Wartość projektów na listach podstawowych wynosi:

- W zakresie rewitalizacji (lista podstawowa) - ok. 60 769 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 34 513 tys. zł (w tym z EFRR ok. 30 873 tys. zł)
- W zakresie mieszkalnictwa (lista podstawowa) – ok. 14 957 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 9 043 tys. zł (w tym z EFRR ok. 8 064 tys. zł)

Wartość projektów na listach rezerwowych wynosi:

- W zakresie rewitalizacji (lista rezerwowa) - ok. 13 925 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 6 931 tys. zł (w tym z EFRR ok. 6 548 tys. zł)
- W zakresie mieszkalnictwa (lista rezerwowa) – ok. 2 297 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 2 163 tys. zł (w tym z EFRR ok. 1 298 tys. zł)

Projekty społeczne obejmują 23 projekty na kwotę ok. 42 809 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 41 150 tys. zł (w tym z EFS ok. 38 353 tys. zł).

Wartość projektów miejskich w zakresie rewitalizacji wynosi:

- Z listy podstawowej - ok. 48 986 tys. zł z łącznym dofinansowaniem z EFRR ok. 23 752 tys. zł
- Z listy rezerwowej - ok. 9 246 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 4 623 tys. zł

Wartość projektów beneficjentów innych niż Miasto Toruń w LPR wynosi:

- Z listy podstawowej - ok. 11 783 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 10 695 tys. zł (w tym z EFRR ok. 7 120 tys. zł)
- Z listy rezerwowej - ok. 6 976 tys. zł z łącznym dofinansowaniem ok. 4 471 tys. zł (w tym z EFRR ok. 3 223 tys. zł)

Projekty miejskie (16 projektów z listy podstawowej) w zakresie rewitalizacji realizowane na Starym Mieście i na Bydgoskim Przedmieściu obejmują kompleksowo inwestycje nakierowane na kilka obszarów:

- Remont i rewitalizację budynków użyteczności publicznej – 6 projektów (Remont Młodzieżowego Domu Kultury, Rewitalizacja Dworu Artusa, Remont Przedszkola Miejskiego nr 4, Modernizacja budynku przy ulicy Kopernika 27 - nowa siedziba Toruńskiego Funduszu Poręczeń Kredytowych Sp. z o. o., Modernizacja i rozbudowa sali gimnastycznej I LO, Remont elewacji i dachu I LO)

- Adaptację budynków na cele kulturalne i społeczne – 4 projekty (Adaptacja Zabytkowej Baszty Gołębnik na pracownie artystyczne i siedziby organizacji pozarządowych prowadzących działalność w dziedzinie kultury, Przebudowa budynku przy ul. Strumykowej 4 wraz z zagospodarowaniem terenu na potrzeby Muzeum Okręgowego w Toruniu pod ekspozycję pn. „Świat Toruńskiego Piernika", Adaptacja Zabytkowej Bramy Klasztornej na cele kulturalne, społeczne i gospodarcze, Wykonanie remontu konserwatorskiego i adaptacji na cele muzealne budynku przy ul. Franciszkańskiej 9)

- Zagospodarowanie przestrzeni publicznej (jezdnia, chodniki, ścieżki rowerowe, opaski kamienne, parkingi, zieleń, ławki, kosze na śmieci, kwietniki) – 2 projekty (ul. Mickiewicza, ul. Szeroka i Królowej Jadwigi)

- Rewitalizacja parków i terenów zieleni – 3 projekty (Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu, Ogród Zoobotaniczny na Bydgoskim Przedmieściu, Bulwar Filadelfijski wraz z nabrzeżem Wisły na odcinku od mostu drogowego do przystani AZS)

- Zwiększenia bezpieczeństwa mieszkańców – 1 projekt (Rozbudowa i organizacja systemu monitoringu wizyjnego na obszarze Zespołu Staromiejskiego i Bydgoskiego Przedmieścia)

Projekty w zakresie rewitalizacji realizowane na Starym Mieście i na Bydgoskim Przedmieściu przez beneficjentów innych niż Miasto Toruń (6 projektów z listy podstawowej) skoncentrowane są głównie na odnowieniu obiektów, w tym siedzib organizacji pozarządowych, poprawie funkcjonalności i estetyki przestrzeni miejskiej:

- Rewitalizację obiektów ośrodka rehabilitacyjnego oraz zagospodarowanie terenu Fundacji Ducha na Rzecz Rehabilitacji Naturalnej Ludzi Niepełnosprawnych
- Remont Dachów Dworu Mieszczańskiego
- Adaptację nowych pomieszczeń wraz z wymianą powierzchni dachu budynku celem zwiększenia bazy edukacyjno-wychowawczej dla dzieci i młodzieży na Bydgoskim Przedmieściu przez Stowarzyszenie Opieki Nad Dziećmi Opuszczonymi pn. Oratorium im. bł. ks. Bronisława Markiewicza
- Restaurację Kościoła p.w. Św. Szczepana w Toruniu
- Rewitalizację terenu przyległego do posesji Mickiewicza 32 w Toruniu
- Restaurację przejścia bramnego oraz dziedzińca przy oficynie kamienic przy Rynku Staromiejskim 32/33/34

W zakresie mieszkalnictwa projekty realizowane były na obszarze Starego Miasta (64 zadań z listy podstawowej). Polegały one na odnowieniu 64 kamienic mieszkalnych – remonty części wspólnych zabytkowych budynków mieszkalnych, uwzględniające wytyczne konserwatora zabytków (remont elewacji, dachu, klatek schodowych, zagospodarowanie podwórzy, wymiana węzła centralnego ogrzewania, przyłączy wodno-kanalizacyjnych, instalacji elektrycznych, stolarki okiennej i drzwiowej).

Projekty społeczne (łącznie 23 projekty) realizowane są przez szeroki zakres podmiotów: Miasto Toruń, MOPR, PUP, Centrum Kształcenia Ustawicznego, szkoły, fundacje i stowarzyszenia.
Projekty te obejmują działania takie jak m.in.:

- Program Aktywności Lokalnej
- Realizacja kontraktów socjalnych
- Realizacja zajęć w ramach Klubu i Centrum Integracji Społecznej
- Warsztaty i szkolenia, działania integracyjne, działania terapeutyczne dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, pozostających bez zatrudnienia
- Dodatkowe zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze i pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży ze szkół podstawowych i średnich
- Poradnictwo i doradztwo edukacyjno-zawodowe w szkołach
- Aktywizacja osób bezrobotnych
- Podniesienie jakości i atrakcyjności kształcenia w szkołach zawodowych
- Organizacja zajęć z języka angielskiego
- Upowszechnienie kształcenia ustawicznego wśród osób dorosłych
- Promocja i szkolenia z zakresu ekonomii społecznej
- Program aktywizacji zawodowej kobiet chcących powrócić na rynek pracy po przerwie na macierzyństwo
- Projekt kulturalno-społecznego ożywienia dzielnicy Bydgoskie Przedmieście
- Organizacja festynów, imprez plenerowych, zajęć wakacyjnych dla dzieci i młodzieży

LPR podlegał licznym zmianom w związku z realizacją ujętych w nim projektów. Aktualizacje wynikały głównie z:

- Potrzeby dodania nowych inicjatyw społecznych mających na celu uzupełnienie działań infrastrukturalnych przeprowadzanych na obszarach objętych wsparciem

- Zmian zgłoszonych przez poszczególnych wnioskodawców w związku z realizacją zadań (zmiana poziomu dofinansowania projektu bądź kosztu całkowitego, doprecyzowanie zakresu rzeczowego poszczególnych działań)
- Rozdysponowania oszczędności powstałych na skutek przesunięcia lub rezygnacji z projektów
- Przesunięcia projektów pomiędzy listą podstawowa i rezerwową

Chełmża

Zadania planowane w ramach LPR Miasta Chełmża skoncentrowane są przede wszystkim w rejonie Bulwaru oraz na terenach przyległych do niego. Są to przede wszystkim działania inwestycyjne, natomiast społeczny wymiar procesu rewitalizacji skierowany jest do mieszkańców całego rewitalizowanego obszaru. Wszystkie działania zostały zaplanowane tak, aby w sposób optymalny przyczynić się do pełnego zrealizowania założonych celów rewitalizacji.
W ramach LPR nie przewidziano realizacji działań związanych ze sferą mieszkalnictwa.

W LPR wskazano do realizacji 17 projektów, w tym:
- Do realizacji przez Gminę Miasta Chełmża – 7 szt.
- Do realizacji przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży – 3 szt.
- Do realizacji przez Powiatową i Miejską Bibliotekę Publiczną im. J. Prejsa w Chełmży – 4 szt.
- Do realizacji przez organizacje pozarządowe (Klub Sportowo-Turystyczny „Włókniarz" Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie „WSPARCIE" w Chełmży) – 3 szt.

Łączna wartość zaplanowanych projektów wyniosła ok. 15 865 tys. zł. W Wytycznych dotyczących przygotowania LPR RPO WK-P przewidziano na realizację projektów w ramach Działania 7.1 RPO kwotę ok. 3 202 tys. zł (dofinansowanie 80%).

Suma wydatków poniesionych od początku realizacji LPR na dzień 31.12.2012r. wynosi: ok. 8 956 tys. zł. Stan realizacji wynosi ok. 56%. Kwota dofinansowania ze środków zewnętrznych - ok. 3 933 tys. zł. Na podstawie sprawozdań z realizacji LPR należy zauważyć, że większość projektów z zakresu rewitalizacji realizowanych była zgodnie z harmonogramem. Niektóre projekty były przesunięte w czasie, co było związane przede wszystkim z procedurą wydawania niezbędnych pozwoleń, rozszerzeniem zakresu projektu, dokładnym oszacowaniem kosztów oraz brakiem środków budżetowych wraz z niemożnością pozyskania środków zewnętrznych.

Do tej pory całkowicie zrealizowano 9 projektów, a 3 kolejne są w trakcie realizacji. Nie zrealizowano natomiast 5 projektów: dwa z nich zostały zrealizowane jedynie w części, z powodu braku środków finansowych, jeden został włączony w zakres innego realizowanego obecnie projektu, jeden zostanie uwzględniony do realizacji w kolejnych okresach budżetowych, w przypadku ostatniego głównym powodem odstąpienia od realizacji przedmiotowego przedsięwzięcia był brak chętnych, którzy dobrowolnie wzięliby udział w projekcie - większość zaproszonych osób odmówiła ze względu na brak anonimowości i brak zainteresowania zaproponowaną formą pomocy.

Koronowo

W LPR zaplanowano 12 projektów rewitalizacyjnych, w tym 8 społecznych. Ich całkowita wartość na etapie planowania wyniosła ok. 11 992 tys. zł, w tym ok. 2 712 tys. zł ze środków EFS. Na koniec 2013 r. zostało zakończonych 8 projektów. Inwestycja pn. „Budowa i przebudowa ulicy Przemysłowej w Koronowie wraz z budową chodnika i ścieżki pieszo rowerowej oraz budowa i przebudowa uzbrojenia", została wykonana częściowo w 2011 r., ale ze względu na sytuację finansową samorządu inwestycję odsunięto w czasie. Brak informacji o realizacji projektów społecznych: Magiczny Park Grabina, Park Grabina – wczoraj, dziś i jutro oraz Słońce dla wszystkich - wypoczynek letni.

W 2010 r. nastąpiła nieznaczna zmiana całkowitej wartości projektu pn. „Przebudowa nawierzchni ulic wraz z poprawą stanu gospodarki wodno-ściekowej w starej części miasta Koronowa”.

Kowalewo Pomorskie

W LPR Miasta Kowalewo Pomorskie wskazano do realizacji 9 projektów o łącznej wartości ok. 7 325 tys. zł.

W Regulaminie Funduszu dla miast do 5 tys. mieszkańców na realizację projektów w zakresie rewitalizacji dla Kowalewa Pomorskiego przewidziano kwotę dofinansowania w wysokości 240 tys. zł (dofinansowanie 85%). Na koniec 2013 r. łączna wartość projektów wyniosła ok. 5 384 tys. zł, w tym dodatkowo 6 projektów poza zadaniami wymienionymi w LPR. Dodatkowe zadania dotyczyły przebudowy istniejących dróg (3 projekty) oraz przebudowy lub budowy oświetlenia (3 projekty).

Znacząca większość zaplanowanych projektów została zrealizowana. Projekt „Zagospodarowanie przestrzeni publicznej ul. Plac Wolności ul. M. z Ryńska ul. Odrodzenia ul. Drzymały” został zrealizowany w części dotyczącej Pl. Wolności, pozostała część projektu będzie realizowana w kolejnych okresach rozliczeniowych po uzyskaniu finansowania.

Łabiszyn

LPR Miasta Łabiszyn zawierał 16 projektów o całkowitej wartości ok. 2 391 tys. zł, w tym ok. 1 220 tys. zł ze środków EFS. W 14 zadaniach jako beneficjenta wskazano gminę Łabiszyn. Do tej pory bez przeszkód zakończono pięć zadań (w tym trzy dofinansowanie ze środków PROW), następne dwa są w trakcie realizacji. Pozostałe nie zostały zrealizowane z powodu braku środków w budżecie. W przypadku innych benficjentów brak jest informacji na temat przyczyn rezygnacji z realizacji zadań.

Nakło nad Notecią

W LPR Miasta Nakło nad Notecią zostało zapisanych 5 projektów dotyczących trzech obszarów rewitalizacji, o całkowitej wartości 31 488,67 tys. zł. Do 2011 roku[56] zrealizowano w części prace dotyczące Obszaru II - Rewitalizacja obszarów położonych w pobliżu osiedla Kazimierza Wielkiego w Nakle nad Notecią, Z wartości całkowitej wydatków kwalifikowanych ok. 7 428 tys. zł wartość wydatków kwalifikowanych faktycznie poniesionych wyniosła ok. 2 564 tys. zł, a stopień realizacji projektu wyniósł 34,5%. W omawianym okresie zrealizowano też projekt społeczny "Labirynt wiedzy", w 69,2%.

Dnia 23.06.2014 r. podpisano umowę o dofinansowanie projektu w ramach rewitalizacji Obszaru II „Termomodernizacja budynku Nakielskiego Ośrodka Kultury w Nakle nad Notecią” w ramach Osi Priorytetowej 2. Zachowanie i racjonalne Użytkowanie środowiska, Działanie 2.3 Rozwój infrastruktury w zakresie ochrony powietrza RPO Województwa Kujawsko – Pomorskiego na lata 2007 -2013. Wartość projektu wynosi ok. 724 tys. zł, a dofinansowanie ze środków EFRR ok. 548 tys. zł.

Solec Kujawski

W LPR Solca Kujawskiego szacunkowa całkowita wartość projektów wyniosła ok. 10 850 tys. zł. Do 2012 roku[57] zrealizowano w całości jeden projekt – „Stworzenie strefy rekreacji i wypoczynku na terenie parku miejskiego w Solcu Kujawskim w ramach rewitalizacji – I etap” oraz w części (77,28%) projekt społeczny „Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży”. Łączna wartość poniesionych faktycznie wydatków kwalifikowanych na zrealizowane projekty wyniosła ok. 414 tys. zł.

[56] Brak sprawozdania za 2012 i 2013 rok
[57] Brak sprawozdania za 2013 rok

W 2012 roku zaktualizowano koszt całkowity i źródła finansowania projektów pn. ”Adaptacja budynku po byłej hali targowej na Centrum Aktywności i Edukacji w ramach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich w Solcu Kujawskim” oraz „Stworzenie strefy rekreacji i wypoczynku na terenie parku miejskiego w Solcu Kujawskim w ramach rewitalizacji – I etap”. Dodatkowo połączono projekt rezerwowy pn. „Rozbudowa Soleckiego Centrum Kultury w ramach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich w Solcu Kujawskim etap II.” z projektem podstawowym pn. „Rozbudowa Soleckiego Centrum Kultury w ramach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich w Solcu Kujawskim etap I.” Przyczyną był fakt, że odrębna realizacja ww. projektów nie gwarantuje uzyskania przez gminę wskaźników określonych w LPR. Zakres przedmiotowy ww. projektów nie uległ zmianie.

Szubin

W Wytycznych dotyczących przygotowania LPR RPO WK-P przewidziano na realizację projektów w ramach Działania 7.1 RPO kwotę ok. 2 179 tys. zł (dofinansowanie 85%). W LPR Miasta Szubin znalazło się 6 projektów do realizacji w latach 2009-2012, w tym dwa, w których beneficjentem jest gmina. Całkowita wartość projektów to ok. 5 861 tys. zł, z czego zadanie pn. **„**Przebudowa Rynku i przyległych ulic wraz z poprawą gospodarki wodno – ściekowej w Szubinie” stanowi aż 84,4%. W 2009 r. zostały zakończone prace związane z opracowaniem LPR i w czerwcu po raz pierwszy dokument został przyjęty przez Radę Miejską w Szubinie, a następnie przekazany do oceny formalnej i merytorycznej. W trakcie oceny formalnej okazało się, że program wymaga uzupełnienia. Po naniesieniu stosownych poprawek i ponownym przyjęciu dokumentu przez organ uchwałodawczy gminy ostatecznie we wrześniu LPR uzyskał pozytywną ocenę merytoryczną Komisji oceniającej. Równolegle realizowano zaplanowane na 2009 r. działania objęte LPR-em. W związku z powyższym już w 2009 roku zostały zrealizowane wszystkie projekty zaplanowane na ten okres oraz osiągnięto założone cele LPR-u i wskaźniki.

3.4. ZASADY MONITORINGU I EWALUACJI LPR

Bydgoszcz

Zarządzanie, monitorowanie i ocena LPR-B realizowana jest poprzez:

- Kwartalne raportowanie przebiegu inwestycji dofinansowanych z Regionalnego Programu Operacyjnego (działanie 7.1)
- Dokonywanie co najmniej raz na 3 lata oceny LPR-B i przedstawienie jej Radzie Miasta
- Dokonywanie do 30 maja, rocznych, zbiorczych bilansów realizacji projektów i porównywanie ich z LPR-B oraz dokumentami aplikacyjnymi beneficjentów złożonych do Instytucji Zarządzającej RPO WK-P (IZ) i przedstawienie ich IZ.

Sprawozdania z monitoringu zostały sporządzone w latach 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013

Kryteria i wskaźniki, które zastosowano do wyznaczenia i monitoringu obszaru objętego LPR dla obszarów innych niż w zakresie mieszkalnictwa to:

1. Liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej
2. Postępowanie eksmisyjne i eksmisja z lokali mieszkalnych – liczba wyroków eksmisyjnych
3. Poziom bezrobocia długotrwałego
4. Dynamika spadku/wzrostu ludności
5. Odsetek osób w wieku poprodukcyjnym
6. Udział osób niewypełniających obowiązku szkolnego w grupie 7-18 (na1000 mieszkańców miasta)
7. Struktura wykształcenia osób bezrobotnych – udział osób z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w grupie bezrobotnych (na 1000 mieszkańców jednostki)
8. Przestępstwa i wykroczenia stwierdzone poza zdarzeniami drogowymi przestępstwami gospodarczymi (na 1000 mieszkańców jednostki)
9. Obszary zdegradowanej struktury miejskiej
10. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 1000 os.

W roku 2013[58] w stosunku do roku bazowego 2008, pogorszeniu uległy wskaźniki liczby osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej oraz poziom bezrobocia długotrwałego, jak również udział osób z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w grupie bezrobotnych. Pogorszenie sytuacji społecznej i ekonomicznej w Bydgoszczy – podobnie jak w całej Polsce - jest związane z kryzysem ekonomicznym trwającym od 2009 r. Pogłębiły się również zjawiska związane z niekorzystną dynamiką ludności: pogłębił się spadek ludności i wzrósł odsetek osób w wieku poprodukcyjnym.

Znacząco w stosunku do roku bazowego spadła liczba postępowań eksmisyjnych i eksmisji z lokali mieszkalnych (liczba wyroków eksmisyjnych) – wskaźnik 2. Nastąpiła również poprawa wskaźnika nr 8,

[58] Sprawozdanie roczne z realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Bydgoszczy na lata 2007-2015, okres sprawozdawczy 1.01-31.12.2013 r.

co jest wynikiem intensyfikacji działań rewitalizacyjnych na tym terenie (jego uporządkowanie, odpowiednie oświetlenie, monitoring). Widać też poprawę wskaźnika nr 9: wszystkie projekty wpisane w LPR-B dla Śródmieścia odnoszą się do tego wskaźnika. Na rewitalizowanym obszarze Śródmieścia zwiększyła się również liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców.

Kryteria i wskaźniki, które zastosowano do wyznaczenia i monitorowania obszaru wsparcia w zakresie mieszkalnictwa to:

1. Liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1000 ludności
2. Udział długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym
3. Liczba przestępstw na 1000 ludności
4. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 1000 osób
5. Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 do ogólnej liczby budynków (w %)

Uwarunkowania na terenie Osiedla Leśnego w stosunku do roku bazowego 2008: w związku z odczuwalnymi skutkami kryzysu gospodarczego zwiększyła się liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej, spadł natomiast udział osób długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym. Radykalnie spadła liczba przestępstw na 1000 ludności – z 35,01 w roku bazowym do 14,66 w 2013, choć nastąpił nieznaczny wzrost w stosunku do roku 2010 (12,19). Niemal dwukrotnie wzrosła liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 1000 os. Bez zmian pozostał wskaźnik 5 – nie dokonano wyburzeń budynków sprzed 1989 roku.

Uwarunkowania na terenie Kapuścisk w stosunku do roku bazowego 2008: znacząco zwiększyła się liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej oraz zwiększył się udział osób długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym. We wskaźniku 3 nastąpiła dwukrotny spadek liczby przestępstw w stosunku do roku bazowego. Wskaźniki 4 wykazał nieznaczny wzrost, zaś wskaźnik 5 nie zmieniła się.

Na terenie Wyżyn w stosunku do roku bazowego 2008 gospodarczego zwiększyła się liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej, spadł natomiast udział osób długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym. We wskaźniku 3 nastąpiła trzykrotny spadek liczby przestępstw w stosunku do roku bazowego.

Dla wszystkich obszarów mieszkalnictwa można zaobserwować pogorszenie wskaźników o nr 1, 2. Cieszy natomiast poprawa wskaźnika nr 3 – spadek liczby przestępstw, który przekłada się bezpośrednio na bezpieczeństwo mieszkańców. Wskaźnik nr 5 ze zrozumiałych względów pozostał na tym samym poziomie – tego typu budynków nie przybyło, ale tez nie dokonano żadnych wyburzeń budynków już istniejących.

Toruń

Monitoring LPR Miasta Torunia jest dokonywany raz w roku. Jednostką odpowiedzialną za ten proces jest Wydział Rozwoju i Programowania Europejskiego Urzędu Miasta Torunia przy wsparciu Biura Toruńskiego Centrum Miasta oraz Zespołu ds. Rewitalizacji Bydgoskiego Przedmieścia. Kontrola poprawności procesu rewitalizacji odbywa się poprzez monitorowanie efektów i celów założonych we wdrażanych projektach. Wydział Rozwoju i Programowania Europejskiego przygotowuje roczne sprawozdania z monitoringu Programu. Do tej pory sprawozdania powstawały za lata 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013. Sprawozdania są m.in. podstawą do podejmowania decyzji dotyczących finansowania działań rewitalizacyjnych.

Wszystkie podmioty, które otrzymają dofinansowanie w ramach LPR-T są zobowiązane do składania informacji miesięcznej, a także szczegółowego rozliczenia końcowego. Zadaniem Wydziału Rozwoju i Programowania Europejskiego jest agregowanie raportów monitoringowych z projektów w jeden raport i przeprowadzanie co roku monitoringu LPR i przygotowanie raportu zawierającego:

- Zestawienie zadań zaplanowanych na dany rok, wykonanych, niewykonanych, zaplanowanych na kolejny rok
- Zestawienie wskaźników do osiągnięcia w zadaniach wykonanych i niewykonanych

- Zestawienie wskaźników osiągniętych w zadaniach wykonanych
- Zestawienie odchyleń od planów
- Informację merytoryczną na temat realizacji zadań i wykonanych wskaźników, w tym informacje na temat problemów w realizacji zadań i przyczyn niewykonania zadań
- Zestawienie finansowe wykonanych zadań

Kryteria i wskaźniki, które zastosowano do wyznaczenia i monitoringu obszaru objętego Programem rewitalizacji / obszaru wsparcia dla obszarów innych niż w zakresie mieszkalnictwa to:

- W1A Liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1000 mieszkańców obszaru
- W1B – Liczba postępowań eksmisyjnych i eksmisja z lokali mieszkalnych na 1000 mieszkańców obszaru
- W2 – Liczba bezrobotnych poszukujących pracy 13 miesięcy i dłużej na 100 mieszkańców obszaru w wieku produkcyjnym
- W3 – Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 100 mieszkańców obszaru
- W4 – Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych (poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi), w tym czyny karalne nieletnich na 1000 mieszkańców obszaru
- W5 – Obszary zdegradowanej struktury miejskiej – liczba obiektów o funkcjach publicznych istniejących na danym obszarze (obiekty rekreacji i wypoczynku, turystyki, kultury i sztuki) w złym stanie technicznym w przeliczeniu na km² powierzchni obszaru
- W6 – Liczba obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków) w złym stanie technicznym przeliczeniu na hektar powierzchni obszaru

Sytuacja w mieście w roku 2013[59] w stosunku do roku bazowego – 2006, uległa poprawie w dwóch sferach, odzwierciedlonych za pomocą następujących wskaźników: W1B i W5, natomiast w porównaniu z rokiem sprawozdawczym – 2012, sytuacja uległa poprawie w odniesieniu do trzech wskaźników W1B, W3, W5. Pogorszyła się natomiast sytuacja w dwóch sferach, wyrażonych za pomocą wskaźników: W1A, W4 (zarówno w stosunku do roku 2006, jak i 2012) oraz W3 (wskaźnik W3 osiągnął wyniki gorsze niż w roku bazowym, ale lepsze niż w 2012 r.).

Na szczególną uwagę zasługuje wskaźnik W3 – Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 100 mieszkańców. Wartość tego wskaźnika uległa dużej zmianie w porównaniu do lat wcześniejszych, wskaźnik przyjmuje wartości zdecydowanie niższe zarówno w stosunku do roku bazowego jak i roku 2011. Wiąże się to z faktem, że od 2012 r. dane są pozyskiwane z Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej, już w pierwszym roku zweryfikowały dane z ewidencji prowadzonych przez poszczególne samorządy. Część wpisów nie zostało potwierdzonych, z powodu braku weryfikacji przez system PESEL lub przez Urzędy Skarbowe. W związku z tym analizy porównawcze dla wskaźnika z roku sprawozdawczego – 2012 i 2013 oraz lat wcześniejszych, w tym roku bazowego 2006, zaowocują zniekształconymi wynikami, a dopiero analizy porównawcze z następnymi latami będą ukazywały prawdziwy obraz zmian w obszarze przedsiębiorczości.

Uwarunkowania na obszarze Starego Miasta, w porównaniu z rokiem bazowym – 2006, uległy zmianie w kierunku wskazanym dla 16 jednostek urbanistycznych Torunia, z wyjątkiem wskaźnika W3, którego wyniki są gorsze (zmiany pozytywne odzwierciedlają wskaźniki W1B, W5, pozostałe wskaźniki W1A, W3, W4 ukazują trendy negatywne). Natomiast w stosunku do poprzedniego okresu sprawozdawczego wyniki odbiegają od zaprezentowanych wyżej zmian dla 16 jednostek urbanistycznych Torunia, kondycja centrum miasta jest gorsza niż przeciętna sytuacja w mieście. Tylko wskaźniki W3 i W5 ukazują pozytywne zmiany na obszarze Starego Miasta, przy czym wskaźnik W5 pozostaje na tym samym poziomie co w okresie poprzednim, pozostałe natomiast zmiany negatywne.

[59] Sprawozdanie roczne z realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Torunia na lata 2007-2015, okres sprawozdawczy 1.01-31.12.2013 r.

Warunki na Bydgoskim Przedmieściu w porównaniu z rokiem bazowym – 2006, są zgodne z trendami zaprezentowanymi dla 16 jednostek urbanistycznych Torunia (zmiany pozytywne odzwierciedlają wskaźniki W1B i W5, pozostałe wskaźniki W1A, W3, W4 ukazują trendy negatywne). W stosunku do poprzedniego okresu sprawozdawczego, dla Bydgoskiego Przedmieścia tylko jeden wskaźnik odbiega od zmian dla 16 jednostek urbanistycznych Torunia. Pogorszeniu uległa sytuacja w sferze bezpieczeństwa – wzrósł wskaźnik W4 dotyczący poziomu przestępczości i naruszeń prawa. Podsumowując, zmiany wskaźników w odniesieniu do obszaru Bydgoskiego Przedmieścia wykazują silną korelację ze zmianami dla całego miasta.

Analiza porównawcza wskaźników określonych dla Starego Miasta i Bydgoskiego Przedmieścia w stosunku do wskaźników dla miasta (16 jednostek urbanistycznych Torunia) pozwala stwierdzić, że wskazane obszary mają wyniki gorsze niż sytuacja w mieście (zarówno w stosunku do roku bazowego, jak i w porównaniu z wynikami z poprzedniego okresu sprawozdawczego) i nadal rekomendowane są do wsparcia w ramach rewitalizacji. Na Starówce wskaźniki: W1A, W1B, W4, W5, W6 były wyższe (a zatem wyniki gorsze) w stosunku do sytuacji w mieście. Tylko wartość wskaźnika W3 wskazuje warunki korzystniejsze niż ogólne dla całego miasta. Uwarunkowania na Bydgoskim Przedmieściu wyrażone za pomocą wskaźników, są gorsze niż sytuacja w mieście (wskaźniki W1A-W6 są wyższe, a wskaźnik W3 niższy niż odpowiednie dla miasta).
Dokonując oceny stopnia zmian wskaźników ze wskazanych obszarów poddanych rewitalizacji w stosunku do całego miasta, stwierdzić należy, że pomimo, iż wartości poszczególnych wskaźników, zarówno dla Starówki, jak i Bydgoskiego Przedmieścia, prezentują wyniki gorsze niż dla miasta, to ich dynamika jest korzystniejsza. Dla obszaru Starego Miasta poziom następujących wskaźników: W1A, W3, W4, W5 zmienił się korzystniej niż dla odpowiednich wskaźników dla miasta. Oznacza to, że zjawiska negatywne (wzrost poziomu ubóstwa i wykluczenia, wzrost poziomu przestępczości) przyrastają w mniejszym zakresie niż w mieście, a zjawiska pozytywne (poprawa stanu zachowania obiektów pełniących funkcje publiczne, wzrost poziomu aktywności gospodarczej) przyrastają w większym zakresie niż w mieście. Na terenie Bydgoskiego Przedmieścia dynamika zmian wskaźników jest zbliżona do intensywności zmian dla całego miasta. Niemniej poziom wskaźników W1A, W1B, W4 zmienił się korzystniej niż dla odpowiednich wskaźników dla miasta. Oznacza to, że zmiany pozytywne (poprawa stanu zachowania obiektów pełniących funkcje publiczne oraz wzrost poziomu aktywności gospodarczej) zachodziły szybciej niż w mieście.

Kryteria i wskaźniki, które zastosowano do wyznaczenia obszaru wsparcia w zakresie mieszkalnictwa:

- Kryterium – Wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia: W1A, W2
- Kryterium – Niski poziom aktywności gospodarczej: W3
- Kryterium – Wysoki poziom przestępczości i naruszeń prawa: W4

W 2013 r. stosunku do wartości dla Starego Miasta z roku bazowego – 2006, wszystkie wskaźniki prezentują niekorzystne wyniki. Liczba osób korzystających z pomocy zasiłków pomocy społecznej oraz liczba stwierdzonych przestępstw i wykroczeń wzrosły, spadł natomiast poziom aktywności gospodarczej, jednakże na wartość wskaźnika W3 istotny wpływ miał sposób agregacji danych pierwotnych, który uległ zmianie w 2012 r. Nieco korzystniej przedstawia się sytuacja całego obszaru w porównaniu do poprzedniego okresu sprawozdawczego – 2012 r., poprawie uległa sytuacja odzwierciedlona za pomocą wskaźnika W3 – wskaźnik osiągnął wartość wyższą niż w roku ubiegłym, tzn. wzrósł poziom aktywności gospodarczej. Pogorszeniu uległa natomiast sytuacja w dwóch obszarach, przedstawianych za pomocą wskaźników W1A i W4, wskaźnik W2 nie został wyliczony.

Chełmża

W LPR Miasta Chełmża jako punkt odniesienia na potrzeby monitoringu procesu jego wdrażania wskazano wynikające z diagnozy dane. Na ich podstawie dokonywano w kolejnych latach oceny skuteczności podejmowanych działań oraz weryfikacji zaplanowanych zadań.

W dotychczasowym przebiegu realizacji Programu wartości wskaźników uzyskane w kolejnych okresach sprawozdawczych (w latach 2009-2013[60]) osiągnęły oczekiwany poziom rezultatów procesu rewitalizacji osiągnięto w odniesieniu do 15 spośród 22 mierników, wskazujących stopień realizacji celów LRP. W kolejnych trzech obszarach zmierzone wartości nieznacznie odbiegają od przyjętego na etapie planowania progu. Analiza powyższych wskaźników oraz stopnia realizacji zakresu rzeczowego określonego w planie finansowym, obrazuje stan wdrażania Programu oraz postęp urzeczywistnienia celów rewitalizacji. Większość projektów została zrealizowana zgodnie z przyjętymi założeniami, a przewidywane rezultaty osiągnęły zakładany poziom.

Największy wpływ na kształtowanie wartości wskaźników w omawianym okresie sprawozdawczym miała realizacja zadania pn. „Rewitalizacja strefy śródmiejskiej Chełmży w części zlokalizowanej przy Jeziorze Chełmżyńskim od ul. Tumskiej do ul. Toruńskiej – etap I", będącego przedsięwzięciem kluczowym dla całego procesu rewitalizacji. Zakończona w listopadzie 2011 roku inwestycja obejmowała m.in. zadania związane z modernizacją infrastruktury w strefie przyjeziornej: umocnienie brzegu Jeziora Chełmżyńskiego o łącznej długości ok. 212 m, modernizacja ciągu pieszo-rowerowego wzdłuż Bulwaru 1000-lecia, przygotowanie placów przeznaczonych pod sezonową działalność handlowo-usługową, elementy małej architektury, kamery włączone do systemu monitorowania miasta. Kontynuacją działań rewitalizacyjnych na tym obszarze było kilkuetapowe zadanie pn. „Budowa, przebudowa i rozbudowa infrastruktury terenów przy Jeziorze Chełmżyńskim będących w granicach administracyjnych miasta, służącej wypoczynkowi, turystyce i rekreacji", realizowane w etapach: I – rozbudowa infrastruktury wypoczynkowej, II - rewitalizacja strefy śródmiejskiej i III – doposażenie skate parku. W roku 2012 ukończono prace modernizacyjne prowadzone w ulicy Tumskiej w ramach projektu pn. Budowa dróg publicznych w Chełmży: etap I – budowa ul. Kościuszki w Chełmży na odcinku od Lecznicy Zwierząt do granicy miasta oraz etap II – Rewitalizacja strefy śródmiejskiej Chełmży w części zlokalizowanej przy Jeziorze Chełmżyńskim od ul. Tumskiej do ul. Toruńskiej – etap III: modernizacja ul. Tumskiej. W ramach tego zadania wymieniono zniszczoną nawierzchnię bitumiczną, zastępując ją kostką kamienną, zaś chodniki pokryto kostką klinkierową w kolorze czerwonym oraz rozbudowano kanalizację deszczową i zmodernizowano oświetlenie uliczne. Zastosowane rozwiązania techniczne oraz materiały pozwoliły na podkreślenie zabytkowego charakteru ulicy Tumskiej, doskonale komponując się z istniejącą zabudową, w tym przede wszystkim z obiektem Konkatedry pw. Świętej Trójcy.

Wyniki badań monitorujących wskazują na znaczącą poprawę atrakcyjności i związany z tym wzrost aktywności w tej części miasta. Do licznego grona użytkowników należą zarówno osoby korzystające z ciągu pieszo-rowerowego biegnącego wzdłuż linii brzegowej jeziora, jak również osoby zmotoryzowane, korzystające z miejsc parkingowych położonych w strefie rewitalizowanej. Wzrosła aktywność społeczna, w tym również aktywność gospodarcza w śródmiejskiej części Chełmży. W kontekście powyższej analizy danych, działania rewitalizacyjne związane z tworzeniem środowiska przyjaznego mieszkańcom strefy śródmiejskiej oraz całego miasta poprzez stworzenie komfortowych warunków wypoczynku, należy ocenić jako skuteczne.

Koronowo

System monitorowania i oceny LPR Miasta Koronowa opiera się na wytycznych Komisji Europejskiej dotyczących wdrażania RPO według następujących typów wskaźników:

- Wskaźniki produktu – rzeczowe efekty działalności liczone w jednostkach materialnych (np. długość nowo budowanych dróg, liczba osób biorących udział w szkoleniach)
- Wskaźniki rezultatu – bezpośredni i natychmiastowy efekt wynikający z wdrożenia projektu, logicznie powiązany ze wskaźnikami produktu (np. liczba wypadków drogowych, skrócenie czasu podróży

[60] Sprawozdania roczne z realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Chełmża, okres sprawozdawczy 24.09.2009-31.12.2010r.; 1.01.-31.12.2011r. ; 1.01.-31.12.2012r.; 1.01-31.12.2013r.

- Wskaźniki oddziaływania – konsekwencje wykraczające poza natychmiastowe efekty dla bezpośrednich beneficjentów (np. liczba innowacji wprowadzonych przez wsparte firmy w okresie 18 miesięcy od zakończenia projektu)

W dotychczasowych sprawozdaniach rocznych z realizacji projektu w latach 2010-2013[61] podawane były wskaźniki produktu i rezultatu. Wobec przyjęcia wartości 0 dla wskaźnika w roku bazowym dla obszaru wsparcia, nastąpił wzrost wszystkich wskaźniki miasta Koronowa.

Kowalewo Pomorskie

Zgodnie z LPR Miasta Kowalewo Pomorskie monitorowaniem postępów w realizacji LPR ma zajmować się specjalnie powołana zarządzeniem Burmistrza Komisja do spraw rewitalizacji. Komisja będzie analizowała ilościowe i jakościowe informacje o wdrożonych projektach całego Programu w zakresie finansowym i rzeczowym. Źródłem monitorowania będzie dokumentacja powykonawcza – protokół odbioru końcowego.

W ramach działań sprawozdawczych corocznie sporządzane jest „Sprawozdanie z wykonania planu celów finansowo-rzeczowych Gminy Kowalewo Pomorskie"

Łabiszyn

W LPR dla miasta Łabiszyn określono następujący system monitorowania Programu: wskaźniki diagnozy dokonanej podczas opracowywania Programu będą podstawą do badań wpływu realizacji Programu na zmiany w obszarze rewitalizowanym. Jednostka odpowiedzialna za monitorowanie Programu to powołany Zarządzeniem Burmistrza Łabiszyna Zespół Zadaniowy ds. Rewitalizacji. Okresowa i końcowa ocena realizacji Programu będzie dokonywana przez Rade Miejską na podstawie przedstawionych przez Burmistrza raportów z realizacji Programu (rocznych i końcowego).

Raporty monitoringowe projektów zbierane od beneficjentów przez Zespół Zadaniowy ds. Rewitalizacji, winny być następnie corocznie agregowane w jeden raport wraz z oceną Programu. Coroczny monitoring powinien być podstawą do podejmowania decyzji dotyczących finansowania działań rewitalizacyjnych oraz potrzeby dokonania zmiany LPR:

- Zestawienie zadań zaplanowanych na dany rok, wykonanych, niewykonanych, zaplanowanych na kolejny rok
- Zestawienie wskaźników do osiągnięcia w zadaniach wykonanych i niewykonanych
- Zestawienie wskaźników osiągniętych w zadaniach wykonanych
- Zestawienie odchyleń od planów
- Informacje merytoryczna na temat realizacji zadań i wykonanych wskaźników, w tym informacja na temat problemów w realizacji zadań i przyczyn niewykonania zadań
- Zestawienie finansowe wykonanych zadań

W badanym okresie 2010-2013 nie były sporządzane roczne sprawozdania ani monitorowane wskaźniki z realizacji Programu.

Nakło nad Notecią

LPR Miasta Nakło nad Notecią jest aktualizowany trybem dwuletnim. Aktualizacja polega na uwzględnieniu w treści LPR nowych projektów, które zostały zgłoszone do Urzędu Miasta oraz zbadaniu stanu realizacji projektów wpisanych do LPR. Jeżeli przegląd projektów wykaże, że dane przedsięwzięcie nie zostało zgłoszone do Urzędu Marszałkowskiego bądź wniosek został złożony, lecz projekt został odrzucony – następować będzie aktualizacja treści LPR uwzględniająca zaistniałą sytuację.

[61] Sprawozdanie roczne z realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Koronowa, okres sprawozdawczy 1.01-31.12.2013 r.

Za okres 2010-2013 dostępne są sprawozdania dla lat 2010 i 2011.
Wskaźniki, które zastosowano do monitoringu obszaru objętego LPR dla obszarów innych niż w zakresie mieszkalnictwa w latach 2010-2011 to:

- Liczba zdegradowanych obiektów stanowiących infrastrukturę sportowo – rekreacyjną
  Wskaźnik w omawianym okresie nie zmienił się.
- Powierzchnia obszarów zdegradowanych na terenie Nakła nad Notecią (lub procentowy udział obszarów zdegradowanych w powierzchni miasta)
  Powierzchnia obszarów zdegradowanych zmniejszyła się o 0,11 km^2 dzięki rewitalizacji obszarów położonych w pobliżu osiedla Kazimierza Wielkiego w Nakle nad Notecią
- Liczba uczniów zagrożonych przedwczesnym wypadnięciem z systemu oświaty
  Stopień zmiany wskaźnika dla obszaru wsparcia wyniósł 37,5 – dzięki projektowi edukacyjnemu POKL "Labirynty wiedzy" (zajęcia pozalekcyjne) zmniejszyła się liczba uczniów zagrożonych przedwczesnym zakończeniem nauki.

Solec Kujawski

W LPR Solca Kujawskiego na lata 2010 – 2015 określono, że system monitorowania polegać będzie w szczególności na systematycznym gromadzeniu niezbędnych informacji, związanych z realizacją zaplanowanych projektów, związanych z nimi wskaźników produktu i rezultatu oraz porównywaniu ich z założonymi celami i opisującymi je wskaźnikami osiągnięć w systemie rocznym. Minimum raz w roku, z uwzględnieniem wskazań Instytucji Zarządzającej RPO WKP na lata 2007-2013, sporządzane winny być sprawozdania z realizacji niniejszego programu. Zadania związane z procesem monitorowania wykonuje Burmistrz Miasta i Gminy Solec Kujawski przy pomocy Urzędu Miasta i Gminy Solec Kujawski i wyodrębnionych w jego ramach komórek organizacyjnych. Wydziałem koordynującym działania monitoringowe i gromadzącym niezbędne dane do oceny postępów realizacji programu jest Wydział Utrzymania Miasta.

Za okres 2010-2013 dostępne są sprawozdania dla lat 2010, 2011 i 2012.

Wskaźniki, które zastosowano do monitoringu obszaru objętego Programem rewitalizacji/ obszaru wsparcia dla obszarów innych niż w zakresie mieszkalnictwa w latach 2010-2012[62]:

- Ludność w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców
  Liczba ludności w wieku produkcyjnym na koniec okresu sprawozdawczego nieznacznie się zwiększyła, jednak nadal pozostaje ona niższa niż dla obszaru miasta.
- Ludność w wieku poprodukcyjnym na 1000 mieszkańców
  Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym zwiększyła się i wskaźnik ten nadal jest niemal dwukrotnie wyższy niż wskaźnik dla całego miasta.
- Liczba czynów karalnych osób nieletnich na 1000 mieszkańców nieletnich
  W sprawozdaniu brak danych dotyczących zmian tego wskaźnika.
- Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców
  Wartość tego wskaźnika ponad dwukrotnie się zmniejszyła, jednak proporcje w stosunku do całego miasta zostały utrzymane.
- Liczba budynków
  Wartość wskaźnika nie zmieniła się.

Szubin

Zgodnie z LPR Miasta Szubin monitoring realizacji Programu prowadzą pracownicy Urzędu Miejskiego. Podstawą do jego przeprowadzania są dane uzyskane od podmiotów zaangażowanych w rewitalizację wyznaczonego obszaru Miasta. Częstotliwość pomiaru zależy od kategorii wskaźnika i od

[62] Sprawozdanie roczne z realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Solca Kujawskiego, okres sprawozdawczy 1.01-31.12.2012 r.

poziomu jego pomiaru w strukturze wdrażania. Wskaźniki produktu będą mierzone co najmniej raz na kwartał, wskaźniki rezultatu corocznie lub po zakończeniu projektu. Natomiast pomiar wskaźników oddziaływania odbywać się będzie po zakończeniu projektu w ciągu kolejnych 5 lat.

W 2013 roku rozliczono ostatni projekt w ramach LPR-u. Tym samym zostały zrealizowane wszystkie cele programu. Wskaźniki, które zastosowano do monitoringu obszaru objętego LPR dla obszarów innych niż w zakresie mieszkalnictwa to[63]:

- Wskaźnik 1: liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1000 mieszkańców obszaru
- Wskaźnik 2: liczba młodzieży niekontynuująca nauki na 1000 mieszkańców obszaru
- Wskaźnik 3: liczba zarejestrowanych w ewidencji działalności gospodarczej podmiotów na 1000 mieszkańców
- Wskaźnik 4: obszary zdegradowanej struktury miejskiej definiowany jako %udział w powierzchni przestrzeni publicznych zdegradowanych powierzchni
- Wskaźnik 5: procentowy udział mieszkań bez instalacji techniczno-sanitarnej w ogólnej liczbie mieszkań obszaru

Rok 2013 był kolejnym rokiem ogólnego kryzysu gospodarczego w kraju, który miał również swoje przełożenie na sytuację społeczno–gospodarczą miasta Szubin i tym samym na pogorszenie sytuacji obszaru wsparcia. Zwiększyła się liczba osób korzystających z pomocy społecznej. Niestety dane za ubiegły rok są nieporównywalne z latami poprzednimi, ponieważ w październiku 2012 r. zmieniło się jedno z kryteriów przyznawania zasiłków z pomocy społecznej. Tym samym opieką społeczną zostały objęte rodziny, które do tej pory z tej pomocy nie korzystały. Ogólnie, niekorzystna sytuacja gospodarcza wpłynęła na spadek liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na obszarze wsparcia. Jest to bardzo charakterystyczne w okresie kryzysu gospodarczego. Podsumowując, można przyjąć założenie, że sytuacja na obszarze wsparcia pomimo pogorszenia się niektórych wskaźników w stosunku do roku bazowego i poprzedniego okresu sprawozdawczego z punktu widzenia dalszego rozwoju jest korzystniejsza niż przed realizacją programu. Zdecydowanie poprawiła się jakość infrastruktury technicznej, co wpłynęło na jakość życia mieszkańców. Znacznej poprawie uległa również estetyka obszaru i jego atrakcyjność turystyczna.

[63] Sprawozdanie roczne z realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Szubin, okres sprawozdawczy 1.01-31.12.2013 r.

3.5. POWODY NIEZREALIZOWANIA PIERWOTNIE ZAŁOŻONYCH ZADAŃ[64]

Analiza przyczyn niezrealizowania założonych wstępnie w Lokalnych Programach Rewitalizacji działań wskazuje, że najczęściej w sprawozdaniach z monitoringu powtarza się jako przyczyna brak środków finansowych, zarówno własnych, jak i pochodzących z dofinansowania. W tych sprawozdaniach, w których wskazywano przyczyny opóźnień harmonogramu lub niezrealizowania projektów, powtarzają się informacje o braku środków własnych beneficjenta, braku dofinansowania projektu lub też, jak w przypadku Bydgoszczy, oczekiwanie na wydanie Rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego w sprawie udzielenia pomocy na rewitalizację w ramach regionalnych programów operacyjnych.

Poniżej zaprezentowano niektóre przykłady rezygnacji z pierwotnie założonych zadań.

W Toruniu z powodu braku środków finansowych na pokrycie kosztów przedsięwzięcia po stronie wkładu własnego, beneficjent wystąpił o przesunięcie na listę rezerwową projektu nr 15 – *„Rewitalizacja pomieszczeń po kotłowni na klub środowiskowy oraz remont elewacji i dachu budynku”*, zawieszając tym samym realizację zadania. W toku przygotowania dokumentacji aplikacyjnej dla jednej z inicjatyw z zakresu mieszkalnictwa - projektu nr 73 pt. *„Kompleksowy remont w kamienicy położonej przy ul. Prosta 30/ Międzymurze 11/9A”*, okazało się, że występujące przyczyny formalne (brak środków na pokrycie wkładu własnego), uniemożliwiają realizację projektu. Zaistniała tym samym potrzeba odstąpienia i usunięcia przedsięwzięcia z Programu. W 2012 r. Gmina Miasta Toruń zdecydowała się wycofać z realizacji projektu nr 26 – *„Remont i adaptacja budynku Koszar Bramy Chełmińskiej (fort B-66) na cele kultury wraz z zagospodarowaniem terenu przy ul. gen. Sikorskiego 23/25 w Toruniu”*. Wykreślenie zadania wiązało się z oczekiwaniami społecznymi, nieprzewidzianymi utrudnieniami w przygotowaniu przedsięwzięcia do wdrożenia, dokonaniem ponownej analizy kosztów oraz wprowadzeniem do LPR-T nowego zadania nr 37 - ,,*Rewitalizacja Bulwaru Filadelfijskiego wraz z nabrzeżem Wisły na odcinku od mostu drogowego do przystani AZS w Toruniu”*. Zadanie nr 12 *„Rewitalizacja ogródka frontowego i elementów małej architektury przed zabytkową kamienicą przy ul. Bydgoskiej 90 w Toruniu”* nie otrzymało dofinansowania z EFRR, zaś Wnioskodawca – Wspólnota Mieszkaniowa zdecydowała się zrealizować przedsięwzięcie własnym kosztem w późniejszym terminie.

Miejska i Powiatowa Biblioteka publiczna im. Juliana Prejsa w Chełmży będąca podmiotem zarządzającym projektem pn. „*Remont, modernizacja, adaptacja nieruchomości na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej”*, wobec braku możliwości wygospodarowania wystarczających środków własnych oraz pozyskania wsparcia ze źródeł zewnętrznych, zdecydowała o zakończeniu realizacji projektu na częściowym etapie wdrażania. Ostatecznie zrealizowano niewielką część planowanego zakresu prac. Niewielki stopień realizacji projektu „*Modernizacja obiektów i terenu Klubu Sportowo-Turystycznego „Włókniarz” w Chełmży”* w stosunku do pierwotnych założeń wynika również z braku

[64] Na podstawie sprawozdań rocznych z realizacji Lokalnych Programów Rewitalizacji Miast oraz wywiadów

odpowiednich środków finansowych pozwalających na wdrożenie pełnego zakresu przedmiotowego zadania. W związku z upływającym terminem realizacji projektu oraz brakiem perspektyw finansowania zadania, podjęto decyzję o zakończeniu działań na obecnym etapie realizacji. Nie zakończono również zadania „*Budowa, przebudowa i rozbudowa infrastruktury terenów przy Jeziorze Chełmżyńskim będących w granicach administracyjnych miasta służącej wypoczynkowi, turystyce i rekreacji: etap III – doposażenie skate parku".* Powodem braku wygospodarowania odpowiednich środków niezbędnych do wdrożenia kolejnego etapu przedmiotowego zadania było znaczące obciążenie budżetu prowadzonymi innymi inwestycjami oraz brak możliwości pozyskania dofinansowania zewnętrznego.

Na sytuację finansową samorządu wskazywano również w latach 2012 i 2013, odsuwając w czasie inwestycję *„Budowa i przebudowa ulicy Przemysłowej w Koronowie wraz z budową chodnika i ścieżki pieszo rowerowej oraz budowa i przebudowa uzbrojenia"*. Ta inwestycja została w najpilniejszej części zrealizowana w 2011, na wykonanie pozostałych prac do 2013 r. nie znalazły się środki w budżecie Miasta. Z powodów finansowych nie zostały też zrealizowane projekty dotyczące rewitalizacji Parku Grabina - *Magiczny Park Grabina* oraz *Park Grabina - wczoraj, dziś i jutro.*
Kwestia braku środków w budżecie była również powodem nie zrealizowania w Łabiszynie tych zadań, w których beneficjentem było Miasto: Zadanie 3 *Remont ulicy Farnej,* Zadanie 4 *Odnowienie elewacji budynku Urzędu Miejskiego,* Zadanie 5 *Remont dachu na budynku Urzędu Miejskiego*, Zadanie 8 *Przebudowa mostów na ul. Mickiewicza.*

Innymi powodami niezrealizowania projektów z listy LPR były np. rezygnacja Wnioskodawcy (Toruń, Projekt nr 43 – *„Prace remontowo-konserwatorskie elewacji frontowej kamienicy mieszczańskiej przy ul. Żeglarskiej 11").*

Modyfikacja Programów Rewitalizacji wynikała z charakteru tego dokumentu, który z założenia musi ewoluować i dostosowywać się do sytuacji beneficjentów oraz uwzględniać opinie mieszkańców. Modyfikacje listy zadań LPR w większości przypadków nie miały jednak wpływu na całkowitą realizację celów programów rewitalizacji, ponieważ w miejsce projektów wycofanych wprowadzano projekty z list rezerwowych, zaś część niezrealizowanych zadań ma jeszcze szans wdrożenia w kolejnych latach do roku 2015.

3.6. OBSERWACJE I WNIOSKI

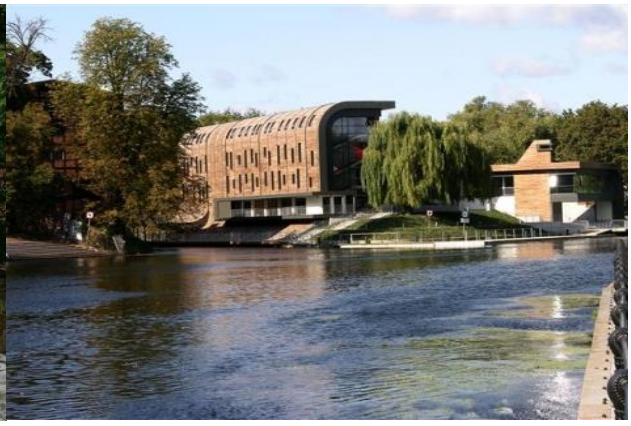
1	W toku dotychczasowej realizacji LPR we wszystkich miastach zostały zrealizowane zgodnie z harmonogramem – albo są w trakcie realizacji – wszystkie zadania zawarte na listach podstawowych.
2	Dobrą praktyką w przypadku pojawiających się trudności z realizacją projektów lub wycofania się beneficjenta było przenoszenie ich na listę rezerwową, a w ich miejsce realizowanie projektów z listy rezerwowej, które wówczas były lepiej przygotowane.
3	Dobrą praktyką w tym zakresie było np. przygotowanie i opracowanie niezbędnej dokumentacji dla zadań oraz nadzorowanie prac konserwatorsko-remontowych w imieniu większości Wspólnot Mieszkaniowych przez jeden podmiot, co ułatwiło wspólnotom udźwignięcie ciężaru realizacji projektów.

Przykłady dobrych praktyk:

Wyspa Młyńska w Bydgoszczy

Fot. 10. Wyspa Młyńska przed rewitalizacją – widok na Młyny Rothera (fot. www.skyscrapercity.com, 2011r.)

Fot. 11. Wyspa Młyńska po rewitalizacji – Przystań Bydgoszcz (fot. www.magazynwiatr.pl, zamieszczone 21.01.2013r.)

Wyspa Młyńska stanowiła w przeszłości cenne zaplecze gospodarcze miasta. W okresie od XVI do XVIII w. na Wyspie działała jedna z największych mennic w kraju, która w różnych okresach była przedsiębiorstwem państwowym, prywatnym lub królewskim. Kolejny ważny okres związany z rozwojem Wyspy Młyńskiej wiąże się z budową Kanału Bydgoskiego w ostatnim kwartale XVIII wieku. Dzięki temu stała się ona ważnym ośrodkiem przemysłu młynarskiego. W latach 70-tych XX

zamknięto ostatnie zakłady funkcjonujące na tym terenie i od tego momentu następowała stopniowa jej degradacja i znajdujących się na niej budynków[65].

Pierwsze plany rewitalizacji Wyspy Młyńskiej pojawiły się w latach 70-tych XX wieku. Planowano wówczas stworzenie na jej obszarze kompleksu muzealnego. Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy stało się właścicielem części zabytkowych budynków i w ramach skromnych środków rozpoczęto ich rewitalizację. Pełna rewitalizacja Wyspy doszła do skutku dopiero po 2004 r., po otrzymaniu funduszy ze środków Unii Europejskiej. Władze Miasta w 2005 r. objęły ten teren Lokalnym Programem Rewitalizacji dla Miasta Bydgoszczy oraz opracowało długoletni i czteroetapowy program „Rewitalizacji zasobów kulturowych i przyrodniczych Wyspy Młyńskiej i jej najbliższego otoczenia. Kompleksowe prace wykonano w latach 2006–2010, w latach 2005–2006 jeden z budynków przekształcono w Centrum Pracy i Przedsiębiorczości, a w latach 2008–2012 zbudowano, nagrodzoną za walory architektoniczne, nową przystań wodną. Koszt czterech projektów, które doprowadziły Wyspę do dzisiejszego stanu, wyniósł blisko 80 mln zł. Celem tych działań było przekształcenie zdegradowanego poprzemysłowego terenu w przestrzeń kultury, rekreacji i turystyki, z zachowaniem wyjątkowego historycznego charakteru Wyspy Młyńskiej i uwzględnieniem wymogów i potrzeb współczesności.

W rezultacie teren Wyspy Młyńskiej stał się wizytówką dynamicznie rozwijającej się Bydgoszczy. Utworzono enklawę w środku miasta, gdzie na obszarze 6,5 ha znajdują się tereny rekreacyjne dla dzieci i dorosłych, muzea. Wyspa stała się swoistym centrum kulturalnym, miejscem spacerów i wypoczynku mieszkańców. Udało się ochronić i odtworzyć historyczne wartości sześciu zabytkowych budynków z zespołu architektury przemysłowej Wyspy Młyńskiej, poprawić jakość infrastruktury kultury i zapewnić bezpieczeństwo użytkowania obiektów użyteczności publicznej dla potrzeb muzealnych. Stworzono warunki profesjonalnego gromadzenia dóbr kultury, ich przechowywania i udostępniania, nowoczesną infrastrukturę rekreacyjną i sportową. Bydgoszcz wzbogaciła się o atrakcyjny produkt turystyczny i rekreacyjny, zyskując na atrakcyjności[66].

Dobra praktyka w rewitalizacji Wyspy Młyńskiej przejawia się m.in w.: kompleksowości działań, różnych źródłach finansowania czy też powszechnej akceptacji społecznej dla realizowanych inwestycji oraz w osiągniętych efektach społecznych – m.in.: wzrost poczucia identyfikacji z miejscem/miastem .

Ponadto Miejska Przystań na Wyspie Młyńskiej w Bydgoszczy to zwycięzca konkursu Nagrody Architektonicznej POLITYKI w 2013 - rewitalizacja zdegradowanej dzielnicy miasta przeprowadzona z sukcesem[67].

Bydgoski Węzeł Wodny

Bydgoski Węzeł Wodny jest uznawany za najcenniejszy zasób Bydgoszczy. Stanowi on element międzynarodowych dróg wodnych: E70 łączącej wschód i zachód Europy oraz drogi E40 łączącej Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym. W skład węzła wchodzą łączące się ze sobą, skanalizowane, bądź spławne cieki wodne o łącznej długości nabrzeży ok. 100 km. Bydgoski Węzeł Wodny jest łącznikiem dorzeczy Wisły i Odry, a poprzez Kanał Górnonotecki, jezioro Gopło i Kanał Warta-Gopło łączy się również z dorzeczem Warty.

Dzięki korzystnym relacjom geograficznym i hydrotechnicznym możliwe było powstanie w XVIII w. Kanału Bydgoskiego i tym samym Bydgoskiego Węzła Wodnego (BWW) – najistotniejszego punktu na Międzynarodowej Drodze Wodnej E-70 z Berlina do Kaliningradu. W wyniku intensywnej eksploatacji tego szlaku Bydgoszcz rozwijała się gospodarczo. Przez lata miasto było kwitnącym portem rzecznym z silnym zapleczem typowym dla wodnego transportu towarowego. Obok urządzeń wodnych służących transportowi wzdłuż jej brzegów powstawała charakterystyczna, nadwodna infrastruktura rekreacyjna i sportowa.

[65] http://www.dobrepraktyki.pl/
[66] J. w.
[67] Monika Niewinowska, Architektom nie zabraknie pracy, Polityka, czerwiec 2013 r.

W drugiej połowie XX w. gwałtownie zmniejszyła się waga transportu wodnego w rozwoju gospodarczym miasta. Wśród mieszkańców doszło do utraty nadrzecznej tożsamości. Na znaczeniu zaczęły tracić płynąca przez Bydgoszcz rzeka Brda i Kanał Bydgoski. W 2006 roku w Miejskiej Pracowni Urbanistycznej w odpowiedzi na problem powstał dokument „Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego". Jego głównym celem jest przywrócenie Bydgoszczy kluczowej roli na szlaku wodnym Berlin – Kaliningrad. W plan strategiczny wpisano przywrócenie nadrzecznej tożsamości miasta oraz wykreowanie nowej przestrzeni miejskiej nad Brdą. Przewidziano aktywizację lokalnej przedsiębiorczości, zwłaszcza w zakresie usług turystycznych, rekreacyjnych i transportowych, wpływając zarazem na ochronę potencjału przyrodniczego i kulturowego miasta, a także jego wszechstronny rozwój.

W oparciu o „Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego" przystąpiono do realizacji projektów: „Reuris" i „Bydgoski Węzeł Wodny - rewitalizacja bulwarów i nabrzeży". Najważniejszym sukcesem miasta jest fakt, iż plan strategiczny rozwoju miasta nie zaległ w archiwach. Nie tylko sformułowano cele i zadania, zakończono prace projektowe i koncepcyjne, ale praktycznie zakończono inwestycję pilotażową nad Brdą. Po rzece kursuje tramwaj wodny, oddano do użytku przystań żeglarską „Gwiazda", sporządzono dokumentację przetargu na wyłonienie wykonawcy projektu rewitalizacji bulwarów i nabrzeży. Ukończenie inwestycji wymaga jeszcze sporego nakładu pracy. Jednak Bydgoszcz pokazuje, że można strategie instytucjonalne realizować w praktyce, sukcesywnie przywracając mieszkańcom historyczną tożsamość miasta nad Brdą.

Fot. 12. Bydgoski Węzeł Wodny (fot.www.przestrzen-miejska.eu, 2014r.)

Fot. 13. Kanał Bydgoski (fot. www.czystabydgoszcz.pl, 2011r.)

Miejskie Centrum Kultury w Bydgoszczy

Fot. 14. Kino Orzeł przed rewitalizacją (fot. www.skycrapercity.com, 2011r.)

Fot. 15. Miejskie Centrum Kultury po rewitalizacji (fot. www.skycrapercity.com, 2011r.)

Projekt ten polegał na rewitalizacji secesyjnej, śródmiejskiej kamienicy przy ul. Marcinkowskiego 12-14 na potrzeby Miejskiego Ośrodka Kultury. Autorem projektu kamienicy, będącej jedną z pereł secesji bydgoskiej, był Fritz Weidner.

Początkowo mieściła się w niej restauracja Carla Bartza. Następnie w 1919r. Grentzschutz urządził w niej więzienie dla powstańców wielkopolskich. Rok później w budynku działał kabaret "Maxim", a później "Picadilly". W latach 1936-37 mieścił się lokal „Palais de Danse". W drugiej części domu w latach 1929-1933 funkcjonowało kino „Rewja", które w latach okupacji przejęło nazwę „Capitol Filmtheater", w marcu 1945r. – „Ojczyzna", a od czerwca 1945r. do października 2002r. "Orzeł". Od początku zatem swego istnienia w budynku tym tętniło życie kulturalne, które stanowiło także o atrakcyjności dzielnicy i miasta. Od 2002r. budynek był nieczynny i ulegał dalszej degradacji. W 2008r.Miasto rozpoczęło proces rewitalizacji tego miejsca. W roku 2011 oddano obiekt do użytku. Celem projektu było zapewnienie odpowiedniej bazy lokalowej jest niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania MOK-u i jego przekształcenia w nowoczesne Miejskie Centrum Kultury (MCK). W rezultacie rewitalizacji powstał nowoczesny obiekt kulturalny, dysponujący wielofunkcyjną salą widowiskowo – koncertową, pełniąca tez rolę kina studyjnego z utrzymaną tradycyjną nazwą „Kino Orzeł". W foyer budynku głównego znajduje się klimatyczna kawiarnia, a w licznych nowoczesnych pomieszczeniach zwanych "szklarniami" mieszczą się pracownie warsztatowe z różnych dziedzin sztuki, m.in. studia teatralne, pracownia plastyczna, kultury oraz literacka a także studio fotograficzne, nagraniowe i profesjonalna reżyserka.[68] MCK jest udanym przykładem rewitalizacji będącej połączeniem celów infrastrukturalnych z celami społecznymi. Budynek, zlokalizowany w pobliżu wielu głównych linii komunikacyjnych a także ważnych centrów kultury w Bydgoszczy: Opery Nova, Akademii Muzycznej i Akademickiej Przestrzeni Kulturalnej, wpisuje się w program rewitalizacji Śródmieścia, oferując mieszkańcom, zwłaszcza młodym ludziom, nowe możliwości edukacyjne i kulturalne.

4	Nie wszystkie miasta stosowały aktualizację LPR. Zwłaszcza w mniejszych miastach skomplikowany mechanizm wprowadzania zmian o charakterze formalno–administracyjnym skutecznie zniechęcał do aktualizowania LPR, co mogło przełożyć się na stopień realizacji celów rewitalizacji.
5	Ze względu na źródło dofinansowania – RPO oś 7 – większość projektów w poprzednim okresie programowania stanowiły projekty inwestycyjne i infrastrukturalne.
6	Biorąc pod uwagę wartości wskaźników, które najczęściej w odniesieniu do wskaźników społecznych nie osiągnęły zakładanych wielkości, należałoby w większym stopniu zwrócić uwagę na kompleksowość działań w ramach projektu. W projekcie ważne jest, na równi z zadaniami inwestycyjnymi, wprowadzenie realnych działań o charakterze aktywizującym, integracyjnym, pomocowym, dostosowanym do specyficznych potrzeb mieszkańców.
7	Złe praktyki wśród realizowanych projektów polegały na braku powiązania przez beneficjentów działań czysto infrastrukturalnych z kwestiami społecznymi. Aby rewitalizacja przyniosła pożądane efekty i realnie wpłynęła na jakość życia mieszkańców musi prowadzić do ożywienia społecznego i ekonomicznego danego obszaru.

[68] http://www.mck-bydgoszcz.pl/

Przykłady dobrych praktyk:

Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy w Toruniu

Fot. 16. Młyny Richtera przed rewitalizacją (fot. www.skycraperscity.com, 2009r.)

Fot. 17. Młyny Richtera po rewitalizacji (fot. www.radiopik.pl, 2013r.)

Projekt ten polegał na rewitalizacji części zabudowań wchodzących w skład Młynów Toruńskich – budynku powstałego na przełomie XIX i XX w. o dużych walorach architektonicznych, uzupełniający gotycki wizerunek Torunia. Budynek nie był użytkowany od lat 90-tych i z powodu zaprzestania działań inwestycyjnych i remontowych popadał w ruinę. Zdegradowany teren zabudowań po Młynach, będący ważną częścią Mokrego Przedmieścia, negatywnie wpływał na atrakcyjność całej okolicy. Celem rewitalizacji Młynów było stworzenie w nich bazy lokalizacyjnej dla rozwoju nowoczesnej działalności edukacyjnej, popularyzującej naukę przedmiotów ścisłych i inżynierskich. Obecnie mieści się tu siedziba Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy – pierwsza tego typu placówka w regionie.

Przeprowadzenie tej trudnej i kosztownej inwestycji miało na celu zaktywizowanie terenu w zakresie rozwijania działalności produkcyjno-usługowej. Dzięki realizacji projektu, Mokre Przedmieście może aspirować do roli przestrzeni miejskiej tematycznie związanej z nowoczesnością, techniką i innowacyjnością[69].

8	Wśród realizowanych projektów większość polegała na poprawie funkcjonalności obszarów, obiektów, efektem podjętych działań była także poprawa estetyki przestrzeni. Nieliczne były projekty nadające istniejącej przestrzeni nowe funkcje.
9	Zaplanowanie działań inwestycyjnych powiązanych z celami społeczno-gospodarczymi powinno być, w świetle dotychczasowych doświadczeń rewitalizacyjnych oraz zasady dwufunduszowości (EFS i EFRR) w nowej edycji regionalnych programów operacyjnych, łatwiejsze do zrealizowania.

[69] Ewaluacja wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WK-P 2007-2013 na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów objętych rewitalizacją, Urząd Marszałkowski WK-P, 2013 r.

Przykłady dobrych praktyk:

Ulica Mickiewicza w Toruniu

Fot. 18. Ulica Mickiewicza przed rewitalizacji (fot. *www.rowerowytorun.pl,* 2008r.)

Fot. 19. Ulica Mickiewicza po rewitalizacji (fot. *www.rowerowytorun.pl,* 2012r.)

Przebudowa jednej z dwóch głównych ulic zabytkowej części Bydgoskiego Przedmieścia i utworzenia przyjaznej przestrzeni publicznej była jedną z najważniejszych inwestycji realizowanych w ranach LPR-T. Głównym założeniem przedsięwzięcia było uspokojenie ruchu, poprawa bezpieczeństwa pieszych i przywrócenie ulicy charakteru osiedlowego, czego dokonano poprzez segregację ruchu – wydzielenie osobnych ciągów komunikacyjnych dla aut, pieszych i rowerzystów. Wyznaczono miejsca parkingowe oraz wzbogacono przestrzeń o zieleń i elementy małej architektury. Stylizowane formy ławek, stojaków na rowery, lamp i koszy na śmieci nawiązują do historycznego stylu ulicy, a także podnoszą walory estetyczne dzielnicy. Ograniczenie prędkości przyczyniło się do poprawy płynności ruchu, zmniejszenia emisji spalin i poprawy bezpieczeństwa użytkowników drogi wyrażonej poprzez mniejszą liczbę wypadków i kolizji. Dzięki realizacji inwestycji, ulica stała się przyjazna i bezpieczna dla pieszych, a atrakcyjność i dostępność dzielnicy wzrosła[70].

10	Główną przyczyną wycofywania projektów z listy podstawowej były problemy z finansowaniem – brak środków własnych beneficjentów lub brak dofinansowania.
11	Beneficjenci w momencie składania wniosków projektowych, zachęceni dofinansowaniem, nie zawsze zdawali sobie w pełni sprawę z obciążeń finansowych i stopnia trudności sporządzania dokumentacji projektowej.

[70] http://www.torun.pl/pl/rozwoj/miejskie-programy-rozwojowe/lokalny-program-rewitalizacji/mapa-interaktywna/ulica-mickiewicza

Przykłady dobrych praktyk:

Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu w Toruniu

Fot. 20. Park Miejski przed rewitalizacją (fot. www.torun.pl, 2012r.)

Fot. 21. Park Miejski po rewitalizacji (fot. www.torun.pl, 2013r.)

Ten jeden z najstarszych miejskich parków w Polsce, założony w 1816 r., zajmuje łącznie aż 31 ha. Od 1997 r. jest wpisany do rejestru zabytków jako najokazalsze założenie ogrodowe Torunia, a także leży na obszarze chronionym "Natura 2000 Dolina Dolnej Wisły". Projekt polegał na przywróceniu części zabytkowej tego najstarszego parku publicznego w Polsce dawnej świetności wraz z nadaniem nowych funkcji rekreacyjnych, kulturowych, turystycznych. W Parku odtworzono i uzupełniono elementy zagospodarowania terenu – wymieniono oraz wprowadzono nowe elementy małej architektury (ławki, siedziska, stoły szachowe, kosze na śmieci, donice z kwiatami, oświetlenie i monitoring wizyjny), wybudowano muszlę koncertową i toaletę, poddano renowacji fontannę, urządzono boisko sportowe, siłownię zewnętrzną i place zabaw[71]. Rewitalizacja Parku odpowiada bezpośrednio na potrzeby mieszkańców, które zostały zdiagnozowane w toku konsultacji społecznych. Poprawa stanu zachowania Parku ma przyczynić się do jej wykreowania jako atrakcyjnej przestrzeni miejskiej.

12	Jednym z problemów przy tworzeniu i wdrażaniu LPR było małe zaangażowanie mieszkańców w proces konsultacji społecznych. Niskie zaangażowanie mieszkańców obszarów wytypowanych do rewitalizacji w procesie konsultacji społecznych utrudniało podejmowanie działań adekwatnych do ich potrzeb i wpływających na realną poprawę ich sytuacji życiowej.
13	Szczególnie odczuwalne w wielu realizowanych projektach była niska współpraca z przedsiębiorcami, konieczna do uzyskania rzeczywistego ożywienia określonego obszaru. Częstym problemem obszarów kryzysowych, na terenie których podejmowano działania rewitalizacyjne, była i jest niska aktywność gospodarcza.
14	W pracach związanych z przygotowaniem programów rewitalizacji rekomenduje się zastosowanie metod aktywizujących mieszkańców w postaci ankiet, spotkań konsultacyjnych, wywiadów, forum dyskusyjnego, itp. Mieszkańcy powinni również uczestniczyć w procesie opracowywania i/lub monitorowania LPR na przykład w formie udziału przedstawicielskiego mieszkańców, przedsiębiorców, lokalnych stowarzyszeń i organizacji oraz administracji samorządowej. Aktywizacja może też przybrać formę zaproszeń do konkretnych działań, skierowanych do określonej grupy zainteresowanych.

[71] http://www.torun.pl/pl/rozwoj/miejskie-programy-rozwojowe/lokalny-program-rewitalizacji/mapa-interaktywna/park-miejski-na-5

Przykłady dobrych praktyk:

Centrum Rekreacji i Sportu w Kowalewie Pomorskim

Fot. 22. Centrum Rekreacji i Sportu w budowie (fot. www.radiopik.pl)

Fot. 23. Centrum Rekreacji i Sportu (fot. www.kujawsko-pomorskie.pl, 2012r.)

Budowa Centrum Rekreacji i Sportu w Kowalewie Pomorskim trwała od 2009 roku. W ramach realizacji inwestycji powstały stadion piłkarski z 400 metrową bieżnią lekkoatletyczną, skocznia w dal, trybuny na 890 miejsc siedzących, budynek szatniowo-socjalny, boisko do siatkówki plażowej, ścianka wspinaczkowa, boisko wielofunkcyjne, skate park oraz plac zabaw a także droga wewnętrzna i ciągi komunikacyjne. Wartość całego przedsięwzięcia to 12 milionów złotych.

Powstawało ono w czterech etapach, których realizacja pozwoliła miastu wzbogacić się o dobrze wyposażoną sieć obiektów sportowych. Stworzenie Centrum Rekreacji i Sportu w Kowalewie pomorskim przyczyniło się do poprawy wizerunku i atrakcyjności społecznej i turystycznej regionu oraz do opracowania kompleksowej oferty sportowo-rekreacyjnej dla mieszkańców miasta i okolic. W wyniku inwestycji powstały też nowe miejsca pracy[72].

[72] http://www.kujawsko-pomorskie.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=22098&Itemid=126

3.7. KLUCZ PODZIAŁU ŚRODKÓW NA REWITALIZACJĘ W RAMACH RPO WK-P NA LATA 2007-2013

Zgodnie z „*Wytycznymi dotyczącymi przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji"* Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Działaniu 7.1 dokonała podziału środków w zakresie rewitalizacji i odnowy miast poprzez zastosowanie opracowanego mechanizmu podziału dostępnych środków finansowych na rewitalizację miejską.

Poniżej przedstawiono klucz podziału środków na rewitalizację w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego w poprzedniej perspektywie finansowej, tj. 2007-2013.

W pierwszej kolejności wśród 32 miast powyżej 5 tys. mieszkańców wyróżniono 6 grup miast (w nawiasie podano liczbę miast w poszczególnych grupach), mając na względzie liczbę ludności:

1) Miasta od 5 000 do 10 000 mieszkańców (11)
2) Miasta od 10 000 do 15 000 mieszkańców (8)
3) Miasta od 15 000 do 20 000 mieszkańców (4)
4) Miasta powyżej 20 000 mieszkańców, w tym Brodnica i Tuchola, jako miasta mogące pełnić funkcje
    a. Subregionalne (4)
    b. Miasta subregionalne (3)
    c. Miasta węzłowe aglomeracji bydgosko-toruńskiej (2)

Następnie w ramach powyższych grup, stosując przyjęty algorytm, wyliczono alokację Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego dla poszczególnych samorządów miejskich wraz z maksymalnym udziałem środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Algorytm uwzględniał następujące kryteria:

1) Liczbę ludności[73] (50%)
2) Długotrwałe bezrobocie[74] (25%)
3) Dochody podatkowe w miastach[75] (25%, wskaźnik G)

Podział alokacji przedstawiono w poniższej tabeli.

[73] Liczbę mieszkańców określono na podstawie faktycznego miejsca zamieszkania w dniu 31.12.2005 wg danych GUS
[74] Wg raportu o bezrobociu w miastach i gminach województwa kujawsko-pomorskiego WUP, 2005 r.
[75] Wg danych Ministra Finansów, 2005 r.

Tabela 7. Podział środków finansowych na rewitalizację w ramach LPR 2007-2013

Lp.	Liczba mieszkańców	Miasta powyżej 5 tys. Mieszkańców	Alokacja dla poszczególnych LPR w zł	Maksymalny udział środków RPO na poziomie projektu
1.	5 000 -10 000	Więcbork	1 367 059,85	85%
2.		Radziejów	1 352 108,25	
3.		Pakość	1 353 976,31	
4.		Strzelno	1 412 620,56	
5.		Nowe	1 457 482,52	
6.		Gniewkowo	1 694 398,16	
7.		Barcin	1 826 410,11	
8.		Janikowo	2 133 417,21	
9.		Sępólno Krajeńskie	2 166 129,65	
10.		Szubin	2 179 448,49	
11.		Kruszwica	2 178 279,17	
12.	10 000 – 15 000	Koronowo	2 386 756,81	85%
13.		Ciechocinek	2 403 287,71	
14.		Aleksandrów Kujawski	2 720 576,28	
15.		Mogilno	2 716 169,94	
16.		Golub-Dobrzyń	2 841 764,88	
17.		Wąbrzeźno	3 051 533,05	
18.		Żnin	3 070 263,56	
19.		Lipno	3 279 589,66	
20.	15 000 – 20 000	Solec Kujawski	3 167 873,26	80%
21.		Chełmża	3 201 822,75	
22.		Rypin	3 463 368,98	
23.		Nakło nad Notecią	4 067 561,61	
24.	Powyżej 20 000, w tym Tuchola i Brodnica, jako miasta mogące pełnić funkcje subregionalne	Tuchola	3 066 498,92	75%
25.		Chełmno	4 477 921,63	
26.		Świecie	5 631 840,83	
27.		Brodnica	6 048 632,11	
28.	Miasta subregionalne	Inowrocław	17 723 903,73	70%
29.		Grudziądz	22 888 925,64	
30.		Włocławek	27 504 349,32	
31.	Aglomeracja bydgosko-toruńska	Toruń	39 230 065,69	65%
32.		Bydgoszcz	68 820 282,25	
		RAZEM	**250 884 318,89**	-

Źródło: Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013. Wytyczne dotyczące przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji

Stosując powyższy klucz podziału środków ora uwzględniając powyższe kryteria dokonano próby podziału alokacji na PI 9.2. dla miast ZIT BTOF w perspektywie finansowej 2014-2020.

W związku z ograniczonym dostępem do szczegółowych danych oraz wytycznych w zakresie precyzyjnego wyliczenia procentowego udziału środków przewidzianych na rewitalizację w każdym z zaprezentowanych miast, zaprezentowano dwa hipotetyczne warianty alokacji dla miast ZIT BTOF.

Zastosowany algorytm uwzględnia następujące kryteria:

1) Liczbę ludności[76] (50%) – L
2) Liczba osób długotrwale bezrobotnych[77] (25%) – B

[76] Liczbę mieszkańców określono na podstawie danych Urzędu Miasta Bydgoszczy, Urzędu Miasta Torunia, GUS, dane za 2012 rok

3a) Dochody podatkowe na 1 mieszkańca[78] (25%) – Ga
3b) Dochody podatkowe gminy łącznie za wszystkich mieszkańców[79] (25%) – Gb

Poniżej zaprezentowano dwie propozycje metod wyliczenia alokacji.

Tabela 8. Przykładowe założenia do podziału środków na rewitalizację dla miast ZIT BTOF uwzględniając klucz podziału wykorzystany w perspektywie 2007-2013.

Wariant I	Wariant II
Wariant I uwzględnia następujące zmienne: • Liczbę ludności (50%) – L • Liczba osób długotrwale bezrobotnych (25%) – B • Dochody podatkowe na 1 mieszkańca za rok 2012 (25%) – Ga	Wariant II uwzględnia następujące zmienne: • Liczbę ludności (50%) – L • Liczba osób długotrwale bezrobotnych (25%) – B • Dochody podatkowe gminy łącznie za wszystkich mieszkańców (25%) – Gb
Formuła wyliczeniowa przedstawia się następująco: **Alokacja dla miasta = (L * 50% + B * 25%) / Ga * 25%**	Formuła wyliczeniowa przedstawia się następująco: **Alokacja dla miast = L * 50% + B * 25% + Gb * 25%**

Źródło: Opracowanie na bazie analizy alokacji środków przeznaczonych na rewitalizację dla miast Województwa Kujawsko-Pomorskiego w perspektywie 2007-2013

Tabela 9. Warianty podziału środków na rewitalizację dla miast ZIT BTOF na podstawie klucza podziału środków w perspektywie 2007-2013

Miasto (ZIT BTOF)	LPR 2007 Podział środków		Propozycja podziału środków na rewitalizację w latach 2014-2020			
			WARIANT I		WARIANT II	
Bydgoszcz	68 820 282,25	55,93%	514,32978483	54,83%	128 116 636,31	56,33%
Toruń	39 230 065,69	31,88%	274,75572961	29,29%	76 787 270,65	33,76%
Koronowo	2 386 756,81	1,94%	23,60605597	2,52%	2 791 402,50	1,23%
Łabiszyn			11,08826378	1,18%	952 548,67	0,42%
Nakło nad Notecią	4 067 561,61	3,31%	29,99207003	3,20%	6 335 757,28	2,79%
Solec Kujawski	3 167 873,26	2,57%	22,15446443	2,36%	5 612 877,78	2,47%
Szubin	2 179 448,49	1,77%	20,86437829	2,22%	2 191 681,59	0,96%
Chełmża	3 201 822,75	2,60%	32,12058753	3,42%	3 625 926,90	1,59%
Kowalewo Pomorskie			9,15387279	0,98%	1 019 433,53	0,45%
	123 053 810,86	**100%**	**938,07**	**100%**	**227 433 535,20**	**100%**

Źródło: Opracowanie na bazie analizy alokacji środków przeznaczonych na rewitalizację dla miast Województwa Kujawsko-Pomorskiego w perspektywie 2007-2013

Podsumowując, wydaję się jednak, że z punktu widzenia nowej perspektywy finansowej[80], a przede wszystkim założeń dla nowego instrumentu polityki terytorialnej, jakim są zintegrowane inwestycje terytorialne przedstawiony powyżej klucz podziału środków może nie uzyskać akceptacji ministerstwa właściwego ds. rozwoju regionalnego.

[77] Powiatowe urzędy pracy dla poszczególnych miast, dane za 2012 rok
[78] Ministerstwo Finansów, dane za 2012 rok
[79] Kryterium stanowi iloczyn liczby mieszkańców i dochodów podatkowych na 1 mieszkańca
[80] Powyższy opis jest sporządzony na bazie dokumentów właściwych dla obszaru rewitalizacji obowiązujących i będących w fazie projektu, stan na dzień 18.09.2014 r.

4. Diagnoza miast BTOF w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych

Podsystem społeczno-gospodarczy
Podsystem urbanistyczny
Obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi

4.1. PODSYSTEM SPOŁECZNO–GOSPODARCZY

4.1.1. Analiza społeczno-gospodarcza

Demografia

Jednym z podstawowych elementów opisu społeczno-gospodarczego jest analiza demograficzna. Przedstawia ona charakterystykę populacji danego obszaru, która obejmuje jej strukturę oraz zachodzące w niej zmiany wraz z identyfikacją występujących trendów.

Zmiany zachodzące w strukturze społeczeństwa silnie wpływają na kształtowanie szans rozwojowych miast. Skupienie uwagi na przemianach zachodzących w populacji danego obszaru pozwala na ich ocenę. Sytuacja demograficzna oraz tendencje przekształceń w liczbie ludności i jej strukturze mają kluczowe znaczenie przy planowaniu projektów przestrzennych i kierunków rozwoju badanych terenów. Pozwalają na podjęcie właściwych decyzji dotyczących m.in. rozmieszczenia obiektów infrastruktury technicznej i społecznej.

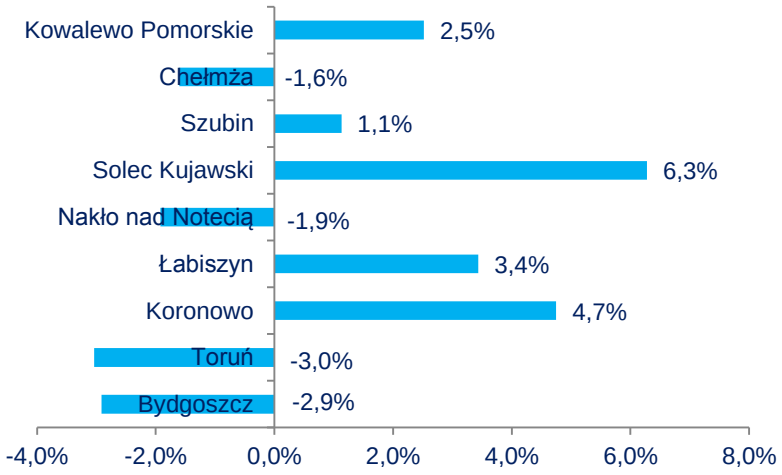
Struktura ludności[81] w podziale na wiek jest kategorią o szczególnie silnym wpływie na przyjęte kierunki rozwoju, ponieważ determinuje zapotrzebowanie na konkretne usługi zgłaszane przez społeczeństwo. W strukturze, w której duży odsetek stanowią dzieci, bardzo istotną będzie kwestia szkolnictwa, organizacji placówek opiekuńczych i wychowawczych oraz terenów rekreacyjnych. Liczba osób dorosłych wpływa m.in. na zapotrzebowanie na lokale mieszkalne oraz miejsca pracy. Wysoki udział w strukturze osób starszych będzie determinował rozwój zakładów opieki zdrowotnej i pomocy społecznej. Identyfikacja trendów, które opisują zmiany ludności danego obszaru pozwala na podjęcie działań wyprzedzających, czyli planowanie przyszłych kierunków rozwoju poprzez antycypowanie przyszłej struktury społeczeństwa.

Pogłębiające się w ostatnich latach zjawisko starzenia się społeczeństwa wymaga podjęcia działań mających na celu pomoc osobom starszym w codziennym życiu, w integracji ze społeczeństwem oraz przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu. Równie istotne znaczenie mają procesy mające na celu odwrócenie niekorzystnych tendencji demograficznych, obejmujące między innymi stopniową rekonstrukcję modelu funkcjonowania miast tak, aby zawierały, obok zabudowy mieszkaniowej, także możliwie pełny program usług codziennego użytku i infrastruktury społecznej (przedszkola, szkoły, ośrodki zdrowia i domy kultury połączone z terenami rekreacji). Zatem prześledzenie tych procesów, jak również przemian struktury wieku ludności, ma istotne znaczenia dla oceny szans rozwojowych miast.

[81] Ze względu na sposób pozyskania danych wyliczenia wszystkich wskaźników dokonuje się dla liczby osób zameldowanych na pobyt stały. Dla Bydgoszczy i Torunia dane dotyczące liczby ludności pozyskano z Urzędów Miast, dla pozostałych miast z Banku Danych Lokalnych GUS

W 2012 r. miasta BTOF zamieszkiwało ponad 645 tys. osób[82], co stanowi ponad 75% mieszkańców całego obszaru. W miastach na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń) zamieszkuje 87% ludności miast BTOF. Mniejsze miasta liczą od 4,2 tys. mieszkańców (Kowalewo Pomorskie) do 19,2 tys. mieszkańców (Nakło nad Notecią).

Wykres 1. Dynamika przyrostu ludności w okresie od 2002 do 2012 roku

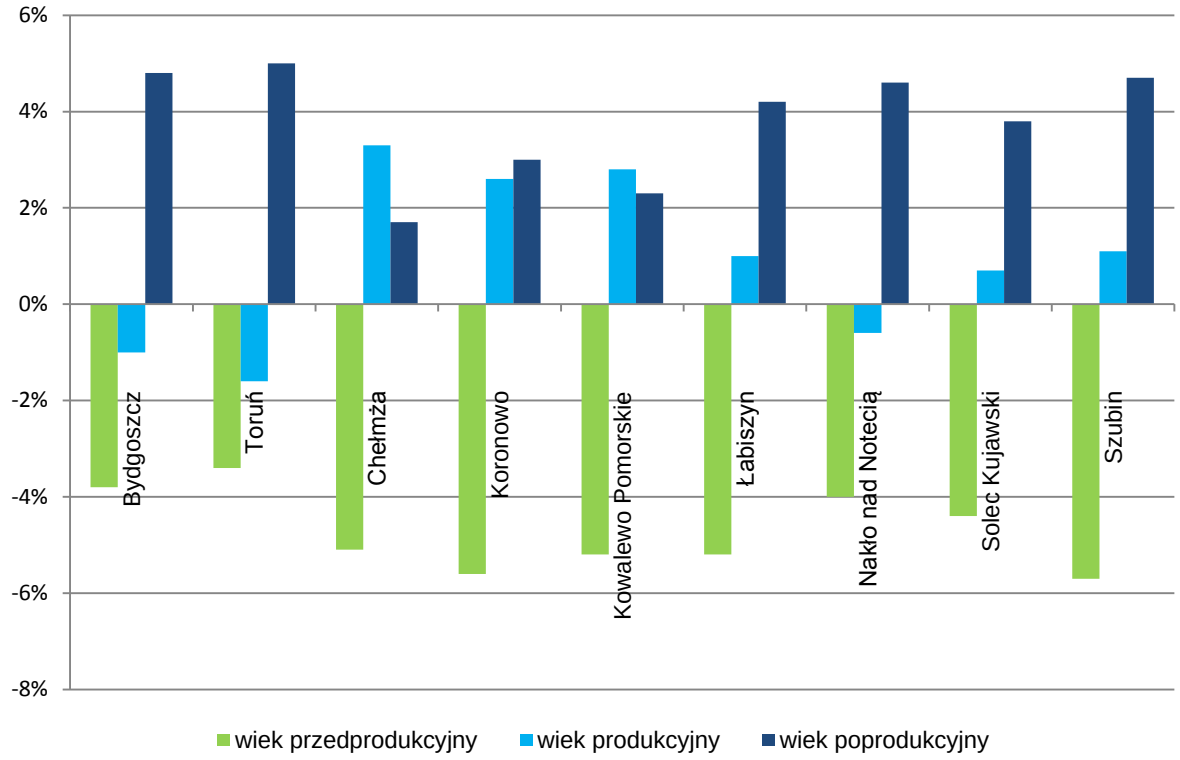

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS

W ciągu ostatnich 10 lat nastąpił spadek liczby ludności części miast BTOF, w tym dwóch największych – Bydgoszczy i Torunia. Ujemny przyrost liczby ludności spowodowany był m. in. spadkiem liczby urodzeń oraz procesami migracyjnymi, głównie z miast na obszary podmiejskie. Zjawisko to nosi nazwę suburbanizacji. Jest to naturalna tendencja, będąca jedną z faz rozwoju miast, która w wyniku podejmowanych działań rewitalizacyjnych powinna być ograniczana. Polega ona na wyludnianiu się centrów miast oraz rozwoju przedmieść. W wyniku tego procesu rozwija się infrastruktura usługowa, handlowa oraz mieszkaniowa obszarów podmiejskich. Centrum miasta pozostaje celem dojazdów do miejsca pracy. Proces ten dotyczy w przeważającej części osób młodych. Jest on jednym z czynników rosnącej dysproporcji pomiędzy starzejącymi się miastami (głównie Bydgoszczą i Toruniem), a odmładzającymi się strefami podmiejskimi. Zwiększający się odsetek osób w wieku poprodukcyjnym, a zmniejszający się udział osób w wieku przedprodukcyjnym jest zjawiskiem niekorzystnym, gdyż prowadzi do starzenia się społeczeństwa. Wszystkie miasta BTOF charakteryzują się wzrostowym trendem w zakresie zmiany liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. W ostatnich kilkunastu latach występuje stała tendencja wyludniania się obu największych miast rdzenia BTOF, spowodowana nie tylko wyprowadzaniem się ludności z miasta do gmin ościennych. Znaczny odsetek migracji stanowią również wyjazdy zagraniczne (emigracja zarobkowa poza granice kraju).

W miastach BTOF dominującą grupą ludności są osoby w wieku produkcyjnym[83] (62,2% ogółu ludności). Osoby w wieku poprodukcyjnym[84] stanowią 20,3% ludności, a najmniejszą grupę stanowią osoby w wieku przedprodukcyjnym[85] – 17,5% ogółu ludności miast BTOF.

[82] Bank Danych Lokalnych GUS za rok 2012
[83] Przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek 18-64 lata, dla kobiet - 18-59 lat
[84] Przez ludność w wieku poprodukcyjnym rozumie się mężczyzn w wieku 65 lat i więcej oraz kobiety w wieku 60 lat i więcej
[85] Przez ludność w wieku przedprodukcyjnym rozumie się ludność do 17 lat

Wykres 2. Zmiana udziału liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w okresie od 2002 do 2012 roku w miastach BTOF

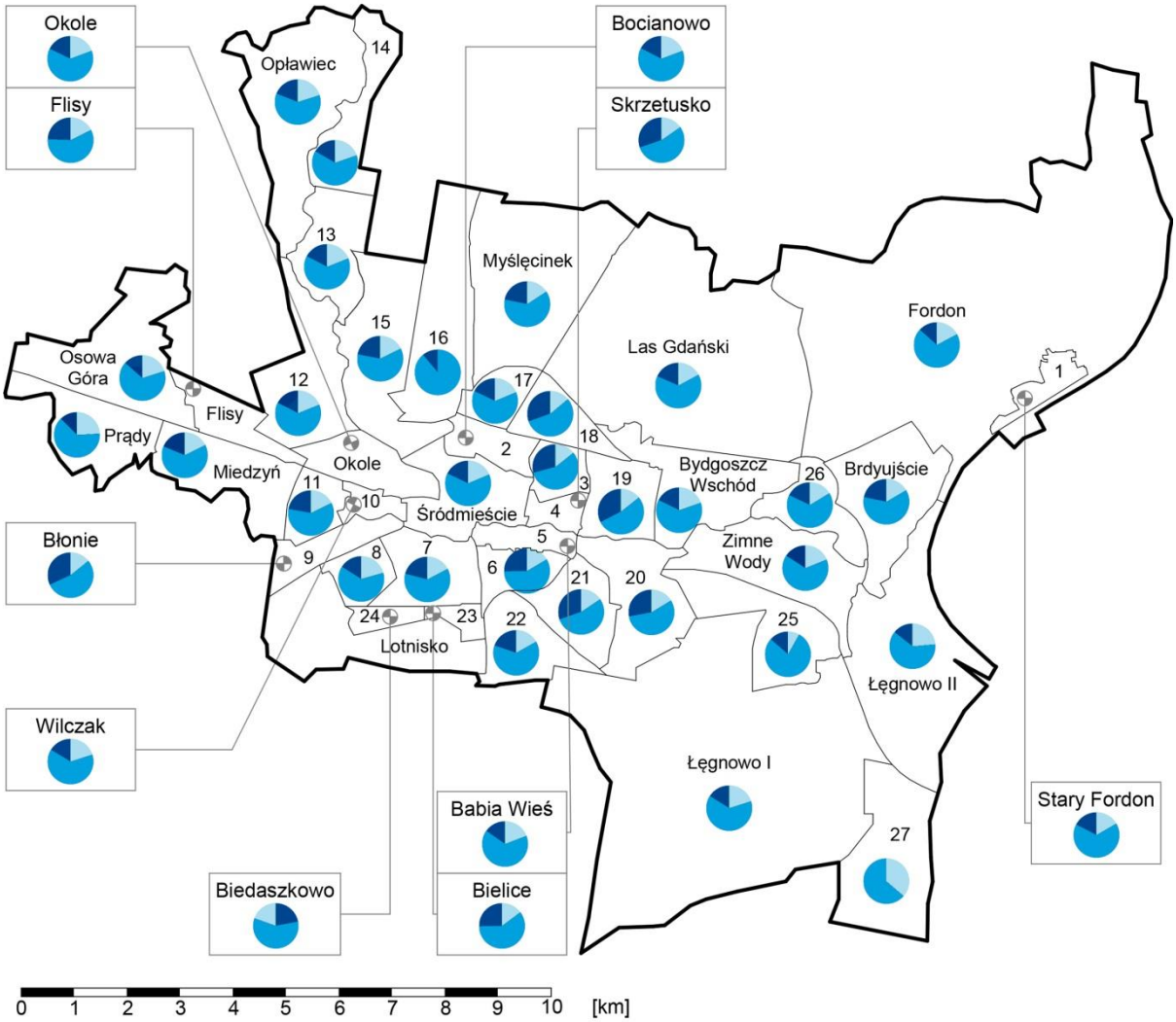

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS

Niekorzystna struktura ludności ze względu na wiek występuje w Bydgoszczy i Toruniu. Z danych demograficznych wynika, że udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności Bydgoszczy (21,5%) jest wyższy niż średni udział dla wszystkich miast BTOF (20,3%). Ponadto tylko w Bydgoszczy i w Toruniu występuje większa liczba osób w wieku poprodukcyjnym niż w wieku przedprodukcyjnym.

W Bydgoszczy najbardziej niekorzystna sytuacja pod względem demograficznym występowała na Bartodziejach (33% ludności tej jednostki znajdowało się w wieku poprodukcyjnym i zaledwie 14% w wieku przedprodukcyjnym), na Błoniu (32% w wieku poprodukcyjnym i 14% w wieku przedprodukcyjnym) i na Osiedlu Leśnym (31% w wieku poprodukcyjnym i 14% w wieku przedprodukcyjnym). Sytuacja najbardziej korzystna zaś pod tym względem występowała w Prądach 24% ludności w wieku przedprodukcyjnym i 12% w wieku poprodukcyjnym), Łęgnowie II (odpowiednio 24% i 14%), na Osowej Górze (20% i 14%) i Górzyskowie (21% i 16%).

W Toruniu pod względem demograficznym najbardziej niekorzystna sytuacja występowała na Mokrym Przedmieściu (29% ludności w wieku poprodukcyjnym i 16% w wieku przedprodukcyjnym), Bydgoskim Przedmieściu (odpowiednio 23% i 17%) i na Rubinkowie (23% i 16%). Najbardziej korzystna zaś w Czerniewicach (23% osób w wieku przedprodukcyjnym i 12% ludności w wieku poprodukcyjnym), na Podgórzu (odpowiednio 22% i 12%) i na Rudaku (23% i 13%).

Mapa 4. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r.

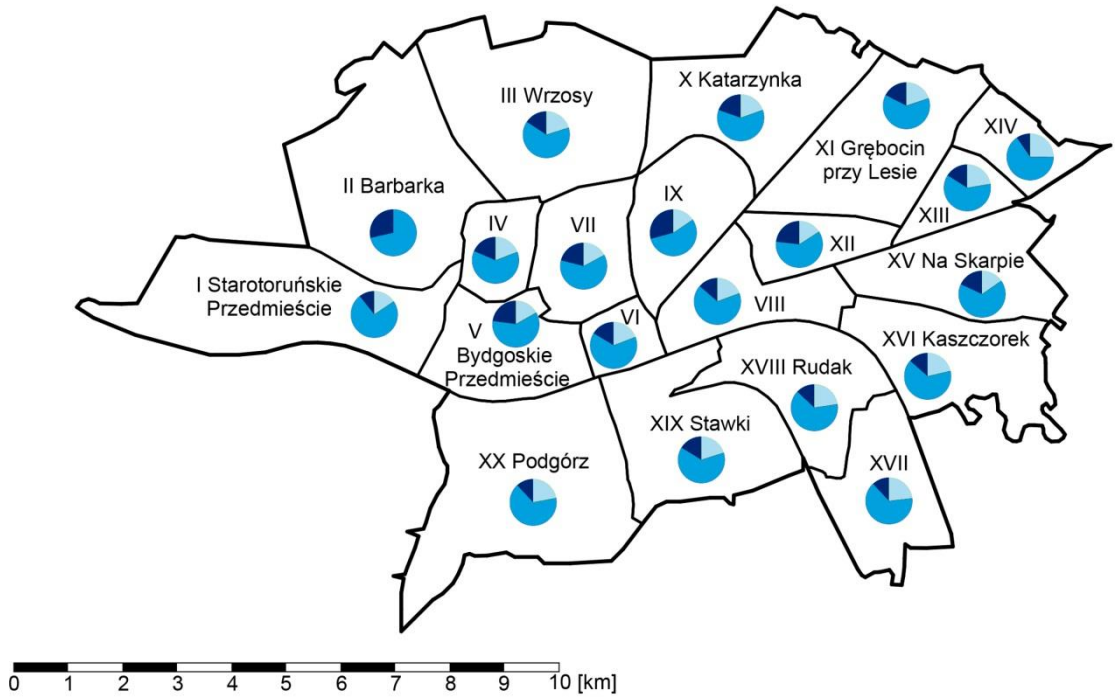

Grupy produkcyjne

przedprodukcyjna	produkcyjna	poprodukcyjna
1. Stary Fordon	10. Wilczak	19. Bartodzieje
2. Bocianowo	11. Jary	20. Kapuściska
3. Bielawy	12. Czyżkówko	21. Wyżyny
4. Skrzetusko	13. Piaski	22. Glinki
5. Babia Wieś	14. Smukała	23. Bielice
6. Wzgórze Wolności	15. Jachcice	24. Biedaszkowo
7. Szwederowo	16. Rynkowo	25. Czersko Polskie
8. Górzyskowo	17. Zawisza	26. Sierniczek
9. Błonie	18. Osiedle Leśne	27. Wypaleniska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Bydgoszczy

Mapa 5. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r.

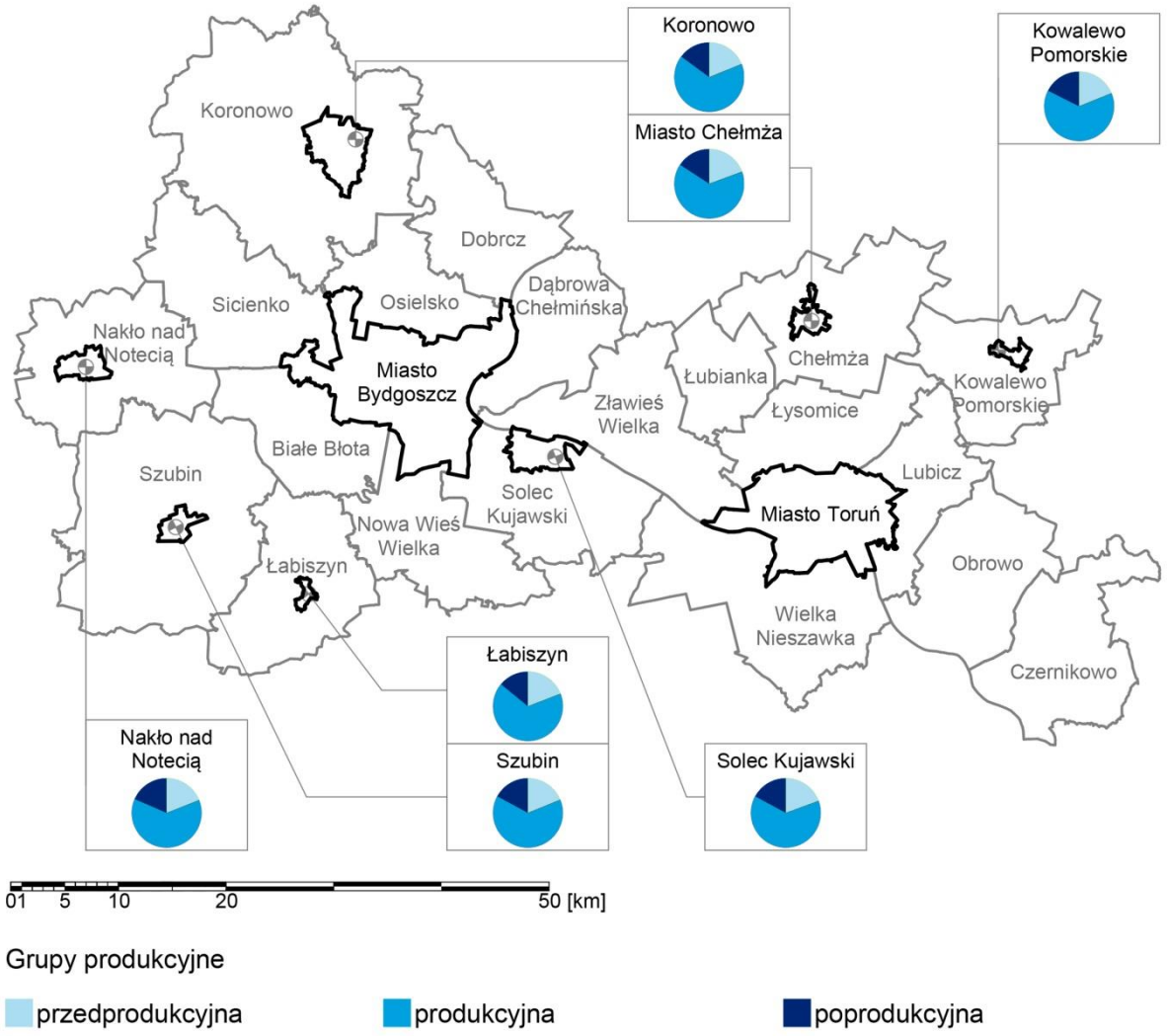

Grupy produkcyjne

przedprodukcyjna	produkcyjna	poprodukcyjna
IV Bielany	VIII Jakubskie Przedmieście	XIII Bielawy
VI Stare Miasto	IX Mokre Przedmieście	XIV Grębocin nad Strugą
VII Chełmińskie Przedmieście	XII Rubinkowo	XVII Czerniewice

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Torunia

W mniejszych miastach BTOF występuje bardziej korzystna struktura ludności ze względu na wiek. . Względnie najkorzystniejsza sytuacja występuje w Łabiszynie i Koronowie, gdzie udział liczby osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie osób jest najwyższy (wynosi odpowiednio 67% i 66%), a udział liczby osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie osób jest najniższy (wynosi odpowiednio 14% i 15%).

Mapa 6. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów poszczególnych miast

Obserwacje i wnioski	
1	W ciągu ostatnich 10 lat, spadła liczba osób zamieszkujących miasta rdzenia BTOF oraz zmieniła się struktura ludności miast w podziale na ekonomiczne grupy wieku: • Spadł odsetek osób w wieku produkcyjnym • Wzrósł odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym • Udział osób w wieku przedprodukcyjnym utrzymał się na podobnym poziomie
2	Przyczyną niekorzystnych trendów demograficznych miast BTOF prowadzących w dłuższej perspektywie do wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym są m. in. spadek liczby urodzeń oraz postępujące procesy migracji
3	W Bydgoszczy i Toruniu występuje przewaga liczby osób w wieku poprodukcyjnym nad liczba osób w wieku przedprodukcyjnym.
4	Zauważalnym zjawiskiem w przypadku Bydgoszczy i Torunia jest postępujące zjawisko suburbanizacji.

Bezrobocie

Bezrobocie stanowi jeden z najważniejszych problemów społeczno-gospodarczych. Długotrwałe bezrobocie prowadzi do wykluczenia zawodowego i społecznego, a w konsekwencji do powstawania wielu patologii.

Konsekwencje utrzymywania się wysokiego poziomu bezrobocia można odnieść do jednostek, rodzin, środowisk lokalnych oraz całego społeczeństwa i rozpatrywać równolegle w kilku aspektach: ekonomicznym, społecznym i psychologicznym.

Ekonomiczne i społeczne skutki bezrobocia związane są przede wszystkim z pogorszeniem się sytuacji finansowej ludzi, którzy wcześniej pozostawali w stosunku pracy. Obniżony poziom życia całych rodzin niejednokrotnie skutkuje koniecznością korzystania z zasiłków pomocy społecznej, co stanowi poważne obciążenie budżetów samorządów lokalnych. Zwiększają się również wydatki na funkcjonowanie policji, służby zdrowia i szkolnictwa. Wysokie bezrobocie jest źródłem napięć i konfliktów oraz zaburza społeczne poczucie bezpieczeństwa socjalnego, jest też przyczyną nasilania się społecznych patologii i wzrostu poziomu przestępczości. Skutkiem społecznym są również niekorzystne zmiany demograficzne, związane z emigracją zarobkową zwłaszcza ludzi młodych i wykształconych.

Utrata pracy może prowadzić nie tylko do pogorszenia standardu życia, ale również generuje problemy psychiczne: brak umiejętności zagospodarowania czasu wolnego, izolację społeczną, poczucie obniżenia statusu. Bezrobocie ma wpływ również na ograniczenie lub zaniechanie uczestnictwa w życiu politycznym, kulturalnym i w życiu społeczności lokalnej. Towarzyszy mu dyskomfort psychiczny, polegający często na poczuciu bezsilności, a czasami nawet beznadziejności, prowadzący do powstawania lub zaostrzania się wielu chorób (choroby krążenia, depresje itp.). Wysoki poziom bezrobocia ma więc wiele niekorzystnych skutków, odczuwalnych nie tylko przez jednostki nim dotknięte, ale również przez całe społeczności.

W miastach BTOF wg danych na koniec 2012 r. spośród wszystkich mieszkańców obszaru 28,7 tys. osób stanowiły osoby bezrobotne, w tym 12,8 tys. długotrwale[86]. Ze względu na dużą populację miast rdzenia BTOF osoby bezrobotne stanowiły tu 80% ogółu bezrobotnych z terenu miast BTOF - dla Bydgoszczy udział ten wynosi 49%, dla Torunia - 31%.

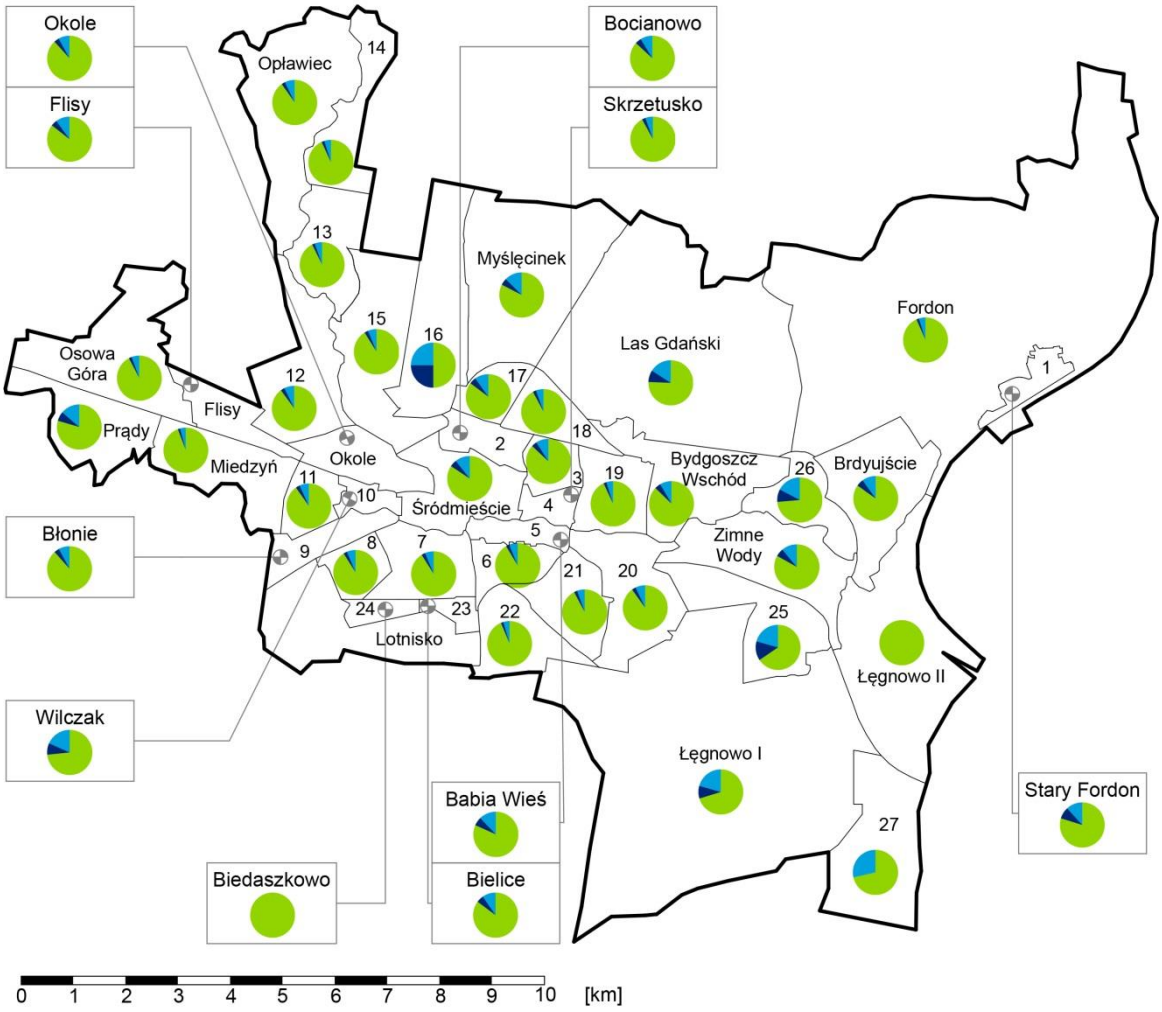
W Bydgoszczy najwięcej osób bezrobotnych, w tym osób długotrwale, zamieszkiwało w Fordonie (2180 osób, w tym 820 osób długotrwale bezrobotnych), Śródmieściu (1 389 osób, w tym 650 osób długotrwale bezrobotnych) i na Szwederowie (1 159 osób, w tym 503 osoby długotrwale bezrobotne). W Toruniu najwięcej osób bezrobotnych mieszkało na Chełmińskim Przedmieściu (1 433 osób, w tym 648 osób długotrwale bezrobotnych), Bydgoskim Przedmieściu (1 411 osób, w tym 629 osób długotrwale bezrobotnych) i Rubinkowie (1 081 osób, w tym 454 osoby długotrwale bezrobotne). W mniejszych miastach BTOF największa liczba osób bezrobotnych zamieszkiwała w Chełmży (1 540, w tym 724 osoby długotrwale bezrobotne) i w Nakle Nad Notecią (1 423, w tym 746 osób długotrwale bezrobotnych).

W miastach BTOF udział liczby osób bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym w 2012 r. wynosił 7,58%. Dla porównania wartość dla Polski wyniosła 8,7%, natomiast średni odsetek bezrobotnych w gminach miejskich wyniósł 7,7%. Najkorzystniejsza sytuacja, tj. udział liczby osób bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym na poziomie niższym od średniej dla miast BTOF, występowała w Solcu Kujawskim – 6,6% oraz w Bydgoszczy (6,7%) i Toruniu (7,5%). Natomiast najwyższy i jednocześnie najbardziej niekorzystny wskaźnik występował w Chełmży (15,8%) i Kowalewie Pomorskim (14,5%).

[86] Zgodnie z definicją zawartą w art. 49 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy osoba długotrwale bezrobotna to osoba pozostająca w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 24 miesięcy, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych

W Bydgoszczy największy odsetek osób bezrobotnych w stosunku do liczby osób w wieku produkcyjnym zanotowano w jednostkach Wypaleniska (29%), Rynkowo (25%) oraz Łęgnowo I (21%) i Czersko Polskie (21%). Natomiast najniższy w jednostkach Miedzyń - 4%, Wyżyny, Smukała, Skrzetusko, Piaski, Glinki, Fordon, Bartodzieje - po 5%.

Mapa 7. Udział liczby osób pracujących, bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w liczbie osób w wieku produkcyjnym w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r.

Osoby w wieku produkcyjnym

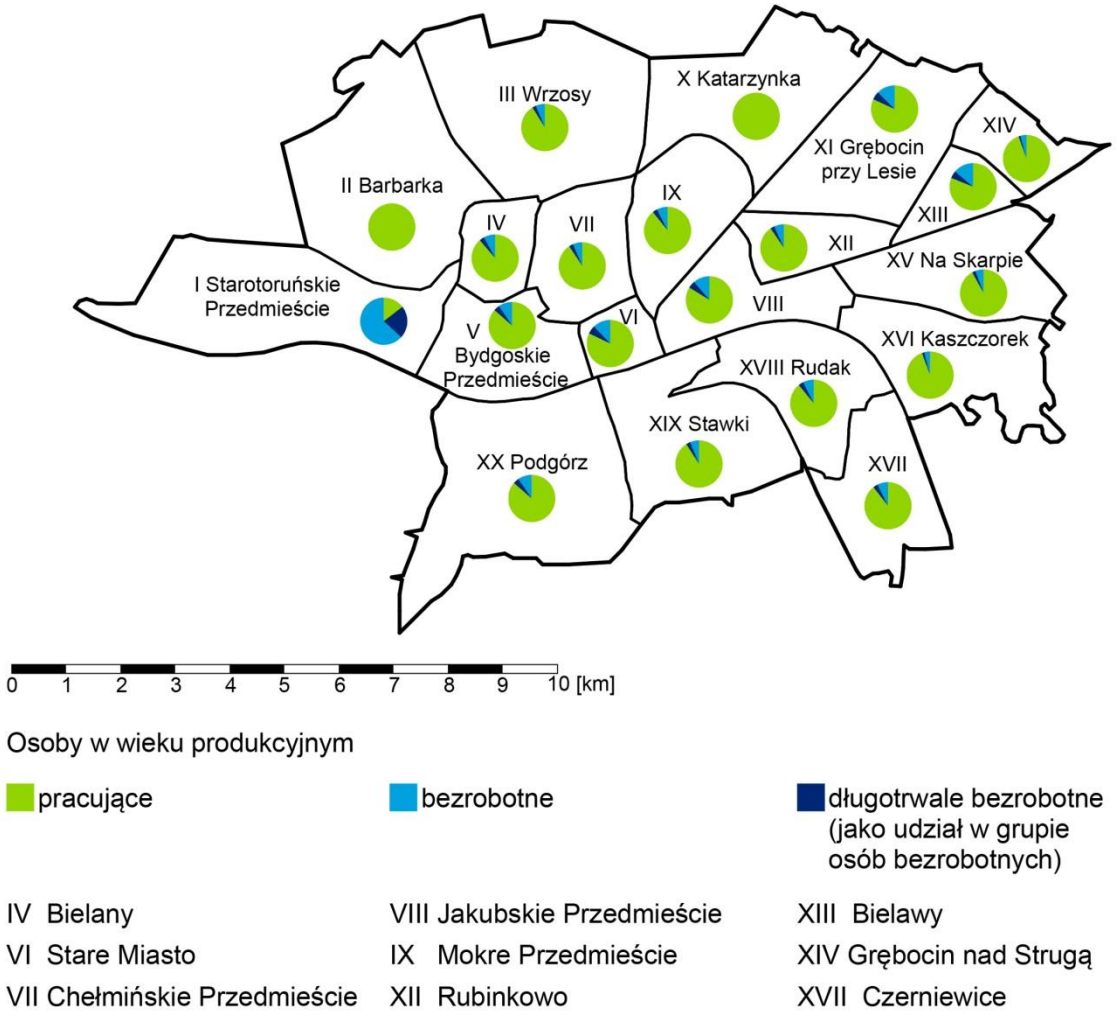
pracujące | bezrobotne | długotrwale bezrobotne (jako udział w grupie osób bezrobotnych)

1. Stary Fordon
2. Bocianowo
3. Bielawy
4. Skrzetusko
5. Babia Wieś
6. Wzgórze Wolności
7. Szwederowo
8. Górzyskowo
9. Błonie
10. Wilczak
11. Jary
12. Czyżkówko
13. Piaski
14. Smukała
15. Jachcice
16. Rynkowo
17. Zawisza
18. Osiedle Leśne
19. Bartodzieje
20. Kapuściska
21. Wyżyny
22. Glinki
23. Bielice
24. Biedaszkowo
25. Czersko Polskie
26. Sierniczek
27. Wypaleniska

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Bydgoszczy

W Toruniu największy udział bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym występował w jednostce Starotoruńskie Przedmieście – 63%. Wysoki odsetek odnotowano także na Bielawach (14%), w Grębocinie przy Lesie (13%) oraz na Starym Mieście (12%). Z kolei najmniejszy odsetek bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym odnotowano w Grębocinie nad Strugą i Kaszczorku - wynosił on 4% dla każdej z tych jednostek.

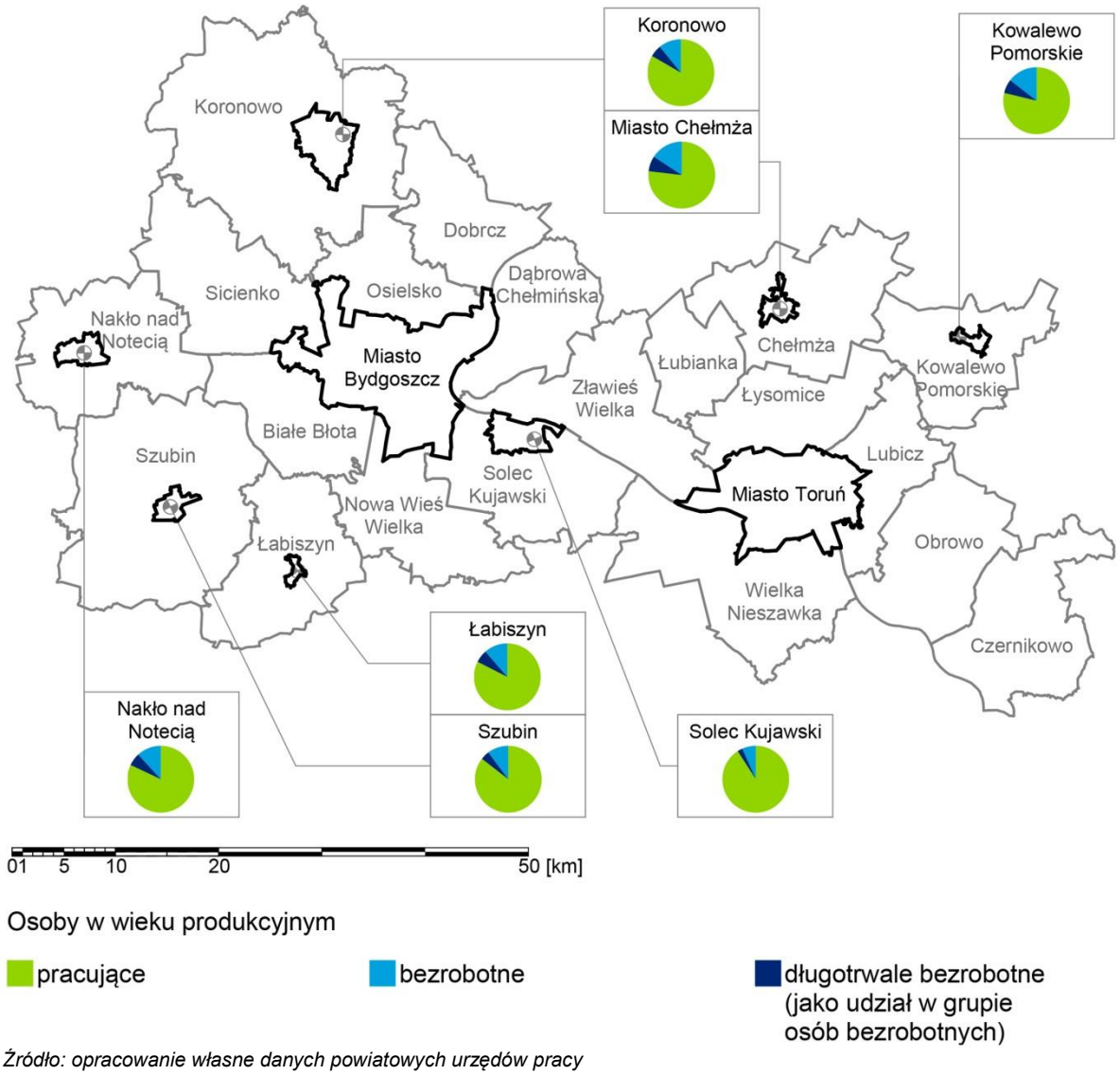
Mapa 8. Udział liczby osób pracujących, bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w liczbie osób w wieku produkcyjnym w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy dla Miasta Torunia

W mniejszych miastach BTOF największy udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym zanotowano w Chełmży (15,8%) oraz Kowalewie Pomorskim (14,5%). Nieco mniejszy odsetek charakteryzował Nakło nad Notecią (11,8%). Najniższy poziom bezrobocia, znacząco odbiegający od pozostałych miast, występuje w Solcu Kujawskim (6,6%). Relatywnie dobry wynik odnotowano również w Szubinie (10,2%) i Koronowie (10,8%).

Mapa 9. Udział liczby osób pracujących, bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w liczbie osób w wieku produkcyjnym w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne danych powiatowych urzędów pracy

Jednym z najpoważniejszych problemów społecznych jest bezrobocie długotrwałe. Z osobę długotrwale bezrobotną uważa się bezrobotnego pozostającego w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat. Radykalnie zmniejszają się wówczas szanse na znalezienie zatrudnienia, przyspieszonej degradacji ulegają wówczas posiadane kompetencje zawodowe, narastają negatywne emocje, dając w konsekwencji wzrost patologii społecznych. Długotrwałe bezrobocie jest jedną z najczęstszych przyczyn wykluczenia społecznego.

We wszystkich miastach BTOF wśród osób bezrobotnych blisko połowę (45%) stanowiły osoby długotrwale bezrobotne. Najwyższy odsetek osób długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem występował w Łabiszynie (54%), Koronowie (53%) i Nakle nad Notecią (52%). Natomiast najkorzystniejszy wskaźnik pod tym względem występował w Solcu Kujawskim, gdzie 38% bezrobotnych stanowią osoby długotrwale bezrobotne.

W Bydgoszczy odsetek osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych wynosił 44%. Największy występował w dzielnicy Rynkowo (wszystkie osoby bezrobotne stanowiły osoby długotrwale bezrobotne) i Czersko Polskie (67% ogólnej liczby bezrobotnych). Najmniejszy zaś na Opławcu i Piaskach (36%).

W Toruniu udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych kształtował się na takim samym poziomie jak w Bydgoszczy. W podziale na jednostki urbanistyczne największy odnotowano na Rudaku i Starym Mieście – po 48% oraz na Stawkach – 47%. Najmniejszy zaś na Starotoruńskim Przedmieściu (35%) i w Gręboci nie Nad Strugą (30%).

Obserwacje i wnioski	
1	W miastach BTOF zamieszkuje około 28,7 tys. osób bezrobotnych, w tym blisko połowa to osoby długotrwale bezrobotne.
2	W miastach BTOF odsetek osób bezrobotnych w stosunku do ogółu osób w wieku produkcyjnym wynosi 7,6% i jest na podobnym poziomie jak średnia dla gmin miejskich w Polsce.
3	W Bydgoszczy najwięcej osób bezrobotnych zamieszkuje w Fordonie, Śródmieściu i Szwederowie. W Toruniu najwięcej osób bezrobotnych zamieszkuje na Chełmińskim Przedmieściu, Bydgoskim Przedmieściu i Rubinkowie. W mniejszych miastach BTOF największa liczba osób bezrobotnych zamieszkuje w Chełmży i w Nakle Nad Notecią.

Wykluczenie społeczne

Wykluczenie społeczne jest zjawiskiem wielowymiarowym i w praktyce oznacza niemożność uczestnictwa w życiu gospodarczym, politycznym jak i kulturowym, w wyniku braku dostępu do zasobów, dóbr i instytucji, ograniczenia praw społecznych oraz deprywacji potrzeb. Często błędnie pojęciem wykluczenia społecznego utożsamia się z pojęciem ubóstwa. Mimo iż są to pojęcia pokrewne, to wykluczenie społeczne jest pojęciem szerszym, gdyż oprócz niskich dochodów zwraca też uwagę na inne czynniki powodujące wyłączenie jednostek z funkcjonowania w życiu społecznym[87].

Czynniki powodujące marginalizację mogą mieć różny charakter. Należą do nich niekorzystne warunki materialne (ekonomiczne) spowodowane przez m.in. brak odpowiednich kwalifikacji umożliwiających podjęcie pracy, niekorzystne zmiany rozwojowe (np. dezindustrializacja) czy kryzysy. Wykluczenie może też wynikać z niepełnosprawności, chorób bądź uzależnień, a także dyskryminacji i przemocy.

Osoby, które są szczególnie narażone na wykluczenie społeczne to dzieci i młodzież z zaniedbanych środowisk, dzieci wychowujące się poza rodzinami, osoby bezrobotne, osoby o niskich kwalifikacjach, żyjące w trudnych warunkach mieszkaniowych, niepełnosprawni i chorzy, samotne starsze osoby, imigranci, przedstawiciele mniejszości etnicznych i osoby, które opuszczają zakłady karne.

Głównym instrumentem polityki państwa w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu jest oferowanie pomocy społecznej osobom, które znalazły się w trudnej sytuacji i nie są w stanie same sobie z tym poradzić. Nie musi ono jednak oznaczać bezpośredniej pomocy materialnej, a umożliwienie bądź ułatwienie wykluczonym osobom powrotu do społeczeństwa. Istotne jest także podnoszenie świadomości społecznej oraz prowadzenie działań prowadzących do asymilacji osób wykluczonych.

Do wyrównania nadmiernego zróżnicowania społecznego przyczynia się pomoc społeczna. Stanowi ona instrument polityki społecznej państwa przeznaczony do wspierania osób i rodzin w trudnych sytuacjach życiowych, z którymi nie są one w stanie sobie same poradzić. Podejmuje działania w sytuacjach zagrożenia podstawowych potrzeb życiowych oraz obniżenia jakości życia poniżej społecznie akceptowanego minimum. Pomaga stworzyć godną egzystencję, służy kompensowaniu różnorakich szkód, np. wynikających z bezrobocia, sieroctwa, niepełnosprawności, chorób. Przyczynia się do wyrównywania nadmiernych zróżnicowań społecznych, daje poczucie bezpieczeństwa socjalnego poprzez różne zasiłki i świadczenia uzupełniające niedostatki systemu emerytalno-rentowego czy innych systemów zabezpieczenia społecznego, uzupełnia także niewystarczające

[87] Rynek pracy w Polsce. Aspekty ekonomiczno-społeczne, Dach Z., Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2008 r.

dochody z pracy. Skutkiem działań pomocy społecznej powinno być eliminowanie wykluczenia społecznego oraz usamodzielnianie się jej beneficjentów[88].

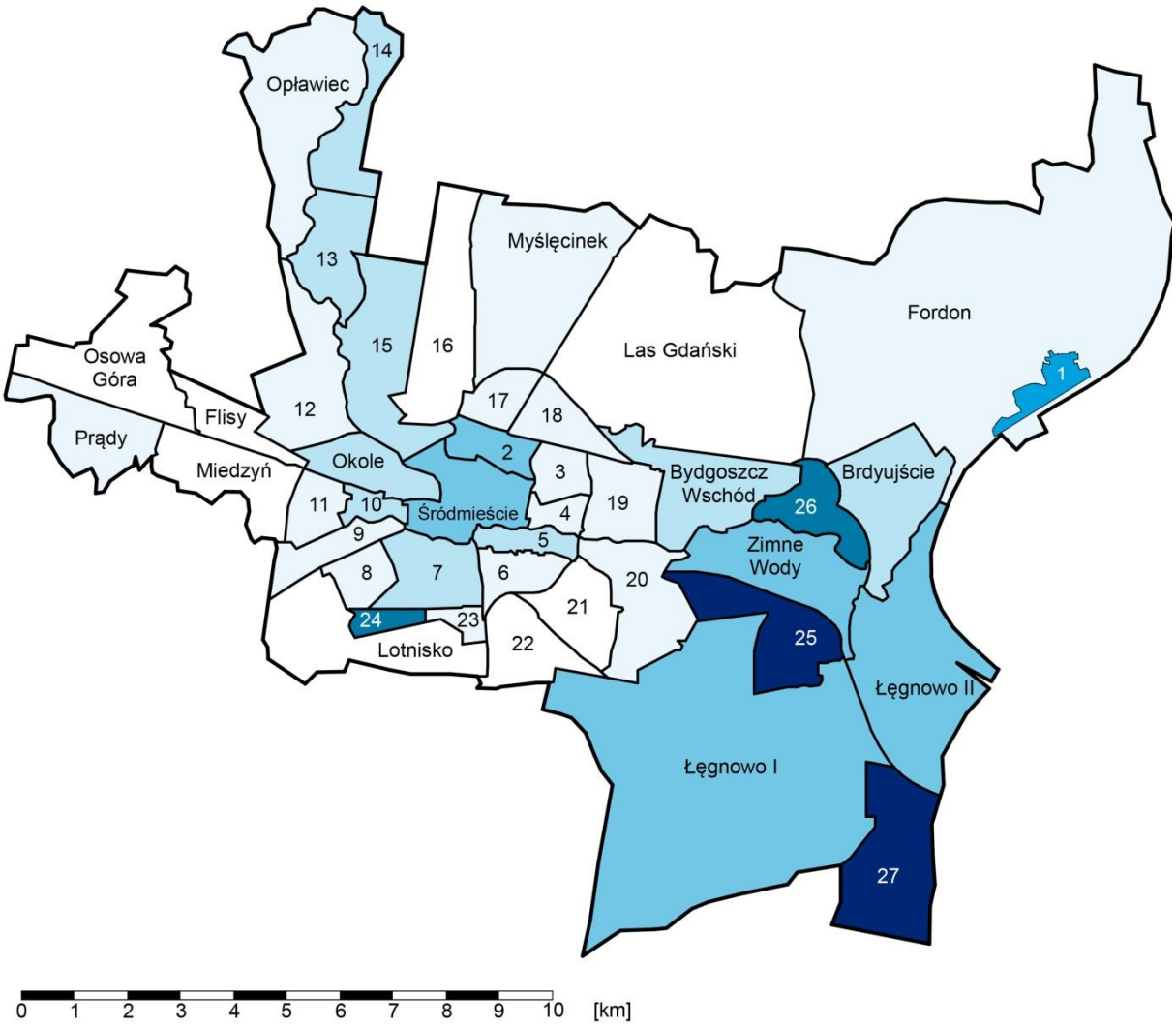
Dokonując diagnozy miast w aspekcie wykluczenia społecznego analizie poddano dane dotyczące udzielanej pomocy społecznej oraz wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych.

Pomoc społeczna

Analizie poddano dane dotyczące liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej. Dla poszczególnych miast BTOF przeanalizowano dane dotyczące liczby osób, którym przyznano decyzją świadczenia pomocy społecznej. W Bydgoszczy w 2012 r. grupa ta liczyła ponad 15,5 tys. osób, co stanowiło 4,6% mieszkańców miasta. Najwięcej osób pobierających świadczenia pomocy społecznej zamieszkiwało Śródmieście – 2 483 osób (12% wszystkich mieszkańców). W dalszej kolejności Fordon z liczbą osób kształtującą się na poziomie 1 916 beneficjentów. Należy jednak zaznaczyć, że Fordon zamieszkuje trzy razy więcej osób niż Śródmieście, a udział osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców tej jednostki wyniósł 3%.

[88] J. Czapiński, T. Panek, Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków

Mapa 10. Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r.

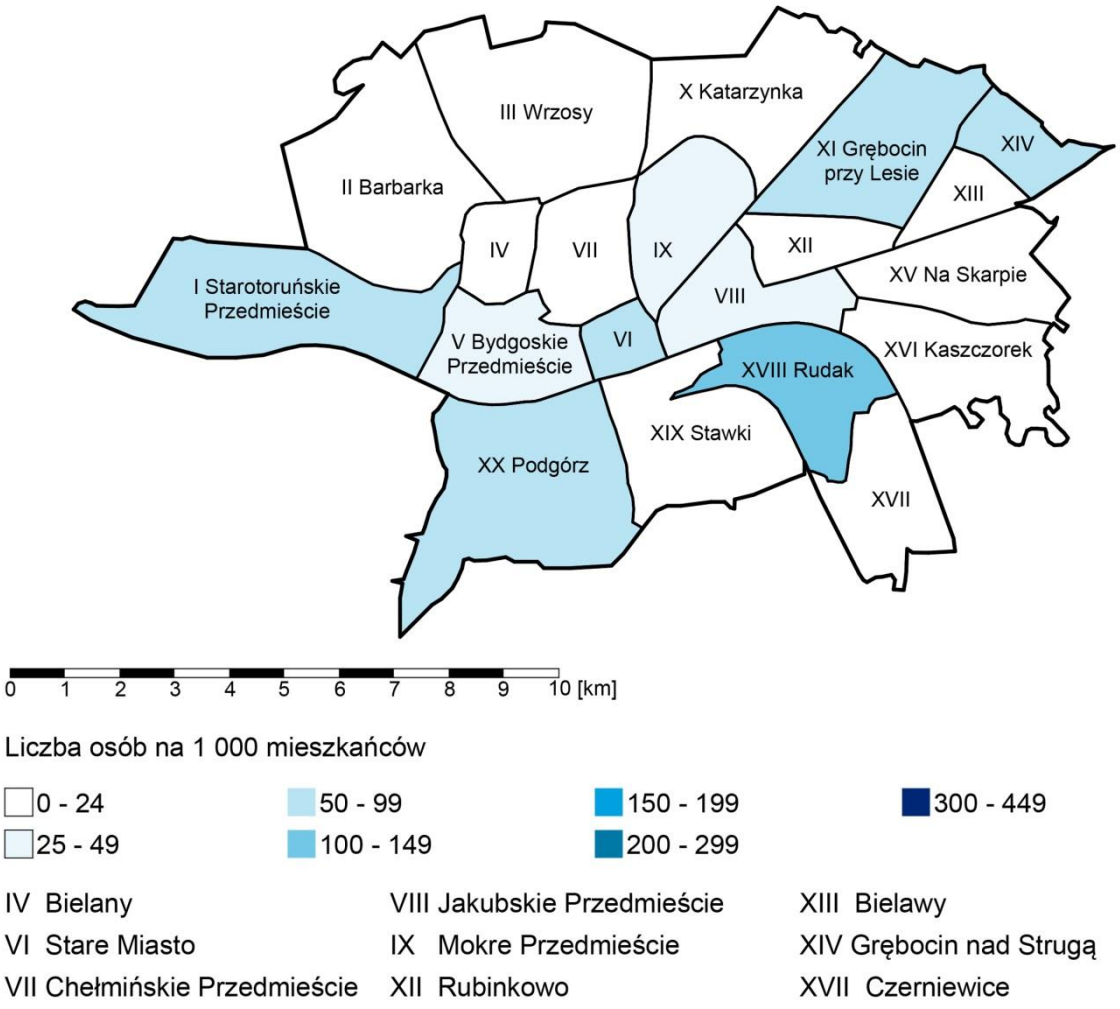

1. Stary Fordon
2. Bocianowo
3. Bielawy
4. Skrzetusko
5. Babia Wieś
6. Wzgórze Wolności
7. Szwederowo
8. Górzyskowo
9. Błonie
10. Wilczak
11. Jary
12. Czyżkówko
13. Piaski
14. Smukała
15. Jachcice
16. Rynkowo
17. Zawisza
18. Osiedle Leśne
19. Bartodzieje
20. Kapuściska
21. Wyżyny
22. Glinki
23. Bielice
24. Biedaszkowo
25. Czersko Polskie
26. Sierniczek
27. Wypaleniska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Bydgoszczy

W Toruniu liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenia pomocy społecznej wyniosła 4 717 osób. Liczba ta stanowiła 2,48% ogólnej ludności miasta. Najwięcej decyzji przyznano mieszkańcom Bydgoskiego Przedmieścia – były to 898 decyzje przypadające na blisko 25 tys. mieszkańców jednostki. Pod względem udziału liczby osób, którym takie decyzje przyznano w ogólnej liczbie ludności dzielnicy, najtrudniejsza sytuacja występowała na Rudaku – 13,7%, następnie na Starotoruńskim Przedmieściu – 7,8% i w Grębocinie przy Lesie – 7,7%. Należy jednak zaznaczyć, że zarówno Rudak jak i Starotoruńskie Przedmieście zamieszkuje poniżej 1% mieszkańców całego miasta. Na poniższej mapie zaprezentowano liczbę osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia.

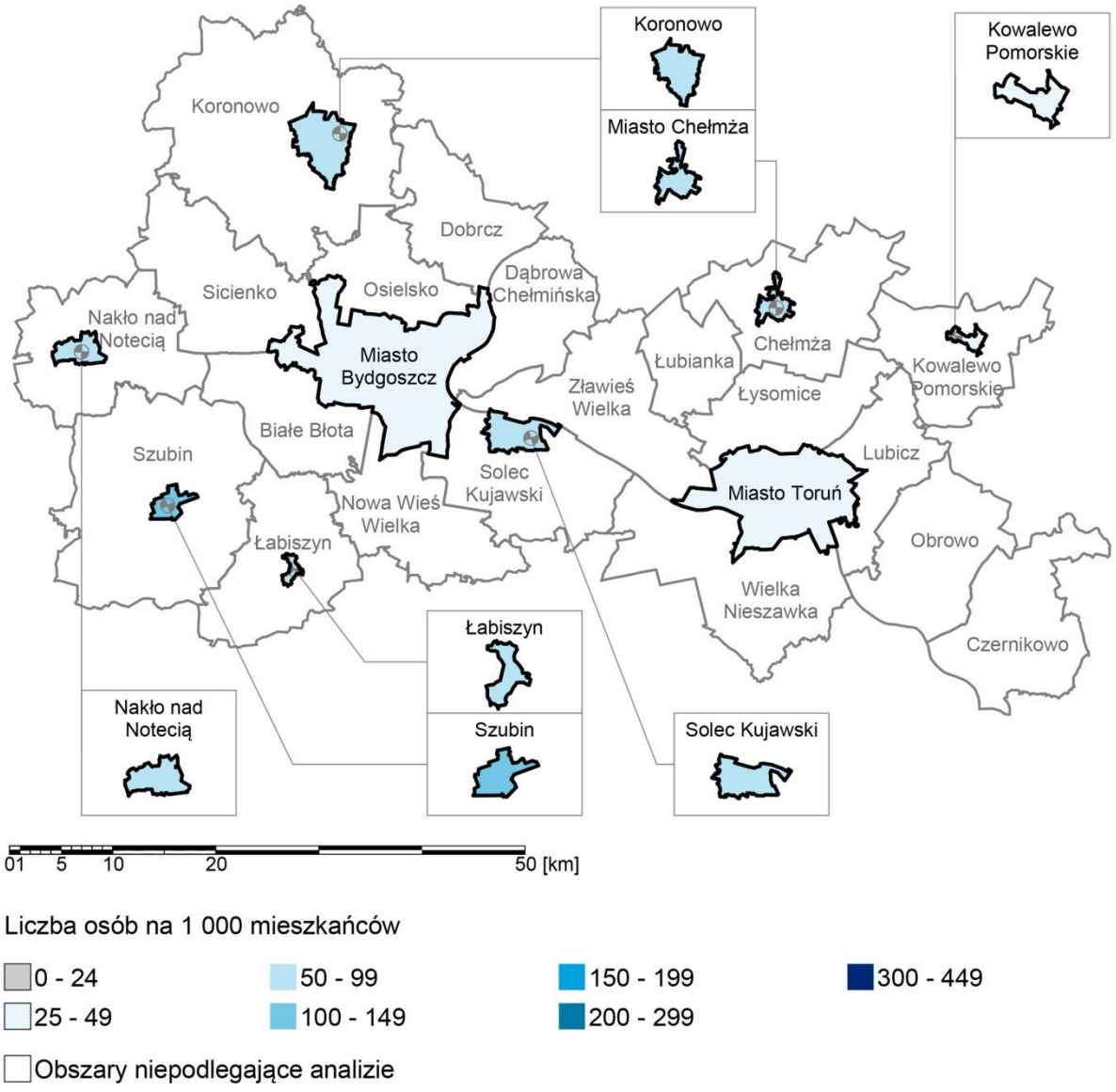
Mapa 11. Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Toruniu

Analizując mniejsze miasta BTOF można zauważyć, że najliczniejsza grupa osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej zanotowano w Chełmży, wyniosła ona 1 323 mieszkańców. Jednakże pod względem liczby osób pobierających świadczenia w ogólnej liczbie mieszkańców poszczególnych miast Szubin to miasto,w którym 10,7% jego mieszkańców to beneficjenci świadczeń pomocowych. W relatywnie najmniejszym stopniu ze świadczeń korzystają mieszkańcy Kowalewa Pomorskiego (4,1%). Mapa zamieszczona poniżej prezentuje liczbę osób, którym przyznano decyzje o oświadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w mniejszych miastach BTOF.

Mapa 12. Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r.

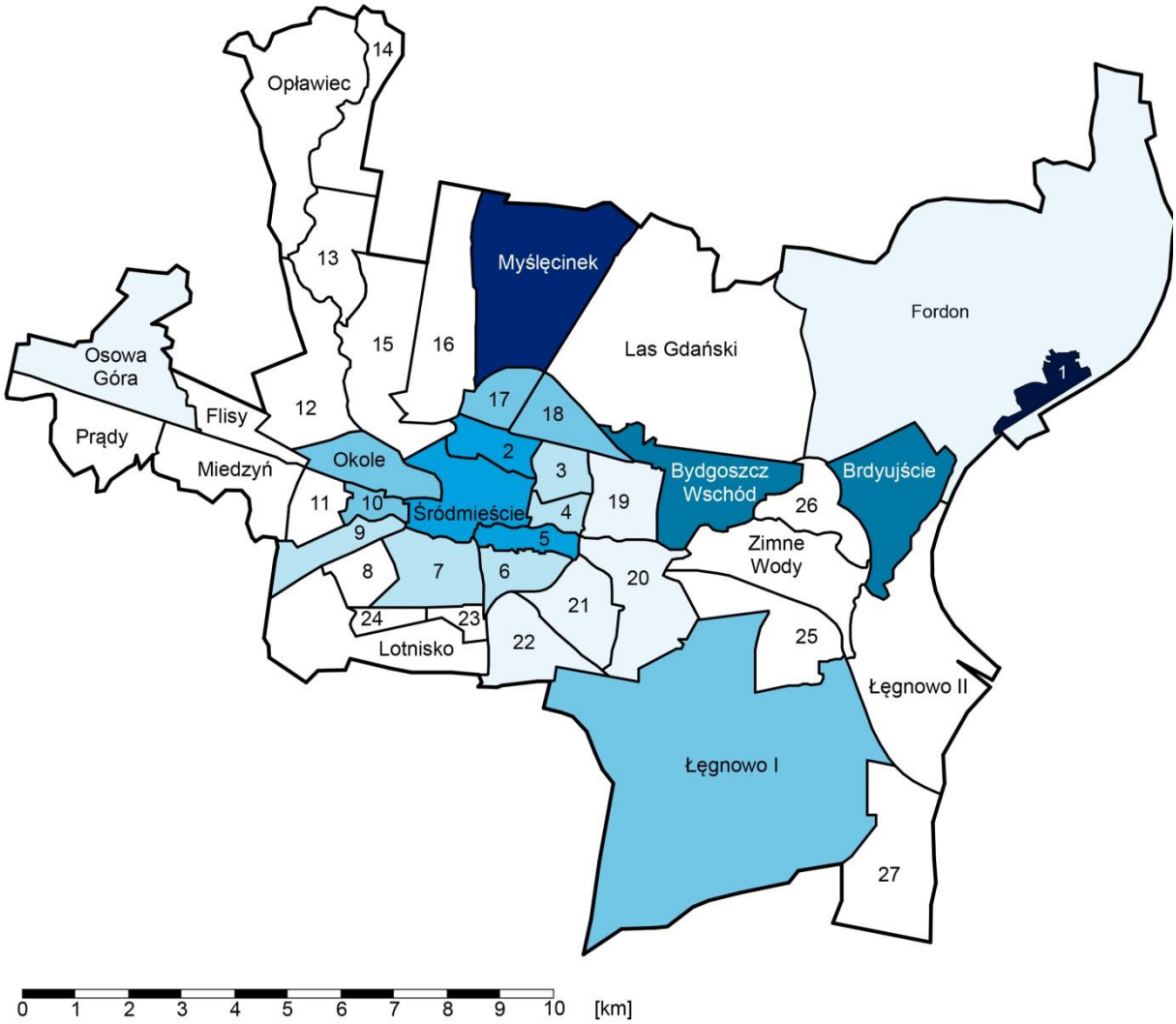

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ośrodków pomocy społecznej

Wyroki eksmisyjne

W 2012 roku na terenie BTOF zapadły łącznie 364 wyroki eksmisyjne. W Bydgoszczy najwięcej wyroków orzeczono dla lokatorów mieszkań położonych w Śródmieściu – 21 wyroków. Niekorzystnie prezentuje się także Bocianowo – 18 wyroków oraz Stary Fordon z liczbą 10 wyroków.

Mapa 13. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r.

Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców

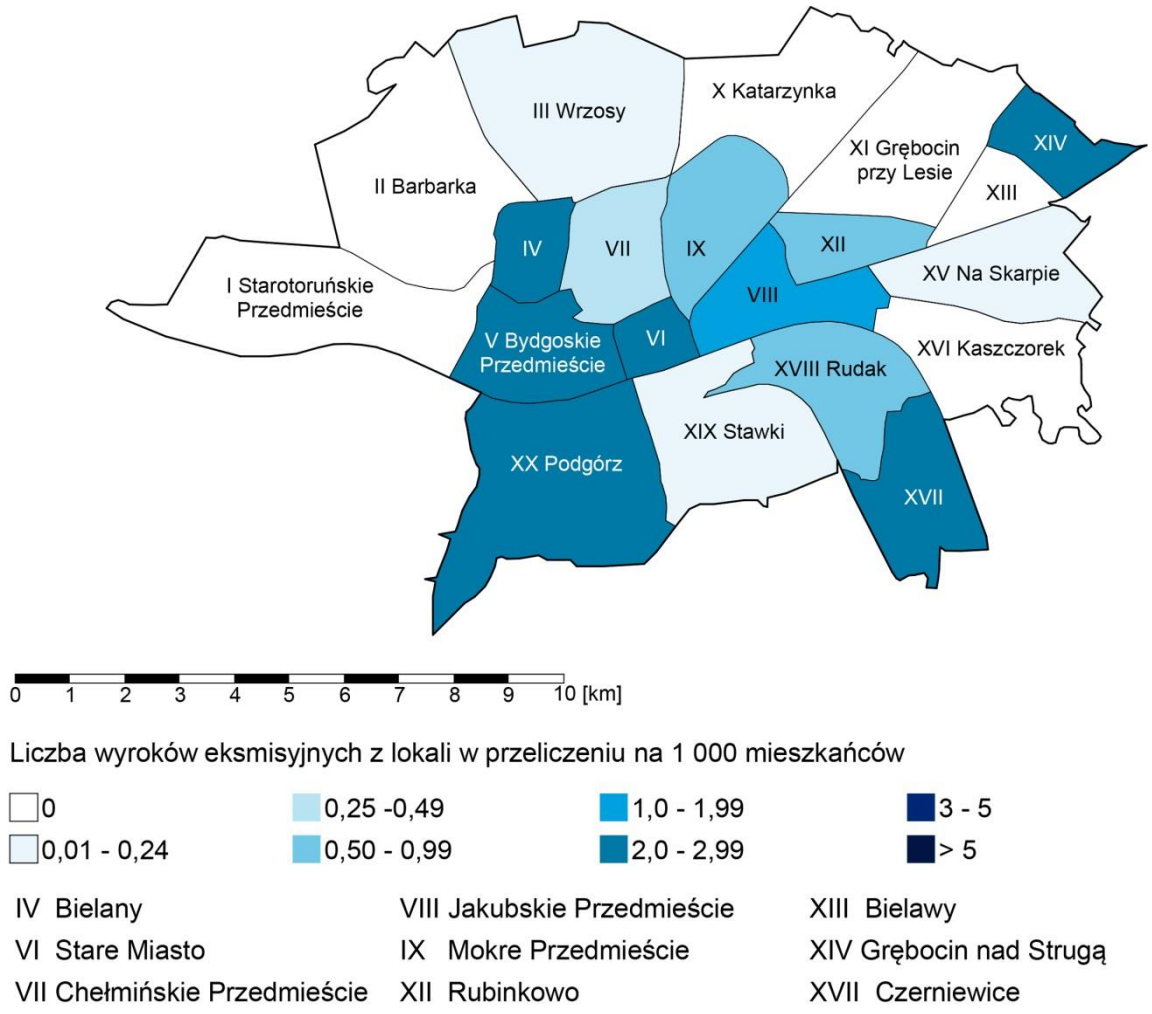
0	0,25 -0,49	1,0 - 1,99	3 - 5
0,01 - 0,24	0,50 - 0,99	2,0 - 2,99	> 5

1. Stary Fordon	10. Wilczak	19. Bartodzieje
2. Bocianowo	11. Jary	20. Kapuściska
3. Bielawy	12. Czyżkówko	21. Wyżyny
4. Skrzetusko	13. Piaski	22. Glinki
5. Babia Wieś	14. Smukała	23. Bielice
6. Wzgórze Wolności	15. Jachcice	24. Biedaszkowo
7. Szwederowo	16. Rynkowo	25. Czersko Polskie
8. Górzyskowo	17. Zawisza	26. Sierniczek
9. Błonie	18. Osiedle Leśne	27. Wypaleniska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Bydgoszczy

Połowa wyroków orzeczonych w miastach BTOF (185 wyroków) zapadła w Toruniu, z czego aż 71 (38% łącznej liczby wyroków w mieście) na Bydgoskim Przedmieściu. Niekorzystnym wskaźnikiem liczby wyroków eksmisyjnych cechował się także Podgórz (20 wyroków) oraz Chełmińskie Przedmieście z liczbą 17 orzeczonych wyroków.

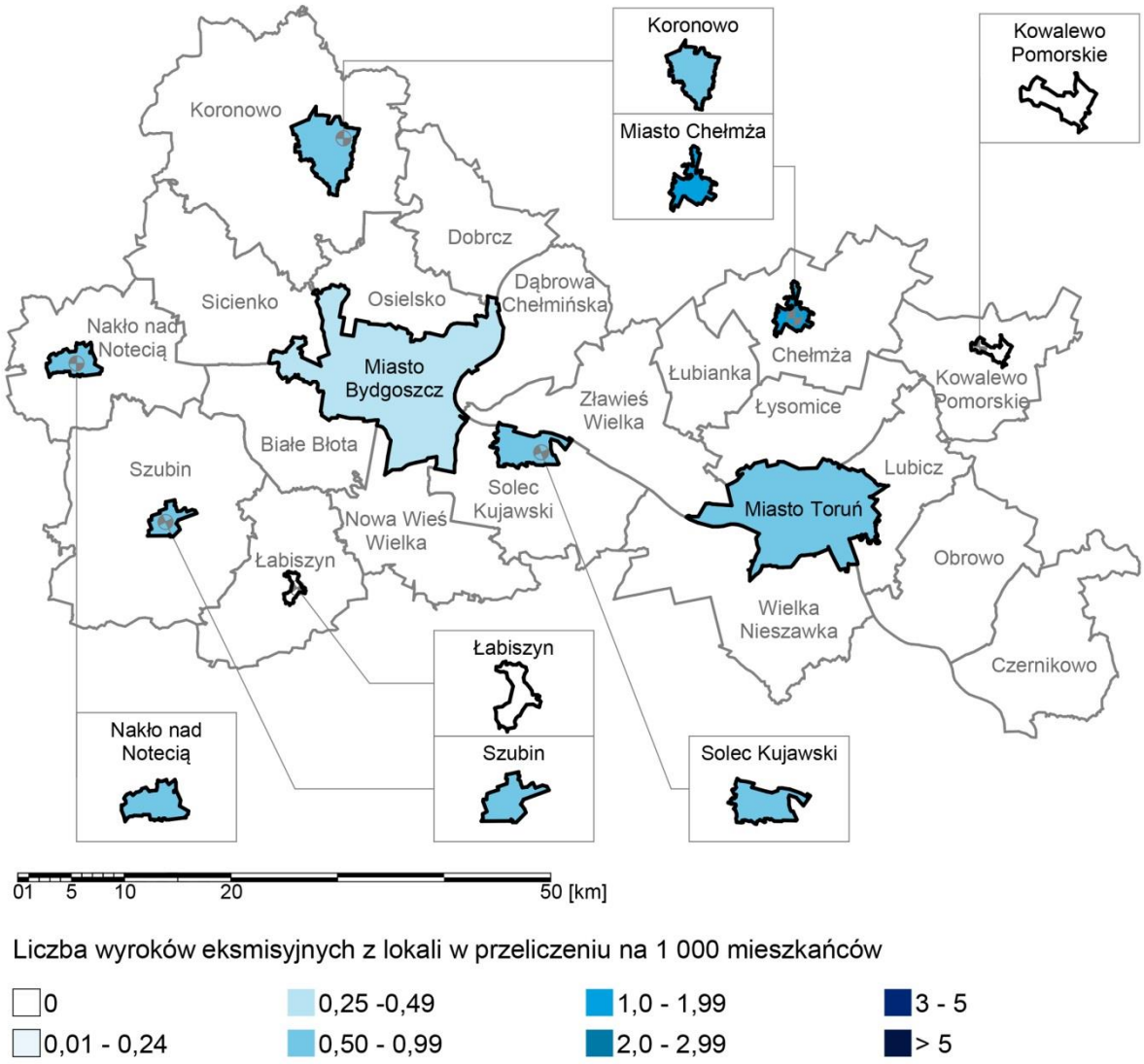
Mapa 14. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Torunia

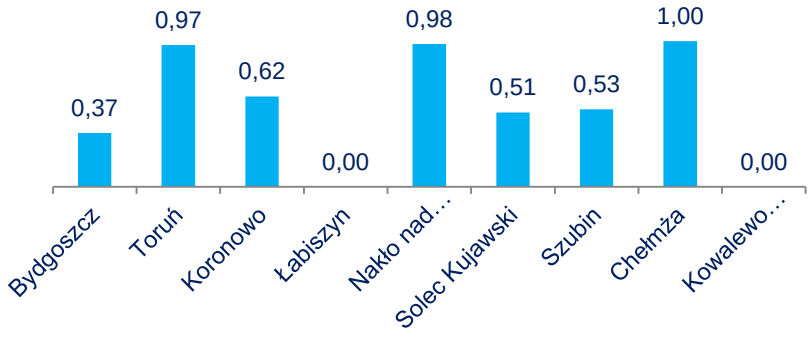
Analizując mniejsze miasta BTOF pod kątem liczby wyroków eksmisyjnych w 2012 r. względnie dużą liczbą wyroków charakteryzowało się Nakło nad Notecią (19) oraz Chełmża (15). Jedynie w Łabiszynie i Kowalewie Pomorskim nie zapadł żaden wyrok eksmisyjny.

Mapa 15. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów miast

Wykres 3. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z urzędów miast i gmin

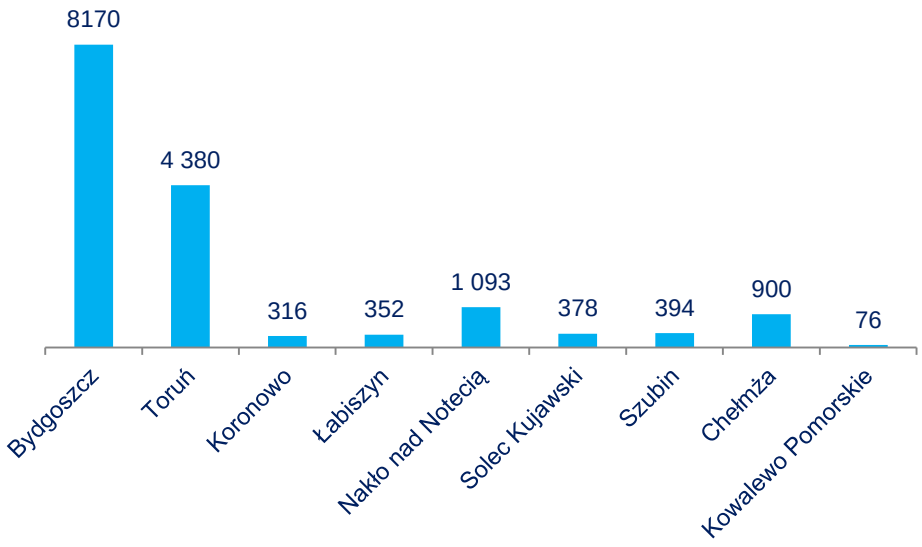
Obserwacje i wnioski	
1	W Bydgoszczy, na obszarów zamieszkałych przez więcej niż 1% mieszkańców całego miasta, największa liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenia pomocy społecznej zamieszkiwała Śródmieście (grupa ta stanowiła 12% wszystkich jego mieszkańców).
2	W Toruniu, na obszarów zamieszkałych przez więcej niż 1% mieszkańców całego miasta, największa liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenia pomocy społecznej zamieszkiwała Grębocin przy Lesie (grupa ta stanowiła 7,7% wszystkich jego mieszkańców) oraz Stare Miasto (6,1%).
3	Niekorzystnie pod względem liczby osób korzystających z pomocy społecznej na tle miast BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. charakteryzował się Szubin (10,7% jego mieszkańców to beneficjenci świadczeń pomocowych).
4	W Bydgoszczy w zakresie wyroków eksmisyjnych w najwięcej orzeczono dla lokatorów mieszkań położonych w Śródmieściu.
5	W Toruniu większość wyroków eksmisyjnych zapadła dla lokatorów mieszkań zlokalizowanych na Bydgoskim Przedmieściu.
6	Największa liczba wyroków eksmisyjnych wśród miast poza Bydgoszczą i Toruniem zapadła w Nakle nad Notecią, mieście niewiele mniejszym pod względem liczby ludności niż Bydgoskie Przedmieście (19 wyroków eksmisyjnych).

Przestępczość

Poczucie bezpieczeństwa wpływa na jakość życia mieszkańców miast. Z tego względu wzmocnienie poczucia bezpieczeństwa i ochrona porządku publicznego należą do zasadniczych zadań państwa i samorządów. Przestępczość i poczucie zagrożenia przestępczością w istotny sposób wpływają na poziom i jakość życia, obniżając kapitał społeczny, charakteryzowany między innymi przez normy społeczne i zaufanie międzyludzkie. Z kolei kapitał społeczny uważany jest za ważny czynnik wzrostu gospodarczego. Skutkiem braku zaufania jest trudniejsze wchodzenie w relacje biznesowe, co powoduje dodatkowe zmniejszanie się aktywności gospodarczej, liczby i wartości inwestycji. W konsekwencji, na obszarze o wyższej przestępczości można spodziewać się mniejszego rozwoju przedsiębiorczości. Dlatego też zaktywizowanie współpracy samorządów i innych podmiotów (np. organizacji społecznych, aktywnych członków społeczeństwa) oraz koordynacja ich działań w celu poprawy skuteczności w obszarze utrzymania porządku i bezpieczeństwa publicznego ma znaczenie dla wzrostu jakości życia mieszkańców i stanowi znaczące wsparcie dla działań Policji i innych służb, które są odpowiedzialne za bezpieczeństwo.

W 2012 roku na terenie miast BTOF popełniono 15 tys. przestępstw i wykroczeń (liczba ta nie obejmuje zdarzeń drogowych i przestępstw gospodarczych).

Wykres 4. Liczba przestępstw i wykroczeń odnotowanych w miastach BTOF

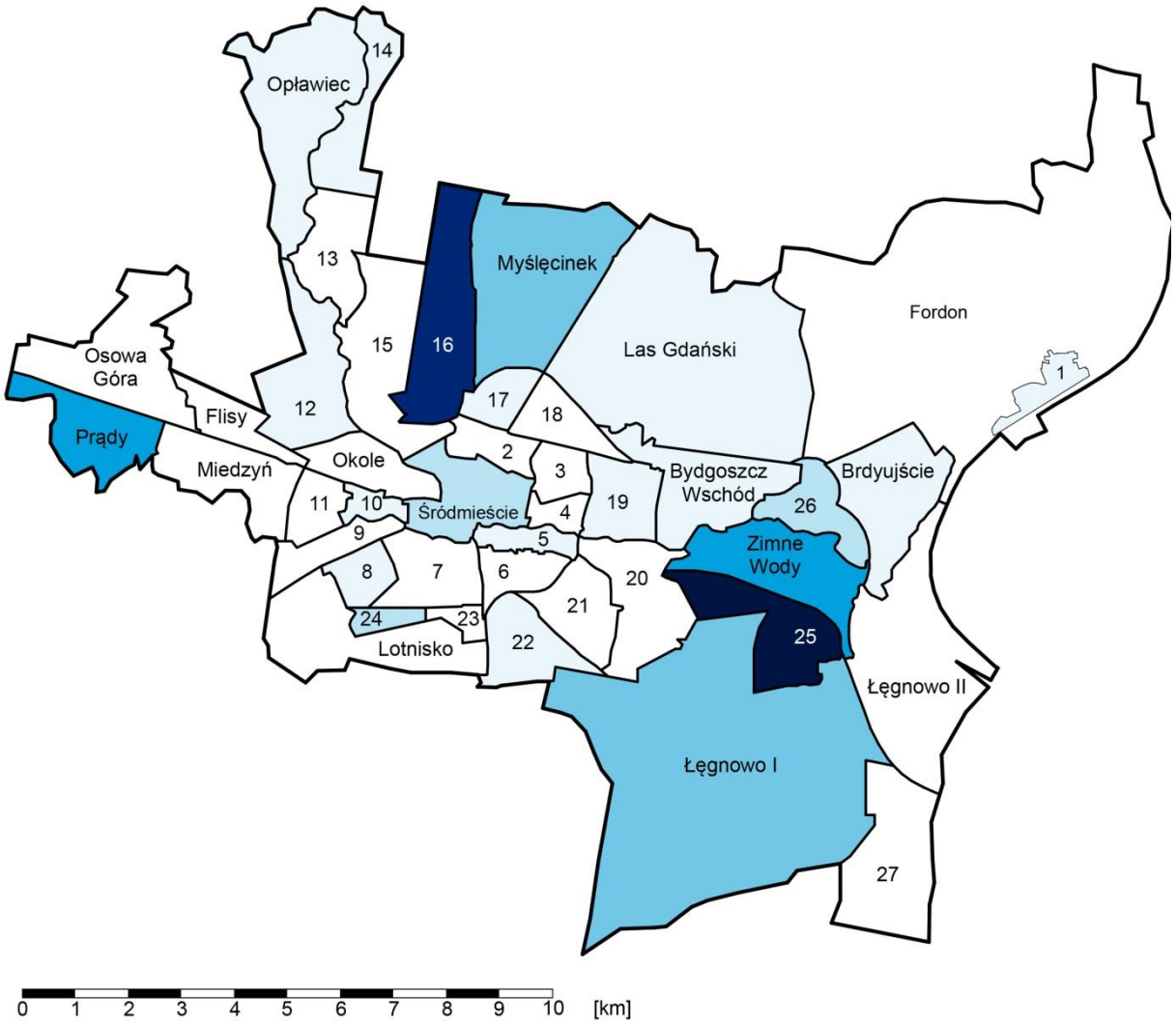

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych komend policji

Najwięcej przestępstw i wykroczeń odnotowano w Bydgoszczy. Na obszarze miasta popełniono ponad 8 tys. czynów karalnych (54% przestępstw i wykroczeń odnotowanych w miastach BTOF), co w przeliczeniu na 1000 mieszkańców miasta wynosi 24 przestępstwa i wykroczenia. Prawie o połowę mniej przestępstw i wykroczeń popełniono na terenie Torunia (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców odnotowano ich 23). Wśród pozostałych miast BTOF najwięcej przestępstw i wykroczeń zanotowano w Nakle nad Notecią ponad 1000, najmniej zaś w Kowalewie Pomorskim (76).

W Bydgoszczy niekorzystnie pod względem liczby popełnionych czynów karalnych wyróżniają się dwie jednostki: Śródmieście – 1 889 oraz Fordon – 971 przestępstw i wykroczeń. Pomimo, że Śródmieście zamieszkuje trzy razy mniej osób niż Fordon, to cechuje się ono znacznie wyższym wskaźnikiem liczby przestępstw i wykroczeń przypadających na 1 000 mieszkańców. Stosunkowo bezpiecznymi dzielnicami miasta, gdzie nie odnotowano żadnych przestępstw są Łęgnowo II i Wypaleniska, jednak obszary te zamieszkuje mniej niż 1% łącznej liczby ludności miasta.

Mapa 16. Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r.

Liczba zdarzeń w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców

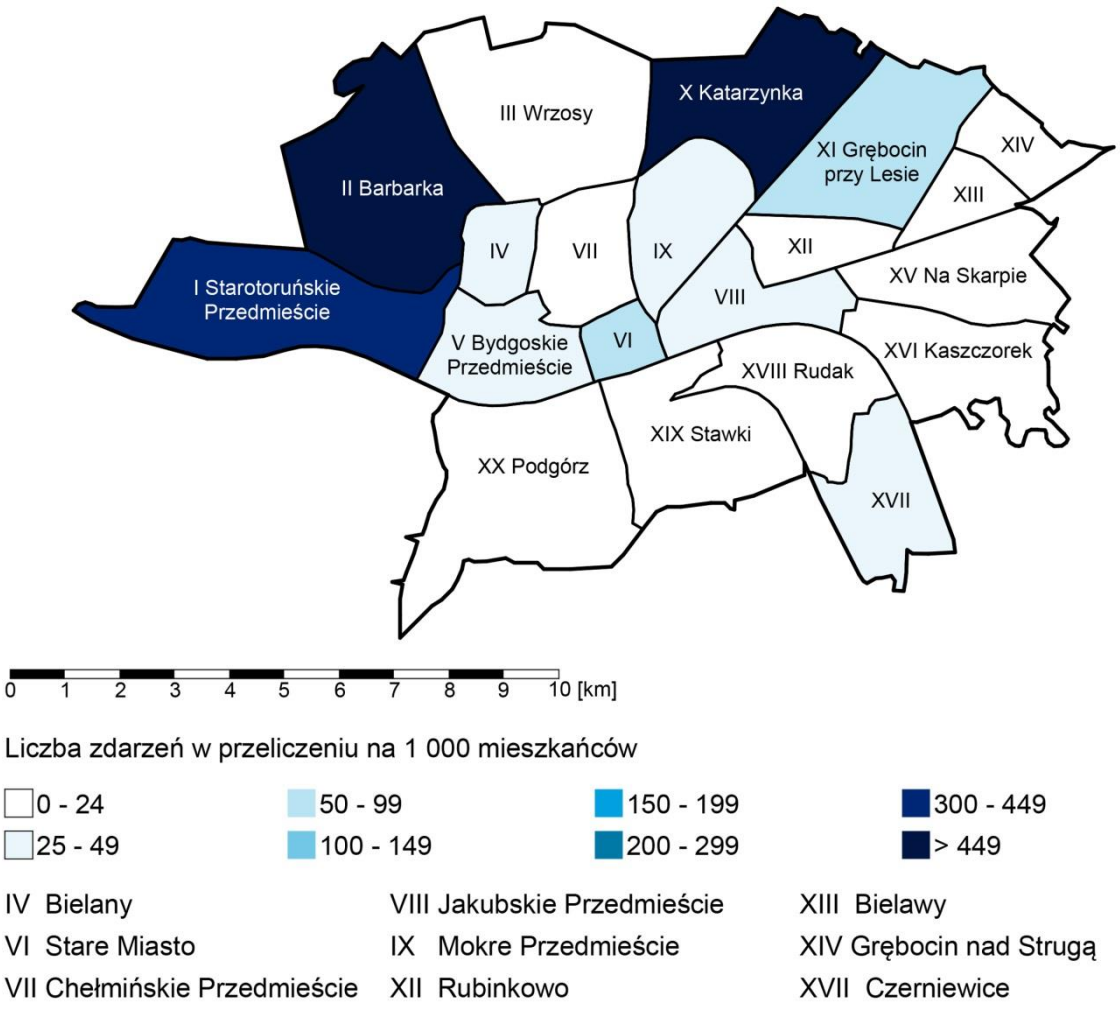
0 - 24	50 - 99	150 - 199	300 - 449
25 - 49	100 - 149	200 - 299	> 449

1. Stary Fordon	10. Wilczak	19. Bartodzieje
2. Bocianowo	11. Jary	20. Kapuściska
3. Bielawy	12. Czyżkówko	21. Wyżyny
4. Skrzetusko	13. Piaski	22. Glinki
5. Babia Wieś	14. Smukała	23. Bielice
6. Wzgórze Wolności	15. Jachcice	24. Biedaszkowo
7. Szwederowo	16. Rynkowo	25. Czersko Polskie
8. Górzyskowo	17. Zawisza	26. Sierniecek
9. Błonie	18. Osiedle Leśne	27. Wypaleniska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Policji w Bydgoszczy

W 2012 roku na terenie Torunia popełniono łącznie 4 375 przestępstw i wykroczeń. Najwięcej, bo aż 696 na Bydgoskim Przedmieściu, następnie na Chełmińskim Przedmieściu (675) i Starym Mieście (650). Należy zaznaczyć, że są to dzielnice najbardziej problemowe pod względem bezpieczeństwa, gdyż na ich obszarze popełniono prawie połowę wszystkich czynów karalnych odnotowanych w mieście. Wysokim wskaźnikiem liczby przestępstw i wykroczeń przypadających na 1 000 mieszkańców charakteryzuje się także Barbarka, na obszarze której popełniono w 2012 r. 46 przestępstw, jednak należy podkreślić, że zamieszkuje ją jedynie 7 osób.

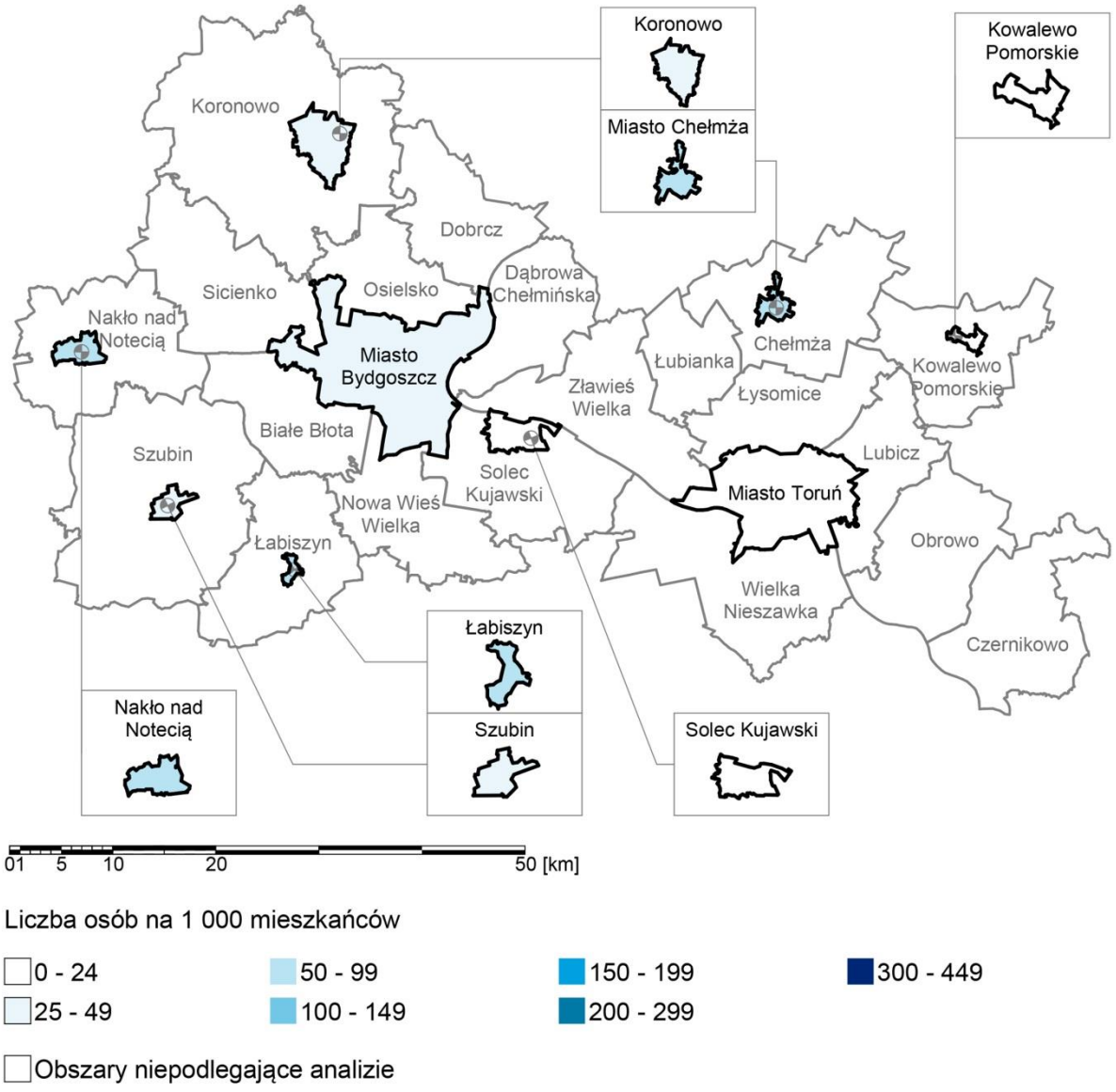
Mapa 17. Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Policji w Toruniu

Analizując mniejsze miasta BTOF (bez Bydgoszczy i Torunia) można zauważyć, że istotny problem w zakresie bezpieczeństwa występuje na terenie Łabiszyna i Chełmży. W miastach tych notuje się najwyższy wskaźnik liczby przestępstw i wykroczeń stwierdzonych poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców.

Mapa 18. Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z komend i komisariatów policji

Obserwacje i wnioski	
1	Najwięcej przestępstw na terenie BTOF odnotowano w Bydgoszczy (głównie na obszarze Śródmieścia i Fordonu).
2	W Toruniu prawie połowa wszystkich czynów karalnych została popełniona w trzech dzielnicach miasta, tj. na Bydgoskim Przedmieściu, Chełmińskim Przedmieściu i Starym Mieście (na Starym Mieście oraz Bydgoskim Przedmieściu funkcjonuje rozbudowany system monitoringu wizyjnego, co mogło wpłynąć na zwiększenie wykrywalności przestępstw).
3	W przypadku mniejszych miast BTOF (bez Bydgoszczy i Torunia) największy problem z przestępczością występował w Łabiszynie, najmniejszy zaś w Kowalewie Pomorskim.

Edukacja

Wykształcenie ma bardzo duży wpływ na kształtowanie się konkurencyjności społeczeństwa na rynku pracy. Odpowiedni poziom edukacji pozwala na lepszy rozwój przedsiębiorczości, a także przyciągnięcie kapitału na dany obszar. Należy jednocześnie zauważyć, że wyższe wykształcenie nie jest gwarancją zatrudnienia. Aktualnie, pracodawcy niechętnie oferują zatrudnienie osobom po skończonych uczelniach wyższych, ponieważ często nie posiadają one wymaganego doświadczenia ani często kompetencji, które byłyby cenione przez pracodawców.

Ważniejsze od osiągniętego tytułu naukowego wydaje się więc dopasowanie uzyskiwanych kompetencji do zapotrzebowania zgłaszanego przez rynek pracy. Jednym ze sposobów walki z takim niedostosowaniem jest integracja jednostek kształcących młodych ludzi z przyszłymi pracodawcami.

Poważnym problemem jest też niewłaściwie rozpoznanie przyszłych potrzeb kadrowych. Skutkuje to kształceniem dużej liczby osób na kierunkach, w których nie ma zapotrzebowania oraz niedoborem specjalistów w dziedzinach, w których są poszukiwani. W celu wprowadzenia zmian struktury kształcenia niezbędne jest rozpoznanie potrzeb pracodawców w dłuższym horyzoncie czasowym. Wraz z niskim poziomem wykształcenia niedopasowanie kwalifikacji jest główną przyczyną bezrobocia wśród młodzieży. Odpowiednia analiza skierowana na zidentyfikowanie kompetencji cenionych w przyszłości pozwoli podjąć działania zachęcające młode osoby do wyboru takiej ścieżki kształcenia, która w przyszłości zwiększy ich szansę na zatrudnienie i wpłynie oraz wzrost poziomu życia.

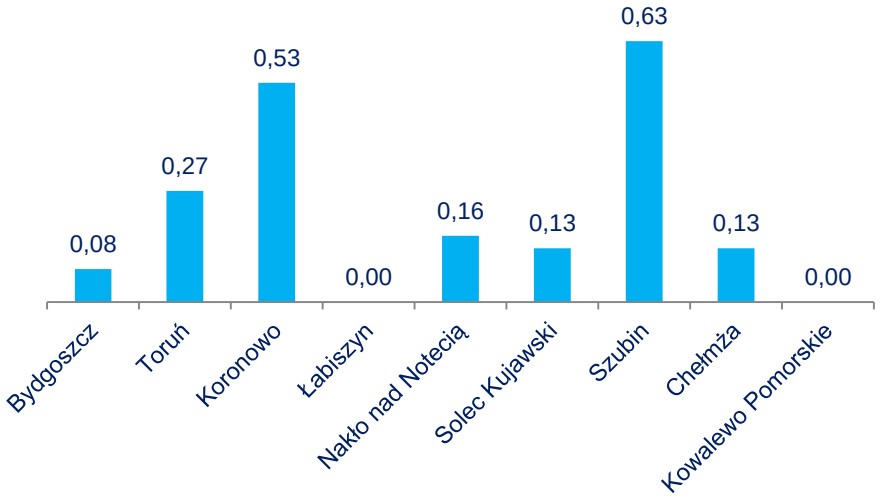
Zgodnie z art. 15 ustawy z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty* nauka jest obowiązkowa do 18-tego roku życia, dlatego też po ukończeniu gimnazjum obowiązek nauki spełnia się m. in. przez uczęszczanie do publicznej lub niepublicznej szkoły ponadgimnazjalnej lub przez realizowanie, zgodnie z odrębnymi przepisami, przygotowania zawodowego u pracodawcy (art. 5a ww. ustawy).

W 2012 r. obowiązku szkolnego w grupie wiekowej 7-18 nie wypełniało w miastach BTOF blisko 100 osób. Ponad połowa z nich to mieszkańcy Torunia. Analizując poszczególne dzielnice tego miasta stwierdza się, że najwięcej osób, które nie wypełniały obowiązku szkolnego zamieszkiwało Mokre Przedmieście – 12 osób i Chełmińskie Przedmieście – 11 osób. Niekorzystnie pod tym względem plasuje się również Bydgoskie Przedmieście, gdzie w 2012 roku zamieszkiwało 7 osób w przedziale wiekowym 7-18, które nie wypełniały niniejszego obowiązku.

Korzystniej kształtowała się sytuacja w Bydgoszczy, gdyż pomimo większej liczby mieszkańców tego miasta w stosunku do liczby mieszkańców Torunia, obowiązku szkolnego nie wypełniało jedynie 27 osób. Najwyższą wartość tego wskaźnika zaobserwowano w Śródmieściu (6 osób), na Wyżynach (4 osoby) oraz na Okolu i Wzgórzu Wolności (po 3 osoby). W pozostałych jednostkach urbanistycznych były to jedynie pojedyncze przypadki. W 32 jednostkach Bydgoszczy nie odnotowano przypadków przerwania nauki wśród osób do tego zobligowanych.

Analizując mniejsze miasta BTOF można zauważyć, że relatywnie najwyższy wskaźnik dotyczący liczby osób niewypełniających obowiązku szkolnego w grupie 7-18 cechuje Koronowo oraz Szubin. W obu przypadkach obowiązku nauki w 2012 r. nie wypełniło 6 osób. Najlepszym wskaźnikiem cechuje się Łabiszyn i Kowalewo Pomorskie, gdzie wszyscy mieszkańcy objęci obowiązkiem szkolnym realizowali naukę w stosownych jednostkach.

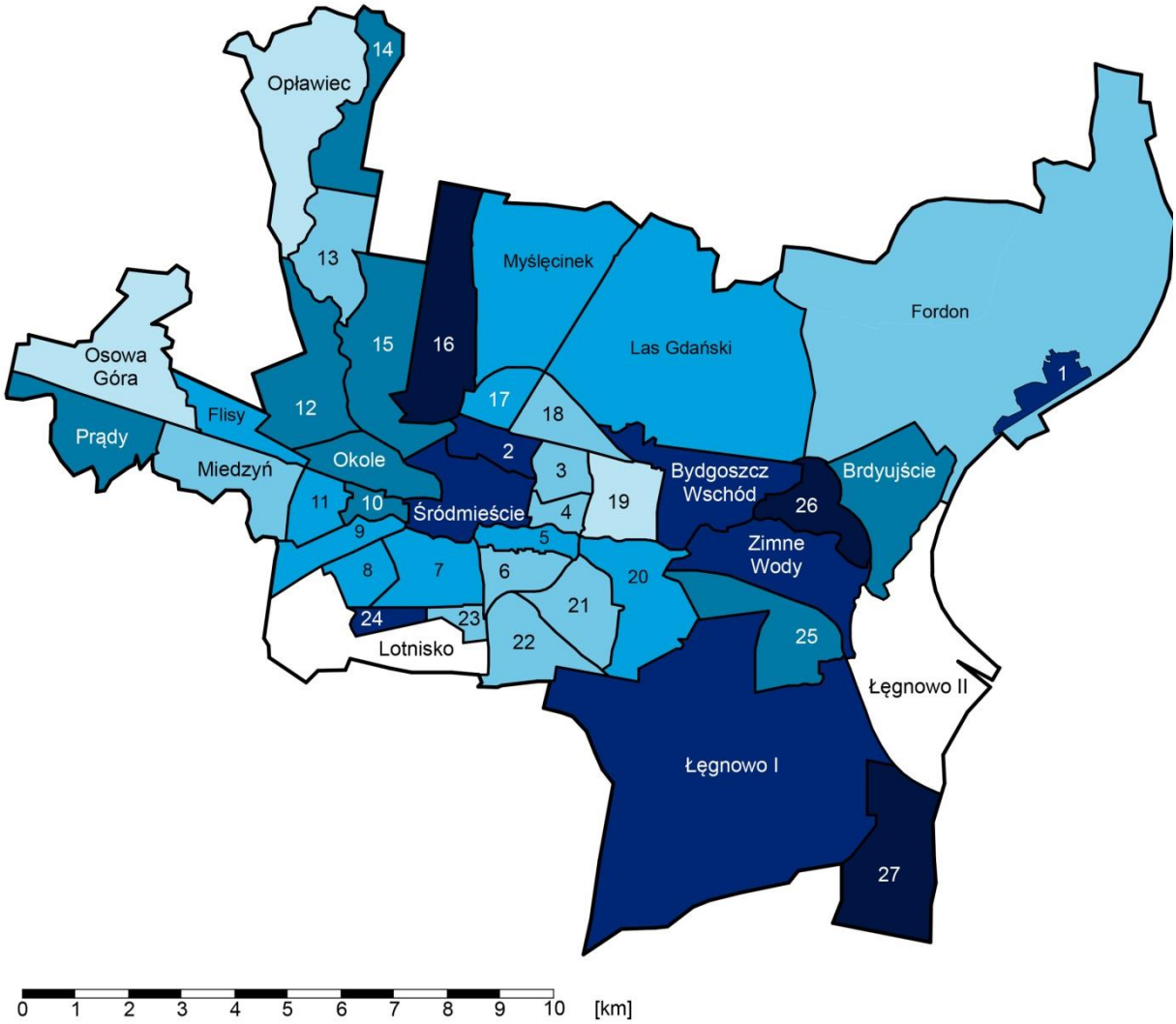
Wykres 5. Liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w miastach BTOF w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z urzędów miast i gmin

Pośrednio o niższym wskaźniku edukacji świadczy również liczba osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej. W Bydgoszczy udział osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych wyniósł średnio 32,6%. Największy udział bezrobotnych o niskim poziomie wykształcenia występował w jednostkach Sierniczek (51,8%), Bydgoszcz Wschód (46,3%) oraz Zimne Wody (42,2%), Stary Fordon (42%), jednakże są to jednostki mniejszej liczbie mieszkańców. Wśród jednostek, które zostały poddane analizie, najmniej korzystne wskaźniki w tym zakresie zanotowano na Bocianowie (42%), w Śródmieściu (40%) oraz na Okolu (39%) i Wilczaku (38%). Najlepsza pod tym względem sytuacja panuje w jednostkach Osowa Góra (16,4%), Opławiec (17,0%) oraz Bartodzieje (17,8%).

Mapa 19. Udział osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r.

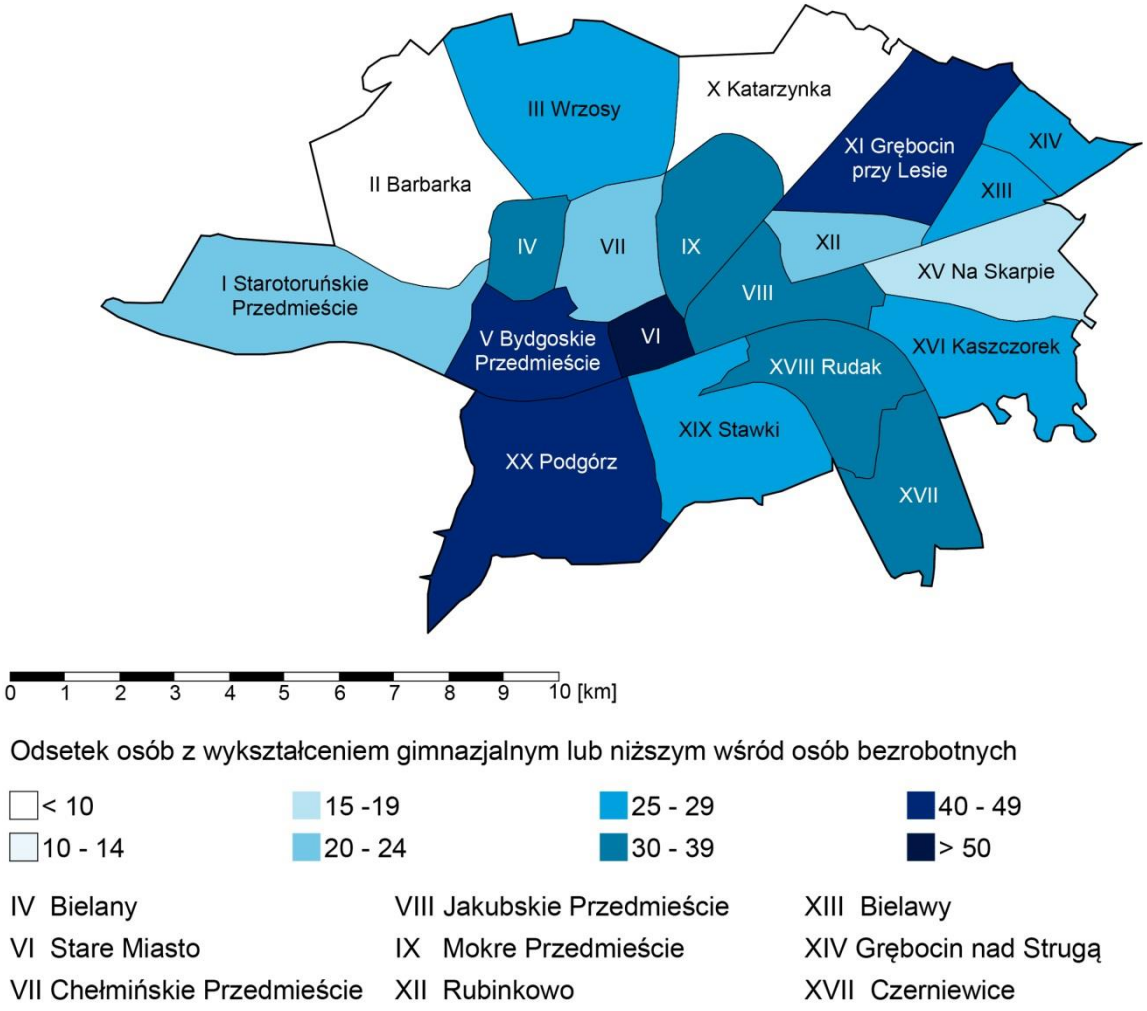

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Bydgoszczy

W Toruniu jednostkami o najbardziej niekorzystnym stosunku osób z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w ogólnej liczbie bezrobotnych w 2012 roku były: Stare Miasto (49,7%), Podgórz (47,3%) i

Bydgoskie Przedmieście (40,5%). Znacząco poniżej średniej dla całego miasta, wynoszącej 29%, uplasowały się następujące jednostki: Na Skarpie (17,2%) oraz Chełmińskie Przedmieście (23,6%).

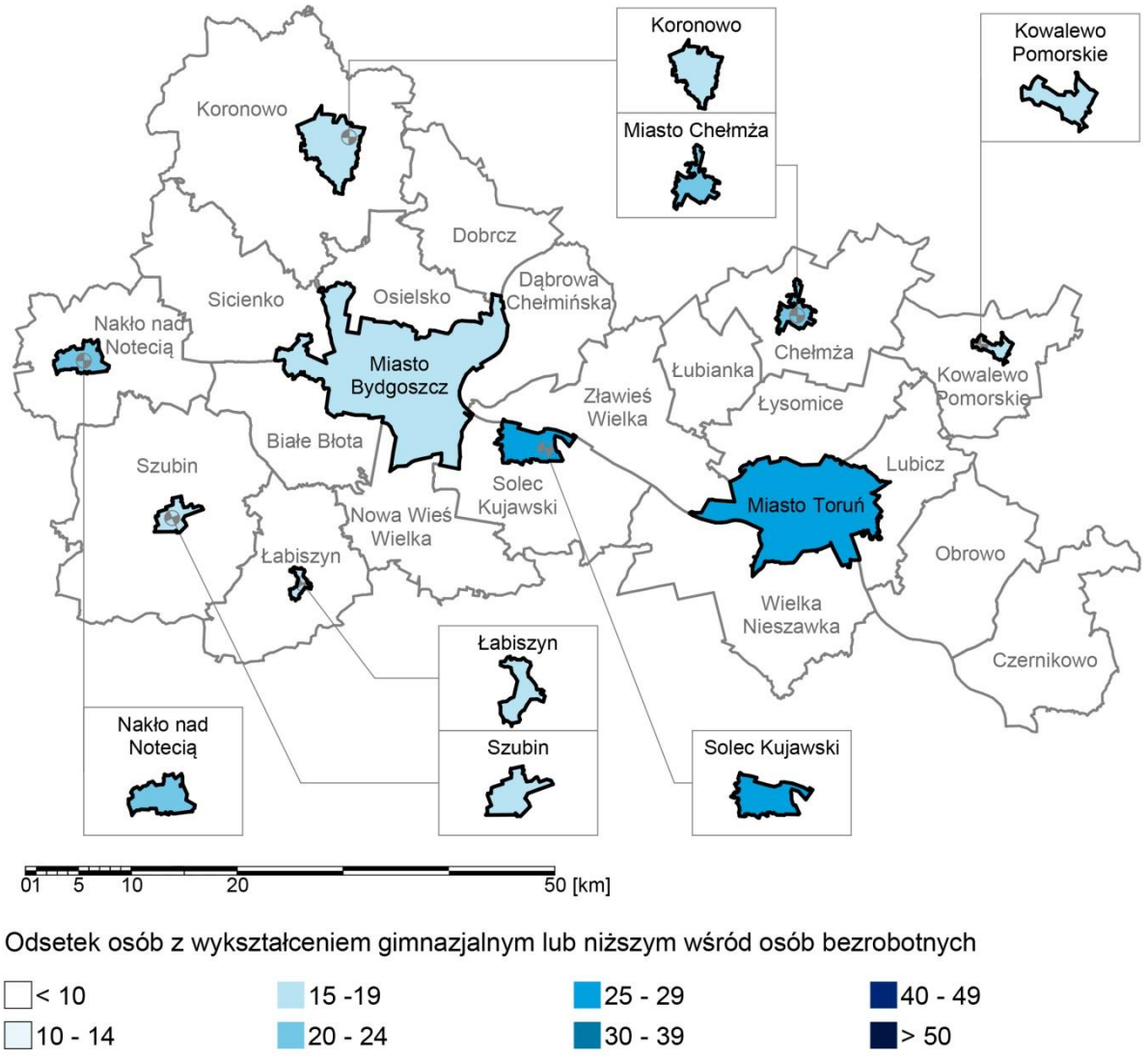
Mapa 20. Udział osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy dla Miasta Torunia

W mniejszych miastach BTOF największy odsetek bezrobotnych z niskim wykształceniem odnotowano w Solcu Kujawskim (35,2%), co wskazuje, że przy niskim bezrobociu pozostają tam bez pracy głównie osoby wykluczone pod względem edukacji. Wysoki udział tego wskaźnika charakteryzuje też Chełmżę (33,6%) oraz Nakło nad Notecią (30,6%). Najniższy odsetek osób bezrobotnych z niskim wykształceniem zanotowano w Szubinie (22,3%), Kowalewie Pomorskim (24,9%) i Łabiszynie (26,6%).

Mapa 21. Udział osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych powiatowych urzędów pracy

Obserwacje i wnioski	
1	W większości miast BTOF odnotowano jedynie pojedyncze przypadki osób, które nie wypełniają obowiązku nauki do 18-tego roku życia.
2	W Bydgoszczy najwyższy wskaźnik liczby osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego odnotowano w Śródmieściu, w Toruniu natomiast na Mokrym Przedmieściu. Analiza mniejszych miast BTOF wykazała, że wysokim wskaźnikiem w tym zakresie wyróżniają się Szubin i Koronowo.
3	Znaczny odsetek wśród osób bezrobotnych w miastach BTOF stanowią osoby z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej (ok. 30%).

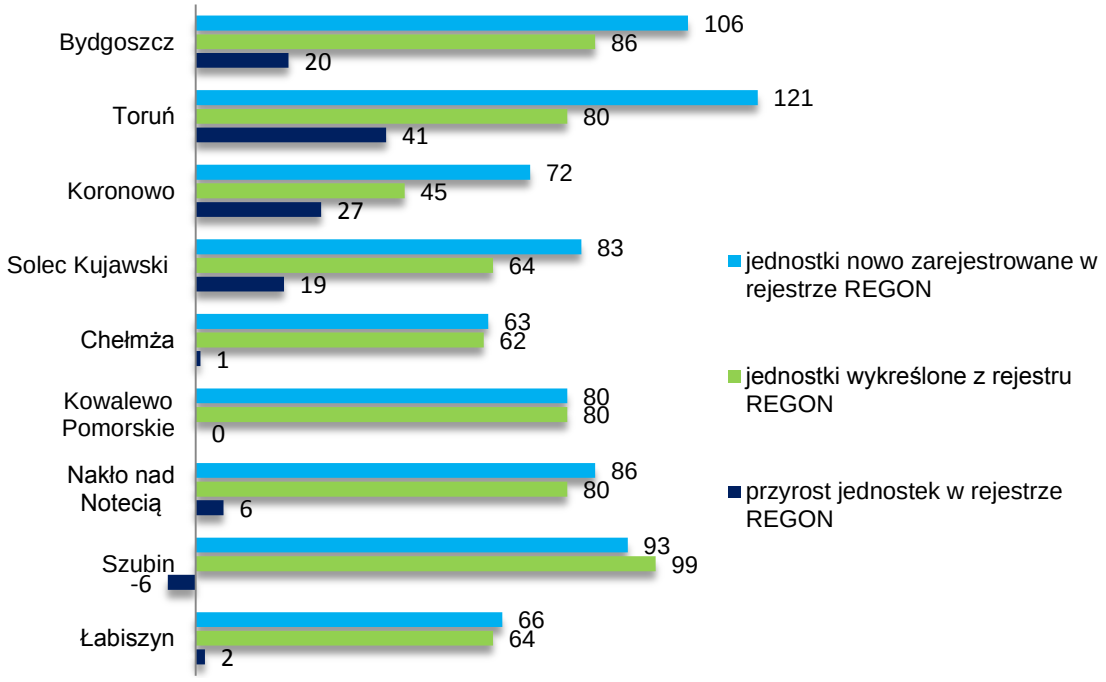
Aktywność gospodarcza

Przedsiębiorczość jest uważana za jeden z najistotniejszych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego. Wzrost poziomu przedsiębiorczości jest niezbędnym warunkiem rozwoju przynoszącego poprawę bytu lokalnej społeczności i powinien być nadrzędnym celem działania władz lokalnych.

Warunkiem osiągnięcia konkurencyjności gospodarki, a także poprawy jakości życia społeczeństwa jest rozwój aktywności gospodarczej. Rozwój ten nie powinien być jednak oparty o koniunkturę gospodarki, a o rozwiązania umożliwiające wzrost przedsiębiorstw niezależnie od zawirowań na rynku. Jednym z rozwiązań pozwalających osiągnąć taki stan jest wspieranie innowacyjnych organizacji, które lepiej radzą sobie w zmieniającym się otoczeniu. Istotne jest również eliminowanie barier rozwoju, przed którymi stają przedsiębiorcy. Do zahamowania wzrostu przedsiębiorczości przyczyniają się zarówno bariery o charakterze administracyjnym, jak i podatkowym.

Jednym z wyznaczników aktywności gospodarczej jest przyrost liczby podmiotów gospodarczych. Pośrednio stanowi on sygnał panującego klimatu gospodarczego. W 2012 roku największy przyrost liczby podmiotów zarejestrowanych na 10 tys. mieszkańców zanotowały miasta rdzenia oraz Koronowo. Najwięcej podmiotów przybyło w Toruniu (41), w Koronowie (27) i w Bydgoszczy (20). Ujemny bilans podmiotów nowo zarejestrowanych i wyrejestrowanych zanotowano w Szubinie (6), zaś w Kowalewie Pomorskim oraz w Chełmży przyrost był równy zeru lub nieznacznie od niego wyższy (odpowiednio 0 i 1).

Wykres 6. Przyrost liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności w miastach BTOF w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

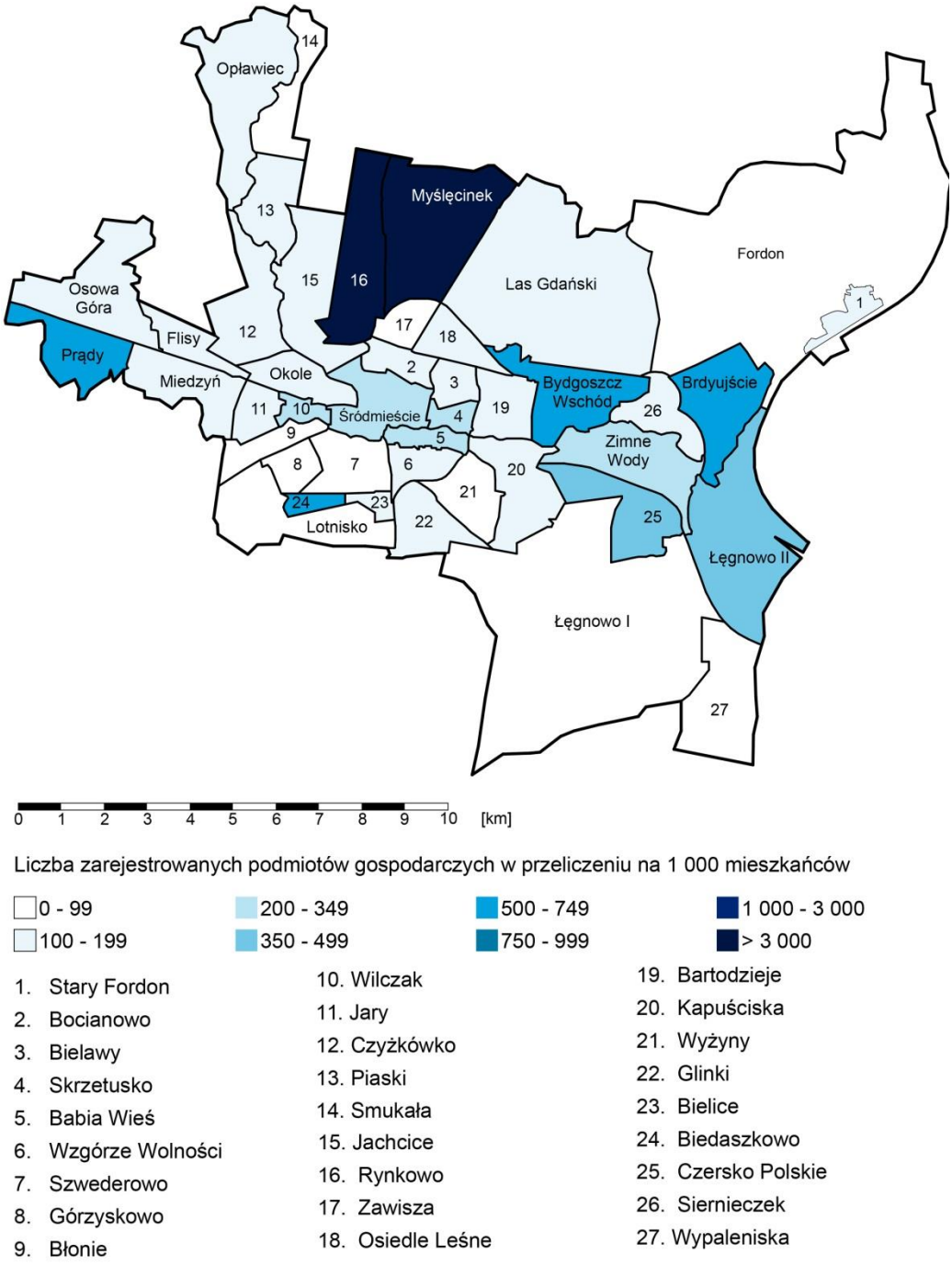
Na koniec 2012 r. w miastach BTOF było zarejestrowanych ogółem 67 239 podmiotów gospodarczych. Najwięcej w Bydgoszczy, tj. 66,5% ogółu podmiotów. W Toruniu było to 23%, a w pozostałych miastach łącznie 10,5%.

W Bydgoszczy najwięcej podmiotów gospodarczych zarejestrowanych było w Śródmieściu (5200 podmiotów), Fordonie (4625 podmioty), na Wyżynach (2793 podmioty) i na Szwederowie (2735

podmioty), Toruniu natomiast na Chełmińskim Przedmieściu (3104 podmioty), Bydgoskim Przedmieściu (1714 podmiotów), Rubinkowie (1584 podmioty), i Mokrym Przedmieściu (1458 podmiotów). W mniejszych miastach BTOF największa liczba podmiotów gospodarczych występowała w Nakle nad Notecią (1721 podmiotów), Chełmży (1545 podmiotów) i Solcu Kujawskim (1464 podmioty).

W Bydgoszczy w przeliczeniu na 1000 mieszkańców największą liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych odnotowano w Rynkowie i Myślęcinku, jednakże obszary te należą do najmniej zaludnionych w mieście. Wśród bardziej zaludnionych dzielnic (powyżej 1000 osób zamieszkałych) najwięcej podmiotów gospodarczych odnotowano w jednostce Brdyujście.

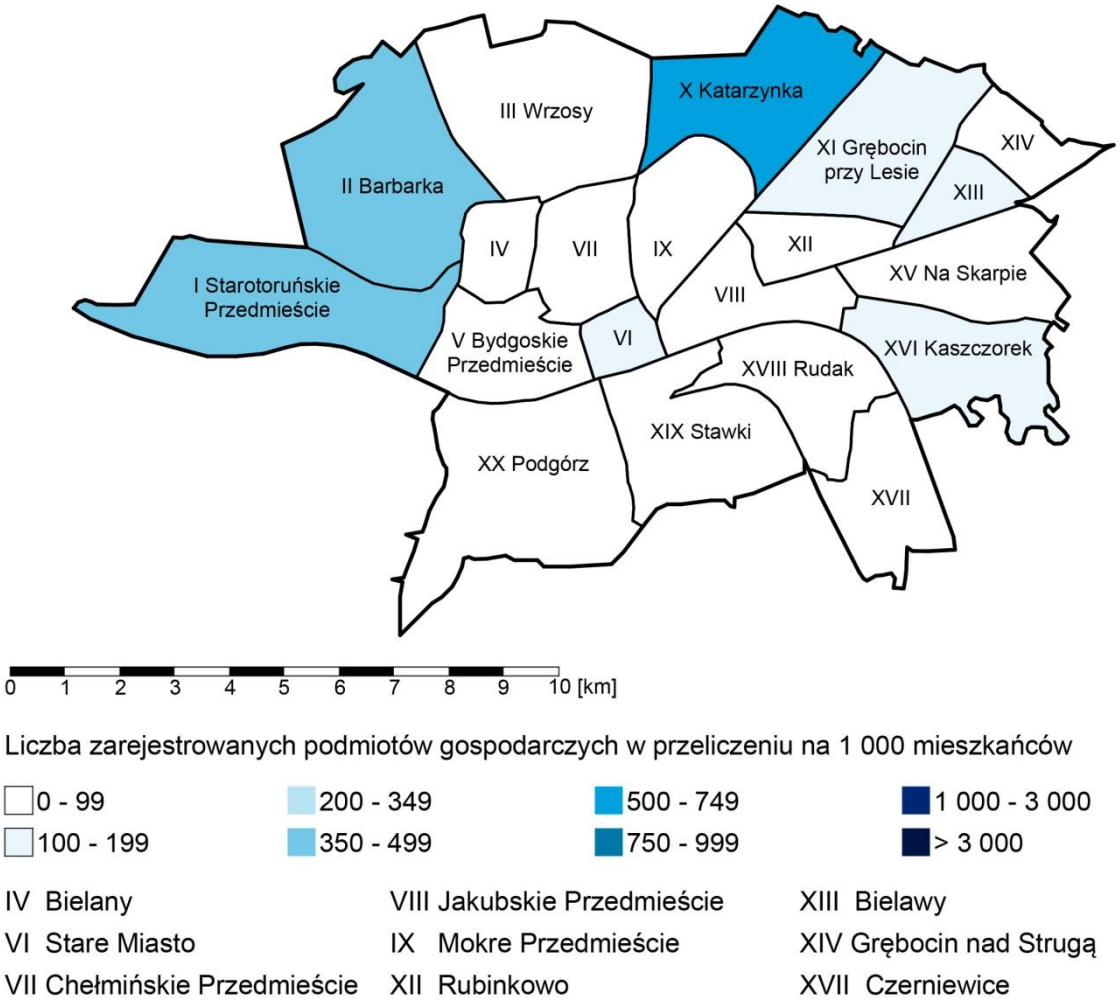
Mapa 22. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne danych Urzędu Miasta Bydgoszczy

W Toruniu najwięcej zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców zanotowano w dzielnicy Katarzynka, Barbarka, Starotoruńskie Przedmieście, jednakże są to obszary o niewielkiej liczbie ludności. Na obszarach o większej liczbie mieszkańców (tj. powyżej 1000 osób) najwięcej podmiotów gospodarczych odnotowano w Grębocinie Przy Lesie i na Starym Mieście.

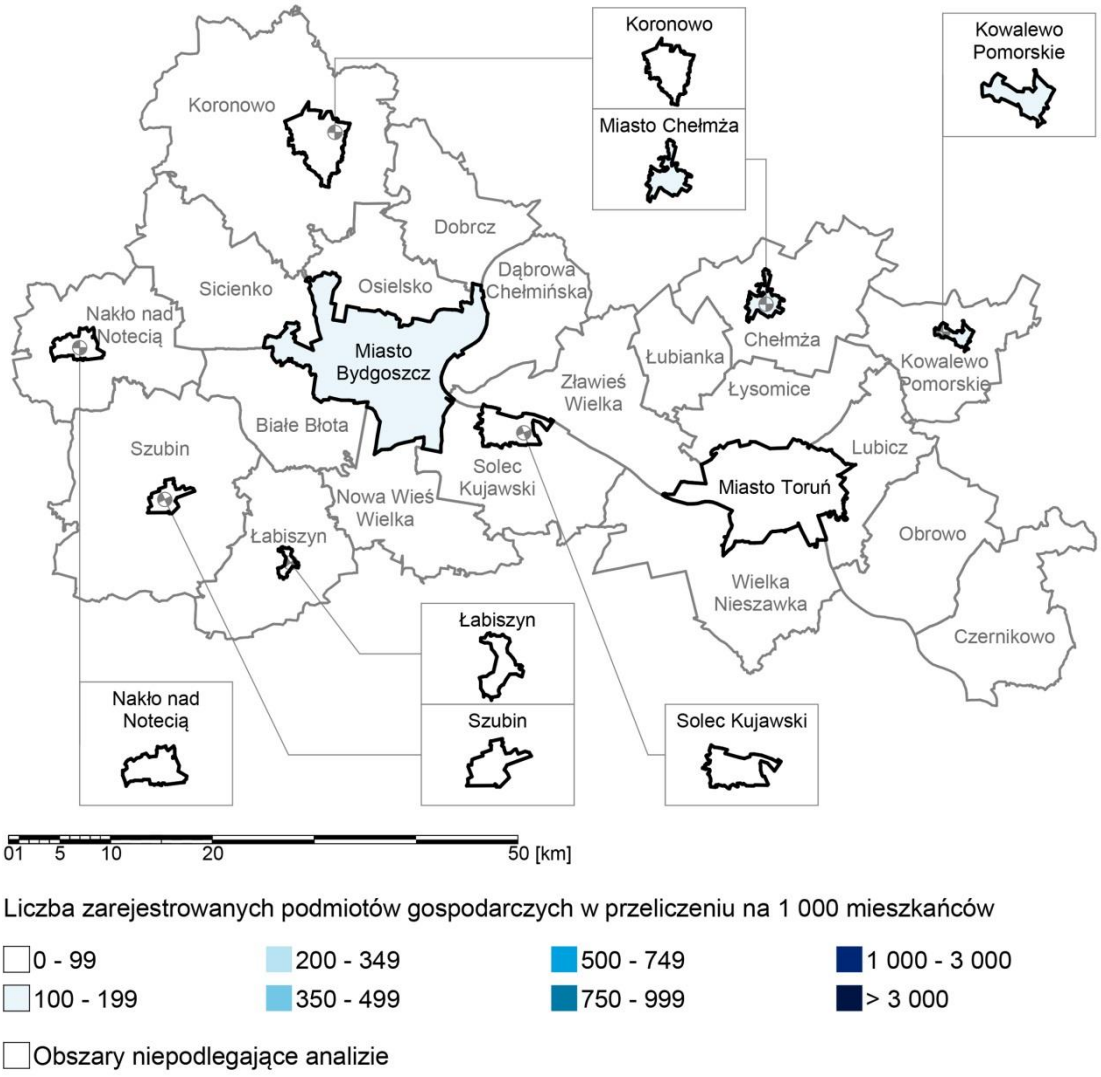
Mapa 23. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Torunia

W mniejszych miastach BTOF największy wskaźnik liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2012 r. występował w Chełmży (103 podmioty) i Kowalewie Pomorskim (100 podmiotów), natomiast najmniejszy w Koronowie (77 podmiotów).

Mapa 24. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Obserwacje i wnioski	
1	W miastach BTOF najwięcej podmiotów gospodarczych było zarejestrowanych w Bydgoszczy, tj. 66,5% ogółu podmiotów, następnie w Toruniu 23% i w mniejszych miastach 10,5%.
2	W Bydgoszczy najwięcej podmiotów gospodarczych było zarejestrowanych w Śródmieściu, Fordonie, na Wyżynach i na Szwederowie, w Toruniu natomiast, na Chełmińskim Przedmieściu, Bydgoskim Przedmieściu, na Rubinkowie i na Mokrym Przedmieściu. W mniejszych miastach BTOF najwięcej podmiotów działało w Nakle nad Notecią, Chełmży i Solcu Kujawskim.
3	W Bydgoszczy, analizując jednostki liczące powyżej 1% mieszkańców miasta, największą liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców zanotowano w Brdyujściu. W Toruniu wskaźnik ten był najwyższy w Grębocinie Przy Lesie i na Starym Mieście. W mniejszych miastach BTOF najwyższy wskaźnik liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców występował w Chełmży i Kowalewie Pomorskim.

4.1.2 Wyniki analizy – lista obszarów kryzysowych

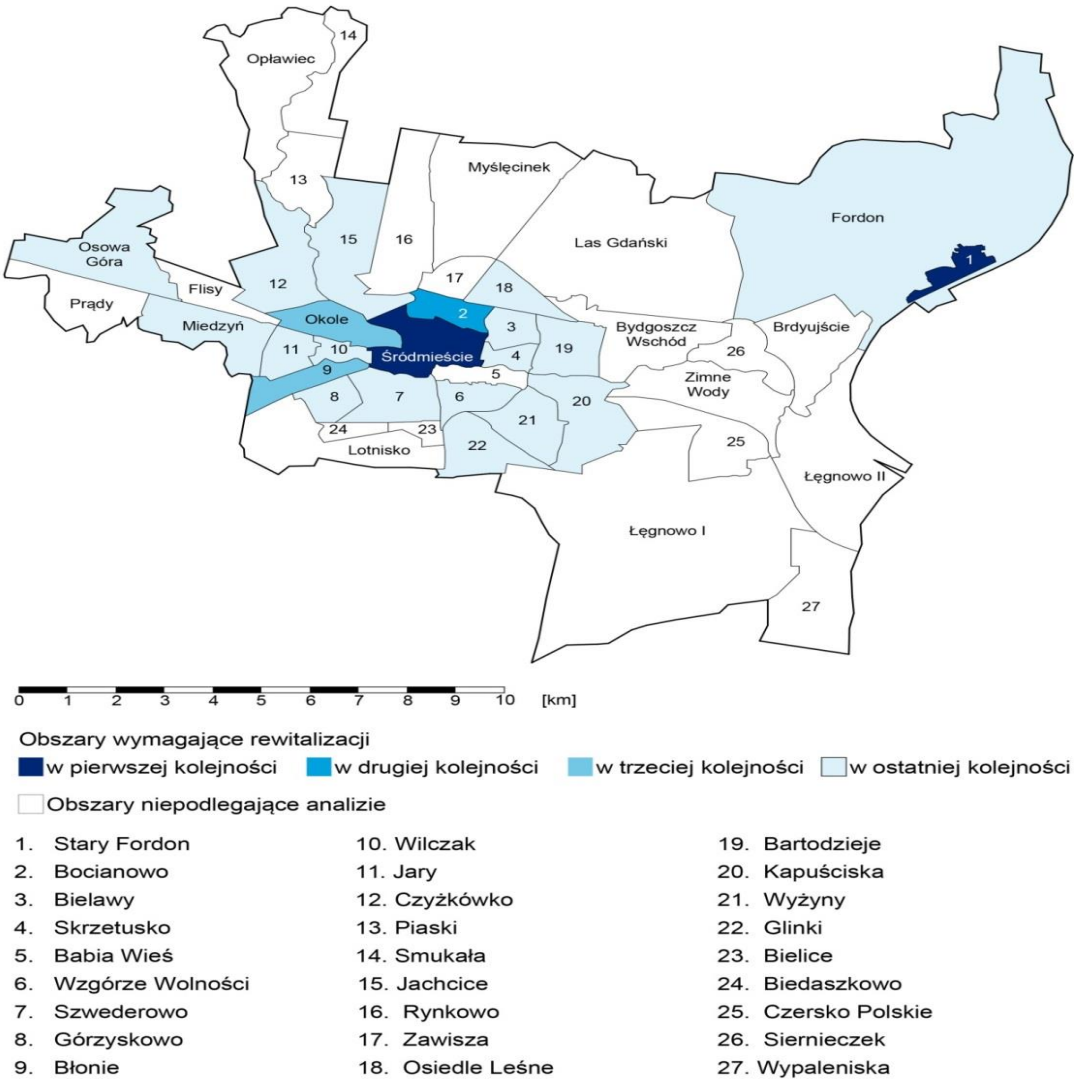
Dokonując określenia listy obszarów kryzysowych dla Bydgoszczy i Torunia ostatecznej analizie poddano jedynie jednostki urbanistyczne zamieszkiwane przez więcej niż 1% mieszkańców tych miast. Ma to na celu uniknięcie ewentualnych błędów statystycznych związanych z barkiem reprezentatywności poszczególnych zjawisk wynikającą z małej liczby mieszkańców poszczególnych obszarów[89].

Wyniki analizy wskaźników społeczno-gospodarczych dla Bydgoszczy wykazały, że:

- Obszarami najbardziej problemowymi są: **Stary Fordon i Śródmieście**
- Obszarem o niekorzystnych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych jest **Bocianowo**
- Oraz w dalszej kolejności: **Okole i Błonie**

Obszary wymagające rewitalizacji zostaną wskazane po dokonaniu syntezy analizy społeczno-gospodarczej i urbanistycznej.

Mapa 25. Obszary w Bydgoszczy wymagające rewitalizacji ze względów społeczno-gospodarczych

Źródło: Opracowanie własne

[89] Wyjątek stanowi Stary Fordon w Bydgoszczy, który uwzględniono w dalszych analizach ze względu na wielość i intensywność sytuacji kryzysowych występujących na tym obszarze.

Wskazane jednostki zostały uporządkowane ze względu na skalę problemów w nich występujących mierzoną wartościami poszczególnych, analizowanych wskaźników. W poniższej tabeli zaprezentowano negatywnie zjawiska oddziaływujące na ich sytuację społeczno-gospodarczą.

Stary Fordon

Na obszarze Starego Fordonu notuje się negatywne wskaźniki w odniesieniu do analizowanych jednostek, w pięciu na sześć kategorii, tj.: bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja, przestępczość oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Jeden z największych odsetek osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym
- Największy udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Największą liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Największą liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Największy odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Drugą co do wielkości liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Mniejszą od średniej liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Śródmieście

Na obszarze Śródmieścia notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w czterech na sześć kategorii, tj.: bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przestępczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Większy od średniej udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym oraz udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Jedną z największych liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jedną z największych liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jeden z największych odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Największą liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Największą liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Bocianowo

Na obszarze Bocianowa notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w trzech na sześć kategorii, tj.: bezrobocie, wykluczenie społeczne oraz edukacja.

Na obszarze tym odnotowano:

- Większy od średniej udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym
- Drugi co wielkości odsetek osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Drugą co do wielkości liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Drugą co do wielkości liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jeden z największych odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Większy od średniej liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Okole

Na obszarze Okola notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w czterech na sześć kategorii, tj.: bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Większy od średniej udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym
- Większy od średniej udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Jedną z większych liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Wyższą od średniej liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jeden z większych odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Jedną z największych liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w Przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Mniejszą od średniej liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Błonie

Na obszarze Błonia notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w trzech na sześć kategorii, tj.: demografia, bezrobocie oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Jeden z najmniejszych odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym oraz jeden z największych odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
- Większy od średniej udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym
- Jeden z największych odsetek osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Najmniejszą liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Poniższa tabela zawiera zestawienie kryteriów i wyliczonych wskaźników społeczno-gospodarczych, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi.

Tabela 10. Zestawienie wskaźników analizy społeczno-gospodarczej dla poszczególnych jednostek urbanistycznych Bydgoszczy (stan na 2012 r.)

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Demografia		Bezrobocie		Wykluczenie społeczne		Przestępczość	Edukacja		Przedsiębiorczość
		Udział liczby osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru	Liczba osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru	Udział liczby osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym	Udział liczby osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba osób w wieku 7-18 niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Udział liczby osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Bartodzieje	14,3%	**32,7%**	4,8%	43,9%	24,6	0,18	24,7	0,04	17,8%	118
2	Bielawy	14,3%	29,3%	9,1%	43,6%	39,8	0,31	20,9	0,16	22,1%	117
3	Błonie	**14,1%**	32,0%	7,9%	47,3%	31,3	0,42	17,5	0,00	26,0%	**59**
4	Bocianowo	19,3%	17,4%	8,8%	**50,6%**	135,2	1,53	21,9	0,17	**41,6%**	196
5	Czyżkowko	18,8%	17,4%	7,2%	40,2%	35,6	0,00	30,2	0,00	31,9%	165
6	Fordon	17,1%	13,3%	4,8%	37,6%	29,4	0,09	14,9	0,03	19,4%	71
7	Stary Fordon	16,6%	17,3%	11,8%	71,2%	**173,0**	**5,10**	35,2	0,00	42,5%	113
8	Glinki	16,8%	19,8%	4,5%	39,9%	14,7	0,18	26,3	0,00	22,1%	163
9	Górzyskowo	20,6%	16,0%	6,4%	41,5%	27,4	0,00	26,2	0,00	26,9%	96
10	Jachcice	17,6%	22,0%	6,2%	43,4%	82,5	0,00	23,2	0,00	30,3%	129
11	Jary	17,6%	22,2%	6,8%	43,8%	25,6	0,00	15,2	0,00	27,7%	173
12	Kapuściska	16,2%	28,0%	7,1%	41,3%	41,2	0,13	18,3	0,04	26,0%	101
13	Miedzyń	17,6%	18,7%	4,2%	39,1%	13,6	0,00	7,5	0,00	21,1%	155
14	Okole	19,3%	17,8%	8,1%	45,6%	89,6	0,73	18,4	0,27	39,3%	135
15	Osiedle Leśne	13,9%	30,5%	5,5%	43,6%	30,5	0,81	15,6	0,00	20,2%	162
16	Osowa Góra	20,1%	13,5%	5,6%	38,5%	20,0	0,15	2,4	0,07	16,4%	149
17	Skrzetusko	15,2%	30,3%	5,4%	46,9%	26,8	0,46	12,9	0,00	22,7%	239

18	Szwederowo	17,2%	21,0%	6,3%	43,4%	51,2	0,37	14,1	0,10	27,6%	91
19	Śródmieście	18,5%	17,9%	10,7%	46,8%	121,3	1,03	**92,3**	**0,29**	40,1%	254
20	Wilczak	20,0%	16,3%	**18,3%**	45,2%	73,4	0,75	29,1	0,00	38,0%	215
21	Wyżyny	15,5%	30,5%	5,4%	44,5%	19,5	0,14	12,5	0,14	20,2%	99
22	Wzgórze Wolności	16,4%	25,4%	6,2%	39,0%	31,7	0,28	19,7	0,28	21,0%	101
	Średnia	**17,1%**	**22,2%**	**7,3%**	**44,4%**	**51,7**	**0,58**	**22,7**	**0,07**	**27,3%**	**141**

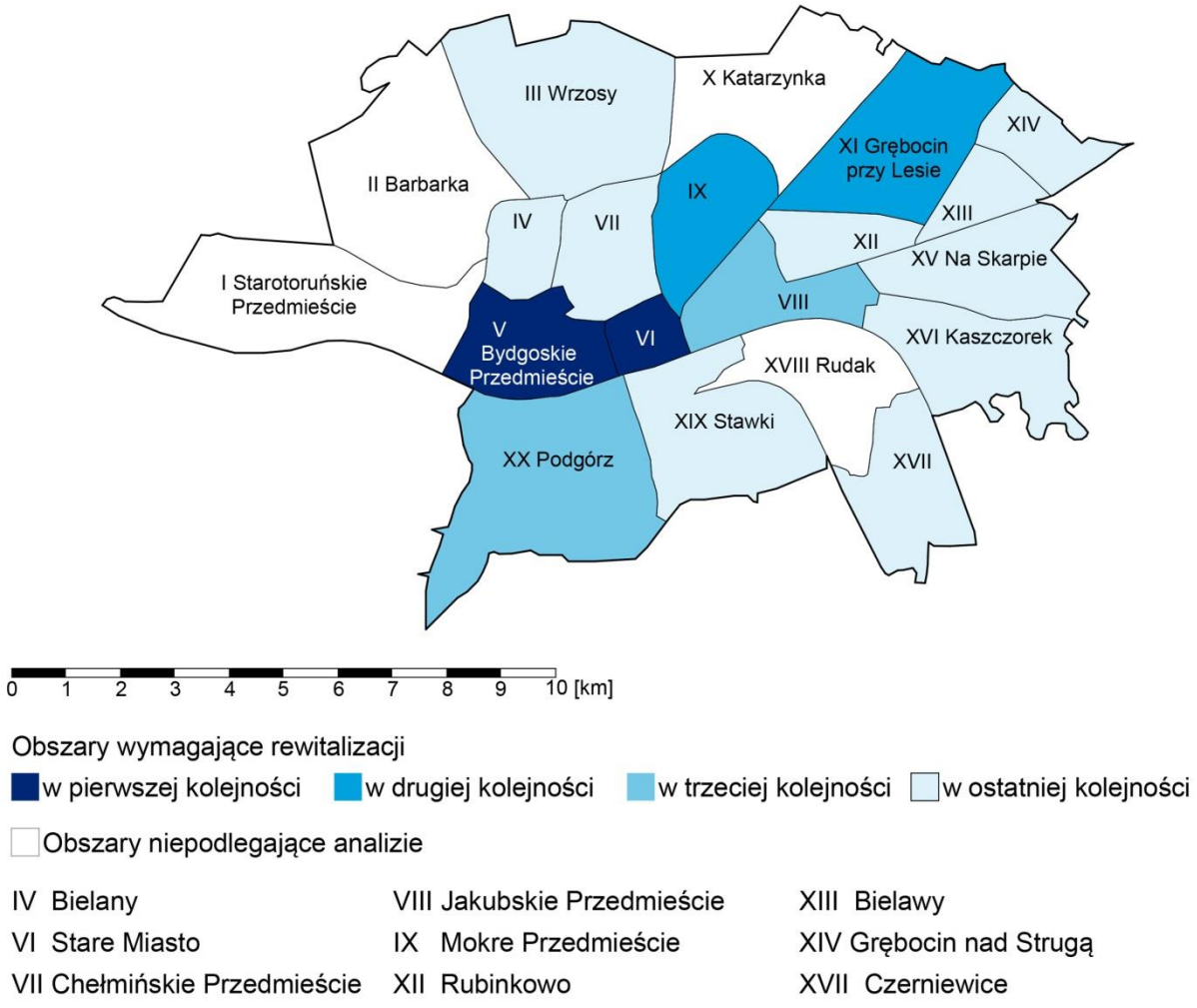
Źródło: Opracowanie własne

Wyniki analizy wskaźników społeczno-gospodarczych dla Torunia wykazały, że:

- Obszarami najbardziej problemowymi są: **Bydgoskie Przedmieście i Stare Miasto**
- Obszarami o niekorzystnych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych są: **Mokre Przedmieście i Grębocin przy Lesie**
- Oraz w dalszej kolejności: **Podgórz i Jakubskie Przedmieście**

Obszary wymagające rewitalizacji zostaną wskazane po dokonaniu syntezy analizy społeczno-gospodarczej i urbanistycznej.

Mapa 26. Obszary w Toruniu wymagające rewitalizacji ze względów społeczno-gospodarczych

Źródło: Opracowanie własne

Wskazane jednostki zostały uporządkowane ze względu na skalę problemów w nich występujących mierzoną wartościami poszczególnych, analizowanych wskaźników. W poniższej tabeli zaprezentowano negatywnie zjawiska oddziaływujące na ich sytuację społeczno-gospodarczą.

Bydgoskie Przedmieście

Na obszarze Bydgoskiego Przedmieścia notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, we wszystkich badanych kategoriach, tj.: demografia, bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja, przestępczość oraz przedsiębiorczość.
Na obszarze tym odnotowano:

- Jeden z mniejszych odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym oraz jeden z największych odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
- Większy od średniej udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym oraz udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Większą od średniej liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Największą liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Większy od średniej odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Większą od średniej liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jedną z najmniejszych wartości zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Stare Miasto

Na obszarze Starego Miasta notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w czterech na sześć kategorii, tj.: bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przestępczość. Na obszarze tym odnotowano:

- Jeden z największych odsetek osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym
- Największy udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Drugą co do wielkości liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jedną z największych liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jeden z największych odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Większą od średniej liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Największą liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Grębocin przy Lesie

Na obszarze Grębocina przy Lesie notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w czterech na sześć kategorii, tj.: bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przestępczość. Na obszarze tym odnotowano:

- Jeden z największych odsetek osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym
- Wyższy od średniej odsetek osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Największą liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jeden z największych odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Największą liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jedną z największych liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Mokre Przedmieście

Na obszarze Mokrego Przedmieścia notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w czterech na sześć kategorii, tj.: demografia, edukacja, przestępczość oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Jeden z najmniejszych odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym oraz największy w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
- Wyższy od średniej odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Drugą co do wielkości liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Większą od średniej liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Mniejszą od średniej liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Podgórz

Na obszarze Podgórza notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w czterech na sześć kategorii, tj.: bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przedsiębiorczość

Na obszarze tym odnotowano:

- Wyższy od średniej udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym oraz osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Jedną z największych liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Jedną z największych liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Drugi co do wielkości odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Jedną z najmniejszych wartości zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Jakubskie Przedmieście

Na obszarze Jakubskiego Przedmieścia notuje się negatywne wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych jednostek, w czterech na sześć kategorii, tj. : bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Większy od średniej udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym oraz osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Większą od średniej liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Większą od średniej liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Większy od średniej odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Mniejszą od średniej liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Poniższa tabela zawiera zestawienie kryteriów i wyliczonych wskaźników, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi.

Tabela 11. Zestawienie wskaźników analizy społeczno-gospodarczej dla poszczególnych jednostek urbanistycznych Torunia (stan na 2012 r.)

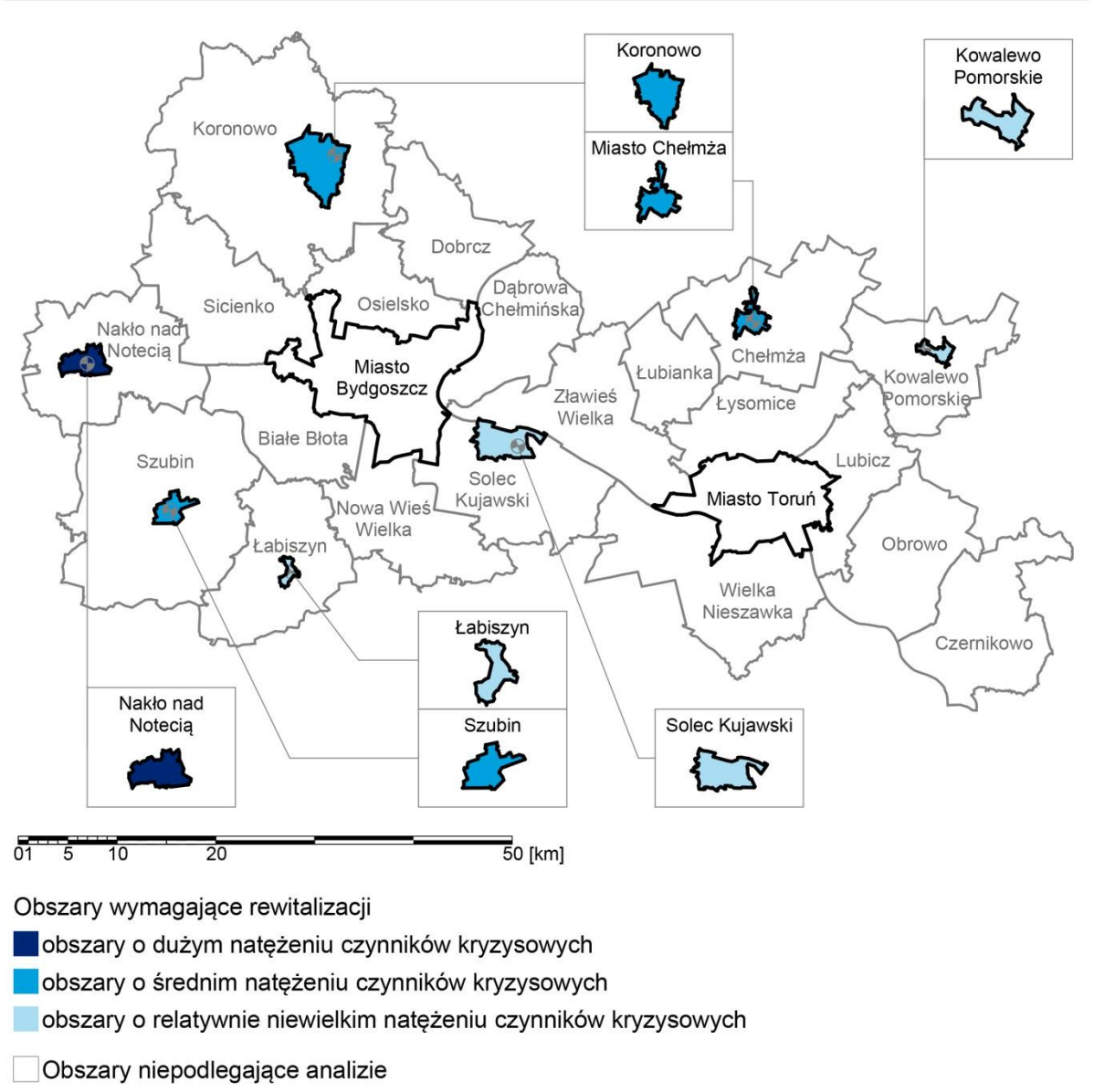
Lp	Nazwa jednostki urbanistycznej	Demografia		Bezrobocie		Wykluczenie społeczne		Przestępczość	Edukacja		Przedsiębiorczość
		Udział liczby osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru	Liczba osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru	Udział liczby osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym	Udział liczby osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonyc, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba osób w wieku 7-18 niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Udział liczby osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Bielany	19,1%	18,5%	7,8%	44,1%	15,8	2,66	41,9	0,00	29,1%	93
2	Bielawy	22,3%	16,0%	**13,8%**	36,7%	19,3	0,00	17,4	0,00	36,3%	105
3	Bydgoskie Przedmieście	16,8%	22,9%	9,4%	44,6%	36,0	**2,85**	27,9	0,28	40,5%	69
4	Chełmińskie Przedmieście	17,1%	21,0%	6,4%	45,2%	14,2	0,47	18,8	0,31	23,6%	86
5	Czerniewice	23,2%	12,0%	7,4%	43,9%	7,6	2,68	27,7	0,00	34,6%	87
6	Grębocin Nad Strugą	24,9%	9,6%	4,2%	30,4%	59,9	2,09	7,3	0,00	27,8%	65
7	Grębocin Przy Lesie	19,8%	17,5%	12,5%	44,7%	**77,4**	0,00	63,3	**1,28**	43,1%	196
8	Jakubskie Przedmieście	19,3%	13,7%	11,2%	44,8%	33,1	1,31	26,7	0,24	34,2%	80
9	Kaszczorek	21,3%	13,4%	4,0%	39,3%	7,3	0,00	11,6	0,00	27,9%	121
10	Mokre Przedmieście	15,5%	**29,2%**	7,5%	43,5%	28,5	0,52	30,8	0,78	34,2%	95
11	Na Skarpie	**15,3%**	18,0%	5,6%	42,2%	8,0	0,04	10,7	0,12	17,2%	**54**
12	Podgórz	22,0%	11,9%	9,5%	42,8%	59,0	2,12	15,5	0,42	47,3%	66
13	Rubinkowo	15,8%	23,2%	6,7%	42,0%	15,1	0,57	13,0	0,08	23,9%	60
14	Stare Miasto	19,2%	16,3%	12,1%	**48,2%**	61,4	2,24	**96,9**	0,60	**49,7%**	163

15	Stawki	20,0%	16,3%	6,2%	47,5%	21,0	0,12	18,9	0,12	28,3%	89
16	Wrzosy	20,1%	15,7%	6,2%	41,9%	19,7	0,08	13,4	0,23	26,8%	92
Średnia		**19,5%**	**17,2%**	**8,2%**	**42,6%**	**30,2**	**1,11**	**27,6**	**0,28**	**32,8%**	**95**

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie wyliczeń przeprowadzonych dla mniejszych miast BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) na poniższej mapie zaprezentowano poziom natężenia czynników kryzysowych zdiagnozowanych na ich obszarze na podstawie analizy społeczno-gospodarczej.

Mapa 27. Poziom natężenia czynników kryzysowych w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w aspekcie społeczno-gospodarczym

Źródło: Opracowanie własne

W poniższej tabeli dla wyszczególnionych miast wyróżniono negatywne zjawiska oddziaływujące na ich sytuację społeczno-gospodarczą. Z racji wielkości miast mniejszych obszaru funkcjonalnego (tj. innych niż miasta rdzenia) miasta te rozpatrywanie są jako jednostki urbanistyczne. W związku z powyższym wartości poszczególnych wskaźników odniesiono do średniej wartości dla wszystkich tych miast.

Nakło nad Notecią

Na obszarze Nakła nad Notecią notuje się niekorzystne wartości wskaźników, we wszystkich badanych kategoriach, tj.: demografia, bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja, przestępczość oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Wysoki udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
- Znaczny odsetek osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym oraz udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Wysoką liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Znaczny odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Dużą liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Małą liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Koronowo

Na obszarze Koronowa notuje się negatywne wskaźniki, w trzech na sześć kategorii: wykluczenie społeczne, edukacja oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Znaczną liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Wysoki odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Znaczną liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Małą liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Szubin

Na obszarze Szubina notuje się negatywne wskaźniki, w czterech na sześć kategorii: demografia, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przedsiębiorczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Mały odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym oraz większy odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
- Dużą liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Znaczą liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Znaczną liczbę osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Niewielką liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Chełmża

Na obszarze Chełmży notuje się negatywne wskaźniki, w czterech na sześć kategorii: bezrobocie, wykluczenie społeczne, edukacja oraz przestępczość.

Na obszarze tym odnotowano:

- Wysoki odsetek osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym
- Dużą liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Dużą liczbę wyroków eksmisyjnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Znaczny odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych
- Dużą liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Łabiszyn

Na obszarze Łabiszyna notuje się negatywne wskaźniki, w trzech na sześć kategorii: bezrobocie, edukacja oraz przestępczość

Na obszarze tym odnotowano:

- Wysoki udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych
- Dużą liczbę osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
- Dużą liczbę przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru

Kowalewo Pomorskie

Na obszarze Kowalewa Pomorskiego notuje się negatywne wskaźniki, w dwóch na sześć kategorii: demografia oraz bezrobocie.

Na obszarze tym odnotowano:

- Niższy odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym oraz wyższy odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
- Wysoki odsetek osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym

Solec Kujawski

Na obszarze Solca Kujawskiego notuje się negatywne wskaźniki, w dwóch na sześć kategorii: demografia oraz wykształcenie.

Na obszarze tym odnotowano:

- Znaczny odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru
- Wysoki odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych

Poniższa tabela zawiera zestawienie kryteriów i wyliczonych wskaźników społeczno-gospodarczych, na podstawie których zdiagnozowano stopień natężenia występujących zjawisk kryzysowych w aspekcie społeczno-gospodarczym.

Tabela 12. Zestawienie wskaźników analizy społeczno-gospodarczej dla mniejszych miast BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem; stan na 2012 r.)

Lp.	Nazwa miasta	Demografia		Bezrobocie		Wykluczenie społeczne		Przestępczość	Edukacja		Przedsiębiorczość
		Udział liczby osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru	Liczba osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru	Udział liczby osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym	Udział liczby osób długotrwale bezrobotnych w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Liczba osób w wieku 7-18 niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru	Udział liczby osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych ogółem	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1.	Chełmża	19,3%	15,8%	**15,8%**	47,0%	87,8	**1,00**	59,7	0,13	33,6%	103
2.	Koronowo	**18,8%**	14,9%	10,9%	52,9%	62,7	0,62	27,8	0,53	28,4%	**77**
3.	Kowalewo Pomorskie	**18,8%**	17,6%	14,5%	46,4%	41,0	0,00	17,8	0,00	24,9%	100
4.	Łabiszyn	19,1%	14,0%	11,4%	**54,0%**	93,5	0,00	**77,5**	0,00	26,6%	95
5.	Nakło nad Notecią	19,0%	**18,5%**	11,8%	52,4%	56,6	0,98	56,6	0,16	30,6%	89
6.	Solec Kujawski	19,4%	17,1%	6,6%	37,9%	51,5	0,51	24,1	0,13	**35,2%**	93
7.	Szubin	**18,8%**	17,1%	10,2%	42,6%	**106,6**	0,53	41,5	**0,63**	22,3%	82
	Średnia	**19,0%**	**16,4%**	**11,6%**	**47,6%**	**71,4**	**0,52**	**43,5**	**0,23**	**28,8%**	**91**

Źródło: Opracowanie własne

4.2. PODSYSTEM URBANISTYCZNY

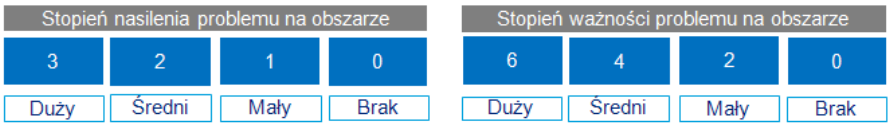
4.2.1. Analiza urbanistyczna

Analizie urbanistycznej poddano obszar Bydgoszczy i Torunia oraz 7 mniejszych miast wchodzących w skład Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego. W przypadku Bydgoszczy i Torunia ze względu na jakościowy charakter przeprowadzonej analizy oraz uwzględniając wyniki analizy społeczno-gospodarczej, diagnoza zawężona została do obszarów zamieszkiwanych przez więcej niż 1% mieszkańców tych miast.

Dla każdego obszaru określono dwa rodzaje problemów, które z kolei zostały ocenione i skwantyfikowane wg. poniższych kryteriów:

Obszary zdegradowanej struktury miejskiej	
Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, działki nieużytkowe, odłogi miejskie	
Zdegradowane przestrzenie publiczne	Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne
	Zniszczone place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne
Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty objęte ochroną konserwatorską	
Zasoby mieszkalnictwa wymagające rewitalizacji	
Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)	
Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)	
Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji	Osiedlowa infrastruktura drogowa
	Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej

Do oceny poszczególnych kategorii zastosowano poniższą skalę:

Analiza struktury miejskiej

Bydgoszcz

Obszarem o największej koncentracji negatywnych zjawisk związanych ze stanem struktury miejskiej jest Śródmieście, Stary Fordon, Bocianowo, Okole, dalej także Wilczak, Szwederowo i Jachcice.

Zdegradowane obiekty i obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne wiążą się przede wszystkim z funkcją produkcyjną miasta. Główne obszary aktywności gospodarczej miasta to tereny zlokalizowane w jego wschodniej i częściowo w zachodniej części. Charakteryzują się one mniejszą koncentracją zabudowy i zaludnienia. W jednostkach tych występują też w mniejszym lub w większym stopniu zdegradowane obszary i obiekty. Zjawiskiem szczególnie niekorzystnym dla wizerunku miasta są obszary poprodukcyjne zlokalizowane w strefie śródmiejskiej, tj. Śródmieście, Bocianowo, Okole. Negatywnym zjawiskiem jest także występowanie podobnych obiektów i obszarów na terenach o większej koncentracji ludności i bardziej zwartej zabudowie, takich jak m. in. Szwederowo czy Osiedle Leśne. Wśród jednostek o mniejszej koncentracji zaludnienia istotny problem z terenami poprzemysłowymi czy poeksploatacyjnymi można zauważyć na Jachcicach i Czyżkówku.

Strefa śródmiejska charakteryzuje się także znaczną koncentracją obiektów dziedzictwa kulturowego. W pozostałych jednostkach obiekty takie, poza stanowiskami archeologicznymi, występują w dużo mniejszym stopniu. To właśnie głównie w strefie śródmiejskiej znajdują się zaniedbane obiekty dziedzictwa kulturowego. W szczególności występują one w obszarze Śródmieścia oraz w pewnym stopniu na Bocianowie. Obiekty takie zlokalizowane są również w obrębie Starego Fordonu.

W aspekcie terenów rekreacyjno-wypoczynkowych należy stwierdzić, że ich układ na terenie miasta jest nierównomierny. W wielu rejonach miasta istnieje poważne niedoinwestowanie w tym zakresie. Zauważalne są także braki w skomunikowaniu istniejącej bazy obszarów i obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych.

Największa koncentracja terenów zieleni urządzonej ma miejsce w obszarze śródmiejskim. Głównie występują one w jednostkach takich jak: Śródmieście, na granicy jednostek Okole - Wilczak - Miedzyń (teren Starego Kanału Bydgoskiego) oraz na granicy Szwederowa i Śródmieścia. Jednostki urbanistyczne położone na peryferiach są na ogół bardzo ubogie w zieleń urządzoną lub nie posiadają jej wcale. Potrzeby w zakresie zieleni i terenów rekreacji są w pełni zaspokojone w jednostkach: Błonie, Fordon (część południowa), Śródmieście, Okole, Wilczak. Znaczny potencjał i zarazem deficyty widoczne są w zagospodarowaniu na cele rekreacyjno-wypoczynkowe pasma zlokalizowanego wzdłuż Kanału Bydgoskiego i rzeki Brdy.

Na obszarze Śródmieścia zaobserwować można zaniedbane przestrzenie publiczne wraz z budynkami znajdującymi się w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej - są to obszary szczególnie wartościowe, przeznaczone do bezwzględnego zachowania, jak np. cały obszar Starego Miasta ze Starym Rynkiem. W samym Śródmieściu występują także, wpływające negatywnie na jego wizerunek, zdegradowane obiekty i obszary poprzemysłowe. Śródmieście wyróżnia się też negatywnie pod względem liczby zaniedbanych obiektów zabytkowych a także występuje tu nierównomierny układ przestrzenny terenów przeznaczonych do rekreacji oraz relatywnie wysoki poziom ich degradacji.

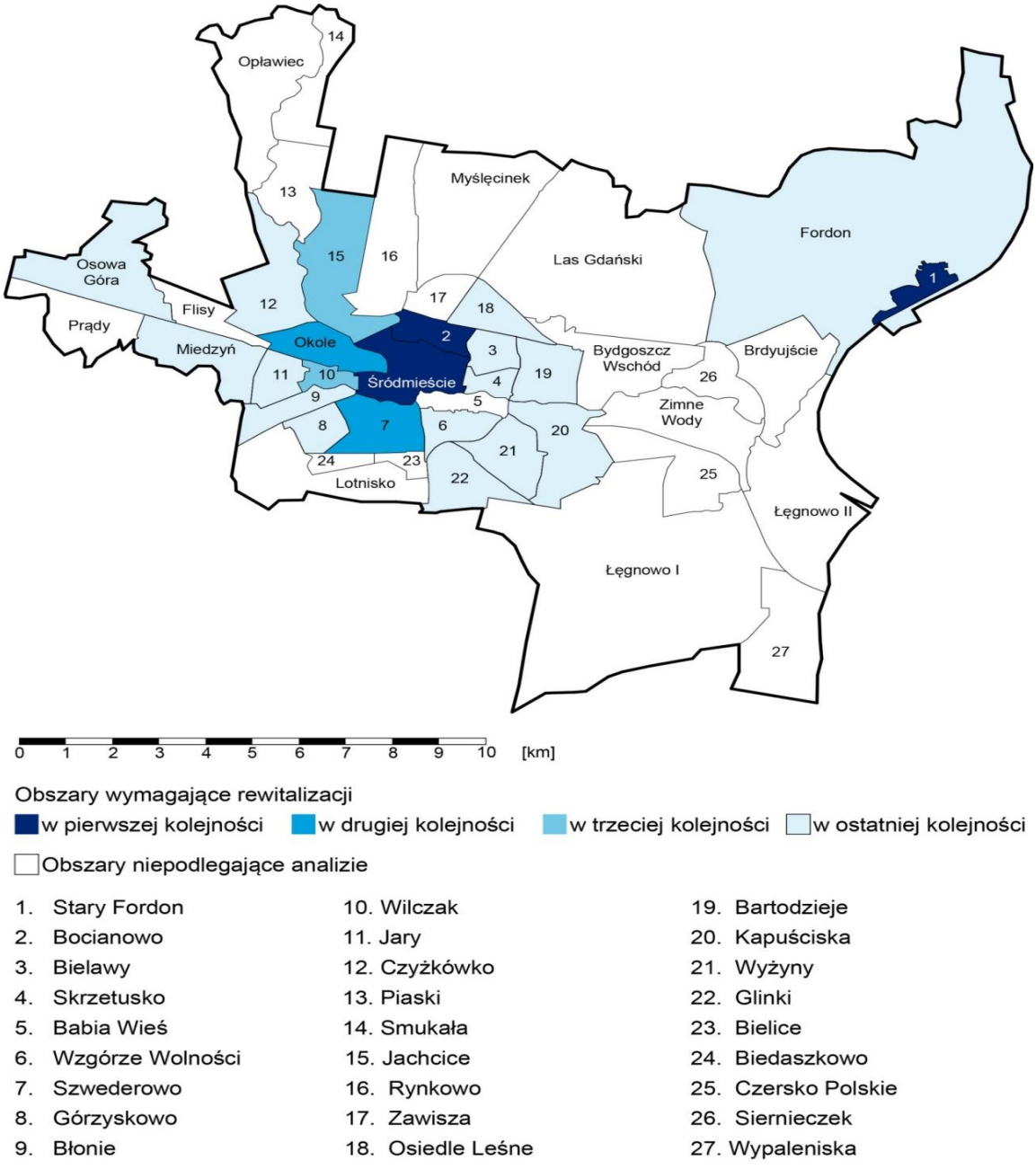
Stary Fordon jest natomiast obszarem o dobrze zachowanej historycznej strukturze przestrzennej, jednakże stan przestrzeni publicznych wykazuje się znacznym stopniem zdegradowania i wymaga podjęcia pilnej interwencji. Obszar ten znajduje się w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej. Na terenie jednostki znajdują się także wymagające odnowienia obiekty dziedzictwa kulturowego.

Bocianowo – podobnie jak Śródmieście objęte jest strefą ochrony konserwatorskiej, w ramach której znajdują się obszary ze znacznym udziałem elementów historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych. Na obszarze Bocianowa zdiagnozowano wymagające interwencji obiekty i obszary poprzemysłowe, przestrzenie publiczne oraz wymagające odnowienia obiekty dziedzictwa kulturowego. Ponadto występuje tu przeciążenie istniejącej bazy obiektów sportowych oraz zdegradowany obszar zieleni usytuowany w północno wschodniej części jednostki.

Obszar Okola i Wilczaka to podobnie jak Śródmieście i Bocianowo tereny objęte ochroną konserwatorską. Są to obszary lokalizacji obiektów poprzemysłowych i obszarów do zagospodarowania. Wymagana jest tu także poprawa zagospodarowania istniejących terenów zieleni.

Na terenie Szwederowa zlokalizowane są niezagospodarowanie obiekty poprzemysłowe. Diagnozuje się też potrzeby związane z urządzeniem zieleni i zagospodarowaniem istniejących terenów.

Mapa 28. Obszary zdegradowanej struktury miejskiej w Bydgoszczy

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 13. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy (stan na 2014 r.)

Lp.	Dzielnica	KATEGORIE								SUMA
		Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)		Zdegradowane przestrzenie publiczne				Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty ujęte ochroną konserwatorską		
				Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne		Zniszczone place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne				
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		a	b	c	d	E	f	G	H	a+b+(c+d)/2+(e+f)/2+g+h
1	Stary Fordon	2	6	3	6	2	4	3	6	24,5
2	Śródmieście	2	4	3	6	3	6	3	6	24
3	Bocianowo	2	6	2	4	2	4	3	6	23
4	Okole	2	4	2	4	2	4	3	6	21
5	Szwederowo	2	4	2	6	2	4	1	4	18
6	Wilczak	0	0	2	6	1	4	2	4	12,5
7	Jachcice	2	4	1	2	1	2	1	2	12
8	Fordon	1	4	2	4	1	2	0	0	9,5
9	Czyżkówko	2	4	1	4	0	0	0	0	8,5
10	Wzgórze Wolności	1	2	2	6	1	2	0	0	8,5
11	Bielawy	**0**	**0**	**1**	4	1	2	1	2	7
12	Wyżyny	0	0	2	6	1	2	0	0	5,5
13	Górzyskowo	0	0	1	2	0	0	1	2	4,5
14	Kapuściska	0	0	2	4	1	2	0	0	4,5
15	Miedzyń	0	0	2	4	1	2	0	0	4,5
16	Osiedle Leśne	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
17	Osowa Góra	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
18	Bartodzieje	0	0	2	4	0	0	0	0	3
19	Błonie	0	0	1	2	1	2	0	0	3
20	Jary	0	0	2	4	0	0	0	0	3
21	Skrzetusko	0	0	1	2	1	2	0	0	3
22	Glinki	1	0	1	2	0	0	0	0	2,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z interesariuszami i wyniku ankiet

Toruń

W Toruniu obszarami szczególnie zdegradowanymi pod względem urbanistycznym są dzielnice: Stare Miasto, Bydgoskie Przedmieście, Podgórz, Jakubskie Przedmieście, Chełmińskie Przedmieście oraz Mokre Przedmieście. Występuje w nich zarówno duże nasycenie zabytkami (zwłaszcza na Starym Mieście, na Bydgoskim Przedmieściu oraz w centrum Podgórza), jak i spora powierzchnia terenów poprzemysłowych, powojskowych oraz zaniedbanych przestrzeni publicznych, które wymagają interwencji. Zarówno Bydgoskie Przedmieście, Jakubskie Przedmieście, Chełmińskiej Przedmieście, jak i Mokre Przedmieście leżą w pobliżu Starego Miasta. W niedalekim jego sąsiedztwie leży także Podgórz (graniczący przez Wisłę). Obszary te ze względu na podobny charakter zabudowy wykazują spójność problemową.

Wiele terenów rekreacyjno-wypoczynkowych na terenie miasta wymaga pilnych działań naprawczych. Konieczne jest zagospodarowanie części terenów zieleni wokół Starego Miasta - znaczny i niewykorzystany potencjał mają Staw Kaszownik oraz tereny w okolicy dworca autobusowego. To samo dotyczy Zamku Dybowskiego na Podgórzu oraz całej Kępy Bazarowej leżącej na lewobrzeżu. Na terenie miasta, w sąsiedztwie terenów mieszkaniowych, występuje wiele odłogów miejskich i terenów zieleni, które z powodzeniem mogłyby zostać zagospodarowane na cele rekreacyjno-sportowe.

Można tu wymienić np. tereny z zielenią nieurządzoną oraz laskami na Bielanach pomiędzy Szpitalem Wojewódzkim a Uniwersytetem Mikołaja Kopernika, tereny wokół Strugi Toruńskiej, na Sarym Mieście i Mokrym Przedmieściu, rejon Portu Drzewnego na terenie Starotoruńskiego Przedmieścia, obszary pokolejowe na terenie Chełmińskiego Przedmieścia. Właściwie w każdej dzielnicy miasta wymiany wymaga wyposażenie placów zabaw. Niektóre z jednostek urbanistycznych Torunia mają ograniczony dostęp do obiektów usługowych, administracyjnych, kulturalnych, społecznych, edukacyjnych i sportowych. Są to przede wszystkim obszary zlokalizowane na peryferiach miasta - Gręboc in Przy Lesie, Gręboc in nad Strugą, Czerniewice.

Na terenie prawie całego miasta ulokowane są zabytkowe forty oraz schrony, tworzące pierścień forteczny Twierdzy Toruń. Część z nich została zagospodarowana, inne wymagają rewitalizacji.

Degradacja struktury urbanistycznej na terenie Starego Miasta zaczęła następować już na przełomie XIX i XX wieku, kiedy na skutek głodu mieszkaniowego zagęszczono wiele parceli i powstała nieregularna, chaotyczna zabudowa. Obecnie, na terenie Starego Miasta można obserwować z jednej strony koncentrowanie się usług takich jak bankowość, gastronomia, z drugiej strony odpływ mieszkańców oraz zanik funkcji handlowej. Wiele kamienic, zwłaszcza tych zlokalizowanych przy mniej uczęszczanych ulicach, stanowi pustostany. Zdegradowaną, historyczną zabudowę przemysłową i wojskową o bardzo dużym potencjale rozwoju można zaobserwować we wschodniej i północnej części dzielnicy tzw. Wilhelmstadt. Na skutek XIX–wiecznych inwestycji militarnych w Twierdzę Toruń, wokół wewnętrznego pierścienia fortecznego Starego Miasta powstał kompleks koszarów - dotychczas tylko część z terenów powojskowych została zmodernizowana i zaadaptowana na cele usługowe. Struktura urbanistyczna Bydgoskiego Przedmieścia, pomimo prób wprowadzania funkcji przemysłowej i wojskowej zachowała charakter dzielnicy mieszkaniowej, uzupełnianej funkcją rekreacyjną i usługową. W okresie powojennym wiele zabytkowych budynków uległo stopniowej degradacji. Na obszarze tej jednostki zaobserwować można niedostateczne zagospodarowanie przestrzeni publicznych (terenów zieleni i rekreacyjnych, deptaki, place) oraz miejscowy zły stan techniczny infrastruktury drogowej, w tym problem z przepustowością ulic, miejscami do parkowania oraz bezpieczeństwem pieszych i rowerzystów.

W dzielnicy Jakubskie Przedmieście znajduje się natomiast obszar poprzemysłowy wpływający niekorzystnie na otoczenie. Są to ruiny dawnych zakładów mięsnych Tormięs, blisko 4-hektarowy obszar, który ma zostać zlicytowany.

Mokre Przedmieście jest obszarem, który właściwie nie posiada większych terenów zieleni. W jednostkach tych mimo podejmowanych działań ciągle jednak wiele obszarów wymaga interwencji.

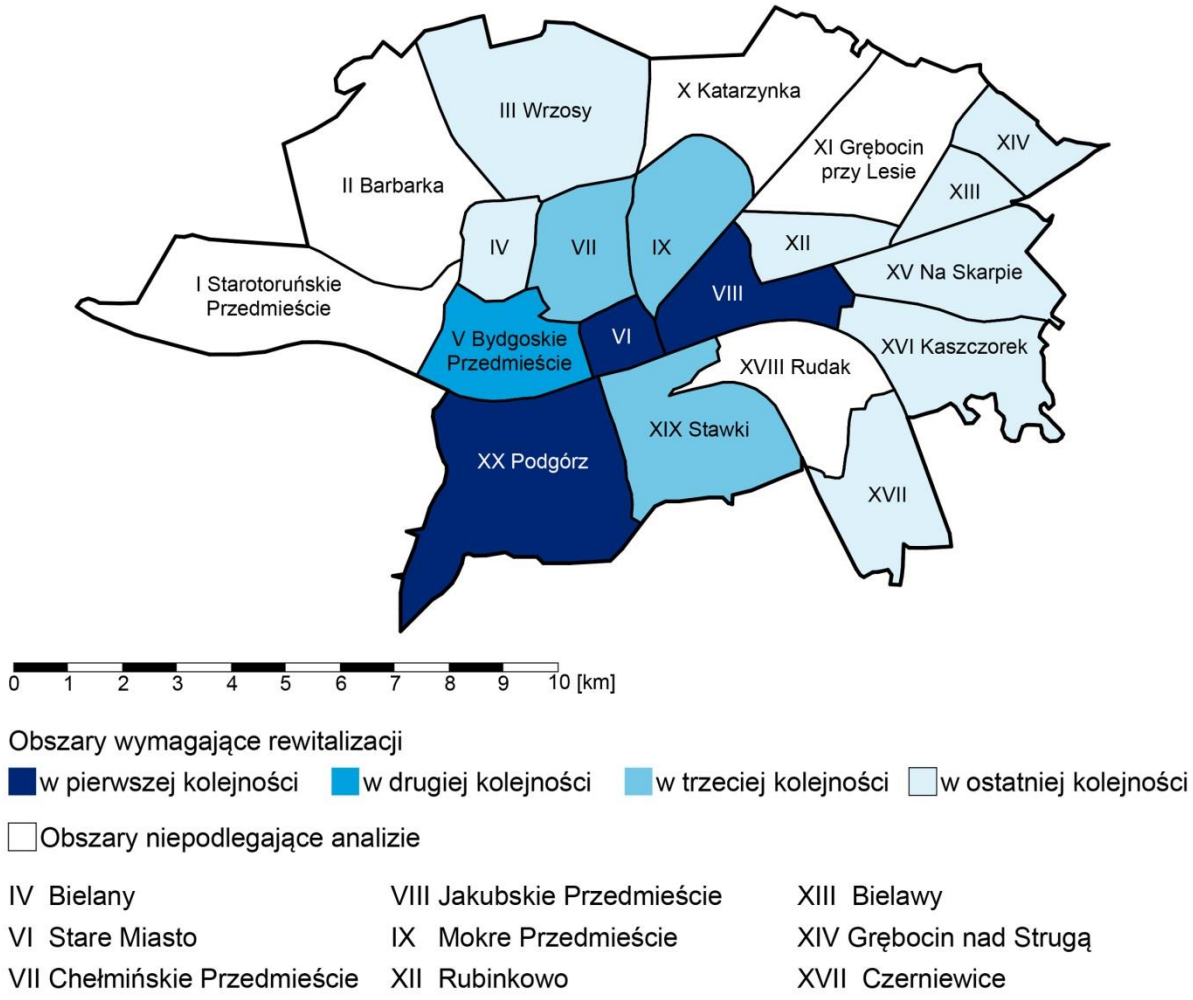
Wzmożona urbanizacja powojenna na terenie lewobrzeżnego Torunia poskutkowała powstawaniem zakładów przemysłowych, zwłaszcza w dzielnicy Podgórz. Kompleks zrujnowanej gazowni i stacji wodociągowej z wieżą ciśnień oraz hale lokomotywowni należą do potencjalnie najcenniejszych. Jednostka tak wymaga odnowy zarówno terenów zieleni jak i budynków użyteczności publicznej.

Dużym potencjałem rozwojowym dysponuje dzielnica Stawki. Jej południowa oraz wschodnia część są słabo zagospodarowane, struktura urbanistyczna ma charakter szczątkowy. Sporym ograniczeniem w rozwoju dzielnicy są zamknięte tereny kolejowe od północy oraz zamknięte tereny wojskowe od zachodu.

W niektórych dzielnicach Torunia następują pozytywne zmiany w strukturze urbanistycznej. We wschodniej części dzielnicy Wrzosy można obserwować postępujący proces zagospodarowywania do niedawna zamkniętych terenów po jednostce wojskowej Armii Radzieckiej – powstaje tu duże osiedle mieszkaniowe o przemyślanej strukturze urbanistycznej tzw. Osiedle Jar.

W obrębie Starotoruńskiego Przedmieścia, którego podstawową funkcją w XX w była funkcja przemysłowa, obserwuje się przeobrażenie terenów poprzemysłowych na cele usługowe i rekreacyjne.

Mapa 29. Obszary zdegradowanej struktury miejskiej w Toruniu

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 14. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w jednostkach urbanistycznych Torunia (stan na 2014 r.)

Lp.	Dzielnica	KATEGORIE								SUMA
		Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)		Zdegradowane przestrzenie publiczne				Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty ujęte ochroną konserwatorską		
				Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne		Zniszczone place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne				
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		a	b	c	d	E	f	g	H	a+b+(c+d)/2+(e+f)/2+g+h
1	Stare Miasto	3	6	2,5	6	3	6	3	6	26,75
2	Jakubskie Przedmieście	3	6	2,5	5	2	6	2	6	24,75
3	Podgórz	3	6	2	6	2	4	2	6	24
4	Bydgoskie Przedmieście	1	6	2	5	2	6	2	6	22,5
5	Mokre Przedmieście	3	6	2	4	1	2	1	4	18,5
6	Chełmińskie Przedmieście	1	6	1	3	1	4	2	4	17,5
7	Stawki	2	4	2	4	1	2	2	4	16,5
8	Wrzosy	2	2	1,5	3	0	0	1	4	11,25
9	Na Skarpie	0	0	2	5	2	4	1	2	9,5
10	Bielany	0	0	1,5	3	2	6	1	2	9,25
11	Rubinkowo	0	0	1	4	1	4	1	2	8
12	Gręboc in Przy Lesie	2	4	0,5	3	0	0	0	0	7,75
13	Bielawy	0	0	2	4	0	0	0	0	3
14	Gręboc in Nad Strugą	0	0	0,5	4	0	0	0	0	2,25
15	Kaszczorek	0	0	0,5	3	0	0	0	0	1,75
16	Czerniewice	0	0	0,5	2	0	0	0	0	1,25

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z interesariuszami i wyniku ankiet

Mniejsze miasta

Problemy w obszarze zdegradowanej struktury miejskiej, które zidentyfikowano w mniejszych miastach BTOF zostały przedstawione w poniższej tabeli.

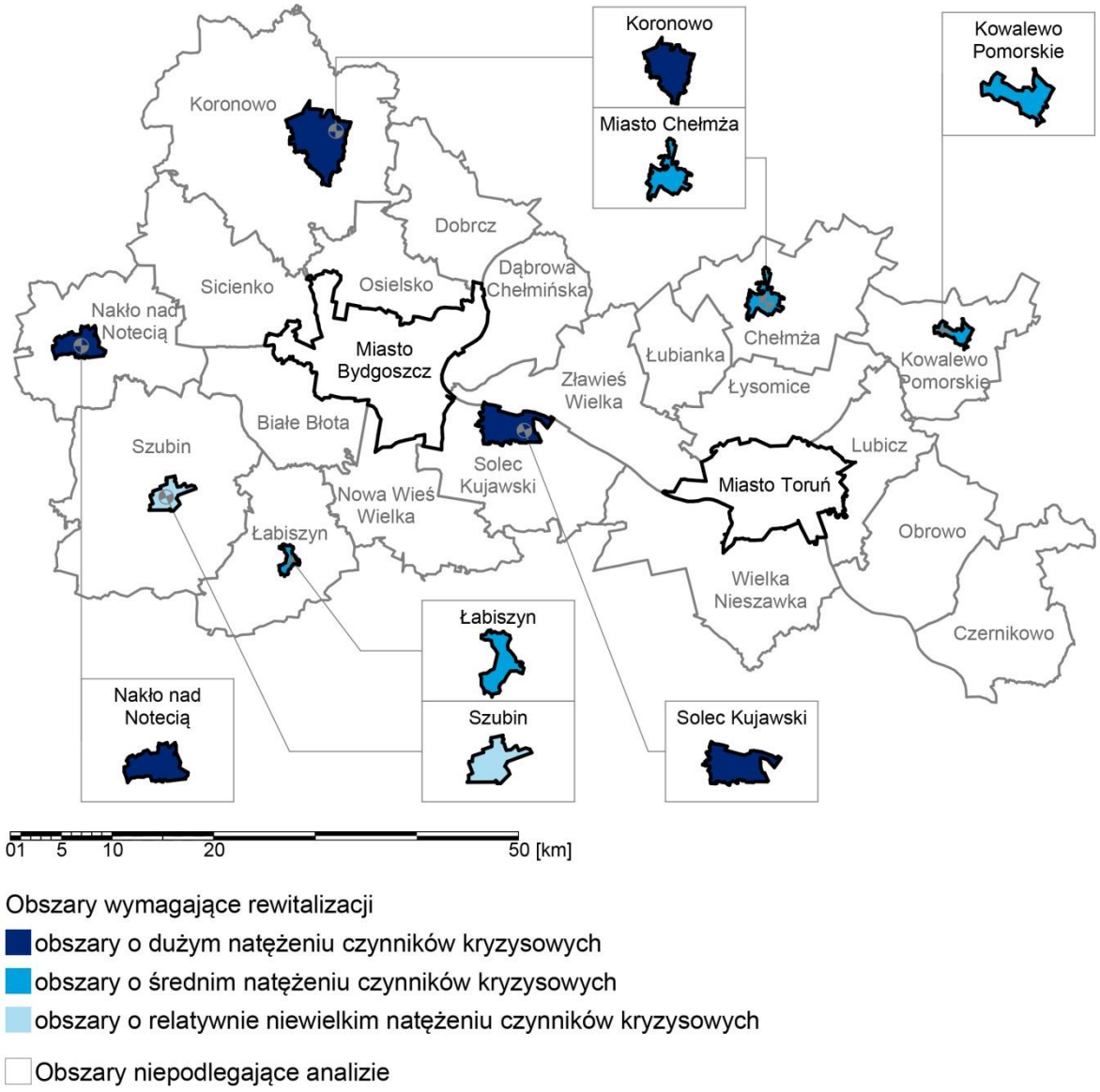
Chełmża
• Występowanie obszarów, które wskutek braku zagospodarowania oraz stopniowej degradacji zostały wyłączone z użytkowania • Zły stan techniczny budynków użyteczności publicznej (w szczególności szkół) • Niszczejąca infrastruktura należąca do PKP (dworzec kolejowy) • Braki w infrastrukturze sportowo-rekreacyjnej (w szczególności szkolnych boisk i sal gimnastycznych) • Stopniowa degradacja istniejących terenów zieleni • Niewielkie powierzchnie terenów zieleni w centrum i występowanie terenów nieuporządkowanej zieleni miejskiej wokół jeziora Chełmżyńskiego • Niedostateczne zagospodarowanie plaż nad Jeziorem Chełmżyńskim pod funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe • Niszczejące zabytki w szczególności w centralnej, reprezentacyjnej części miasta • Niezadowalający stan dróg lokalnych
Koronowo
• Degradacja części budynków i zniszczone otoczenie w dawnej dzielnicy przemysłowo-magazynowej • Występowanie zamkniętego składowiska śmieci (nieuporządkowany obszar negatywnie wpływający na wizerunek miasta) • Miejscami zniszczone zabytkowe obiekty (w tym sakralne) • Niezagospodarowane i niszczejące tereny zieleni (w tym tereny nadbrzeżne) • Niezadowalający stan dróg lokalnych i chodników • Braki i zły stan techniczny istniejących obiektów sportowych i rekreacyjnych przestrzeni publicznej (w tym brak ścieżek rowerowych, braki w infrastrukturze turystycznej Zalewu Koronowskiego)
Kowalewo Pomorskie
• Niszczejąca infrastruktura należąca do PKP (dworzec kolejowy) • Zły stan techniczny infrastruktury drogowej i chodników (w szczególności w sąsiedztwie dworca PKP • Niedostateczna jakość terenów zieleni urządzonej
Łabiszyn
• Zdegradowane i niezagospodarowane tereny zieleni • Niezagospodarowane przestrzenie rekreacyjno-wypoczynkowe w starej części miasta
Nakło nad Notecią
• Obszary o wysokim stopniu zdegradowania - tereny poprzemysłowe i pokolejowe • Zniszczone obiekty użyteczności publicznej (w tum kulturalne) i sakralne • Niedostatecznie zagospodarowane i zaniedbane tereny nadnoteckie • Deficyt terenów zieleni • Niedostateczne stan infrastruktury rekreacyjnej, w tym brak ścieżek rowerowych • Niedostateczny stan infrastruktury drogowej, w tym mała liczba miejsc parkingowych
Solec Kujawski
• Zaniedbane obiekty i niszczejące obiekty zabytkowe (dworzec kolejowy, wieża ciśnień, budynek gazownie) • Niedostateczna jakość infrastruktury drogowej i chodników, brak miejsc parkingowych • Niezagospodarowane przestrzenie publiczne • Niezagospodarowane tereny nadwiślańskie

- Zdegradowane obszary poprzemysłowe

Szubin

- Zdegradowane obecnie nieeksploatowane obiekty mogące potencjalnie pełnić funkcje społeczno-kulturalne (ruiny Zamku, budynek po zakładzie poprawczym, Dom Harcerza)
- Nieuporządkowane i zdegradowane tereny zieleni
- Niezagospodarowane tereny nadrzeczne
- Niedostateczne stan infrastruktury rekreacyjnej, w tym brak ścieżek rowerowych
- Zły stan infrastruktury drogowej

Mapa 30. Obszary zdegradowanej struktury miejskiej - mniejsze miasta BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem)

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 15. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem; stan na 2014 r.)

Lp.	Dzielnica	KATEGORIE								SUMA
		Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)		Zdegradowane przestrzenie publiczne				Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty ujęte ochroną konserwatorską		
				Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne		Zniszczone place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne				
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		a	B	c	d	E	f	G	h	a+b+(c+d)/2+(e+f)/2+g+h
1	Nakło nad Notecią	2,5	5	2,5	4	2,5	6	2,5	4	21,5
2	Solec Kujawski	1,5	6	2,5	4	2,5	5	1,5	5	21
3	Koronowo	2	4	2	4	1,5	6	2,5	5	20,25
4	Chełmża	0,5	1	0,5	2	2	5	2,5	3	11,75
5	Kowalewo Pomorskie	0,5	2	1	3	1	6	0,5	3	11,5
6	Łabiszyn	0	0	1	2	1,5	3	1,5	5	10,25
7	Szubin	0,5	1	0,5	1	0	0	2	3,5	7,75

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z interesariuszami i wyniku ankiet

Poniżej zaprezentowano wnioski z przeprowadzonej analizy obszarów zdegradowanej struktury miejskiej Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Obserwacje i wnioski	
1	Znaczna koncentracja zaniedbanych obiektów dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury w strefach śródmiejskich
2	Występowanie zdegradowanych obiektów i obszarów poprzemysłowych w strefach śródmiejskich bądź w bezpośrednim ich sąsiedztwie
3	Główna koncentracja terenów zieleni urządzonej w obszarach śródmiejskich
4	Układ przestrzenny terenów przeznaczonych do rekreacji w strefie jest nierównomierny, ponadto charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem degradacji (w tym brakiem ciągłości dróg rowerowych).
5	Braki w zagospodarowaniu terenów zieleni na cele rekreacyjno – wypoczynkowe
Bydgoszcz	
1	Znaczna koncentracja zaniedbanych obiektów dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury w strefie Śródmiejskiej – w szczególności na obszarze samego Śródmieścia. Dalej także na Bocianowie i w obrębie Starego Fordonu
2	Występowanie zdegradowanych obiektów i obszarów poprzemysłowych w reprezentacyjnej strefie śródmiejskiej (Śródmieście, Bocianowo, Okole), w tym w samym Śródmieściu wpływających negatywnie na wizerunek obszaru
3	Lokalizacja zdegradowanych obiektów i obszarów poprzemysłowych w miejscach o dużej koncentracji ludności (Szwederowo, Osiedle Leśne)
4	Istotny problem z terenami poprzemysłowymi na terenach mniejszej koncentracji ludności można zauważyć na Jachcicach, w Brdyujściu i Czyżkówku
5	Występowanie zdegradowanych obiektów i obszarów poprzemysłowych w pasie Kanału Bydgoskiego i Brdy, szczególnie w jej centralnych odcinkach negatywnie oddziałujących na wizerunek tych obszarów
6	Braki w zagospodarowaniu na cele rekreacyjno - wypoczynkowe pasma zlokalizowanego wzdłuż Kanału Bydgoskiego i rzeki Brdy
7	Braki w skomunikowaniu istniejącej bazy obszarów i obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych (w tym brak ciągłości dróg rowerowych)
8	Nierównomierny układ przestrzenny terenów przeznaczonych do rekreacji
9	Tereny zieleni urządzonej koncentracją się głównie na obszarze śródmiejskim, w szczególności w dzielnicach: Śródmieście, Babia Wieś, na granicy dzielnic Okole, Wilczak i Miedzyń oraz na granicy Szwederowa i Śródmieścia
10	Niedobór i poziom minimalny zieleni urządzonej na mieszkańca, występuje w jednostkach: Bielawy, Fordon (wschodnia część), Wyżyny i Bocianowo, Bartodzieje, Jachcice, Kapuściska, Miedzyń, Osowa Góra, Szwederowo i Czyżkówko

Toruń	
1	Największy stopień degradacji tkanki urbanistycznej można zaobserwować w najstarszej części miasta i na obszarach bezpośrednio z nią sąsiadujących. Obszary te wykazują spójność problemową – zdegradowane obiekty zabytkowe, zaniedbane przestrzenie publiczne, nieuporządkowane tereny zieleni, braki w infrastrukturze rekreacyjnej
2	Na terenie miasta występują liczne obszary powojskowe, pokolejowe i poprzemysłowe, które powoli są zagospodarowywane – nadaje się im nowe funkcje, z funkcją mieszkaniową na czele
3	Ogromny potencjał drzemie w obecnie prawie niezagospodarowanych obiektach pierścienia fortecznego Twierdzy Toruń, które mogą zostać wykorzystane na cele kulturalne, mieszkaniowe, handlowe, usługowe itp.
Mniejsze miasta	
1	Zaniedbane, zniszczone centra miast, obiekty zabytkowe
2	Znaczny stopień występowania terenów poprzemysłowych
3	Braki w utrzymaniu odpowiedniej jakości - terenów zieleni, rekreacyjno-wypoczynkowych

Analiza zasobów mieszkalnictwa

Bydgoszcz

Obszary o najgorszym stanie zabudowy, wymagające interwencji w pierwszej kolejności to obszary zabudowy o wysokiej intensywności znajdujące się na terenach koncentracji funkcji miejskich (głównie strefa śródmiejska). Wykazują one cechy zabudowy śródmiejskiej, a budynki te mają głównie charakter reprezentacyjny. Obszary te obejmują przede wszystkim tereny Śródmieścia, Bocianowa, część Okola i Wilczaka. Podobny charakter historycznej zabudowy posiada także Stary Fordon. Jest to obszar o dobrze zachowanej historycznej strukturze przestrzennej, jednakże stan budynków wykazuje się znacznym stopniem zdegradowania i wymaga podjęcia pilnej interwencji. Wszystkie wskazane tereny w znacznym stopniu charakteryzują się zwartą, pierzejową zabudową mieszkaniowo-usługową. Są to zarazem budynki najbardziej wyeksploatowane, często o niskim poziomie wyposażenia technicznego, wymagające podjęcia szybkich działań remontowych i modernizacyjnych (degradacja całych kwartałów, w tym zespołów zabudowy usługowo-mieszkaniowej, zniszczone, zaniedbane wartościowe układy urbanistyczne, substandardy architektoniczne, zły stan techniczny, zły stan elewacji). Stanowią one zabudowę o zróżnicowanym stopniu zachowania wartości historyczno-kulturowych przy znacznej dewastacji substancji budowlanej. Część z tych obiektów znajduje się w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej. Strefa ta obejmuje obszar, na którym elementy historycznego układu przestrzennego miasta tzn. rozplanowanie, zabudowa oraz związany z nimi integralnie teren i krajobraz zachowały się w wysokim stopniu. Strefą tą objęto m.in. tereny Starego Miasta i część Śródmieścia oraz część Starego Fordonu. Ponadto pozostała część Śródmieścia, Bocianowo, Okole, Wilczak czy historyczna część Szwederowa jako obszary ze znacznym udziałem elementów historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej[90].

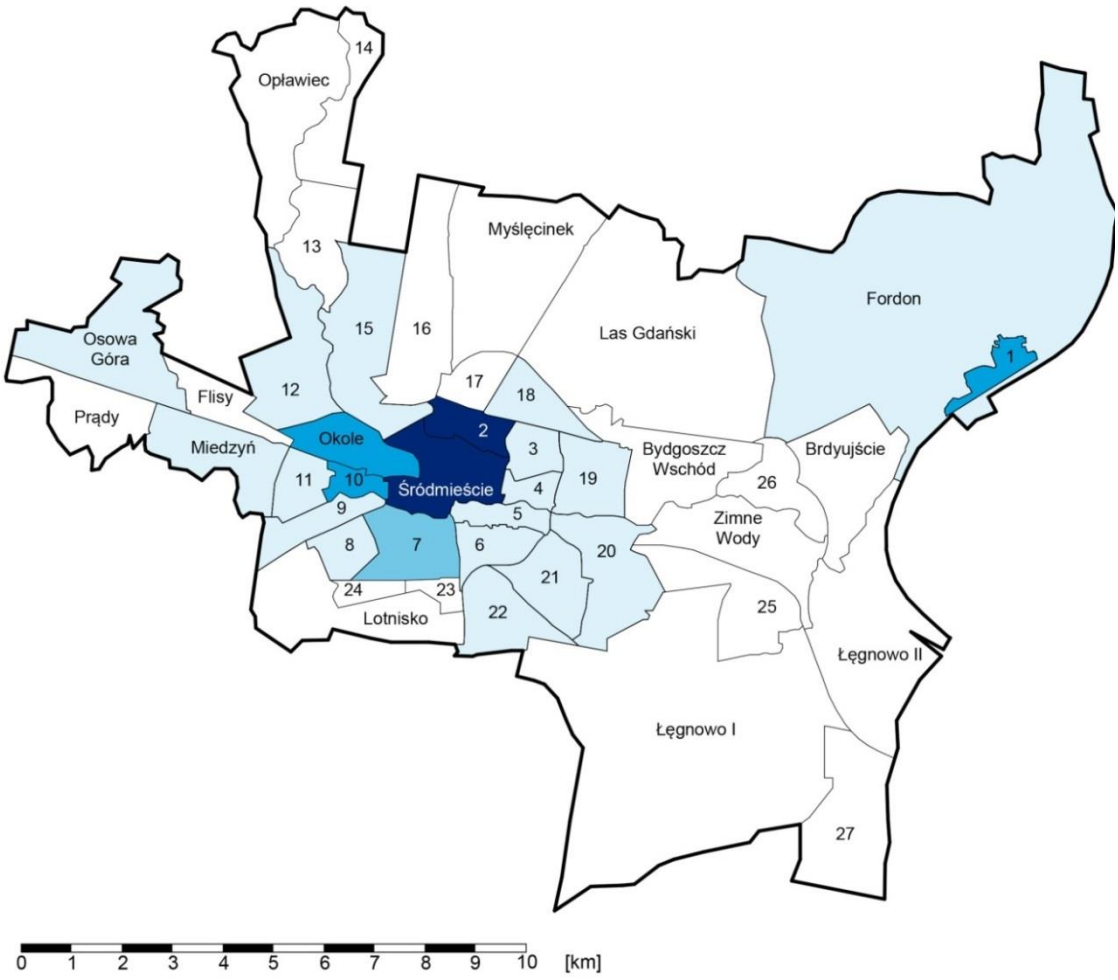
Obszary mieszkalnictwa o wysokiej intensywności zabudowy z dominującym budownictwem wielorodzinnym to przede wszystkim: Szwederowo, Wzgórze Wolności, Błonie, Wyżyny, Kapuściska, Bartodzieje, Osiedle Leśne, Fordon. Budynki te budowane w większości w oparciu o technologię wielkiej płyty wykazują pewne braki w wyposażeniu technicznym, w stanie zabudowy i estetyki. Wśród

[90] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bydgoszczy, Bydgoszcz 2009

nich negatywnie wyróżnić można Szwederowo, szczególnie jego starą część o znacznie zdekapitalizowanej zabudowie z elementami zabudowy substandardowej.

Zabudowa o średniej i niskiej intensywności obejmuje głównie Czyżkówko, Jachcice, część Osowej Góry, Jary. Są to przestrzenie mniejszych budynków zlokalizowane na obszarach ekstensywnej zabudowy jednorodzinnej z ograniczonym budownictwem wielorodzinnym.

Mapa 31. Obszary o najgorszym stanie zabudowy mieszkalnej w Bydgoszczy

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 16. Wyniki ankiety dotyczącej stanu zasobów mieszkalnictwa w Bydgoszczy (stan na 2014 r.)

Lp.	Jednostka	KATEGORIE								SUMA
		Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)		Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)		Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji				
						Osiedlowa infrastruktura drogowa		Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej		
		nasilenie problemu	istotność problemu	nasilenie problemu	istotność problemu	nasilenie problemu	istotność problemu	nasilenie problemu	istotność problemu	
		a	b	c	d	E	f	G	h	a+b+c+d+(e+f)/2+(g+h)/2
1	Bocianowo	2,5	5,5	2,2	5,9	2,0	5,1	2,4	4,0	22,8
2	Śródmieście	1,8	5,9	2,1	5,8	2,1	5,5	1,7	4,4	22,4
3	Stary Fordon	2,2	5,3	2,4	5,1	2,2	4,8	2,1	2,6	20,9
4	Wilczak	2,4	5,1	2,3	5,0	2,2	4,7	1,4	3,2	20,6
5	Okole	2,5	5,0	2,1	5,0	2,0	4,7	1,2	3,3	20,2
6	Szwederowo	1,5	4,0	1,7	4,0	1,7	4,2	1,1	2,9	16,1
7	Kapuściska	1,1	4,9	1,7	3,6	1,6	3,0	1,3	2,1	15,3
8	Osiedle Leśne	1,0	4,0	1,8	3,6	1,4	2,9	1,2	2,0	14,1
9	Fordon	1,2	1,9	1,7	3,5	1,5	2,6	1,4	1,6	11,8
10	Błonie	1,4	3,5	1,6	2,7	0,9	1,7	1,0	1,6	11,8
11	Bielawy	1,1	3,9	1,2	2,2	1,2	1,8	1,0	2,0	11,4
12	Wzgórze Wolności	1,1	3,2	1,3	3,1	1,2	2,2	0,3	1,4	11,3
13	Górzyskowo	1,3	2,5	1,1	2,2	1,0	2,1	1,1	1,2	9,7
14	Wyżyny	1,2	1,7	1,0	3,0	1,0	2,0	0,8	1,6	9,7
15	Jary	1,0	2,0	1,3	2,6	1,0	2,2	0,7	0,9	9,2
16	Bartodzieje	1,0	1,4	1,1	2,0	1,5	2,5	0,7	1,3	8,5
17	Glinki	0,6	1,1	1,3	2,5	1,4	2,2	0,5	1,4	8,2
18	Skrzetusko	1,0	1,9	1,8	1,8	0,7	1,2	0,4	0,8	8,0
19	Czyżkówko	0,5	1,0	1,0	1,4	1,4	1,8	1,1	1,6	6,9
20	Jachcice	0,4	0,8	0,4	0,7	0,8	1,1	0,4	0,8	3,8
21	Osowa Góra	0,3	0,6	0,4	0,7	0,5	0,9	0,4	0,8	3,4
22	Miedzyń	0,3	0,6	0,3	0,6	0,5	1,0	0,6	0,9	3,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z interesariuszami i wyników ankiet

Toruń

W Toruniu problemy związane z degradacją substancji budynków mieszkalnych w największym stopniu występują na obszarze Bydgoskiego Przedmieścia, Podgórza, Starego Miasta, Chełmińskiego Przedmieścia i Mokrego Przedmieścia. Zabudową priorytetowo wymagającą odrestaurowania jest zabytkowa zabudowa mieszkalna zlokalizowana głównie na Bydgoskim Przedmieściu i Podgórzu. Wciąż jeszcze trwa także proces rewitalizacji Starego Miasta, który musi być kontynuowany w kolejnych latach. W okresie programowania 2007 – 2013 działania w zakresie rewitalizacji zdegradowanych zasobów mieszkalnictwa obejmowały jedynie obszar Starego Miasta.

We wszystkich wskazanych wyżej jednostkach znajduje się wiele zabytkowych budynków mieszkalnych, które często są w złym stanie technicznym i wymagają dużych nakładów inwestycyjnych. Dodatkowym czynnikiem utrudniającym ich rozwój są kwestie społeczne – w okresie powojennym zdekapitalizowano zasoby mieszkaniowe i wprowadzono do nich klasę robotniczą, co skutkowało występowaniem wielu problemów społecznych (bezrobocie, ubóstwo, alkoholizm). Dotyczy to przede wszystkim Bydgoskiego Przedmieścia.

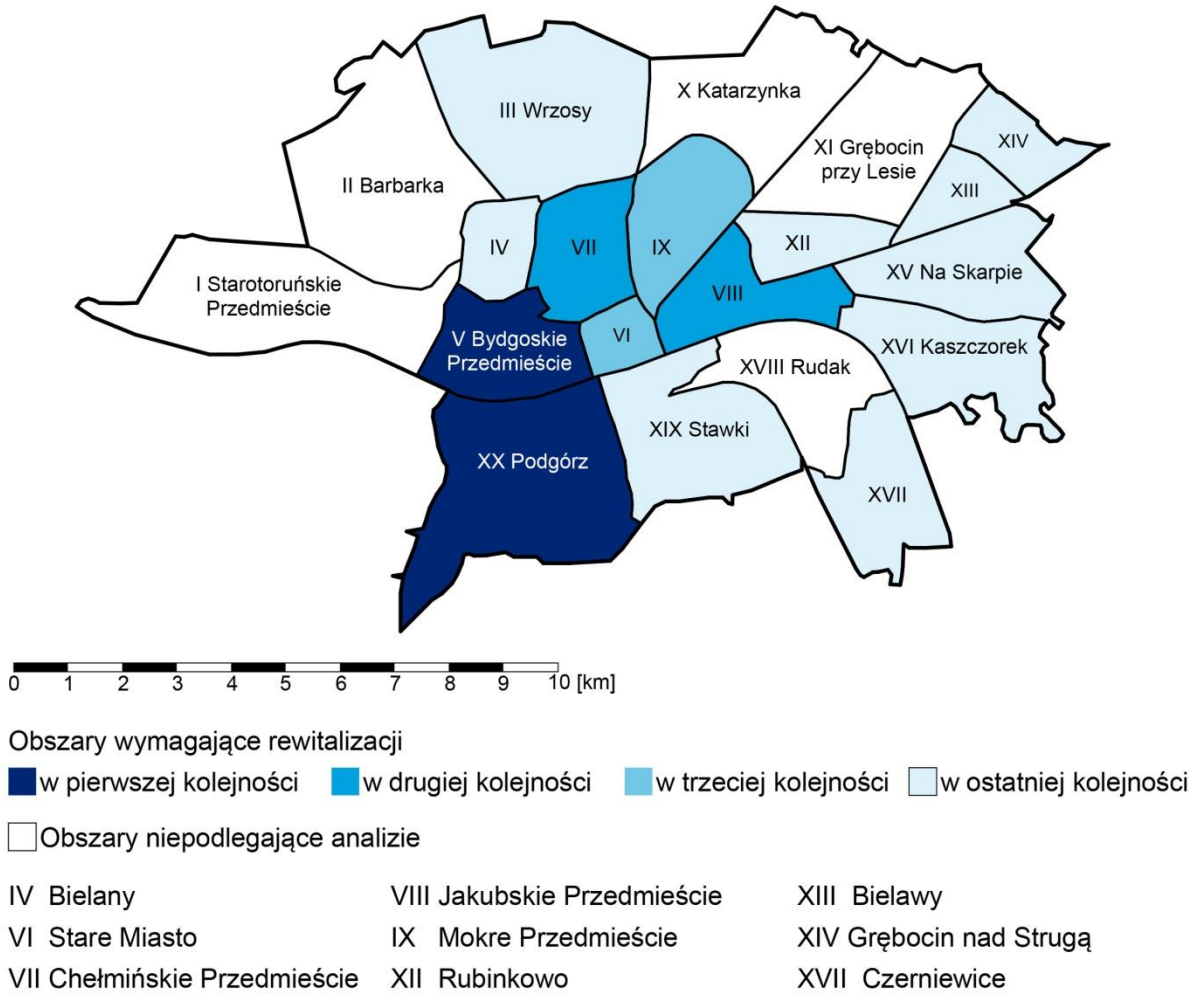
Na terenie Starego Miasta wciąż problemem jest brak zagospodarowanych terenów rekreacyjnych wokół części odrestaurowanych budynków. Brakuje tu również ogólnodostępnych miejsc wypoczynku, wyposażonych w infrastrukturę rekreacyjną (m. in. place zabaw dla dzieci, siłownie zewnętrzne dla dorosłych). Większość terenów zieleni na Starym Mieście ma charakter reprezentacyjny.

Pod tym względem Bydgoskie Przedmieście prezentuje się lepiej – kwartały są przedzielone gęstą siatką ulic, wiele z nich jest również jednokierunkowych. Bliskość Parku Miejskiego z placami zabaw w znaczącym stopniu zaspokaja zapotrzebowanie mieszkańców na tereny rekreacji i wypoczynku. W części północno-wschodniej rewitalizacji wymaga park Piekarskie Góry. Zarówno Stare Miasto jak i Bydgoskie Przedmieście zostały objęte Lokalnym Programem Rewitalizacji Miasta Torunia na lata 2007-2015. Jednakże tylko na Starym Mieście odrestaurowano znaczną część zabytkowych obiektów mieszkalnych. Dlatego też zasoby mieszkaniowe wymagające obecnie rewitalizacji w pierwszej kolejności, znajdują się przede wszystkim na Bydgoskim Przedmieściu.

W drugiej kolejności w Toruniu rewitalizacji tkanki mieszkaniowej wymaga Podgórz. W jego najstarszej, centralnej części w obrębie ulic Poznańskiej, Drzymały i Inowrocławskiej znajduje się wiele zabytkowych kamienic z XIX i początku XX w., które wymagają pilnego przeprowadzenia prac remontowych. Problemem dzielnicy jest także brak uporządkowanych ogólnodostępnych terenów rekreacyjnych i placów zabaw.

Dzielnica Mokre Przedmieście ma bardzo zróżnicowany charakter zabudowy. Koncentracja terenów mieszkaniowych wielorodzinnych występuje w jej południowej części. Modernizacji wymagają występujące tam zespoły kamienic z XIX w., a także powojenne budynki mieszkalne z lat 50-70-tych XX w. Infrastrukturę drogową na osiedlach można ocenić jako dogodną, dużym problemem natomiast jest brak zagospodarowanych terenów służących rekreacji i wypoczynkowi.

Mapa 32. Obszary o najgorszym stanie zabudowy mieszkalnej w Toruniu

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 17. Wyniki ankiety dotyczącej stanu zasobów mieszkalnictwa w Toruniu (stan na 2014 r.)

Lp.	Jednostka	KATEGORIE								SUMA
		Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)		Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)		Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji				
						Osiedlowa infrastruktura drogowa		Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej		
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		a	b	c	d	E	F	g	h	a+b+c+d+ (e+f)/2+(g+ h)/2
1	Bydgoskie Przedmieście	3,0	5,6	2,2	4,2	1,7	3,5	1,6	3,1	19,9
2	Podgórz	2,7	5,1	2,3	4,0	2,1	3,6	1,2	1,9	18,5
3	Chełmińskie Przedmieście	2,3	4,1	2,2	4,2	1,7	3,2	1,0	1,9	16,5
4	Jakubskie Przedmieście	2,1	3,6	2,0	3,6	1,7	3,1	1,0	2,0	15,1
5	Mokre Przedmieście	1,8	3,2	1,8	3,4	1,5	2,8	1,1	2,2	13,9
6	Stare Miasto	1,8	4,3	1,5	2,5	1,2	2,3	1,3	2,5	13,8
7	Bielany	1,3	2,3	1,5	3,0	1,3	2,4	0,8	1,5	11,1
8	Grębocin Nad Strugą	1,2	1,8	1,4	2,3	1,6	2,9	1,3	2,1	10,6
9	Bielawy	1,2	2,1	1,4	2,5	1,5	2,8	0,9	1,4	10,4
10	Stawki	1,1	2,0	1,2	2,2	1,2	2,5	0,9	1,7	9,6
11	Rubinkowo	1,0	1,7	1,5	2,8	0,8	2,2	0,6	1,4	9,5
12	Na Skarpie	1,0	1,9	0,9	1,9	1,4	2,7	0,7	1,6	8,8
13	Czerniewice	0,9	1,4	0,8	1,5	1,4	2,5	1,0	1,7	7,9
14	Wrzosy	0,7	1,6	1,0	1,8	1,0	1,9	0,8	1,5	7,6
15	Grębocin Przy Lesie	0,7	1,5	1,1	1,6	1,1	1,9	0,7	1,0	7,2
16	Kaszczorek	0,2	0,4	0,3	0,6	0,5	1,0	0,6	1,1	3,0

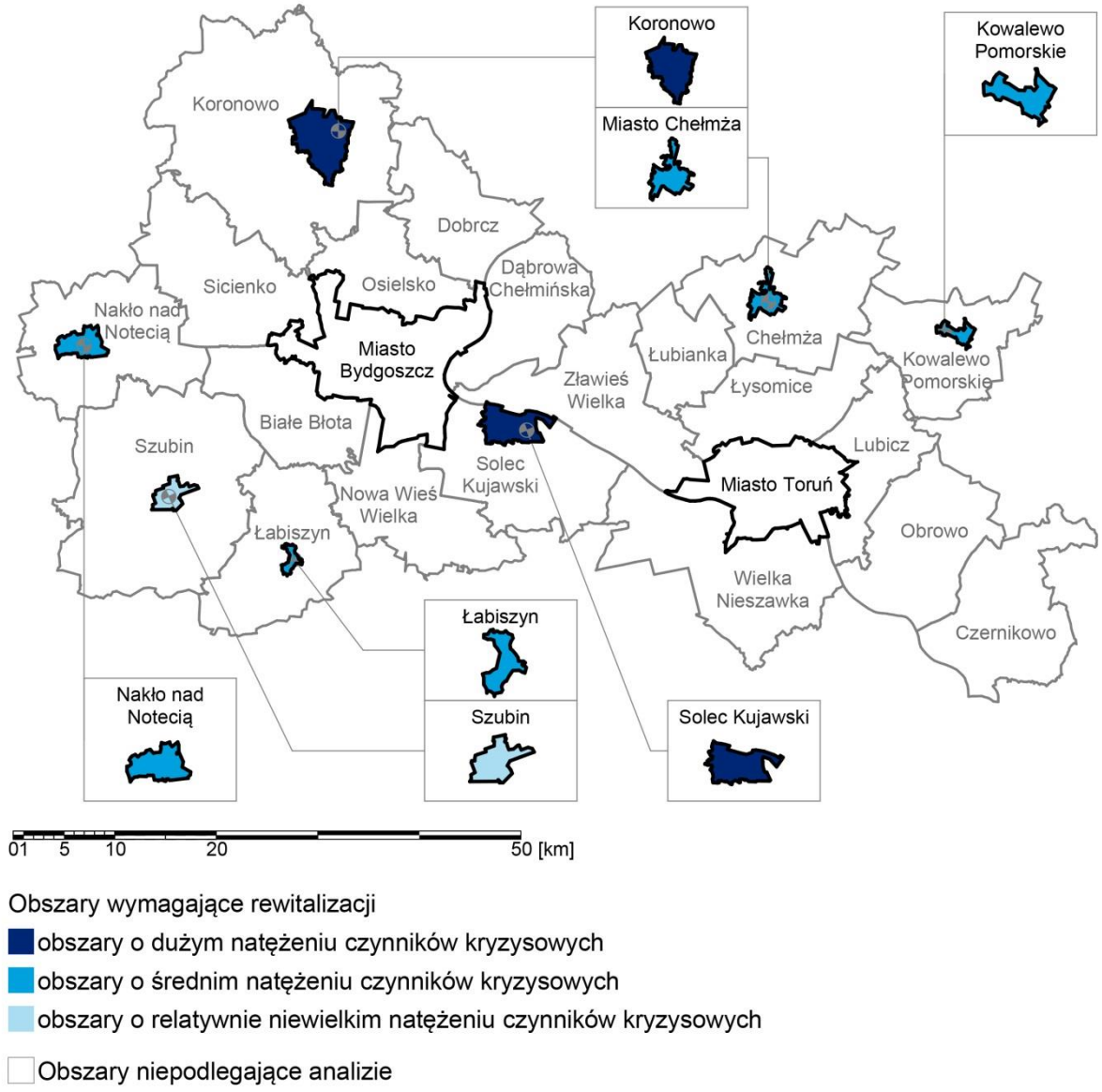
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z interesariuszami i wyniku ankiet

Mniejsze miasta

Kluczowe problemy w zakresie zasobów mieszkalnictwa zdiagnozowane w mniejszych miastach BTOF przedstawia poniższa tabela.

Chełmża
• Zły stan techniczny zabudowy mieszkaniowej (w tym zabytkowej) w szczególności w centrum miasta - część budynków wymaga natychmiastowych remontów oraz renowacji • Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej szczególnie w centrum miasta • Niedostateczny stan sieci wodno-kanalizacyjne na terenach wokół jeziora • Na terenie osiedli mieszkaniowych występuje problem ze złym stanem technicznym oraz niewystarczającą długością dróg osiedlowych. Część budynków, szczególnie tych wybudowanych przed 1989 rokiem wymaga remontu, modernizacji infrastruktury technicznej a także wymiany azbestowych elementów dachów
Koronowo
• Liczne zniszczone zabytkowe kamienice zlokalizowane na Starym Mieście • Zniszczona substancja budynków mieszkalnych w szczególności wybudowanych w latach 70. i 80. • Zły stan dróg osiedlowych i chodników (w tym nieutwardzone nawierzchnie) • Braki oraz miejscowo zły stan techniczny istniejącej infrastruktury sieciowej (wodno-kanalizacyjnej, gazowej)
Kowalewo Pomorskie
• Degradacja znacznej części zabudowy mieszkalnej otaczającej rynek będący centralnym obszarem miasta • Zły stan techniczny istniejącej sieci wodociągowej • Zły stan techniczny chodników, parkingów, dróg osiedlowych i terenów zieleni w szczególności w obszarze osiedli mieszkaniowych wokół ulic Fosa Jagiellońska i Marii Konopnickiej
Łabiszyn
• Zdegradowane kamienice w starej części miasta • Braki oraz miejscowo zły stan techniczny istniejącej infrastruktury sieciowej (wodno-kanalizacyjnej, gazowej)
Nakło nad Notecią
• Zdegradowana zabudowa mieszkaniowa głównie w centrum • Braki w infrastrukturze rekreacyjno-wypoczynkowej wokół budynków mieszkalnych
Solec Kujawski
• Zniszczona zabudowa mieszkaniowa (w tym zabytkowa) w centralnej części miasta (rynek i ulice przylegające)
Szubin
• Miejscowy zły stan substancji budynków wybudowanych przed 1989 r., wiele z nich pokrytych eternitem • Zaniedbane tereny osiedlowe

Mapa 33. Obszary o złym stanie zabudowy mieszkalnej - mniejsze miasta BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem)

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 18. Wyniki ankiety dotyczącej zasobów mieszkalnictwa w miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem; stan na 2012 r.)

Lp.	Jednostka	KATEGORIE								SUMA
		Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)		Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)		Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji				
						Osiedlowa infrastruktura drogowa		Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej		
		nasilenie problemu	istotność problemu	nasilenie problemu	istotność problemu	nasilenie problemu	istotność problemu	nasilenie problemu	istotność problemu	
		a	b	c	d	E	f	G	H	a+b+c+d+(e+f)/2+(g+h)/2
1	Solec Kujawski	2,5	6,0	2,0	5,0	2,5	5,0	2,0	4,0	22,3
2	Koronowo	2,5	5,0	1,5	5,0	3,0	6,0	2,0	3,0	21,0
3	Nakło nad Notecią	2,5	5,0	2,5	4,0	2,5	6,0	1,0	2,0	19,8
4	Chełmża	2,5	5,0	2,0	4,0	3,0	6,0	1,5	2,0	19,8
5	Łabiszyn	3,0	6,0	1,0	3,0	2,0	5,0	2,0	4,0	19,5
6	Kowalewo Pomorskie	2,0	5,0	1,0	4,0	1,5	4,0	2,5	4,0	18,0
7	Szubin	3,0	5,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,5	0,0	11,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z interesariuszami i wyników ankiet

Obserwacje i wnioski	
1	Znaczna degradacja substancji budynków, w tym mieszkalnych w reprezentacyjnej strefie śródmiejskiej
2	Postępująca dekapitalizacja zabudowy z lat 60. 70. i 80
3	Znaczna część zdegradowanej zabudowy objęta ochroną konserwatorską
Bydgoszcz	
1	Znaczna degradacja substancji budynków, w tym mieszkalnych w reprezentacyjnej strefie śródmiejskiej (Śródmieście, Bocianowo, Okole, Wilczak) oraz w Starym Fordonie - obiekty bardzo wyeksploatowane, często o niskim wyposażeniu technicznym, wymagające podjęcia szybkich działań remontowych i modernizacyjnych (degradacja całych kwartałów, w tym zespołów zabudowy usługowo-mieszkaniowej, zniszczone, zaniedbane wartościowe układy urbanistyczne, substandardy architektoniczne, zły stan techniczny, zły stan elewacji)
2	Postępujący proces dekapitalizacji substancji budynków budowanych w oparciu o technologię wielkiej płyty na obszarach mieszkalnictwa o wysokiej intensywności zabudowy - Szwederowo, Wzgórze Wolności, Błonie, Wyżyny, Kapuściska, Bartodzieje, Osiedle Leśne, Fordon
Toruń	
1	Problem związany z degradacją substancji budynków występuje głównie na obszarze Bydgoskiego Przedmieścia, Podgórza oraz Starego Miasta. Większość mieszkań mieści się w zabytkowych kamienicach. Wiele z nich jest w złym stanie technicznym i wymaga gruntownych remontów
2	Znaczna degradacja terenów o charakterze półpublicznych zlokalizowanych wokół budynków mieszkalnych
Mniejsze miasta	
1	Duże potrzeby związane z remontem starych (sprzed 1989 roku), zdewastowanych, pokolejowych budynków mieszkalnych
2	Zły stan części dróg osiedlowych
3	Zły stan i braki w sieciach wodno-kanalizacyjnych i gazowych

Bariery architektoniczne a potrzeby osób niepełnosprawnych

Bariery architektoniczne występujące w obiektach użyteczności publicznej ograniczają samodzielność osób niepełnosprawnych. Obowiązek dostosowania budynków użyteczności publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych, w szczególności poruszających się na wózkach inwalidzkich, nakłada ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (*Dz. U. z dnia 23 grudnia 2010 r. Nr 243, poz. 1623 Stan prawny na dzień 29.03.2011 r.).*

W BTOF problem ten jednak jest w niewielkim stopniu rozpoznany. W analizowanych miastach, poza Koronowem, nie istnieją stanowiska pełnomocników ds. osób niepełnosprawnych. Z wyjątkiem Torunia nie są zbierane również szczegółowe dane dotyczące stanu dostosowania obiektów użyteczności publicznej na terenie miast do potrzeb osób niepełnosprawnych. Trudno zbudować więc całościowy obraz potrzeb osób niepełnosprawnych w zakresie barier architektonicznych utrudniających lub uniemożliwiających dostęp do placówek użyteczności publicznej. Można jednak stwierdzić, że zdecydowana większość z nich ma duże braki w zakresie ułatwienia do nich dostępu osobom niepełnosprawnym.

Szczególną uwagę zwrócić należy na niedostosowanie obiektów pełniących funkcje edukacyjne (placówki oświatowo-wychowawcze, szkoły), w szczególności zaobserwować można brak podjazdów, wind czy dostosowanych toalet. Osoby niepełnosprawne mają w tym zakresie ograniczony dostęp także do większości placówek kulturalnych. Lepsza, choć nie w pełni zadowalająca sytuacja pod tym względem ma miejsce w placówkach zajmujących się pomocą społeczną. Ponadto przeważająca większość obiektów użyteczności publicznej nie dysponuje osobami posługującymi się językiem migowym.

Poniżej zaprezentowano wnioski z przeprowadzonej analizy zasobów mieszkalnictwa Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego.

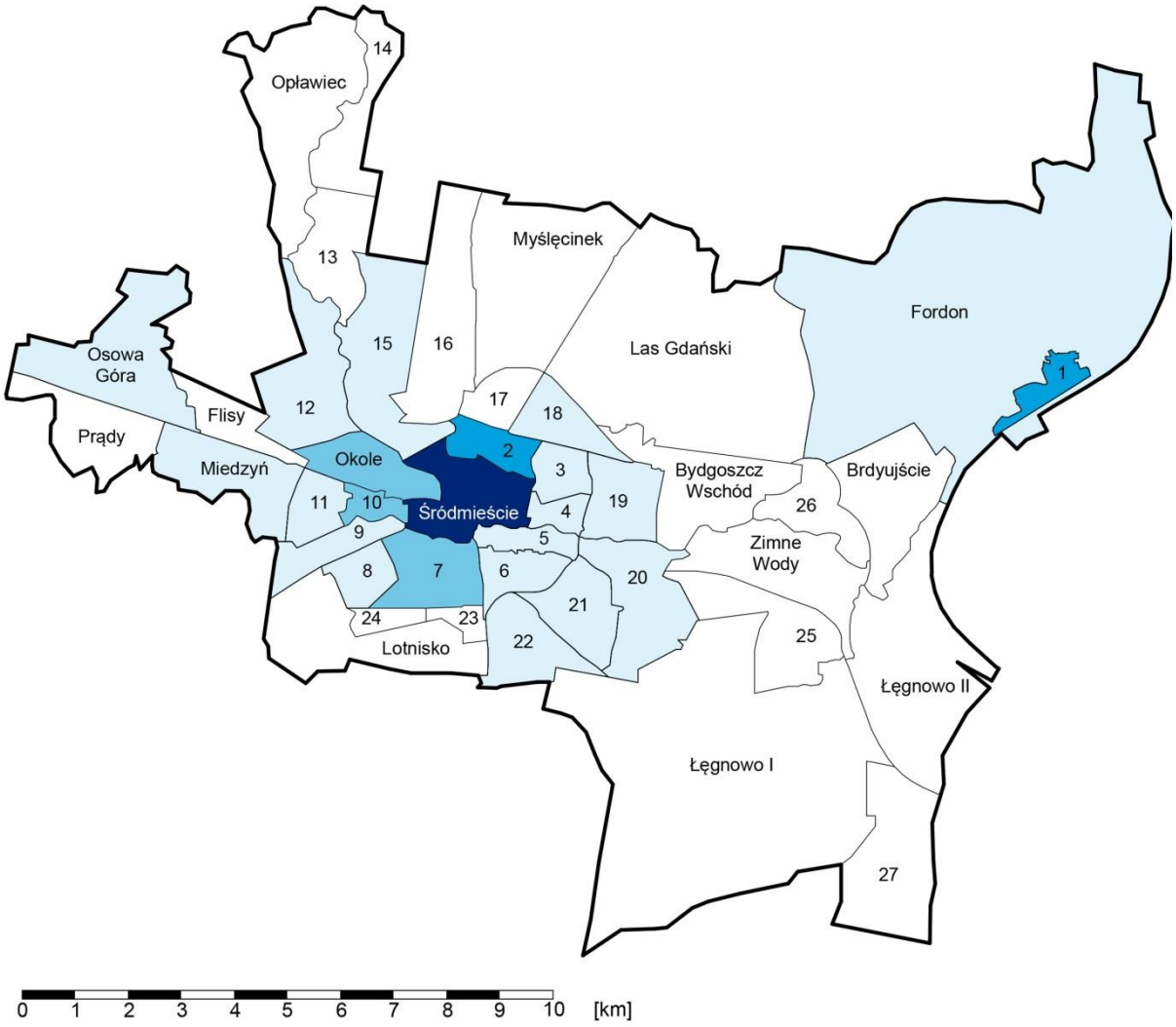
4.2.2. Wyniki analizy – lista obszarów kryzysowych

Wyniki analizy urbanistycznej stanowią syntezę wyników analizy zdegradowanej struktury miejskiej i wyników analizy zasobów mieszkalnictwa wymagających rewitalizacji

Wyniki analizy urbanistycznej dla Bydgoszczy wykazały, że:

- Obszarem o najbardziej zdegradowanej tkance miejskiej jest **Śródmieście**
- W drugiej kolejności interwencji wymagają obszary: **Stary Fordon i Bocianowo**
- Oraz w dalszej: **Okole, Wilczak i Szwederowo**

Mapa 34. Obszary wymagające rewitalizacji ze względów urbanistycznych w Bydgoszczy

Obszary wymagające rewitalizacji

w pierwszej kolejności | w drugiej kolejności | w trzeciej kolejności | w ostatniej kolejności

Obszary niepodlegające analizie

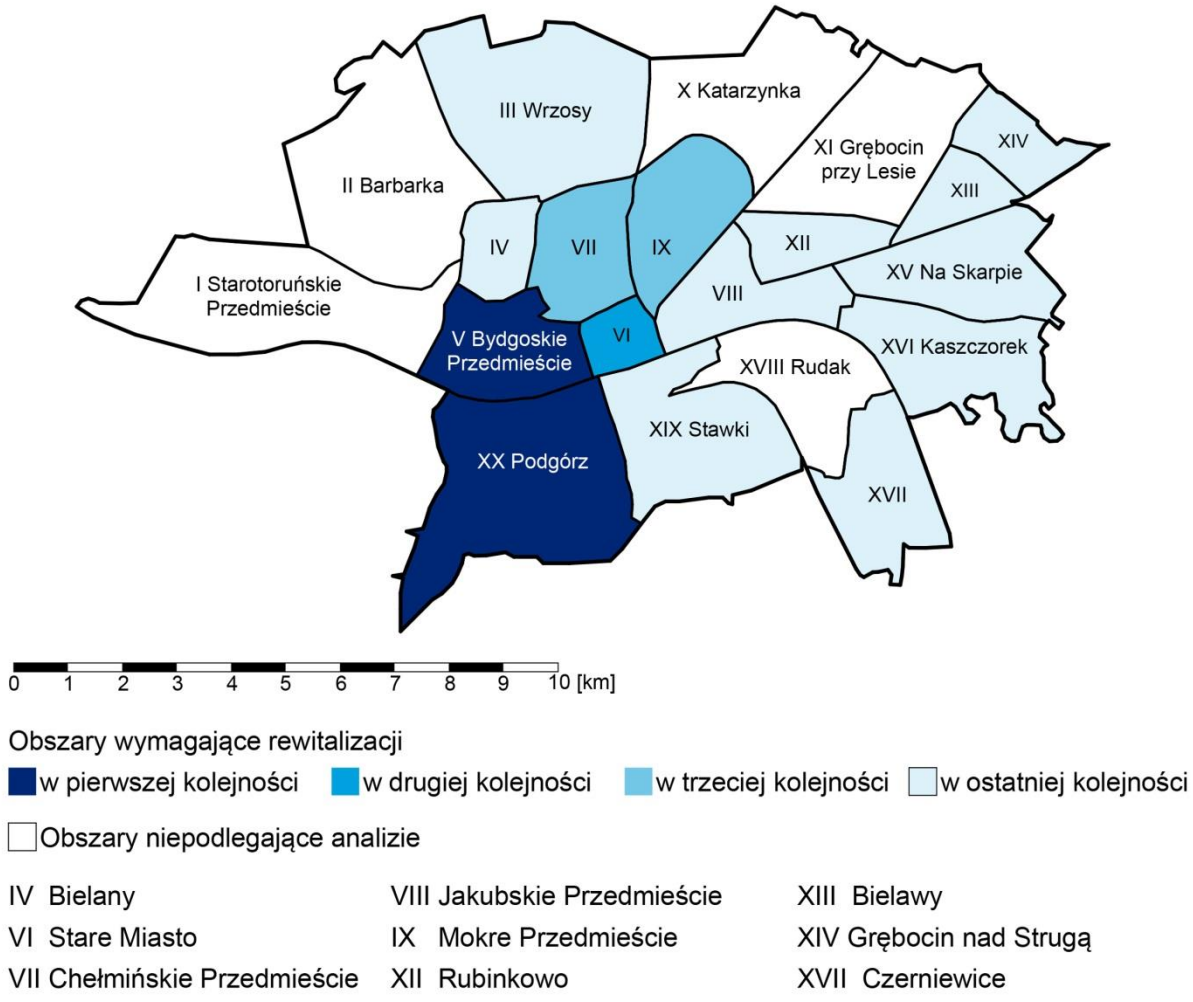
1. Stary Fordon
2. Bocianowo
3. Bielawy
4. Skrzetusko
5. Babia Wieś
6. Wzgórze Wolności
7. Szwederowo
8. Górzyskowo
9. Błonie
10. Wilczak
11. Jary
12. Czyżkówko
13. Piaski
14. Smukała
15. Jachcice
16. Rynkowo
17. Zawisza
18. Osiedle Leśne
19. Bartodzieje
20. Kapuściska
21. Wyżyny
22. Glinki
23. Bielice
24. Biedaszkowo
25. Czersko Polskie
26. Sierniczek
27. Wypaleniska

Źródło: Opracowanie własne

Wyniki analizy urbanistycznej dla Torunia wykazały, że:

- Obszarami o najbardziej zdegradowanej tkance miejskiej są: **Podgórz i Bydgoskie Przedmieście**
- W drugiej kolejności interwencji wymaga obszar **Starego Miasta**
- Oraz w dalszej: **Jakubskie Przedmieście i Chełmińskie Przedmieście**

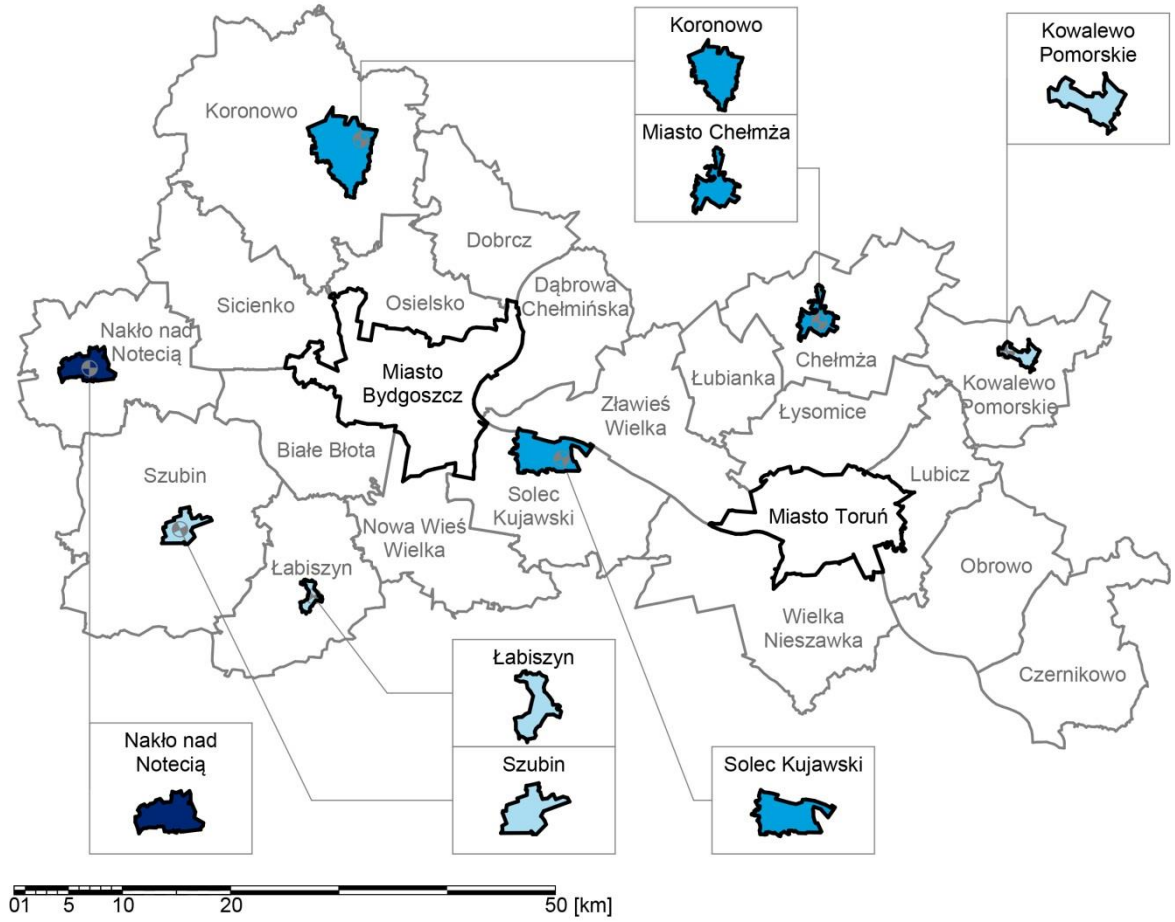
Mapa 35. Obszary wymagające rewitalizacji ze względów urbanistycznych w Toruniu

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie wyników przeprowadzonej analizy urbanistycznej dla mniejszych miast BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) na poniższej mapie zaprezentowano poziom natężenia czynników kryzysowych.

Mapa 36. Obszary o największym natężeniu czynników kryzysowych podsystemu urbanistycznego w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem)

Źródło: Opracowanie własne

4.3. OBSZARY DO OBJĘCIA DZIAŁANIAMI REWITALIZACYJNYMI

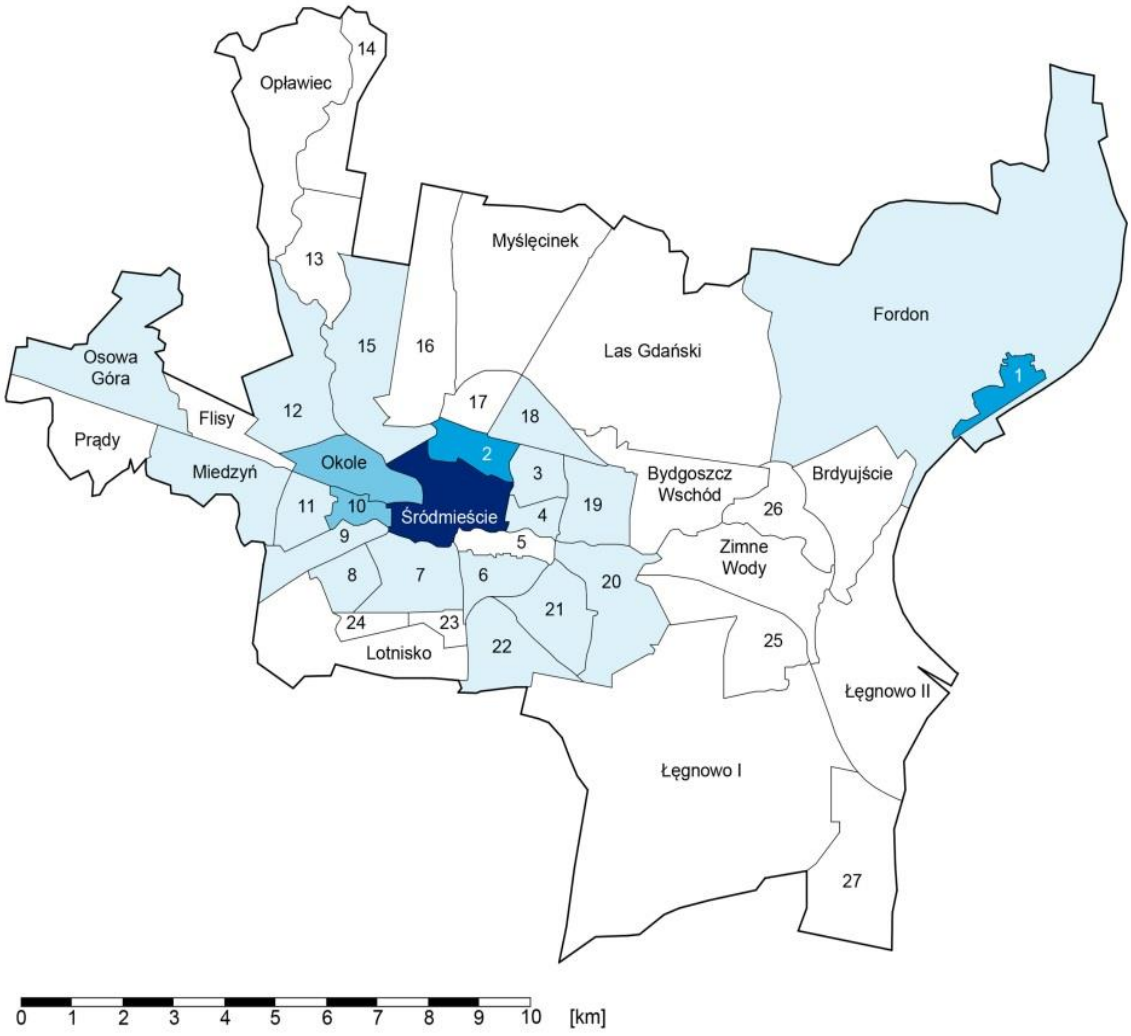
Obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi zostały wyznaczone w wyniku dokonania syntezy analizy społeczno-gospodarczej i analizy urbanistycznej.

Wszystkie miasta BTOF (zarówno miasta rdzenia, jak i miasta mniejsze) kwalifikują się do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi. Poniżej zaprezentowano zidentyfikowane obszary kryzysowe BTOF.

Obszarami do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w Bydgoszczy, są

- w pierwszej kolejności: **Śródmieście**
- w drugiej kolejności: **Stary Fordon i Bocianowo**
- w trzeciej kolejności: **Okole i Wilczak**

Mapa 37. Obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnym w Bydgoszczy

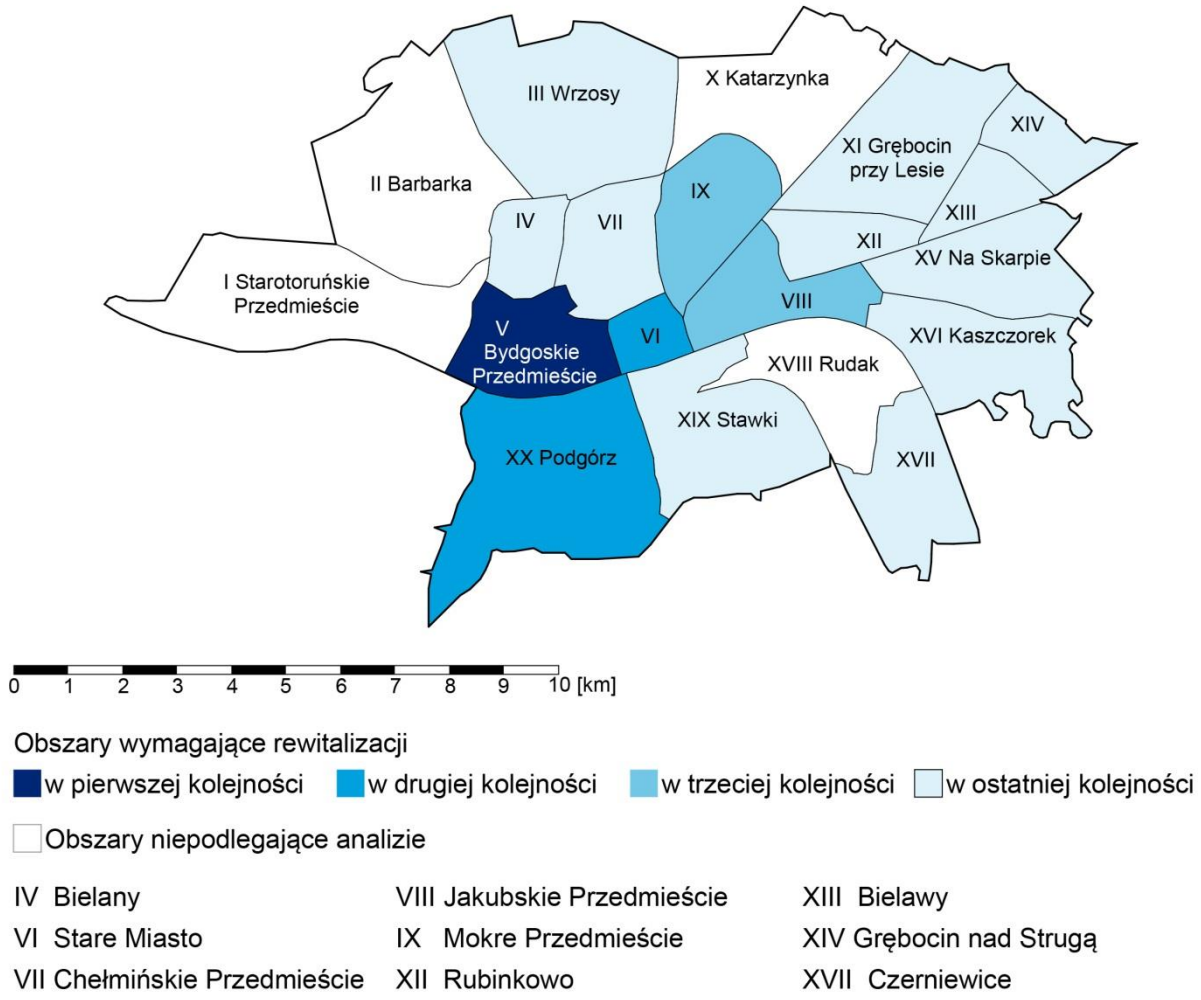

Źródło: Opracowanie własne

Obszarami do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w Toruniu, są

- w pierwszej kolejności: **Bydgoskie Przedmieście**
- w drugiej kolejności: **Podgórz i Stare Miasto**
- w trzeciej kolejności: **Jakubskie Przedmieście, Mokre Przedmieście**

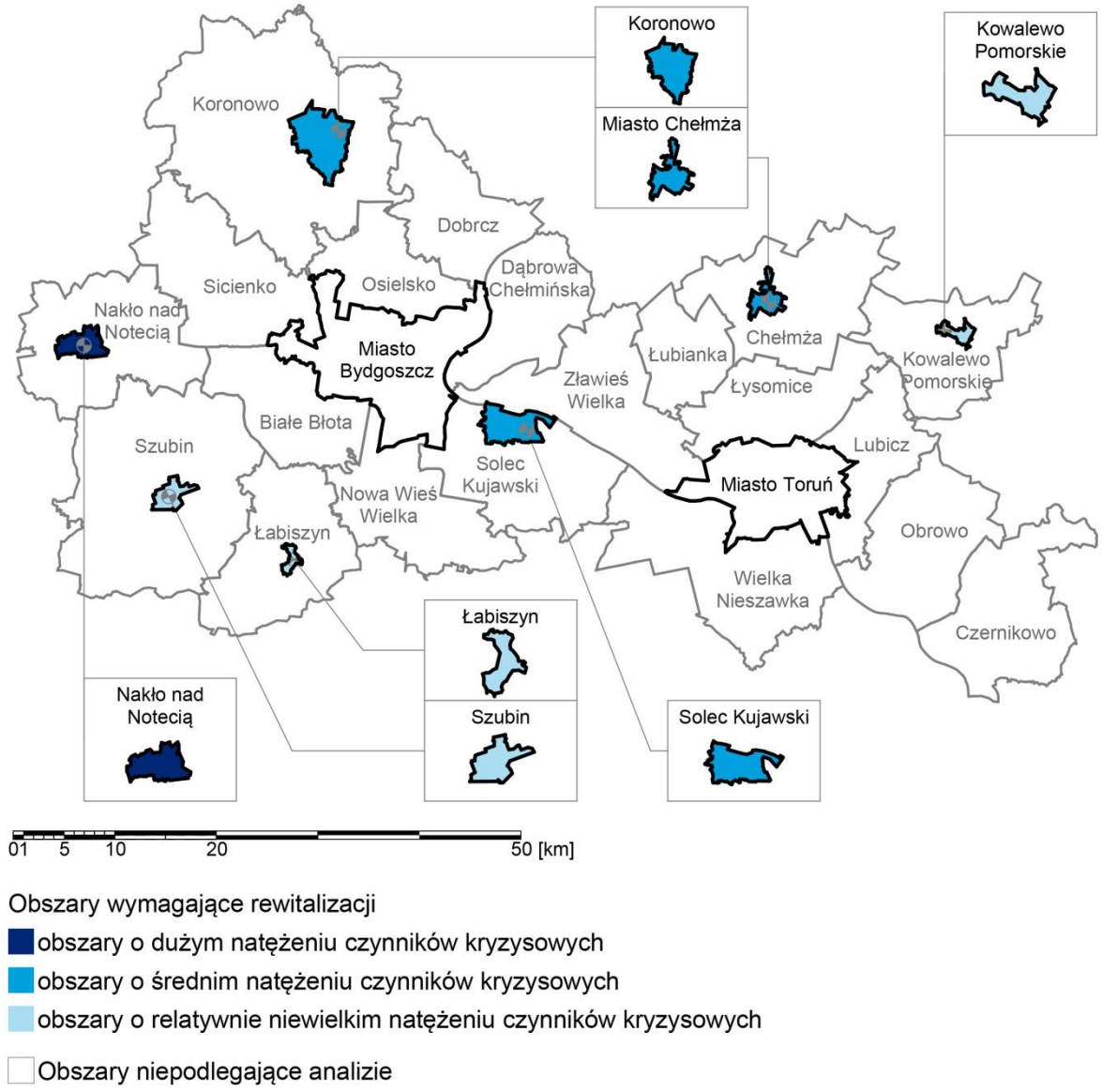
Mapa 38. Obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnym w Toruniu

Źródło: Opracowanie własne

Wszystkie mniejsze miasta BTOF w jednakowym stopniu kwalifikują się do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi, gdyż każde z nich posiada obszary kryzysowe. Z racji relatywnie niewielkich rozmiarów (pod kątem powierzchni), jak i liczby ludności oraz ze względu na fakt, iż w mniejszych miastach nie prowadzi się szczegółowej analizy statystycznej mniejszych jednostek / dzielnic tychże miast, analizę zróżnicowania wewnątrzmiejskiego dokonano poprzez pogłębione wywiady, na bazie których uszczegółowiono obszary kryzysowe na obszarach miast. Na poniższej mapie zaprezentowano poziom natężenia czynników kryzysowych będących syntezą przeprowadzonych analiz: społeczno-gospodarczej i urbanistycznej.

Mapa 39. Poziom natężenia czynników kryzysowych w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w aspekcie społeczno-gospodarczym i urbanistycznym

Źródło: Opracowanie własne

5. Cele i kierunki działań rewitalizacyjnych

Kryteria wyboru projektów rewitalizacyjnych
Charakterystyka obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi
Przykłady projektów wspierających procesy rewitalizacyjne.
Metodologia łączenia aspektów społecznych z infrastrukturalnymi

5.1. KRYTERIA WYBORU PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH

Procedura wyboru projektów rewitalizacyjnych będzie procedurą kilkuetapową. Pierwszy etap oceny stanowić będzie wstępna selekcja projektów dokonana przez poszczególne miasta wchodzące w skład ZIT BTOF. Miasta będą zobowiązane do stworzenia listy projektów, które w dalszej kolejności oceniane będą przez Związek ZIT.

Niniejszy podrozdział zawiera zestaw propozycji wstępnych kryteriów wyboru projektów rewitalizacyjnych, które mogą okazać się pomocne w wyborze tych działań, które ze względu na ograniczone środki finansowe związane z działaniami rewitalizacyjnymi będą w największym stopniu spełniały założenia istoty rewitalizacji. Takie podejście wymaga stworzenia na poziomie miast wstępnych zasad kategoryzacji projektów, które posłużą do budowy pakietów / listy projektów w obrębie danego zidentyfikowanego obszaru kryzysowego. Efektem wyboru na tym etapie powinny być projekty wzajemnie zintegrowane i komplementarne, oferujące kompleksowe rozwiązanie zdiagnozowanych problemów i w sposób znaczący wpływające na odnowę obszaru kryzysowego wskazanego do rewitalizacji.

Zaproponowany zestaw kryteriów wynika z kluczowych zasad stosowanych w szeroko rozumianych programach i projektach rewitalizacyjnych finansowanych ze środków unijnych. W związku z brakiem właściwych wytycznych dostosowanie kryteriów będzie możliwe po ich opracowaniu i publikacji przez ministerstwo właściwe ds. rozwoju regionalnego (oraz opcjonalnie - IZ RPO) Pula kryteriów przedstawionych w poniższej tabeli może stanowić podstawę do dalszych prac. Zaprezentowano szeroką listę kryteriów, aby gminy, stosując je jako materiał wyjściowy, mogły budować odpowiednią dla siebie listę kryteriów zgodnych z wytycznymi.

Spośród projektów wytypowanych przez miasta i zgłoszonych do Związku ZIT ostateczny wybór działań przewidzianych do realizacji, finansowanych w ramach ZIT zostanie przeprowadzony zgodnie z procedurami przyjętymi przez Związek ZIT, które zostały opisane w Strategii ZIT[91].

[91] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego, 2014 r.

Tabela 19. Przykładowy zestaw kryteriów wstępnej oceny projektów dokonywanej przez miasta przed oceną w ramach Związku ZIT

Lp.	Nazwa kryterium	Opis	Sposób oceny dla kryterium	Komentarz
Kryteria podstawowe				
1.	Działanie realizowane na obszarze wskazanym w programie rewitalizacji miast	Projekt jest realizowany na obszarze, który w wyniku przeprowadzonej analizy społeczno-gospodarczej i urbanistycznej zdiagnozowany został jako obszar kryzysowy	Tak/Nie	Działania rewitalizacyjne powinny bowiem wspierać te obszary najbardziej zdegradowane (problemowe), zgodnie z zasadą, iż rewitalizacje powinno prowadzić się tam, gdzie występuje największe nasilenie niepożądanych zjawisk i gdzie koncentracja problemów jest największa. [92] W niniejszym dokumencie zidentyfikowano obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi. W przypadku miast rdzenia wskazano jednostki urbanistyczne o największym natężeniu negatywnych zjawisk. W przypadku miast mniejszych, które nie są podzielone na jednostki urbanistyczne, wskazano obszary najbardziej problemowe na bazie dodatkowych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z władzami miast (sposób prowadzenia analizy wewnątrzmiejskiej w miastach rdzenia oraz miastach mniejszych wyjaśnia tabela „Analiza wewnątrzmiejska").
2.	Działania w sposób mierzalny wpływają na poprawę sytuacji problemowej	Projekt posiada jasno sprecyzowane efekty realizacji wyrażone odpowiednimi wartościami mierzalnych wskaźników	Tak/Nie	Kryterium pozwala ocenić czy dany projekt jest przemyślany pod kątem przyszłych efektów.
3.	Ujęcie projektu w LPR (gminnych Programach Rewitalizacji)	Ujęcie projektu w LPR (gminnych Programach Rewitalizacji) Wnioskodawca został ujęty w katalogu potencjalnych beneficjentów	Projekt jest wpisany do LPR Tak/Nie	Konieczność uwzględnienia w planowanych działaniach rewitalizacyjnych gminy.
Kryteria dodatkowe				
1	Bezpośrednie nakierowanie działań na rozwiązanie problemów obszaru	Projekt bezpośrednio wpływa na poprawę zdiagnozowanych w analizie społeczno-gospodarczej i urbanistycznej sytuacji problemowych na rewitalizowanym obszarze – założone działania bezpośrednio wpływają na poprawę min. 3 zidentyfikowanych na danym obszarze sytuacji problemowych	Skala ocen od 0 do 3 • Jeśli projekt adresuje 0 – 2 problemów – 0 pkt • 3 problemy – 1 pkt • 4 problemy – 2 pkt • 5 problemów oraz więcej – 3 pkt	Skala ocen rośnie wraz z liczbą adresowanych przez projekt problemów. Projekt rewitalizacyjny z założenia powinien być na tyle kompleksowy aby przyczyniać się do rozwiązania kilku problemów danego obszaru, w szczególności w odniesieniu do problemów społecznych . Projekt dotyczący ograniczenia występowania tylko jednego problemu na

[92] Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014 r.

				obszarze może stanowić działanie będące elementem szerszego zestawu / pakietu działań rewitalizacyjnych.
2.	Intensywność i kompleksowość oddziaływania projektu na sfery społeczną, infrastrukturalną, przestrzenną i gospodarczą	Projekt oddziałuje na wszystkie sfery łącznie - oznacza to preferowanie projektów dotyczących kilku sfer oddziaływania, np. łączących promocję włączenia społecznego, walkę z ubóstwem oraz wspieranie rewitalizacji fizycznej i gospodarczej, w tym przywrócenie ładu przestrzennego	Skala ocen od 0 do 5, po 1 pkt za każdą dodatkową sferę oddziaływania powyżej 2 (maksymalnie 5 pkt), tj. • 0-1 sfera oddziaływania – 0 pkt. • 2 sfery oddziaływania – 1 pkt • 3 sfery oddziaływania – 2 pkt. • 4 sfery oddziaływania – 3 pkt. • Itd.	Intensywność odziaływania powinna być mierzona skalą interwencji w poszczególne sfery. Podobnie jak w kryterium powyżej podkreśla się kompleksowość działań rewitalizacyjnych.
3.	Oddziaływanie na zidentyfikowane problemy społeczne	Projekt jest odpowiedzią na zidentyfikowane problemy wynikające z badań/analiz/raportów dotyczących polityki społecznej i sytuacji na rynku pracy (m.in. MOPS, PUP)	Tak – 5 pkt. Nie – 0 pkt.	Wskaźnik, który pokazuje czy realizacja danego projektu rewitalizacyjnego ma uzasadnienie społeczne. Potencjalny beneficjent powinien udowodnić potrzebę obszaru na dana interwencję (wskazać stosowne analizy, wyniki sprawozdań MOPS czy statystyk prowadzonych przez inne podmioty, np. Komendy Policji). Punktowana powinna być solidność przeprowadzonej analizy (np. liczba źródeł), jej szczegółowość i odniesienie się do wniosków wspomnianych instytucji.
4.	Siła oddziaływania projektu na mieszkańców	Siła wpływu projektu na populację - projekt ma bezpośredni wpływ na min. 10% mieszkańców obszaru problemowego	Skala ocen od 0 do 5 • Do 10% (włącznie) społeczności – 1 pkt • Powyżej 10% do 20% - 2pkt • Powyżej 20% do 30% - 3 pkt • Powyżej 30%-40% - 4 pkt • Powyżej 40% - 5 pkt	Do wskazania siły oddziaływania projektu na mieszkańców należy zaprezentować szacunkowe liczby mieszkańców danego obszaru objętego projektem do obszaru problemowego (Liczba jednostek poszczególnych jednostek urbanistycznych w przypadku miast rdzenia jest znana, z kolei dla miast mniejszych mianownik stanowi liczba mieszkańców miasta ogółem). Wskaźnik ten de facto wykazuje preferencje ku projektom oddziałującym nie tylko na jedną grupę społeczności, np. włączając turystów, potencjalnych inwestorów, itp. Zatem można wyciągnąć wniosek, iż projekty oddziałujące na różne typy interesariuszy mogą otrzymać wyższą punktację. Ten wskaźnik warto zestawić ze wskaźnikiem powyżej (tj. odziaływanie na zidentyfikowane problemy społeczne), ponieważ mogą się wzajemnie uzupełniać oraz

				w finalnym rozrachunku nie dyskryminować projektów przykładowo w zakresie mieszkalnictwa, które relatywnie oddziaływać będą na mniejsza liczbę mieszkańców, jednak wpisując się w problemy obszaru).
5.	Zaangażowanie partnerów społecznych/ prywatnych w realizację projektu	Liczba zaangażowanych partnerów społecznych i prywatnych w realizację przedsięwzięcia – w realizację projektu zaangażowane są min. 2 podmioty	Skala ocen od 0 do 5 W przypadku, gdy występuje powyżej 2 partnerów, za każdego następnego podmiot otrzyma po 1 pkt (maksymalnie 3 pkt) oraz ocena jakościowa tego zaangażowania (0-2 pkt)	Partycypacja interesariuszy w realizacji działań rewitalizacyjnych jest niezbędna, aby osiągnąć trwały efekt podjętych interwencji. Warto zatem zaprosić do procesu przeprowadzenia działań rewitalizacyjnych różne podmioty, wspierające różne typy działań (społeczne / infrastrukturalne), których zaangażowanie wpływa na wzrost kompleksowości projektu oraz lepsze zrozumienie potrzeb obszaru w danej dziedzinie. Szczególnie rekomendowane są organizacje pozarządowe, zrzeszenia mieszkańców oraz partnerzy prywatni (działający jako inwestorzy). Ocena stopnia zaangażowania partnerów powinna uwzględniać realny udział partnera w realizacji zadań przewidzianych projektem (to oznacza, że poparcie czy patronat nie jest wystarczający). Wyższa ocena zaangażowania powinna brać pod uwagę wkład finansowy partnerów.
6.	Komplementarność projektu z innymi działaniami	Projekt wiąże się z innymi wcześniej realizowanymi projektami, w tym także rewitalizacyjnymi/opiera się na wykorzystaniu wcześniej wytworzonej infrastruktury	Tak – 2 pkt. Nie – 0 pkt. Skala ocen od 0 do 3 Brak komplementarności – 0 pkt Niewielka komplementarność – 1 pkt Średnia komplementarność – 2 pkt Duża komplementarność – 3 pkt	Kryterium wskazuje na preferencję projektów, które stanowią pewnego rodzaju kontynuację podejmowanych wcześniej działań. Kryterium to można uzasadnić dalszą koniecznością podjęcia interwencji (skoro na danym obszarze w dalszym ciągu identyfikuje się natężenie negatywnych zjawisk. Doświadczenia wynikające z poprzedniej perspektywy wskazują, iż warto podejmować skoncentrowane działania, ponieważ można wskazać realną i widoczną poprawę na danym obszarze). Ponadto, wskazuje także na preferencję kompleksowości podejmowanych działań. Podkreśla się jednak, iż punktowa preferencja ta jest zaznaczona lecz nie jest znacząca.

7.	Skala oddziaływania terytorialnego projektu	Skala wpływu projektu na wizerunek i funkcjonalność obszaru problemowego	Skala ocen od 0 do 5 • W dużym stopniu – 5 pkt. • W średnim stopniu – 3 pkt. • W małym stopniu – 1 pkt. • Brak wpływu – 0 pkt.	Kryterium podobne w swej logice do kryterium dotyczącego siły odziaływania danego projektu na mieszkańców. Kryterium to wskazuje preferencje na projekty wpływające na całościowy wizerunek obszaru (np. projekty realizowane w śródmieściu, w centralnych i reprezentacyjnych fragmentach miast) oraz wpływ na funkcjonalność obszaru, traktując go jako całość oraz uwzględniając jego ciągłość (np. projekty dotyczące ciągów pieszych dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz np. ciągłości terenów zieleni).
8.	Zwiększony wkład własny	Projekt zakłada udział własny na poziomie wyższym niż wymagany	Skala oceny od 0 do 5 • Do 2% wkładu własnego – 1 pkt • Do 3% wkładu własnego – 2 pkt • Do 4% wkłady własnego – 3 pkt • (maksymalnie 5 pkt), ltd.	Zaangażowanie własnych środków w większym stopniu niż wymagane minimum wymusza zaangażowanie w operacyjną realizację projektu.
Kryterium rozstrzygające*				
9.	Kryterium efektywności kosztowej	Projekt realizuje dany cel rewitalizacyjny przy zaangażowaniu mniejszej puli środków	Tak – 3 pkt Nie – 0 pkt	Kryterium efektywności kosztowej nie oznacza generowania przychodów, ale osiągnięcie danego efektu rewitalizacyjnego relatywnie najniższym kosztem. Rozstrzygająca rola kryterium może okazać się przydatna w przypadku projektów, które przykładowo oddziałują na podobna liczbę mieszkańców, które jednak charakteryzują się różnym kosztem przedsięwzięcia. Przy podobnych efektach danych przedsięwzięć mniejszy koszt jednego z nich może być rozstrzygający.
10.	Gotowość techniczna do realizacji przedsięwzięcia	Przedsięwzięcie jest w pełni gotowe do realizacji (posiada wszystkie wymagane dokumenty, uzgodnienia i pozwolenia)	Tak – 5 pkt. Nie – 0 pkt.	Kryterium gotowości technicznej do realizacji przedsięwzięcia może zostać uwzględnione jako kryterium rozstrzygające w puli możliwych kryteriów oceny projektów. Należy jednak pamiętać, że u progu nowej perspektywy finansowej kryteria oceny powinny koncentrować się na wyborze najlepszych projektów, a nie koniecznie tych dojrzałych pod kątem przygotowania. Kryterium gotowości technicznej do realizacji przedsięwzięcia nabiera większego znaczenia w przypadku, gdy możliwy czas realizacji przedsięwzięcia

				jest krótki / ograniczający.

Źródło: Opracowanie własne

*Kryterium rozstrzygające może zostać zastosowane w przypadku, gdy wśród projektów priorytetowych znajdą się projekty, które otrzymały tę samą liczbę punktów.

Kryteria wstępnej oceny projektów dokonywanej przez miasta zostały podzielone na kryteria podstawowe i dodatkowe. Determinantą poddania projektów pod kątem spełnienia kryteriów dodatkowych jest spełnienie wszystkich kryteriów podstawowych, które mają charakter dopuszczający.

Kryteriom dodatkowym została przyporządkowana punktacja (od 0 do 5 pkt.). W sytuacji, gdy kilka projektów otrzyma taką samą liczbę punktów rekomenduje się, by do dalszej oceny dokonywanej przez Związek ZIT zostały przekazane projekty posiadające większą liczbę punktów w ramach kryteriów wynikających z kolejności zawartej w powyższej tabeli.

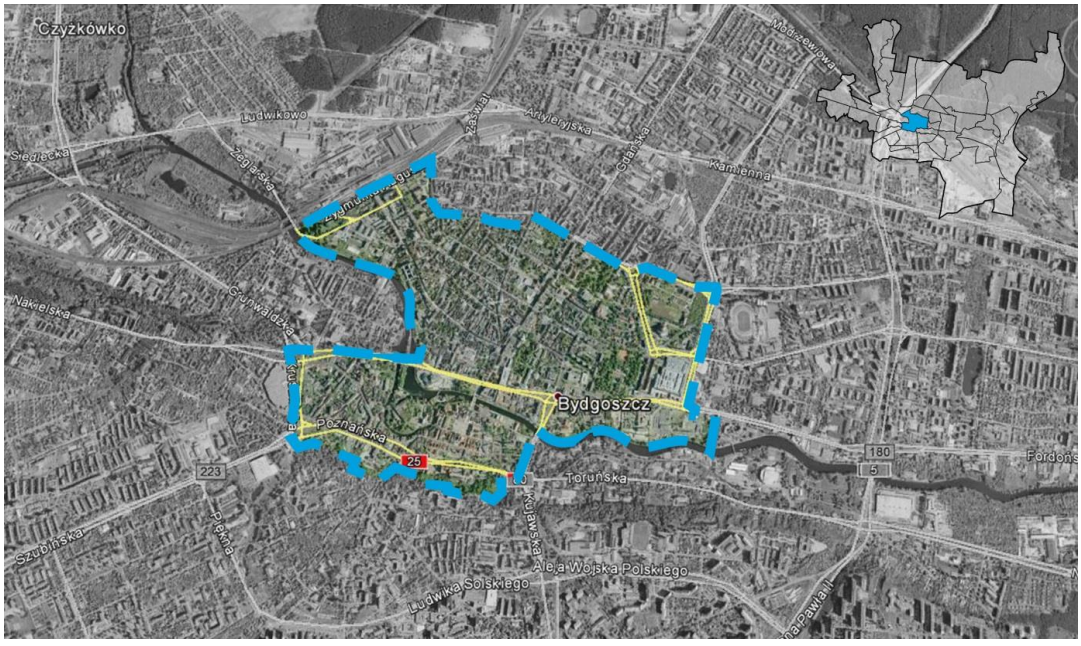
Na bazie założonych kryteriów ostateczna lista projektów rewitalizacyjnych będąca wynikiem przeprowadzonej procedury wyboru przez poszczególne miasta powinna zawierać zestawienie przedsięwzięć wskazanych do realizacji z uwzględnieniem w pierwszej kolejności tych, które w największym stopniu uwzględniają aspekt społeczny.

5.2. CHARAKTERYSTYKA OBSZARÓW WSKAZANYCH DO OBJĘCIA DZIAŁANIAMI REWITALIZACYJNYMI[93]

5.2.1. Charakterystyka obszarów wskazanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w Bydgoszczy

Śródmieście - to centralny historyczny obszar Bydgoszczy, zamieszkały przez 6% mieszkańców miasta, skupiający usługi o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym, zwłaszcza z zakresu administracji rządowej, samorządowej, finansowej i gospodarczej, a także nauki i szkolnictwa wyższego, kultury, zdrowia i sportu. Obszar ten to także teren koncentracji usług komercyjnych, zieleni parkowej i rekreacji. W znacznym stopniu charakteryzuje się on zwartą, pierzejową zabudową mieszkaniowo-usługową, ze znaczącym udziałem budynków wartościowych historycznie.

Mapa 40. Granice Śródmieścia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

[93] Zaproponowane kierunki działań rewitalizacyjnych uwzględniają wyniki przeprowadzonych spotkań i wywiadów z przedstawicielami urzędów poszczególnych miast oraz konsultacji i badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców. Wyniki konsultacji i ankiet zawarto w Raporcie z badań ankietowych i warsztatów przeprowadzonych wśród mieszkańców miast BTOF nt. potrzeb rewitalizacyjnych, stanowiącym załącznik nr 3 do Programu rewitalizacji Miast

W Śródmieściu wyróżnić można trzy obszary:

- Na zachód od ulicy Gdańskiej – jest to obszar zwartej zabudowy śródmiejskiej, głównie w formie historycznie wartościowych kamienic z małym udziałem zieleni. Przeważa tu funkcja mieszkaniowa oraz handlowo-usługowa odbywająca się przede wszystkim w parterowych częściach kamienic zlokalizowana głównie na ulicach: Gdańskiej, Dworcowej, Pomorskiej, Śniadeckich. Lokalnym centrum jest tu Plac Piastowski z neobarokowym kościołem oraz targowiskiem miejski. Obszar ten stanowi zarazem najbardziej zdegradowaną część Śródmieścia
- Na wschód od ulicy Gdańskiej - miejsce lokalizacji wielu placówek kulturalnych i oświatowych oraz największej miejskiej świątyni w formie panteonu rzymskiego (Bazylika św. Wincentego a Paulo). Ze względu na usytuowanie wielu instytucji muzycznych (Filharmonia Pomorska, Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego, Państwowy Zespół Szkół Muzycznych im. Artura Rubinsteina) nazywane jest często „Dzielnicą muzyczną". Obszar ten charakteryzuje się także dużym udziałem zieleni – Park im. Jana Kochanowskiego, Park im. Kazimierza Wielkiego, Park Ludowy im. Wincentego Witosa
- Na południe od ulicy Focha – obszar Startego Miasta z Wyspą Młyńską i Wenecją Bydgoską – najbardziej reprezentacyjny obszar Śródmieścia o funkcji handlowo-usługowej (liczne puby, kawiarnie i restauracje skupione wokół Starego Rynku i Wyspy Młyńskiej oraz sklepy zlokalizowane głównie na ulicy Długiej i ulic do niej przylegających) oraz przede wszystkim rekreacyjno-wypoczynkowej

Rozwój Śródmieścia oddziałuje na rozwój całej Bydgoszczy. Pierwszą zasadniczą fazą rozwoju miasta było miasto lokacyjne Kazimierza Wielkiego, wytyczone w 1346 roku[94]. Historyczne centrum Bydgoszczy odpowiadało dzisiejszym obszarom Starego Miasta. Okres jego dynamicznego rozwoju przypada zaś na XIX w., kiedy to zaczęło rozrastać się w kierunku południowym (powstał Nowy Rynek) i północnym, gdzie usytuowano dworzec kolejowy powodując tym samym szybki rozwój miasta w tym kierunku, z nowymi obszarami mieszkaniowymi[95].

W zachodniej części Śródmieścia zamieszkiwali głównie pracownicy kolejowi, drobni urzędnicy, nauczyciele oraz robotnicy pracujący na kolei. Jednym z okazalszych budynków jest tutaj powstały pod koniec XIX w. gmach byłej Królewskiej Dyrekcji Kolei Wschodniej.

Na obszarze dzisiejszej ulicy Gdańskiej, Jagiellońskiej, 3 Maja, Konarskiego, Bernardyńskiej kształtowało się nowe centrum administracyjno-oświatowe rejencji bydgoskiej wchodzącej w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Miedzy rokiem 1850 a 1900 powstały tu m.in.: szpital, Plac Wolności, Królewskie Gimnazjum, gmach Poczty Głównej, budynek Banku Królewskiego (obecnie NBP), Miejska Szkoła Męska, Miejska Szkoła Żeńska (obecnie Państwowy Zespół Szkół Plastycznych), Miejska Wyższa Szkoła dla Dziewcząt (obecnie Zespół Szkół Gastronomicznych), Teatr Miejski.

W końcu XIX w. obszar na wschód od ul. Gdańskiej ograniczony obecnymi ulicami: Gdańska, Krasińskiego, Markwarta, Chodkiewicza, al. Ossolińskich, al. Adama Mickiewicza rozplanowano nawiązując do koncepcji miasta-ogrodu[96]. Powstały tu zwarte ciągi zabudowy czynszowej, wille mieszkalne, gmachy dla oświaty i administracji oraz Park Bismarcka (obecnie Park J. Kochanowskiego). W połowie XX w. zbudowano tu Teatr Miejski i Filharmonię, zlokalizowano Zespół Szkół Muzycznych oraz szkoły średnie tworząc tym samym „dzielnicę muzyczną". Od początku XX w. w Śródmieściu następował znaczna intensyfikacja zabudowy a one samo nabierało wyglądu

[94] Ulica Gdańska w Bydgoszczy, przewodnik historyczny, Bydgoszcz 2003 r.
[95] Jastrzębska-Puzowska Iwona: Od miasteczka do metropolii. Rozwój architektoniczny i urbanistyczny Bydgoszczy w latach 1850-1920
[96] Iwona Jastrzębska-Puzowska, Rozwój przestrzenny Bydgoszczy na przełomie XX i XXI w., Bydgoszcz współczesne oblicze miasta, pod red. A. S. Kotowskiego i S. Sadowskiego

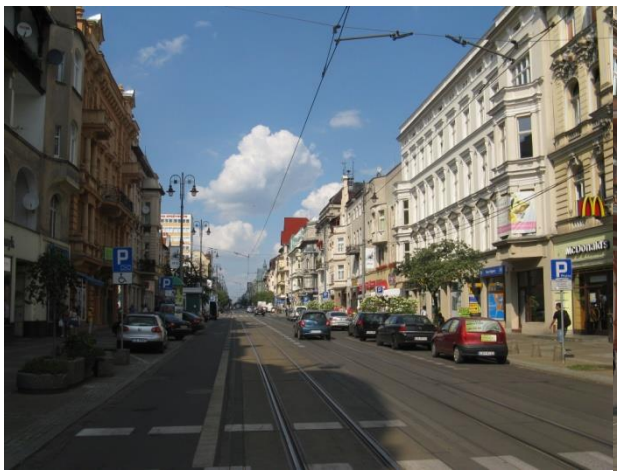
wielkomiejskiego. Proces ten przebiegał zwłaszcza wzdłuż ulicy Gdańskiej, która stała się reprezentacyjną ulicą miasta[97].

Kamienice i wille przy ulicach Gdańskiej, Dworcowej, czy Cieszkowskiego należały przede wszystkim do bogatych kupców lub przedsiębiorców. Obszar Starego Miasta zamieszkiwali głównie drobniejsi kupcy i rzemieślnicy niemieccy, Polacy i Żydzi. Śródmieście kolejowe (na zachód od ul. Gdańskiej) zaś robotnicy i drobni urzędnicy.

Obecne Śródmieście charakteryzuje się ozdobną zabudową z różną architekturą stylów – neorenesansową, neobarokową, neogotycką, secesyjną oraz modernizmem. Skoncentrowana jest tu także większość z zabytków Bydgoszczy – gmachy użyteczności publicznej, kościoły oraz całe szeregi kamienic, ciągnących się wzdłuż reprezentacyjnych traktów miejskich. W obrębie Śródmieścia znajduje się też wiele obiektów stanowiących charakterystyczne symbole miasta oraz liczne nowe rzeźby, fontanny i pomniki[98].

Stare Miasto i Śródmieście ograniczone ulicami: Focha, Jagiellońska, Uroczą, Babia Wieś, Wały Jagiellońskie, Grudziądzka i Kruszwicka, jako obszar, na którym elementy historycznego układu przestrzennego miasta tzn. rozplanowanie, zabudowa oraz związany z nimi integralnie teren i krajobraz zachowały się w wysokim stopniu, stanowi strefę pełnej ochrony konserwatorskiej. Ponadto pozostała część Śródmieścia ze względu na obszary ze znacznym udziałem elementów historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej[99].

Osiami Śródmieścia są przede wszystkim ulice takie jak ul. Jagiellońska, Focha, Gdańska, Dworcowa, Aleje Adama Mickiewicza. Reprezentacyjną i najbardziej wyróżniającą się jest ulica Gdańska. Jej pierzeje stanowi zróżnicowana stylistycznie i gabarytowo zabudowa.

Fot. 24. Ulica Gdańska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 25. Ulica Gdańska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Na obszarze Śródmieścia od lat prowadzone są działania zmierzające do modernizacji przestrzeni publicznej w tym projekty rewitalizacyjne ze środków Unii Europejskiej w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013. Istotnym w tym względzie jest przede wszystkim rewitalizacja Wyspy Młyńskiej, która stanowiła teren zielni nieuporządkowanej i zdegradowanej zabudowy w samym centrum miasta a obecnie jest jednym z głównych miejsc rekreacji i wypoczynku mieszkańców Bydgoszczy i jej dużym walorem turystycznym. Innymi znaczącymi działaniami na rzecz poprawy jakości przestrzeni publicznej Śródmieścia były także m.in.: rewitalizacja bulwarów i nabrzeży Brdy w ramach rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego (zagospodarowanie terenów nadbrzeżnych, aktywizacja działalności usługowo-turystycznej, rekreacyjnej i transportu wodnego), porządkowanie centrum miasta i renowacja zabudowy strefy

[97] Ulica Gdańska w Bydgoszczy, przewodnik historyczny, Bydgoszcz 2003 r.
[98] Turysta w Bydgoszczy; http://turystawbydgoszczy.pl/miasto-bydgoszcz/zwiedzanie-bydgoszczy/#more-18
[99] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bydgoszczy, Bydgoszcz 2009 r.

śródmiejskiej, poprawiająca bezpieczeństwo ruchu przebudowa ulic czy też ograniczenia ruchu kołowego na reprezentacyjnych ulicach (ul. Dworcowa, część Gdańskiej), utworzenie Miejskiego Centrum Kultury z budynku dawnego kina, renowacja śródmiejskich placów i parków (m.in. Park im. Kazimierza Wielkiego).

Fot. 26. Widok z ulicy Mostowej (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 27. Stary Rynek (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 28. Wyspa Młyńska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 29. Ulica Długa (fot. J. Korpal, 2014r.)

Pomimo sukcesywnie prowadzonych działań odnowy przestrzeni publicznej na obszarze tym wciąż występują obiekty i tereny poprzemysłowe, magazynowo-składowe, warsztatowe, uciążliwe dla podstawowych funkcji Śródmieścia i stanowiących dysonans przestrzenny. Zlokalizowane są one głównie w zachodniej jego części (teren po Fabryce Narzędzi na ulicy Marcinkowskiego; tereny przy dworcu PKP Bydgoszcz Główna; tereny przy ulicach Podolskiej i Zduny). Dwa najbardziej istotne z punktu widzenia celów rewitalizacyjnych obiekty poprzemysłowe, znajdują się również w obszarze Wyspy Młyńskiej: jeden w samym jej środku – Młyny Rothera, drugi w bezpośrednim sąsiedztwie, w obrębie Wenecji Bydgoskiej, z widokiem na Wyspę Młyńską – zdegradowany obiekt Pralchemu przy ul. św. Trójcy, który ma być przekształcony na obiekt hotelowy.

Fot. 30. Teren po Fabryce Narzędzi (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 31. Budynek Pralchem (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 32. Młyny Rothera na Wyspie Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 33. Widok od ulicy Dworcowej - podwórze (fot. J. Korpal, 2014r.)

Śródmiejska zabudowa ukształtowana głównie w II połowie XIX i na początku XX w., w zdecydowanej większości wartościowa architektonicznie, to zarówno parterowe budynki frontowe, kamienice czynszowe, wolno stojące budynki willowe oraz kamienice wielkomiejskie. Stylowa zabudowa charakteryzuje szereg pierzei ulic, np.: Stary Rynek, Gdańskiej, Dworcowej, Cieszkowskiego, Słowackiego, Mickiewicza, Śniadeckich.

Znaczna część zabudowy śródmiejskiej, szczególnie na niereprezentacyjnych ulicach - głównie kamienice czynszowe skoncentrowane w szczególności w zachodniej części Śródmieścia (w obszarze ulic: Dworcowa – Fredry – Mazowiecka – Pomorska), ze względu na swój wiek, cechuje duży stopień wyeksploatowania. Wymagają one podjęcia pilnych działań remontowych i modernizacyjnych (zniszczone, zaniedbane wartościowe układy urbanistyczne, substandardy architektoniczne, zły stan techniczny, zły stan elewacji). Jest to zabudowa o zróżnicowanym stopniu zachowania wartości historyczno-kulturowych przy znacznej dewastacji substancji budowlanej.

Fot. 34. Ulica Podolska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 35. Ulica Kwiatowa (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 36. Ulica Zduny (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fragmentarycznie zniszczoną zabudowę obejmującą głównie zły stan elewacji spotkać można także w najbardziej reprezentacyjnych częściach Śródmieścia ze znacznym udziałem funkcji handlowych, i dużym natężeniu ruchu pieszego, na ulicach takich jak: Gdańska, Dworcowa, Długa, czy też na obszarze Wyspy Młyńskiej.

Istotnym w zakresie możliwości odnowy budynków Śródmieścia był fakt, iż w okresie programowania europejskiego 2007 – 2013, ze względu na niespełnianie przez tę jednostkę kryteriów wymaganych przez Wytyczne ministerstwa właściwego ds. rozwoju regionalnego na poziomie dopuszczającym możliwość przeprowadzania działań rewitalizacyjnych w obszarze mieszkalnictwa, działania takie miały tu znaczne ograniczenia finansowe ich realizacji.

Fot. 37. Widok od strony Wyspy Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 38. Ulica Dworcowa (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 39. Ulica Długa (fot. J. Korpal, 2014r.)

Pod kątem zieleni i terenów rekreacyjnych obszar Śródmieścia charakteryzuje się ich dość znacznymi zasobami, posiadającymi charakter ogólnomiejski i ponadlokalny – Wyspa Młyńska, bulwary, nadrzeczne, liczne parki i zadrzewione aleje, teren skarpy południowej. Na terenie tej jednostki powierzchnia terenów zieleni urządzonej kształtuje się na poziomie o wiele wyższym niż przyjęty optymalny. Kierunek rozwoju Śródmieścia spowodował, że układ przestrzenny terenów przeznaczonych do rekreacji w tej strefie jest nierównomierny. Rejon po zachodniej stronie ul. Gdańskiej, związany ze zwartą zabudową, cechuje dużo niższy udział zieleni, niż ten po jej stronie wschodniej – „dzielnica willowa", gdzie zlokalizowane są parki: Jana Kochanowskiego, Kazimierza Wielkiego, Wincentego Witosa.

Fot. 40. Park im. Jana Kochanowskiego (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 41. Park im. Kazimierza Wielkiego (fot. J. Korpal, 2014r.)

W zakresie kształtowania przestrzeni rekreacyjnych istotnym kierunkiem działań powinno być zapewnienia ich ciągłości - połączenie parków, skwerów i bulwarów ciągami pieszymi i ścieżkami pieszo-rowerowymi jak również rewaloryzacja i rewitalizacja śródmiejskich obszarów zieleni.

Pod względem gospodarczym, handlowo-usługowym jest to obszar największej aktywności w całym mieście. Zarejestrowanych jest tutaj najwięcej podmiotów gospodarczych w ogóle, jak i w odniesieniu na 1000 mieszkańców obszaru (biorąc pod uwagę te obszary, na których mieszka więcej niż 1% mieszkańców miasta). Działalność gospodarcza prowadzona jest tu głównie w parterowych częściach kamienic najbardziej reprezentacyjnych ulic: Gdańska, Dworcowa, obszar Starego Rynku z ulicą Długą. Zlokalizowane są tu też dwa duże centa handlowe, efekt projektów rewitalizacyjnych – Dom Mody Drukarnia (na bazie obiektów po byłej drukarni) oraz Focus Mall (obszar po byłej rzeźni miejskiej).

Pomimo znacznego rozwoju funkcji handlowo-usługowej i dużej liczby sklepów na ulicach handlowych, zauważalnym jest spadek atrakcyjności tychże ulic w dużym stopniu na rzecz centrów handlowych zlokalizowanych zarówno w samym obszarze śródmiejskim jak i na terenach bezpośrednio do niego przylegających.

Zdecydowanie odmienna jest tutaj sytuacja społeczna. Przeprowadzona analiza wskazuje, że Śródmieście to obszar z dużym udziałem osób bezrobotnych. Relatywnie duży odsetek (11%) mieszkańców tej jednostki pozostaje bez pracy, z czego blisko połowa to bezrobotni długotrwale. Szczególnie wysoki odsetek bezrobotnych długotrwale może wskazywać na brak odpowiednich kwalifikacji a także przejmowanie negatywnych wzorców zachowań. Może to być powodowane także niższym poziomem wykształcenia, gdyż 40% osób bezrobotnych posiada wykształcenie co najwyżej gimnazjalne. Zanotowano tu również największą liczbę osób w wieku 7-18 niewypełniających obowiązku szkolnego. Wszystko to przyczynia się do znacznego, na tle całego miasta, poziomu ubóstwa, wykluczenia społecznego z dużym odsetkiem osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej oraz znaczną liczbą wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych. Jest to także obszar o największej w mieście liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych. Istotnym jest tu również postępujący spadek liczby mieszkańców - między 2007 a 2012 rokiem spadek ten wyniósł 12%. Przyczyną tego stanu rzeczy może być ogólny trend związany z suburbanizacją, czy zmniejszaniem się liczby ludności w całym mieście wywołanym m.in. starzeniem się społeczeństwa, choć obszar Śródmieścia wykazuje się umiarkowanie korzystną strukturą ludności ze względu na wiek. Zjawisko to może być także powodowane zmniejszającą się atrakcyjnością centralnej części miasta jako miejsca zamieszkania, m. in. ze względu na zwiększony poziom hałasu wywołany dużym natężeniem ruchu zarówno kołowego jak i pieszego, czy też zły stan techniczny zabudowy.

Negatywne zjawiska społeczne związane są tu głównie z zachodnią częścią Śródmieścia, historyczną jednostką kolejową. Obecnie jest to także obszar najbardziej zdegradowanej zabudowy Śródmieścia wymagający pilnej i kompleksowej interwencji zarówno w aspekcie społecznym jak i przestrzennym.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY ŚRÓDMIEŚCIE BYŁO REPREZENTACYJNĄ CZĘŚCIĄ MIASTA OTWARTĄ NA TURYSTÓW I ATRAKCYJNĄ DO ZAMIESZKANIA O DOBREJ KONDYCJI SPOŁECZNEJ MIESZKAŃCÓW

Problemy

- Problemy społeczne związane głównie ze znacznym odsetkiem osób bezrobotnych w tym długoterminowo oraz wykluczeniem społecznym (znaczny odsetek osób korzystających z pomocy społecznej, oraz duża liczba wyroków eksmisyjnych) – jedne z najwyższych wartości w mieście oraz przestępczością – najwyższy w mieście wskaźnik przestępstw i wykroczeń stwierdzonych
- Znaczna degradacja substancji budynków, w tym w zdecydowanej większości mieszkalnych położonych głównie w zachodniej części Śródmieścia
- Znaczna część zdegradowanej zabudowy, w tym wartościowych układów urbanistycznych objęta jest ochroną konserwatorską, w ramach której znajdują się obszary do bezwzględnego zachowania i obszary ze znacznym udziałem elementów historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych
- Zdegradowane przestrzenie rekreacyjne, tereny zieleni (m.in. parków miejskich)
- Występowanie obiektów poprzemysłowych i terenów zdegradowanych psujących wizerunek reprezentacyjnej dzielnicy miasta (m.in. obszar w rejonie ulic Focha – Marcinkowskiego – Obrońców Bydgoszczy – Warmińskiego; teren po Fabryce Narzędzi na Marcinkowskiego; Młyny Rothera na Wyspie Młyńskiej, Pralchem na św. Trójcy, obiekty magazynowo-składowe, położone głownie w zachodniej części obszaru Śródmieścia)
- Zaniedbane obiekty zabytkowe
- Zmniejszenie funkcji usługowo-handlowych śródmiejskich ulic poprzez m.in. rozwój centrów handlowych lokowanych w samym Śródmieściu i w jego najbliższej okolicy

Cele

- Rewitalizacja społeczna mieszkańców obszaru – aktywizacja społeczna i obniżenie poziomu bezrobocia, wykluczenia społecznego oraz poprawa bezpieczeństwa oraz wzrost liczby mieszkańców
- Podniesienie jakości przestrzeni publicznych i zwiększenie funkcji reprezentacyjnych strefy śródmiejskiej
- Restauracja i modernizacja techniczna wartościowej zabudowy śródmiejskiej i układów urbanistycznych w tym całych kwartałów lub zespołów zabudowy usługowo-mieszkaniowej
- Rozwój funkcji handlowo-usługowej oraz turystyczno-rekreacyjnej, w tym poprawa jakości terenów zieleni
- Rewitalizacja obiektów i terenów poprzemysłowych
- Promocja dziedzictwa przemysłowego (przykładowym projektem w tym względzie jest projekt SHIFT-X)
- Restauracja obiektów zabytkowych

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Rewitalizacja społeczna obszaru ze szczególnym uwzględnieniem zachodniej części Śródmieścia (programy, kursy i szkolenia dla bezrobotnych, wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym mające na celu polepszenie ich sytuacji zarówno na rynku pracy jak i zwiększenie ich motywacji do zmiany sposobu życia; poszukiwanie i wsparcie dla lokalnych liderów, w tym szkolenia i warsztaty; streetworking; kreowanie form aktywnego spędzania wolnego czasu; wzmocnienie działalności kulturalnej z włączeniem mieszkańców obszaru; preferencyjna dzierżawa lokali dla twórców i artystów w zamian na organizację warsztatów dla dzieci i młodzieży; tworzenie dedykowanych programów kulturalno-rekreacyjnych i imprez integracyjnych w oparciu o przestrzeń Starego Miasta, Wyspę Młyńską i parki miejskie - uliczne galerie, spektakle, koncerty, kiermasze oraz dostępną

infrastrukturę rekreacyjną i kulturalną)

- Wspieranie przedsiębiorczości (kursy i szkolenia z zakresu rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej, preferencyjne warunki wynajmu gminnych lokali gospodarczych dla mieszkańców Śródmieścia chcących podjąć działalność gospodarczą)
- Realizacja projektów społecznych i infrastrukturalnych zakładających włączanie społeczności lokalnej w ich przygotowanie i przeprowadzenie
- Adaptacja obiektów na cele społeczno-kulturalne (centra aktywizacji, lokalne organizacje pozarządowe, wsparcie mniejszości narodowych) wraz z przeprowadzeniem odpowiedniego programu aktywizacyjnego
- Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej
- Działania zmierzające do poprawy bezpieczeństwa jednostki (m.in.: monitoring, w szczególności zachodniej części Śródmieścia)
- Dokończenie kompleksowej odnowy i modernizacji strefy Starego Miasta (zabudowa, ulice, przestrzenie publiczne, zmiany w organizacji ruchu – ograniczenie ruchu kołowego)
- Rewaloryzacja zabudowy śródmiejskiej wraz z aktywizacją społeczną mieszkańców odnawianych budynków, w tym przede wszystkim obszarów ograniczonych ulicami:
    - Dworcową, Matejki, Śniadeckich i Pomorską (w szczególności ulice Lipowa, Zduny i Podolska)
    - Focha, Marcinkowskiego, Dworcową Warmińskiego
- Łączenie miejsc rekreacji i wypoczynku - publicznych parków, skwerów i bulwarów zadrzewionymi ciągami pieszymi i ścieżkami pieszo-rowerowymi wraz z rewaloryzacją i podnoszeniem jakości terenów zieleni (m.in. Park Kazimierza Wielkiego, Park Ludowy im. Wincentego Witosa)
- Zagospodarowanie obszarów położonych bezpośrednio nad rzeką Brdą stanowiących oś rekreacyjną Śródmieścia, ze szczególnym uwzględnieniem kontynuacji budowy bulwarów oraz rozbudowy kompleksu sportowo-rekreacyjnego Astoria
- Rewitalizacja obiektów i terenów poprzemysłowych, w tym głównie terenu po Fabryce Narzędzi, Młyny Rothera, Pralchem, tereny położone w rejonie dworca kolejowego Bydgoszcz Główna
- Likwidacja lub przekształcenie dla funkcji usługowych obiektów magazynowo-składowych, hurtowni znajdujących się w zachodniej części Śródmieścia
- Wzmocnienie funkcji głównych ulic handlowych (Gdańska, Dworcowa, Długa) oraz wzrost handlowo-usługowego znaczenia zachodniej części jednostki – poprawa estetyki przestrzeni publicznej i zabudowy, podejmowanie działań związanych z rozwojem usług i handlu szczególnie wśród społeczności lokalnej obszaru
- Zmiana organizacji ruchu z uwzględnieniem nadrzędności ruchu pieszego i rowerowego, w szczególności w południowej i zachodniej części jednostki
- Utworzenie zwartego systemu dróg rowerowych
- Modernizacja targowiska na Placu Piastowskim poprawiająca jego warunki estetyczne, funkcjonalne i sanitarne

Stary Fordon – jednostka leżąca nad Wisłą, na wschodnim skraju Bydgoszczy, o dobrze zachowanych elementach historycznych, będąca przez wiele lat samodzielnym miastem.

Mapa 41. Granice Starego Fordonu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Historia tego miasta w jej obecnej lokalizacji związana jest z przeniesieniem się w XIV w. na obszar dzisiejszego Starego Fordonu ludności z pobliskiego Wyszogrodu. Spowodowane to było zniszczeniami Wyszogrodu będącymi wynikiem najazdów krzyżackich[100]. Po lokacji rozciągało się między dzisiejszymi ulicami Wyzwolenia, Krygera, Góralską, Filomatów i Zakładową.

Po uruchomieniu kanału bydgoskiego Fordon dzięki położeniu na styku żeglugi Gdańsk-Berlin stał się miejscem pobierania opłat i nadzoru transportu rzecznego. W 1780-83 zbudowano okazały budynek Dyrekcji Ceł i Akcyzy (dzisiejsze więzienie). Znaczne przyspieszenie rozwoju miasta nastąpiło w XIX i na początku XX w. Przede wszystkim znacząco wzrosła liczba mieszkańców z 1572 osób w 1804 r. do 2850 osób w 1910 roku[101] - zajmowali się głównie rolnictwem, rzemiosłem, sternictwem i rybołówstwem na Wiśle. Utwardzono drogę do Bydgoszczy, położono chodniki, wzmocniono brzegi Wisły. Zaczął rozwijać się przemysł. Utworzono kilka fabryk: tartak, cegielnia, żwirownia, zakład papierniczy, fabryka wyrobów cukierniczych, stolarnie, piekarnie, rzeźnie. Duże znaczenie dla rozwoju gospodarczego miasta posiadały inwestycje komunikacyjne i budowa nowych obiektów. W 1885 r. połączono Fordon linią kolejową z Bydgoszczą a w 1891-93 zbudowano most fordoński[102].

Jedną z cech charakteryzujących XIX w. Fordonu była jego wielokulturowość. W mieście egzystowały z sobą trzy nacje: Polacy, Niemcy i Żydzi.

W okresie międzywojennym Fordon był ośrodkiem przemysłu i rzemiosła. Największe znaczenie posiadała tu cegielnia, należąca do największych i najnowocześniejszych tego typu zakładów w kraju. W tym czasie następował także dalszy przyrost mieszkańców, osiągając w 1939 r. liczbę blisko 5000, rozwój życia społecznego i kulturalnego oraz poprawa komunikacji z Bydgoszczą poprzez linię

[100] Stary Fordon – rewitalizacja funkcjonalno-przestrzenna, Miejska Pracownia Urbanistyczna w Bydgoszczy, 2013 r.
[101] Historia Fordonu http://www.tmmb.pl/portal/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=32
[102] J. w.

autobusową. W okresie powojennym poprzez rozwój budownictwa, Fordon w dalszym ciągu poszerzał swoje granice[103].

W 1973 r. w związku m. in. z potrzebą Bydgoszczy w zakresie nowych terenów mieszkaniowych, jak i ukształtowanych już silnych związków Fordonu z Bydgoszczą, został on włączony w jej granice administracyjne.

Dzisiejszy Stary Fordon zachowuje klimat staromiejski. Tereny ograniczone ulicami: Filomatów, fragment Mącznej i Saskiej, Krygera, Wyzwolenia, Pielęgniarska, Cechowa, Sikorskiego, Kapeluszników do rzeki Wisły jako obszar, na którym elementy historycznego układu przestrzennego miasta tzn. rozplanowanie, zabudowa oraz związany z nimi integralnie teren i krajobraz, zachowały się w wysokim stopniu stanowią strefę pełnej ochrony konserwatorskiej. Pozostałą część tej jednostki ze względu na obszary ze znacznym udziałem elementów historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych także znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej[104].

Fot. 42. Rynek (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 43. Synagoga (fot. J. Korpal, 2014r.)

Ze względu na strukturę zabudowy w obszarze Starego Fordonu wyróżnić można tereny skupione przy i wokół ulicy Fordońskiej, Bydgoskiej, Rynek, Sikorskiego charakteryzujące się zwartą, pierzejową zabudową mieszkaniowo-usługową, ze znaczącym udziałem budynków wartościowych historycznie. Północna część jednostki to tereny z przewagą budownictwa jednorodzinnego. Wyznaczonych granicach Starego Fordonu, z wyjątkiem Bydgoskiej Fabryki Mebli brak jest istotnego przemysłu a obszar ten spełnia głównie funkcję mieszkalną z drobnym handlem i usługami.

Ze względu na brak odpowiednich inwestycji i remontów obszar Starego Fordonu ulega stopniowej degradacji zarówno w obszarze zabudowy jak i przestrzeni publicznych. Szczególnie widoczna jest tu znaczna dewastacja substancji budowlanej historycznych kamienic i układów.

[103] J. w.
[104] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bydgoszczy, Bydgoszcz 2009r.

Fot. 44. Ulica Bydgoska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 45. Ulica Bydgoska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 46. Ulica Fordońska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 47. Ulica Patrolowa (fot. J. Korpal, 2014r.)

Kluczowe w tym względzie jest utrzymanie historycznej zabudowy Starego Fordonu, zarówno skali i formy w układzie pierzejowym, jak i całych kwartałów. Za priorytetowe należy uznać zachowanie oraz renowację budynków w pierzei ulicy Fordońskiej Bydgoskiej, Wyzwolenia, Sikorskiego i Rynek.

W aspekcie jakości przestrzeni publicznych wskazać należy zły stan dróg, znaczny odsetek dróg gruntowych (szczególnie na północ od ulicy Bydgoskiej w obszarze ulic: Bydgoska – Wyzwolenia – Piastowa – Kasztelańska - Ametystowa), liczne niezagospodarowane przestrzenie i place, w szczególności duży teren przy ul. Jana Styki czy mniejsze przy ul. Ordynackiej i Targowisko. Istotnym czynnikiem negatywnie wpływającym na jakość przestrzeni publicznych jest również niewykorzystanie dużego potencjału związanego z zagospodarowaniem terenów przy Wiśle, czy Parku Milenijnego, które mogłyby wydatnie ożywić teren Starego Fordonu i stać się jego istotnymi walorami o znaczeniu ponadlokalnym.

Odtworzenie i wprowadzanie nowych elementów w przestrzeni miejskiej związane z renowacją historycznej zabudowy i tworzeniem stref rekreacji i wypoczynku o znacznym oddziaływaniu podniesie atrakcyjność Fordonu i może stanowić podstawę działań promocyjnych. Budowanie tożsamości tego miejsca w oparciu o element historyczny spowoduje także wzrost jego atrakcyjności jako miejsca zamieszkania lub prowadzenia działalności usługowej czy artystycznej.

Fot. 48. Teren przy ul. Jana Styki (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 49. Ulica Szkolna (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 50. Park Milenijny (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 51. Park Milenijny (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 52. Nabrzeże Wisły (fot. J. Korpal, 2014r.)

Oprócz obniżonej wartości struktury miejskiej obszar Starego Fordonu to przede wszystkim obszar niekorzystnej sytuacji społecznej. W szczególności notuje się tu wysokie bezrobocie (jedno z najwyższych w całym mieście, tj. 12%). Istotny problem w tym względzie stanowi bezrobocie długoterminowe, ponad 70% osób bezrobotnych stanowią osoby bezrobotne długotrwale. Świadczy to o znacznym kryzysie zatrudnienia mieszkańców tej jednostki, na który pośrednio wpływać może obniżone wykształcenie. Zdiagnozowano bowiem, że ponad 40% z osób bezrobotnych posiadało

wykształcenie co najwyżej gimnazjalne. Sytuacja ta bezpośrednio wpływa także na znaczny odsetek osób korzystających ze świadczeń pomocy, który wynosi ponad 17% oraz wysoką liczbę wyroków eksmisyjnych. Przebadane wskaźniki społeczne wskazują, że znaczny odsetek mieszkańców Starego Fordonu to osoby wykluczone społecznie lub tym wykluczeniem zagrożone. Dlatego też priorytetowym jest tu kompleksowy program aktywizacji i rewitalizacji społecznej.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY STARY FORDON BYŁ ATRAKCYJNYM MIEJSCEM ZAMIESZKANIA I PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI W OPARCIU O ZREWALORYZOWANĄ ZABUDOWĘ I ODNOWIONY STAROMIEJSKI KLIMAT ORAZ TERENY REKREACYJNO-WYPOCZYNKOWE WYSOKIEJ JAKOŚCI

Problemy

- Duże problemy społeczne związane z wysokim poziomem bezrobocia, w tym długotrwałego i wykluczenia społecznego (duży odsetek osób korzystających z pomocy społecznej i wyroków eksmisyjnych) oraz niewielki stopień przedsiębiorczości
- Znaczna degradacja substancji wartościowych budynków zwartej, pierzejowej zabudowy mieszkaniowo-usługowej
- Niska jakość przestrzeni publicznych związana z niezagospodarowanymi przestrzeniami, placami, terenami zieleni, nienależytym stanem dróg (w znacznym stopniu gruntowych) i koniecznością przebudowy sieci uzbrojenia terenu

Cele

- Rewitalizacja społeczna
- Poprawa warunków życia mieszkańców
- Wykorzystanie dużego potencjału i stworzenie nowej jakości związanej z rozwojem nowej funkcji turystyczno-rekreacyjnej obszaru
- Poprawa jakości przestrzeni publicznych
- Restauracja historycznej zabudowy

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Rewitalizacja społeczna (programy, kursy i szkolenia dla bezrobotnych, wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym) i wspieranie przedsiębiorczości (kursy i szkolenia z zakresu rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej, preferencyjne warunki wynajmu gminnych lokali gospodarczych dla mieszkańców chcących podjąć działalność gospodarczą)
- Realizacja projektów społecznych, kulturalnych i infrastrukturalnych zakładających włączanie społeczności lokalnej w ich przygotowanie i przeprowadzenie
- Zagospodarowanie nabrzeży Wisły na cele rekreacyjno-wypoczynkowe wraz z dedykowanym programem aktywności
- Zagospodarowanie placów i przestrzeni: Skwer Fieldorfa-Nila, plac przy ul. Jana Styki, znaczna cześć terenu przy ulicy Fordońskiej, teren zieleni przy ulicy Fordońskiej (Park Milenijny), ul. Targowisko, Rynek, otoczenie synagogi, kwartały, wnętrza i podwórka zabudowy staromiejskiej
- Renowacja pierzejowej zabudowy mieszkaniowej i mieszkaniowo-usługowej w szczególności przy i wokół ulicy Fordońskiej, Bydgoskiej, Rynek, Sikorskiego, Zakładowej, Ordynackiej, Targowisko, Korzeniowskiego, Nawigacyjna
- Poprawa nawierzchni ulic, w szczególności wykonanie utwardzonej nawierzchni w obrębie ulic Bydgoska – Wyzwolenia – Piastowa – Kasztelańska – Ametystowa
- Renowacja obiektów zabytkowych i ich wykorzystanie do celów społecznych (renowacja synagogi)
- Poprawa komunikacji z centrum miasta

Bocianowo - jednostka zamieszkała przez 3,5% mieszkańców miasta, bezpośrednio sąsiadująca ze Śródmieściem (od południa) i wykazująca podobne cechy zabudowy śródmiejskiej.

Mapa 42. Granice Bocianowa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Bocianowo podzielić można na dwa obszary:

- Na zachód od ulicy Gdańskiej – obszar historycznego Bocianowa ze zwartą zabudową śródmiejską i koncentracją funkcji mieszkaniowej oraz handlowo-usługowej odbywającej się głównie w parterowych częściach kamienic – teren o znacznej degradacji substancji budowlanej. Znajdują się tu również budynki dydaktyczne Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy oraz Collegium Medicum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
- Na wschód od ulicy Gdańskiej – obszar mieszkalnictwa z bardziej rozproszoną zabudową, usług i handlu oraz szkolnictwa wyższego z siedzibą i budynkami Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. Tereny pomiędzy Al. Adama Mickiewicza i ul. Chodkiewicza charakteryzują się wartościową zabudową historyczną ukształtowaną w formie zwartych uporządkowanych kwartałów zabudowy. Część tego obszaru, na północy, zajmują także ogródki działkowe.

Historyczny rozwój Bocianowa związany jest z lokacją dworca kolejowego w II poł. XIX w. i wywołaną tym ekspansją ówczesnej Bydgoszczy na północ od miasta lokacyjnego [105]. Rozplanowanie urbanistyczne zachodniej części Bocianowa podobnie jak zachodniej części Śródmieścia, opierało się tu na koncepcji prostopadłej siatki ulic z równomiernym podziałem parceli i dominacją wielorodzinnych kamienic czynszowych. Wtedy też wytyczono obecne ulice: Sienkiewicza, Rycerską, Racławicką i Bocianowo, gdzie zamieszkali głównie pracownicy kolei i robotnicy. Zlokalizowano tu także koszary wojskowe, których pozostałości stanowią zabudowę mieszkaniową na końcu dzisiejszej ulicy Pomorskiej, tzw. „Londynek". Stanowi on kompleks charakterystycznych budynków w konstrukcji szkieletowej o niskim standardzie wzniesionych pod koniec XIX w. Pierwotnie budynki te przeznaczone były dla szeregowych żołnierzy. Przed II wojną światową zlikwidowano koszary, a

[105] Iwona Jastrzębska-Puzowska, Rozwój przestrzenny Bydgoszczy na przełomie XX i XXI w., Bydgoszcz współczesne oblicze miasta, pod red. A. S. Kotowskiego i S. Sadowskiego

zajmowane budynki przeznaczono na cele mieszkalne i oddano mniej zamożnym mieszkańcom miasta[106]. Obecnie rejon „Londynka" jest obszarem o znacznej degradacji substancji zabudowy i uznawany jako jeden z najbardziej niebezpiecznych w mieście. Budynki tam się znajdujące od lat nie były remontowane a ich stan techniczny wymaga podjęcia kompleksowych działań naprawczych.

Fot. 53. „Londynek" (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 54. „Londynek" (fot. J. Korpal, 2014r.)

Na początku XX w. w zachodniej części Bocianowa powstały fabryki: Fabryka Chleba Szwedzkiego (późniejsza „Jutrzenka") oraz Fabryka Obuwia Weynerowskiego (późniejsza „Kobra"). W 1959 r. wybudowano Zakłady Urządzeń Okrętowych „Famor". Obecnie jednostka ta spełnia głównie funkcje mieszkaniową, handlowo-usługową a także szkolnictwa wyższego.

Zabudowa i rozplanowanie wschodniej część obszaru jest wynikiem znacznie zurbanizowanej już części zachodniej i rozrostu pierwotnego miasta lokacyjnego na wschód, nawiązującego do koncepcji miasta-ogrodu [107]. Obszar ograniczony ulicami Gdańską, al. Adama Mickiewicza, Ogińskiego i Chodkiewicza z obecnym Uniwersytetem Kazimierza Wielkiego jest naturalnym przedłużeniem śródmiejskiej „dzielnicy muzycznej".

Gospodarczo jest to obszar handlowo-usługowy a działalność ta prowadzona jest głównie w parterowych częściach kamienic, w przypadku zachodniej części obszaru nierzadko znacznie zdegradowanych. Ta część Bocianowa to także obszar występowania terenów składowych, magazynowych, kolejowych oraz obiektów i obszarów poprzemysłowych związanych z jego historyczną funkcją. Największym z nich jest psujący wizerunek obszaru, ale działający wciąż „Famor" (obecnie w branży oświetleniowej) oraz częściowo zagospodarowany teren i obiekty po „Kobrze" na ulicy T. Kościuszki. Kilka lat temu budynek dawnego biurowca przyległego do budynków hal „Famoru" zaadaptowano na cele mieszkaniowe.

[106] http://www.pomorska.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20130119/BYDGOSZCZ01/130119280
[107] Iwona Jastrzębska-Puzowska, Rozwój przestrzenny Bydgoszczy na przełomie XX i XXI w., Bydgoszcz współczesne oblicze miasta, pod red. A. S. Kotowskiego i S. Sadowskiego, s. 12

Fot. 55. Famor (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 56. Obiekt po „Kobrze” (fot. J. Korpal, 2014r.)

Bocianowo historycznie i funkcjonalnie powiązane z obszarem Śródmieścia podobnie jak ono w znacznym stopniu charakteryzuje się zwartą, pierzejową zabudową mieszkaniowo-usługową, ze znaczącym udziałem budynków wartościowych historycznie i podobnie jak ono ze względu na obszary ze znacznym udziałem elementów historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej. Szczególnie wartościowe układy tworzą kamienice m. in. przy ulicach: Gdańskiej, Mickiewicza, 20 stycznia 1920 roku, Zamoyskiego, Paderewskiego.

Analiza stanu zabudowy wskazuje na dużo lepiej, pod tym względem zachowaną wschodnią część obszaru, szczególnie w obrębie ulic: Gdańska – Chodkiewicza – Niemcewicza – Aleje Adama Mickiewicza. Budynki tam zlokalizowane pozostają w dobrym stanie ze znaczną liczbą odnowionych frontów kamienic.

Fot. 57. Aleje Adama Mickiewicza (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 58. Ulica I. Paderewskiego (fot. J. Korpal, 2014r.)

Wartościowe budynki mieszkalne (historyczne, stare kamienice) o znacznej degradacji skoncentrowane są głównie w zachodniej części Bocianowa i zajmują praktycznie cały jego obszar (zły stan elewacji, substandardy, degradacja całych kwartałów). Budynki takie zlokalizowane są także na najbardziej reprezentacyjnej ulicy Gdańskiej.

Fot. 59. Ulica Gdańska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 60. Ulica Bocianowo (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 61. Ulica T. Kościuszki (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 62. Ulica Mazowiecka (fot. J. Korpal, 2014r.)

W zakresie terenów rekreacyjno-wypoczynkowych na Bocianowie występuje ich znaczny deficyt. Mieszkańcy tej jednostki mają do dyspozycji 2 boiska sportowe typu „Orlik", a na każdy z nich przypada statystycznie 5 223 osób powyżej 12 roku życia. Taki stan zainwestowania świadczy o dużym przeciążeniu i wymagane jest doinwestowanie w tym zakresie. Wskazana jest także budowa nowych placów zabaw[108].

Sposób zagospodarowania terenu ze zwartą zabudową mieszkaniowo-usługową w zachodniej części obszaru skutkuje bardzo niewielkim udziałem zieleni urządzonej. Dostępne tereny rekreacji w granicach tej części jednostki to głównie niewielki Plac Kościuszki. Znacznie lepiej pod tym względem wypada część wschodnia gdzie zlokalizowany jest Ogród Botaniczny UKW i bliskość parków śródmiejskich (m. in. Jana Kochanowskiego).

[108] Tereny wypoczynku i rekreacji w Bydgoszczy. Diagnoza stanu istniejącego i kierunki rozwoju, Miejska Pracownia Urbanistyczna w Bydgoszczy, 2012 r.

Fot. 63. Plac Tadeusza Kościuszki (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 64. Ogród Botaniczny Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (fot. J. Korpal, 2014r.)

Szansą poprawy jakości życia mieszkańców i zwiększeniem liczby terenów zieleni jest możliwość urządzenia nowej przestrzeni rekreacji i wypoczynku na terenie tzw. glinianki (po wschodniej części jednostki - w rejonie ul. Chodkiewicza-Kamiennej), obecnie stanowiącej zdegradowany teren zieleni z oczkiem wodnym.

Fot. 65. Glinianka (ul. Chodkiewicza-Kamienna) (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 66. Glinianka (ul. Chodkiewicza-Kamienna) (fot. J. Korpal, 2014r.)

Istotnym i głównym problemem jest tu sytuacja społeczna mieszkańców. Bocianowo historycznie i funkcjonalnie związane ze Śródmieściem wykazuje także podobne jemu problemy społeczne. Cechuje się ono dość wysokim udziałem osób bezrobotnych (9%), z czego podobnie jak w Śródmieściu 50% stanowiły osoby długotrwale bezrobotne. Oprócz braku odpowiednich kwalifikacji i negatywnych wzorców zachowań, wpływać na to może także niższy poziom wykształcenia, gdzie ponad 40% osób bezrobotnych to osoby z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej. Sytuacja ta wpływa zaś na podobny Śródmieściu poziom wykluczenia społecznego, ze znaczną liczbą osób, którym przyznano świadczenia pomocy społecznej (blisko 14%) i drugą co do wielkości w mieście liczbą wyroków eksmisyjnych. Istotnym zjawiskiem jest tu również podobnie jak w Śródmieściu postępujący spadek liczby mieszkańców (między 2007 a 2012 rokiem wyniósł on 9%). Oprócz ogólnego trendu związanego ze starzeniem się społeczeństwa i zmniejszaniem się liczby ludności w całym mieście przyczyną tego stanu rzeczy może być tu także znaczna degradacją substancji budynków oraz postrzeganie Bocianowa jako dzielnicy niebezpiecznej. Zjawiska te podobnie jak w przypadku Śródmieścia związane są tu głównie z zachodnią częścią tej jednostki, także najbardziej zdegradowaną pod względem zabudowy i wymagającą kompleksowych działań w aspekcie społecznym i przestrzennym.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY BOCIANOWO BYŁO MIEJSCEM AKTYWNEGO I INICJATYWNEGO SPOŁECZEŃSTWA LOKALNEGO ZWIĄZANEGO ZE SWOIM MIEJSCEM ZAMIESZKANIA I PRZEBYWAJĄCEGO W ODNOWIONEJ PRZESTRZENI ZABUDOWY

Problemy

- Wysoki poziom bezrobocia, w tym długotrwałego i wykluczenia społecznego przejawiającego się wysokim odsetkiem osób korzystających z pomocy społecznej i wyroków eksmisyjnych
- Znaczna degradacja substancji wartościowych budynków w praktycznie całej zachodniej części dzielnicy (substandardy, degradacja całych kwartałów), wpływająca także niekorzystnie na rozwój działalności gospodarczej
- Zaniedbane przestrzenie publiczne
- Występowanie terenów i obiektów poprzemysłowych, magazynowo-składowych
- Deficyty terenów zieleni i sportowo-rekreacyjnych
- Negatywny wizerunek obszaru

Cele

- Aktywizacja mieszkańców, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i tworzenie warunków rozwoju przedsiębiorczości, w szczególności drobnej
- Renowacja zabudowy i poprawa jakości zagospodarowania przestrzeni publicznych całej zachodniej części dzielnicy
- Wzmocnienie funkcji mieszkaniowej poprzez podniesienie standardu technicznego i modernizację istniejącej substancji mieszkaniowej oraz jej intensyfikację
- Rewitalizacja terenów i obiektów poprzemysłowych, magazynowo-składowych
- Rozwój terenów sportowych, rekreacyjno-wypoczynkowych, zieleni urządzonej
- Zmiana negatywnego wizerunku obszaru

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Wzrost aktywności społecznej, w szczególności zachodniej części obszaru (programy, kursy i szkolenia dla bezrobotnych, wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, tworzenie dedykowanych programów kulturalno-rekreacyjnych i imprez integracyjnych; integrowanie mieszkańców; włączanie społeczności lokalnej w przygotowywanie i przeprowadzanie projektów realizowanych na ich osiedlu)
- Stworzenie kompleksowego programu aktywności lokalnej dla Bocianowa
- Utworzenie miejsc spotkań dla lokalnej społeczności
- Poprawa bezpieczeństwa (monitoring dzielnicy, poprawa oświetlenia)
- Restauracja całych kwartałów i zespołów zabudowy usługowo-mieszkaniowej w zachodniej części Bocianowa, w szczególności uwzględniająca obszar „Londynka”, poprawiająca wizerunek dzielnicy i sprzyjająca rozwojowi przedsiębiorczości, połączona z aktywizacją społeczną mieszkańców
- Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych i zieleni (m. in. adaptacja na funkcje terenu zieleni i rekreacji tzw. glinianki położonej w rejonie ul. Chodkiewicza-Kamiennej)
- Tworzenie infrastruktury sportowo-rekreacyjnej w zachodniej części dzielnicy wraz z dedykowanym programem dla mieszkańców
- Ograniczenie ruchu samochodowego na ulicach obszaru przeprowadzane wspólnie dla ulic Bocianowa i Śródmieścia mające na celu zmianę ich funkcji na pieszo-rekreacyjną,
- Remont ulic, naprawa chodników

Okole - jednostka licząca ponad 3% mieszkańców miasta, położona w środkowo-zachodniej części Bydgoszczy, między Kanałem Bydgoskim, a Brdą w obrębie tzw. wyspy kanałowej, granicząca ze Śródmieściem.

Mapa 43. Granice Okola

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

W czasach przedrozbiorowych Okole było folwarkiem miejskim wydzierżawianym mieszczanom. Dynamiczny jego rozwój wiąże się z przeprowadzeniem przez ten teren linii kolejowych w połowie XIX w. Dawne majątki ziemskie rozparcelowano, a na działkach powstały ulice i domy mieszkalne, które później ustępowały miejsca wznoszonym kamienicom czynszowym, o wystroju i formie zbliżonych do tych budowanych w Śródmieściu[109].

Według urzędowego spisu z 1910 r. w gminie tej było 340 budynków i 6858 mieszkańców[110], w tym wielu urzędników i pracowników kolejowych. Na przełomie XIX i XX w. następował tu dynamiczny rozwój rzemiosła i kupiectwa. Znajdowały się tu także duże przedsiębiorstwa m.in. Garbarnia Buchholza (obecnie obiekty te należą do Wyższej Szkoły Gospodarki), fabryka sygnałów kolejowych przy ul. Grunwaldzkiej (późniejsza „Belma"), cegielnia Patersona przy ul. Nadrzecznej[111].

Okole zostało włączone w granice administracyjne Bydgoszczy w 1920 r. Było ono wówczas jednym z najbardziej zurbanizowanych pośród nowo włączonych osiedli.

W okresie PRL pierwotną zabudowę kamienicową uzupełniano o nowe budynki mieszkalne (m. in. przy ulicy Jackowskiego)[112]. Wzniesiono także Dom Kultury „Belmy" przy ulicy Grunwaldzkiej (obecnie znajduje się tam Kujawsko – Pomorski Urząd Skarbowy).

Głównymi osiami tej jednostki są arterie takie jak ul. Grunwaldzka oraz dzieląca cały obszar na część zachodnią i wschodnią linia kolejowa.

[109] Bydgoszcz w stronę Okola, pod red. zespołu redakcyjnego Rady Osiedla Okole, Bydgoszcz 2004 r.
[110] Aneks nr 2. Zarys dziejów osad miejskich oraz miejscowości przyłączonych do Bydgoszczy do 1939 roku, Historia Bydgoszczy, Tom II. Część pierwsza 1920-1939: red. Marian Biskup: Bydgoszcz 1999 r.
[111] Wincenty Gordon, Nasze dzielnice (III): Okole, Kalendarz Bydgoski 1973 r.
[112] Wargin Renata, Gospodarka mieszkaniowa w Bydgoszczy w okresie powojennym, Kronika Bydgoska VI

Fot. 67. Ulica Grunwaldzka (fot. J. Korpal, 2014r.)

Obszar Okola ma charakter mieszkalno-przemysłowy. Zachodnią część zajmują tereny przemysłowe: Unilever S.A. (dawna Pollena) oraz Biznes Park przy ul. Kraszewskiego. Część wschodnia to głównie stylowa zabudowa z przełomu XIX i XX w., a także zabytkowe budynki administracyjne i sakralne. Najwartościowszym zabytkiem jest tu Kanał Bydgoski z systemem śluz. Znajduje się tu także założony w 1809 r. cmentarz Starofarny – najstarsza bydgoska nekropolia. W części tej usytuowany jest także campus Wyższej Szkoły Gospodarki oraz Multikino, Muzeum Kanału Bydgoskiego czy Muzeum Fotografii.

W 2012 r. ukończono budowę nowej linii tramwajowej z dworca kolejowego Bydgoszcz Główna przez Most Władysława Jagiełły i wschodnią część Okola w kierunku centrum miasta, poprawiając tym samym komunikacyjną dostępność wschodniej części tej jednostki. Rozpoczęto także budowę nad Brdą najwyższego budynku mieszkalnego w Bydgoszczy o nazwie Nordic Haven, mającego mieć 16 pięter.

Aktywność gospodarcza we wschodniej części obszaru to przeważnie drobna działalność handlowo-usługowa koncentrująca się przede wszystkim wzdłuż głównej ulicy – Grunwaldzkiej jak również, z mniejszym natężeniem, prowadzona w parterowych częściach kamienic na pozostałych ulicach (głównie Garbary, Śląska). Zlokalizowany jest tu także jeden z zakładów produkcyjnych „Jutrzenki" – przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego, jednego z największych producentów słodyczy w Polsce. W zachodniej części koncentruje się ona natomiast wokół obszaru typowo przemysłowego i poprzemysłowego, a także w ramach przekształceń tego terenu i jego funkcji poprzez projekt Biznes Parku przy ul. Kraszewskiego oferującego szereg budynków biurowych.

Istotne znaczenie dla tego obszaru mają tereny zieleni. Znajdują się tu zarówno tereny zieleni urządzonej zlokalizowanej przy Starym Kanale Bydgoskim jak i zieleni nieurządzonej w zachodniej części jednostki. Głównym obszarem rekreacyjnym, są planty nad Kanałem Bydgoskim z systemem zabytkowych śluz. Teren Kanału Bydgoskiego wraz z obszarami przyległymi ze względu na swoje wartości historyczne znajduje się w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej, przeznaczony do bezwzględnego zachowania[113].

[113] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bydgoszczy, Bydgoszcz 2009 r.

Fot. 68. Stary Kanał Bydgoski (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 69. Śluza na Kanale Bydgoskim (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Jakość urządzenia tego terenu, aby mógł on pełnić założone funkcje wymaga jednak działań inwestycyjnych (zaniedbane ciągi piesze i rowerowe, zaniedbane przestrzenie w pasie Kanału).

Fot. 70. Ciągi pieszo-rowerowe nad Starym Kanałem Bydgoskim (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 71. Teren przy Kanale Bydgoskim (fot. J. Korpal, 2014r.)

Obszarem ze znacznym potencjałem do zagospodarowania na funkcje rekreacyjne jest położona nad Brdą północna część jednostki (rejon ulicy Nadrzecznej i Młyńskiej) – obecne tereny ogródków działkowych i zieleni nieurządzonej z oczkiem wodnym.

Fot. 72. Teren zieleni nieurządzonej w rejonie ulic: Nadrzecznej i Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 73. Teren zieleni nieurządzonej w rejonie ulic: Nadrzecznej i Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.)

Na Okolu głównymi, newralgicznymi problemami są problemy związane z jedną z najgorszych w całym mieście sytuacją społeczną jego mieszkańców oraz znaczną degradacją zabudowy mieszkalnej i przestrzeni publicznych.

Pod względem sytuacji społecznej Okole wyróżnia się stosunkowo wysokim na tle całego miasta poziomem bezrobocia, wynoszącym ponad 8%, z czego ponad 45% to osoby bezrobotne długotrwale. Na sytuację tą wpływać może niższy poziom wykształcenia, gdyż zdiagnozowano, iż w grupie bezrobotnych odsetek osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym stanowił blisko 40%. Ponadto notowano tutaj znaczny odsetek osób, którym przyznano świadczenia społeczne, co w sumie prowadzi do wykluczenia społecznego bądź znacząco zwiększa zagrożenie jego wystąpienia.

Problem związany z zabudową i przestrzeniami publicznymi dotyczy przede wszystkim wschodniej części jednostki, gdzie funkcja mieszkaniowa obejmuje głównie typową zabudowę śródmiejską ukształtowaną w XIX i na początku XX w. podobną do kamienic czynszowych Śródmieścia, w znacznym stopniu charakteryzującą się zwartą, pierzejową zabudową mieszkaniowo-usługową. Wymaga ona w dużym stopniu modernizacji i odrestaurowania szczególnie w zakresie elewacji frontowych (nierzadko na całej długości ulicy), miejscami występują tu także substandardy i degradacje całych ulic (np. ulica Władysława Łokietka).

Fot. 74. Ulica Garbary (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 75. Ulica W. Łokietka (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 76. Róg ul. Śląskiej i Jasnej (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 77. Teren przy ul. Focha (fot. J. Korpal, 2014r.)

Wskazanym jest zatem podjęcie działań mających na celu kompleksową aktywizację mieszkańców połączoną z odnową budynków mieszkalnych i polepszaniem jakości miejsc rekreacyjno-wypoczynkowych.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY OKOLE BYŁO OBSZAREM O FUNKCJI MIESZKALNO-PRZEMYSŁOWEJ Z ODNOWIONĄ SUBSTANCJĄ BUDYNKÓW I WYSOKIEJ JAKOŚCI TERENAMI ZIELENI URZĄDZONEJ, ATRAKCYJNYM DLA MIESZKAŃCÓW I INWESTORÓW

Problemy

- Wysoki poziom bezrobocia i wykluczenia społecznego
- Zły stan zabudowy we wschodniej części obszaru związanej z funkcją mieszkaniową (zabudowa śródmiejska wymagająca w dużym stopniu modernizacji i odrestaurowania szczególnie w zakresie elewacji frontowych, miejscami występują tu także substandardy i degradacje całych ulic)
- Zaniedbane obszary poeksploatacyjne
- Niedostateczny poziom zainwestowania w tereny nad Kanałem Bydgoskim oraz w szczególności nad Brdą w zachodnio-północnej części jednostki
- Niedobór obiektów sportowo-rekreacyjnych

Cele

- Ograniczenie negatywnych wskaźników społeczno-gospodarczych i wzrost przedsiębiorczości
- Utrzymanie funkcji mieszkaniowej we wschodniej części obszaru z uzupełnieniem i podniesieniem jakości wartościowej zabudowy śródmiejskiej
- Zwiększenie turystyczno-rekreacyjnej funkcji Okola
- Podtrzymanie funkcji aktywności gospodarczej w zachodniej części obszaru

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Aktywizacja społeczna mieszkańców (programy, kursy i szkolenia dla bezrobotnych, wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym i wspieranie przedsiębiorczości - kursy i szkolenia z zakresu rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej, preferencyjne warunki wynajmu gminnych lokali gospodarczych dla mieszkańców chcących podjąć działalność gospodarczą
- Adaptacja obiektów na cele społeczno-kulturalne (centra aktywizacji, lokalne organizacje pozarządowe) wraz z przeprowadzeniem odpowiedniego programu aktywizacyjnego
- Renowacja zabudowy śródmiejskiej i ulic w całej wschodniej części obszaru, połączona z aktywizacją społeczną mieszkańców
- Polepszenie jakości terenów nad Kanałem Bydgoskim: nawierzchnia, ścieżki pieszo-rowerowe, infrastruktura rekreacyjna, podniesienie jakości terenu przylegającego do Kanału Bydgoskiego
- Zagospodarowanie terenów zieleni z oczkiem wodnym w zachodnio-północnej części jednostki – utworzenie bulwarów nadrzecznych łączących Okole ze Śródmieściem
- Rozwijanie infrastruktury sportowo – rekreacyjnej przy istniejących szkołach oraz na terenach zieleni ogólnodostępnej
- Prace konserwatorskie dotyczące posiadanych zabytków (m.in.: cmentarz Starofarny)

Wilczak - jednostka położona w środkowo zachodniej części Bydgoszczy, przylegająca do Kanału Bydgoskiego zamieszkana przez ponad 1% mieszkańców miasta.

Mapa 44. Granice Wilczaka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Obecne granice Wilczaka obejmują swym zasięgiem część dawnego Wilczaka Wielkiego, folwarku miejskiego a następnie wsi[114]. Po budowie Kanału Bydgoskiego w 1774 r. odcięta została północna część majątku Wilczak Wielki, która przekształciła się w odrębną jednostkę – Okole. W 1839 r. Wilczak był największym folwarkiem miejskim[115]. W XIX w. jego tereny zostały oddawane kolejnym dzierżawcom, którzy stawiali na nich zabudowania.

Szybki rozwój tego obszaru nastąpił w latach 1890-1914, kiedy to właściciele poszczególnych nieruchomości odsprzedawali parcele budowlane, a na terenie Wilczaka powstawały nowe domy oraz nowe ulice z kamienicami czynszowymi (np.: ul. Wincentego Pola, Chłopickiego, Stefana Czarnieckiego). Natomiast w 1905 r. uruchomiono tu linię tramwajową z dzielnicy Bartodzieje Wielkie, wzdłuż dzisiejszych ul. Focha i Nakielskiej[116]. W 1915 r. Wilczak liczył prawie 6200 mieszkańców, głównie robotników, kupców, urzędników i rzemieślników. Był obszarem o charakterze przemysłowo-rzemieślniczym i jednym z lepiej rozwiniętych przedmieść Bydgoszczy[117].

W 1920 r. został on włączony w granice administracyjne Bydgoszczy jako jeden z najbardziej zurbanizowanych obszarów pośród nowo włączonych osiedli. Do czasu II wojny światowej następowała tu systematyczna rozbudowa obszaru, wytyczono sieć uliczek, otwarto cmentarz, powstawały także nowe szkoły[118].

Obecnie Wilczak jest obszarem o charakterze mieszkaniowo-przemysłowym. Znaczna jego część posiada zabudowę z przełomu XIX i XX w., czynszowe kamienice podobne do tych lokowanych w Śródmieściu, na Bocianowie i na Okolu, a także zabytkowe budynki publiczne i sakralne.

[114] Rajmund Kuczma, Patroni bydgoskich ulic, część II Południowe osiedla miasta, Bydgoszcz 1997 r.
[115] Wincenty Gordon, Bydgoskie dzielnice miasta: Wilczak (Wielki), Kalendarz Bydgoski 1971 r.
[116] Rajmund Kuczma, Patroni bydgoskich ulic, część II Południowe osiedla miasta, Bydgoszcz 1997 r.
[117] Wincenty Gordon, Bydgoskie dzielnice miasta: Wilczak (Wielki), Kalendarz Bydgoski 1971 r.
[118] Wincenty Gordon, Gawęda o szkołach bydgoskich, Kalendarz Bydgoski 1971 r.

Charakteryzuje się on typową, zwartą zabudową śródmiejską. Wyróżnia się tu zwłaszcza ulica Nakielska z pierzejami kamienic i ulice do niej prostopadłe.

Fot. 78. Ulica Nakielska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 79. Ulica Nakielska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Cechą charakterystyczną tej jednostki są także tereny zieleni zarówno urządzonej jak i nieurządzonej. Szczególną rekreacyjną wartością są tutaj tereny położone nad Starym Kanałem Bydgoskim, które ze względu na wartości historyczne Kanału znajdują się w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej, przeznaczone do bezwzględnego zachowania.

Fot. 80. Stary Kanał Bydgoski (fot. J. Korpal, 2014r.)

Aktywność gospodarcza na Wilczaku to przede wszystkim działalność handlowo-usługowa prowadzona w parterowych częściach kamienic koncentrująca się wzdłuż głównej ulicy - Nakielskiej, jak również, z dużo mniejszym natężeniem, na pozostałych ulicach. Istotnym w tym aspekcie jest funkcjonowanie na terenie jednostki znacznego centrum handlowego jak i (zlokalizowanej w zachodniej części obszaru) Fabryki Obrabiarek do Drewna – jednej z najstarszych bydgoskich firm – mieszczącej się w zabytkowej zabudowie.

Wśród zdiagnozowanych problemów w tej jednostce wyróżnić mnożna przede wszystkim problem wysokiego bezrobocia, znaczną degradację zabudowy mieszkalnej i przestrzeni publicznych oraz niedostateczną jakość dostępnych terenów zieleni i rekreacyjno-wypoczynkowych. W aspekcie społecznym notuje się tu najwyższe w całym mieście (pośród jednostek z liczbą mieszkańców powyżej 1% ludności miasta) wynoszące ponad 18% bezrobocie, liczone udziałem osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym. Dodatkowo blisko 50% procent bezrobotnych to bezrobotni długotrwale. Wskazuje to na poważną, kryzysową sytuację w tym obszarze. Istotnym w tym względzie mogą być braki w odpowiednim wykształceniu, gdyż ok. 40% bezrobotnych legitymowało się co najwyżej wykształceniem gimnazjalnym. Wśród negatywnych zjawisk, będących w dużym stopniu wynikiem wysokiego bezrobocia jest tu także dość znaczny odsetek osób, którzy korzystają ze świadczeń pomocy społecznej.

Problem związany z degradacją zabudowy i przestrzeni publicznych występuje na znacznej części obszaru Wilczaka. Objawia się to przede wszystkim zniszczeniami w zakresie elewacji frontowych historycznej zabudowy z XIX i początku XX w., a niekiedy nawet występowania substandardów i degradacji całych ulic zarówno ze względu na zabudowę jak i na nawierzchnię. Szczególnie zniszczona wartościowa zabudowa i ulice występują w obszarze: Nakielska – Stawowa – Na Wzgórzu - Lubelska.

Fot. 81. Ulica Nakielska (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 82. Ulica Wincentego Pola (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 83. Ulica Stefana Czarnieckiego (fot. J. Korpal, 2014r.)

Fot. 84. Ulica Józefa Chłopickiego (fot. J. Korpal, 2014r.)

Poprawy jakości wymagają także tereny nad Starym Kanałem. W celu spełniania przez nie znaczącej funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej, zgodnie ze swoim potencjałem, wymagają doinwestowania i lepszego zagospodarowania.

Fot. 85. Stary Kanał Bydgoski (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 86. Planty nad Starym Kanałem Bydgoskim (fot. J. Korpal, 2014r.)

W części Parku nad Starym Kanałem prowadzono działania w ramach międzynarodowego programu REURIS, mające na celu jego przywrócenie do ponownego funkcjonowanie w tkance miejskiej. Zgodnie z założeniami projektu miał on się stać terenem atrakcyjnym dla mieszkańców pod względem rekreacji i wypoczynku.

Realizacja projektu zaowocowała stworzeniem nowej przestrzeni publicznej w sąsiedztwie czystej wody rzeki Brdy. Odnowiono tereny spacerowe i rekreacyjne oraz plac zabaw dla dzieci, zamontowano także nowe ławki. Mieszkańcy uzyskali bezpośredni dostęp do rzeki, zwiększyło się również bezpieczeństwo użytkowników Parku m. im. dzięki zamontowaniu oświetlenia.

Obszar inwestycji stanowił jedynie niewielki fragment Parku (powierzchnia niespełna 3 ha), obejmującego łącznie 65 ha. Rewitalizacja jego przestrzeni nie jest procesem zakończonym. W ramach projektu sporządzona została koncepcja programowo-przestrzenna zagospodarowania całego Parku, która posłuży dalszym, potrzebnym procesom rewitalizacji tego obszaru.

Istotnym potencjałem w zakresie sportu i rekreacji jest również duży teren zieleni nieurządzonej, stopniowo się degradującej wraz z Parkiem przy ul. Czerwonego Krzyża i Skwerem im. Honorowych Dawców Krwi. Ich zagospodarowanie na cele sportowo-rekreacyjne mogłoby wydatnie podnieść atrakcyjność tego obszaru i jego otoczenia, szczególnie w kontekście braku obiektów sportowych w tej jednostce i przy deficycie placów zabaw.

Fot. 87. Park przy ul. Czerwonego Krzyża (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 88. Teren zieleni nieurządzonej w obrębie ulic: Czerwonego Krzyża – Lotników - Stawowa (fot. J. Korpal, 2014r.)

W zakresie podejmowanych działań rewitalizacyjnych wskazanym jest zatem podjęcie działań mających na celu aktywizację, w tym przede wszystkim zawodową, mieszkańców Wilczaka, mającą ograniczyć wysokie wskaźniki bezrobocia. Działania te powinny być jednocześnie połączone z

odnową budynków mieszkalnych i przestrzeni publicznych oraz polepszeniem jakości dostępnych miejsc rekreacyjno-wypoczynkowych.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY WILCZAK BYŁ OBSZAREM PRZESTRZENI ODNOWIONEJ I UPORZĄDKOWANEJ O WYSOKIEJ JAKOŚCI TERENACH ZIELENI URZĄDZONEJ, SPRZYJAJĄCYM AKTYWNOŚCI ORAZ INTEGRACJI MIESZKAŃCÓW

Problemy
• Zły stan zabudowy śródmiejskiej i ulic, szczególnie w obszarze: Nakielska – Stawowa – Na Wzgórzu – Lubelska • Wysoki poziom bezrobocia, w tym długotrwałego wpływającego na duże zagrożenie wykluczeniem społecznym • Niedostateczny poziom zainwestowania w tereny zieleni (tereny nad Kanałem Bydgoskim, nieurządzony teren i znaczny stopień jego zdegradowania w obszarze ulic: Czerwonego Krzyża – Lotników – Stawowa) • Brak obiektów sportowych
Cele
• Restauracja wartościowej zabudowy śródmiejskiej, poprawa jakości ulic i przestrzeni publicznych • Ograniczenie negatywnych wskaźników społeczno-gospodarczych, zwłaszcza wysokiego bezrobocia • Zwiększenie turystyczno-rekreacyjnej funkcji Wilczaka
Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych
• Renowacja całych ulic i zabudowy w szczególności w obszarze: Nakielska – Stawowa – Na Wzgórzu – Lubelska, połączona z aktywizacją społeczną mieszkańców • Aktywizacja, w tym przede wszystkim zawodowa mieszkańców oraz wspieranie rozwoju przedsiębiorczości • Większe zainwestowanie i zagospodarowanie terenu nad Kanałem Bydgoskim - wzbogacenie programu rekreacyjnego Parku nad Kanałem • Adaptacja terenu zieleni nieurządzonej w obszarze ulic: Czerwonego Krzyża – Lotników – Stawowa na cele sportowo-rekreacyjne

5.2.2. Charakterystyka obszarów wskazanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w Toruniu

Bydgoskie Przedmieście to dzielnica zajmująca 4% powierzchni miasta, leżąca w bezpośrednim sąsiedztwie ścisłego centrum. Od północy graniczy z Bielanami i z Chełmińskim Przedmieściem, od południa z Wisłą, od wschodu ze Starym Miastem, a od zachodu ze Starotoruńskim Przedmieściem. Dzielnicę tę zamieszkuje 13% wszystkich mieszkańców Torunia.

Mapa 45. Granice Bydgoskiego Przedmieścia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Początki dzielnicy datuje się na XIX w. Pierwotnie było to osiedle stanowiące tereny podmiejskie Torunia, pierwsze, które zostało kompleksowo zabudowane na szeroką skalę poza granicami Starego Miasta. Dlatego też Bydgoskie Przedmieście jest po Starówce drugą najbogatszą w zabytki dzielnicą Torunia. Znajdują się tu m. in. biała willa z tympanonem i portykiem kolumnowym w porządku jońskim przy ulicy Stanisława Moniuszki z 1925 roku, gmach mieszczący Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych z 1931 roku, wzniesiony wg projektu znanego międzywojennego architekta, Kazimierza Ulatowskiego, okazały neorenesansowy budynek z charakterystycznie zdobionym szczytem, mieszczący obecnie Wydział Sztuk Pięknych UMK, teren Jednostki Wojskowej 1440 przy ul. Sienkiewicza 37 - dawne koszary pionierów, w okresie międzywojennym Koszary Zamoyskiego i Koszary Prądzyńskiego z przełomu XIX i XX w., przedwojenny pawilon wystawowy z 1928 roku zlokalizowany przy Szosie Bydgoskiej 3, Park na Bydgoskim Przedmieściu, który jest najstarszym publicznym parkiem w Polsce, wpisanym w 1997 roku do rejestru zabytków, czy Ogród Zoobotaniczny, położony na skarpie terasy nadwiślańskiej.

Fot. 89. Willa przy ul. Stanisława Moniuszki (Fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 90. Siedziba Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych przy ul. Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.)

Od początku swego istnienia Bydgoskie Przedmieście pełniło dwie podstawowe funkcje – mieszkaniową oraz rekreacyjną, nigdy natomiast nie pełniło funkcji przemysłowych. Do czasu wybuchu II wojny światowej była to dzielnica elit. Osiedlali się tu głównie przemysłowcy, kupcy, wojskowi wysokich stopni, wyżsi urzędnicy, a także inteligencja. Jednakże w części położonej najbliżej Wisły, zwanej Rybakami dzielnica była zamieszkana przez ludność uboższą – rybaków i flisaków. Charakterystyczne dla tego obszaru są zabytkowe secesyjne kamienice, wille przy ul. Słowackiego oraz rezydencje jednorodzinne w zabudowie szachulcowej (pruski mur), zlokalizowane głównie przy ulicach Bydgoskiej, Mickiewicza czy na tzw. Osiedlu „Rybaki". Obok funkcji mieszkaniowej obszar Bydgoskiego Przedmieścia pełnił także funkcje rekreacyjne – w 1797 roku założono tu wspomniane wyżej Ogród Zoobotaniczny, a w 1817 Park Miejski.

Fot. 91. Willa przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 92. Budynki szachulcowe przy ul. Rybaki (fot. M. Murawska, 2014r.)

Po wojnie dzielnica zupełnie straciła swój oryginalny charakter – wille i rezydencje będące wizytówką dzielnicy zabrano prawowitym właścicielom, wprowadzono w nich zarząd ADM i oddano do użytku rodzinom bezdomnym. Dotykające te rodziny ubóstwo przyczyniło się do degradacji wielu obiektów. Znaczna część dzielnicy do dnia dzisiejszego jest zamieszkiwana przez rodziny borykające się z problemami społecznymi. Z przeprowadzonej analizy społeczno–gospodarczej wynika, że 19% wszystkich osób korzystających z pomocy społecznej w mieście zamieszkuje właśnie tę jednostkę urbanistyczną. Istnieje tu także duży problem związany z brakiem zatrudnienia (dzielnicę zamieszkuje 15% wszystkich bezrobotnych torunian). Przyczyną korzystania z pomocy społecznej jest m. in. ubóstwo. Wynika ono w znacznej mierze z braku pracy. Mieszkańcy dzielnicy w bardzo wielu przypadkach nie podejmują pracy ze względu na brak umiejętności poruszania się na rynku pracy, niskie wykształcenie lub jego brak, brak kwalifikacji, doświadczenia zawodowego, a także przejmowanie negatywnych wzorców zachowań. Brak pracy z kolei często pociąga za sobą kolejne problemy takie jak np. alkoholizm czy bezdomność. Dlatego wszelkie działania związane z odnową

substancji miejskiej powinny być prowadzone równolegle z działaniami społecznymi, „miękkimi” na rzecz mieszkańców.

W czasach PRL na Bydgoskim Przedmieściu zaczęły powstawać budynki charakterystyczne dla tego okresu, głównie przy ulicy Krasińskiego, Słowackiego, Fałata, Gagarina (w tym bloki i wieżowce z wielkiej płyty powstałe w połowie lat 70-tych). Ze względu na zwarty charakter wcześniejszej zabudowy, w dzielnicy nie było miejsca na wielkoskalowy rozwój gospodarki mieszkaniowej PRL i budynków z tego okresu jest tu stosunkowo niewiele.

Fot. 93. Zabudowa z wielkiej płyty z połowy lat 70-tych przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 94. Zabudowa z wielkiej płyty z połowy lat 70-tych przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Obecnie trwa proces przywracania Bydgoskiemu Przedmieściu dawnej przedwojennej świetności. Dotychczasowe działania podjęte w ramach rewitalizacji kładły nacisk m.in. na rozwój funkcji rekreacyjnych, co widać na przykładach:

- Ogrodu Zoobotanicznego – w ramach projektu „Rewitalizacja elementów Ogrodu Zoobotanicznego na Bydgoskim Przedmieściu w Toruniu” m. in. wybudowano altanę dydaktyczną, pomost widokowy, fontannę, dokonano rekultywacji stawu, usypania wyspy, wyposażono ogród w elementy malej architektury, urządzono plac zabaw dla najmłodszych
- Parku Miejskiego – w ramach projektu „Rewitalizacja zabytkowego Parku Miejskiego na Bydgoskim Przedmieściu w Toruniu” m. in. dokonano modernizacji fontanny, wybudowano place zabaw, amfiteatr, boisko sportowe i siłownię zewnętrzną, odnowiono groty
- Bulwaru Filadelfijskiego – w ramach projektu ”Rewitalizacja Bulwaru Filadelfijskiego wraz z nabrzeżem Wisły na odcinku od mostu drogowego do przystani AZS w Toruniu” wykonano m. in. remont i umocnienie nabrzeża oraz urządzono miejsca spacerowo-rekreacyjne - wybudowano drogi rowerowe i chodniki, elementy małej architektury oraz urządzono zieleń. Zbudowano także boisko do piłki plażowej i do badmintona oraz plac zabaw.

Fot. 95. Ogród Zoobotaniczny (źródło: http://www.torun.pl, 2013r.)

Fot. 96. Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu (fot. M. Murawska, 2014r.)

W ramach działań rewitalizacyjnych dokonano także przebudowy ul. Mickiewicza - została ona w znacznym stopniu zwężona, wybudowano kilka małych rond. Poprzez ograniczenie prędkości i intensywności ruchu, poprawiono bezpieczeństwo pieszych, a poprzez wybudowanie ścieżki rowerowej - skomunikowanie Bydgoskiego Przedmieścia m.in. ze Starym Miastem. Ulica stała się bardziej przyjazna dla użytkowników, sprzyja integracji społecznej, dzięki m.in. zagospodarowaniu przestrzeni publicznej wzdłuż ulicy (montaż małej architektury – ławki, stojaki na rowery, zieleń). Ulica została także oświetlona, co miało na celu podniesienie poczucia bezpieczeństwa.

Fot. 97. Przebudowana ulica Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 98. Rondo Zbigniewa Herberta przy ul. Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.)

Znacznie mniejsze efekty w zakresie przywracania Bydgoskiemu Przedmieściu dawnej świetności sa widoczne w odniesieniu do zabudowy mieszkaniowej. W okresie programowania 2007 – 2013 na Bydgoskim Przedmieściu nie zostały podjęte działania w zakresie rewitalizacji zdegradowanych zasobów mieszkalnictwa, z uwagi na fakt, iż spośród jednostek urbanistycznych Torunia, tylko Stare Miasto odnotowało wartości wymaganych przez Wytyczne MRR wskaźników na poziomie dopuszczającym możliwość przeprowadzania działań rewitalizacyjnych w obszarze mieszkalnictwa.

Ponadto należy wspomnieć, że układ urbanistyczny Bydgoskiego Przedmieścia został w 2011 roku wpisany do rejestru zabytków, co ma na celu przede wszystkim ochronę charakteru zabudowy dzielnicy. Chcąc podejmować prace renowacyjne budynków, należy uzyskać pozwolenie Miejskiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, co wiąże się z koniecznością spełnienia wielu wymagań konserwatorskich (m.in. odnośnie zastosowanych materiałów). Mimo wszelkich trudności, w ostatnich latach dokonano modernizacji wielu zdegradowanych obiektów. Kilka budynków prezentuje się dziś znakomicie m. in. willa przy ulicy Moniuszki, siedziba Lasów Państwowych przy ul. Mickiewicza, willa przy ul. Bydgoskiej, w której mieści się Urząd Stanu Cywilnego, czy rezydencja przy ul. Danielewskiego.

Fot. 99. Rezydencja przy ul. Danielewskiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 100. Budynek, w którym mieści się Urząd Stanu Cywilnego (źródło: www.wikimapia.org, 2013r.)

Część najbardziej zrujnowanych zabudowań o małej wartości historycznej, w celu poprawy ładu przestrzennego dzielnicy, podlega sukcesywnie wyburzaniu. W ich miejsce powstają budynki nowe, dostosowane do dawnego charakteru dzielnicy (2-3 kondygnacyjne). Nowe budynki mieszkalne powstają także jako „plomby" uzupełniające dotychczasową zabudowę.

Fot. 101. Nowa „plomba" przy ul. Moniuszki (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 102. Zabudowa mieszkalna na osiedlu „Rybaki" – widok od ul. Popiełuszki (fot. M. Murawska, 2014r.)

Jednakże większość zabytkowych budynków mieszkalnych przede wszystkim zlokalizowanych wzdłuż ulic Bydgoskiej, Krasińskiego, Mickiewicza i Słowackiego i prostopadłych do nich ulic Matejki, Konopnickiej, Reymonta, Lindego, Klonowica i Sienkiewicza (zarówno kamienic, willi, jak i domów z pruskiego muru) jest obecnie nadal w bardzo złym stanie – istnieje konieczność całkowitego ich remontu, zarówno części wspólnych, jak i poszczególnych mieszkań. Remontu wymagają przede wszystkim dachy, elewacje, klatki schodowe, a także bezpośrednie otoczenie budynków, które niejednokrotnie jest w jeszcze gorszym stanie niż sam budynek. Podwórka szpecą, w szczególności gdy znajdują się na nich stare, zardzewiałe blaszane garaże, co jest w tej okolicy widokiem niestety dość powszechnym. Liczba budynków, które wymagają remontów jest nieporównywalnie większa od liczby tych, które zostały już odnowione. Mimo trwającego od kilku lat procesu rewitalizacji dzielnicy, przez mieszkańców Torunia Bydgoskie Przedmieście jest nadal postrzegane jako dzielnica niebezpieczna, o złej renomie. Występujące problemy społeczne i infrastrukturalne, dowodzą konieczności kontynuacji wcześniej rozpoczętych działań rewitalizacyjnych.

Fot. 103. Jedna z kamienic przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 104. Podwórko przy ul. Klonowica (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 105. Willa przy ul. Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 106. Kamienica przy ul. Rybaki (fot. M. Murawska, 2014r.)

Ważną funkcją Bydgoskiego Przedmieścia jest również funkcja komunikacyjna. Dzielnica jest dobrze skomunikowana z pozostałą częścią miasta. Autobusy kursują wzdłuż północnych jej granic, a tramwaje wzdłuż północnych i południowych. Ruch samochodowy odbywa się głównie ulicami Kraszewskiego, Broniewskiego, Bydgoską, Krasińskiego, Słowackiego i obecnie w znacznie mniejszym stopniu ulicą Mickiewicza. Infrastruktura drogowa szczególnie ulic Krasińskiego, Słowackiego i Bydgoskiej wymaga remontu lub zmiany organizacji ruchu. Odkąd ulica Mickiewicza nabrała charakteru osiedlowego, ruch uliczny przeniósł się w dużej mierze na te ulice, a w szczególności na ulicę Krasińskiego. Jest to ulica dwukierunkowa, a samochody są parkowane na chodnikach po obu stronach jezdni. Stanowi to znaczące utrudnienie dla pieszych, w szczególności dla osób niepełnosprawnych i osób z małymi dziećmi. Ponadto taka sytuacja utrudnia widoczność zarówno dla kierowców, jak i dla pieszych.

Zauważyć jednak można, że ulice Słowackiego i Krasińskiego pełnią funkcje osiedlowe i dążyć należy do tego, by docelowo nabrały podobnego charakteru jak ul. Mickiewicza. Dlatego w główniej mierze ruch uliczny należałoby skierować w pierwszej kolejności na ulicę Broniewskiego, która ma większą przepustowość niż ww. ulice osiedlowe.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY BYDGOSKIE PRZEDMIEŚCIE BYŁO DZIELNICĄ O CHARAKTERZE MIESZKALNYM I REKREACYJNYM, BEZPIECZNĄ, PRZYJAZNĄ MIESZKAŃCOM I TURYSTOM

Problemy

- Problemy społeczne – wysokie bezrobocie (w tym długotrwałe), ubóstwo, przestępczość
- Funkcjonujący negatywny wizerunek dzielnicy (miejsce niebezpieczne, zaniedbane, biedne, gdzie mieszkają osoby dotknięte problemami społecznymi)
- Zdegradowana zabudowa mieszkaniowa i tereny wokół
- Zdegradowana zabudowa zabytkowa, wysokie koszty restauracji zabytków
- Zły stan techniczny infrastruktury drogowej, w tym problem z przepustowością ulic, miejscami do parkowania, bezpieczeństwem pieszych
- Niedostateczne zagospodarowanie przestrzeni publicznych (terenów zieleni i rekreacyjnych, deptaki, place) oraz półpublicznych (podwórza)
- Ograniczony wachlarz usług (mała liczba kawiarni, restauracji, małych sklepów osiedlowych, siłowni, klubów fitness, usług oferowanych przez zawody zanikające – szewc, krawcowa itp.)
- Nieład reklamowy

Cele

- Ograniczenie zidentyfikowanych problemów społecznych
- Poprawa warunków życia mieszkańców
- Aktywizacja i integracja mieszkańców
- Budowa pozytywnego wizerunku dzielnicy, wypracowanie pozytywnych skojarzeń z dzielnicą
- Poprawa ładu przestrzennego i estetyki przestrzeni
- Poprawa stanu infrastruktury drogowej i zwiększenie bezpieczeństwa jej użytkowników
- Wzrost znaczenia transportu rowerowego, pieszego i publicznego w komunikacji wewnątrz dzielnicy, integracja lokalnego ruchu samochodowego na warunkach dyktowanych przez pieszych

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

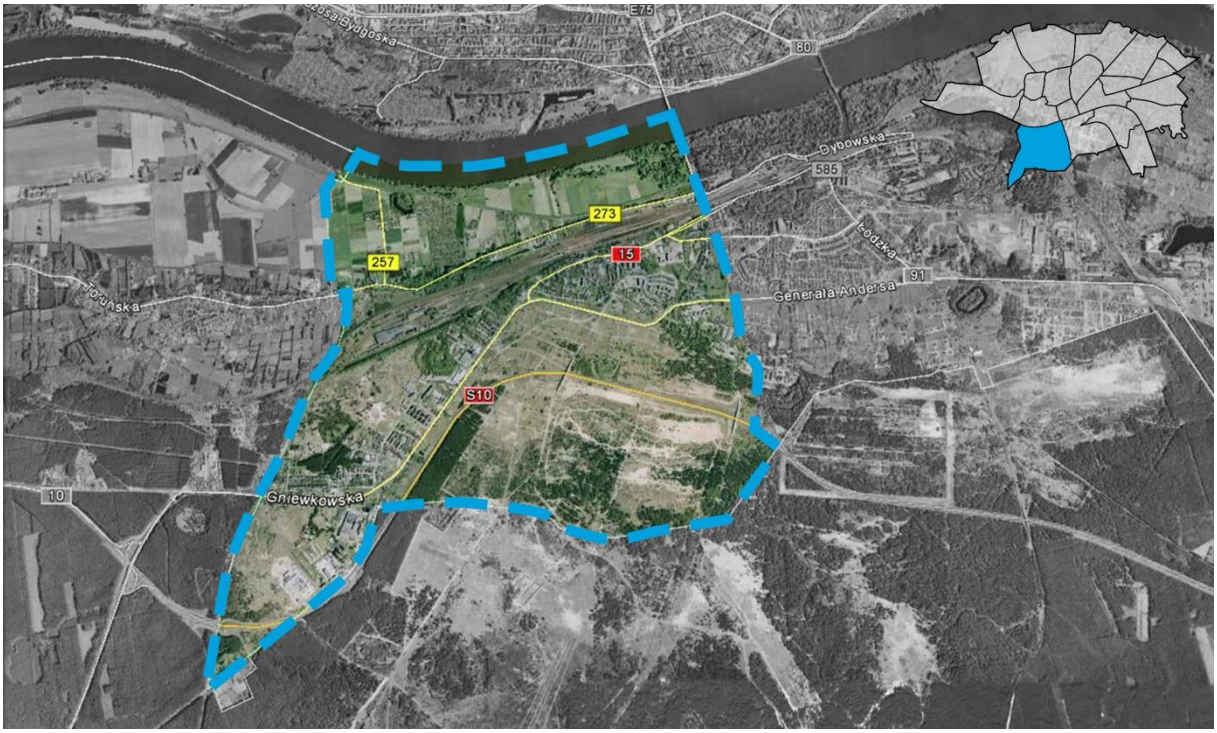
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, aktywizacja i integracja mieszkańców (działania: realizacja projektów typu „Rewitalizacja Społeczna na Bydgoskim Przedmieściu” – inicjatywa partnerska MOPRu i organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy; Klub Seniora; szkolenia, kursy, poradnie, streetworking, odpracowywanie długów z ZGM w ramach prac porządkowych (sprzątanie Parku, odśnieżanie chodników), akcje artystyczno-społeczne typu „Ja tu mieszkam, więc chcę, żeby było pięknie”)
- Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej (działania: utworzenie muzeum – np. muzeum Zbigniewa Herberta, który podczas studiów w Toruniu mieszkał w akademiku na Bydgoskim Przedmieściu; Mediateka; rozszerzenie oferty zajęć przyrodniczych w Ogrodzie Zoobotanicznym; wolontariat w Ogrodzie Zoobotanicznym; Święto Dzielnicy; letnie imprezy plenerowe w Parku i na Bulwarze Filadelfijskim; joga w Parku Miejskim)
- Utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej (działania: realizacja projektów typu „rewitalizacja społeczna na Bydgoskim Przedmieściu” – inicjatywa partnerska MOPR-u i organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy; Klub Seniora, Mediateka)
- Rozbudowa systemu monitoringu wizyjnego
- Remonty kamienic, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczowej (działania: remonty części wspólnych kamienic mieszkalnych, termomodernizacja, zagospodarowanie terenów wokół budynków, wprowadzenie zieleni, likwidacja elementów dysharmonizujących – zbędnych przybudówek, zabudowań gospodarczych, „blaszaków”)
- Wsparcie działań remontowych kamienic mieszkalnych (działania: dotacje konserwatorskie, zwolnienia z opłat za zajęcie pasa drogowego pod rusztowania, opracowanie wzorcowej palety barw i kompozycji kolorystycznych, materiałów wykończeniowych dla odcinków

pierzei zabudowy w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków)

- Remont ulic wraz ze zmianą organizacji ruchu uwzględniającą priorytet ruchu pieszego, rowerowego i komunikacji publicznej, wprowadzenie stref miejskich typu *woonerf* (działania: nadanie charakteru ulic osiedlowych niektórym ulicom Bydgoskiego Przedmieścia, np. Bydgoskiej, Kujota; wprowadzenie stref miejskich typu *woonerf*; progi zwalniające w postaci obustronnego zwężenia drogi w celu spowolnienia ruchu samochodowego; przebudowa ul. Reja (od ul. Broniewskiego do ul. Gagarina) uwzględniająca separację ruchu pieszych, pojazdów i rowerów; utworzenie ciągu pieszo-jezdnego wzdłuż ul. Ks. J. Popiełuszki – poprawa połączenia zrewitalizowanych terenów Bulwaru Filadelfijskiego i Parku Miejskiego; przebudowa ul. Matejki (od ul. Bydgoskiej do ul. Rybaki) – zagospodarowanie przestrzeni publicznej terenu przy Ogrodzie Zoobotanicznym)
- Budowa dróg rowerowych, utworzenie zwartego systemu dróg rowerowych, rozbudowa systemu roweru miejskiego
- Rozbudowa i modernizacja infrastruktury i taboru transportu publicznego (działania: wymiana i modernizacja taboru tramwajowego i autobusowego – realizacja projektu bit-city, wymiana wiat przystankowych, wprowadzenie biletomatów, wprowadzenie nowej linii autobusowej, wprowadzenie autobusów i tramwajów niskopodłogowych, utworzenie zielonych torowisk)
- Kontynuacja zagospodarowania terenów rekreacyjnych i zieleni (działania: kontynuacja zagospodarowania Parku Miejskiego wraz z przyległymi błoniami i zbiornikiem wodnym Martówka, zagospodarowanie terenu po stacji benzynowej przy ul. Mickiewicza 123 (teren przeznaczony może być tylko na nasadzenia zieleni i rekreację), zagospodarowanie terenu schroniska dla bezdomnych zwierząt (tzw. Park Cegielnia), kontynuacja rewitalizacji elementów Ogrodu Zoobotanicznego, zagospodarowanie portu zimowego, rozbudowa obiektów przystani sportów wodnych AZS)
- Opracowanie i wdrożenie „zasad wykonywania oraz ekspozycji reklam i szyldów na obszarze Zespołu Staromiejskiego i Bydgoskiego Przedmieścia”

Podgórz to dzielnica zajmująca 10% powierzchni miasta, znajdująca się w jego lewobrzeżnej części. Od północy graniczy z Wisłą, a od wschodu ze Stawkami, od zachodu i południa granice dzielnicy wyznaczają natomiast granice urzędowe miasta. Dzielnicę tę zamieszkuje 5% wszystkich mieszkańców Torunia.

Mapa 46. Granice Podgórza

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Początkowo Podgórz funkcjonował jako wioska, niepowiązana administracyjnie z Toruniem. W 1611 roku uzyskał prawa miejskie. W swej historii miasteczko przeżywało liczne wzloty i upadki. W 1813 roku zostało doszczętnie spalone, natomiast w 1832 roku straciło prawa miejskie. W 1862 roku, gdy oddano fragment linii kolejowej Berlin – Warszawa, dla Podgórza, przez który ta linia przebiegała, rozpoczął się okres gwałtownego rozwoju. Podgórz odzyskał prawa miejskie dopiero w 1924 roku, by 01.04.1938 roku stracić je bezpowrotnie[119]. W tym roku bowiem miasteczko zostało włączone do Torunia i stało się jedną z jego dzielnic.

Z uwagi na fakt pozostawania przez wiele lat autonomiczną jednostką, zabudowa Podgórza w najstarszej jego części nadal przypomina zabudowę odrębnego miasteczka – w centrum znajduje się ratusz wybudowany w 1907 roku (obecnie siedziba Niepublicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej), naprzeciwko niego budynek, w którym mieści się Dom Muz i Biblioteka, stanowiące kulturalny zakątek dzielnicy. W bezpośrednim sąsiedztwie przy bocznicy kolejowej, w miejscu po wyburzonych browarach znajduje się skwer.

[119] Ustawa z dnia 8 kwietnia 1937 r. o zniesieniu miasta Podgórza w powiecie toruńskim, województwa pomorskiego i włączeniu go do miasta Torunia w tymże województwie (Dz. U. 1937 nr 29 poz. 217). Ustawa weszła w życie 01.04.1938 r.

Fot. 107. Ratusz podgórski przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 108. Dom Muz i Biblioteka przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

W bliskim sąsiedztwie dawnego ratusza zlokalizowany jest barokowy kościół poreformacki pw. św. Apostołów Piotra i Pawła wraz z klasztorem franciszkanów i prowadzoną przez nich Wyższą Szkołą Filologii Hebrajskiej. W niedalekiej odległości od kościoła znajduje się Stary Cmentarz założony w 1812 roku z centralnie umiejscowioną figurą Męki Pańskiej, ufundowaną w miejscu zniszczonego podczas wojen napoleońskich kościółka św. Anny.

Fot. 109. Kościół p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 110. Figura Męki Pańskiej na Starym Cmentarzu przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Współczesny Podgórz to dzielnica, która aktualnie po długim okresie stagnacji i ubożenia zaczyna powoli się rozwijać. Przez lata szczególnie najstarsza część Podgórza w postrzeganiu większości mieszkańców Torunia była obszarem zamieszkałym przez ludność uboższą, niebezpiecznym, nierokującym dynamicznego rozwoju. Przez lata ceny nieruchomości były tu przynajmniej o połowę niższe niż w prawobrzeżnej części miasta. Na niską cenę gruntów znaczący wpływ miały kwestie trudnych połączeń komunikacyjnych – do końca 2013 roku funkcjonował jeden most drogowy i przemieszczenie się przez Wisłę w godzinach szczytu zajmowało czasami nawet kilka godzin. Podkreślenia wymaga fakt, że Podgórz odgrywa bardzo ważną rolę komunikacyjną – ulica Poznańska, będąca główną ulicą dzielnicy i stanowiąca jej centrum jest jednocześnie trasą wylotową w kierunku Poznania (obecnie głównie dla samochodów osobowych), a wzdłuż ulicy Andersa biegnie trasa średnicowa, która wyprowadziła ruch tranzytowy z Poznańskiej.

Powolny rozwój Podgórza rozpoczął się przed kilkoma laty, mniej więcej w tym samym czasie, gdy zaczęły się krystalizować plany budowy nowego mostu. Wtedy w dość szybkim tempie zaczęło rozwijać się budownictwo mieszkaniowe, zarówno wielo, jak i jednorodzinne. Obecnie wschodnia część dzielnicy, od granicy ze Stawkami do terenów kościelnych to obszar, na którym od około 10 lat stawiane są bloki mieszkalne 2-3 kondygnacyjne oraz domki jednorodzinne, w tym w zabudowie

szeregowej. Budownictwo mieszkaniowe (zarówno jedno, jak i wielorodzinne) rozwija się także w części zachodniej dzielnicy – w obrębie ulic Krętej, Gniewkowskiej, Szubińskiej i Poznańskiej.

Fot. 111. Bloki przy ul. Witkowskiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 112. Zabudowa szeregowa przy ul. Porannej (fot. M. Murawska, 201r.)

Podgórz posiada również tereny o funkcji handlowo – usługowej. W niedalekiej przeszłości wybudowano tu trzy supermarkety spożywcze i market drogeryjny. Zlokalizowany jest tu także kompleks boisk sportowych przy ul. Armii Ludowej. W okolicy ulicy znajdują się także bloki socjalne. Ta część dzielnicy jest uporządkowana i zadbana. Odnowie uległy też zabudowania kościelne – odrestaurowano kościół, klasztor oraz teren wokół nich. W bezpośrednim sąsiedztwie klasztoru wybudowano Wyższą Szkołę Filologii Hebrajskiej. Inwestycje te otrzymały wsparcie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko – Pomorskiego na lata 2007 – 2013 oraz budżetu Województwa Kujawsko – Pomorskiego. Od maja 2014 roku na Podgórzu funkcjonuje także Targowisko przy ul. Okólnej.

Fot. 113. Kompleks boisk sportowych przy ul. Armii Ludowej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 114. Targowisko Okólna (fot. M. Murawska, 2014r.)

Południowo - zachodnią część dzielnicy stanowią tereny wojskowe, znajduje się tu jeden z największych w kraju poligonów. Również w tej części zlokalizowana jest dość nowa zabudowa mieszkaniowa, zarówno jedno, jak i wielorodzinna, której stan można uznać za dobry.

W najgorszym stanie znajduje się centralna, a zarazem najstarsza część Podgórza, czyli zabudowania mieszczące się w obrębie ulic Poznańskiej (na odcinku od kościoła do Komisariatu Policji), Drzymały i Inowrocławskiej. Ta część dzielnicy wymaga podjęcia działań rewitalizacyjnych, począwszy od rewitalizacji substancji miejskiej, poprzez tkankę mieszkaniową, na rewitalizacji społecznej skończywszy. Odnowy wymagają zarówno tereny zieleni, zlokalizowane w pobliżu Domu Muz oraz przy ul. Parkowej, ciągi piesze, jak i budynek dawnego ratusza.

Fot. 115. ul. Parkowa (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 116. Skwer przed Domem Muz przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Jednakże ich stan należy uznać za dobry, gdy tereny te porównamy z zabudową mieszkaniową znajdującą się w obrębie wyżej wspomnianych ulic. Zabudowę tę w przeważającej części stanowią kamienice z XIX i początku XX wieku, które obecnie w większości wyglądają tak, jakby od momentu ich powstania nigdy nie przeszły ani jednego remontu. Tak jak na Starym Mieście można zaobserwować już tylko pojedyncze kamienice, wymagające odrestaurowania, tak tu jedynie pojedyncze kamienice nie wymagają przeprowadzenia prac remontowych. Poziom zniszczenia tych budynków jest bardzo wysoki. Część z nich nie jest już zamieszkała, gdyż zagraża bezpieczeństwu.

Fot. 117. Kamienice przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 118. Kamienice przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

W równie złym stanie znajdują się tereny wokół budynków, w wielu przypadkach podobnie jak na Bydgoskim Przedmieściu na podwórkach znajdują się blaszane garaże, niejednokrotnie drewniane szajerki i wyrzucone śmieci. Tak więc prac remontowo-porządkowych wymagają kamienice wraz z ich otoczeniem.

Fot. 119. Bezpośrednie otoczenie kamienic przy ul. Inowrocławskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 120. Bezpośrednie otoczenie kamienic przy ul. Inowrocławskiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Jak wynika z przeprowadzonej analizy społeczno–gospodarczej, na Podgórzu występują podobne problemy społeczne o zbliżonym nasileniu, jak na Bydgoskim Przedmieściu i Starym Mieście (bezrobocie, ubóstwo). Zatem obszar ten wymaga przeprowadzenia równolegle działań mających na celu ożywienie dzielnicy pod względem zarówno infrastrukturalnym, jak i społecznym.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY PODGÓRZ BYŁ DZIELNICĄ DOBRZE SKOMUNIKOWANĄ Z PRAWOBRZEŻNĄ CZĘŚCIĄ MIASTA, Z ROZWINIĘTĄ FUNKCJĄ HANDLOWO – USŁUGOWĄ, Z UPORZĄDKOWANĄ ZIELENIĄ, BEZPIECZNĄ, PRZYJAZNĄ MIESZKAŃCOM

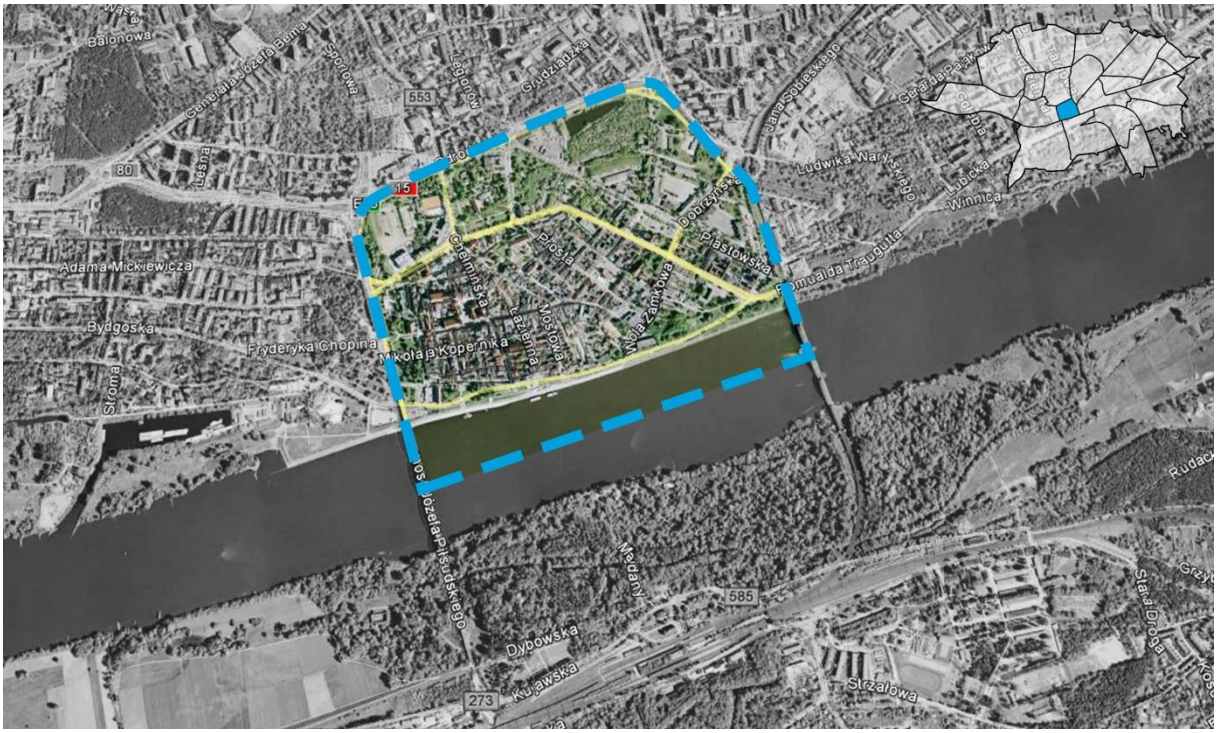
Problemy
• Problemy społeczne – bezrobocie, ubóstwo, alkoholizm • Funkcjonujący negatywny wizerunek dzielnicy (zwłaszcza dotyczący części starego Podgórza, osiedla pokoszarowego (tzw. Teksas i Meksyk) gdzie zlokalizowane są lokale socjalne uznawane są za miejsca niebezpieczne, zaniedbane, biedne, gdzie mieszkają osoby z problemami; obecnie powstaje tam nowa zabudowa) • Niski standard zasobów mieszkaniowych • Zdegradowana zabudowa zabytkowa, wysokie koszty restauracji zabytków • Zły stan techniczny infrastruktury drogowej, trudności związane ze skomunikowaniem z prawobrzeżną częścią miasta • Nieuporządkowane tereny zieleni, niewystarczająca liczba zagospodarowanych terenów zieleni i rekreacyjnych • Ograniczony wachlarz usług (mała liczba kawiarni, restauracji, małych sklepów osiedlowych, siłowni, klubów fitness, usług oferowanych przez zawody zanikające – szewc, krawcowa itp.)
Cele
• Poprawa warunków życia mieszkańców • Aktywizacja i integracja mieszkańców • Usprawnienie funkcjonowania transportu publicznego oraz rowerowego • Wzrost znaczenia transportu rowerowego, pieszego i publicznego w komunikacji wewnątrz dzielnicy • Zwiększenie liczby i powierzchni zagospodarowanych terenów zieleni i rekreacyjnych • Poprawa ładu przestrzennego i estetyki przestrzeni
Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych
• Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, aktywizacja i integracja mieszkańców (działania: realizacja projektów typu „Rewitalizacja Społeczna na Bydgoskim Przedmieściu” – inicjatywa partnerska MOPRu i organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy; Klub Seniora; szkolenia, kursy,

poradnie, streetworking, odpracowywanie długów z ZGM w ramach prac, akcje artystyczno-społeczne typu „Ja tu mieszkam, więc chcę, żeby było pięknie" organizowane w Krakowie)

- Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej (działania: utworzenie Mediateki; Święto Dzielnicy; plenerowe imprezy sportowe na kompleksie boisk sportowych przy ul. Armii Ludowej, wykorzystanie terenów wzdłuż ul. Andersa jako tor gokartowy, zagospodarowanie fortów wchodzących w skład pierścienia Twierdzy Toruń, rozwój działalności Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń)
- Utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej (działania: realizacja projektów typu „Rewitalizacja Społeczna na Bydgoskim Przedmieściu" – inicjatywa partnerska MOPRu i organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy; Klub Seniora, Mediateka)
- Rozbudowa systemu monitoringu wizyjnego
- Remonty kamienic, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczowej (działania: remonty części wspólnych kamienic mieszkalnych, termomodernizacja, zagospodarowanie terenów wokół budynków, wprowadzenie zieleni, likwidacja elementów dysharmonizujących – zbędnych przybudówek, zabudowań gospodarczych, „blaszaków" szczególnie w obrębie ulic Poznańskiej, Parkowej i Inowrocławskiej)
- Wsparcie działań remontowych kamienic mieszkalnych (działania: dotacje konserwatorskie, zwolnienia z opłat za zajęcie pasa drogowego pod rusztowania, opracowanie wzorcowej palety barw i kompozycji kolorystycznych, materiałów wykończeniowych dla odcinków pierzei zabudowy w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków)
- Remont ulic, wprowadzenie stref miejskich typu *Woonerf* (działania: remont ul. Poznańskiej – naprawa chodników, budowa drogi rowerowej, wprowadzenie stref miejskich typu *Woonerf* na drogach zlokalizowanych w centrach osiedli mieszkaniowych, progi zwalniające w postaci obustronnego zwężenia drogi w celu spowolnienia ruchu samochodowego, remont ul. Wiślanej i Krowiego Mostka poprawiające skomunikowanie dzielnicy, przebudowa Placu Armii Krajowej, remont mostu drogowego im. J. Piłsudskiego)
- Budowa dróg rowerowych, utworzenie zwartego systemu dróg rowerowych, rozbudowa systemu roweru miejskiego
- Rozbudowa i modernizacja infrastruktury i taboru transportu publicznego (działania: wymiana wiat przystankowych, wprowadzenie biletomatów, wprowadzenie linii autobusowej obsługującej lewobrzeże, wprowadzenie autobusów i tramwajów niskopodłogowych)
- Uporządkowanie i zagospodarowanie terenów rekreacyjnych i zieleni (działania: uporządkowanie terenu wokół zbiornika wodnego przy ul. Poznańskiej, zagospodarowanie skweru przy Domu Muz na ul. Poznańskiej, skweru przy ul. Parkowej, ruin zamku Dybowskiego, zagospodarowanie jako droga rowerowa walów przeciwpowodziowych wzdłuż ul. Nieszawskiej, wykorzystanie terenów wzdłuż ul. Andersa jako tor gokartowy)

Stare Miasto to dzielnica zajmująca niespełna 1,4% powierzchni miasta, stanowiąca ścisłe centrum. Od północy graniczy ono z Chełmińskim Przedmieściem i z Mokrym Przedmieściem, od południa z Wisłą, od wschodu z Jakubskim Przedmieściem, a od zachodu z Bydgoskim Przedmieściem. Dzielnicę tę zamieszkuje 4% wszystkich mieszkańców Torunia.

Mapa 47. Granice Starego Miasta

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Stare Miasto stanowi zarówno najstarszą, jak i najbardziej reprezentacyjną część Torunia. To tu zlokalizowanych jest większość najcenniejszych zabytków miasta (na czele z Ratuszem, gotyckimi kościołami, Krzywą Wieżą, Dworem Artusa i licznymi kamienicami), a także instytucje kulturalne (muzea, teatry, galerie) i administracyjne (Urząd Miasta, Urząd Marszałkowski). Centralna lokalizacja tego rejonu oraz licznie występujące tam instytucje, pełniące ważne funkcje, sprawiają, że to tu skupia się głównie ruch turystyczny, życie kulturalne i zawodowe Torunian.

Centrum dzielnicy stanowi Rynek Staromiejski z ratuszem. W narożniku północno-zachodnim rynku znajduje się teren dawnego klasztoru franciszkanów z kościołem Najświętszej Marii Panny. Południowa część zachodniego bloku przyrynkowego jest zajmowana przez późnobarokowy kościół Ducha Świętego. Układ ulic w części południowej Starego Miasta jest regularny, z podziałem na prostokątne bloki zabudowy, z szerokimi ulicami prowadzącymi na nadbrzeże wiślane (ulice Piekary, Ducha Św., Żeglarska, Łazienna, Mostowa). Część północna, a szczególnie północno-wschodnia (Jordanki) jest mniej regularna, co przyjmuje się za konsekwencję włączenia w obręb miasta wcześniej istniejących tu elementów zabudowy przedlokacyjnej [120] . Średniowieczny Zespół Staromiejski Torunia w 1997 roku został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Najważniejszym aspektem przeprowadzonych w latach 2007 – 2013 działań rewitalizacyjnych na Starym Mieście były remonty zasobów mieszkaniowych, których nie udało się przeprowadzić na Bydgoskim Przedmieściu. W ramach tych działań odnowiono 64 zabytkowe kamienice. Wykonane prace budowlano - konserwatorskie części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych, polegały m. in. na remoncie elewacji, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej, wymianie dachów, remoncie klatek schodowych, zagospodarowaniu podwórzy itp. Zrealizowane projekty bezpośrednio

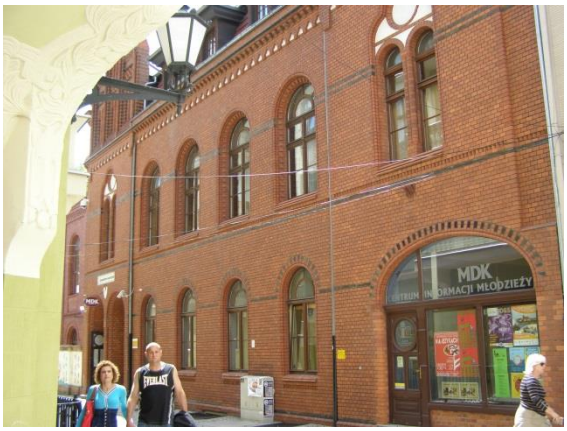
[120] www.turystyka.torun.pl

odpowiadały na potrzeby mieszkańców zgłoszone zarządcom nieruchomości. W związku z tym, remonty miały wyraźny aspekt społeczny – podniósł się standard życia mieszkańców, zaspokojono ich podstawowe potrzeby. Efektem pośrednim przeprowadzonych działań był także wzrost estetyki Starego Miasta.

Ponadto wykonano szereg projektów, które w znacznym stopniu poprawiły funkcjonalność toruńskiej starówki m. in. dokonano adaptacji zabytkowej Baszty Gołębnik na pracownie artystyczne i siedziby organizacji pozarządowych, wykonano kompleksowy remont Młodzieżowego Domu Kultury, przeprowadzono renowację Dworu Artusa, zagospodarowano ulice Szeroką i Królowej Jadwigi, dokonano adaptacji kamienic na cele muzealne – Muzeum Podróżników (kamienica przy ul. Franciszkańskiej 9) czy Muzeum „Świat Toruńskiego Piernika" (kamienica przy ul. Strumykowej 4).

Fot. 121. Odnowiony Dwór Artusa i kamienice na Starym Rynku (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 122. MDK po remoncie (fot. M. Murawska, 2014r.)

Rewitalizacja zarówno obiektów publicznych, jak i zasobów mieszkaniowych przyczyniła się nie tylko do poprawy ich funkcjonalności i standardu, ale przy okazji spowodowała, że najbardziej reprezentacyjna część miasta naprawdę wypiękniała. Spacerując obecnie ulicami Starego Miasta, zarówno tymi, które stanowią główne ciągi komunikacyjne (ul. Szeroka, Żeglarska, Kopernika, Mostowa, Królowej Jadwigi), jak i tymi mniej uczęszczanymi (ul. Piekary, Ślusarska, Rabiańska, Sukiennicza), na każdej z nich zauważyć można jedynie pojedyncze kamienice wymagające odrestaurowania. Najczęściej są to budynki, które mają nieuregulowane sprawy własnościowe.

Fot. 123. Odnowione kamienice przy ul. Fosa Staromiejska (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 124. Jedna z niewielu kamienic przy ul. Św. Ducha wymagająca remontu (fot. M. Murawska, 2014r.)

Choć w ramach przeprowadzonych prac budowlano –konserwatorskich, odnowiono nie tylko kamienice, ale także ich otoczenie (m.in. miało to miejsce w przypadku kamienic przy ul. Wielkie Garbary 3 i 5 czy Królowej Jadwigi 20), to jednak nadal można zauważyć, że podwórka wymagają remontów. Są one zaniedbane – ich nawierzchnia wymaga załatania dziur, mury szpecą gdyż odpada z nich tynk, niejednokrotnie unosi się nieprzyjemny zapach gromadzonych śmieci.

Wyróżniającym się przykładem odrestaurowanego terenu wokół budynków stanowi podwórze przy ul. Rynek Staromiejski 32/33/34, które zostało odrestaurowane wraz z wejściem i zaadaptowane na ogródek letni Cukierni Lenkiewicz w ramach projektu „Restauracja przejścia bramnego oraz dziedzińca przy oficynie kamienic przy Rynku Staromiejskim 32/33/34 w Toruniu – W cieniu gotyku".

Fot. 125. Wejście na podwórze, na którym zlokalizowana jest Cukiernia Lenkiewicz (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 126. Podwórko przy ul. Podmurnej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Projekty realizowane w ramach LPR-T były dedykowane mieszkańcom, jednakże z efektów skorzystali również turyści. Toruńska Starówka obecnie szczególnie latem tętni życiem. Turyści bardzo chętnie odwiedzają Toruń, a poprawa wizerunku głównej jego dzielnicy jest czynnikiem wpływającym pozytywnie na zwiększenie ruchu turystycznego.

Prowadzona w latach 2007 – 2013 rewitalizacja Starego Miasta jeszcze się nie zakończyła i będzie kontynuowana w okresie programowania 2014 – 2020. Istnieją bowiem nadal spore problemy dotykające bezpośrednio mieszkańców, jak i samej dzielnicy. Przeprowadzona w niniejszym Programie Rewitalizacji Miast analiza społeczno–gospodarcza wykazała, że Stare Miasto nadal boryka się z takimi problemami jak wysokie bezrobocie (w tym długotrwałe), czy ubóstwo. Taka sytuacja jest dowodem na to, że nie jest możliwa eliminacja wszystkich problemów poprzez skierowanie na dany obszar strumienia środków unijnych w jednym okresie programowania. Trzeba więc ten proces prowadzić konsekwentnie w dłuższej perspektywie czasowej, razem z mieszkańcami oraz innymi zainteresowanymi podmiotami.

Drugim ważnym problemem jest zamieranie handlu na Starym Mieście. Handel kwitł tu do momentu, gdy nie istniały centra handlowe (C.H. Bielawy, Toruń Plaza, Atrium Copernicus). Wtedy przy ul. Szerokiej działało wiele sklepów, w tym najbardziej znane sklepy sieciowe, które obecnie funkcjonują prawie w każdym centrum handlowym w Polsce (m. in. Reserved, Carry, C&A, CCC, Deichmann, New Yorker). Aktualnie właściwie co kilka miesięcy likwidowany jest jakiś kolejny sklep, którego oferta była w stanie przyciągnąć mieszkańców na Stare Miasto. Lokal po tym sklepie albo stoi miesiącami pusty (taka sytuacja ma obecnie m. in. miejsce w lokalach po Reserved i C&A) albo wynajmowany jest przez podmioty, które nie są w stanie utrzymać się w tej lokalizacji dłużej. Problem stanowią także nieestetyczne szyldy reklamowe wielu sklepów, które psują wizerunek najbardziej reprezentacyjnych ulic miasta.

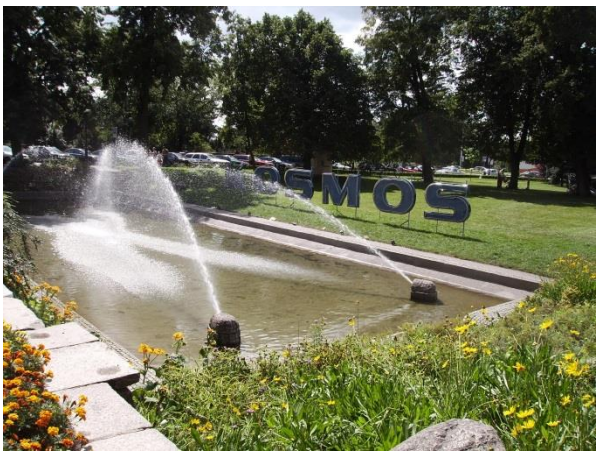

Fot. 127. Jeden ze sklepów przy ul. Szerokiej z nieestetycznym szyldem (fot. M. Murawska, 2014r.)

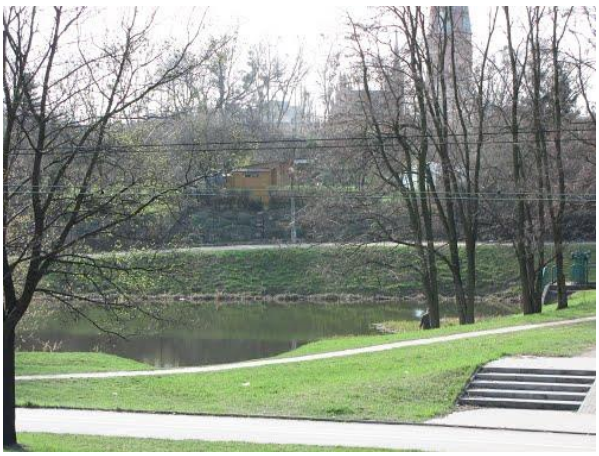
Fot. 128. Pusty lokal po sklepie C&A (fot. M. Murawska, 2014r.)

Ponadto dużym utrudnieniem w dostępie do większości lokali użytkowych dzielnicy jest brak dostosowania ich do potrzeb osób niepełnosprawnych. Brak podjazdów czy personelu wykwalifikowanego do obsługi osób niepełnosprawnych, wyklucza te osoby z grupy potencjalnych klientów, podobnie jest w przypadku osób z małymi dziećmi, które mają utrudniony dostępdo miejsc użyteczności publicznej.

Czwarty problem stanowi wyludnianie się dzielnicy. Według stanu na 2006r., a więc w czasie gdy opracowywano poprzedni Lokalny Program Rewitalizacji, liczba mieszkańców Starego Miasta wynosiła 8840 mieszkańców. Zgodnie z przeprowadzoną w niniejszym dokumencie analizą społeczno–gospodarczą, liczba mieszkańców dzielnicy według stanu na koniec 2012 roku wynosiła 6707, a więc liczba lokalnej ludności na przełomie 6 lat spadła aż o ponad 2000 osób. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać m. in. w starzeniu się (umieranie mieszkańców) i ubożeniu społeczeństwa. Stare Miasto jest także mało przyjazne dla mieszkańców pod względem niewystarczającej liczby i słabego zagospodarowania terenów zieleni. Dzielnica dysponuje terenami zieleni m.in. przy Placu Rapackiego, Alei Jana Pawła II, Przy Kaszowniku, na Bulwarze Filadelfijskim, przed budynkiem Muzeum Etnograficznego. Większość terenów zieleni występujących w obrębie Starego Miasta ma jednak charakter reprezentacyjny. Nie są wyposażone w place zabaw dla dzieci, czy np. siłownię zewnętrzną dla dorosłych. Dzieci starsze i młodzież mogą korzystać z infrastruktury sportowej w Fosie Staromiejskiej. Jedyny ogólnie dostępny plac zabaw dla młodszych dzieci znajduje się przy ul. Podmurnej. Przedsatwiona powyżej sytuacja nie zachęca do zamieszkania na Starym Mieście.

Fot. 129. Teren zieleni przy Placu Rapackiego (źródło: www.wikimedia.org, 2009r.)

Fot. 130. Tereny zieleni Przy Kaszowniku (źródło: www.panoramio.com)

Miasto podejmuje kroki, mające na celu przyciągnięcie nowych mieszkańców na Starówkę. Odnowione części wspólne kamienic swym podniesionym standardem, a także estetycznym wyglądem stanowią zachętę do osiedlania się na Starym Mieście nowych mieszkańców.

Jednakże należy przeprowadzić jeszcze szereg działań, które pozwolą dotrzeć do rdzenia zidentyfikowanych problemów i je rozwiązać, tak by rewitalizacja przebiegała równolegle w sferze infrastrukturalnej oraz społecznej i miała bezpośrednie przełożenie na poprawę jakości życia mieszkańców dzielnicy.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY STARE MIASTO BYŁO DZIELNICĄ STANOWIĄCĄ WIZYTÓWKĘ MIASTA, ATRAKCYJNĄ DO ZAMIESZKANIA I PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ, BEZPIECZNĄ, PRZYJAZNĄ MIESZKAŃCOM I TURYSTOM

Problemy

- Problemy społeczne – alkoholizm, bezrobocie, ubóstwo
- Funkcjonujący negatywny wizerunek dzielnicy jako miejsca zamieszkania (miejsce, gdzie mieszkają osoby z problemami)
- Zamieranie handlu, małe zróżnicowanie oferty handlowej (dominacja usług finansowych i bankowych, niewielka oferta branży odzieżowej (sklepy tzw. sieciówek przenoszą się do galerii handlowych)
- Organizacja ruchu samochodowego skierowana na priorytetyzację ruchu indywidualnego i brak miejsc parkingowych (budząca kontrowersje organizacja miejsc parkingowych i ruchu samochodowego na obszarze Zespołu Staromiejskiego)
- Niski standard zasobów mieszkaniowych
- Zdegradowana zabudowa zabytkowa, wysokie koszty restauracji zabytków
- Występowanie tzw. „pustostanów" (opuszczone, nieużywane lokale użytkowe lub mieszkalne)
- Nieprzyjazna nawierzchnia traktów komunikacyjnych (stan techniczny wykonanej kostki brukowej utrudnia poruszenie się po Starówce), nieprzystosowanie przestrzeni publicznej dla potrzeb osób z niepełnosprawnością
- Niedostosowany do potrzeb mieszkańców i podmiotów gospodarczych system odbioru odpadów komunalnych
- Niewystarczająca liczba urządzonych terenów zieleni i rekreacyjnych oraz zaniedbane przestrzenie półpubliczne (podwórza)
- Nieład reklamowy

Cele

- Poprawa warunków życia mieszkańców
- Wykreowanie wizerunku Starego Miasta jako miejsca atrakcyjnego do zamieszkania i prowadzenia handlu/działalności gospodarczej
- Aktywizacja i integracja mieszkańców
- Wspieranie i rozwój funkcji mieszkaniowej Starego Miasta
- Integracja lokalnego ruchu samochodowego na warunkach dyktowanych przez pieszych
- Usprawnienie funkcjonowania transportu publicznego oraz rowerowego
- Zwiększenie liczby i powierzchni zagospodarowanych terenów zieleni i rekreacyjnych
- Poprawa ładu przestrzennego i estetyki przestrzeni publicznej i półpublicznej

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, aktywizacja i integracja mieszkańców (szkolenia, kursy, poradnie, streetworking, odpracowywanie długów z ZGM w ramach prac porządkowych, organizacje święta dzielnicy/ulic, animacje dla dzieci i dorosłych)
- Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej (działania: wsparcie udziału organizacji pozarządowych w kreowaniu działań kulturalnych, wolontariat osób starszych w placówkach muzealnych)
- Utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej (działania: realizacja projektów typu „Rewitalizacja Społeczna na Bydgoskim Przedmieściu" – inicjatywa partnerska MOPRu i

organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy)

- Intensyfikacja wykorzystania monitoringu wizyjnego
- Wspieranie przedsiębiorczości (działania: dotacje z PUP na rozpoczęcie działalności gospodarczej, uproszczenie procedur związanych z prowadzeniem handlu prowadzonego w pasie drogowym (punkty małej gastronomii, ogródki gastronomiczne, jarmarki, festyny, kiermasze, sadzonki, pamiątki), zezwolenie na ekspozycję towaru przed sklepami, opracowanie programu wspierania mikroprzedsiębiorczości w branżach chronionych i zanikających, określenie zasad wynajmowania gminnych lokali użytkowych na preferencyjnych warunkach przedsiębiorcom z branż chronionych i zanikających, promocja środowiska rzemieślniczego, preferencje dla przedsiębiorców podejmujących działalność w obrębie starówki po raz pierwszy, wspieranie przedsiębiorców w działaniach promocyjnych i informacyjnych poprzez wspólne z miastem akcje promocyjne, np. „Toruń za pół ceny", okresowe targowiska na Rynku Nowomiejskim, Jarmarki na Rynku Staromiejskim)
- Poprawa dostępności komunikacyjnej Zespołu Staromiejskiego z wykorzystaniem transportu przyjaznego środowisku (działania: realizacja projektu BiT-City, budowa i przebudowa przystanków tramwajowych dla potrzeb obsługi taboru niskopodłogowego, przebudowa torowiska tramwajowego na linii średnicowej od węzła Toruń Miasto (Pl. 18 Stycznia) do Al. Solidarności, budowa węzła przesiadkowego przy dworcu Toruń Miasto, wymiana wiat przystankowych, wprowadzenie biletomatów, wprowadzenie autobusów i tramwajów niskopodłogowych, rozbudowa dróg rowerowych i stworzenie zwartego systemu dróg rowerowych, remont mostu drogowego im. J. Piłsudskiego)
- Zmiana organizacji ruchu uwzględniającą priorytet ruchu pieszego, rowerowego i komunikacji publicznej, wprowadzenie stref miejskich typu *Woonerf* (działania: rozbudowa systemu parkowania podziemnego, w tym budowa parkingów podziemnych na Jordankach i przy Muzeum Etnograficznym, nowa polityka parkingowa i wjazdu do centrum, wydzielenie stref pieszo-rowerowych, wprowadzenie stref miejskich typu *Woonerf*, gdzie ulice zaprojektowane są jako obszary piesze, progi zwalniające w postaci obustronnego zwężenia drogi w celu spowolnienia ruchu samochodowego, budowa węzłów przesiadkowych, rozbudowa sieci dróg rowerowych, budowa zadaszonego parkingu rowerowego, utworzenie punktu przesiadkowego dla wycieczek zorganizowanych, umożliwiających bezpieczne opuszczenie autokaru przez turystów jednocześnie bez konieczności postoju autokaru na terenie Starówki – podobne rozwiązanie funkcjonuje w Dubrowniku w Chorwacji, budowa tunelu dla samochodów na Placu Rapackiego)
- Poprawa funkcjonalności Starego Miasta (działania: wprowadzenie stref miejskich typu *Woonerf,* wprowadzenie przyjaznych nawierzchni, wypracowanie standardów jakości użytkowej pieszych ciągów komunikacyjnych na terenie zespołu staromiejskiego, budowa podziemnych pojemników na odpady, urządzenie wybiegu i toalety dla psów, zwiększenie liczby ogólnodostępnych toalet z miejscami do przewijania niemowląt, poprawa jakości przestrzeni publicznej: nasadzenia zieleni miejskiej, utworzenie nowych oraz modernizacja istniejących placów zabaw, wprowadzenie dodatkowych ławek i miejsc siedzących)
- Remonty kamienic, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczowej (działania: remonty części wspólnych kamienic mieszkalnych, zagospodarowanie podwórzy i terenów wokół, termomodernizacja, realizacja projektu dot. ochrony architektonicznych dóbr kultury na obszarze Wilhelmstadt)
- Wsparcie działań remontowych kamienic mieszkalnych na terenie Starówki (działania: dotacje konserwatorskie, zwolnienia z opłat za zajęcie pasa drogowego pod rusztowania, opracowanie wzorcowej palety barw i kompozycji kolorystycznych, materiałów wykończeniowych dla odcinków pierzei zabudowy w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków, konkurs/program „Moje Podwórko" na dofinansowanie działań w zakresie zagospodarowania należących do nich wewnętrznych dziedzińców i podwórek)
- Wprowadzenie polityki zarządzania pustostanami (działania: utworzenie bazy lokali gotowych do wynajęcia, akcja: społecznościowe mapowanie pustostanów – np. projekt Wolne Przestrzenie Warszawy lub akcja „Chciałbym, aby tu powstało")
- Kontynuacja zagospodarowania terenów rekreacyjnych i zieleni (działania: kontynuacja zagospodarowania nabrzeża Wisły wzdłuż Bulwaru Filadelfijskiego, utworzenie łąki miejskiej, zagospodarowanie terenów pofortecznych (teren zieleni pomiędzy ul. Wały gen. Sikorskiego a Muzeum Etnograficznym), renowacja i przebudowa Strugi Toruńskiej (m.in. teren wokół Kaszownika), modernizacji alpinarium na ul. Kopernika, zagospodarowanie

terenu przy ul. Podmurnej, przy podnóżach zamku, zagospodarowanie Placu Rapackiego i terenu Jordanek, utworzenie artystycznego placu zabaw, kładka pieszo-rowerowa przez Wisłę na wysokości Bramy Mostowej)

- Opracowanie i wdrożenie „Zasad wykonywania oraz ekspozycji reklam i szyldów na obszarze Zespołu Staromiejskiego i Bydgoskiego Przedmieścia”

Mokre Przedmieście to dzielnica leżąca w bezpośrednim sąsiedztwie Starego Miasta na północny wschód od niego. Ponadto graniczy od zachodu z Chełmińskim Przedmieściem, od północy z Katarzynką, od wschodu z Grębocinem przy Lesie i z Rubinkowem, a od południa z Jakubskim Przedmieściem. Dzielnica zajmuje niewiele ponad 4% powierzchni miasta i zamieszkuje ją 8% wszystkich mieszkańców Torunia.

Mapa 48. Granice Mokrego Przedmieścia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Mokre to dawna wieś istniejąca już w średniowieczu, włączona do Torunia w 1906 roku. Składała się ona z dwóch części tzw. Małego Mokrego, ciągnącego się wzdłuż ulicy Grudziądzkiej i Dużego Mokrego, ciągnącego się wzdłuż ulic Kościuszki i Bażyńskich. Małe Mokre miało charakter typowo ogrodniczy – znajdowały się tu liczne ogrody, sady, warzywniki i winnice, Duże Mokre zaś charakter hodowlany. Ogrodnictwo pełniło ważną rolę w rozwoju Mokrego jeszcze do lat 70. XX wieku.

Od początku XIX wieku w związku z wielkim napływem robotników sezonowych zatrudnionych przy budowie fortyfikacji, Mokre, które jeszcze w XVIII wieku w ¾ pokryte było lasami, przekształciło się w typową podmiejską osadę robotniczą. Robotnicy pracowali w młynach Richtera oraz w cieszącej się renomą w kraju i zagranicą Fabryce Maszyn i Kotłów Born i Schutze (późniejszy Bumar) produkującej pierwotnie maszyny rolnicze, następnie kotły, by ostatecznie zmienić profil produkcji na typowo wojskowy.

Fot. 131. Zabudowania dawnej Fabryki Maszyn i Kotłów Born i Schutze (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 132. Zabudowania dawnej Fabryki Maszyn i Kotłów Born i Schutze (fot. M. Murawska, 2014r.)

Zabudowania fabryczne są jednymi ze starszych obiektów zabytkowych dzielnicy. Mimo średniowiecznej genezy, na Mokrem nie zachowały się bowiem zabytki sprzed końca XIX w. Najważniejsze zabytki Mokrego Przedmieścia to:

- Kościół parafialny Chrystusa Króla, zaprojektowany przez Kazimierza Ulatowskiego, z lat 1929-30
- Budynek dworca Toruń Wschodni z początku XX w.
- Młyn Richtera z końca XIX w., rozbudowany w latach 20. i 40. XX w. Zaadaptowany w 2013 roku na Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy i Toruński Inkubator Technologiczny „Biznes Link" jest przykładem udanej rewitalizacji dawnych obiektów przemysłowych i ważnym ośrodkiem popularyzacji nauki na mapie Torunia

Fot. 133. Budynek dworca Toruń Wschodni (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 134. Młyny Richtera (źródło: www.viapoland.com, 2013r.)

Do zabytków należą także zabudowania mieszkalne z końca XIX i początku XX wieku. Są to głównie domy z charakterystyczną dekoracją snycerską werand, wille przy ulicach Kościuszki, Grudziądzkiej i Batorego, kamienice o skromnych cechach secesyjnych lub eklektycznych przy ul. Kościuszki, a także domy szachulcowe przy ulicach Grudziądzkiej, Kościuszki i Batorego oraz kolonia modernistycznych domów robotniczych z lat 1929-1930, proj. Kazimierza Ulatowskiego przy ul. Staszica.

Fot. 135. Willa przy ul. Batorego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 136. Osiedle przy ul. Staszica (fot. M. Murawska, 2014r.)

Zabudowania willowe w ostatnich latach zostały odrestaurowane przez prywatnych właścicieli. Pozostałe z wyżej wymienionych zabudowań są w dużo gorszym stanie i w większości wymagają remontu.

Mokre przez lata było najuboższą dzielnicą Torunia. Część tutejszej ludności mieszkała w szałasach i lepiankach. Dotyczyło to głównie ul. Pod Dębową Górą. Tworzyły się tu miejsca zamieszkałe przez bezrobotnych i bezdomnych. Do dnia dzisiejszego zabudowania tej części dzielnicy wymagają uporządkowania.

Fot. 137. Zabudowania ul. Pod Dębową Górą (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 138. Zabudowania ul. Pod Dębową Górą (fot. M. Murawska, 2014r.)

Po 1945 r., szczególnie w latach 70. XX w., nastąpił znaczny rozwój demograficzny dzielnicy. Powstały wówczas osiedla w technice wielkiej płyty, m.in. przy ul. Chrobrego, Kościuszki, Świętopełka, Łąkowej wraz z pawilonami handlowo-usługowymi (m. in. przy ul. Wojska Polskiego). W tym samym czasie zrealizowano duże inwestycje drogowe - ulice Kościuszki i Grudziądzką przebudowano na arterie dwujezdniowe (tę pierwszą z torowiskiem tramwajowym pośrodku), burząc wiele przykładów tradycyjnej zabudowy z końca XIX-XX w., a w ciągu ul. Kościuszki zbudowano wiadukt nad linią kolejową. Po roku 1990 znów rozwinęło się budownictwo mieszkaniowe, częściowo kosztem starej, zabytkowej zabudowy. W tym czasie powstały m. in. bloki mieszkalne przy ul. Grudziądzkiej. Stan tej zabudowy jest raczej dobry. Większość bloków z wielkiej płyty została w ostatnich latach ocieplona, uporządkowano także tereny wokół budynków. Budynki te wymagają jednak modernizacji instalacji elektrycznych, wodno-kanalizacyjnych, gazowych oraz dźwigów osobowych.

Fot. 139. Blok z „wielkiej płyty” przy ul. Bażyńskich (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 140. Wieżowiec z „wielkiej płyty” przy ul. Chrobrego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Mokre jest dzielnicą, która właściwie nie posiada większych terenów zieleni. Zieleń urządzona znajduje się przede wszystkim wokół budynków mieszkalnych i zajmuje niewielką powierzchnię. Nie zaspokaja to w pełni potrzeb mieszkańców i braki w przestrzeni o charakterze rekreacyjnym są jednym z problemów dzielnicy. Mokre ma jednak potencjał do rozwoju funkcji rekreacyjnych – przez dzielnicę przepływa Struga Toruńska, a przy ulicy Świętopełka znajduje się staw. Zarówno rzeka, staw, jak i ich bezpośrednie otoczenie wymagają uporządkowania. Po odpowiednim zagospodarowaniu tereny te będą doskonałym miejscem spędzania wolnego czasu przez mieszkańców dzielnicy.

Fot. 141. Tereny zieleni na „Osiedlu Chrobrego”, przez które przepływa Struga Toruńska (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 142. Staw przy ul. Świętopełka (źródło: www.wikigogo.org)

Po wojnie zamierzeniem planistów nie był rozwój funkcji mieszkaniowych w obrębie tej dzielnicy. Jednak napływ mieszkańców do Torunia, niejako naturalnie spowodował przekształcenie pierwotnych planów. Mokre zostało przewidziane bowiem jako dzielnica przemysłowo – składowa. Północna część dzielnicy zyskała taki charakter i zachowała go do dnia dzisiejszego. Obecnie działają tu liczne podmioty gospodarcze, głównie hurtownie, przede wszystkim spożywcze, sklepy meblowe, czy oferujące artykuły budowlane, sanitarne i wykończenia wnętrz. Ponadto Mokre w tej części ma charakter administracyjny – zlokalizowane są tu II Urząd Skarbowy, Powiatowy Urząd Pracy dla Miasta Torunia, Urząd Celny i Starostwo Powiatowe. Z większych przedsiębiorstw działających na tym

terenie wymienić należy Geofizykę Toruń Sp. z o.o., Zakład Mleczarski Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Łowiczu, F.H.P. PAK Sp. z o.o., a także firmy kurierskie UPS Polska Sp. z o.o. i DPD Polska Sp. z o.o.

Fot. 143. Geofizyka Toruń Sp. z o.o. przy ul. Chrobrego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 144. F.H.P. PAK Sp. z o.o. przy. ul. Towarowej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Mokre boryka się także z problemami społecznymi. Z przeprowadzonej analizy społeczno–gospodarczej wynika, że 6% mieszkańców dzielnicy korzysta z pomocy społecznej. Istnieje tu także problem związany z brakiem zatrudnienia (dzielnicę zamieszkuje 7% wszystkich bezrobotnych torunian). Ponadto spośród wszystkich osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w mieście, aż 23% zamieszkuje Mokre Przedmieście. W związku z powyższym działania związane z odnową substancji miejskiej powinny być prowadzone równolegle z działaniami społecznymi, „miękkimi" na rzecz mieszkańców.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY MOKRE PRZEDMIEŚCIE BYŁO DZIELNICĄ O CHARAKTERZE MIESZKALNYM I PRZEMYSŁOWYM, Z UPORZĄDKOWANĄ ZIELENIĄ, BEZPIECZNĄ, ATRAKCYJNA DLA MIESZKAŃCÓW ORAZ INWESTORÓW

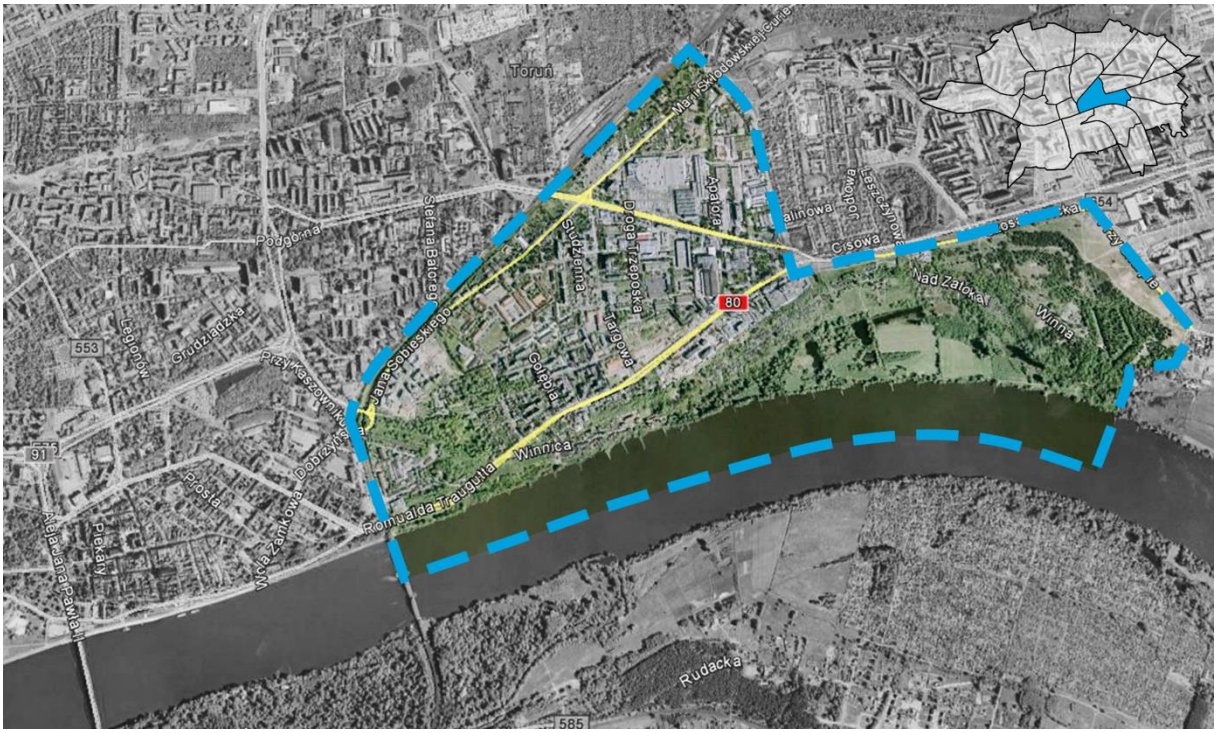
Problemy
• Problemy społeczne – wysokie bezrobocie (w tym długotrwałe), ubóstwo, duży odsetek osób w wieku 7-18 lat, niewypełniających obowiązku szkolnego • Funkcjonujący negatywny wizerunek dzielnicy (w szczególności w okolicy ul. Pod Dębową Górą, która postrzegana jest jako miejsce niebezpieczne, zaniedbane, biedne, gdzie mieszkają osoby z problemami) • Niski standard zasobów mieszkaniowych • Zdegradowana zabudowa zabytkowa (szczególnie z końca XIX i początku XX wieku), wysokie koszty restauracji zabytków • Nieuporządkowane tereny zieleni, niewystarczająca liczba zagospodarowanych terenów zieleni i rekreacyjnych
Cele
• Poprawa warunków życia mieszkańców • Aktywizacja i integracja mieszkańców • Budowa pozytywnego wizerunku dzielnicy, wypracowanie pozytywnych skojarzeń z dzielnicą • Poprawa ładu przestrzennego i estetyki przestrzeni • Zwiększenie liczby i powierzchni zagospodarowanych terenów zieleni i rekreacyjnych
Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych
• Aktywizacja i integracja mieszkańców (działania: realizacja projektów typu „Rewitalizacja Społeczna na Bydgoskim Przedmieściu" – inicjatywa partnerska MOPRu i organizacji

pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy; Klub Seniora; szkolenia, kursy, poradnie, streetworking, odpracowywanie długów z ZGM w ramach prac, akcje artystyczno-społeczne typu „Ja tu mieszkam, więc chcę, żeby było pięknie")

- Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej (działania: Święto Dzielnicy; letnie imprezy plenerowe w okolicach stawu przy ul. Świętopełka)
- Utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej (działania: realizacja projektów typu „Rewitalizacja Społeczna na Bydgoskim Przedmieściu" – inicjatywa partnerska MOPRu i organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy)
- Rozbudowa monitoringu wizyjnego
- Remonty kamienic, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczowej (działania: remonty części wspólnych kamienic mieszkalnych, termomodernizacja, zagospodarowanie terenów wokół budynków, wprowadzenie zieleni, likwidacja elementów dysharmonizujących – zbędnych przybudówek, zabudowań gospodarczych, „blaszaków")
- Wsparcie działań remontowych kamienic mieszkalnych (działania: dotacje konserwatorskie, zwolnienia z opłat za zajęcie pasa drogowego pod rusztowania, opracowanie wzorcowej palety barw i kompozycji kolorystycznych, materiałów wykończeniowych dla odcinków pierzei zabudowy w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków)
- Uporządkowanie i zagospodarowanie terenów rekreacyjnych i zieleni (działania: rewitalizacja otoczenia Strugi Toruńskiej, zagospodarowanie terenu wokół stawu przy ul. Świętopełka, doposażenie istniejących terenów zieleni wokół budynków mieszkalnych)

Jakubskie Przedmieście to dzielnica położona na wschód od Starego Miasta. Ponadto graniczy ona z takimi dzielnicami jak Mokre Przedmieście (od zachodu), Rubinkowo od północy, Na Skarpie i Kaszczorek od wschodu. Od południa graniczy natomiast z Wisłą. Jakubskie Przedmieście zajmuje niespełna 4% powierzchni miasta i jest zamieszkiwane przez 4% wszystkich mieszkańców Torunia.

Mapa 49. Granice Jakubskiego Przedmieścia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Do lat 30-tych XX w. Jakubskie rozwijało się w izolacji od centrum Torunia, a jego główna arteria – ul. Lubicka – nie miała, jak dzisiaj bezpośredniego połączenia ze śródmieściem. Dopiero w latach 1929-1934 połączono Jakubskie z centrum poprzez ulicę Traugutta. Opracowany ówcześnie plan zagospodarowania przestrzennego wyznaczył dzielnicy funkcję przemysłową. Od 1751 r. na obszarze dzielnicy działa założona przez Gustawa Weesego, Fabryka Cukiernicza KOPERNIK S.A., – najstarszy w Polsce producent pierników i wafli. Większymi inwestycjami okresu międzywojennego były budowa na terenie Rzeźni Miejskiej obiektu przemysłowego Wytwórni Bekonów i Szynek S. Jaugsch i S-ka, krochmalni (obecnie Toruń-Pacific Sp. z o. o.) i gazowni.

Fot. 145. Fabryka Cukiernicza KOPERNIK S.A. (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 146. Toruń-Pacific Sp. z o.o. (fot. M. Murawska, 2014r.)

Po II wojnie światowej następowała dalsza rozbudowa funkcji przemysłowych dzielnicy – powstały tu takie zakłady jak m.in. Apator, Metron, Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych, dawna chłodnia.

Dzielnica ma do dnia dzisiejszego w dużej mierze charakter przemysłowy, choć część znaczących kiedyś zakładów zlikwidowano, a część przeniesiono w inne rejony miasta lub poza Toruń. W miejsce likwidowanych przedsiębiorstw powstają nowe, bądź terenom, na których działały nadaje się nowe funkcje, przede wszystkim mieszkaniowe. Przy ul. Żółkiewskiego, w miejscu, gdzie dawniej funkcjonował Apator S.A. powstała Galeria Handlowa Atrium Copernicus, na terenach po zakładach chłodniczych powstaje właśnie osiedle mieszkaniowe. Jedynie teren po zakładach mięsnych od lat jest niezagospodarowany i obniża walory estetyczne tej część dzielnicy.

Fot. 147. Budynek mieszkalny na terenie po chłodni – widok od ul. Lubickiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 148. Teren po zakładach mięsnych przy ul. Lubickiej (fot. M. Murawska, 2014r.)

Najważniejsze obiekty posiadające wartość historyczną to:

- Cmentarz żydowski przy ul. Antczaka (założony w końcu XVIII wieku, przetrwał II wojnę światową i został zlikwidowany przez władze komunistyczne w 1975 roku)
- Fort Świętego Jakuba
- Zabudowania szachulcowe, zlokalizowane głównie przy ul. Sobieskiego

Obecnie teren po cmentarzu żydowskim został uporządkowany, wytyczono na nowo alejki, postawiono kamień upamiętniający najwybitniejszą postać pochowaną na cmentarzu, tj. rabina Cwi Hirsz Kaliszera, a w 2012 r. teren otoczono murem.

Fort Św. Jakuba znajduje się na wzniesieniu św. Jakuba na wschód od Dworca Toruń Miasto. Stanowi część ogromnego zespołu pruskich fortyfikacji Twierdzy Toruń. Fort jest zbudowany jako samodzielna cytadela. Obecnie z tej budowli zachowała się 3-piętrowa reduta koszarowa, która została wzniesiona

na planie podkowy. Większa część budynku nie jest obecnie użytkowana, jednak w niektórych pomieszczeniach znajdują się wciąż lokale mieszkalne. Fort wymaga generalnego remontu, jednakże przystosowana do funkcji mieszkalno–magazynowej budowla posiada ogromny potencjał umożliwiający adaptację do współczesnych, gospodarczo i społecznie pożądanych funkcji.

Fot. 149. Uporządkowany teren cmentarza żydowskiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 150. Fort Św. Jakuba (fot. M. Murawska, 2014r.)

Jakubskie Przedmieście jeszcze kilkanaście lat temu miało charakter głównie przemysłowy, natomiast jedynie w części bliższej śródmieścia – mieszkaniowy. Dominowała tam zabudowa jednorodzinna. Od połowy lat 80-tych, a w szczególności w latach 90-tych XX w. nastąpiła znaczna rozbudowa funkcji mieszkaniowych dzielnicy, m.in. poprzez zastępowanie starych (XIX-wiecznych), niskostandardowych budynków robotniczych nowymi osiedlami. W ten sposób sukcesywnie wprowadzano w miejsce zabudowy szachulcowej wielorodzinne budynki mieszkalne, m.in. przy ul. Antczaka, Konopackich, Prądzyńskiego, Pająkowskiego. Zachowana zabudowa szachulcowa (głównie przy ul. Sobieskiego) w przeważającej mierze jest w złym stanie i wymaga przeprowadzenia prac remontowo–konserwatorskich.

Fot. 151. Bloki mieszkalne przy ul. Prądzyńskiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 152. Bloki mieszkalne przy ul. Prądzyńskiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Obecnie rozwój funkcji mieszkaniowej jest najlepiej widoczny przy ul. Winnica. Ulica ta znajduje się w południowej części dzielnicy i malowniczo schodzi aż do Wisły. Gwałtowny rozwój budownictwa mieszkaniowego w tym rejonie ma miejsce od 2007 roku. Powstają tu lokale o najwyższym standardzie i mimo iż cena za metr kwadratowy znacząco przewyższa ceny mieszkań w innych częściach miasta, cieszą się one, niezależnie od sytuacji gospodarczej, niesłabnącym powodzeniem.

Fot. 153. Nowe budynki mieszkalne na Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 154. Nowe budynki mieszkalne na Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.)

Na Winnicy zachowały się częściowo dawne zabudowania, część z nich wkomponowuje się w nowy charakter dzielnicy, większość jednak bardziej przypomina zdewastowane ogródki działkowe, niż domy mieszkalne.

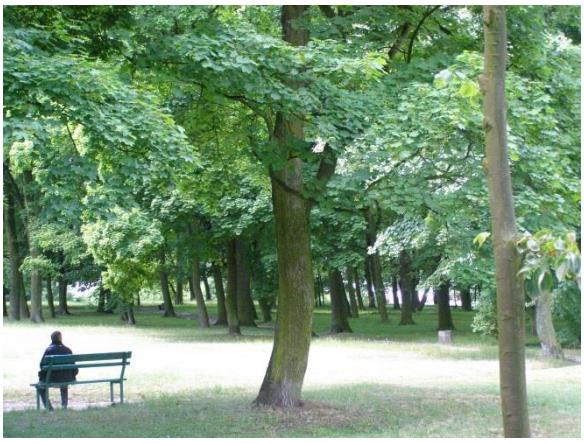
Fot. 155. Dawne zabudowania Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 156. Dawne zabudowania Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.)

Funkcje rekreacyjne na Jakubskim Przedmieściu pełni Park Glazja, znajdujący się przy ulicy Waryńskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarza. Jest to właściwie jedyny większy teren zieleni rozwijającej się pod względem mieszkaniowym dzielnicy. Nie jest on jednak wystarczająco zagospodarowany. Poprawy wymaga jego uporządkowanie i podniesienie jakości wyposażania. Jest to o tyle istotne, iż rola parku wzrasta w szczególności od czasu, gdy przy ul. Sobieskiego zaczęło powstawać osiedle mieszkaniowe Słoneczne Tarasy, a jego mieszkańcy zaczęli szukać miejsc rekreacji i wypoczynku.

Osiedle powstało na terenach, na których znajdował się wcześniej poligon wojskowy. Zabudowania wojskowe nadal stanowią ważną część dzielnicy – przy ul. Sobieskiego mieści się Centrum Szkolenia Artylerii i Uzbrojenia im. Gen. J. Bema.

Fot. 157. Park Glazja (fot. M. Murawska, 2014r.)

Fot. 158. Zabudowania wojskowe przy ul. Sobieskiego (fot. M. Murawska, 2014r.)

Na obszarze Jakubskiego Przedmieścia, w przeciwieństwie do Bydgoskiego Przedmieścia, Starego Miasta i Podgórza, nie zdiagnozowano nasilenia problemów społecznych. Jest to głównie rezultatem dynamicznego w ostatnich latach rozwoju funkcji mieszkaniowych, w tym powstania budynków wielorodzinnych o wysokim standardzie, a co za tym idzie napływu zamożnych mieszkańców. Konieczność podjęcia działań rewitalizacyjnych w tej dzielnicy jest przede wszystkim wynikiem przeprowadzonej analizy urbanistycznej, która wykazała przede wszystkim wysoki stopień degradacji terenu poprzemysłowego przy ul. Lubickiej oraz konieczność podjęcia działań w kierunku odnowy tego terenu i nadania mu nowych funkcji.

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY JAKUBSKIE PRZEDMIEŚCIE BYŁO DZIELNICĄ ATRAKCYJNĄ DO ZAMIESZKANIA, Z UPORZĄDKOWANĄ ZIELENIĄ, BEZPIECZNĄ, PRZYJAZNĄ DLA MIESZKAŃCÓW

Problemy
• Zdegradowany teren poprzemysłowy • Nieuporządkowane tereny zieleni, niewystarczająca liczba zagospodarowanych terenów zieleni i rekreacyjnych • Zdegradowana zabudowa mieszkaniowa i tereny wokół • Zdegradowana zabudowa zabytkowa, wysokie koszty restauracji zabytków
Cele
• Poprawa warunków życia mieszkańców • Aktywizacja I integracja mieszkańców • Poprawa ładu przestrzennego i estetyki przestrzeni • Rozwój funkcji mieszkaniowej • Zwiększenie liczby i powierzchni zagospodarowanych terenów zieleni i rekreacyjnych
Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych
• Zagospodarowanie i uporządkowanie zdegradowanego terenu po zakładach mięsnych „Tormięs” • Aktywizacja i integracja mieszkańców (działania: realizacja projektów typu „Rewitalizacja Społeczna na Bydgoskim Przedmieściu” – inicjatywa partnerska MOPRu i organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy; Klub Seniora; szkolenia, kursy, poradnie, streetworking, odpracowywanie długów z ZGM w ramach prac, akcje artystyczno-społeczne typu „Ja tu mieszkam, więc chcę, żeby było pięknie”) • Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej (działania: utworzenie skansenu rybackiego na Winnicy; Święto Dzielnicy; letnie imprezy plenerowe w Parku Glazja) • Utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej (działania: realizacja projektów typu „rewitalizacja społeczna na Bydgoskim Przedmieściu” – inicjatywa partnerska MOPR-u i

organizacji pozarządowych, obejmująca działanie Ośrodka Aktywności Lokalnej, Ośrodka Aktywności Zawodowej, Punktu Poradnictwa Prawnego, Społecznego Domu Kultury czy Świetlicy; Klub Seniora, Mediateka)

- Remonty kamienic, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczowej (działania: remonty części wspólnych kamienic mieszkalnych, termomodernizacja, zagospodarowanie terenów wokół budynków, wprowadzenie zieleni, likwidacja elementów dysharmonizujących – zbędnych przybudówek, zabudowań gospodarczych, „blaszaków")
- Wsparcie działań remontowych kamienic mieszkalnych (działania: dotacje konserwatorskie, zwolnienia z opłat za zajęcie pasa drogowego pod rusztowania, opracowanie wzorcowej palety barw i kompozycji kolorystycznych, materiałów wykończeniowych dla odcinków pierzei zabudowy w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków)
- Uporządkowanie istniejących terenów zieleni i tworzenie nowych terenów rekreacji (działania: uporządkowanie terenu Winnicy w okolicach nowego mostu drogowego, rewitalizacja Fortu Św. Jakuba z Parkiem Glazja)

5.2.3. Charakterystyka obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi w mniejszych miastach BTOF[121]

Charakterystyka obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi będąca odzwierciedleniem wewnątrzmiejskiego wymiaru przeprowadzonych analiz została dokonana na podstawie wywiadów indywidualnych i telefonicznych z przedstawicielami urzędów poszczególnych miast, ankiet przeprowadzonych wśród mieszkańców oraz wizyt terenowych..

Nakło nad Notecią – Miasto położone jest nad rzeką Noteć, która przepływa przez północną jego część. W jej sąsiedztwie położony jest obszar Starego Miasta, pokryty zabudową wielorodzinną. Na zabytkową część miasta składają się m. in. zabudowa wzdłuż ulic Bydgoskiej, Rynek, Dąbrowskiego, cukrownia, chata szypra z końca XVIII w. przy ul. Hallera, zabytki techniki (kolej wąskotorowa), czy droga wodna (kanał Bydgoski i Noteć wraz z całą infrastrukturą techniczną). Miasto posiada również dostęp do przystani nad rzeką Noteć.

Mapa 50. Granice Miasta Nakło nad Notecią

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Teren miasta dzieli na część północną i południową przebiegająca przez jego centrum linia kolejowa. Zabudowę mieszkaniową można podzielić na zabudowę jednorodzinną, kamienice oraz bloki mieszkalne.

Miasto posiada ośrodki pełniące funkcje kulturalne, takie jak: Nakielski Ośrodek Kultury, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna oraz Muzeum Ziemi Krajeńskiej (budynek spichrzu z XIX w.) oraz obiekty sportowe: basen miejski, korty tenisowe i kompleks boisk.

Tereny zieleni urządzonej w mieście stanowią w głównej mierze: dwa zespoły parków miejskich (park im. Jana III Sobieskiego, park 700-lecia) oraz zabytkowe parki podworskie i pracownicze ogrody działkowe.

W sferze przemysłu przeważającą większość stanowią przedsiębiorstwa: produkcyjne i wytwórcze. Największymi zakłady na terenie miasta są między innymi: cukrownia – Krajowa Spółka Cukrowa

[121] Określenie obszarów problemowych zostało dokonane na podstawie wywiadów telefonicznych i indywidualnych z przedstawicielami urzędów poszczególnych miast, ankiet przeprowadzonych wśród mieszkańców oraz wizji lokalnych

S.A., młyny – Polskie Młyny S.A., producent sprzętu instalacyjnego – Polam Nakło. Na terenie miasta znajdują się również liczne obiekty usługowo-składowo-magazynowe i drobne zakłady produkcyjne.

Głównym problemem w mieście jest zdegradowana zabudowa mieszkaniowa oraz zniszczone obiekty użyteczności publicznej. Część budynków administracji publicznej jest w złym stanie technicznym, nie są one także przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych (Miejsko Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej i Urząd Miasta i Gminy). W niezadawalającym stanie są również obiekty kulturalne położone na terenie miasta (Nakielski Ośrodek Kultury, amfiteatr, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna). Działań renowacyjnych wymagają także kościoły Św. Stanisława i Św. Wawrzyńca oraz kamienice w pobliżu centrum (Rynek oraz ul. Długa, przylegająca do Rynku). Niedostatecznie zagospodarowane są tereny nadnoteckie, które mogłyby pełnić funkcję obszarów turystyczno-wypoczynkowych, m. in. jest to obszar nadnoteckich „łazienek" przy u. Noteckiej.

Fot. 159. Budynki mieszkalne przy ul. Bydgoskiej (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 160. Budynki mieszkalne przy ul. Bydgoskiej (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 161. Miejsko – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

W mieście znajduje się duża powierzchnia obszarów o wysokim stopniu zdegradowania – tereny poprzemysłowe, zlokalizowane pomiędzy ulicą Sądową i torami kolejowymi, pozostałe po dawnych Zakładach Mięsnych oraz tereny pokolejowe, sąsiadujące z Dworcem PKP. Wokół budynków mieszkalnych brakuje terenów zieleni, skwerów i placów zabaw oraz parkingów, zwłaszcza w centrum i na osiedlach mieszkaniowych Łokietka i Chrobrego. Innymi problemami zdiagnozowanymi w mieście są m.in.: mała liczba budynków/mieszkań socjalnych oraz zaniedbane tereny w sąsiedztwie rzeki. Miasto nie posada również sieci ścieżek rowerowych łączących je z innymi miastami.

Fot. 162. Budynek poprzemysłowy na obrzeżach miasta (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 163. Budynek po kolejowy przy ulicy Dworcowej 3 (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

W aspekcie społecznym jednym z większych problemów w Nakle nad Notecią jest bezrobocie. Osoby bezrobotne stanowią 12% osób w wieku produkcyjnym, z czego ponad 52% to osoby długotrwale bezrobotne. Ponadto, ponad 30% osób bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym. Wśród problemów społecznych wyróżnia się także wysoka liczba wyroków eksmisyjnych. W mieście odnotowuje się małą liczbę zarejestrowanych przedsiębiorstw, na 1000 mieszkańców przypada ich około 90. W mieście istotnym problemem jest także wysoka przestępczość – na 1000 mieszkańców przypada około 60 przestępstw i wykroczeń nie licząc zdarzeń drogowych i przestępstw gospodarczych.

Tabela 20. Tereny w Nakle nad Notecią ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym

Obszar do rewitalizacji	Zasięg obszaru	Problemy
Obszar I	Ul. Hallera, ul. Podgórna, ul. Notecka, teren „Łazienek”, brzeg Noteci	Niezagospodarowane tereny rekreacyjne nad Notecią
Obszar II	Oś. Łokietka, ul. Amii Krajowej, ul. Staszica, ul. Mickiewicza, ul. Działkowa	Zły stan techniczny obiektów publicznych i zabytkowych stanowiących w części własność Miasta (Nakielski Ośrodek Kultury, amfiteatr, Biblioteka Publiczna); Brak terenów zieleni, skwerów, placów zabaw i parkingów (Os. Łokietka)
Obszar III	Ul. Ks. Skargi, ul. Wąska, ul. Potulicka, ul. Przecznica, ul. Bydgoska, ul. Nowa, ul. Mrotecka, ul. Pocztowa, ul. Chrobrego	Zniszczone obiekty użyteczności publicznej (MGOPS, UmiG) Zniszczone obiekty zabytkowe (kościół Św. Stanisława) Brak terenów zieleni, skwerów, placów zabaw i parkingów (Os. Chrobrego)
Obszar IV	Centrum Miasta - ul. Rynek oraz przyległa do niej ul. Długa	Zdegradowane kamienice, będące własnością prywatną, brak terenów zieleni, placów zabaw i parkingów
Obszar V	Obszar Dworca PKP - ul. Dworcowa	Zdegradowane zabudowania na terenie dworca oraz niezagospodarowane pokolejowe obszary przylegające do niego, brak miejsc parkingowych

Obszar VI (Obszar poprzemysłowy)	Tereny pomiędzy ul. Sądową i torami kolejowymi	Częściowo zagospodarowane tereny po Zakładach Mięsnych, wymagające uporządkowania

Źródło: Opracowanie własne na bazie wywiadów z przedstawicielami władz miasta

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY NAKŁO NAD NOTECIĄ STAŁO SIĘ MIASTEM ATRAKCYJNYM DLA MIESZKAŃCÓW, TURYSTÓW I INWESTORÓW, Z DOBRZE ROZWINIĘTĄ INFRASTRUKTURĄ TECHNICZNĄ ORAZ REKREACYJNO-WYPOCZYNKOWĄ

Problemy

- Wysoki poziom bezrobocia wpływający na zagrożenie wykluczeniem społecznym
- Zły stan budynków w centrum i niezagospodarowane tereny wokół nich
- Niezadowalający stan infrastruktury społeczno-kulturalnej
- Duża ilość obszarów, na których jest wysoki wskaźnik zdegradowania (centrum miasta, tereny poprzemysłowe i pokolejowe)
- Zły stan techniczny zabytkowej części nadnoteckich „łazienek”
- Słabo zagospodarowane tereny nadnoteckie
- Brak portu jachtowego z przystanią

Cele

- Aktywizacja zawodowa mieszkańców i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu
- Poprawa stanu technicznego budynków
- Modernizacja substancji budowlanej, w szczególności budynków o wartościach i znaczeniu historycznym, architektonicznym, artystycznym lub przestrzenno-funkcjonalnym
- Rewitalizacja terenów zdegradowanych
- Zagospodarowanie przestrzeni nadnoteckiej
- Modernizacja infrastruktury drogowej i zwiększenie bezpieczeństwa jej użytkowników
- Poprawa bezpieczeństwa w mieście

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Organizowanie kursów, szkoleń dla bezrobotnych oraz pomoc w odnalezieniu się na rynku pracy dla mieszkańców długotrwale bezrobotnych
- Renowacja budynków mieszkalnych
- Stworzenie nowych mieszkań socjalnych poprzez zagospodarowanie pustostanów lub budowę nowych budynków
- Zagospodarowanie przestrzeni wokół budynków mieszkalnych, budowa placów zabaw, zwiększenie ilości miejsc parkingowych
- Poprawa stanu zdegradowanych terenów (tereny poprzemysłowe i pokolejowe, kamienice, ul. Długa)
- Zagospodarowanie terenów pokolejowych (utworzenie parkingu buforowego ułatwiającego korzystanie z komunikacji publicznej)
- Uzbrojenie terenów pod park technologiczny
- Modernizacja infrastruktury społeczno-kulturalnej (Nakielski Ośrodek Kultury, amfiteatr, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna)
- Modernizacja budynków administracyjnych i ich przystosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych (Miejsko Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej)
- Renowacja kościołów znajdujących się na terenie miasta
- Utworzenie punktów rekreacyjno-wypoczynkowych na terenie nadnoteckim; odbudowa części nadnoteckich „łazienek”, przywrócenie ich wartości rekreacyjno-wypoczynkowej
- Budowa tras rowerowych
- Rozbudowanie ogólnomiejskiego monitoring

Koronowo – W zachodniej części Koronowa znajduje się obszar starego miasta, obejmujący historyczne centrum z zachowanym średniowiecznym układem urbanistycznym i zespołem poklasztornym. Plac rynkowy ma kształt prostokątny, a z jego narożników wybiegają pod kątem prostym po dwie prostopadłe do siebie ulice. Rozdzielają one osiem prostokątnych bloków mieszkalnych stanowiących podstawę średniowiecznej zabudowy. Ważnym elementem krajobrazu jest przepływająca przez starą część miasta rzeka Brda. Obszar w przeważającej części pełni funkcje mieszkaniowe oraz usługowe m. in. handel, szkolnictwo, usługi administracyjne.

Mapa 51. Granice Miasta Koronowo

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

W centralnej oraz południowej części miasta znajdują się osiedla z zabudową mieszkaniową jedno i wielorodzinną. Największa koncentracja budynków powojennych i budynków z przełomu lat 80/90 oraz tzw. wielka płyta z lat 70 i 80 występuje na terenie osiedli: Brzęczkowskiego, 1000 – lecia, 600 – lecia, Dworcowa oraz Ponar. Na obszarze dominuje funkcja usługowa oraz administracyjna.

Miasto otacza od południowego-zachodu Park Grabina o powierzchni 24 ha, który jest pozostałością zwartych obszarów leśnych występujących niegdyś w Dolinie Brdy. Różnorodność gatunkowa roślin oraz zlokalizowany na terenie parku Zabytkowy Most Kolejki Wąskotorowej sprawiają, że obszar charakteryzuje się wysokimi walorami przyrodniczymi, kulturowymi i historycznymi.

W południowo-zachodniej części miasta położony jest teren dawnej dzielnicy przemysłowej i magazynowej, gdzie zlokalizowane były państwowe przedsiębiorstwa. Część budynków uległa degradacji lub nie jest wykorzystywana. Pozostałe zostały zaadaptowane przez nowopowstałe przedsiębiorstwa dzięki czemu zachowały dawną funkcję przemysłową i usługową.

W północno-wschodniej części miasta znajduje się Zalew Koronowski wokół którego rozciąga się na zachodzie Pojezierze Krajeńskie, na północy Bory Tucholskie, na wschodzie Wysoczyzna Świecka, a na południu Kotlina Toruńsko-Bydgoska. Akwen obejmuje obszar ok. 1600 ha, ma kształt wydłużony, jego długość wynosi 36 km.

W sąsiedztwie Zalewu Koronowskiego znajduje się zamknięte składowisko śmieci. Jego eksploatacja została wstrzymana w 2000 r. decyzją Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska w wyniku stwierdzenia licznych uchybień eksploatacyjnych. Całkowita powierzchnia obiektu wynosi 17,5 ha, w tym powierzchnia użytkowa 8,7 ha.

Fot. 164. Ul. Łokietka (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 165. Ul. Łokietka (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Stare miasto

Najwięcej zniszczonej zabudowy występuje w centrum miasta. Kamienice znajdujące się w tym obszarze położone są w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej. Jednym z zabytkowych obiektów wymagających renowacji jest synagoga znajdująca się przy ulicy Szerokiej. Problemem w tej części miasta są również zniszczone nawierzchnie ulic i chodników. Braki można dostrzec również w infrastrukturze sieciowej (gazowej). Jednym z większych problemów związanym ze starym miastem, są wody gruntowe, których wysoki poziom utrudnia właściwe działanie sieci kanalizacyjnej.

Fot. 166. Synagoga, ul. Szkolna 6 (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 167. Kamienica przy ul. Szkolnej (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Park Grabina

Na obszarze Parku znajdują się obiekty, w tym dziedzictwa kulturowego, w złym stanie technicznym. Problemem jest brak kompleksowego i funkcjonalnego zagospodarowania terenu Parku, przez co staje się on mniej atrakcyjny dla mieszkańców i turystów. Problemem jest także nieuporządkowana zieleń oraz zły stan techniczny chodników i ścieżek oraz tworzenie się osuwisk, które doprowadzają do licznych zniszczeń. Niewykorzystanym potencjałem obszaru jest niezagospodarowany brzeg rzeki Brdy.

Osiedla zabudowy mieszkaniowej (ograniczone takimi ulicami jak: 26 Stycznia, Boczna, Brzozowa, Bukowa, Chopina, Dworcowa, Klonowa, Kwiatowa, Powstańców Wielkopolskich, Łąkowa, Konopnickiej, Mickiewicza, Modrzewiowa, Moniuszki, Norwida, Nowotki, Ogrodowa, Okrężna, Pomianowskiego, Słowackiego, Sosnowa, Świerkowa, Topolowa, Wąskotorowa, Witosa, Wyczółkowskiego, Zawadzkiego).

Znaczącym problemem w tej części miasta jest zniszczona substancja budynków mieszkalnych. Wpływa ona negatywnie na wizerunek i estetykę miasta. Złym stanem charakteryzują się również obiekty użyteczności publicznej, takie jak place zabaw, skwery oraz zieleńce. Na tym terenie znajduje się wiele dróg osiedlowych oraz chodników, które są w złym stanie technicznym. Ich nieutwardzone

nawierzchnie sprawiają liczne problemy mieszkańcom osiedli. W obszarze zabudowy osiedlowej brakuje ścieżek rowerowych. Problemem jest również przestarzała sieć wodno-kanalizacyjna i niedostatecznie rozwinięta sieć gazowa.

Fot. 168. Osiedle Brzęczkowskiego (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 169. Osiedle Brzęczkowskiego (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Teren poprzemysłowy (ograniczony ulicami takimi jak: Aleje Wolności, Jęczmienna, Kolejowa, Łubinowa, Makowa, Przemysłowa, Różana, Sportowa, Szosa Kotomierska, Targowa, Zbożowa)

Na terenach poprzemysłowych znajdują się niezagospodarowane, będące w złym stanie technicznym budynki po dawnych zakładach przemysłowych. Ich otoczenie jest zniszczone, w większości nieuporządkowane i nieestetyczne. Brakuje również strefy zielonej. Drogi doprowadzające i przechodzące przez obszar są w złym stanie technicznym.

Zalew Koronowski

Teren Zalewu posiada bardzo duży, niewykorzystany potencjał turystyczny, rekreacyjny oraz wypoczynkowy. Brakuje punktów gastronomicznych, obiektów sportowo-rekreacyjnych i odpowiedniej infrastruktury turystycznej.

Fot. 170. Romanowo (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 171. Zalew Koronowski (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Teren po byłym wysypisku śmieci w Koronowie-Srebrnicy

Głównym problemem z terenami po wysypisku śmieci jest ich nieestetyczny wygląd. Nieuporządkowany obszar negatywnie wpływa na wizerunek miasta. Przez najbliższe 30 lat ze względów przyrodniczych nie jest jednak możliwe nadanie temu terenowi nowych funkcji użytkowych, lecz duże znaczenie będzie miało jego uporządkowanie.

Pozostałe części miasta

Na terenie miasta znajdują się zabytkowe budynki (Diabelski Młyn – młyn z XIX wieku, czy tzw. Pałac Opatów – pałac znajdujący się przy ul. Klasztornej), które wymagają renowacji. Problemem występującym na terenie całego miasta są osuwiska, które doprowadzają do niszczenia różnych obiektów i terenów. W mieście występują braki mieszkalnictwa wielorodzinnego, ostatni blok został wybudowany w latach 80. Na terenie miasta znajduje się cmentarz żydowski, a na nim zniszczone nagrobki oraz mury go otaczające, które wymagają renowacji. Jednym z większych problemów na terenie miasta jest zły stan brzegów rzeki oraz niezagospodarowany bulwar nad Brdą.

Koronowo posiada bardzo mało zarejestrowanych podmiotów gospodarczych - na 1000 mieszkańców przypada jedynie 77 podmiotów. W mieście dużym problemem jest także długotrwałe bezrobocie. W Koronowie znajduje się również stosunkowo dużo osób w wieku 7-18 lat, które nie kontynuują nauki.

Tabela 21. Tereny w Koronowie ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym

Obszar do rewitalizacji	Zasięg obszaru	Problemy
Obszar I	Stare Miasto - ulice: Farna, Garncarska, Paderewskiego, Jana Sobieskiego, Kasprzaka, Klasztorna, Kościuszki, Krasickiego, Krzyżowa, Władysława Łokietka, Okrzei, Plac Zwycięstwa, Podgórna, Podwórzowa, Poprzeczna, Promenady, Sawickiej, Sienkiewicza, Spichlerzowa, Staromiejska, Szkolna, Ślusarska, Wąska, Wodna, Zdrojowa	Zdegradowana substancja budynków położonych w centrum miasta, zły stan techniczny większości kamienic leżących w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej, zły stan techniczny synagogi Zniszczone nawierzchnie ulic i chodników Przestarzała sieć wodno-kanalizacyjna, brak sieci gazowej Niedostateczna estetyka centrum Koronowa będącego wizytówką miasta Niedrożna kanalizacja deszczowa Niezagospodarowany bulwar rzeki Brdy
Obszar II	Park Grabina – ul. Bydgoska, Nakielska, Nowodworska, Tucholska	Zły stan techniczny większości obiektów, w tym dziedzictwa kulturowego np. zabytkowego mostu kolejki wąskotorowej Brak kompleksowego zagospodarowania terenu Nieuporządkowana zieleń i otoczenie parku Brak zagospodarowania brzegów rzeki Brdy, postępujące procesy osuwiskowe Zły stan techniczny chodników
Obszar III	Osiedla zabudowy mieszkaniowej – ul. 26 Stycznia, Boczna, Brzozowa, Bukowa, Chopina, Dworcowa, Klonowa, Kwiatowa, Powstańców Wielkopolskich, Łąkowa, Konopnickiej, Mickiewicza, Modrzewiowa, Moniuszki, Norwida, Nowotki, Ogrodowa, Okrężna, Pomianowskiego, Słowackiego, Sosnowa, Świerkowa, Topolowa, Wąskotorowa, Witosa, Wyczółkowskiego, Zawadzkiego	Zły stan techniczny substancji mieszkaniowej i obiektów użyteczności publicznej (placów zabaw, skwerów, zieleńców) Zły stan techniczny drogowej infrastruktury osiedlowej, nieutwardzone drogi i chodniki, brak ścieżek rowerowych, Przestarzała sieć wodno-kanalizacyjna, brak sieci gazowej
Obszar IV	Teren poprzemysłowy – ul. Aleje Wolności, Jęczmienna, Kolejowa, Łubinowa, Makowa, Przemysłowa, Różana, Sportowa, Szosa Kotomierska, Targowa, Zbożowa,	Niewykorzystane, będące w złym stanie technicznym budynki po dawnych zakładach przemysłowych Zniszczone otoczenie, nieuporządkowana, nieestetyczna przestrzeń, brak strefy zieleni

		Zły stan infrastruktury drogowej
Obszar V	Nabrzeża Zalewu Koronowskiego	Niezagospodarowane plaże (brak infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej i gastronomicznej) Zdegradowane istniejące obiekty rekreacyjne (np. pomosty)
Obszar VI	Teren zamkniętego wysypiska śmieci - Koronowo-Srebrnica	Rekultywacja terenu dawnego wysypiska

Źródło: Opracowanie własne na bazie wywiadów z przedstawicielami władz miasta

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY KORONOWO STAŁO SIĘ MIASTEM O WYSOKIM POZIOMIE ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, ATRAKCYJNYM DLA MIESZKAŃCÓW I TURYSTÓW, Z LICZNYMI WALORAMI PRZYRODNICZYMI ORAZ UPORZĄDKOWANĄ I PRZYJAZNĄ ZIELENIĄ

Problemy

- Wysoki poziomem bezrobocia i wykluczenia społecznego
- Zniszczona zabudowa w strefie pełnej ochrony konserwatorskiej (kamienice, synagoga) w strefie staromiejskiej
- Zniszczone nawierzchnie ulic i chodników, brak ścieżek rowerowych w strefie staromiejskiej i na osiedlach mieszkaniowych, zły stan dróg na terenie poprzemysłowym
- Niewystarczająca infrastruktura techniczna w strefie staromiejskiej i na osiedlach mieszkaniowych
- Wysoki poziom wód gruntowych utrudniających działanie kanalizacji w strefie staromiejskiej
- Zły stan techniczny młyna wodnego z XIX w. (tzw. Diabelski młyn) położonego na zachód od centrum miasta
- Zniszczone nagrobki oraz mury otaczające teren cmentarza żydowskiego przy ul. Kolejowej, zaniedbana nieuporządkowana przestrzeń wokół obiektu
- Zdegradowany budynek Pałacu przy ul. Klasztornej (tzw. Pałac Opatów), zniszczona elewacja i dach
- Zdegradowane obiekty, w tym dziedzictwa kulturowego w Parku Grabina
- Brak kompleksowego zagospodarowania terenu na terenie Parku Grabina
- Nieuporządkowana zieleń oraz zły stan techniczny chodników i ścieżek na terenie parku, brak strefy zieleni na terenach poprzemysłowych
- Tworzenie się osuwiska na terenie Parku Grabina
- Zniszczona substancja budynków mieszkalnych na osiedlach zabudowy mieszkaniowej
- Zły stan obiektów użyteczności publicznej, takie jak: place zabaw, skwery oraz zieleńce na osiedlach zabudowy mieszkaniowej
- Niezagospodarowane i będące w złym stanie technicznym budynki po dawnych zakładach przemysłowych
- Zniszczone, nieuporządkowane otoczenie budynków przemysłowych
- Niedostateczna infrastruktura turystyczna i wypoczynkowa nad Zalewem Koronowskim
- Nieuporządkowana przestrzeń na terenie po byłym wysypisku śmieci w Koronowie-Srebrnicy

Cele

- Aktywizacja mieszkańców miasta
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i tworzenie warunków rozwoju przedsiębiorczości
- Modernizacja substancji budowlanej, w szczególności budynków o wartościach i znaczeniu historycznym, architektonicznym, artystycznym lub przestrzenno-funkcjonalnym
- Zwiększenie funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej miasta

- Zagospodarowanie i poprawa jakości terenów zieleni oraz terenów nabrzeżnych
- Modernizacja infrastruktury technicznej i drogowej
- Zapewnienie nowej funkcji terenom poprzemysłowym

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Poszerzenie oferty edukacyjnej i kulturalno-rekreacyjnej
- Pomoc w zakładaniu własnej działalności gospodarczej
- Renowacja zabudowy mieszkaniowej, szczególnie w centralnej części miasta
- Naprawa i przebudowa dróg wraz z chodnikami w centrum miasta
- Poprawa jakości infrastruktury sieciowej w budynkach zamieszkania zbiorowego w centrum miasta i na terenie osiedli z zabudową wielorodzinną
- Naprawa i utwardzenie dróg osiedlowych na terenach zabudowy wielorodzinnej
- Poprawa jakości terenów wokół budynków zamieszkania zbiorowego
- Rewitalizacja, renowacja i modernizacja obiektów historycznych: Pałacu przy ul. Klasztornej w celu zachowania wartości historycznej i kulturowej; synagogi; młyna wodnego
- Zagospodarowanie i uporządkowanie skwerów i zieleńców
- Przywrócenie funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej Parku Grabina
- Zagospodarowanie terenów nabrzeżnych rzeki Brdy
- Zagospodarowanie przestrzeni terenów poprzemysłowych w południowo-zachodniej części miasta
- Zapewnienie większego bezpieczeństwa na terenie Zalewu Koronowskiego
- Utworzenie nowych punktów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz sportowych głównie w obszarze terenów rekreacyjno-wypoczynkowych w szczególności przy Zalewie Koronowskim
- Uporządkowanie przestrzeni na terenie byłego wysypiska śmieci

Chełmża – Miasto położone jest nad Jeziorem Chełmżyńskim. Jego centrum stanowi rynek wokół, którego skupionych jest wiele XVIII i XIX-wiecznych kamienic. Ważnymi elementami architektury miasta są wpisujące się w krajobraz miasta zabytki, takie jak: Katedra pw. Świętej Trójcy, czy Kościół filialny pod wezwaniem św. Mikołaja. Na terenie miasta znajduje się wiele obiektów dziedzictwa kulturowego, większość z nich jest w zadowalającym stanie, bądź przeszła już renowację. Chełmża posiada również obiekty pełniące funkcje kulturalne, między innymi powiatową i miejską bibliotekę publiczną oraz Chełmżyński Ośrodek Kultury. Na terenie miasta funkcjonują trzy szkoły podstawowe, gimnazjum, zespół szkół specjalnych, zespół szkół średnich, szkoła muzyczna i dwa przedszkola. Zieleń miejska, zwłaszcza ta zlokalizowana w centrum miasta jest utrzymywana w dobrym stanie. Występują miejsca, które wymagają kompleksowego zagospodarowania, jednak nie można zaliczyć ich do obszarów zdegradowanych. Urząd Miasta Chełmży prowadzi systematyczne działania na rzecz zagospodarowania i rekultywacji terenów zieleni występujących na terenie miasta.

Mapa 52. Granice Miasta Chełmża

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Teren Chełmży jest zróżnicowany pod względem zabudowy mieszkaniowej. Wyróżnić można cztery typy zabudowy: kamienice, domki wielorodzinne, domy jednorodzinne oraz bloki. W mieście znajdują się również budynki mieszkalne, które pochodzą sprzed 1945 roku. Stan techniczny zabudowy mieszkaniowej jest bardzo zły, budynki wymagają natychmiastowych remontów, a w niektórych przypadkach renowacji, ze względu na ich zabytkowy charakter. Na terenie miasta nie ma obszarów poprzemysłowych ani odłogów miejskich. Występują natomiast niewielkie obszary miasta, które w skutek braku zagospodarowania oraz stopniowej degradacji zostały wyłączone z użytkowania.

Fot. 172. Zniszczone budynki mieszkalne przy ulicy Chełmińskiej i Generała Józefa Hallera (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 173. Zniszczone budynki mieszkalne przy ulicy Chełmińskiej i Generała Józefa Hallera (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Bardzo dużą część miasta stanowią użytki rolne. Jego teren pokrywają gleby dobrej jakości, nadające się pod uprawy. Rozwiniętą gałęzią przemysłu w Chełmży jest produkcja. W mieście znajduje się cukrownia. Obszar przedsiębiorstwa wraz z charakterystycznymi budynkami istniejącymi od 1881 roku wpisał się na stałe w krajobraz oraz ma duże znaczenie dla miasta.

Chełmża posiada rozwiniętą sieć dróg. Przez miasto przebiega droga wojewódzka, istnieje również dobry dojazd do drogi krajowej prowadzonej do Torunia, Grudziądza, czy Świecia. Drogi lokalne o dużym znaczeniu dla mieszkańców są rozwinięte, lecz ich stan nie jest zadowalający. Część z nich wymaga natychmiastowej modernizacji. W mieście znajduje się również rozwinięta sieć kolejowa. Dworzec kolejowy znajduje się naprzeciwko cukrowni. Jego budynek wymaga remontu, a infrastruktura drogowa w pobliżu dworca modernizacji.

Fot. 174. Skrzyżowanie ulic Generała Józefa Hallera i Ks. Piotra Skargi (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 175. Ulica ks. Piotra Skargi (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Stare miasto/centrum

Większość kamienic położonych na terenie starego miasta, w strefie ochrony konserwatorskiej, znajduje się w złym stanie technicznym. Część budynków posiada stare, azbestowe dachy. Szczególnie zniszczonymi zabytkami zlokalizowanymi w centrum są m. in. konkatedra pw. Świętej Trójcy, Kościół św. Mikołaja oraz grobowce położone na cmentarzu przy ulicy Chełmińskiej. Problemem jest także zły stan infrastruktury drogowej (szczególnie w okolicach szkół podstawowych i gimnazjum tj. odcinki ulic Gen. J. Hallera, I. Paderewskiego i P. Skargi) oraz występujące pod ziemią azbestowe elementy infrastruktury (pod ulicami Hallera, Paderewskiego i Skargi). Braki dostrzega się w niedostatecznej jakości sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej (szczególnie przy ul. Św. Jana, ul. P. Skargi, a także w innych częściach centrum). W złym stanie technicznym są budynki

szkół zlokalizowanych między ulicami Gen. J. Hallera, P. Skargi oraz I. Paderewskiego). Brakuje boisk szkolnych przy Gimnazjum nr 1, Szkole Podstawowej nr 2, Szkole Podstawowej nr 3, Szkole Podstawowej nr 5 oraz sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej nr 3. Gimnazjum nr 1, Szkoła Podstawowa nr 2 oraz Szkoła Podstawowa nr 5 posiadają nieprzystosowane, nie w pełni wyposażone i niepełnowymiarowe sale gimnastyczne. Również teren przylegający do szkół wymaga uporządkowania i lepszego zagospodarowania. W centrum miasta znajduje się niewielka powierzchnia terenów zieleni miejskiej.

Fot. 176. Boisko przy zespole szkół znajdującymi się pomiędzy ulicami gen. Hallera, P. Skargi oraz I. Paderewskiego (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 177. Boisko przy Szkole Podstawowej nr 5 (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 178. Konkatedra pw. Świętej Trójcy (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 179. Kościół pw. Św. Mikołaja (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Teren w pobliżu Jeziora Chełmżyńskiego

Na obszarze przylegającym do jeziora brakuje terenów uporządkowanej zieleni miejskiej, szczególnie w południowej jego części. Problemem jest także słabe zagospodarowanie plaż pod funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe – brakuje miejsc campingowych, punktów małej gastronomii, toalet i natrysków. W sąsiedztwie jeziora występują niezagospodarowane tereny o charakterze turystycznym,

zlokalizowane przy plaży Stolbud oraz Płatnej. Na obszarze zdiagnozowano zły stan infrastruktury technicznej przy ul. 3-go Maja i ul. Kościuszki. Problem dostrzega się w braku przedłużenia szlaku rowerowego (od Bulwaru 1000-lecia w stronę Strużala) oraz w deficycie długości dróg prowadzących do plaż („Stolbud" oraz „Płatnej"). Obszar charakteryzuje się złym stanem sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej. Przy ulicy Kościuszki występuje jedynie kanalizacja ogólnospławna. Na obszarze zdiagnozowano również problem ze złym stanem technicznym stacji uzdatniania wody.

Północna i północno-zachodnia część miasta

Część tą odwadnia Kanał Miałkusz, uchodzący do Fryby. Problemem zdiagnozowanym w tym obszarze jest mała przepustowość Kanału oraz stopniowa degradacja terenów zalewni. Infrastruktura drogowa w tej części miasta wymaga modernizacji, szczególnie przy ulicy Polnej i Dworcowej.

Osiedla zabudowy jedno i wielorodzinnej

Na terenie osiedli mieszkaniowych dostrzega się problem ze złym stanem technicznym oraz niewystarczającą długością dróg osiedlowych. Część budynków, szczególnie tych wybudowanych przed 1989 rokiem wymaga remontu, modernizacji infrastruktury technicznej a także wymiany azbestowych elementów dachów.

Pod względem społecznym, w Chełmży występuje względnie wysoki wskaźnik liczby osób bezrobotnych w stosunku do liczby osób w wieku produkcyjnym. Ponadto, około 34% osób bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym. Innym problemem miasta jest duża liczba osób otrzymujących świadczenia pomocy społecznej – na 1000 mieszkańców świadczenia otrzymuje blisko 89 osób – jest to jedna z wyższych wartości spośród analizowanych miast. Chełmża posiada również wysoki wskaźnik wartości przestępczości, na 1000 mieszkańców przypada 60 przestępstw i wykroczeń, nie licząc zdarzeń drogowych i przestępstw gospodarczych.

Tabela 22. Tereny w Chełmży ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym

Obszar do rewitalizacji	Zasięg obszaru	Problemy
Obszar I	ul. Mickiewicza, ul. Błogosławionej Juty. ul. Browarna, ul. Chełmińska, ul. Hallera, ul. Sikorskiego, ul. Paderewskiego, ul. Kopernika, ul. Rybaki, ul. Rynek, ul. Rynek Bednarski, ul. Rynek Garncarski, ul. Sądowa, ul. Strzelecka, ul. Szewska, ul. Tumska, ul. Wodna (rozszerzony do ul. Polnej, ul. Dworcowej i ul. Hallera)	Zdegradowana substancja budynków, zły stan techniczny większości kamienic Zniszczone zabytki (konkatedra pw. Świętej Trójcy, Kościół św. Mikołaja, cmentarz przy ulicy Chełmińskiej) Zły stan techniczny budynków szkolnych, brak boisk, zdegradowane otoczenie wokół obiektów Zły stan infrastruktury technicznej i drogowej Azbestowe elementy architektury (dachy i elementy infrastruktury technicznej) Niewystarczająca powierzchnia terenów zieleni
Obszar II	Obszar wzdłuż ulic Chełmińskiej (od skrzyżowania z ul. 3-go Maja), Chełmińskie Przedmieście oraz Polnej (na odcinku do ul. Hallera). (zawężony obszar V w istniejącym LPR)	Zły stan techniczny lokali socjalnych Brak świetlic dla dzieci i młodzieży Brak programów wspierających osoby ubogie i wykluczone społecznie Zły stan infrastruktury drogowej

Źródło: Opracowanie własne bazie wywiadów z przedstawicielami władz miasta

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY CHEŁMŻA STAŁA SIĘ MIASTEM PRZYJAZNYM I BEZPIECZNYM DLA MIESZKAŃCÓW I TURYSTÓW, Z DOBRZE ROZWINIĘTĄ INFRASTRUKTURĄ TECHNICZNĄ ORAZ BOGATĄ OFERTĄ KULTURALNO-REKREACYJNĄ

Problemy

- Wysoki poziom bezrobocia wpływający na zagrożenie wykluczeniem społecznym
- Zdegradowana substancja budynków, zły stan techniczny większości kamienic, zły stan wielorodzinnych budynków mieszkalnych szczególnie w starej, zabytkowej części miasta
- Zły stan infrastruktury drogowej (ul. 3-go Maja, ul. Tadeusza Kościuszki, ul. Polna, ul. Dworcowa)
- Zły stan sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej (przy ul. Tadeusza Kościuszki)
- Duża ilość terenów wokół budynków wymagających zagospodarowania na osiedlach zabudowy jedno i wielorodzinnej
- Niewystarczająca ilość dróg osiedlowych, zły stan dróg osiedlowych (obręb Osiedla 3-go Maja, Frelichowskiego, a także tzw. Osiedli Pensjonatowego oraz Pisarskiego)
- Infrastruktura azbestowa występująca na terenie całego miasta
- Degradacja istniejących terenów zielonych oraz rekreacyjno-wypoczynkowych w pobliżu Jeziora Chełmżyńskiego
- Problem z zagospodarowaniem w zakresie terenów o charakterze turystycznym (położone przy plażach Stolbud oraz płatnej)
- Zły stan stacji uzdatniania wody znajdującej się w pobliżu Jeziora Chełmżyńskiego
- Brak zagospodarowania oraz stopniowa degradacja terenu zlewni kanału Miałkusz

Cele

- Zmniejszenie bezrobocia wśród mieszkańców
- Poprawa warunków życia mieszkańców
- Poprawa stanu technicznego zabudowy
- Modernizacja substancji budowlanej, w szczególności budynków o wartościach i znaczeniu historycznym, architektonicznym, artystycznym lub przestrzenno-funkcjonalnym
- Zagospodarowanie terenów wokół osiedli mieszkaniowych
- Zwiększenie funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej miasta
- Zwiększenie ilości terenów zieleni urządzonej
- Modernizacja infrastruktury technicznej i drogowej

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Organizowanie programów pomocowych dla osób bezrobotnych w tym: kursów, szkoleń, staży oraz warsztatów
- Realizacja projektów społecznych i infrastrukturalnych zakładających włączanie społeczności lokalnej w ich przygotowanie i przeprowadzenie
- Modernizacja substancji budowlanej, poprawa stanu technicznego kamienic położonych w obrębie starego miasta oraz wielorodzinnych budynków mieszkalnych
- Poprawa stanu technicznego dróg i chodników, szczególnie w północnej i północno-zachodniej części miasta
- Modernizacja kanalizacji deszczowej, sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej i gazowej szczególnie przy ul. Św. Jana, ul. P. Skargi
- Renowacja obiektów zabytkowych – wieży konkatedry p. w. Świętej Trójcy, Kościoła św. Mateusza i zabytkowych grobowców na cmentarzu przy ulicy Chełmińskiej
- Uporządkowanie zdegradowanych terenów zielonych przy zlewni, utworzenie terenów zieleni miejskiej w północnej i północno-zachodniej części miasta
- Zagospodarowanie terenów wokół osiedli, modernizacja placów zabaw, utworzenie terenów zieleni miejskiej, parków, skwerów

- Zwiększenie długości dróg osiedlowych/poprawa stanu dróg osiedlowych (obręb osiedla 3-go Maja, Frelichowskiego, a także tzw. osiedli pensjonatowego oraz pisarskiego)
- Poprawa stanu technicznego budynków szkolnych oraz zniszczonej infrastruktury w ich otoczeniu (szkół podstawowych oraz gimnazjum funkcjonujących pomiędzy ulicami Gen. J. Hallera, P. Skargi oraz I. Paderewskiego)
- Modernizacja i zwiększenie ilości obiektów sportowych: sale gimnastyczne przy Gimnazjum nr 1, Szkole Podstawowej nr 2, Szkole Podstawowej nr 5); budowa sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej nr 5, budowa boisk szkolnych przy gimnazjum nr 1, szkole podstawowej nr 2, szkole podstawowej nr 3, szkole podstawowej nr 5
- Wymiana azbestowych elementów pokryć dachowych (punktowo na obszarze całego centrum)
- Poprawa jakości terenów nad Jeziorem Chełmżyńskim – zagospodarowanie terenów przy jeziorze na cele rekreacyjno-wypoczynkowe, zagospodarowanie terenów przy południowym brzegu, np. poprzez budowę amfiteatru, uporządkowanie podmokłej części obszaru i zagospodarowanie go na tereny zieleni miejskiej (obszar przy Bulwarze 100-lecia), poprawa stanu infrastruktury technicznej i drogowej w pobliżu Jeziora
- Utworzenie miejsc campingowych, punktów gastronomicznych, toalet i natrysków w okolicach plaż
- Utworzenie sieci ścieżek rekreacyjnych w pobliżu kanału Miałkusz

Solec Kujawski – Centralną część miasta stanowi rynek znajdujący się na Placu Jana Pawła II zlokalizowany w północnej części miasta w niedalekim sąsiedztwie rzeki Wisły. Obszar otaczający prostokątny plac rynku pokrywa zabudowa wielorodzinna. W przeważającej mierze składają się na nią kamienice wybudowane przez rokiem 1989. W niedalekim sąsiedztwie położone są także obiekty zabytkowe, takie jak: ratusz, kościół p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa czy Kościół p. w. Błogosławionego Stanisława – Biskupa i Męczennika.

Mapa 53. Granice Miasta Solec Kujawski

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Fot. 180. Plac Jana Pawła II (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 181. Budynek ratusza (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 182. Jura Park (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

W północno-wschodniej części miasta skupione są obiekty sportowo-rekreacyjne, takie jak: stadion miejski, park wodny czy Jura Park. Przy granicy miasta znajdują się osiedla mieszkaniowe, gdzie występuje przemieszanie bloków z tzw. „wielkiej płyty" z „nowymi" budynkami wielorodzinnymi.

Północną część miasta oddzielają od południowej tory kolejowe. W centralnej części Solca Kujawskiego, przy ul. Dworcowej, położony jest zabytkowy dworzec kolejowy. Jego budynek jest zaniedbany, wymaga remontu i adaptacji pod określone funkcje. Przy linii kolejowej znajduje się zabytkowa wieża ciśnień, położona we wschodniej części miasta. Zabytkowy budynek ulega degradacji, niszczeje i grozi zawaleniem. Innym obiektem wymagającym odnowy jest budynek gazowni zbudowany w 1907 roku (obiekt objęty jest ochroną konserwatorską - obecnie doszczętnie zrujnowany).

Fot. 183. Budynek dworca kolejowego (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 184. Wieża ciśnień (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Południową część miasta pokrywa w przeważającej części jednorodzinna zabudowa mieszkaniowa. W tym obszarze miasta występuje problem z infrastrukturą drogową. Nie wszystkie drogi są utwardzone, część z nich jest w złym stanie technicznym, brakuje chodników i ścieżek rowerowych.

W południowo-wschodniej części miasta znajduje się park przemysłowy o powierzchni 36 ha. Jest on zlokalizowany wzdłuż ulicy Unii Europejskiej, która łączy ul. Średnią z drogą krajową nr 10. Obiekt jest stosunkowo nowy, jego budowę zakończono w 2005 roku.

W centrum miasta znajduje się tu niezagospodarowana część rynku – Plac Jana Pawła II, którą otacza zniszczona zabudowa (kilka kamienic będących pod ochroną konserwatorską). Szczególną uwagę należy zwrócić także na ulice dochodzące do rynku, tj. 23 Stycznia i Toruńską, które wymagają zarówno modernizacji infrastruktury drogowej, jak i remontu budynków do nich przyległych. Część ulic

jest nieoświetlona, brakuje miejsc parkingowych, infrastruktura drogowa jest niedostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych, a system monitoringu miejskiego wymaga rozbudowy.

Fot. 185. Kamienica wymagająca remontu przy ul. Bydgoskiej (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 186. Tereny nadwiślańskie (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

W mieście jest mało miejsc rekreacyjno-wypoczynkowych. Tereny nadwiślańskie są niezagospodarowane, brakuje przeprawy przez Wisłę. W mieście zlokalizowane są zdegradowane przestrzenie tj. teren po nasycalni podkładów kolejowych, obszar przylegający do ul. Garbary oraz wyrąbiska za przedsiębiorstwem Prefabet. Odnowy potrzebuje dworzec kolejowy przy ul. Dworcowej, a zagospodarowania tereny położone w jego sąsiedztwie.

Analizując sferę społeczno–gospodarczą wnioskować można, że jednym z większych problemów miasta jest bezrobocie, szczególnie wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym, aż 35% wszystkich bezrobotnych stanowi problemowa grupa.

Tabela 23. Tereny w Solcu Kujawskim ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym

Obszar do rewitalizacji	Zasięg obszaru	Problemy
Obszar I	Osiedle Staromiejskie – ul.: 22 Lipca, 23 Stycznia, 29 Listopada, Bohaterów Września, Bojowników o Wolność i Demokrację, Bydgoska, Do Wisły, Dworcowa, Hanki Sawickiej, Henryka Sienkiewicza, Juliusza Słowackiego, Krótka, Tadeusza Kościuszki, Cz. ul. Kujawskiej, Ogrodowa, Objazdowa, Piastów, Ks. Piotra Skargi, Plac Jana II, Sportowa, Św. Stanisława, Targowa, Cz. ul. Toruńskiej Ułańska, Wolności, Żwirki i Wigury, Żeglarska	Zdegradowany i niewykorzystany obszar Placu Jana Pawła II i kamienice go otaczające Zdegradowany obszar parku miejskiego Brak zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego terenów nadwiślańskich Niewystarczająca liczba placów zabaw i terenów rekreacyjnych Niezagospodarowane tereny poprzemysłowe (teren po nasycalni podkładów kolejowych, obszar przylegający do ul. Garbary, wyrąbiska za przedsiębiorstwem Prefabet) Zdegradowany budynek dworca kolejowego oraz tereny w jego sąsiedztwie Brak systemu monitoringu miejskiego
Obszar II	Osiedle Toruńskie, Osiedle Leśne, Osiedle Robotnicza, Sołectwo Kujawska	Brak przedszkoli i świetlic Niewystarczająca powierzchnia terenów zieleni i brak placów zabaw Zdegradowana infrastruktura drogowa i osiedlowa Wysoki poziom przestępczości na osiedlach Robotnicza i Leśne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z przedstawicielami władz miasta

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY SOLEC KUJAWSKI STAŁ SIĘ MIASTEM PRZYJAZNYM DLA MIESZKAŃCÓW, Z BOGATĄ OFERTĄ SPORTOWO-REKREACYJNĄ, LICZNYMI TERENAMI UPORZĄDKOWANEJ ZIELENI ORAZ ATRAKCYJNYMI DO ZAINWESTOWANIA OBSZARAMI PRZEMYSŁOWYMI

Problemy

- Zdegradowana substancja budynków, zły stan techniczny budynków
- Zły stan infrastruktury drogowej, zły stan oświetlenia miejskiego
- Mała liczba miejsc parkingowych, niewłaściwa organizacja ruchu drogowego, niezagospodarowana przestrzeń centralnej części miasta (Plac Jana Pawła II)
- Niezadawalający stan budynków: Szkoły Muzycznej I Stopnia im. Fryderyka Chopina (przy ul. Tadeusza Kościuszki), Urzędu Miasta i Gminy (przy ulicy 23 Stycznia), Miejsko-Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej (przy ulicy 29 Listopada)
- Za mała liczba dróg osiedlowych i brak infrastruktury technicznej
- Niedostosowane istniejących dróg dla osób niepełnosprawnych
- Brak systemu monitoringu miejskiego
- Zdegradowane i niezagospodarowane tereny miasta
- Istniejąca infrastruktura azbestowa
- Zły stan techniczny Stadionu Miejskiego
- Niewystarczająca baza rehabilitacyjna
- Mała liczba miejsc rekreacyjno-wypoczynkowych
- Niezagospodarowane tereny nadwiślańskie
- Brak przeprawy przez Wisłę
- Szamba na terenach wyposażonych w kanalizację sanitarną
- Zagrożenie wykluczeniem społecznym, w szczególności problem dotyczy dzieci i młodzieży

Cele

- Zagospodarowanie przestrzeni centrum miasta
- Remont i renowacja zabudowy, poprawa stanu technicznego budynków mieszkalnych
- Poprawa stanu infrastruktury drogowej i infrastrukturalnej, w szczególności kanalizacyjnej
- Poprawa bezpieczeństwa w mieście
- Wzbogacenie oferty turystyczno-rekreacyjnej
- Zagospodarowanie terenów poprzemysłowych i powydobywczych pod funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe
- Aktywizacja dzieci i młodzieży zagrożonych wykluczeniem społecznym
- Program aktywizacji dla osób starszych

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych[122]

- Zagospodarowanie centralnej części miasta – Placu Jana Pawła II na cele turystyczno-rekreacyjne
- Adaptacja niezagospodarowanych kamienic przy rynku na bazę rehabilitacyjną
- Utworzenie ścieżki rekreacyjnej z Jura Parku prowadzącej przez tereny zieleni do centrum miasta
- Remont i konserwacja zabytkowej kolejowej wieży ciśnień, adaptacja obiektu np. na muzeum kolejnictwa oraz odbudowa budynku dawnej gazowni
- Remont budynku Szkoły Muzycznej im. Fryderyka Chopina
- Dostosowanie dróg do potrzeb osób niepełnosprawnych, budowa nowych dróg w szczególności osiedlowych
- Rozbudowa monitoringu miejskiego
- Utworzenie kompleksu sportowo-rekreacyjnego na obszarze dawnej nasycalni podkładów, terenu przy ul. Garbary i wyrąbiskach za firmą Prefabet

[122] Miasto planuje podjęcie działań wspierających działania rewitalizacyjne polegających m. in. na: budowie multimodalnej bazy kontenerowej na rzece Wiśle, budowie przeprawy promowej w ciągu drogi wojewódzkiej nr 249 łączącej Solec Kujawski z Czarnowem oraz rewitalizacji terenów nadwiślańskich

- Zagospodarowanie terenów nadwiślańskich, budowa przeprawy promowej między Solcem Kujawskim, a Złąwsią Wielką
- Zorganizowanie miejsca spotkań dla seniorów
- Organizowanie wydarzeń kulturowo – rekreacyjnych skierowanych do dzieci i młodzieży

Szubin – Miasto położone jest nad dwiema niewielkimi rzekami – Gąsawką oraz mniej znaną Białą Strugą, która częściowo płynie starym korytem Gąsawki. W układzie urbanistycznym wyraźny jest podział na stare i nowe miasto. Najstarszą częścią miasta jest kwadratowy rynek – Plac Kościelny, w którego północno-wschodnim narożniku znajduje się XV-wieczny kościół św. Marcina.

Mapa 54. Granice Miasta Szubin

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Niedaleko centrum znajdują się ruiny zamku siedziby rodu Pałuków, pochodzącego z XIV wieku. Zamek szubiński usytuowany jest na niewielkim, trudno dostępnym wzniesieniu, wśród bagien doliny Gąsawki. Obecnie zachowały się jedynie fragmenty murów sięgających 7 metrów.

Fot. 187. Ruiny zamku w Dolinie Gąsawki (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

W północnej części miasta położone są osiedla: Spółdzielcze i Bydgoskie, w zachodniej – Leśne, a w sąsiedztwie starego miasta zlokalizowane jest osiedle Kcyńskie. Na ich obszarze przeważa zabudowa jedno i wielorodzinna, a większość budynków pochodzi z okresu przez 1989 rokiem.

Między osiedlem Spółdzielczym i Bydgoskim położony jest zabytkowy park, który przylega do kościoła cmentarnego p. w. św. Małgorzaty. W południowo-wschodniej części miasta znajduje się duży obszar nieuporządkowanych terenów zieleni (Lasek Wesółka), sąsiadujący od wschodu z terenem ogródków działkowych. Nieopodal nich, przy ul. Kcyńskiej położony jest park miejski. Spory obszar terenów

zieleni zlokalizowany jest także we wschodniej części miasta przy ul. Sienkiewicza, znajdują się tam rodzinne ogródki działkowe.

Głównym problemem zdiagnozowanym w mieście są budynki będące w złym stanie technicznym (zniszczona stolarka okienna i drzwiowa, nieszczelne pokrycia dachowe – często eternitowe, wyeksploatowane instalacje). Największe nasilenie problemu występuje w centrum. Na terenie miasta znajdują się obiekty, które potencjalnie mogą pełnić funkcje społeczno-kulturowe jednak ich obecny stan techniczny na to nie pozwala (Dom Harcerza przy ul. Winnica 15, ruiny zamku, budynek po byłym zakładzie poprawczym). Problemem są także zdegradowane obszary zieleni (znajdujące się w południowo-wschodniej części miasta, w szczególności Lasek Wesółka i park przy ul. Browarnej, tereny osiedlowe) oraz zaniedbane tereny osiedlowe, na których brakuje placów zabaw i obiektów rekreacyjnych dla dorosłych. W mieście istnieje problem ze złym stanem infrastruktury drogowej oraz brakiem ścieżek rowerowych. Niewykorzystane pozostają także walory rzek (Gąsawki i Białej Strugi). Odnowy i zagospodarowania wymagają ruiny zamku oraz tereny do nich przyległe. Obiekt może w przyszłości stać się miejscem rekreacji i wypoczynku dla mieszkańców i turystów.

Fot. 188. Budynek mieszkalny przy ulicy Kościuszki (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 189. Zniszczona zabudowa w starej części miasta (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Wyniki przeprowadzonej analizy społeczno-gospodarczej w miastach BTOF wykazały, że Szubin cechuje się dużą liczbą osób w wieku 7-18 lat, które nie uczęszczają do szkół oraz wysoką liczbą osób otrzymujących świadczenia socjalne – na 1000 mieszkańców, 107 osób korzysta z pomocy społecznej. W Szubinie relatywnie niewiele podmiotów prowadzi działalność gospodarczą – na 1000 mieszkańców przypadają jedynie 82 podmioty. W mieście odnotowano również wysoką liczbę wyroków eksmisyjnych.

Tabela 24. Tereny w Szubinie ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym

Obszar do rewitalizacji	Zasięg obszaru	Problemy
Obszar I	Rynek - ul. Młyńska, ul. Kościuszki, ul. Paderewskiego, ul. Dworcowa, ul. Wyzwolenia, ul. Pl. Kościelny, ul. Zamkowa oraz ruiny zamku	Zdegradowana substancja budynków, w szczególności kamienic Zły stan techniczny lub brak infrastruktury pieszo-rowerowej Zdegradowane ruiny zamku, niezagospodarowany teren wokół obiektu
Obszar II	Centrum Miasta - ul. Winnica, ul. Kcyńska, ul. 3-ego Maja	Zdegradowana substancja budynków, w szczególności kamienic Zły stan techniczny obiektów mogących pełnić funkcje społeczno-kulturowe (Dom Harcerza) Brak placów zabaw i niewystarczająca

		liczba terenów zieleni Zły stan techniczny chodników i ulic
Obszar III	Osiedle Bydgoskie - ul. Browarna, ul. Wiejska, ul. Kasprowicza, ul. Konopnickiej, ul. Sienkiewicza, ul. Sędziwoja Pałuki, ul. Nakielska	Zły stan infrastruktury technicznej, w szczególności sieci kanalizacyjnej Niewystarczająca liczba placów zabaw i terenów zieleni Zły stan techniczny lub brak ulic i chodników
Obszar IV	Osiedle Leśne - ul. Leśna, ul. Lipowa, ul. Tysiąclecia, ul. Wiewiórowskiego, ul. Poziomkowa, ul. Pałucka	Zły stan infrastruktury technicznej, w szczególności sieci kanalizacyjnej Niewystarczająca liczba placów zabaw i terenów zieleni Zły stan techniczny lub brak ulic i chodników
Obszar V	Lasek Wesółka wraz z obszarem sąsiadującym z rzekami Gąsawką i Białą Strugą - Teren pomiędzy ul. Jana Pawła II, rzekami Gąsawka i Biała Struga	Zdegradowana i niezagospodarowana przestrzeń Lasu Wesółka Niezagospodarowane nabrzeża rzeki Gąsawki i Białej Strugi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z przedstawicielami władz miasta

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY SZUBIN STAŁ SIĘ MIASTEM PRZYJAZNYM I BEZPIECZNYM DLA MIESZKAŃCÓW I TURYSTÓW, Z BOGATĄ OFERTĄ KULTURALNĄ I REKREACYJNĄ, O WYSOKIM STANDARDZIE INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

Problemy

- Zniszczona substancja budynków mieszkalnych, szczególnie w starej części miasta - zniszczona stolarka okienna i drzwiowa, nieszczelne pokrycia dachowe (często eternitowe), wyeksploatowane instalacje
- Wysoka liczba osób bezrobotnych oraz tych korzystających ze świadczeń pomocy społecznej
- Zaniedbane osiedlowe tereny zieleni, zniszczone place zabaw na osiedlach mieszkaniowych – Bydgoskie i Leśne
- Zły stan osiedlowej infrastruktury drogowej, nieutwardzone drogi, brak ścieżek rowerowych, szczególnie przy ul. Zamek
- Zdegradowane tereny zieleni położone w południowo-wschodniej części miasta, w szczególności Lasek Wesółka i park przy ul. Browarnej
- Zdegradowane ruiny zamku, nieuporządkowany teren wokół obiektu
- Niewykorzystane walory rzeki Gąsawki i Białej Strugi
- Występowanie na jednym obszarze funkcji usługowych, produkcyjnych i mieszkaniowych

Cele

- Modernizacja substancji budowlanej, w szczególności budynków o wartościach i znaczeniu historycznym, architektonicznym, artystycznym lub przestrzenno-funkcjonalnym
- Poprawa jakości otoczenia budynków mieszkalnych
- Aktywizacja mieszkańców oraz obniżenie wykluczenia społecznego i poprawa bezpieczeństwa
- Poprawa jakości zagospodarowania terenów zieleni
- Zagospodarowanie terenów zdegradowanych
- Modernizacja infrastruktury technicznej i drogowej

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Odnowa substancji mieszkaniowej, w tym modernizacja infrastruktury technicznej w budynkach mieszkalnych położonych w starej części miasta
- Poprawa jakości otoczenia mieszkaniowego, zagospodarowanie okolic osiedli w obiekty rekreacyjno-sportowe
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez m. in.: stworzenie miejsc spotkań dla mieszkańców, poradni z pomocą psychologiczną oraz doradztwem zawodowym
- Naprawa i utwardzenie dróg i chodników w centrum miasta i na terenie Osiedli Bydgoskie i Leśne
- Przywrócenie funkcji publicznych okolic ruin zamku, utworzenie miejsca rekreacji i wypoczynku, zabezpieczenie obiektu, rekultywacja stawu
- Budowa ścieżek rowerowych m. in. przy ul. Zamek
- Utworzenie monitoringu (teren wokół ruin zamku i przy Lasku Wesółka)
- Doposażenie terenu w oświetlenie miejskie (teren wokół ruin zamku i przy Lasku Wesółka)
- Utworzenie większej powierzchni terenów zieleni urządzonej oraz zagospodarowanie i uporządkowanie terenów zieleni położonych w sąsiedztwie rzek
- Remont i przebudowa Domu Harcerza
- Modernizacja budynku po byłym zakładzie poprawczym oraz uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wokół tego budynku

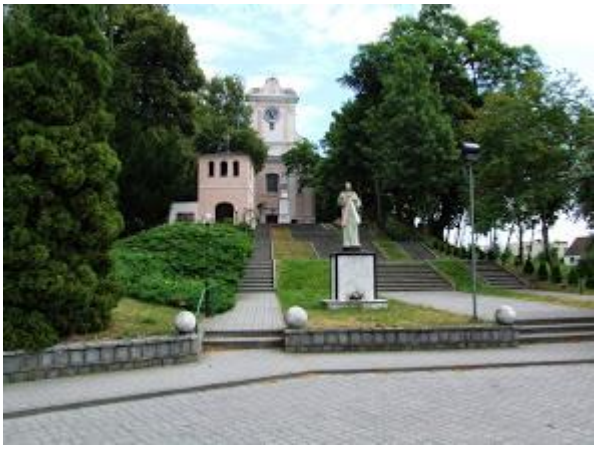
Łabiszyn – Miasto można podzielić na dwie części: Stare Miasto, z większością zabytków architektonicznych oraz nowszą część, w której znajduje się osiedle z zabudową jedno i wielorodzinną. Przez miasto przepływa rzeka Noteć, która poprzez Kanał Bydgoski łączy się z rzeką Brdą.

Mapa 55. Granice Miasta Łabiszyn

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Stare miasto położone na wyspie ma średniowieczny układ urbanistyczny. Najcenniejszym zabytkiem Łabiszyna jest kościół parafialny z 1594 r. Między Notecią a Kanałem Młyńskim wzniesiono w XIX w. murowany dwór, prawdopodobnie na miejscu dawnego zamku. Przy dworze rozciąga się niewielki park mocno obecnie zdewastowany. Zachował się też drewniany spichlerz z XIX w. o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Niemalże cały obszar starego miasta objęty jest strefą pełnej ochrony konserwatorskiej. Centralna część miasta ma charakter wielofunkcyjny, na jej obszarze koncentrują się usługi o charakterze ogólnomiejskim i gminnym z zakresu administracji, oświaty, kultury i sportu.

Fot. 190. Kościół parafialny (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 191. Tereny zieleni (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Tereny w zachodniej i południowej części miasta to obszary, na których dominuje funkcja mieszkaniowa wraz z towarzyszącymi jej usługami. Znajdują się tam osiedla z zabudową jedno i wielorodzinną. Przeważająca większość budynków pochodzi sprzed 1989 roku.

Północna część miasta została przeznaczona pod funkcje gospodarcze. Jest to teren, na którym nie można lokalizować nowej zabudowy mieszkaniowej. Strefa ma charakter przemysłowo-usługowy. Dopuszcza się tam przekształcenia terenów rolnych w kierunku funkcji gospodarczych, lokalizację wielkopowierzchniowych obiektów handlowych oraz przedsiębiorstw.

Strefa nadnotecka to teren służący rekreacji i wypoczynkowi. W tym obszarze nie realizuje się zabudowy mieszkaniowej i przemysłowej. W strefie nadrzecznej zlokalizowane są ogródki działkowe oraz infrastruktura związana z obsługą ruchu turystycznego na drodze wodnej Noteci.

Fot. 192. Tereny nadnoteckie (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 193. Kamienice wymagające remontu (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Kluczowym problemem starej części miasta są zdegradowane kamienice, co najmniej połowa z nich wymaga remontu. Przestrzeń rynku pozostaje niewykorzystana. Na jego terenie brakuje infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej, która przyciągałaby mieszkańców i turystów do centrum. Problemem jest także niedostateczna długość i jakość sieci kanalizacyjnej, która odprowadza ścieki z terenu obejmującego centrum miasta do rzeki Noteć. Miasto jest także w niewielkim stopniu zgazyfikowane. Obszary zdegradowane znajdują się m. in. na terenie parku przy ul. Mickiewicza i placu rekreacyjnego przy ul. Poznańskiej. Przez miasto przepływa rzeka Noteć, której walory przyrodnicze i turystyczne pozostają niewykorzystane.

Analizując sytuację społeczno-gospodarczą, największym problemem miasta jest bezrobocie, w tym długotrwałe (ponad 50% osób bezrobotnych stanowią osoby długotrwale bezrobotne). W mieście stosunkowo dużo osób otrzymuje świadczenia pomocy społecznej, średnio na 1000 mieszkańców 93 osoby otrzymują różnego rodzaju świadczenia oraz odnotowuje się wysoką liczbę przestępstw i wykroczeń (nie licząc zdarzeń drogowych i przestępstw gospodarczych) – na 1000 mieszkańców przypada ponad 77 tego typu zdarzeń.

Tabela 25. Tereny w Łabiszynie ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym

Obszar do rewitalizacji	Zasięg obszaru	Problemy
Obszar I	Centrum miasta – ul.: Zaułek, Sienkiewicza, 11 Stycznia, Krótka, Wąska, Rynkowa, Parkowa, Mickiewicza, Bankowa, Farna, Jana Pawła II, Plac Tysiąclecia	Zdegradowane kamienice w obszarze ochrony konserwatorskiej Niewykorzystana pod względem kulturalno-rekreacyjnym przestrzeń rynku Zły stan i niewystarczająca długość infrastruktury kanalizacyjnej i gazowej Wymagające rewitalizacji przestrzenie publiczne (park przy ul. Mickiewicza, plac rekreacyjny przy ul. Poznańskiej) Niezagospodarowane na cele turystyczno -

		rekreacyjne nabrzeża rzeki Noteć Niewystarczająca liczba miejsc parkingowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z przedstawicielami władz miasta

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY ŁABISZYN STAŁ SIĘ MIASTEM O WYSOKICH WALORACH ESTETYCZNYCH I ROZWINIĘTEJ INFRASTRUKTURZE TECHNICZNEJ, PRZYJAZNY I BEZPIECZNY DLA MIESZKAŃCÓW I TURYSTÓW

Problemy

- Zdegradowana substancja budynków w centralnej części miasta
- Duża liczba osób długotrwale bezrobotnych
- Wysoki poziom przestępczości
- Zdegradowane tereny zieleni – park przy ul. Mickiewicza i przestrzenie publiczne – plac rekreacyjny przy ul. Poznańskiej
- Zły stan techniczny spichlerza zbożowego z XVIII wieku
- Braki w długości sieci kanalizacyjnej szczególnie w starej części miasta
- Niski stopień gazyfikacji miasta
- Niewystarczająca ilość miejsc parkingowych w centrum
- Niewykorzystane walory przyrodnicze i turystyczne rzeki Noteć

Cele

- Rewitalizacja zabudowy w centrum miasta
- Zachowanie i rewitalizacja budynków i obiektów o walorach historycznych, kulturowych, architektonicznych i urbanistycznych
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu oraz zmniejszenie bezrobocia wśród mieszkańców
- Zwiększenie bezpieczeństwa
- Zwiększenie powierzchni terenów zieleni
- Zagospodarowanie terenów na cele turystyczno-rekreacyjne
- Poprawa stanu infrastruktury technicznej

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Remont kamienic w centrum
- Organizowanie programów, kursów i szkoleń mających ograniczyć poziom bezrobocia
- Adaptacja przestrzeni publicznej Rynku pod funkcje turystyczno-rekreacyjne
- Renowacja spichlerza zbożowego z XVIII wieku
- Utworzenie ścieżki rekreacyjnej prowadzącej od Wzgórza Kościelnego przez Rynek do jeziora w Smerzynie
- Zagospodarowanie i uporządkowanie terenów zieleni położonych w sąsiedztwie rzeki Noteć
- Budowa mariny nad Kanałem Noteckim
- Uzupełnienie i modernizacja sieci gazowej i kanalizacyjnej, w szczególności w starej części miasta

Kowalewo Pomorskie leży w południowej części Pojezierza Chełmińskiego. Przez miasto przepływa Struga Młyńska. Miasto pierwotnie zbudowane zostało na planie prostokąta i zgodnie ze średniowiecznym zwyczajem otoczone murami. Od tamtego czasu znacznie zmienił się jego wygląd, m. in. nastąpiło przemieszanie w rozmieszczeniu obiektów pełniących określone funkcje.

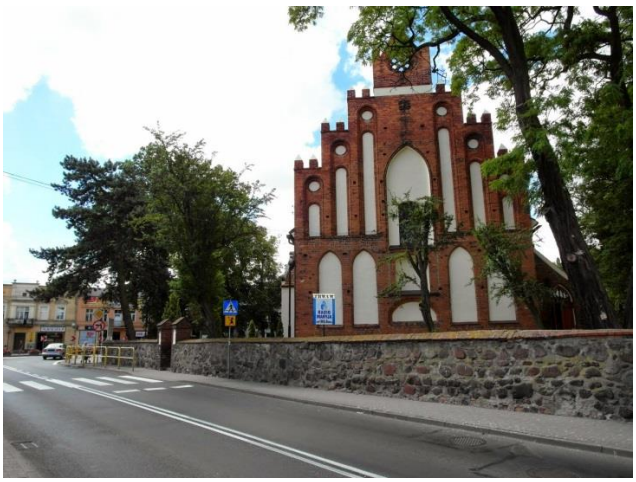
Mapa 56. Granice Miasta Kowalewo Pomorskie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.google.pl/intl/pl/earth/

Pod względem zabudowy Kowalewo Pomorskie jest bardzo zróżnicowane. Na obszarze miasta znajdują się budynki: mieszkaniowe jednorodzinne, mieszkaniowe wielorodzinne, budynki handlowo-usługowe, zabudowa hotelowa i pensjonatowa.

Najstarsza zachowana zabudowa koncentruje się w śródmieściu, a są to ruiny zamku wraz z murami obronnymi oraz kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa. Pomiędzy centrum miasta, a osiedlem mieszkaniowym wzdłuż ulicy Mickiewicza położony jest obszar zabudowy zagrodowej i jednorodzinnej. Strefa dominacji zabudowy mieszkaniowo – usługowej znajduje się między tzw. Osiedlem Brodnickim (budynki jednorodzinne), a strefą śródmiejską. W mieście wyodrębniono również obszary zabudowy produkcyjno-usługowej przylegające do strefy śródmiejskiej i osiedla Brodnickiego oraz zlokalizowane przy południowo-wschodniej części miasta.

Fot. 194. Kościół św. Mikołaja (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 195. Zabudowa mieszkaniowa przy ulicy (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

W Kowalewie Pomorskim znajduje się czynny dworzec kolejowy. Jego budynek jest zniszczony i wymaga remontu. Również infrastruktura drogowa w otoczeniu stacji nie jest w najlepszym stanie technicznym. Modernizacji wymagają drogi i chodniki położone w bezpośrednim sąsiedztwie dworca.

Oferta rekreacyjno-sportowa Kowalewa Pomorskiego jest bardzo atrakcyjna. Miasto posiada Centrum Rekreacji i Sportu, które obejmuje następujące obiekty: boisko „orlik”, boisko wielofunkcyjne, boisko plażowe, stadion piłkarski, stadion miejski, ściankę wspinaczkową, skate park, plac zabaw dla dzieci i fit park. Na terenie Kowalewa Pomorskiego funkcjonuje dobrze rozwinięta sieć dróg rowerowych. Problemem jest jednak mała powierzchnia miejsc uporządkowanej zieleni miejskiej.

Znaczna część zabudowy otaczającej rynek będący centralnym obszarem miasta jest zdegradowana. Ze względu na swój zły stan techniczny remontu wymagają kamienice położone przy placu 700-lecia, a także leżące przy sąsiednich ulicach. Zidentyfikowano niewystarczającą powierzchnię terenów zieleni uporządkowanej oraz degradację tych już istniejących. Brakuje parków, skwerów i placów zabaw. W złym stanie technicznym są drogi oraz sieć wodociągowa. Problemem jest także awaryjność urządzeń odprowadzających ścieki oraz niedostatecznie rozwinięta sieć kanalizacyjna. Część budynków użyteczności publicznej, m. in. budynek urzędu miasta, jest niedostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych. Na terenie miasta występują także niezagospodarowane obszary pokolejowe oraz niezaadaptowany budynek starej stacji kolejowej.

Fot. 196. Kamienica przy placu 700-lecia wymagająca odnowienia (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 197. Budynek dworca kolejowego (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 198. Brak infrastruktury drogowej na osiedlu domków jednorodzinnych (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Fot. 199. Niezagospodarowane tereny w okolicy dworca kolejowego (fot. P. Rutkowski, 2014r.)

Tabela 26. Tereny w Kowalewie Pomorskim ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym

Obszar do rewitalizacji	Zasięg obszaru	Problemy
Obszar I	Całe miasto, a w szczególności osiedla mieszkaniowe wokół ulic Fosa Jagiellońska i Marii Konopnickiej	Zdegradowane budynki mieszkalne, zwłaszcza w starej części miasta Mała powierzchnia i zły stan zieleni miejskiej, brak placów zabaw, zwłaszcza na osiedlach zabudowy jednorodzinnej Zły stan techniczny infrastruktury drogowej i sieci wodociągowej Niedostosowanie części budynków użyteczności publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych (np. budynek Urzędu Miasta) Zdegradowany budynek dworca kolejowego i jego otoczenie (np. zły stan dróg i chodników, niezagospodarowana przestrzeń wokół dworca) Zły stan techniczny terenów zieleni, chodników, dróg i parkingów osiedlowych (osiedla mieszkaniowe wokół ulic Fosa Jagiellońska i Marii Konopnickiej)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z przedstawicielami władz miasta

DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE POWINNY KONCENTROWAĆ SIĘ NA TYM, ABY KOWALEWO POMORSKIE STAŁO SIĘ MIASTEM O WYSOKO ROZWINIĘTYM POZIOMIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, Z BOGATĄ OFERTĄ KULTURALNO-WYPOCZYNKOWĄ ORAZ DOBRYM STANEM INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

Problemy

- Zdegradowana substancja budynków mieszkalnych oraz ich zły stan techniczny
- Niefunkcjonalność budynku administracji publicznej, nieprzystosowanie budynku administracji publicznej dla osób niepełnosprawnych (budynek urzędu miejskiego zlokalizowany w trzech oddzielnych budynkach)
- Zły stan infrastruktury drogowej
- Niezadawalająca ilość oświetlenia dróg i chodników
- Zły stan sieci wodociągowej, zły stan i awaryjność urządzeń odprowadzających ścieki
- Niewystarczająca ilość i niezadowalający stan skwerów, placów zabaw, terenów zieleni wokół budynków, zwłaszcza na terenie osiedli mieszkaniowych
- Niezagospodarowane obszary pokolejowe
- Wysoki poziom bezrobocia

Cele

- Poprawa stanu substancji budynków mieszkalnych
- Renowacja obiektów zabytkowych
- Zagospodarowanie przestrzeni, utworzenie terenów zieleni
- Rozwój infrastruktury kulturalno-rozrywkowej
- Modernizacja infrastruktury drogowej i technicznej
- Zagospodarowanie terenów pokolejowych
- Tworzenie programów przeciwdziałania bezrobociu i aktywizacji zawodowej mieszkańców
- Wzrost integracji mieszkańców

Kierunki interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych

- Remont i modernizacja infrastruktury technicznej kamienic położonych wokół rynku oraz budynku położonym przy Placu Wolności 3A
- Poprawa stanu technicznego infrastruktury drogowej wraz z kanalizacją deszczową (ul. Konwaliowa, ul. Narcyzowa, część ul. Odrodzenia)
- Budowa amfiteatru
- Remont dworca PKS i zagospodarowanie terenu wokół - budowa zadaszonych przystanków lub wykorzystanie starej stacji kolejowej na poczekalnie, modernizacja infrastruktury drogowej wokół obiektu, zagospodarowanie przestrzeni na tereny zieleni, montaż oświetlenia
- Organizowanie wydarzeń kulturalno-rekreacyjnych mających na celu integrację mieszkańców
- Organizowanie programów, kursów i szkoleń mających ograniczyć poziom bezrobocia

Rekomendacje w zakresie konstruowania pakietów projektów dla wybranych obszarów problemowych

Nowa perspektywa finansowa 2014 – 2020 przynosi znaczące zmiany w obszarze szeroko rozumianych procesów rewitalizacyjnych. Przede wszystkim należy podkreślić bezwzględne pierwszeństwo rewitalizacji społecznej i gospodarczej wspieranej tam gdzie to jest niezbędne przez rewitalizację fizyczną obiektów kubaturowych i przestrzeni publicznych. Takie podejście oznacza, iż środki EFRR wydzielone na Priorytet Inwestycyjny 9.2 stanowią jedynie ułamek całej kwoty przypisanej w pozostałych PI do działań rewitalizacyjnych.

Ze względu na konstrukcję systemu wdrażania funduszy należy przyjąć, że przedsięwzięcie rewitalizacyjne będzie zatem pakietem projektów/działań społecznych i infrastrukturalnych, finansowanych z różnych PI w ramach funduszy unijnych ale także włączających inwestycje prywatne np. w ramach PPP czy też inwestycji stricte komercyjnych.

Takie podejście wyraźnie wskazuje MIR w dokumentach kierunkowych dla systemu wdrażania (m.in. w projekcie „Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych" z dnia 14.08.2014), gdzie wyraźnie zostały wskazane PI o kluczowym i wspierającym znaczeniu dla rewitalizacji, przy czym dla PI kluczowych sformułowano obowiązek wydzielenia części alokacji ogólnej i przypisania jej do projektów rewitalizacyjnych.

PI o kluczowym znaczeniu dla rewitalizacji to:

Cel tematyczny (CT)	Priorytet Inwestycyjny (PI)	Pełna nazwa PI
3	3.1	Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości
4	4.3	Wspieranie efektywności energetycznej, inteligentnego zarządzania energią i wykorzystywania odnawialnych źródeł energii w budynkach publicznych i w sektorze mieszkaniowym
	4.5	Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, w tym wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej i działań adaptacyjnych mających oddziaływanie łagodzące na zmiany klimatu
6	6.3	Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego
	6.5	Podejmowanie przedsięwzięć mających na celu poprawę stanu jakości środowiska miejskiego, rewitalizację miast, rekultywację i dekontaminację terenów poprzemysłowych (w tym terenów powojskowych), zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza oraz propagowania działań służących zmniejszaniu hałasu
8	8.2	Wspieranie rozwoju przyjaznego dla zatrudnienia poprzez rozwój potencjałów endogenicznych jako elementu strategii terytorialnej dla obszarów ze specyficznymi potrzebami, łącznie z przekształceniem upadających regionów przemysłowych oraz działaniami na rzecz zwiększenia dostępności i rozwoju zasobów naturalnych i kulturowych
	8.5	Zapewnianie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo, w tym podejmowanie lokalnych inicjatyw na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników
	8.7	Samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy
9	9.2	Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich
	9.4	Aktywna integracja, w szczególności w celu poprawy zatrudnialności
	9.8	Wspieranie gospodarki społecznej i przedsiębiorstw społecznych

PI o wspierającym znaczeniu dla rewitalizacji (bez obowiązku wydzielenia części alokacji)

Cel tematyczny (CT)	Priorytet Inwestycyjny (PI)	Pełna nazwa PI
3	3.3	Wspieranie tworzenia i poszerzania zaawansowanych zdolności w zakresie rozwoju produktów i usług
	3.4	Wspieranie zdolności MŚP do wzrostu na rynkach regionalnych, krajowych i międzynarodowych oraz do angażowania się w procesy innowacji
4	4.2	Promowanie efektywności energetycznej i korzystania z odnawialnych źródeł energii w przedsiębiorstwach
7	7.2	Zwiększanie mobilności regionalnej poprzez łączenie węzłów drugorzędnych i trzeciorzędnych z infrastrukturą TEN-T, w tym węzłami multimodalnymi
	7.4	Rozwój i rehabilitacja kompleksowych, wysokiej jakości i interoperacyjnych systemów transportu kolejowego oraz propagowanie działań służących zmniejszaniu hałasu
8	8.8	Równouprawnienie płci oraz godzenie życia zawodowego i prywatnego
9	9.1	Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych oraz przejścia z usług instytucjonalnych do usług na poziomie społeczności lokalnych
	9.7	Ułatwianie dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym
10	10.1	Ograniczenie przedwczesnego kończenia nauki szkolnej oraz zapewnienie równego dostępu do dobrej jakości edukacji elementarnej, kształcenia podstawowego i ponadpodstawowego
	10.3	Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie, podniesienie umiejętności i kwalifikacji pracowników i osób poszukujących pracy, zwiększenie dopasowania systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy m.in. przez poprawę jakości kształcenia i szkolenia zawodowego oraz utworzenia i rozwijanie systemów uczenia się poprzez praktyczną naukę zawodu realizowaną w ścisłej współpracy z pracodawcami
	10.3 bis	Lepsze dostosowanie systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy, ułatwianie przechodzenia z etapu kształcenia do etapu zatrudnienia oraz wzmacnianie systemów kształcenia i szkolenia zawodowego i ich jakości, w tym poprzez mechanizmy prognozowania umiejętności, dostosowania programów nauczania oraz tworzenia i rozwoju systemów uczenia się poprzez praktyczną naukę zawodu realizowaną w ścisłej współpracy z pracodawcami

Nowe podejście do procesów rewitalizacyjnych jest nie tylko szersze niż zakres przedmiotowy zintegrowanych inwestycji terytorialnych (zwłaszcza, że każdy ZIT ma swój zestaw PI wydzielony w procesie ustaleń z IZ RPO), ale także znacznie szersze niż zakres samych RPO. Oznacza to, że środki na rewitalizację znajdują się zarówno na poziomie regionalnym jak i krajowym a przedsięwzięcia rewitalizacyjne mają niemal nieograniczoną elastyczność konstrukcji, co jest zamierzeniem świadomym, umożliwiającym gminom (odpowiedzialnym za lokalne Programy Rewitalizacji) dopasowanie kształtu interwencji rewitalizacyjnej do indywidualnych potrzeb/problemów mieszkańców danego obszaru.

Na etapie projektowania interwencji rewitalizacyjnej dla konkretnego obszaru w ramach lokalnego Programu Rewitalizacji należy przede wszystkim wziąć pod uwagę doświadczenia i potencjał jednostek typu MOPS, PCPR, warsztaty terapii zajęciowej, dzienne domy pobytu, świetlice terapeutyczne itp., jako instytucji, które będą projektowały i w dużej części zarządzały częścią miękką interwencji rewitalizacyjnej. Drugą niezwykle istotną grupą organizacji które powinny uczestniczyć w procesie projektowania są instytucje sektora pozarządowego – fundacje, stowarzyszenia które statutowo zajmują się pracą z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym. Dodatkowo na finalnym etapie prac projektowych bezwzględnie należy włączyć w tok decyzyjny potencjalnych beneficjentów ostatecznych i uwzględnić ich zdanie oraz potencjał do tworzenia rozwiązań dla własnych problemów na poziomie członków społeczności lokalnej. Oznacza to, że w ramach mechanizmów partycypacji lokalna społeczność ma być przede wszystkim podmiotem a dopiero w drugiej kolejności przedmiotem interwencji (przykładowe źródła najlepszych praktyk z zakresu angażowania mieszkańców zostały wskazane w rozdziale Kierunki partycypacji społecznej). Oczywiście fakt wskazania danego obszaru jako problemowego ze względu na sytuację społeczną czy społeczno-gospodarczą oznacza, że jest to zadanie wyjątkowo trudne, niemniej jednak wieloletnia

praktyka projektów rewitalizacyjnych wskazuje na to, że zaangażowanie mieszkańców danego obszaru w wypracowanie rozwiązań i ich późniejsze wdrażanie jest warunkiem sine qua non skuteczności całego wieloletniego i kosztownego procesu.

Etapy projektowania interwencji rewitalizacyjnej:

Lp.	Zadania w ramach etapu
1	Wybór obszarów problemowych (na podstawie analizy wskaźników społeczno- gospodarczych i analizy urbanistycznej – zrealizowany na poziomie PRM)
	Dla każdego z obszarów problemowych
2	Sesja warsztatowa jednostek odpowiedzialnych z opiekę społeczną i szeroko rozumianą pracę z grupami narażonymi na wykluczenie społeczne (w tym NGO'S) – dla każdego z obszarów oddzielnie • Prezentacja wyników diagnozy • Prezentacja opinii placówek na temat danego obszaru na podstawie ich doświadczeń • Generowanie potencjalnych rozwiązań i ich hierarchizacja • Tworzenie szerokiego pakietu działań m.in w oparciu o rozwiązania szkieletowe opisane dla PI 9.2, 9.4 i 9.7 w Strategii ZIT
3	Sesja warsztatowa techniczna – dopasowanie niezbędnych rozwiązań infrastrukturalnych (twardych) do planowanej interwencji miękkiej w oparciu o: • Zasoby własne/publiczne JST • Zasoby podmiotów trzeciego sektora • Zasoby sektora prywatnego • Uzupełnienie szerokiego pakietu działań miękkich o elementy infrastrukturalne m.in w oparciu o rozwiązania szkieletowe opisane dla PI 9.2, 9.4 i 9.7 w Strategii ZIT
4	Przegląd dostępnych rozwiązań organizacyjnych dla interwencji rewitalizacyjnej: • Wstępny podział zadań zgodnie z posiadanymi kompetencjami • Ustalenie reguł zarządzania i koordynacji w ramach pakietu projektów stanowiącego interwencję rewitalizacyjną (ustalenie lidera projektu lub liderów podprojektów, ustalenie odpowiedzialności / roli poszczególnych partnerów, określenie przepływów finansowych pomiędzy partnerami) • Zapewnienie udziału mieszkańców obszaru zdegradowanego oraz innych partnerów społecznych i gospodarczych w przygotowaniu i realizacji interwencji rewitalizacyjnej (np. poprzez powołanie komitetu rewitalizacji). W skład komitetu powinni wchodzić przedstawiciele wybrani przez radę miasta, wskazani przez prezydenta / burmistrza miasta / wójta oraz przedstawiciele interesariuszy (mieszkańców, inwestorów, właścicieli nieruchomości, itp.). Celem komitetu powinna być koordynacja działań rewitalizacyjnych podejmowanych przez wszystkie zainteresowane podmioty. Komitet powinien współpracować z gminą od etapu koncepcji przez realizację po monitoring.[123] • Za działania rewitalizacyjne miasta w przyszłości może być odpowiedzialna specjalnie do tego powołana jednostka. Struktura organizacyjno-prawna jednostki powinna być dostosowana do zakresu jej zadań oraz kompetencji (jej rola może obejmować np. zadania biura zarządzania projektami rewitalizacyjnymi, tj. ich koordynacją lub działania inwestycyjne, w tym na obszarze zdegradowanym). Zadania jednostki powinny obejmować także działania informacyjno-edukacyjne i promujące interwencje rewitalizacyjne. Celem nadrzędnym tego typu działań powinien być wzrost partycypacji społecznej w realizacji oraz konstrukcji działań rewitalizacyjnych, co jest wyrazem także społeczeństwa obywatelskiego. • Działania infrastrukturalne powinny być powiązane z planowaniem przestrzennym gminy (w proces ten powinno się także włączyć podmioty odpowiedzialne za planowanie przestrzenne oraz przede wszystkim mieszkańców, np. poprzez organizację konkursów, warsztatów dotyczących planowania przestrzennego / funkcjonalnego miasta (rola doradców / architektów / urbanistów / czerpanie dobrych praktyk polskich i zagranicznych) • Rekomenduje się także działania związane z uregulowaniem stanu prawnego nieruchomości. • Podjęcie działań mających na celu dobór właściwych funkcji do nieruchomości (np. poprzez organizację badania ankietowego wśród mieszkańców) • Rozważenie instrumentów zachęcających podmioty prywatne do inwestowania na obszarach zdegradowanych (działania promujące miasto / obszar oraz opracowanie strategii komunikacji z potencjalnymi inwestorami. Aktywny udział służb miejskich, np. Biura Obsługi Inwestora). • Wskazanie tych zadań, które mogą podlegać PPP lub innym formom przekazania realizacji zadań publicznych do mechanizmów rynkowych.
5	Przegląd dostępnych rozwiązań finansowych dla przedsięwzięcia (finansowanie zwrotne i bezzwrotne, PPP): • Źródła finansowania w ramach ZIT • Źródła finansowania systemowe (budżety jednostek np. pomocy społecznej) • Źródła finansowania na poziomie regionalnym (np. RPO, WFOŚiGW) • Źródła finansowania na poziomie krajowym
6	Konsultacje w terenie/z mieszkańcami – grupą potencjalnych beneficjentów ostatecznych co do ostatecznego kształtu proponowanych rozwiązań

[123] Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014 r.

Analizując sytuację społeczną w jednostkach opisanych w ramach PRM, można pokusić się o stworzenie propozycji pakietów tam, gdzie cechy indywidualne danego obszaru narzucają profil interwencji. Należy jednak pamiętać, że zaproponowany pakiet ma charakter szkieletowy i odnosi się do kilku PI (w tym finansowanych z EFS i RFRR), ale nie pokrywa całego możliwego spektrum działań. Dookreślenie szeroko rozumianych zadań rewitalizacyjnych istotnych dla danego obszaru może nastąpić jedynie na podstawie wielokrotnej, pogłębionej interakcji z osobami, dla których interwencja jest planowana tak, aby dostosować ją do faktycznych potrzeb a nie wyobrażenia na ich temat.

Przykładowe pakiety, obrazujące właściwy sposób podejścia do projektowania interwencji rewitalizacyjnej (Bydgoszcz/ jednostka: Śródmieście)

Zdiagnozowane na tym obszarze problemy społeczno-gospodarcze implikują rozpoczęcie procesu projektowania interwencji rewitalizacyjnej od działań nakierowanych na:

- Uruchomienie procesów wychodzenia z długotrwałego bezrobocia (np. w oparciu o długofalowe procesy nabywania i doskonalenia kwalifikacji w ramach spółdzielni socjalnych czy tworzenia dedykowanych, dofinansowanych miejsc pracy w ramach jednostek obsługi technicznej miasta typu zakład zieleni miejskiej, a docelowo wprowadzenie osób objętych pomocą na rynek pracy dzięki nabytym umiejętnościom i zmianie postaw). Działanie może wymagać stworzenia/doposażenia w obiekty i sprzęt istniejących spółdzielni socjalnych, doposażenia zakładów komunalnych w środki trwałe – stworzenie stanowisk pracy, uruchomienie funduszu refundującego koszty zatrudnienia beneficjentów. Podobne oddziaływanie będą miały przedsięwzięcia na rzecz wzmocnienia funkcji handlowo-usługowej śródmieścia (np. sprzedaż obiektów z przeznaczeniem na usługi hotelowe gwarantująca kilka miejsc pracy dla podopiecznych spółdzielni socjalnej, spełniających standardowe kryteria naboru)
- Wsparcie asystenckie rodzin wykluczonych/zagrożonych wykluczeniem społecznym pod kątem wypełniania przez dzieci i młodzież obowiązku szkolnego (np. w oparciu o kartę beneficjencką jako element tzw. kontraktu społecznego – zindywidualizowana karta daje uprawnienie danemu dziecku do bezpłatnego korzystania z szeregu usług kulturalnych, oświatowych ale i bytowych np. posiłki czy transport miejski; jest ona aktywizowana co miesięcznie/kwartalnie pod warunkiem wypełniania warunków kontraktu przez dziecko i/lub opiekunów. Formuła karty powinna mieć charakter niestygmatyzujący i mieścić się w systemie kart dużej rodziny czy innych systemów beneficjenckich w danym mieście. Działanie może wymagać stworzenia/rozbudowy sieci samodzielnych i przyszkolnych świetlic – atrakcyjnych miejsc dziennego pobytu z zapewnionymi działaniami wsparcia edukacyjnego i animacjami integracyjnymi;
- Wsparcie gospodarstw domowych /wspólnot gdzie poziom zagrożenia wykluczeniem społecznym jest najwyższy poprzez uruchomienie systemu funduszy remontowych dla obiektów i lokalnego zagospodarowania przestrzeni zaprojektowanego i zrealizowanego w procesie partycypacji społecznej i kontraktów społecznych. Rozwiązanie to powinno być połączone z możliwością odpracowania zaległości w opłatach, w tym w ramach wynagrodzenia za prace remontowe, sprzątanie terenu, opiekę konserwatorską. Mieszkańcy powinni samodzielnie zaprojektować i wdrożyć system monitoringu swojego otoczenia w zakresie zachowania zrewitalizowanej tkanki miejskiej. Działanie to może wymagać rewitalizacji kwartałów przestrzeni publicznej z włączeniem ulic i części wspólnych kamienic oraz inwestycji związanych z wdrożeniem systemu oszczędnego oświetlenia i monitoringu wizyjnego.

Biorąc pod uwagę rolę samodzielnych decyzji jednostki samorządu terytorialnego, związanych z zakresem i skalą możliwych inwestycji, w tym z koniecznością zapewnienia wkładu własnego, można stwierdzić, iż tworzenie lokalnych Programów Rewitalizacji będzie wymagało podjęcia trudnych decyzji - każdy ze wskazanych w PRM obszarów oczekuje zindywidualizowanej interwencji, a realizacja wszystkich niezbędnych działań znacząco przekracza możliwości Miast.

Wydaje się, iż na obecnym etapie prac, Miasta – będąc w posiadaniu szczegółowej analizy na poziomie PRM powinny wypracować duże projekty horyzontalne, zawierające zadania do zrealizowania w każdym z miast a nakierowane na wsparcie procesów rewitalizacyjnych – w ramach PI będących poza ZIT BTOF. Takie podejście pozwoli potraktować stosunkowo niewielkie w odniesieniu do zdiagnozowanych potrzeb środki własne ZIT, jako uzupełnienie infrastrukturalne potężnych interwencji społecznych. Łączenie interwencji poziomu krajowego i regionalnego (w tym ZIT) zwiększa jeszcze rolę procesów partycypacyjnych angażujących potencjalnych beneficjentów ostatecznych w przygotowanie i realizację pakietów projektów, zwiększającą skuteczność interwencji (i uprawdopodobniającą osiągnięcie założonych wskaźników).

5.3. METODOLOGIA ŁĄCZENIA ASPEKTÓW SPOŁECZNYCH Z INFRASTRUKTURALNYMI

WSTĘP

Kierunki partycypacji społecznej - zasady partnerstwa na poziomie dokumentów strategicznych UE

Podstawowy dokument strategiczny na poziomie UE - Strategia EUROPA 2020 wyznacza główne priorytety rozwojowe m.in. inteligentny i zrównoważony rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu. Jednym z głównych narzędzi wdrażania Strategii są fundusze strukturalne stąd wymienione priorytety znajdują mocne wsparcie w zapisach tzw. rozporządzenia ramowego, czyli aktu wykonawczego, ustanawiającego podstawy funkcjonowania funduszy w nowej perspektywie finansowej. Zgodnie z tymi zapisami ogólne zasady wsparcia to: partnerstwo, wielopoziomowe sprawowanie rządów, równouprawnienie kobiet i mężczyzn, zrównoważony charakter i zgodność z obowiązującym prawem UE i krajowym. Państwa członkowskie zostały zobowiązane do angażowania partnerów w przygotowanie, realizację, monitorowanie i ocenę umów partnerskich i programów operacyjnych. Lista partnerów (wymieniona w rozporządzeniu ramowym) obejmuje: przedstawicieli właściwych organów regionalnych, lokalnych, miejskich i innych władz publicznych, partnerów społeczno-gospodarczych oraz podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie, w tym partnerów działających na rzecz ochrony środowiska, organizacje pozarządowe i organy odpowiedzialne za promowanie równości i niedyskryminacji. Na potrzeby zachowania zasad partnerstwa na poziomie Europejskim opracowany został Europejski kodeks postępowania w zakresie partnerstwa.

Analizując zapisy wymienionych dokumentów można zauważyć, iż wspomniana zasada partnerstwa jest fundamentalna nie tylko na etapie tworzenia i zarządzania programami – na poziomie europejskim czy krajowym, ale przenika również zasady tworzenia wszelkich dokumentów strategicznych na różnych poziomach samorządu terytorialnego, wzmacniając w tym względzie istniejące przepisy krajowe (Zalecenia zawarte w Strategii Sprawne Państwo oraz Strategii Rozwoju Kraju 2020). Podobnie, kluczowa rola zasad partnerstwa w rozumieniu przepisów unijnych wymagana jest przy realizacji nowych narzędzia polityki terytorialnej – zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT) czy rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS).

Z punktu widzenia samorządu lokalnego – wypełnienie zasad partnerstwa wobec lokalnej społeczności polegać będzie na zapewnieniu trwałego, aktywnego i twórczego wkładu na etapie projektowania i realizacji przedsięwzięć rozwojowych w danej JST, zwłaszcza tam gdzie mają one znaleźć dofinansowanie ze środków UE[124].

[124] Wytyczne do strategii realizacji zasad partnerstwa w perspektywie finansowej 2014-2020 (MIR):cyt „*Partnerstwo we wdrażaniu polityki spójności UE jest procesem, w którym uczestniczą instytucje publiczne na poziomie europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym oraz strona społeczna zwana także partnerami spoza*

Zasada partnerstwa w przypadku programów i projektów rewitalizacyjnych

Szczególnym z punktu widzenia systemu wdrażania funduszy unijnych przypadkiem są projekty i programy rewitalizacyjne, dla których rekomendacje wdrażania zasad partnerstwa zostały przekształcone w wymóg bezwzględny. Wymóg ten odzwierciedla aktualny kształt definicji samej rewitalizacji: jest to wyprowadzenie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez przedsięwzięcia całościowe integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, lokalnej gospodarki oraz przestrzeni – środowiska i infrastruktury, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany, spójny oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji. Proces rewitalizacji jest procesem wieloletnim prowadzonym we współpracy z lokalna społecznością. Umowa Partnerstwa, która jest dokumentem bazowym dla systemu wdrażania funduszy europejskich w Polsce wyraźnie wskazuje, iż jednym z głównych wyzwań jest zapewnienie właściwych warunków dla procesów rewitalizacyjnych, tj.: zintegrowanego i kompleksowego, **przygotowywanego i prowadzonego z uwzględnieniem realnej partycypacji społecznej**, przeciwdziałania procesom degradacji tkanki miejskiej, erozją stosunków społecznych, niekorzystnymi procesami demograficznymi, przestrzennymi, infrastrukturalnymi środowiskowymi.

Takie ujęcie problemu partnerstwa w projektach rewitalizacyjnych oznacza konieczność projektowania interwencji de facto w oparciu o relacje z lokalną społecznością realizowane w ramach procesów tzw. partycypacji społecznej. Perspektywa finansowa 2007 – 2013 dostarcza szerokiej bazy przykładów tzw. dobrych praktyk oferujących sprawdzone metody budowania współpracy, dopasowane do wielu zindywidualizowanych przypadków i typów projektów oraz wypracowane na ich podstawie poradniki i przewodniki zawierające szczegółowe instrukcje w zakresie dobierania praktyk partycypacyjnych do konkretnego problemu społecznego.

W duchu europejskich strategii wspierających realizację zasad partycypacji, w 2014 roku podjęto również w Polsce szereg działań na poziomie rządowym celem wzmocnienia procesów partycypacji gwarantujących zachowanie zasady partnerstwa na każdym szczeblu realizacji polityki państwa. Pięć ministerstw, korporacje samorządowe, organizacje pozarządowe i obywatele mają współpracować, aby upowszechnić w Polsce partycypację publiczną. Sercem i mózgiem tego systemu ma być Rada Partycypacji Publicznej ulokowana w Radzie Działalności Pożytku Publicznego. Jako efekt tych prac można wskazać m.in. następujące działania:

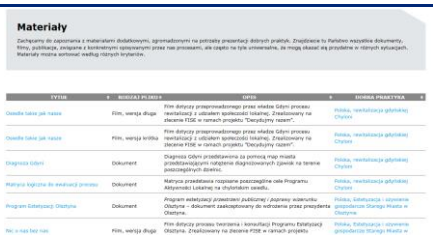
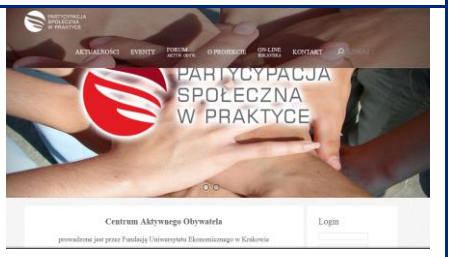
Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji wspiera procesy partycypacyjne prowadząc stronę: https://mac.gov.pl/budzet-partycypacyjny która może być przydatna do konstruowania projektów „w formule budżetu obywatelskiego" czyli takich, które zakładają, iż mieszkańcy są źródłem i decydentem w zakresie inicjatyw, które powinny zostać w danym, uzgodnionym celu zrealizowane.

Podobnie, z inicjatywy rządowej powstała tzw. Biała księga wsparcia partycypacji publicznej w Polsce http://www.efs.gov.pl/Wiadomosci/Documents/Biala_Ksiega_po_uzgodnieniach_miedzyresortowych_2.pdf oraz tzw.: Zielona księga obszarów metropolitalnych - rozdziale 4 Demokracja miejska – nowe narzędzia komunikacji i partycypacji społecznej https://mac.gov.pl/projekty/1208/241

Poniżej znajdują się przykładowe adresy stron zawierających wspomniane bazy danych, przewodniki i poradniki.

administracji tj.: partnerzy społeczno-gospodarczy, podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie, przedstawiciele środowisk naukowych oraz instytucji otoczenia biznesu na wszystkich etapach procesu tj. programowania, wdrażania, monitorowania i ewaluacji. Proces ten przebiega w układzie wertykalnym, od poziomu europejskiego przez krajowy, regionalny po lokalny oraz horyzontalny, z zaangażowaniem partnerów spoza administracji na wszystkich poziomach. Jest to proces dynamiczny, w którym partnerzy uzupełniają się, a dzięki współpracy powstaje wartość dodana, niemożliwa do osiągnięcia w przypadku pracy indywidualnej

Tabela 27. Przykłady baz danych, przewodników oraz poradników w zakresie partycypacji społecznej

Lp.	Przykłady baz danych, przewodników oraz poradników w zakresie partycypacji społecznej	
1.	http://dobrepraktyki.decydujmyrazem.pl/	
2.	http://www.fundacjagap.nazwa.pl/StronaWWW/FGAP/publikacje/21-publikacje/141-partycypacja-spoleczna-w-praktyce-atlas-dobrych-praktyk	
3.	http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/808003	
4.	http://partycypacjaspoleczna.org/forum/partycypacja-spoleczna-dobre-praktyki	
5.	http://fim.org.pl/projekt/partycypacja/nowosci/katalog-dobrych-praktyk-europejskich/	
6.	http://www.witrynawiejska.org.pl/o-nas/item/42979-jak-zwiekszyc-udzial-obywateli-w-zarzadzaniu-gmina-formy-partycypacji-i-dobre-praktyki	

7.	http://www.poledialogu.org.pl/wp-content/uploads/2014/04/Konsultacje-w-pomocy-spolecznej.pdf	współpraca

Źródło: Opracowanie własne na bazie http://dobrepraktyki.decydujmyrazem.pl/ ; http://www.fundacjagap.nazwa.pl/StronaWWW/FGAP/publikacje/21-publikacje/141-partycypacja-spoleczna-w-praktyce-atlas dobrych-praktyk ; http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/808003 ; http://partycypacjaspoleczna.org/forum/partycypacja-spoleczna-dobre-praktyki ; http://fim.org.pl/projekt/partycypacja/nowosci/katalog-dobrych-praktyk-europejskich/ ; http://www.witrynawiejska.org.pl/o-nas/item/42979-jak-zwiekszyc-udzial-obywateli-w-zarzadzaniu-gmina-formy-partycypacji-i-dobre-praktyki , http://www.poledialogu.org.pl/wp-content/uploads/2014/04/Konsultacje-w-pomocy-spolecznej.pdf

Kluczowym elementem w realizacji działań rewitalizacyjnych jest ich koncentracja na aspekcie społecznym.

W Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 (Projekt 4.0) w ramach PI 9.2 Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich wskazuje się, że „wspierane będą wyłącznie inwestycje infrastrukturalne będące uzupełnieniem planowanych lub zrealizowanych interwencji EFS i mające zarazem na celu wywołanie określonego efektu społecznego na zidentyfikowanym obszarze problemowym. Działania rewitalizacyjne zostaną podporządkowane rozwiązaniu zdiagnozowanych problemów społecznych. Projekty z zakresu rewitalizacji będą musiały być realizowane wyłącznie jako zintegrowane przedsięwzięcia dotyczące wszystkich aspektów rewitalizacji danego obszaru, co powoduje, że będą musiały nabrać charakteru kompleksowego”[125].

Obszary wymagające rewitalizacji to obszary o szczególnej kumulacji problemów społeczno-gospodarczych (ubóstwo, bezrobocie, wykluczenie społeczne, przestępczość, uzależnienia, niski poziom aktywności gospodarczej). Istotną wagę przykłada się zatem do procesu rewitalizacji społecznej jako kierunku rewitalizacji o decydującym znaczeniu na obszarze kryzysowym .

Rewitalizacja społeczna przestrzeni miejskiej to działania podejmowane na rzecz ożywienia społecznego i rozwiązywania problemów społecznych, dotyczących danego fragmentu miasta, prowadzone równolegle z rewitalizacją infrastrukturalną i gospodarczą [126]. Podejmowane w tym zakresie działania to nie tylko wyprowadzenie określonego terenu ze stanu kryzysowego, ale zaplanowana i kompleksowa przemiana społeczna, ekonomiczna i przestrzenna, która pobudza do dalszego rozwoju.

Rewitalizacja ta powinna być rozumiana jako komplementarny system działań zarówno na rzecz poprawy przestrzeni, jak i przede wszystkim warunków życia lokalnego społeczeństwa. Dopiero tak zaplanowany i realizowany razem ze społeczeństwem system zintegrowanych działań pozwala na osiągnięcie rzeczywistych i trwałych dla społeczeństwa efektów[127]. Łączenie działań przestrzenno-infrastrukturalnych z elementem społecznym, takim, który jest przede wszystkim zgodny z oczekiwaniem mieszkańców, przyczynia się również do kształtowania postaw obywatelskich i poczucia przynależności do miejsca, co stanowi istotny element w procesie rewitalizacji.

Zakładane projekty rewitalizacyjne muszą mieć na uwadze m.in. zaspokojenie potrzeby kulturowej, dotyczącej tożsamości, przynależności do wspólnoty, potrzeb związanych z czasem wolnym, stwarzaniem warunków do rozwoju działalności gospodarczej, zapewnieniem odpowiednich usług w

[125] http://www.mojregion.eu/tl_files/mojregion/dokumenty-rpo/dokumenty2014-2020/RPO_kujawsko-pomorskie_v4.0_10lV.pdf
[126] Zenon Matuszko, Rola organizacji pozarządowych we wspieraniu rewitalizacji społecznej, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 181
[127] Szerzej na temat rewitalizacji dużych miast: FUNDEKO Korbel, Krok – Bańciuk sp. j., op. cit., s. 138–142

zakresie edukacji, ochrony zdrowia, terenów do uprawiania sportu, czy też zapewnieniem bezpieczeństwa i pomysłu na to, by danym obszarem interesowali się inni: turyści, przedsiębiorcy[128].

Rewitalizacja powinna integrować wskazane kluczowe aktywności oraz obejmować intensywną i równoległą pracę we wszystkich poniższych obszarach[129]:

- Aktywizacja grup wykluczonych
- Rozwijania inicjatyw ekonomii/przedsiębiorczości społecznej (np. spółdzielnie socjalne)
- Działań o charakterze partycypacji społecznej/publicznej/obywatelskiej (np. konsultacje programów rewitalizacji społecznej i infrastrukturalnej, informacja obywatelska)
- Działań artystyczno-kulturalnych

Istotną słabością dotychczasowych działań rewitalizacyjnych był brak współdziałania pomiędzy podmiotami zaangażowanymi w ich realizację oraz ich niski poziom uspołecznienia. Zaobserwować można było brak systemu koordynacji i integrowania działań infrastrukturalnych z działaniami społecznymi. Działania takie bardzo często realizowane były osobno, często także w różnych, nawet kilkuletnich odstępach czasowych. W ten sposób jedynie punktowo zaspokajały potrzeby społeczeństwa. Dodatkowo brak szerokich konsultacji społecznych powodował, że społeczność lokalna nie zawsze identyfikowała się z prowadzonymi działaniami lub nie była i nie jest w stanie odpowiednio korzystać z wytworzonej infrastruktury. Prowadzony w ten sposób proces może nie przynosić oczekiwanego, spójnego i długofalowego efektu[130].

Najwłaściwszym podejściem powinno być zatem rozpoczęcie od „uspołeczniania" procesu tworzenia projektów, którego efektem będzie wskazanie, ile i jakie działania społeczne należy podjąć oraz jakie działania przestrzenne i infrastrukturalne powinny im towarzyszyć[131].

Zaprojektowanie zmiany tylko na poziomie przestrzeni nie wieńczy procesu rewitalizacji. Zmiany równocześnie i obligatoryjnie muszą zostać zaimplementowane w ludziach, którzy z rewitalizowanej przestrzeni korzystają lub będą korzystać. Procesy te skupiają się zatem przede wszystkim na poprawie jakości życia a nie tylko miejsca[132].

Realizowane zadania rewitalizacyjne powinny skupiać się na wzmacnianiu i odbudowywaniu kapitału społecznego, który jest podstawą rozwijającej się społeczności. Jest on istotnym czynnikiem prowadzącym do społecznej i indywidualnej aktywizacji. Dlatego kluczowym zadaniem stają się działania na rzecz budowania tegoż kapitału, wzmacniania mieszkańców – ich zasobów umiejętności, wiedzy, kompetencji, jak również zdrowia i dobrego samopoczucia. By rozwijać kapitał ludzki swojej społeczności, trzeba z jednej strony stwarzać przestrzeń do zdobywania i poszerzania wiedzy i umiejętności, z drugiej tworzyć możliwości zastosowania własnych zasobów jednostek w społeczności. Istotą w tym działaniu, jest fakt, że kapitał społeczny jest nie tylko sumą kapitałów pojedynczych jednostek, ale powinien być także kreowany przez instytucje oraz pomnażany poprzez ich zdolność do współdziałania (efekt synergii)[133].

[128] Aleksandra Czapla-Oslislo, Rewitalizacja poprzez kulturę – design impulsem do zmiany, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 149
[129] Bohdan Skrzypczak, Społecznie odpowiedzialne terytorium – cel i początek podróży, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 211
[130] Anna Czerwińska-Rojek, Wpływ działań rewitalizacyjnych na rozwój społeczności lokalnej, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 200
[131] J. w., s. 205
[132] Aleksandra Czapla-Oslislo, Rewitalizacja poprzez kulturę – design impulsem do zmiany, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 148
[133] Stanisława Retmaniak, Wijkwinkel i Kulturhus, czyli rewitalizacja społeczna na holenderskiej wsi, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 131

Cele rewitalizacji, związane z rozwojem kapitału ludzkiego, powinny obejmować[134]:

- Spójność społeczną, czyli wyrównanie dysproporcji w jakości życia, poprzez: eliminację ubóstwa, ograniczanie nierówności społecznych, zatrudnienie oraz integrację społeczną
- Podnoszenie poziomu wykształcenia, a przez to zwiększanie kreatywności mieszkańców, ich zdolności do innowacji, a w konsekwencji podnoszenie konkurencyjności. Celem powinno być podnoszenie poziomu wykształcenia szczególnie ludności należącej do grup marginalizowanych, w tym zamieszkującej obszary zdegradowane
- Rozwój zdolności adaptacyjnych w kontaktach społecznych i gospodarczych, poprzez odpowiedni system opiekuńczy i edukacyjny. Istotną rolę w tych procesach odegrać powinno powiązanie odpowiednich polityk publicznych, wspieranych przez władze publiczne z polityką rynku pracy, zorientowaną na mobilizację i aktywizację ludności obszarów zdegradowanych

W świetle powyższego jedynie wdrażanie działań kompleksowych oraz komplementarnych pozwala na połączenie rewitalizacji twardej z miękką. Kompleksowość w tym przypadku polega na tym, że za pomocą jednego projektu podejmuje się próbę rozwiązania problemów wynikających z braku odpowiedniej infrastruktury, zaniedbania przestrzeni, jak i udostępnienie części tej przestrzeni na potrzeby społeczne: warsztaty, spotkania integracyjne, zajęcia edukacyjne, festyny itp.[135]. Istotnym mechanizmem w tym zakresie, w celu realizacji projektu kompleksowego będzie potrzeba budowania partnerstwa z podmiotami publicznymi działającymi w sferze społecznej bądź z organizacjami społeczno-kulturalnymi. Przewidywane zatem rodzaje interwencji infrastrukturalnych już na etapie ich projektowania powinny zakładać maksymalizację efektów społecznych oraz integrować w tym celu rozmaite podmioty i dopiero jako takie, tj. z wyraźnie określonymi działaniami i efektami społecznymi winny być przedstawione do realizacji.

Działania, które zwiększają prawdopodobieństwo włączenia aspektów społecznych do projektów rewitalizacyjnych to przede wszystkim działania[136]:

- Z zakresu remontów i adaptacji budynków zdegradowanych z przeznaczeniem na działalność społeczną ośrodków pomocy społecznej, instytucji kultury lub lokalnie działających grup aktywizacji społecznej
- Z zakresu infrastruktury sportowej i rekreacyjnej
- Polegające na kompleksowym remoncie części miast (np. płyta główna rynku i tereny przyległe) wykorzystywanych jako ogólnodostępne przestrzenie publiczne
- Polegające na przekształcaniu całych obszarów zdegradowanych (poprzemysłowych, powojskowych) lub dużych zdegradowanych obiektów budowlanych na potrzeby rozwoju przedsiębiorczości (strefy przemysłowe, inkubatory przedsiębiorczości)

SPOSOBY ŁĄCZENIA ASPEKTÓW INFRASTRUKTURALNYCH ZE SPOŁECZNYMI

Biorąc pod uwagę cel projektów rewitalizacyjnych oraz w przypadku przedsięwzięć infrastrukturalnych ich ścisłą potrzebę powiązania z aspektami społecznymi poniżej zaprezentowano możliwe, przykładowe, formalne rozwiązania realizacji takich działań (zgodnie z ogólnymi zasadami integracji interwencji określonymi w Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego):

- Wariant I – projekt indywidualny – część infrastrukturalna i społeczna projektu realizowana jest przez ten sam podmiot

[134] Anna Czerwińska-Rojek, Wpływ działań rewitalizacyjnych na rozwój społeczności lokalnej, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 201
[135] J. w., s. 203
[136] J. w., s. 204

- Wariant II – projekt partnerski – część infrastrukturalna i społeczna realizowana jest przy współpracy minimum dwóch jednostek / organizacji. Wspólnie z Partnerem opracowywane są dwa, w pełni komplementarne wnioski aplikacyjne finansowane z EFS i EFRR z założeniem, że interwencja infrastrukturalna będzie oceniana w kontekście realizacji celów interwencji „miękkiej". Oba wnioski podlegają ocenie preselekcyjnej na poziomie Związku ZIT łącznie i oba są realizowane z odpowiednich osi priorytetowych:
  - W przypadku, gdy obie jednostki reprezentują sektor prywatny podpisywane jest stosowne porozumienie o współpracy
  - W przypadku, gdy obie jednostki reprezentują sektor publiczny podpisywane jest stosowne porozumienie o współpracy
  - W przypadku, gdy jednostka z sektora finansów publicznych planuje zawrzeć partnerstwo z organizacją spoza tego sektora - przed uruchomieniem procedury aplikowania o środki wybiera partnera lub partnerów zgodnie ze stosownymi przepisami prawa
- Wariant III – projekt mieszany – projekt infrastrukturalny jest prowadzony przez podmiot, który jednocześnie przygotowuje projekt miękki do uruchomienia, jako konkurs dla szerokiej grupy beneficjentów na projekty wykorzystujące/wspierające cele inwestycji infrastrukturalnej (element wiążący to cel i miejsce interwencji). Projekt „miękki" jest uruchamiany ze stosownym opóźnieniem w stosunku do projektu infrastrukturalnego w taki sposób, aby działania odbywały się w zakończonych produktach/obiektach

Praktyczne, hipotetyczne przykłady łączenia aspektu infrastrukturalnego ze społecznym

Odnowa i adaptacja budynku na cele społeczne

W związku ze zdiagnozowaniem wysokiego poziomu bezrobocia i wykluczenia społecznego na wskazanym do interwencji obszarze, w ramach projektu rewitalizacyjnego przewiduje się odrestaurowanie i adaptację budynku miejskiego na centrum aktywizacji zawodowej. Projekt złożony jest wspólnie przez Urząd Miasta i Urząd Pracy, które zawarły stosowne porozumienie.

Zakres realizacji twardej części projektu po stronie miasta obejmuje remont budynku oraz adaptację i wyposażenie pomieszczeń na centrum aktywizacji zawodowej (sala szkoleniowa, sale seminaryjne, pomieszczenia biurowe, itp.). Części miękka realizowana przez Urząd Pracy, realizowana będzie w wyniku zakończenia realizacji części twardej i przewiduje wykorzystanie wytworzonej infrastruktury na realizację założonego programu aktywizacji osób bezrobotnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, którego celem jest nabywanie i podnoszenie kwalifikacji zawodowych osób z obszaru objętego wsparciem (diagnoza kwalifikacji, możliwości i predyspozycji osób objętych projektem, warsztaty i doradztwo zawodowe, doradztwo psychologiczne, szkolenia, indywidualne ścieżki rozwoju, poradnictwo prawne, pośrednictwo pracy).

Odnowienie i przebudowa ulic wraz z wzmocnieniem ich funkcji

Planowany do odnowienia obszar to obszar koncentracji drobnego handlu, gastronomii, turystyki i rekreacji. W związku z wyraźnym osłabieniem tych funkcji planuje się przebudowę i odnowienie ulic przy wzmocnieniu ich dotychczasowego przeznaczenia.

Obecne ubytki w jakości przestrzeni publicznej na obszarze interwencji stanowią istotną barierę do rozwoju funkcji handlowych i turystyczno-rekreacyjnych. Nie zachęca to także społeczności do gromadzenia się tam, co znacznie obniża natężenie ruchu pieszego i powoduje spadek jego atrakcyjności.

Jako kluczowe działania przewiduje się zatem prace odnawiające przestrzeń publiczną oraz wzmacniające jej funkcje wraz z wzbogaceniem o nowe elementy. Działania te mają stworzyć warunki i spowodować impuls do rozwoju inicjatyw integrujących odnowioną strukturę przestrzenną ze społeczną. Mają przyczynić się również do możliwości realizacji przedsięwzięć społeczno-

kulturalnych. Ponadto na obszarze tym planowane jest wyłączenie bądź znaczne ograniczenie ruchu kołowego.

Realizacja projektu odbywa się z zapewnieniem szerszego partnerstwa z podmiotami społeczno-kulturalnymi. Cześć infrastrukturalna, związana z przebudową i odnową przestrzeni publicznej realizowana jest przez miasto, które z kolei ogłasza nabór i poszukuje partnerów do organizacji i realizacji wydarzeń społeczno-kulturalnych na i z wykorzystaniem odnowionej infrastruktury.

W ramach części inwestycyjnej przewiduje się, m.in.: przebudowę istniejącej nawierzchni na nawierzchnię kamienną, modernizację ciągów pieszych, postawienie nowych latarni ulicznych, wykonanie nasadzeń, wykonanie obiektów małej architektury (ławki, kosze na śmieci). Część społeczna realizowana z wykorzystaniem odnowionej infrastruktury obejmuje organizację m.in.: kiermaszu książek i „antyków", wystawy lokalnych twórców połączone z warsztatami i spotkaniami z artystami, teatr uliczny, kameralne koncerty.

Efektem projektu będzie przywrócenie i wzmocnienie na obszarze interwencji funkcji turystyczno-rekreacyjnych, kulturalnych oraz handlowych. Nastąpi także zwiększenie jego atrakcyjności dla organizacji małych imprez oraz ogólna poprawa wizerunku obszaru.

Odnowa i zagospodarowanie terenu zieleni na cele rekreacyjno-wypoczynkowe

W związku z niewystarczającą liczbą zarówno miejsc i terenów zieleni jak i rekreacyjno-wypoczynkowych dla mieszkańców z terenu objętego interwencją oraz zgodnie ze zdiagnozowanymi zasobami przewiduje się zagospodarowanie terenu zieleni nieurządzonej na park o funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej, z odpowiednimi urządzeniami do realizacji tej funkcji i dedykowanym programem rekreacyjnym.

Projekt realizowany jest w partnerstwie miasta z podmiotami społeczno-kulturalnymi oraz lokalną spółdzielnią socjalną. Strona miejska odpowiedzialna jest za kompleksową realizację prac związanych z utworzeniem parku i jego infrastruktury, partnerzy natomiast za realizację w nim programu kulturalno-rozrywkowego.

Zakres prac infrastrukturalnych obejmuje m.in.: uporządkowanie terenu, drogi pieszo-rowerowe, ścieżki piesze, latarnie parkowe, altanę widokowa, trawnik rekreacyjny, ścieżki zdrowia z urządzeniami sportowymi, ścieżki edukacyjne z tablicami informacyjnymi o treści edukacyjnej, scenę letnią, plac zabaw, siłownię zewnętrzną, skatepark, kącik szachowy z zestawami edukacyjnymi do gry w szachy, pomieszczenie na kawiarnię, ławki i kosze na śmieci.

W ramach części miękkiej przez partnerów i z wykorzystaniem sceny letniej zorganizowane zostaną cykliczne imprezy i programy artystyczne, dedykowane programy dla dzieci. Na bazie wytworzonej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej i zasobów zielni zatrudnieni zostaną animatorzy. Lokalna spółdzielnia socjalna odpowiedzialna natomiast będzie za pielęgnację zieleni i dbanie o dobry stan infrastruktury parku.

Odnowa budynku szkoły z modernizacją sali gimnastycznej i boiska zewnętrznego

Podstawą realizacji projektu są problemy społeczne związane z bezrobociem i zagrożeniem wykluczeniem społecznym mieszkańców z obszaru interwencji. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest zdiagnozowany niższy poziom wykształcenia, wysoki wskaźnik osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej, brak form i miejsc spędzania wolnego czasu szczególnie dla dzieci i młodzieży. Zdiagnozowano także braki i ubytki w infrastrukturze edukacyjno-sportowej.

Projektem odpowiadającym na te potrzeby i łączącym element infrastrukturalny ze społecznym jest projekt obejmujący remont szkoły, sali gimnastycznej i modernizacji boiska zewnętrznego na wielofunkcyjne oraz przeprowadzenie dodatkowych zajęć szkolnych dla młodzieży jak i powołanie sekcji sportowej.

Miasto odpowiedzialne za realizację części infrastrukturalnej w stosownej procedurze wybiera podmiot, który realizować będzie dodatkowe zajęcia edukacyjno-wyrównawcze dla młodzieży, zawiera także porozumienie z lokalnym klubem sportowym na realizację zajęć w ramach sekcji sportowej.

Zakres inwestycyjny prac po stronie miasta obejmować będzie m.in.: remont sal dydaktycznych, łazienek, ciągów komunikacyjnych, remont i modernizację elewacji wraz z ociepleniem budynku szkoły i sali gimnastycznej, modernizację i ocieplenie dachów, wymianę orynnowania i parapetów, modernizację instalacji elektrycznej, wymianę parkietu i drabinek na sali gimnastycznej, adaptację pomieszczeń na siłownię i salę rehabilitacyjną, instalację tablicy świetlnej, wymianę nawierzchni na boisku zewnętrznymi jego zagospodarowanie.

W odnowionych pomieszczeniach Partner projektu realizował będzie dodatkowe kompleksowe zajęcia dla osób z obszaru wsparcia osiągających słabsze wyniki w nauce, nastawione na rozwój kompetencji kluczowych w szczególności w zakresie matematyki, fizyki, chemii, biologii, informatyki, języków obcych, doradztwa zawodowego. Na odnowionej sali gimnastycznej oraz boisku zewnętrznym z wykorzystaniem nowej infrastruktury (siłowni, pomieszczenia rehabilitacyjnego) przeprowadzane będą przez lokalny klub sportowy zajęcia sekcji sportowej, do której starano się będzie pozyskać osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, z dysfunkcyjnych środowisk.

Realizacja projektu przyczyni się do poprawy stanu technicznego budynków pełniących funkcje edukacyjno–wychowawczo-opiekuńcze, zapewni właściwe warunki prowadzenia zajęć edukacyjnych i wychowania fizycznego dla wszystkich uczniów szkoły, wpływając także na jakość prowadzonych działań. Wytworzona i zmodernizowana infrastruktura sportowa będzie również nieodpłatnie udostępniana okolicznej młodzieży i mieszkańcom.

Renowacja wartościowej zabudowy mieszkaniowej i mieszkaniowo-usługowej wraz z realizacją programu promującego przedsiębiorczość

Realizacja projektu wynika z niekorzystnych wskaźników społeczno-gospodarczych w szczególności w zakresie bezrobocia, świadczeń pomocy społecznej, liczby podmiotów gospodarczych oraz znacznej degradacji substancji zabudowy, która negatywnie wpływa zarówno na prowadzenie i rozwój działalności gospodarczej zlokalizowanej głównie w parterowych częściach budynków (gdzie wiele lokali pozostaje nieużytkowanych) jak i na wizerunek miejsca w oczach przechodniów i samych mieszkańców.

Dlatego też dla osiągnięcia zamierzonego efektu projektem objęta jest renowacja całej zabudowy kwartałowej poprawiająca wizerunek obszaru oraz sprzyjająca rozwojowi przedsiębiorczości i aktywizacji lokalnej społeczności. Ma to być także impuls do dalszej poprawy jakości przestrzeni miejskiej.

Projekt realizowany jest w partnerstwie zarządców nieruchomości na wskazanym obszarze (w tym miasta) wspólnie z organizacjami promującymi przedsiębiorczość oraz podmiotami gospodarczymi działającymi w parterowych częściach odnawianej zabudowy.

Działania obejmują renowację części wspólnych zabudowy mieszkaniowej i mieszkaniowo-usługowej, w tym remont nieużytkowanych lokali gospodarczych oraz ich adaptację na nowe punkty handlowo-usługowe w celu poprawy jakości przestrzeni publicznej, walorów funkcjonalnych i estetycznych ulic oraz realizację programu promującego przedsiębiorczość i zatrudnienie.

Część odnowionych lokali będących własnością miasta przekazana zostanie twórcom i artystom w zamian za realizację zajęć dla dzieci i młodzieży, część lokalnym rzemieślnikom na promocję swoich wyrobów oraz osobom podejmującym działalność gospodarczą z obszaru wsparcia.

Partnerskie podmioty – organizacje działające w obszarze przedsiębiorczości i podmioty gospodarcze z obszaru wsparcia zorganizują program edukacyjny promujący przedsiębiorczość włącznie z przekazaniem dotacji na założenie własnej firmy. W zakres programu wchodzić też będą staże i praktyki dla grupy osób z rewitalizowanego obszaru, w ramach których będą oni mogli nabyć praktyczna wiedzę i doświadczenie zawodowe na rynku pracy.

Realizacja projektu na spowodować, że objęty nim obszar zyska na atrakcyjności jako miejsce zamieszkania, drobnego handlu i usług, ma proprzedsiębiorczo aktywizować mieszkańców oraz wpływać na zmianę ich stosunku do swego miejsca zamieszkania.

DOBRE PRAKTYKI Z PROGRAMÓW I PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH

Rewitalizacja jest procesem społecznym, w którym powinni aktywnie uczestniczyć wszyscy zainteresowani. Dlatego też podstawą udanej rewitalizacji jest zidentyfikowanie na wczesnym etapie wszystkich podmiotów i grup społecznych (interesariuszy), których interesy mogą być związane z tym procesem. Jest to również przedsięwzięcie polegające na umiejętnym połączeniu często przeciwstawnych interesów dla osiągnięcia wspólnie akceptowanego celu.

Proces udanej rewitalizacji powinien być przede wszystkim celem samorządu lokalnego. Władza lokalna posiada ważną i niezbywalną rolę w tym względzie, ale nie jest w stanie sama przeprowadzić go skutecznie. Nieodłącznym elementem w procesie rewitalizacji jest rozwijanie dialogu i współpraca pomiędzy podmiotami prywatno-publicznymi oraz włączenie we wspólne działania i inicjatywy możliwie wiele podmiotów działających w i na rzecz lokalnej społeczności. Niezwykle ważne jest tu zaangażowanie organizacji pozarządowych i innych interesariuszy oraz przede wszystkim społeczności lokalnej z obszaru wskazanego do interwencji. Władza lokalna powinna tworzyć korzystny klimat dla partnerów społecznych, skłaniający ich do aktywnego udziału w tym procesie. Tylko rzeczywisty wkład ze strony trzeciego sektora i społeczności lokalnej, w tym przedsiębiorców, jest w stanie doprowadzić wspólnie z działaniami gminy i innych interesariuszy do osiągnięcia sukcesów.

Zgodnie z ideą partycypacji społecznej mieszkańcy powinni aktywnie uczestniczyć w sprawach dla nich istotnych, dzielić się swoimi doświadczeniami oraz poglądami i wypracowywać wspólny plan działań. Szeroki i efektywny udział obywateli jest sprawą niezmiernie istotną. Prowadzenie konsultacji społecznych ułatwia podejmowanie trafnych decyzji oraz zapobiega lokalnym konfliktom czy protestom. Dialog między organami władzy a społecznością lokalną pozwala także na budowę kapitału społecznego opartego na zaufaniu.

W powszechnym mniemaniu określenie „rewitalizacja" w odniesieniu do przestrzeni miejskiej utożsamiane jest zwykle z remontem lub renowacją istniejącej zabudowy: kamienic lub innych budynków, dróg, placów, parków, itp. Jest to związane z faktem, że działania remontowe i adaptacyjne są najbardziej spektakularne i widoczne. Rewitalizacja to jednak proces wielowymiarowy, który nie ogranicza się wyłącznie do rewitalizacji „twardej", czyli remontów infrastruktury technicznej. Najistotniejszą częścią rewitalizacji jest rewitalizacja „miękka", społeczna obejmująca uzdrowienie tkanki społecznej i gospodarczej danego obszaru. Aspekty społeczne są w rewitalizacji równie istotne co sfera techniczna, a nawet istotniejsze bo mające w efekcie przynieść poprawę jakości życia mieszkańców oraz ożywienie gospodarcze i odbudowę więzi społecznych.

Poniżej przedstawiono dobre praktyki programów i projektów rewitalizacyjnych, w których uwaga koncentruje się właśnie na rewitalizacji społecznej, włączenia społecznego i odbudowie więzi społecznych jako kluczowego elementu uzdrowienia tkanki społecznej. Są to jednak tylko przykłady, które nie powinny stać się schematami do powielania i powtarzalną praktyką. Na dobrą praktykę nie ma jednego przepisu. Każde środowisko, każda sytuacja, w której dobra praktyka występuje jest specyficzne, jedyne w swoim rodzaju. Dobre praktyki jakkolwiek cenne poglądowo nie powinny być naśladowane bezrefleksyjnie, nie powinny pozbawiać naśladowców kreatywności, i odniesienia do rzeczywistości, w której działają[137].

[137] Waldemar Jan „Nikiszowiecki alfabet organizatora społeczności lokalnej", Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 55

Nikiszowiec (Katowice)

Podstawą wszelkich działań było tu uruchomienie w 2008 r. finansowanego z EFS w ramach PO Kapitał Ludzki 2007 – 2013 Programu Centrum Aktywności Lokalnej w Nikiszowcu (PCAL). Kluczowe znaczenie miało opracowanie w ramach tegoż Programu „Mapy zasobów i potrzeb lokalnych dzielnicy Nikiszowiec", zawierającej szczegółową analizę i diagnozę sytuacji społecznej, lokalnych problemów i możliwości ich rozwiązania[138].

Nadrzędną zasadą w realizacji Programu była praca z każdym, kto chce być aktywnym, niezależnie od jego wieku, statusu społecznego czy stanu posiadania. Podstawowym założeniem zaś, że cała społeczność zagrożona jest wykluczeniem społecznym przez sam fakt zamieszkiwania w dzielnicy o tak złych doświadczeniach i reputacji. Pozwoliło to z jednej strony na dotarcie do niezwykle wartościowych członków społeczności, bardziej i mniej świadomych liderów, z drugiej uniknięto częstych błędów popełnianych przy okazji realizacji programów aktywności lokalnej – dzielenia społeczności na lepszych i gorszych, na tych bardziej majętnych i biednych[139].

Realizację PCAL Nikiszowiec rozpoczęto, mając 4 założenia[140]:

- Należy znaleźć siedzibę programu jak najbliżej ludzi, w miejscu naturalnie do tego przystosowanym
- W składzie realizatorów Programu musi znaleźć się mieszkaniec dzielnicy lub co najmniej osoba pochodząca stąd
- Główną ideą pracy będzie zmiana społeczna
- PCAL musi się charakteryzować wysokim stopniem niezależności od instytucji i autentycznością wobec ludzi

Najistotniejszymi aspektami podejmowanych działań było oparcie się na lokalnych liderach. Ich poszukiwania rozpoczynały się od rozmów z ludźmi, instytucjami, wczytywania się w ankiety, poznawania ludzi podczas pracy nad imprezami integrującymi. Obecnie cyklicznie organizowane są szkolenia i warsztaty dla liderów, dotyczące takich zagadnień jak m.in. samopomoc, rewitalizacja, mobilizowanie do działania sąsiedzkiego, rozwiązywanie konfliktów lokalnych czy ekonomia społeczna. Wielu liderów z czasem usamodzielniło się, stając się partnerami. Szczególnie istotna jest tu także idea budowania szerokiego partnerstwa. W zasadzie żadne z realizowanych przedsięwzięć nie odbywało się bez udziału partnerów. Czy to duże wydarzenia integracyjno-kulturalne, czy mniejsze spotkania społeczności, zawsze miały wymiar partnerski[141].

Znaczącymi rezultatami realizacji programu były m. in. utworzenie Punktu Informacji Obywatelskiej, przeprowadzenie cyklu imprez lokalnych, Jarmark na Nikiszu, spotkania edukacyjne o charakterze treningów umiejętności społecznych i inne spotkania ze społecznością lokalną, cykl szkoleniowy z zakresu animacji lokalnej dla mieszkańców i przedstawicieli instytucji lokalnych[142], utworzenie spółdzielni socjalnej, monitoring dzielnicy. Były i mniejsze – mycie murów popisanych farbą przez pseudokibiców, powstanie nowego stowarzyszenia, zbieranie wspólnie z parafią funduszy, np. na hospicjum, na renowacje zabytków, powstanie stowarzyszeń, na amatorską drużynę piłkarską itp. W ciągu trzech lat przeszkolono około 25 mieszkańców, z których co najmniej 10 to aktywni liderzy. Są wśród nich osoby zarządzające nowymi organizacjami w dzielnicy, pomysłodawcy i realizatorzy projektów społecznych, lokalni animatorzy[143].

[138] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Katowice na lata 2007-2013, s. 63
[139] Waldemar Jan „Nikiszowiecki alfabet organizatora społeczności lokalnej", Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 54
[140] J. w., s. 57
[141] J. w., s. 62
[142] Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Katowice na lata 2007-2013, s. 63
[143] Waldemar Jan, Nikiszowiecki alfabet organizatora społeczności lokalnej, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 62

Przed rokiem 2008 Nikiszowiec charakteryzował wysoki poziom przestępczości, brak zgody władz na monitoring z uwagi na wysokie koszty, mało aktywna postawa policji, niskie kompetencje społeczne mieszkańców, brak infrastruktury społecznej, kulturalnej, sportowej itp., mocno negatywna opinia o dzielnicy jako miejscu niebezpiecznym, pełnym patologii[144].

Obecnie Nikiszowiec to miejsce, w którym realizowane są wielomilionowe inwestycje. Zrewitalizowano obiekt dawnego magla, przekształcając go w nowoczesny budynek Muzeum Historii Katowic. Odnowiono płytę rynku, tworząc podwaliny nowej przestrzeni publicznej. Zlikwidowano całkowicie niską emisję. Nikiszowiec staje się miejscem coraz bardziej otwartym na turystykę i kulturę. W 2010 roku został on wpisany na listę pomników historii. Jest miejscem, w którym ludzie zaczynają się świadomie osiedlać, w związku z czym wzrasta liczba mieszkańców. Staje się też symbolem zmian, jakich może dokonać społeczność lokalna wspierana przez profesjonalnych organizatorów i animatorów życia społecznego, zmian takich jak[145]:

- Znaczna poprawa poziomu bezpieczeństwa
- 5 działających organizacji pozarządowych w porównaniu z 2 działającymi w 2008 (z tego dwie powstałe z inicjatywy PCAL Nikiszowiec)
- Ponad 40 spotkań społeczności na przestrzeni 3 ostatnich lat
- Kilkunastu aktywnie działających liderów lokalnych

Przedmieście Odrzańskie (Wrocław)

Wrocławskie Przedmieście Odrzańskie to obszar, który nie cieszył się dobrą opinią wśród mieszkańców Wrocławia. Był on jednym z najbardziej niebezpiecznych w mieście. Cechowały go XIX-wieczne kwartały mieszkaniowe z niszczejącą infrastrukturą, postępującą degradacją przestrzeni publicznej, wysokim odsetkiem przestępczości, dużym zagęszczeniem zaludnienia i kumulacją środowisk patogennych. Stan techniczny zabudowy kamienicowej oceniany był jako krytyczny i wymagający natychmiastowej i wszechstronnej odnowy[146].

Głównym celem tamtejszej rewitalizacji było powstrzymanie postępującej degradacji Przedmieścia Odrzańskiego poprzez kompleksowe jej przeciwdziałanie w aspektach: ekonomicznym, społecznym i infrastrukturalnym[147].

Realizacja tego celu miała odbywać się, m.in. poprzez wdrażanie działań społecznych takich jak: prowadzenie punktów poradnictwa rodzinnego, poradnictwa obywatelskiego, programu działań z zakresu profilaktyki uzależnień, przeciwdziałania przemocy, świetlice środowiskowe, szkoły i przedszkola promujące zdrowie, kluby seniora[148].

W ramach programu rewitalizacji powstał prowadzony przez fundację punkt informacyjno-konsultacyjny, którego zadaniem jest informowanie o działaniach podejmowanych w ramach rewitalizacji. Z jego pomocą realizowane są również projekty społeczne, kulturalne i gospodarcze. Infopunkt dąży do wydobycia tkwiącego w społeczności Nadodrza potencjału oraz budowania wśród mieszkańców poczucia odpowiedzialności za rozwój dzielnicy.

[144] J. w., s. 63
[145] J. w., s. 70-71
[146] Marcin Bora, Rewitalizacja Przedmieścia Odrzańskiego we Wrocławiu, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 88
[147] Uchwała nr XXXI/1037/09 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie wyznaczenia Obszaru Wsparcia oraz przyjęcia programu przedsięwzięć rewitalizacyjnych współfinansowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007 – 2013, s. 35
[148] Marcin Bora, Rewitalizacja Przedmieścia Odrzańskiego we Wrocławiu, Rewitalizacja społeczna - od aktywizacji do rozwoju lokalnego, s. 90-91

Ważny element ożywienia dzielnicy stanowią podejmowane tam działania kulturalne takie jak m. in.[149]:

- Konkurs filmowy Nadodrze Story, organizowany w ramach corocznego festiwalu Podwodny Wrocław. Motywem przewodnim konkursu jest tematyka Nadodrza
- Akcja malowania muralu dla dzieci
- Festyny rodzinne
- Organizacja Dnia Rewitalizacji, w ramach którego uruchomiono punkt informacyjny Cafe Rewitalizacja, gdzie można było się dowiedzieć, co i jak będzie się zmieniało na Nadodrzu, zgłaszając własny pomysł na jego upiększenie. Zaplanowano również otwartą debatę na temat nowego wyglądu osiedla, pokaz młodego kina wrocławskiego oraz sześć wystaw, na których można było oglądać m.in. zdjęcia z Nadodrza
- Projekt pn. Operacja Nadodrze - efekt pracy wolontariuszy Fundacji Dom Pokoju. Dziesięciu obcokrajowców, m.in. z Niemiec, Portugalii i Ukrainy na dziewięć miesięcy przyjechało do Wrocławia, gdzie w ramach rewitalizacji Nadodrza zorganizowali kilka projektów (m.in. warsztaty filmowe dla niepełnosprawnych, wystawę fotografii otworkowej oraz liczne spotkania)
- „Witryny Nadodrza – okna na świat" – konkurs dla studentów ASP, którego przedmiotem jest opracowanie systemu identyfikacji witryn Nadodrza – koncepcji graficznej i kolorystycznej aranżacji witryn oraz szyldów placówek handlowych i usługowych

Działania te wpływają na pobudzenie mieszkańców dzielnicy do aktywniejszego udziału w życiu miasta. Jednocześnie pobudzają zainteresowanie tym miejscem innych mieszkańców Wrocławia oraz turystów.

Jednym z założeń programu jest także nadanie dzielnicy charakteru rzemieślniczo-artystycznego, czemu ma służyć odnowa lokali użytkowych i zachęta pod adresem rzemieślników i przedsiębiorców do lokalizowania na Nadodrzu warsztatów, punktów usługowych i handlowych[150].

Na obszarze tym wdrażano także działania łączące zadania infrastrukturalne z aktywizującymi społeczność lokalną takie jak[151]:

- Przeprowadzenie remontu dwóch budynków w ramach programu „Otwarte pracownie Wydziału Kultury", które miały być udostępnione artystom na pracownie, w zamian za prowadzenie w nich warsztatów artystycznych dla dzieci i młodzieży z obszaru wsparcia. Dodatkowo, w trzech zabytkowych oficynach miało powstać centrum Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej.
- Utworzenie w zabytkowym budynku przemysłowym (dawnej pralni) Centrum Rozwoju Zawodowego „Krzywy Komin". Ma ono otrzymać charakter edukacyjno-szkoleniowy i konferencyjno-wystawienniczy. Będzie służyło głównie mieszkańcom dzielnicy, ale ma też pełnić funkcję ośrodka międzynarodowej wymiany i spotkań z uznanymi ekspertami w dziedzinie mody, sztuki, wzornictwa przemysłowego, być miejscem promocji marki wrocławskiej, doskonalenia zawodowego o charakterze rzemieślniczo-artystycznym i siedzibą „Akceleratora Designu".
- Modernizacja i adaptacja oficyn budynków, które zostaną przeznaczone na działalność Nadodrzańskiego Centrum Wsparcia służącemu społeczności lokalnej i podopiecznym MOPS. Jego tworzenie ma na celu przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznym i gospodarczym na wrocławskim Nadodrzu oraz ograniczenie marginalizacji i degradacji przestrzennej tej części miasta. W ramach inwestycji, poza remontem samych budynków, przewiduje się zagospodarowanie terenu przyległego do budynków na funkcje rekreacyjne.

Prowadzone działania powodują, że na terenie Nadodrza wykazywana jest też coraz większą aktywność jego mieszkańców.

[149] J. w., s. 93
[150] J. w., s. 93
[151] J. w., s. 95

Bolesławiec. Rewitalizacja społeczna – wykorzystaj szansę[152]

W Bolesławcu, szczególnie na obszarze centralnej części miasta zdiagnozowano liczne problemy społeczne, począwszy od bezrobocia, które często generowane było przez niepełnosprawności oraz wykluczenie społeczne i towarzyszące mu ubóstwo. Występował tam także wysoki poziom dziedziczenia niskiego statusu społecznego, licznych dysfunkcji rodziny.

Jako główne zagrożenia dla lokalnej społeczności uznano podwyższone (w stosunku do innych części kraju) wskaźniki starzenia się społeczeństwa, większe zagrożenie wykluczeniem społecznym oraz wysokie wskaźniki przestępczości i innych problemów społecznych. Towarzyszyła im zarazem niewielka oferta kulturalna i rozrywkowa oraz niedostateczny dostęp do sportu i rekreacji.

Głównym celem ówczesnego programu rewitalizacji społecznej było przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu oraz wzmocnienie spójności społecznej na wybranym obszarze miasta. Dodatkowym celem była próba wypracowania smart practices w postaci standardów działań z partnerskimi organizacjami społecznymi.

W projekcie aktywizacyjnym założono bezpośrednią aktywizację społeczną siedemdziesięciu dwóch osób (połowę 15-25 lat, pozostali w wieku 45+), prowadzoną za pomocą urozmaiconych technik (treningów kompetencyjnych, kursów, szkoleń, warsztatów, specjalistycznego poradnictwa, wzbogaconych o organizację konkursów i festynów). W trakcie realizacji projektu, w ramach jego poszczególnych elementów (warsztatów, spotkań, festynu faktycznie uczestniczyło w nim jednak około 300 osób.

W projekcie zastosowano różne metody dotarcia do beneficjentów ostatecznych oraz urozmaicone formy ich zaangażowania w proces rewitalizacyjny. Poza działaniami grupowymi, akcent położono na pracę indywidualną. Istotnym w tym względzie było wykorzystanie tzw. streetworkerów, których zadaniem było nawiązanie kontaktu z beneficjentami w ich własnym środowisku.

Projekt łączył także we wspólne działania i inicjatywy możliwie wiele podmiotów działających w i na rzecz lokalnej społeczności. Oprócz lidera (Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Bolesławcu) różne formy pracy z beneficjentami ostatecznymi oficjalnie realizowało czterech partnerów społecznych, w tym kościelna parafia. W praktyce jednak we współpracę przy rozmaitych inicjatywach (np. festynie) zaangażowały się też inne podmioty, z drugiego i trzeciego sektora. Partnerstwo to miało zatem charakter zarówno horyzontalny jak i wertykalny.

Cechą charakterystyczną projektu była jego holistyczna struktura. Inicjatywom społecznym towarzyszyły działania związane z odbudową infrastruktury miejskiej, w szczególności staromiejskiej: remonty podwórek, małej architektury, instalacja oświetlenia i monitoringu mająca służyć poprawie bezpieczeństwa i wyeliminowaniu miejsc związanych z przestępczością. Jednocześnie poprawiono wizerunek i atrakcyjność starego miasta poprzez renowację rynku i plant (zieleń, iluminacje, przebudowa ciągów pieszych). Odremontowano miejską pływalnię, na której prowadzono zajęcia rekreacyjne i zabiegi rehabilitacyjne. Dla potrzeb Centrum Integracji Kulturalnej podejmującego rozmaite inicjatywy zaadoptowano budynek byłego kina, inny zaś (dawnego miejskiego teatru) – uchroniono przed zniszczeniem i przywrócono do użytkowania ze wskazaniem na organizację bezpłatnych zajęć dla dzieci, młodzieży i rodzin dysfunkcyjnych.

Koncepcja projektu spowodowała, że odnowieniu fizycznej tkanki miasta towarzyszyło także odnowienie socjologiczne – pojedynczych i całej grupy beneficjentów. Podkreślenia wymaga również fakt nabycia doświadczenia na polu współpracy pomiędzy liderem – jednostką samorządu terytorialnego, a partnerami – organizacjami społecznymi. Zostało to uznane za istotny element programu i spełnienie niejako dodatkowego celu.

[152] Katalog dobrych praktyk programów rewitalizacji społecznej, Invent Grupa Doradztwa i Treningu Sp. z o.o. na zlecenie Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, 2013, s. 13-18

Dzierżoniów. W TPD każdy znajdzie to co chce – buduj z nami swoją przyszłość[153]

Niniejszy projekt realizowany był w partnerstwie Urzędu Miejskiego w Dzierżoniowie (lider) i Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (partner). Jego istotą była praca z dziećmi i młodzieżą.

Kluczowym działaniem była tu, zlecona zewnętrznej firmie, odpowiednio przeprowadzona diagnoza głównych problemów społecznych występujących na tym terenie. Badania pokazały, że do najbardziej dotkliwych kwestii dla lokalnej wspólnoty należały: wykluczenie, wczesne macierzyństwo, przestępczość nieletnich, deficyty edukacyjne oraz bierne sposoby spędzania wolnego czasu. Pozwoliło to na precyzyjne określenie grupy docelowej, w tym przede wszystkim: dzieci i młodzież ze środowisk zaniedbanych wychowawczo lub mające konflikty z prawem, rodziny dysfunkcyjne, młode samotne matki, młodzi ludzie zagrożeni wykluczeniem społecznym. Istotnym było tu to, że grupa ta wybrana została w oparciu o badania, a nie tylko na podstawie intuicji projektodawcy. Diagnoza kwestii społecznych pozwoliła następnie na sprecyzowanie kryteriów doboru do grupy docelowej, do której skierowano poszczególne działania. Twarde dane i faktyczne rozeznanie środowiska, dało tu teoretyczną, a jednocześnie kompletną bazę do zaprojektowania i wszczęcia właściwych i adekwatnych działań rewitalizacyjnych.

Kolejnym z kluczowych, modelowych aspektów był proces rekrutacji, którą ze względu na swoje kompetencje i doświadczenie przeprowadzał Partner. Był on przy tym dodatkowo wspierany przez lokalne instytucje zaangażowane w pracę z dziećmi i młodzieżą, w tym szkoły, ośrodek pomocy społecznej, a także policję i kuratorów. Uznano bowiem, że instytucje te posiadają najlepszą wiedzę o osobach potrzebujących wsparcia.

Z założenia w projekcie zaplanowano uczestnictwo dwustu osób, ostatecznie jednak, w dużym stopniu ze względu na szeroką akcje rekrutacyjną w różnych formach wsparcia, wzięło udział blisko pięćset osób, w większości niepracujących lub nieaktywnych zawodowo.

Działania w ramach programu skupiono zatem na wsparciu edukacyjno-wychowawczym, pomocy psychologicznej i prawnej oraz profilaktyce uzależnień. Towarzyszyła im także renowacja infrastruktury miejskiej (utworzenie monitorowanego placu zabaw, przebudowa parku, remont budynków użyteczności publicznej, doposażenie obiektów rekreacyjnych i sportowych), a w sensie instytucjonalnym – powołanie do życia podmiotów wspierających działania instytucji pomocy społecznej, w postaci Centrum Aktywizacji Społecznej oraz Środowiskowego Domu Samopomocy. Podjęto działania aktywizujące za pomocą tzw. wychowawcy podwórkowego – animatora zachęcającego i ukierunkowującego młodzież we wspólnych zabawach i inicjatywach na boiskach, podwórkach i na basenie. Ponadto, istotną częścią programu stały się zajęcia wyrównujące braki edukacyjne z konkretnych przedmiotów szkolnych oraz zajęcia dodatkowe, rozwijające pozaszkolne zainteresowania. Działania te były obudowane o specjalistyczną pracę z dziećmi i młodzieżą w ramach zajęć w świetlicy socjoterapeutycznej, warsztatów psychoedukacyjnych, a uzupełniały je porady prawne i psychologiczne. Do grupy młodych rodziców skierowano dodatkową pomoc w ramach „klubu młodego rodzica" oraz utworzono ognisko wychowawcze dla dzieci w wieku 2-5 lat, dzięki czemu uczestnicy programu w nieskrępowany sposób mogli brać udział we właściwych zajęciach.

Istotnym aspektem projektu było również to, że pomimo nakierowania założonych działań na ludzi młodych pośrednio wzięły w nim udział całe rodziny - praca z grupą docelową pociągała za sobą pozytywne skutki dla całego środowiska, w tym w szczególności dla środowiska rodzinnego. Spełniał on tym samym dodatkowe cele rewitalizacji społecznej. Wymiernym wynikiem realizacji projektu była natomiast poprawa wyników szkolnych uczniów nim objętych – podniesienie średniej ocen.

[153] Katalog dobrych praktyk programów rewitalizacji społecznej, Invent Grupa Doradztwa i Treningu Sp. z o.o. na zlecenie Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, 2013, s. 25-30

Pietrowice Wielkie. „Takie same – szanse na kolorową przyszłość”[154]

Charakterystycznymi dla Pietrowic Wielkich problemami społecznymi były problemy związane z niską aktywnością społeczną i złą sytuacją ekonomiczną mieszkańców wynikające głównie z długotrwałego i ukrytego bezrobocia. Zdiagnozowano tu także zjawisko dziedziczenia biedy wynikające w dużym stopniu z niskotowarowego rolnictwa, znaczny stopień emigracji do miast, zwłaszcza osób młodych, brak pozaszkolnej oferty spędzania wolnego czasu. Ponadto, wśród dziewcząt i młodych kobiet na podstawie osobnych badań zdiagnozowano również niskie aspiracje i samoocenę oraz czynniki przyczyniające się do wykluczenia społecznego, takie jak niski poziom wykształcenia oraz długotrwałe bezrobocie.

Dlatego też przedmiot i cel projektu nastawiony był na zaktywizowanie właśnie dziewcząt poprzez utworzenie przy nowo otwartych obiektach sportowych gminnej drużyny piłkarek ręcznych, a dzięki tworzeniu drużyny w oparciu o osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, za pomocą zajęć sportowych i społeczno-kulturalnych zwiększenie ich aspiracji życiowych i samooceny.

Ideą założonego programu było wychowanie poprzez sport. Przekonanie, że regularny trening wykształca system wartości młodych zawodników, praca zespołowa poczucie więzi z drużyną, a dzięki sukcesom podnoszą się aspiracje i samoocena. Młodzi ludzie nabywają także właściwych norm społecznych oraz dyscypliny, której towarzyszy rozwój nawyków higienicznych niezbędnych aktywności sportowej: właściwe odżywianie się, unikanie używek, praca zgodnie z ustalonym harmonogramem. Poza tym wskazywano, że zajęcia sportowe stanowią alternatywę na zagospodarowanie wolnego czasu.

Nabór do drużyny sportowej był równocześnie elementem naboru do programu rewitalizacji. Taka forma selekcji powodowała, że nie był to typowy program socjalny a konkretna inicjatywa, przedsięwzięcie ważne z punktu widzenia społeczności lokalnej a co za tym idzie motywacja do brania udziału w takich działaniach była większa i bardziej trwała, niż w działaniach wprost kojarzonych z instytucjami pomocy społecznej, które mogą przyczyniać się do stygmatyzacji.

Istotnym elementem projektu z punktu widzenia jego efektywności ekonomicznej było wykorzystanie nowo wytworzonej infrastruktury rekreacyjno-sportowej – hala sportowa, boisko wielofunkcyjne „Orlik”, centrum społeczno-kulturalne. Inwestycje spełniały funkcje nieistniejącego dotąd gminnego ośrodka kultury i były podstawą utworzenia klubu sportowego. Jednocześnie przybliżały one korzystające z niej osoby do społeczności tworząc więzi społeczne i utożsamianie się z miejscem zamieszkania. Kluczowym elementem projektu było również właściwe partnerstwo - lokalny klub sportowy, którego trenerzy nie tylko przeprowadzali zasadnicze działania w ramach programu (rekrutacja, treningi, praca wychowawcza), lecz którzy dzięki funkcjonowaniu w społeczności lokalnej znali jej specyfikę. Ponadto,geneza projektu wywodziła się z silnych tradycji piłki ręcznej w gminie, której drużyna w latach 70. i 80. XX w. odnosiła znaczne sukcesy w województwie, a która z powodu braku środkowi i odpowiedniej infrastruktury upadła.

Wymiernym efektem projektu było przeprowadzenie treningów piłki ręcznej, obozu sportowego oraz zajęć edukacyjnych dla uczestniczek, w ramach których zrealizowano m.in.: warsztaty autoprezentacji, wizażu, internetowe, zdrowego żywienia oraz spotkania z psychologiem sportu. Zorganizowano także spotkanie wigilijne i festyn rodzinny, dzięki któremu zbliżono rodziny beneficjentek projektu. Obecnie trwa kontynuacja przedsięwzięcia a drużyna odnosi sukcesy sportowe w rozgrywkach wojewódzkich, co byłoby niemożliwe bez zaangażowania wszystkich zawodniczek w pracę zespołową i w rozwój osobisty.

Za pomocą niniejszego projektu zrealizowano trzy, komplementarne wobec siebie cele: wykorzystano nowe obiekty sportowe, utworzono drużynę sportową stanowiącą reprezentację gminy (symbol i dumę lokalnej społeczności), zwiększono aspiracje życiowe, samoocenę, aktywność, rozwój psycho-społeczny i fizyczny zawodniczek ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym.

[154] Katalog dobrych praktyk programów rewitalizacji społecznej, Invent Grupa Doradztwa i Treningu Sp. z o.o. na zlecenie Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, 2013, s. 52-56

Polkowice. „Dogonić jutro – zaplanować przyszłość – program rewitalizacji społecznej osiedla Hubala w Polkowicach”[155]

Projekt realizowany był przez Ośrodek Pomocy Społecznej w Polkowicach wraz z trzema partnerami: Polkowickim Centrum Usług Zdrowotnych, Aquaparkiem Polkowice – Regionalnym Centrum Rekreacyjno-Rehabilitacyjnym S.A. oraz Stowarzyszeniem Charytatywnym „Żyć godnie”.

Beneficjentami programu byli mieszkańcy osiedla Hubala w Polkowicach jako obszaru, na którym występowało największe nasilenie negatywnych zjawisk społecznych w całym mieście, tj. zubożenie i wykluczenie społeczne, bezrobocie, ubóstwo, niepełnosprawność, alkoholizm, niepełna rodzina.

W ramach pracy nad przygotowaniem LPR duży nacisk położono na szerokie konsultacje działań społecznych podczas spotkań z mieszkańcami osiedla i zainteresowanymi instytucjami (m.in. OPS, organizacje pozarządowe, policja, straż miejska, Aquapark Polkowice, szkoły, PUP, Polkowickie Centrum Usług Zdrowotnych). Ważnym aspektem była tu wspólna praca różnych podmiotów oraz wspólne ich zaangażowanie się w realizację projektów.

Ostatecznie projektem objęto 851 osób z Osiedla Hubala, wykluczonych społecznie lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, młodzież w wieku 15-25 lat, a także samotne matki, osoby chore i niepełnosprawne. Celem ogólnym programu było natomiast zminimalizowanie występujących na osiedlu problemów społecznych wynikających z wykluczenia społecznego lub zagrożenia wykluczeniem poprzez aktywną integrację społeczną i przeciwdziałanie patologiom społecznym.

W ramach realizacji projektu zapewniono kampanię informacyjno-promocyjną oraz działania środowiskowe zachęcające do współorganizowania i aktywnego uczestnictwa w imprezach kulturalno-sportowych, piknikach rodzinnych i innych aktywnościach programu; aktywizację zawodową poprzez określenie potencjału i predyspozycji osobowych, grupę wsparcia i warsztaty integracyjne wyjazdowe oraz skierowanie i sfinansowanie zajęć w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji o charakterze zawodowym, umożliwiających aktywizację zawodową; integrację społeczną rodzin poprzez stworzenie „Akademii rodziny"; utworzenie punktu wsparcia rodziny, w którym odbywało się wsparcie psychologiczne, realizacja programu wsparcia rodzin z problemem alkoholowym i zagrożonych przemocą w rodzinie oraz programu „Szkoła dla rodziców"; program wsparcia psychologicznego w ramach Punktu Doradczego oraz realizacja zajęć socjoterapeutycznych rozwijających inteligencję emocjonalną dzieci; utworzenie i funkcjonowanie Klubu Młodzieżowego; zorganizowanie kolonii letnich i wakacji osiedlowych; zorganizowanie opieki nad dziećmi do 5 roku życia; realizację działań zapewniających alternatywne formy spędzania wolnego czasu; zorganizowanie poradnictwa psychologicznego, psychospołecznego i zawodowego prowadzącego do integracji społecznej i zawodowej; utworzenie i doposażenie mieszkań chronionych.

Istotnym elementem realizacji projektu było włączenie się we wspólne działania i inicjatywy możliwie wielu podmiotów działających na rzecz lokalnej społeczności, przez co zapewniona została znaczna kompleksowość działań. Program obejmował całe rodziny, dla każdego (m.in.: młodzież, samotne matki, osoby starsze) istniała alternatywna forma wsparcia. Duże znaczenie w tym względzie miała także komplementarność z przeprowadzanymi równolegle działaniami infrastrukturalnymi: budową boiska oraz infrastruktury sportowej przy szkole, zagospodarowaniem przestrzeni publicznej wewnątrz osiedla, budową przedszkola.

Realizacja projektu wpłynęła na poprawę jakości życia mieszkańców osiedla i przyczyniła się do trwałych, pozytywnych zmian społeczności tego obszaru.

[155] Katalog dobrych praktyk programów rewitalizacji społecznej, Invent Grupa Doradztwa i Treningu Sp. z o.o. na zlecenie Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, 2013, s. 61-67

6. Przegląd potencjalnych źródeł finansowania projektów

Działania z zakresu rewitalizacji społeczno-gospodarczej, a także fizycznej obszarów o dużej koncentracji negatywnych zjawisk społecznych mających przyczynić się do minimalizacji istniejących na danych obszarach problemów, obejmują zarówno realizację projektów społecznych jak i infrastrukturalnych.

Planując realizację działań rewitalizacyjnych, należy wziąć pod uwagę realne możliwości ich wdrożenia, w tym przede wszystkim potencjalne źródła finansowania. W okresie wdrażania Programu miasta mogą wykorzystać środki pochodzące z następujących źródeł:

- Środki własne beneficjentów,
- Środki zewnętrzne, w tym m. in.:
  - kredyty i pożyczki bankowe
  - dotacje krajowe
  - fundusze strukturalne Unii Europejskiej
  - dochody z emisji obligacji
- Środki mieszane – hybrydowe formy finansowania, w tym m.in.:
  - partnerstwo publiczno-prywatne.

Oprócz wykorzystania środków własnych poszczególnych miast BTOF oraz powszechnie znanych zewnętrznych źródeł finansowania, istnieje możliwość współfinansowania projektów ze środków Unii Europejskiej. Szczególne znacznie w tym zakresie odgrywać będą środki finansowe przewidziane w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, który w latach 2014-2020 będzie programem finansowanym z EFRR i z EFS.

W związku z tym, iż działania rewitalizacyjne powinny mieć przede wszystkim na względzie aspekty społeczne, istotną rolę odegrają projekty realizowane w ramach EFS związane z ograniczeniem zjawiska wykluczenia społecznego. Działania w tym względzie mogą być również realizowane z wykorzystaniem środków Programu Edukacyjnego Wiedza Gospodarka Rozwój. Program uwzględnia stojące przed Europą długofalowe wyzwania związane z globalizacją, rozwojem ekonomicznym, jakością polityk publicznych, zjawiskami demograficznymi, czy inwestycjami w kapitał ludzki.

Z kolei źródła finansowania projektów infrastrukturalnych opierać się będą w znacznym stopniu na Priorytecie inwestycyjnym 9.2 RPO WKP. Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020. Wsparcie w ramach Priorytetu inwestycyjnego 9.2 będzie miało charakter komplementarny do innych priorytetów inwestycyjnych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020, w tym przede wszystkim do działań finansowanych właśnie z EFS.

Projekty rewitalizacyjne będą możliwe do finansowania także w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020, w szczególności poprzez finansowanie przedsięwzięć mających na celu poprawę stanu jakości środowiska miejskiego, rewitalizację miast, rekultywację i dekontaminację terenów poprzemysłowych (w tym terenów powojskowych), zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza (wspieranie efektywności energetycznej w infrastrukturze publicznej, w tym w budynkach publicznych, i w sektorze mieszkaniowym), zachowanie, ochronę, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Innym źródłem finansowania inwestycji infrastrukturalnych będzie Program Operacyjny Europa Środkowa 2020, którego znaczna część środków zostanie przeznaczona na działania wspierające proces rewitalizacji. Jednym z głównych kierunków interwencji będzie obszar współpracy w zakresie zasobów naturalnych i kulturowych na rzecz trwałego wzrostu gospodarczego w Europie Środkowej.

Część środków dostępnych za pośrednictwem Programu współpracy transnarodowej Region Morza Bałtyckiego 2014-2020 przeznaczonych zostanie na efektywne gospodarowanie zasobami naturalnymi i zrównoważony transport. Realizacja działań wpłynie na wzmocnienie zintegrowanego rozwoju terytorialnego.

W ramach Programu URBACT III na lata 2014-2020 będzie można finansować zarówno projekty infrastrukturalne jak i społeczne. Koszty działań „twardych" pokrywać będą środki przekazane w ramach celu tematycznego 4: Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach oraz celu tematycznego 6: Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów. Projekty społeczne będą mogły być realizowane przy wsparciu środków przeznaczonych na Promowanie zatrudnienia i mobilności pracowników – cel tematyczny 8 oraz Promocję integracji społecznej i walki z ubóstwem – cel tematyczny 9.

Z Narodowego Fundusze Ochrony Środowiska będą mogły być finansowane projekty mające na celu redukcję emisji CO_2 w związku z projektowaniem i budową nowych energooszczędnych budynków użyteczności publicznej oraz zamieszkania zbiorowego oraz przedsięwzięcia poprawiające efektywność energetyczną zarówno w przedsiębiorstwach jak i systemów oświetlenia ulicznego.

Źródłem finansowania programów rewitalizacyjnych miast może być również inicjatywa JESSICA – wspólne europejskie wsparcie na rzecz trwałych inwestycji w obszarach miejskich. JESSICA Wspiera regenerację i zrównoważony rozwój obszarów miejskich poprzez mechanizmy inżynierii finansowej.

Działania rewitalizacyjne można także finansować przy pomocy ogólnodostępnych kredytów czy pożyczek. Może to być ponadto jedna z form zabezpieczenia wkładu własnego na potrzeby realizacji przewidzianego przedsięwzięcia. Mogą być one również realizowane przy wsparciu środków samorządowych (wojewódzkich, gminnych) przeznaczonych m.in. na prace konserwatorskie i restaurację zabytków. Ponadto, mogą być tu także zastosowane rozwiązania wspierające inicjatywy lokalne polegające, np. na systemie dopłat do remontów kamienic.

Poniżej zaprezentowana została tabela ze wskazaniem i opisem podstawowych źródeł finansowania projektów rewitalizacyjnych obejmująca źródła finansowania osobno dla działań twardych i miękkich, które na obszarze wymagającym interwencji, powinny być realizowane równolegle.

Tabela 28. Główne źródła finansowania działań twardych

Główne źródła finansowania działań twardych			
Lp.	**A. Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 (projekt 4.0)**		
	Cel Tematyczny	**Priorytet inwestycyjny**	**Zakres**
1.	9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją	9.2 Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich	W ramach tego priorytetu wspierane będą wyłącznie inwestycje infrastrukturalne będące uzupełnieniem planowanych lub zrealizowanych interwencji EFS i mające zarazem na celu wywołanie określonego efektu społecznego na zidentyfikowanym obszarze problemowym. Wsparcie w ramach PI 9.2 będzie miało charakter komplementarny do innych PI. Projekty w tym PI wybierane będą w trybie pozakonkursowym.
2.	4. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach	4.3 Wspieranie efektywności energetycznej, inteligentnego zarządzania energią i wykorzystania odnawialnych źródeł energii w infrastrukturze publicznej, w tym w budynkach publicznych, i w sektorze mieszkaniowym	W ramach PI wspierane będą działania polegające na kompleksowej modernizacji energetycznej budynków wraz z wymianą wyposażenia tych obiektów na energooszczędne. Wspierane będą przedsięwzięcia polegające na przeprowadzeniu audytu energetycznego, kompleksowej modernizacji energetycznej wraz z wykorzystaniem instalacji OZE i wymianą źródeł ciepła w infrastrukturze publicznej, w tym w budynkach publicznych i w sektorze mieszkaniowym. PI 4.3 realizowany będzie zarówno przy zastosowaniu instrumentu ZIT jak i bez uwzględniania wymiaru terytorialnego wsparcia. Projekty w PI wybierane będą w trybie konkursowym i pozakonkursowym.

3.	6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami	6.3 Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	Wsparcie w ramach PI skierowane zostanie m. in. na projekty infrastrukturalne realizowane w instytucjach kultury, bibliotekach, archiwach, muzeach, obiektach i na obszarach zabytkowych, obszarach poprzemysłowych o wartościach historycznych, a także na konserwację zabytków ruchomych i materiałów archiwalnych stanowiących dziedzictwo dokumentacyjne. PI 6.3 realizowany będzie zarówno przy zastosowaniu instrumentu ZIT jak i bez uwzględniania wymiaru terytorialnego wsparcia. Projekty w PI wybierane będą w trybie konkursowym i pozakonkursowym.
4.	6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami	6.4 Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000" i zieloną infrastrukturę	Wsparcie w ramach PI skierowane zostanie m. in. na ochronę i poprawę jakości środowiska przyrodniczego, przedsięwzięcia zwiększające potencjał przyrodniczy regionu poprzez działania bezpośrednio związane z ochroną siedlisk i gatunków, wsparcie tworzenia planów ochrony dla obszarów chronionych oraz działania informacyjno-edukacyjne, podnoszące świadomość mieszkańców w zakresie właściwych zachowań społecznych w odniesieniu do dziedzictwa przyrodniczego regionu. PI 6.3 realizowany będzie zarówno przy zastosowaniu instrumentu ZIT jak i bez uwzględniania wymiaru terytorialnego wsparcia. Projekty w PI wybierane będą w trybie konkursowym i pozakonkursowym.
	B. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020		
	Oś priorytetowa	**Priorytet inwestycyjny**	**Zakres**
5.	Oś priorytetowa I: Zmniejszenie emisyjności gospodarki	4.3 Wspieranie efektywności energetycznej, inteligentnego zarządzania energią i wykorzystania odnawialnych źródeł energii w infrastrukturze publicznej, w tym w budynkach publicznych, i w sektorze mieszkaniowym.	Wsparcie udziale będzie na kompleksową modernizację energetyczną budynków użyteczności publicznej i mieszkaniowych wraz z wymianą wyposażenia tych obiektów na energooszczędne w zakresie związanym m.in. z ociepleniem obiektu, przebudową systemów grzewczych, budową lub modernizacją wewnętrznych instalacji odbiorczych, instalacją OZE w modernizowanych energetycznie budynkach.
6.	Oś priorytetowa II: Ochrona środowiska, w tym adaptacja do zmian klimatu	6.5 Podejmowanie przedsięwzięć mających na celu poprawę stanu jakości środowiska miejskiego, rewitalizację miast, rekultywację i dekontaminację terenów poprzemysłowych (w tym terenów powojskowych), zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza i propagowanie działań służących zmniejszeniu hałasu.	Realizacja priorytetu inwestycyjnego ma przyczynić się do osiągnięcia celu dotyczącego poprawy stanu środowiska w ośrodkach miejskich. W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparcie zostanie skierowane m. in. na rekultywację na cele środowiskowe obszarów zanieczyszczonych/zdegradowanych, co pozwoli na usunięcie zagrożenia dla zdrowia ludzi i środowiska. Uzupełniająco w ramach priorytetu inwestycyjnego realizowane będą również działania związane z rozwojem terenów zieleni, przyczyniających się do promowania miejskich systemów regeneracji i wymiany powietrza.
7.	Oś priorytetowa VI: Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego	6.3 Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury

			realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej.
	C. Program Operacyjny Europa Środkowa 2020		
	Oś priorytetowa	**Priorytet inwestycyjny**	**Zakres**
8.	Oś priorytetowa 3: Współpraca w zakresie zasobów naturalnych i kulturowych na rzecz trwałego wzrostu gospodarczego w EUROPIE ŚRODKOWEJ	Cel szczegółowy 3.1: Ulepszanie zintegrowanych zdolności zarządzania środowiskowego na rzecz ochrony i zrównoważonego wykorzystywania dziedzictwa oraz zasobów naturalnych	Działania realizowane w ramach PI przyczynią się do poprawy zdolności właściwych podmiotów w zakresie ochrony, zarządzania oraz wykorzystania dziedzictwa oraz zasobów naturalnych w Środkowej Europie. Przykładowymi działaniami wspieranymi w ramach celu szczegółowego 3.1. są: opracowywanie i wdrażanie zintegrowanych strategii i narzędzi na rzecz zrównoważonego zarządzania obszarami chronionymi lub szczególnie cennymi pod względem ekologicznym (np. bioróżnorodność, krajobrazy, ekosystemy itd.) oraz opracowywanie i testowanie innowacyjnych technologii i narzędzi ułatwiających wdrożenie skutecznego, zintegrowanego zarządzania środowiskowego (np. technologie rekultywacji, narzędzie monitorowania itd.)
		Cel szczegółowy 3.2: Poprawa zdolności zrównoważonego wykorzystywania zasobów i dziedzictwa kulturowego	Działania wspierane w ramach PI obejmują tworzenie zdolności do wykorzystania potencjału czynników lokalizacyjnych, takich jak wysoka wartość ekosystemów, w sposób zintegrowany i zrównoważony, mający na celu promowanie zrównoważonego rozwoju regionalnego. Przykładowymi działaniami wspieranymi w ramach celu szczegółowego 3.2. są: opracowywanie i wdrażanie strategii i polityk na rzecz waloryzacji dziedzictwa oraz zasobów kulturowych lub możliwości branży kultury i branży twórczej oraz opracowywanie i testowanie innowacyjnych narzędzi zarządzania w celu ochrony i zrównoważonego wykorzystania dziedzictwa i zasobów kulturowych (np. zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych)
		Cel szczegółowy 3.3: Ulepszanie zarządzania środowiskowego na funkcjonalnych obszarach miejskich w celu uczynienia ich lepszymi miejscami do życia	Działania objęte wsparciem w ramach PI przyczynią się do poprawy zdolności podmiotów miejskich w zakresie zarządzania środowiskowego na funkcjonalnych obszarach miejskich. Przykładowymi działaniami wspieranymi w ramach celu szczegółowego 3.3. są: opracowywanie i wdrażanie koncepcji i narzędzi (w tym innowacyjnych modeli finansowania i inwestycji), w celu zarządzania jakością środowiska i jej poprawy (powietrze, woda, odpady, gleba, klimat) na miejskich obszarach funkcjonalnych oraz poprawa zdolności w zakresie planowania i zarządzania środowiskiem miejskim (np. ustanowienie mechanizmu udziału społeczeństwa w procedurach planowania i w procesie podejmowania decyzji)
	D. Program Współpracy Region Morza Bałtyckiego 2014-2020		
	Oś priorytetow	**Priorytet inwestycyjny**	**Zakres**
9.	Priorytet 2 „Efektywne gospodarowanie zasobami naturalnymi”	Cel szczegółowy 2.3 „Efektywność energetyczna”	Głównym kierunkiem Priorytetu 2 jest zmniejszenie zanieczyszczenia wód RMB oraz wzmocnienie rozwoju przy efektywnym gospodarowaniu zasobami, a w szczególności zrównoważone wytwarzanie i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych, oszczędność energii oraz niebieski wzrost przy

			oszczędnym gospodarowaniu zasobami. Działania realizowane w ramach celu szczegółowego 2.3. będą miały na celu zwiększenie efektywności energetycznej w oparciu o większy potencjał sektorów publicznego i prywatnego uczestniczących w planowaniu energii.
10.	Priorytet 3 „Zrównoważony transport”	Cel szczegółowy 3.2 „Dostępność obszarów odległych i dotkniętych zmianami demograficznymi”	Głównym celem realizowanym w ramach Priorytetu 3 jest lepsze połączenie drugorzędnych i trzeciorzędnych sieci i węzłów w Regionie Morza Bałtyckiego z głównymi sieciami transportowymi zdefiniowanymi przez Partnerstwo TEN-T i Wymiaru Północnego w zakresie transportu i logistyki. Działania realizowane w ramach celu szczegółowego 3.2. będą miały na celu poprawę dostępności najbardziej odległych obszarów i regionów, na których dostępność mają wpływ zmiany demograficzne poprzez zwiększony potencjał organizatorów transportu.
		Cel szczegółowy 3.5 „Mobilność miejska przyjazna dla środowiska”	w ramach Priorytetu 3 zwraca się szczególną uwagę na wspieranie ekologicznego systemu transportu w regionie, np. poprzez zwiększenie interoperacyjności metod transportu i bardziej efektywne wykorzystanie istniejącego potencjału transportowego w ramach multimodalnych łańcuchów transportowych. Działania realizowane w ramach celu szczegółowego 3.5. będą miały na celu wspieranie ekologicznych systemów transportu w obszarach miejskich w oparciu o większy potencjał podmiotów z sektora transportu miejskiego.
	E. Inicjatywa JESSICA		
11.	JESSICA wspiera regenerację i zrównoważony rozwój obszarów miejskich poprzez mechanizmy inżynierii finansowej. Zakres wsparcia w ramach inicjatywy obejmuje szeroki krąg tematyczny (rewitalizacja, edukacja, kultura, turystyka, transport, odnawialne źródła energii). JESSICA pozwala na wykorzystanie funduszy strukturalnych UE w systemie zwrotnym, czyli oferuje odnawialne instrumenty finansowe (pożyczki, gwarancje), dając możliwość lepszego wykorzystania środków funduszy strukturalnych i pozyskania udziału instytucji finansowych, banków i przedsiębiorców, między innymi dzięki partnerstwu publiczno-prywatnemu.		

Źródło: Opracowanie własne

Miękkie działania rewitalizacyjne finansuje głównie Europejski Funduszu Społeczny w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego.

Tabela 29. Główne źródła finansowania działań miękkich (związanych z likwidacją wykluczenia społecznego)

Lp.	Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 (projekt 4.0)		
	Cel Tematyczny	**Priorytet inwestycyjny**	**Zakres**
1.	8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników	8.5 Dostęp do zatrudnienia dla osób poszukujących pracy i osób biernych zawodowo, w tym długotrwale bezrobotnych oraz oddalonych od rynku pracy, także poprzez lokalne inicjatywy na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie	Wsparcie w ramach PI ukierunkowane będzie na poprawę sytuacji na rynku pracy osób bezrobotnych, nieaktywnych zawodowo i poszukujących pracy. Podejmowane w ramach PI działania ukierunkowane będą na poprawę dostępu do zatrudnienia oraz przyczynią się do wzrostu mobilności zawodowej i terytorialnej w modelu gospodarczym sprzyjającym włączeniu społecznemu (m. in. pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy; nabywanie i

		mobilności pracowników	ponoszenie kompetencji i kwalifikacji; działania z zakresu mobilności zawodowej i terytorialnej).
2.		8.10 Aktywne i zdrowe starzenie się	W ramach PI realizowane będą działania, które przyczynią się do poprawy stanu zdrowia zasobów pracy, podniesienia świadomości w zakresie profilaktyki zdrowotnej oraz wydłużenia aktywności zawodowej osób pracujących i osób zagrożonych trwałym wykluczeniem z rynku pracy. Przewidywanymi efektami realizacji interwencji będzie zwiększenie dostępności do programów zdrowotnych i badań profilaktycznych.
3.	9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją	9. 4 Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie	Wsparcie w ramach PI ukierunkowane będzie na zapobieganie wykluczeniu społecznemu i ubóstwu poprzez integrację społeczno-zawodową. Podejmowane w ramach PI działania ukierunkowane będą na zwiększenie szans na zatrudnienie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym (m. in. programy na rzecz aktywizacji społeczno zawodowej osób i grup wykluczonych społecznie i zagrożonych wykluczeniem społecznym). PI realizowany będzie przy zastosowaniu instrumentu ZIT.
4.		9.7 Ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym	Wsparcie w ramach PI ukierunkowane będzie na zapobieganie wykluczeniu społecznemu i ubóstwu poprzez zwiększenie dostępności do usług publicznych o charakterze społecznym i zdrowotnym (m. in. wsparcie na rzecz poprawy dostępu do usług opiekuńczych nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i zależnymi; poprawa dostępu do usług zdrowotnych i rehabilitacji leczniczej). Interwencja w ramach PI będzie także oddziaływać na niwelowanie dysproporcji i nierówności w dostępie do wysokiej jakości usług społecznych i zdrowotnych przyczyniających się do wykluczenia społecznego i wystąpienia ubóstwa. PI realizowany będzie przy zastosowaniu instrumentu ZIT.
5.		9.8 Wspieranie przedsiębiorczości społecznej i integracji zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych oraz ekonomii społecznej i solidarnej w celu ułatwiania dostępu do zatrudnienia	Wsparcie w ramach PI ukierunkowane będzie na rozwijanie i wzmocnienie potencjału sektora ekonomii społecznej. Oczekiwanymi efektami realizowanych działań będzie stworzenie warunków do sprawnego i efektywnego funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej. Interwencja podejmowana w ramach PI służyć będzie zwiększeniu szans na zatrudnienia grup defaworyzowanych w sektorze ekonomii społecznej.
6.	10. Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie	10.1. Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnianie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia	Wsparcie w ramach PI ukierunkowane będzie na wzrost upowszechnienia i jakości edukacji przedszkolnej, działania wspierające szkoły podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne, realizujące podstawę programową kształcenia ogólnego (m. in. podnoszenie dostępności i jakości edukacji przedszkolnej; programy w zakresie doradztwa edukacyjno-zawodowego; programy ukierunkowane na indywidualne podejście do pracy z uczniem; wyposażenie szkół i placówek w nowoczesny sprzęt i materiały dydaktyczne sprzyjające wysokiej jakości kształcenia; programy wsparcia nauczycieli ukierunkowane na podniesienie kompetencji zawodowych). PI 10.1 realizowany będzie przy zastosowaniu instrumentu ZIT W zakresie przedsięwzięć realizowanych w ramach ZIT przewiduje się tryb konkursowy i pozakonkursowy.

	B. Program Edukacyjny Wiedza Gospodarka Rozwój		
	Oś priorytetowa	**Priorytet inwestycyjny**	**Zakres**
7.	I Osoby młode na rynku pracy	8.6 Trwała integracja na rynku pracy ludzi młodych, w szczególności tych, którzy nie pracują, nie kształcą się ani nie szkolą, w tym ludzi młodych zagrożonych wykluczeniem społecznym i ludzi młodych wywodzących się ze środowisk marginalizowanych, także poprzez wdrażanie gwarancji dla młodzieży	W ramach celu 1. Poprawa sytuacji osób młodych do 24 roku życia bez pracy będą prowadzone działania mające na celu indywidualizację wsparcia dla osób młodych uwzględniające treningi aktywnego poszukiwania pracy, personalne zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego, diagnozę wiedzy, umiejętności oraz potencjału uczestników, opracowanie indywidualnych planów działania.
8.	II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji	9.4 Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie	W ramach celu 3 Poprawa zdolności do zatrudnienia osób w szczególnym stopniu zagrożonych wykluczeniem społecznym realizowane będą m. in. kompleksowe działania na rzecz redukcji ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz poprawy wykształcenia i zatrudnienia społeczności romskiej, a także przedsięwzięcia na rzecz poprawy motywacji i zdolności do podjęcia zatrudnienia oraz funkcjonowania w społeczeństwie osób odbywających karę pozbawienia wolności w celu ich społecznego włączenia i poprawy szans na zatrudnienie po odbyciu kary.
		9.7 Ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym	W ramach celu 1 Poprawa jakości usług społecznych i zdrowotnych na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym prowadzone będą prowadzone działania mające na celu wypracowanie i wprowadzenie nowych rozwiązań i standardów związanych z rozszerzeniem pakietu usług nastawionych na profilaktykę ubóstwa i wykluczenia społecznego, w tym ubóstwa i wykluczenia społecznego dzieci i młodzieży.

Źródło: Opracowanie własne

7. Zasady monitoringu i ewaluacji Programu

Zgodnie z Narodowym Planem Rewitalizacji [156] programy rewitalizacji, stanowiące podstawę do prowadzenia działań rewitalizacyjnych, powinny posiadać przejrzysty system monitoringu skuteczności działań i odpowiednio elastyczny system wprowadzania modyfikacji w reakcji na zachodzące zmiany i nowo pojawiające się wyzwania. Oznacza to, że monitoring i ewaluacja stanowią dwa niezwykle ważne elementy zarządzania.

Monitoring oznacza proces systematycznego zbierania i analizowania ilościowych i jakościowych informacji na temat wdrażania programów rewitalizacji w trzech aspektach: rzeczowym, jakościowym i finansowym. Celem monitoringu jest zapewnienie zgodności między postawionymi celami, a ich realizacją.

Mając na uwadze ekspercki charakter niniejszego dokumentu, monitoring Programu Rewitalizacji Miast powinien być prowadzony zbiorczo na bazie analiz / informacji gromadzonych na potrzeby programów rewitalizacji będących podstawą dla gmin do sięgania po środki finansowe.

Systemu monitoringu będzie okresowy (coroczny) i adekwatny do potrzeb na podstawie zbioru wskaźników wykorzystanych do monitoringu gminnych (lokalnych) programów rewitalizacji. Oparcie systemu monitoringu Programy na wskaźnikach programów gminnych pozwoli na zmierzenie zagregowanych efektów podejmowanych działań rewitalizacyjnych i reakcję na niepożądane tendencje w skali całego obszaru.

[156] Narodowy Planu Rewitalizacji 2022. Założenia, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014, s. 7

SPIS MAP

Mapa 1. Miasta objęte Programem Rewitalizacji Miast 16
Mapa 2. Podział Bydgoszczy na jednostki urbanistyczne 37
Mapa 3. Podział Torunia na jednostki urbanistyczne 38
Mapa 4. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r. 97
Mapa 5. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r. 98
Mapa 6. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. 99
Mapa 7. Udział liczby osób pracujących, bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w liczbie osób w wieku produkcyjnym w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r. 101
Mapa 8. Udział liczby osób pracujących, bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w liczbie osób w wieku produkcyjnym w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r. 102
Mapa 9. Udział liczby osób pracujących, bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w liczbie osób w wieku produkcyjnym w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. 103
Mapa 10. Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r. 106
Mapa 11. Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r. 107
Mapa 12. Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. 108
Mapa 13. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r. 109
Mapa 14. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r. 110
Mapa 15. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. 111
Mapa 16. Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r. 114
Mapa 17. Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r. 115
Mapa 18. Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. 116
Mapa 19. Udział osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r. 119
Mapa 20. Udział osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r. 120
Mapa 21. Udział osób bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej w liczbie osób bezrobotnych w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. 121
Mapa 22. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy w 2012 r. 123
Mapa 23. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w jednostkach urbanistycznych Torunia w 2012 r. 124
Mapa 24. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w 2012 r. 125
Mapa 25. Obszary w Bydgoszczy wymagające rewitalizacji ze względów społeczno-gospodarczych 126

Mapa 26. Obszary w Toruniu wymagające rewitalizacji ze względów społeczno-gospodarczych 131
Mapa 27. Poziom natężenia czynników kryzysowych w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w aspekcie społeczno-gospodarczym 136
Mapa 28. Obszary zdegradowanej struktury miejskiej w Bydgoszczy 142
Mapa 29. Obszary zdegradowanej struktury miejskiej w Toruniu 145
Mapa 30. Obszary zdegradowanej struktury miejskiej - mniejsze miasta BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) 148
Mapa 31. Obszary o najgorszym stanie zabudowy mieszkalnej w Bydgoszczy 152
Mapa 32. Obszary o najgorszym stanie zabudowy mieszkalnej w Toruniu 155
Mapa 33. Obszary o złym stanie zabudowy mieszkalnej - mniejsze miasta BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) 158
Mapa 34. Obszary wymagające rewitalizacji ze względów urbanistycznych w Bydgoszczy 162
Mapa 35. Obszary wymagające rewitalizacji ze względów urbanistycznych w Toruniu 163
Mapa 36. Obszary o największym natężeniu czynników kryzysowych podsystemu urbanistycznego w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) 164
Mapa 37. Obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnym w Bydgoszczy 166
Mapa 38. Obszary do objęcia działaniami rewitalizacyjnym w Toruniu 167
Mapa 39. Poziom natężenia czynników kryzysowych w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem) w aspekcie społeczno-gospodarczym i urbanistycznym 168
Mapa 40. Granice Śródmieścia 176
Mapa 41. Granice Starego Fordonu 186
Mapa 42. Granice Bocianowa 191
Mapa 43. Granice Okola 197
Mapa 44. Granice Wilczaka 202
Mapa 45. Granice Bydgoskiego Przedmieścia 207
Mapa 46. Granice Podgórza 215
Mapa 47. Granice Starego Miasta 221
Mapa 48. Granice Mokrego Przedmieścia 228
Mapa 49. Granice Jakubskiego Przedmieścia 234
Mapa 50. Granice Miasta Nakło nad Notecią 240
Mapa 51. Granice Miasta Koronowo 244
Mapa 52. Granice Miasta Chełmża 250
Mapa 53. Granice Miasta Solec Kujawski 256
Mapa 54. Granice Miasta Szubin 261
Mapa 55. Granice Miasta Łabiszyn 265
Mapa 56. Granice Miasta Kowalewo Pomorskie 268

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Dynamika przyrostu ludności w okresie od 2002 do 2012 roku 95
Wykres 2. Zmiana udziału liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w okresie od 2002 do 2012 roku w miastach BTOF 96
Wykres 3. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w 2012 r. 111
Wykres 4. Liczba przestępstw i wykroczeń odnotowanych w miastach BTOF 113
Wykres 5. Liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru w miastach BTOF w 2012 r. 118
Wykres 6. Przyrost liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności w miastach BTOF w 2012 r. 122

SPIS FOTOGRAFII

Fot. 1. Miasto Bydgoszcz (fot. P. Rutkowski, 2014 r.) 19
Fot. 2. Miasto Toruń (fot. um.torun.pl; zamieszczone 28.06.2012 r.) 20
Fot. 3. Miasto Koronowo (fot. P. Rutkowski, 2014 r.) 21
Fot. 4. Miasto Solec Kujawski (fot. P. Rutkowski, 2014 r.) 21
Fot. 5. Miasto Nakło Nad Notecią (fot. P. Rutkowski, 2014 r.) 21
Fot. 6. Miasto Szubin (fot. P. Rutkowski, 2014 r.) 22
Fot. 7. Miasto Łabiszyn (fot. P. Rutkowski, 2014 r.) 22
Fot. 8. Miasto Kowalewo Pomorskie (fot. pl.wikipedia.org, 2012 r.) 22
Fot. 9. Miasto Chełmża (fot. P. Rutkowski, 2014 r.) 23
Fot. 10. Wyspa Młyńska przed rewitalizacją – widok na Młyny Rothera (fot. www.skyscrapercity.com, 2011r.) 82
Fot. 11. Wyspa Młyńska po rewitalizacji – Przystań Bydgoszcz (fot. www.magazynwiatr.pl, zamieszczone 21.01.2013r.) 82
Fot. 12. Bydgoski Węzeł Wodny (fot.www.przestrzen-miejska.eu, 2014r.) 84
Fot. 13. Kanał Bydgoski (fot. www.czystabydgoszcz.pl, 2011r.) 84
Fot. 14. Kino Orzeł przed rewitalizacją (fot. www.skycrapercity.com, 2011r.) 84
Fot. 15. Miejskie Centrum Kultury po rewitalizacji (fot. www.skycrapercity.com, 2011r.) 84
Fot. 16. Młyny Richtera przed rewitalizacją (fot. www.skycraperscity.com, 2009r.) 86
Fot. 17. Młyny Richtera po rewitalizacji (fot. www.radiopik.pl, 2013r.) 86
Fot. 18. Ulica Mickiewicza przed rewitalizacji (fot. *www.rowerowytorun.pl,* 2008r.) 87
Fot. 19. Ulica Mickiewicza po rewitalizacji (fot. *www.rowerowytorun.pl,* 2012r.) 87
Fot. 20. Park Miejski przed rewitalizacją (fot. www.torun.pl, 2012r.) 88
Fot. 21. Park Miejski po rewitalizacji (fot. www.torun.pl, 2013r.) 88
Fot. 22. Centrum Rekreacji i Sportu w budowie (fot. www.radiopik.pl) 89
Fot. 23. Centrum Rekreacji i Sportu (fot. www.kujawsko-pomorskie.pl, 2012r.) 89
Fot. 24. Ulica Gdańska (fot. J. Korpal, 2014r.) 178
Fot. 25. Ulica Gdańska (fot. J. Korpal, 2014r.) 178
Fot. 26. Widok z ulicy Mostowej (fot. J. Korpal, 2014r.) 179
Fot. 27. Stary Rynek (fot. J. Korpal, 2014r.) 179
Fot. 28. Wyspa Młyńska (fot. J. Korpal, 2014r.) 179
Fot. 29. Ulica Długa (fot. J. Korpal, 2014r.) 179
Fot. 30. Teren po Fabryce Narzędzi (fot. J. Korpal, 2014r.) 180
Fot. 31. Budynek Pralchem (fot. J. Korpal, 2014r.) 180
Fot. 32. Młyny Rothera na Wyspie Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.) 180

Fot. 33. Widok od ulicy Dworcowej - podwórze (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 180
Fot. 34. Ulica Podolska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 181
Fot. 35. Ulica Kwiatowa (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 181
Fot. 36. Ulica Zduny (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 181
Fot. 37. Widok od strony Wyspy Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 182
Fot. 38. Ulica Dworcowa (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 182
Fot. 39. Ulica Długa (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 182
Fot. 40. Park im. Jana Kochanowskiego (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 183
Fot. 41. Park im. Kazimierza Wielkiego (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 183
Fot. 42. Rynek (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 187
Fot. 43. Synagoga (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 187
Fot. 44. Ulica Bydgoska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 188
Fot. 45. Ulica Bydgoska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 188
Fot. 46. Ulica Fordońska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 188
Fot. 47. Ulica Patrolowa (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 188
Fot. 48. Teren przy ul. Jana Styki (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 189
Fot. 49. Ulica Szkolna (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 189
Fot. 50. Park Milenijny (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 189
Fot. 51. Park Milenijny (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 189
Fot. 52. Nabrzeże Wisły (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 189
Fot. 53. „Londynek" (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 192
Fot. 54. „Londynek" (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 192
Fot. 55. Famor (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 193
Fot. 56. Obiekt po „Kobrze" (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 193
Fot. 57. Aleje Adama Mickiewicza (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 193
Fot. 58. Ulica I. Paderewskiego (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 193
Fot. 59. Ulica Gdańska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 194
Fot. 60. Ulica Bocianowo (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 194
Fot. 61. Ulica T. Kościuszki (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 194
Fot. 62. Ulica Mazowiecka (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 194
Fot. 63. Plac Tadeusza Kościuszki (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 195
Fot. 64. Ogród Botaniczny Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 195
Fot. 65. Glinianka (ul. Chodkiewicza-Kamienna) (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 195
Fot. 66. Glinianka (ul. Chodkiewicza-Kamienna) (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 195
Fot. 67. Ulica Grunwaldzka (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 198
Fot. 68. Stary Kanał Bydgoski (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 199
Fot. 69. Śluza na Kanale Bydgoskim (fot. P. Rutkowski, 2014r.) ... 199
Fot. 70. Ciągi pieszo-rowerowe nad Starym Kanałem Bydgoskim (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 199
Fot. 71. Teren przy Kanale Bydgoskim (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 199
Fot. 72. Teren zieleni nieurządzonej w rejonie ulic: Nadrzecznej i Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.) . 199
Fot. 73. Teren zieleni nieurządzonej w rejonie ulic: Nadrzecznej i Młyńskiej (fot. J. Korpal, 2014r.) . 199
Fot. 74. Ulica Garbary (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 200
Fot. 75. Ulica W. Łokietka (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 200
Fot. 76. Róg ul. Śląskiej i Jasnej (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 200
Fot. 77. Teren przy ul. Focha (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 200
Fot. 78. Ulica Nakielska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 203
Fot. 79. Ulica Nakielska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 203
Fot. 80. Stary Kanał Bydgoski (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 203
Fot. 81. Ulica Nakielska (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 204
Fot. 82. Ulica Wincentego Pola (fot. P. Rutkowski, 2014r.) ... 204
Fot. 83. Ulica Stefana Czarnieckiego (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 204
Fot. 84. Ulica Józefa Chłopickiego (fot. J. Korpal, 2014r.) ... 204
Fot. 85. Stary Kanał Bydgoski (fot. P. Rutkowski, 2014r.) ... 205

Fot. 86. Planty nad Starym Kanałem Bydgoskim (fot. J. Korpal, 2014r.) 205
Fot. 87. Park przy ul. Czerwonego Krzyża (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 205
Fot. 88. Teren zieleni nieurządzonej w obrębie ulic: Czerwonego Krzyża – Lotników - Stawowa (fot. J. Korpal, 2014r.) 205
Fot. 89. Willa przy ul. Stanisława Moniuszki (Fot. M. Murawska, 2014r.) 208
Fot. 90. Siedziba Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych przy ul. Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.) 208
Fot. 91. Willa przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 208
Fot. 92. Budynki szachulcowe przy ul. Rybaki (fot. M. Murawska, 2014r.) 208
Fot. 93. Zabudowa z wielkiej płyty z połowy lat 70-tych przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 209
Fot. 94. Zabudowa z wielkiej płyty z połowy lat 70-tych przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 209
Fot. 95. Ogród Zoobotaniczny (źródło: http://www.torun.pl, 2013r.) 210
Fot. 96. Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu (fot. M. Murawska, 2014r.) 210
Fot. 97. Przebudowana ulica Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.) 210
Fot. 98. Rondo Zbigniewa Herberta przy ul. Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.) 210
Fot. 99. Rezydencja przy ul. Danielewskiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 211
Fot. 100. Budynek, w którym mieści się Urząd Stanu Cywilnego (źródło: www.wikimapia.org, 2013r.) 211
Fot. 101. Nowa „plomba" przy ul. Moniuszki (fot. M. Murawska, 2014r.) 211
Fot. 102. Zabudowa mieszkalna na osiedlu „Rybaki" – widok od ul. Popiełuszki (fot. M. Murawska, 2014r.) 211
Fot. 103. Jedna z kamienic przy ul. Słowackiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 212
Fot. 104. Podwórko przy ul. Klonowica (fot. M. Murawska, 2014r.) 212
Fot. 105. Willa przy ul. Mickiewicza (fot. M. Murawska, 2014r.) 212
Fot. 106. Kamienica przy ul. Rybaki (fot. M. Murawska, 2014r.) 212
Fot. 107. Ratusz podgórski przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 216
Fot. 108. Dom Muz i Biblioteka przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 216
Fot. 109. Kościół p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 216
Fot. 110. Figura Męki Pańskiej na Starym Cmentarzu przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 216
Fot. 111. Bloki przy ul. Witkowskiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 217
Fot. 112. Zabudowa szeregowa przy ul. Porannej (fot. M. Murawska, 201r.) 217
Fot. 113. Kompleks boisk sportowych przy ul. Armii Ludowej (fot. M. Murawska, 2014r.) 217
Fot. 114. Targowisko Okólna (fot. M. Murawska, 2014r.) 217
Fot. 115. ul. Parkowa (fot. M. Murawska, 2014r.) 218
Fot. 116. Skwer przed Domem Muz przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 218
Fot. 117. Kamienice przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 218
Fot. 118. Kamienice przy ul. Poznańskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 218
Fot. 119. Bezpośrednie otoczenie kamienic przy ul. Inowrocławskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 219
Fot. 120. Bezpośrednie otoczenie kamienic przy ul. Inowrocławskiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 219
Fot. 121. Odnowiony Dwór Artusa i kamienice na Starym Rynku (fot. M. Murawska, 2014r.) 222
Fot. 122. MDK po remoncie (fot. M. Murawska, 2014r.) 222
Fot. 123. Odnowione kamienice przy ul. Fosa Staromiejska (fot. M. Murawska, 2014r.) 222
Fot. 124. Jedna z niewielu kamienic przy ul. Św. Ducha wymagająca remontu (fot. M. Murawska, 2014r.) 222
Fot. 125. Wejście na podwórze, na którym zlokalizowana jest Cukiernia Lenkiewicz (fot. M. Murawska, 2014r.) 223
Fot. 126. Podwórko przy ul. Podmurnej (fot. M. Murawska, 2014r.) 223
Fot. 127. Jeden ze sklepów przy ul. Szerokiej z nieestetycznym szyldem (fot. M. Murawska, 2014r.) 224

Fot. 128. Pusty lokal po sklepie C&A (fot. M. Murawska, 2014r.) 224
Fot. 129. Teren zieleni przy Placu Rapackiego (źródło: www.wikimedia.org, 2009r.) 224
Fot. 130. Tereny zieleni Przy Kaszowniku (źródło: www.panoramio.com) 224
Fot. 131. Zabudowania dawnej Fabryki Maszyn i Kotłów Born i Schutze (fot. M. Murawska, 2014r.) 229
Fot. 132. Zabudowania dawnej Fabryki Maszyn i Kotłów Born i Schutze (fot. M. Murawska, 2014r.) 229
Fot. 133. Budynek dworca Toruń Wschodni (fot. M. Murawska, 2014r.) 229
Fot. 134. Młyny Richtera (źródło: www.viapoland.com, 2013r.) 229
Fot. 135. Willa przy ul. Batorego (fot. M. Murawska, 2014r.) 230
Fot. 136. Osiedle przy ul. Staszica (fot. M. Murawska, 2014r.) 230
Fot. 137. Zabudowania ul. Pod Dębową Górą (fot. M. Murawska, 2014r.) 230
Fot. 138. Zabudowania ul. Pod Dębową Górą (fot. M. Murawska, 2014r.) 230
Fot. 139. Blok z „wielkiej płyty" przy ul. Bażyńskich (fot. M. Murawska, 2014r.) 231
Fot. 140. Wieżowiec z „wielkiej płyty" przy ul. Chrobrego (fot. M. Murawska, 2014r.) 231
Fot. 141. Tereny zieleni na „Osiedlu Chrobrego", przez które przepływa Struga Toruńska (fot. M. Murawska, 2014r.) 231
Fot. 142. Staw przy ul. Świętopełka (źródło: www.wikigogo.org) 231
Fot. 143. Geofizyka Toruń Sp. z o.o. przy ul. Chrobrego (fot. M. Murawska, 2014r.) 232
Fot. 144. F.H.P. PAK Sp. z o.o. przy. ul. Towarowej (fot. M. Murawska, 2014r.) 232
Fot. 145. Fabryka Cukiernicza KOPERNIK S.A. (fot. M. Murawska, 2014r.) 235
Fot. 146. Toruń-Pacific Sp. z o.o. (fot. M. Murawska, 2014r.) 235
Fot. 147. Budynek mieszkalny na terenie po chłodni – widok od ul. Lubickiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 235
Fot. 148. Teren po zakładach mięsnych przy ul. Lubickiej (fot. M. Murawska, 2014r.) 235
Fot. 149. Uporządkowany teren cmentarza żydowskiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 236
Fot. 150. Fort Św. Jakuba (fot. M. Murawska, 2014r.) 236
Fot. 151. Bloki mieszkalne przy ul. Prądzyńskiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 236
Fot. 152. Bloki mieszkalne przy ul. Prądzyńskiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 236
Fot. 153. Nowe budynki mieszkalne na Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.) 237
Fot. 154. Nowe budynki mieszkalne na Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.) 237
Fot. 155. Dawne zabudowania Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.) 237
Fot. 156. Dawne zabudowania Winnicy (fot. M. Murawska, 2014r.) 237
Fot. 157. Park Glazja (fot. M. Murawska, 2014r.) 238
Fot. 158. Zabudowania wojskowe przy ul. Sobieskiego (fot. M. Murawska, 2014r.) 238
Fot. 159. Budynki mieszkalne przy ul. Bydgoskiej (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 241
Fot. 160. Budynki mieszkalne przy ul. Bydgoskiej (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 241
Fot. 161. Miejsko – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 241
Fot. 162. Budynek poprzemysłowy na obrzeżach miasta (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 242
Fot. 163. Budynek po kolejowy przy ulicy Dworcowej 3 (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 242
Fot. 164. Ul. Łokietka (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 245
Fot. 165. Ul. Łokietka (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 245
Fot. 166. Synagoga, ul. Szkolna 6 (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 245
Fot. 167. Kamienica przy ul. Szkolnej (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 245
Fot. 168. Osiedle Brzęczkowskiego (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 246
Fot. 169. Osiedle Brzęczkowskiego (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 246
Fot. 170. Romanowo (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 246
Fot. 171. Zalew Koronowski (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 246
Fot. 172. Zniszczone budynki mieszkalne przy ulicy Chełmińskiej i Generała Józefa Hallera (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 251
Fot. 173. Zniszczone budynki mieszkalne przy ulicy Chełmińskiej i Generała Józefa Hallera (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 251
Fot. 174. Skrzyżowanie ulic Generała Józefa Hallera i Ks. Piotra Skargi (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 251
Fot. 175. Ulica ks. Piotra Skargi (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 251

Fot. 176. Boisko przy zespole szkół znajdującymi się pomiędzy ulicami gen. Hallera, P. Skargi oraz I. Paderewskiego (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 252
Fot. 177. Boisko przy Szkole Podstawowej nr 5 (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 252
Fot. 178. Konkatedra pw. Świętej Trójcy (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 252
Fot. 179. Kościół pw. Św. Mikołaja (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 252
Fot. 180. Plac Jana Pawła II (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 256
Fot. 181. Budynek ratusza (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 256
Fot. 182. Jura Park (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 257
Fot. 183. Budynek dworca kolejowego (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 257
Fot. 184. Wieża ciśnień (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 257
Fot. 185. Kamienica wymagająca remontu przy ul. Bydgoskiej (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 258
Fot. 186. Tereny nadwiślańskie (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 258
Fot. 187. Ruiny zamku w Dolinie Gąsawki (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 261
Fot. 188. Budynek mieszkalny przy ulicy Kościuszki (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 262
Fot. 189. Zniszczona zabudowa w starej części miasta (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 262
Fot. 190. Kościół parafialny (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 265
Fot. 191. Tereny zieleni (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 265
Fot. 192. Tereny nadnoteckie (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 266
Fot. 193. Kamienice wymagające remontu (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 266
Fot. 194. Kościół św. Mikołaja (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 269
Fot. 195. Zabudowa mieszkaniowa przy ulicy (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 269
Fot. 196. Kamienica przy placu 700-lecia wymagająca odnowienia (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 270
Fot. 197. Budynek dworca kolejowego (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 270
Fot. 198. Brak infrastruktury drogowej na osiedlu domków jednorodzinnych (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 270
Fot. 199. Niezagospodarowane tereny w okolicy dworca kolejowego (fot. P. Rutkowski, 2014r.) 270

SPIS SCHEMATÓW

Schemat 1. Filary działań rewitalizacyjnych 8
Schemat 2. Identyfikacja interesariuszy 9
Schemat 3. PRM jako źródło przewagi regionu u progu perspektywy finansowej 2014-2020 19
Schemat 4. Metodyka opracowania Programu Rewitalizacji Miast 30
Schemat 5. Sposób oceny zróżnicowania wewnątrzmiejskiego 31
Schemat 6. Proces dojścia do listy obszarów problemowych 35

SPIS TABEL

Tabela 1. Struktura dokumentu 11
Tabela 2. Powiązanie Programu z dokumentami strategicznymi 27
Tabela 3. Zestawienie kryteriów / wskaźników analizy społeczno-gospodarczej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi 39
Tabela 4. Zestawienie kryteriów analizy urbanistycznej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi 41
Tabela 5. Zestawienie kryteriów / wskaźników analizy społeczno-gospodarczej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi 46
Tabela 6. Zestawienie kryteriów analizy urbanistycznej, na podstawie których dokonano wyznaczenia obszarów do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi 47
Tabela 7. Podział środków finansowych na rewitalizację w ramach LPR 2007-2013 91

Tabela 8. Przykładowe założenia do podziału środków na rewitalizację dla miast ZIT BTOF uwzględniając klucz podziału wykorzystany w perspektywie 2007-2013. 92
Tabela 9. Warianty podziału środków na rewitalizację dla miast ZIT BTOF na podstawie klucza podziału środków w perspektywie 2007-2013 92
Tabela 10. Zestawienie wskaźników analizy społeczno-gospodarczej dla poszczególnych jednostek urbanistycznych Bydgoszczy (stan na 2012 r.) 129
Tabela 11. Zestawienie wskaźników analizy społeczno-gospodarczej dla poszczególnych jednostek urbanistycznych Torunia (stan na 2012 r.) 134
Tabela 12. Zestawienie wskaźników analizy społeczno-gospodarczej dla mniejszych miast BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem; stan na 2012 r.) 139
Tabela 13. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy (stan na 2014 r.) 143
Tabela 14. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w jednostkach urbanistycznych Torunia (stan na 2014 r.) 146
Tabela 15. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem; stan na 2014 r.) 149
Tabela 16. Wyniki ankiety dotyczącej stanu zasobów mieszkalnictwa w Bydgoszczy (stan na 2014 r.) 153
Tabela 17. Wyniki ankiety dotyczącej stanu zasobów mieszkalnictwa w Toruniu (stan na 2014 r.) .. 156
Tabela 18. Wyniki ankiety dotyczącej zasobów mieszkalnictwa w miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem; stan na 2012 r.) 159
Tabela 19. Przykładowy zestaw kryteriów wstępnej oceny projektów dokonywanej przez miasta przed oceną w ramach Związku ZIT 171
Tabela 20. Tereny w Nakle nad Notecią ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym 242
Tabela 21. Tereny w Koronowie ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym 247
Tabela 22. Tereny w Chełmży ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym 253
Tabela 23. Tereny w Solcu Kujawskim ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym 258
Tabela 24. Tereny w Szubinie ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym 262
Tabela 25. Tereny w Łabiszynie ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym 266
Tabela 26. Tereny w Kowalewie Pomorskim ze szczególnym natężeniem negatywnych zjawisk na obszarze problemowym 270
Tabela 27. Przykłady baz danych, przewodników oraz poradników w zakresie partycypacji społecznej 279
Tabela 28. Główne źródła finansowania działań twardych 296
Tabela 29. Główne źródła finansowania działań miękkich (związanych z likwidacją wykluczenia społecznego) 299

8. Załączniki

Lista interesariuszy
Dane bazowe, na podstawie których dokonano wyliczenia wskaźników zawartych w analizie społeczno – gospodarczej
Raport z badań ankietowych i warsztatów przeprowadzonych wśród mieszkańców miast BTOF nt. potrzeb rewitalizacyjnych

ZAŁĄCZNIK 1

Lista interesariuszy

1. UM Bydgoszcz

Wydziały:

- Wydział Rozwoju i Wdrażania Polityki Terytorialnej
- Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska
- Wydział Inwestycji Miasta
- Biuro Konserwatora Zabytków
- Energetyk Miejski
- Plastyk Miejski
- Wydział Edukacji i Sportu
- Wydział Zdrowia i Polityki Społecznej
- Biuro Kultury Bydgoskiej

Jednostki budżetowe:

- Zarząd Dróg Miejskich i Komunikacji Publicznej
- Miejska Pracownia Urbanistyczna
- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
- Powiatowy Urząd Pracy
- Miejskie Centrum Kultury

2. UM Toruń

Wydziały

- Wydział Rozwoju i Programowania Europejskiego
- Wydział Zdrowia i Polityki Społecznej
- Biuro Toruńskiego Centrum Miasta
- Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków
- Biuro Mieszkalnictwa
- Wydział Architektury i Budownictwa
- Wydział Gospodarki Komunalnej
- Wydział Inwestycji i Remontów
- Wydział Środowiska i Zieleni

Jednostki budżetowe:

- Miejski Zarząd Dróg
- Miejska Pracownia Urbanistyczna
- Zakład Gospodarki Mieszkaniowej
- Powiatowy Urząd Pracy dla Miasta Torunia

- Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie

3. UM Koronowo

Wydziały:

- Wydział Inwestycji, Planowania i Rozwoju

Jednostki organizacyjne:

- Zakładu Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej

4. UM Łabiszyn

Wydziały:

- Referat inwestycyjno-budowlany i promocji gminy.

Jednostki organizacyjne:

- Zakład Wodociągów i Kanalizacji w Łabiszynie

5. UM Nakło nad Notecią

Wydziały:

- Biuro Obsługi Mieszkańców
- Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska
- Wydział Inwestycji

6. UM Solec Kujawski

Wydziały:

- Wydział Utrzymania Miasta
- Wydział Gospodarki Mieniem
- Wydział Inwestycji i Planowania Przestrzennego

7. UM Szubin

Wydziały:

- Wydział Gospodarki Przestrzennej
- Wydział Inwestycji i Gospodarki Komunalnej

8. UM Chełmża

Wydziały:

- Wydział Gospodarki Miejskiej

Jednostki organizacyjne:

- Zakład Gospodarki Mieszkaniowej sp. z o.o.
- Zakład Wodociągów i Kanalizacji

9. UM Kowalewo Pomorskie

Wydziały:

- Referat Techniczno Inwestycyjny i Gospodarki Gruntami
- Referatu Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej

Jednostki organizacyjne:

- Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej sp. z o.o.

Zasoby mieszkalnictwa

1. UM Bydgoszcz

Wydziały:

- Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska

2. UM Toruń

Wydziały

- Biuro Mieszkalnictwa

Jednostki budżetowe:

- Zakład Gospodarki Mieszkaniowej

3. UM Koronowo

Wydziały:

- Wydział Inwestycji, Planowania i Rozwoju

Jednostki organizacyjne:

- Zakładu Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej

4. UM Łabiszyn

Wydziały:

- Referat inwestycyjno-budowlany i promocji gminy.

5. UM Nakło nad Notecią

Wydziały:

- Biuro Obsługi Mieszkańców
- Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska

6. UM Solec Kujawski

Wydziały:

- Wydział Utrzymania Miasta
- Wydział Gospodarki Mieniem

7. UM Szubin

Wydziały:

- Wydział Inwestycji i Gospodarki Komunalnej

8. UM Chełmża

Wydziały:

- Wydział Gospodarki Miejskiej

Jednostki organizacyjne:

- Zakład Gospodarki Mieszkaniowej sp. z o.o.

9. UM Kowalewo Pomorskie

Wydziały:

- Referatu Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej

Jednostki organizacyjne:

- Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej sp. z o.o.

oraz

- spółdzielnie mieszkaniowe
- zarządcy nieruchomości, zrzeszenia właścicieli i zarządców domów

ZAŁĄCZNIK 2

Dane bazowe, na podstawie których dokonano wyliczenia wskaźników zawartych w analizie społeczno – gospodarczej. Rok bazowy – 2012.

Tabela 1. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy (meldunki stałe)

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba ludności	Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym	Liczba ludności w wieku produkcyjnym	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym
1	Babia Wieś	1 584	303	1 040	241
2	Bartodzieje	22 321	3 181	11 846	7 294
3	Biedaszkowo	236	46	138	52
4	Bielawy	6 364	909	3 593	1 862
5	Bielice	415	61	249	105
6	Błonie	14 386	2 030	7 748	4 608
7	Bocianowo	11 762	2 268	7 444	2 050
8	Brdyujście	1 219	201	752	266
9	Bydgoszcz Wschód	1 557	305	977	275
10	Czersko Polskie	37	3	29	5
11	Czyżkowko	7 808	1 468	4 980	1 360
12	Flisy	926	162	538	226
13	Fordon	65 186	11 138	45 363	8 685
14	Stary Fordon	1 960	325	1 295	340
15	Glinki	5 655	948	3 587	1 120
16	Górzyskowo	7 817	1 611	4 955	1 251
17	Jachcice	3 879	684	2 343	852
18	Jary	5 905	1 042	3 553	1 310
19	Kapuściska	22 911	3 720	12 767	6 424
20	Las Gdański	457	78	295	84
21	Lotnisko	0	0	0	0
22	Łęgnowo I	1 922	385	1 228	309
23	Łęgnowo II	851	201	528	122
24	Miedzyń	11 192	1 968	7 134	2 090
25	Myślęcinek	229	36	143	50
26	Okole	10 943	2 107	6 889	1 947
27	Opławiec	1 202	241	732	229
28	Osiedle Leśne	11 138	1 544	6 193	3 401
29	Osowa Góra	13 365	2 682	8 875	1 808
30	Piaski	2 404	454	1 535	415
31	Prądy	652	157	414	81
32	Rynkowo	9	0	8	1
33	Sierniczek	984	160	648	176
34	Skrzetusko	4 336	661	2 360	1 315
35	Smukała	621	122	396	103
36	Szwederowo	29 980	5 161	18 518	6 301
37	Śródmieście	20 463	3 793	13 014	3 656

38	Wilczak	4 018	804	2 559	655
39	Wypaleniska	11	4	7	0
40	Wyżyny	28 094	4 362	15 177	8 555
41	Wzgórze Wolności	10 850	1 782	6 312	2 756
42	Zawisza	1 517	283	963	271
43	Zimne Wody	1 768	333	1 155	280
	SUMA	**338 934**	**57 723**	**208 280**	**72 931**

Źródło: Urząd Miasta Bydgoszczy

Tabela 2. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Torunia (meldunki stałe)

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba ludności	Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym	Liczba ludności w wieku produkcyjnym	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym
1	Barbarka	7	0	5	2
2	Bielany	4 507	862	2 810	835
3	Bielawy	2 648	591	1 633	424
4	Bydgoskie Przedmieście	24 952	4 184	15 054	5 714
5	Chełmińskie Przedmieście	35 950	6 131	22 254	7 565
6	Czerniewice	2 241	520	1 453	268
7	Grębocin Nad Strugą	2 870	715	1 880	275
8	Grębocin Przy Lesie	1 563	309	981	273
9	Jakubskie Przedmieście	8 387	1 618	5 621	1 148
10	Kaszczorek	2 336	498	1 524	314
11	Katarzynka	46	9	28	9
12	Mokre Przedmieście	15 394	2 390	8 506	4 498
13	Na Skarpie	24 497	3 751	16 326	4 420
14	Podgórz	9 448	2 077	6 248	1 123
15	Rubinkowo	26 497	4 197	16 159	6 141
16	Rudak	1 049	237	675	137
17	Stare Miasto	6 707	1 286	4 327	1 094
18	Starotoruńskie Przedmieście	103	16	76	11
19	Stawki	8 095	1 622	5 157	1 316
20	Wrzosy	12 910	2 597	8 281	2 032
	SUMA	**190 207**	**33 610**	**118 993**	**37 597**

Źródło: Urząd Miasta Torunia

Tabela 3. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w mniejszych miastach BTOF

Lp.	Nazwa miasta	Liczba ludności	Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym	Liczba ludności w wieku produkcyjnym	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym
1	Koronowo	11 360	2 139	7 532	1 689
2	Łabiszyn	4 544	868	3 038	638
3	Nakło nad Notecią	19 294	3 658	12 070	3 566
4	Solec Kujawski	15 697	3 039	9 980	2 678
5	Szubin	9 487	1 782	6 087	1 618
7	Chełmża	15 066	2 913	9 776	2 377
9	Kowalewo Pomorskie	4 270	804	2 716	750
	SUMA	**79 718**	**15 203**	**51 199**	**13 316**

Źródło: GUS

Tabela 4. Liczba osób bezrobotnych i długotrwale bezrobotnych w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba osób bezrobotnych	Liczba osób długotrwale bezrobotnych (powyżej 1 roku)
1	Babia Wieś	127	64
2	Bartodzieje	574	252
3	Biedaszkowo	9	4
4	Bielawy	326	142
5	Bielice	24	13
6	Błonie	611	289
7	Bocianowo	654	331
8	Brdyujście	75	39
9	Bydgoszcz Wschód	82	43
10	Czersko Polskie	6	4
11	Czyżkowko	361	145
12	Flisy	54	24
13	Fordon	2 180	820
14	Stary Fordon	153	109
15	Glinki	163	65
16	Górzyskowo	316	131
17	Jachcice	145	63
18	Jary	242	106
19	Kapuściska	901	372
20	Las Gdański	47	25
21	Lotnisko	0	0
22	Łęgnowo I	253	112
23	Łęgnowo II	0	0
24	Miedzyń	299	117
25	Myślęcinek	18	7
26	Okole	557	254
27	Opławiec	53	19
28	Osiedle Leśne	342	149
29	Osowa Góra	494	190
30	Piaski	83	30
31	Prądy	57	28
32	Rynkowo	2	2
33	Sierniecczek	112	59
34	Skrzetusko	128	60
35	Smukała	19	8
36	Szwederowo	1 159	503
37	Śródmieście	1 389	650
38	Wilczak	469	212
39	Wypaleniska	2	0
40	Wyżyny	818	364
41	Wzgórze Wolności	390	152
42	Zawisza	95	47
43	Zimne Wody	128	67
	SUMA	**13 917**	**6 071**

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Bydgoszczy

Tabela 5. Liczba osób bezrobotnych i długotrwale bezrobotnych w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Torunia

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba osób bezrobotnych	Liczba osób długotrwale bezrobotnych (powyżej 1 roku)
1	Barbarka	0	0
2	Bielany	220	97
3	Bielawy	226	83
4	Bydgoskie Przedmieście	1 411	629
5	Chełmińskie Przedmieście	1 433	648
6	Czerniewice	107	47
7	Gręboc in Nad Strugą	79	24
8	Gręboc in Przy Lesie	123	55
9	Jakubskie Przedmieście	631	283
10	Kaszczorek	61	24
11	Katarzynka	0	0
12	Mokre Przedmieście	637	277
13	Na Skarpie	917	387
14	Podgórz	596	255
15	Rubinkowo	1 081	454
16	Rudak	50	24
17	Stare Miasto	523	252
18	Starotoruńskie Przedmieście	48	17
19	Stawki	318	151
20	Wrzosy	515	216
	SUMA	**8 976**	**3 923**

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy dla Miasta Torunia

Tabela 6. Liczba osób bezrobotnych i długotrwale bezrobotnych w innych miastach BTOF

Lp.	Nazwa miasta	Liczba osób bezrobotnych	Liczba osób długotrwale bezrobotnych (powyżej 1 roku)
1	Koronowo	821	434
2	Łabiszyn	346	187
3	Nakło nad Notecią	1 423	746
4	Solec Kujawski	657	249
5	Szubin	619	264
7	Chełmża	1 540	724
9	Kowalewo Pomorskie	394	183
	SUMA	**5 800**	**2 787**

Źródło: Powiatowe urzędy pracy

Tabela 7. Liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba osób niewypełniających obowiązku szkolnego w grupie 7-18	Liczba osób w wieku 7-18 niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Babia Wieś	0	0,00
2	Bartodzieje	1	0,04
3	Biedaszkowo	0	0,00
4	Bielawy	1	0,16
5	Bielice	0	0,00
6	Błonie	0	0,00
7	Bocianowo	2	0,17
8	Brdyujście	0	0,00
9	Bydgoszcz Wschód	0	0,00
10	Czersko Polskie	0	0,00
11	Czyżkowko	0	0,00
12	Flisy	0	0,00
13	Fordon	2	0,03

14	Stary Fordon	0	0,00
15	Glinki	0	0,00
16	Górzyskowo	0	0,00
17	Jachcice	0	0,00
18	Jary	0	0,00
19	Kapuściska	1	0,04
20	Las Gdański	0	0,00
21	Lotnisko	0	0,00
22	Łęgnowo I	0	0,00
23	Łęgnowo II	0	0,00
24	Miedzyń	0	0,00
25	Myślęcinek	0	0,00
26	Okole	3	0,27
27	Opławiec	0	0,00
28	Osiedle Leśne	0	0,00
29	Osowa Góra	1	0,07
30	Piaski	0	0,00
31	Prądy	0	0,00
32	Rynkowo	0	0,00
33	Sierninczek	0	0,00
34	Skrzetusko	0	0,00
35	Smukała	0	0,00
36	Szwederowo	3	0,10
37	Śródmieście	6	0,29
38	Wilczak	0	0,00
39	Wypaleniska	0	0,00
40	Wyżyny	4	0,14
41	Wzgórze Wolności	3	0,28
42	Zawisza	0	0,00
43	Zimne Wody	0	0,00
	SUMA	**27**	**-**

Źródło: Urząd Miasta Bydgoszczy

Tabela 8. Liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Torunia

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba osób niewypełniających obowiązku szkolnego w grupie 7-18	Liczba osób w wieku 7-18 niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Barbarka	0	0,00
2	Bielany	0	0,00
3	Bielawy	0	0,00
4	Bydgoskie Przedmieście	7	0,28
5	Chełmińskie Przedmieście	11	0,31
6	Czerniewice	0	0,00
7	Gręboci Nad Strugą	0	0,00
8	Gręboci Przy Lesie	2	1,28
9	Jakubskie Przedmieście	2	0,24
10	Kaszczorek	0	0,00
11	Katarzynka	0	0,00
12	Mokre Przedmieście	12	0,78
13	Na Skarpie	3	0,12
14	Podgórz	4	0,42
15	Rubinkowo	2	0,08
16	Rudak	0	0,00
17	Stare Miasto	4	0,60
18	Starotoruńskie Przedmieście	0	0,00
19	Stawki	1	0,12
20	Wrzosy	3	0,23
	SUMA	**51**	-

Źródło: Urząd Miasta Torunia

Tabela 9. Liczba osób w wieku 7-18 lat niewypełniających obowiązku szkolnego w innych miastach BTOF

Lp.	Miasto	Liczba osób niewypełniających obowiązku szkolnego w grupie 7-18	Liczba osób w wieku 7-18 niewypełniających obowiązku szkolnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Koronowo	6	0,53
2	Łabiszyn	0	0,00
3	Nakło nad Notecią	3	0,16
4	Solec Kujawski	2	0,13
5	Szubin	6	0,63
7	Chełmża	2	0,13
9	Kowalewo Pomorskie	0	0,00
	SUMA	**19**	-

Źródło: Urzędy miast

Tabela 10. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba wyroków eksmisyjnych	Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Babia Wieś	2	1
2	Bartodzieje	4	0
3	Biedaszkowo	0	0
4	Bielawy	2	0
5	Bielice	0	0
6	Błonie	6	0
7	Bocianowo	18	2
8	Brdyujście	3	2
9	Bydgoszcz Wschód	4	3
10	Czersko Polskie	0	0
11	Czyżkowko	0	0
12	Flisy	0	0
13	Fordon	2	0
14	Stary Fordon	14	0
15	Glinki	1	0
16	Górzyskowo	0	0
17	Jachcice	0	0
18	Jary	0	0
19	Kapuściska	3	0
20	Las Gdański	0	0
21	Lotnisko	0	0
22	Łęgnowo I	1	1
23	Łęgnowo II	0	0
24	Miedzyń	0	0
25	Myślęcinek	1	4
26	Okole	8	1
27	Opławiec	0	0
28	Osiedle Leśne	9	1
29	Osowa Góra	2	0
30	Piaski	0	0
31	Prądy	0	0
32	Rynkowo	0	0
33	Sierniecczek	0	0
34	Skrzetusko	2	0
35	Smukała	0	0
36	Szwederowo	11	0
37	Śródmieście	21	1

38	Wilczak	3	1
39	Wypaleniska	0	0
40	Wyżyny	4	0
41	Wzgórze Wolności	3	0
42	Zawisza	1	1
43	Zimne Wody	0	0
	SUMA	**125**	**-**

Źródło: Urząd Miasta Bydgoszczy

Tabela 11. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Torunia

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba wyroków eksmisyjnych	Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Barbarka	0	0
2	Bielany	12	3
3	Bielawy	0	0
4	Bydgoskie Przedmieście	71	3
5	Chełmińskie Przedmieście	17	0
6	Czerniewice	6	3
7	Gręboc in Nad Strugą	6	2
8	Gręboc in Przy Lesie	0	0
9	Jakubskie Przedmieście	11	1
10	Kaszczorek	0	0
11	Katarzynka	0	0
12	Mokre Przedmieście	8	1
13	Na Skarpie	1	0
14	Podgórz	20	2
15	Rubinkowo	15	1
16	Rudak	1	1
17	Stare Miasto	15	2
18	Starotoruńskie Przedmieście	0	0
19	Stawki	1	0
20	Wrzosy	1	0
	SUMA	**185**	**-**

Źródło: Urząd Miasta Torunia

Tabela 12. Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w innych miastach BTOF

Lp.	Miasto	Liczba wyroków eksmisyjnych	Liczba wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Koronowo	7	0,62
2	Łabiszyn	0	0,00
3	Nakło nad Notecią	19	0,98
4	Solec Kujawski	8	0,51
5	Szubin	5	0,53
7	Chełmża	15	1,00
9	Kowalewo Pomorskie	0	0,00
	SUMA	**54**	**-**

Źródło: Urzędy miast

Tabela 13. Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej	Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Babia Wieś	139	88
2	Bartodzieje	548	25
3	Biedaszkowo	55	233
4	Bielawy	253	40
5	Bielice	13	31
6	Błonie	451	31
7	Bocianowo	1 590	135
8	Brdyujście	104	85
9	Bydgoszcz Wschód	154	99
10	Czersko Polskie	15	405
11	Czyżkowko	278	36
12	Flisy	15	16
13	Fordon	1 916	29
14	Stary Fordon	339	173
15	Glinki	83	15
16	Górzyskowo	214	27
17	Jachcice	320	82
18	Jary	151	26
19	Kapuściska	943	41
20	Las Gdański	9	20
21	Lotnisko	0	0
22	Łęgnowo I	220	114
23	Łęgnowo II	116	136
24	Miedzyń	152	14
25	Myślęcinek	8	35
26	Okole	981	90
27	Opławiec	41	34
28	Osiedle Leśne	340	31
29	Osowa Góra	267	20
30	Piaski	122	51
31	Prądy	21	32
32	Rynkowo	0	0
33	Sierniecczek	206	209
34	Skrzetusko	116	27
35	Smukała	33	53
36	Szwederowo	1 534	51
37	Śródmieście	2 483	121
38	Wilczak	295	73
39	Wypaleniska	4	364
40	Wyżyny	547	19
41	Wzgórze Wolności	344	32
42	Zawisza	64	42
43	Zimne Wody	192	109
	SUMA	**15 676**	**-**

Źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Bydgoszczy

Tabela 14. Liczba osób w rodzinach korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Torunia

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba osób w rodzinach korzystających ze świadczeń pomocy społecznej	Liczba osób w rodzinach korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców
1	Barbarka	0	0
2	Bielany	292	65
3	Bielawy	77	29
4	Bydgoskie Przedmieście	2 134	86
5	Chełmińskie Przedmieście	1 283	36
6	Czerniewice	83	37
7	Grębocin Nad Strugą	461	161
8	Grębocin Przy Lesie	187	120
9	Jakubskie Przedmieście	783	93
10	Kaszczorek	72	31
11	Katarzynka	42	913
12	Mokre Przedmieście	935	61
13	Na Skarpie	544	22
14	Podgórz	1 160	123
15	Rubinkowo	1 024	39
16	Rudak	718	684
17	Stare Miasto	1 249	186
18	Starotoruńskie Przedmieście	18	175
19	Stawki	424	52
20	Wrzosy	1 113	86
	SUMA	**12 599**	**-**

Źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu

Tabela 15. Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w innych miastach BTOF

Lp.	Miasto	Liczba osób, którym przyznano decyzje pomocy społecznej	Liczba osób, którym przyznano decyzje o świadczeniu pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Koronowo	712	62,68
2	Łabiszyn	425	93,53
3	Nakło nad Notecią	1 092	56,60
4	Solec Kujawski	808	51,47
5	Szubin	1 011	106,56
7	Chełmża	1 323	87,81
9	Kowalewo Pomorskie	175	40,98
	SUMA	**5 546**	-

Źródło: Miejskie ośrodki pomocy społecznej

Tabela 16. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Babia Wieś	422	266
2	Bartodzieje	2 623	118
3	Biedaszkowo	124	525
4	Bielawy	742	117
5	Bielice	53	128
6	Błonie	849	59
7	Bocianowo	2 306	196
8	Brdyujście	912	748
9	Bydgoszcz Wschód	820	527
10	Czersko Polskie	17	459
11	Czyżkowko	1 291	165
12	Flisy	175	189
13	Fordon	4 625	71
14	Stary Fordon	222	113
15	Glinki	920	163
16	Górzyskowo	750	96
17	Jachcice	499	129
18	Jary	1 022	173
19	Kapuściska	2 319	101
20	Las Gdański	73	160
21	Lotnisko	0	0
22	Łęgnowo I	99	52
23	Łęgnowo II	385	452
24	Miedzyń	1 733	155
25	Myślęcinek	848	3703
26	Okole	1 477	135
27	Opławiec	229	191
28	Osiedle Leśne	1 801	162
29	Osowa Góra	1 989	149
30	Piaski	265	110
31	Prądy	477	732
32	Rynkowo	38	4222
33	Sierznieczek	145	147
34	Skrzetusko	1 038	239
35	Smukała	56	90
36	Szwederowo	2 735	91
37	Śródmieście	5 200	254
38	Wilczak	862	215
39	Wypaleniska	0	0
40	Wyżyny	2 793	99
41	Wzgórze Wolności	1 092	101
42	Zawisza	104	69
43	Zimne Wody	585	331
	SUMA	**44 715**	**-**

Źródło: Urząd Miasta Bydgoszczy

Tabela 17. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w jednostkach urbanistycznych Torunia

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Barbarka	3	429
2	Bielany	417	93
3	Bielawy	277	105
4	Bydgoskie Przedmieście	1 714	69
5	Chełmińskie Przedmieście	3 104	86
6	Czerniewice	194	87
7	Grębocin Nad Strugą	187	65
8	Grębocin Przy Lesie	306	196
9	Jakubskie Przedmieście	673	80
10	Kaszczorek	283	121
11	Katarzynka	26	565
12	Mokre Przedmieście	1 458	95
13	Na Skarpie	1 311	54
14	Podgórz	622	66
15	Rubinkowo	1 584	60
16	Rudak	82	78
17	Stare Miasto	1 094	163
18	Starotoruńskie Przedmieście	43	417
19	Stawki	723	89
20	Wrzosy	1 182	92
	SUMA	**15 283**	**-**

Źródło: Urząd Miasta Torunia

Tabela 18. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w innych miastach BTOF w mniejszych miastach BTOF (poza Bydgoszczą i Toruniem)

Lp.	Nazwa miasta	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Koronowo	871	77
2	Łabiszyn	430	95
3	Nakło nad Notecią	1 721	89
4	Solec Kujawski	1 464	93
5	Szubin	782	82
7	Chełmża	1 545	103
9	Kowalewo Pomorskie	428	100
	SUMA	**7 241**	-

Źródło: Urzędy miast

Tabela 19. Liczba przestępstw i wykroczeń, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Bydgoszczy

Lp.	Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba przestępstw i wykroczeń, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi	Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Babia Wieś	66	42
2	Bartodzieje	552	25
3	Biedaszkowo	22	93
4	Bielawy	133	21
5	Bielice	1	2
6	Błonie	252	18

7	Bocianowo	258	22
8	Brdyujście	42	34
9	Bydgoszcz Wschód	74	48
10	Czersko Polskie	71	1919
11	Czyżkowko	236	30
12	Flisy	17	18
13	Fordon	971	15
14	Stary Fordon	69	35
15	Glinki	149	26
16	Górzyskowo	205	26
17	Jachcice	90	23
18	Jary	90	15
19	Kapuściska	420	18
20	Las Gdański	21	46
21	Lotnisko	0	0
22	Łęgnowo I	249	130
23	Łęgnowo II	0	0
24	Miedzyń	84	8
25	Myślęcinek	25	109
26	Okole	201	18
27	Opławiec	54	45
28	Osiedle Leśne	174	16
29	Osowa Góra	32	2
30	Piaski	32	13
31	Prądy	109	167
32	Rynkowo	4	444
33	Sierniczek	85	86
34	Skrzetusko	56	13
35	Smukała	17	27
36	Szwederowo	423	14
37	Śródmieście	1889	92
38	Wilczak	117	29
39	Wypaleniska	0	0
40	Wyżyny	352	13
41	Wzgórze Wolności	214	20
42	Zawisza	43	28
43	Zimne Wody	271	153
	SUMA	**8170**	-

Źródło: Urząd Miasta Bydgoszczy

Tabela 20. Liczba przestępstw i wykroczeń, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Torunia

Lp.	Jednostka urbanistyczna	Liczba przestępstw i wykroczeń, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi	Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Barbarka	46	6 571
2	Bielany	189	42
3	Bielawy	46	17
4	Bydgoskie Przedmieście	697	28
5	Chełmińskie Przedmieście	677	19
6	Czerniewice	62	28
7	Grębocin Nad Strugą	21	7
8	Grębocin Przy Lesie	100	64
9	Jakubskie Przedmieście	224	27
10	Kaszczorek	27	12
11	Katarzynka	38	826
12	Mokre Przedmieście	475	31
13	Na Skarpie	261	11
14	Podgórz	146	15

15	Rubinkowo	344	13
16	Rudak	17	16
17	Stare Miasto	650	97
18	Starotoruńskie Przedmieście	34	330
19	Stawki	153	19
20	Wrzosy	173	13
	SUMA	4 380	-

Źródło: Urząd Miasta Torunia

Tabela 21. Liczba przestępstw i wykroczeń, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w mniejszych miastach BTOF

Lp.	Nazwa miasta	Liczba przestępstw i wykroczeń poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi	Liczba przestępstw i wykroczeń stwierdzonych, poza zdarzeniami drogowymi i przestępstwami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obszaru
1	Koronowo	316	28
2	Łabiszyn	352	77
3	Nakło nad Notecią	1 093	57
4	Solec Kujawski	378	24
5	Szubin	394	42
7	Chełmża	900	60
9	Kowalewo Pomorskie	76	18
	SUMA	2 609	-

Źródło: Komendy policji

Tabela 22. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w Bydgoszczy

Lp.	Jednostka	KATEGORIE								SUMA
		Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)		Zdegradowane przestrzenie publiczne				Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty ujęte ochroną konserwatorską		
				Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne		Zniszczone place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne				
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		A	b	c	d	E	f	g	h	a+b+(c+d)/2+(e+f)/2+g+h
1	Stary Fordon	2	6	3	6	2	4	3	6	24,5
2	Śródmieście	2	4	3	6	3	6	3	6	24
3	Bocianowo	2	6	2	4	2	4	3	6	23
4	Okole	2	4	2	4	2	4	3	6	21
5	Szwederowo	2	4	2	6	2	4	1	4	18
6	Łęgnowo I	3	6	1	2	0	0	1	2	13,5
7	Wilczak	0	0	2	6	1	4	2	4	12,5
8	Jachcice	2	4	1	2	1	2	1	2	12
9	Babia Wieś	0	0	2	6	1	2	1	4	10,5
10	Brdyujście	1	2	2	6	0	0	1	2	10
11	Fordon	1	4	2	4	1	2	0	0	9,5
12	Czyżkówko	2	4	1	4	0	0	0	0	8,5
13	Wzgórze Wolności	1	2	2	6	1	2	0	0	8,5
14	Bielawy	**0**	**0**	**1**	4	1	2	1	2	7

15	Myślęcinek	1	2	2	6	0	0	0	0	7
16	Wyżyny	0	0	2	6	1	2	0	0	5,5
17	Bydgoszcz Wschód	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
18	Górzyskowo	0	0	1	2	0	0	1	2	4,5
19	Kapuściska	0	0	2	4	1	2	0	0	4,5
20	Miedzyń	0	0	2	4	1	2	0	0	4,5
21	Osiedle Leśne	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
22	Osowa Góra	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
23	Sierninieczek	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
24	Zawisza	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
25	Zimne Wody	1	2	1	2	0	0	0	0	4,5
26	Bartodzieje	0	0	2	4	0	0	0	0	3
27	Błonie	0	0	1	2	1	2	0	0	3
28	Czersko Polskie	1	2	0	0	0	0	0	0	3
29	Flisy	0	0	2	4	0	0	0	0	3
30	Jary	0	0	2	4	0	0	0	0	3
31	Rynkowo	1	2	0	0	0	0	0	0	3
32	Skrzetusko	0	0	1	2	1	2	0	0	3
33	Glinki	1	0	1	2	0	0	0	0	2,5
34	Łęgnowo II	0	0	1	2	0	0	0	0	1,5
35	Opławiec	0	0	1	2	0	0	0	0	1,5
36	Piaski	0	0	1	2	0	0	0	0	1,5
37	Prądy	0	0	1	2	0	0	0	0	1,5
38	Biedaszkowo	0	0	1	0	0	0	0	0	0,5
39	Bielice	0	0	0	0	0	0	0	0	0
40	Las Gdański	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	Lotnisko	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	Smukała	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	Wypaleniska	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabela 23. Wyniki ankiety dotyczącej stanu zasobów mieszkalnictwa w Bydgoszczy

Lp.	Jednostka	KATEGORIE								SUMA
		Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)		Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)		Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji				
						Osiedlowa infrastruktura drogowa		Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej		
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		A	b	c	d	E	f	g	h	a+b+c+d+ (e+f)/2+(g+h)/2
1	Bocianowo	2,50	5,45	2,19	5,91	1,96	5,11	2,45	3,99	22,80867
2	Śródmieście	1,80	5,93	2,07	5,76	2,08	5,50	1,70	4,41	22,39899
3	Stary Fordon	2,23	5,25	2,38	5,12	2,17	4,83	2,13	2,61	20,85707
4	Wilczak	2,42	5,09	2,30	4,98	2,22	4,72	1,44	3,22	20,5793
5	Okole	2,50	4,99	2,11	5,00	2,03	4,71	1,21	3,30	20,22346
6	Szwederowo	1,49	4,02	1,67	4,03	1,69	4,22	1,07	2,88	16,13436
7	Babia Wieś	1,52	3,99	1,60	3,92	1,61	2,73	1,83	3,01	15,62202
8	Kapuściska	1,10	4,93	1,67	3,63	1,64	2,96	1,28	2,11	15,32838
9	Osiedle Leśne	1,03	3,98	1,76	3,60	1,40	2,90	1,20	2,01	14,1259
10	Fordon	1,19	1,86	1,69	3,52	1,48	2,61	1,43	1,62	11,82798
11	Błonie	1,35	3,51	1,63	2,67	0,93	1,68	0,99	1,62	11,77104
12	Bielawy	1,09	3,92	1,19	2,22	1,15	1,79	1,03	2,04	11,42494
13	Wzgórze Wolności	1,12	3,18	1,33	3,15	1,15	2,24	0,34	1,36	11,3204
14	Górzyskowo	1,25	2,51	1,13	2,16	0,97	2,11	1,10	1,20	9,748537

15	Wyżyny	1,20	1,75	0,99	2,97	1,03	2,04	0,80	1,64	9,653137
16	Jary	0,97	1,98	1,30	2,60	0,97	2,20	0,73	0,88	9,235889
17	Bartodzieje	0,96	1,43	1,14	1,96	1,49	2,48	0,73	1,26	8,464798
18	Glinki	0,62	1,10	1,25	2,51	1,40	2,22	0,50	1,36	8,214838
19	Zawisza	0,95	1,93	0,93	1,70	0,93	1,67	0,82	1,62	8,034364
20	Skrzetusko	0,97	1,92	1,76	1,81	0,65	1,21	0,41	0,81	7,998541
21	Sierniecczek	1,30	2,01	0,73	1,47	0,47	0,80	0,70	1,19	7,085889
22	Czyżkówko	0,51	1,01	0,96	1,41	1,44	1,79	1,08	1,64	6,85375
23	Bydgoszcz Wschód	0,61	1,16	0,68	1,41	0,75	1,41	0,56	0,82	5,630532
24	Zimne Wody	0,62	1,07	0,40	0,80	0,79	1,41	0,65	1,28	4,949417
25	Flisy	0,76	1,14	0,57	0,83	0,61	0,93	0,49	0,91	4,775269
26	Brdyujście	0,62	1,21	0,47	1,01	0,47	0,91	0,55	0,89	4,708542
27	Łęgnowo I	0,44	0,79	0,41	0,81	0,52	1,07	0,55	0,84	3,935387
28	Łęgnowo II	0,44	0,72	0,39	0,81	0,51	1,07	0,56	0,84	3,847766
29	Jachcice	0,40	0,76	0,44	0,69	0,81	1,07	0,44	0,80	3,84389
30	Czersko Polskie	0,44	0,64	0,41	0,61	0,45	1,03	0,45	0,82	3,465693
31	Osowa Góra	0,33	0,62	0,38	0,72	0,53	0,91	0,40	0,81	3,367671
32	Biedaszkowo	0,38	0,57	0,21	0,67	0,53	1,09	0,47	0,89	3,323344
33	Miedzyń	0,33	0,59	0,28	0,60	0,49	1,01	0,55	0,88	3,266721
34	Las Gdański	0,31	0,72	0,23	0,67	0,37	0,81	0,53	0,92	3,243268
35	Wypaleniska	0,40	0,64	0,33	0,41	0,60	1,02	0,39	0,82	3,192683
36	Bielice	0,38	0,56	0,31	0,40	0,59	1,02	0,47	0,85	3,104724
37	Smukała	0,33	0,57	0,23	0,39	0,45	1,11	0,55	0,92	3,036667
38	Rynkowo	0,35	0,72	0,21	0,41	0,47	0,79	0,53	0,91	3,036556
39	Piaski	0,40	0,56	0,19	0,36	0,55	0,94	0,53	0,91	2,972615
40	Myślęcinek	0,31	0,60	0,22	0,67	0,36	0,69	0,40	0,88	2,962195
41	Opławiec	0,35	0,56	0,20	0,41	0,44	0,96	0,55	0,92	2,953824
42	Prądy	0,36	0,56	0,21	0,39	0,45	0,88	0,45	0,89	2,850511
43	Lotnisko	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0

Tabela 24. Wyniki ankiety dotyczącej zdegradowanej struktury miejskiej w Toruniu

Lp.	Jednostka	KATEGORIE								SUMA
		Zdegradowane obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)		Zdegradowane przestrzenie publiczne				Zaniedbane obiekty ujęte w rejestrze/ewidencji zabytków i obiekty ujęte ochroną konserwatorską		
				Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne		Zniszczone place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne				
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		A	b	c	d	E	f	g	h	a+b+(c+d)/2+(e+f)/2+g+h
1	Stare Miasto	3	6	2,5	6	3	6	3	6	26,75
2	Jakubskie Przedmieście	3	6	2,5	5	2	6	2	6	24,75
3	Podgórz	3	6	2	6	2	4	2	6	24
4	Bydgoskie Przedmieście	**1**	**6**	**2**	5	2	6	2	6	22,5
5	Mokre Przedmieście	3	6	2	4	1	2	1	4	18,5
6	Chełmińskie Przedmieście	1	6	1	3	1	4	2	4	17,5
7	Stawki	2	4	2	4	1	2	2	4	16,5
8	Wrzosy	2	2	1,5	3	0	0	1	4	11,25
9	Starotoruńskie Przedmieście	2	6	0,5	2	1	2	0	0	10,75
10	Na Skarpie	0	0	2	5	2	4	1	2	9,5
11	Rudak	1	2	1	4	0	0	2	2	9,5

12	Bielany	0	0	1,5	3	2	6	1	2	9,25
13	Rubinkowo	0	0	1	4	1	4	1	2	8
14	Gręboc in Przy Lesie	2	4	0,5	3	0	0	0	0	7,75
15	Barbarka	0	0	0,5	3	1	2	1	2	6,25
16	Bielawy	0	0	2	4	0	0	0	0	3
17	Gręboc in Nad Strugą	0	0	0,5	4	0	0	0	0	2,25
18	Kaszczorek	0	0	0,5	3	0	0	0	0	1,75
19	Czerniewice	0	0	0,5	2	0	0	0	0	1,25
20	Katarzynka	0	0	0,5	1	0	0	0	0	0,75

Tabela 25. Wyniki ankiety dotyczącej stanu zasobów mieszkalnictwa w Toruniu

Lp.	Jednostka	KATEGORIE								SUMA
		Zniszczone budynki zamieszkania zbiorowego (zniszczona substancja budynków, brak należytej konserwacji i remontów)		Tereny wokół budynków wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)		Infrastruktura techniczna wymagająca modernizacji				
						Osiedlowa infrastruktura drogowa		Niedostateczna jakość sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej		
		nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	nasilenie problemu	ważność problemu	
		A	b	c	d	E	f	g	h	a+b+c+d+ (e+f)/2+(g+h)/2
1	Bydgoskie Przedmieście	2,99	5,55	2,15	4,21	1,71	3,51	1,59	3,12	19,87
2	Podgórz	2,68	5,13	2,33	4,02	2,11	3,64	1,15	1,85	18,53
3	Chełmińskie Przedmieście	2,25	4,05	2,15	4,19	1,66	3,17	1,04	1,93	16,54

4	Jakubskie Przedmieście	2,05	3,62	1,96	3,55	1,68	3,14	1,00	1,95	15,07
5	Mokre Przedmieście	1,78	3,20	1,78	3,35	1,45	2,78	1,10	2,24	13,89
6	Stare Miasto	1,84	4,26	1,52	2,54	1,24	2,30	1,28	2,45	13,79
7	Rudak	1,53	3,05	1,43	2,53	1,87	3,33	1,35	2,25	12,93
8	Bielany	1,26	2,33	1,51	3,02	1,30	2,42	0,80	1,50	11,13
9	Grębocin Nad Strugą	1,20	1,75	1,40	2,28	1,59	2,93	1,27	2,13	10,58
10	Bielawy	1,18	2,07	1,41	2,48	1,50	2,80	0,90	1,40	10,44
11	Stawki	1,05	2,02	1,20	2,20	1,20	2,48	0,93	1,67	9,60
12	Rubinkowo	0,98	1,65	1,51	2,84	0,84	2,17	0,62	1,37	9,48
13	Na Skarpie	0,95	1,86	0,94	1,90	1,42	2,65	0,74	1,55	8,84
14	Czerniewice	0,88	1,40	0,82	1,50	1,37	2,53	1,00	1,73	7,91
15	Wrzosy	0,69	1,57	0,95	1,81	1,00	1,89	0,80	1,50	7,62
16	Grębocin Przy Lesie	0,70	1,50	1,05	1,58	1,14	1,93	0,67	1,03	7,21
17	Katarzynka	0,58	1,05	0,74	1,26	0,63	1,30	0,39	0,68	5,14
18	Starotoruńskie Przedmieście	0,57	1,23	0,68	1,05	0,59	1,20	0,40	0,83	5,04
19	Kaszczorek	0,15	0,40	0,30	0,60	0,53	1,03	0,55	1,05	3,03
20	Barbarka	0,10	0,20	0,25	0,48	0,42	0,78	0,25	0,53	2,01

ZAŁĄCZNIK 3

Raport z badań ankietowych i warsztatów przeprowadzonych wśród mieszkańców miast BTOF nt. potrzeb rewitalizacyjnych

1. Wprowadzenie

Realizacja badania ankietowanego przeprowadzonego wśród mieszkańców miast BTOF stanowi integralną część prac nad dokumentem „Program Rewitalizacji Miast", stanowiącym instrument zintegrowanego podejścia do spraw planowania przestrzennego i rewitalizacji. Badania były prowadzone w ramach Etapu III opracowania dokumentu: Identyfikacja obszarów problemowych.

Dokument „Program Rewitalizacji Miast" jest realizowany w ramach projektu „Program działań dla miejskich obszarów funkcjonalnych Bydgoszczy i Torunia w nowej perspektywie finansowej 2014-2020" współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

2. Metodyka badań

Celem badania było poznanie opinii mieszkańców poszczególnych miast BTOF, w tym przede wszystkim miast rdzenia, na temat potrzeb rewitalizacyjnych. Szczególne znaczenie w badaniu miały wypowiedzi mieszkańców dotyczące największych problemów występujących w poszczególnych dzielnicach miast oraz wskazanie propozycji sposobów ich rozwiązania. Badanie umożliwiało nie tylko zgłoszenie pomysłów na działania rewitalizacyjne, ale również prezentację opinii na temat jakości życia w mieście oraz jego estetyki.

Badanie zostało zrealizowane w okresie od połowy czerwca do początku lipca 2014r. Podczas badania wykorzystano techniki standaryzowane ankietowe, co umożliwiło porównanie oraz interpretację uzyskanych wyników. Podczas badania wykorzystano opracowany kwestionariusz ankiety. Papierową wersję kwestionariusza rozdystrybuowano wśród uczestników warsztatów z mieszkańcami Bydgoszczy (zorganizowane 24.06.2014r.) i Torunia (zorganizowane 23.06.2014r.). Kwestionariusz ankiety online zamieszczony został na stronach internetowych poszczególnych miast.

Struktura kwestionariusza obejmowała pytania zamknięte oraz pytania otwarte, umożliwiające identyfikację istniejących w miastach problemów oraz zgłoszenie proponowanych kierunków ich rozwoju.

W okresie badania zebrano 300 wypełnionych kwestionariuszy ankiety, które poddano analizie statystycznej. Niniejsze opracowanie zawiera raport z przeprowadzonych badań społecznych.

3. Charakterystyka respondentów

Wśród grupy respondentów, biorącej udział w ankiecie, dominowali mężczyźni (prawie 60%).

Tabela 1. Respondenci według płci

Płeć	Liczba osób	Odsetek ogólnej liczby osób
Mężczyzna	178	59,33%
Kobieta	121	40,33%
Nie podano	1	0,33%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Struktura wiekowa ankietowanych pokazuje, że najliczniej reprezentowaną grupą były osoby w wieku 30-39 lat (31,67%) i 20-29 lat (25,67%), podczas gdy najmniej liczna grupa to osoby bardzo młode (2%) i osoby powyżej 60-tego roku życia (8%).

Tabela 2. Respondenci wg wieku

Wiek	Liczba osób	Odsetek ogólnej liczby osób
Do 19	6	2%
20-29	77	25,67%
30-39	95	31,67%
40-49	56	18,67%
50-59	40	13,33%
Powyżej 60	24	8%
Nie podano	2	0,67%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

W przypadku reprezentowanego sektora struktura ankietowanych pokazuje, że najliczniejszą grupą byli pracownicy przedsiębiorstw (34,67%) oraz przedstawiciele sfery budżetowej (24,33%), natomiast najmniej liczną grupą byli przedstawiciele sfery pozarządowej (3,67%) oraz bezrobotni (4%). Warto zauważyć, że aż 8% respondentów nie reprezentuje żadnej z zaproponowanych grup. Wśród innych odpowiedzi najczęściej wymienianym statusem zawodowym był emeryt/rencista.

Tabela 3. Respondenci wg reprezentowanego sektora

	Liczba osób	Odsetek w ogólnej liczbie osób
Student/uczeń	29	9,67%
Pracownik przedsiębiorstwa	104	34,67%
Przedsiębiorca	47	15,67%
Przedstawiciel sfery budżetowej	73	24,33%
Przedstawiciele sfery pozarządowej	11	3,67%
Bezrobotny	12	4%
Inny…	24	8 %

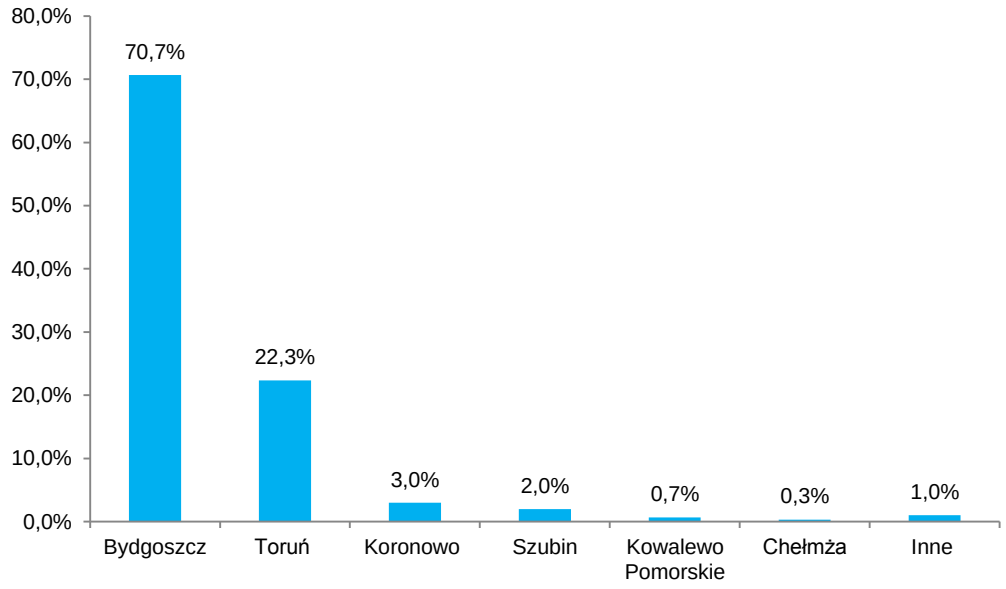
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Inne statusy zawodowe, jakie wskazywali respondenci:

- Emeryt/rencista
- Pracownik fizyczny
- Prawnik
- Stażystka
- Reżyser, montażysta
- Mieszkaniec
- Nauczyciel
- Magister inżynier budownictwa
- Gospodyni domowa

Wśród respondentów dominowali mieszkańcy Bydgoszczy, którzy stanowili 70,7% ankietowanych. Kolejną liczną grupę ankietowanych stanowili mieszkańcy Torunia (22,3%). Spośród mnniejszych miast BTOF nie uzyskano żadnej odpowiedzi z Nakła nad Notecią, Solca Kujawskiego oraz Łabiszyna, natomiast w przypadku pozostałych mniejszych miast, liczba respondentów łącznie nie przekroczyła 8% ankietowanych. Trzy ankietowane osoby nie wskazały swojego miejsca zamieszkania.

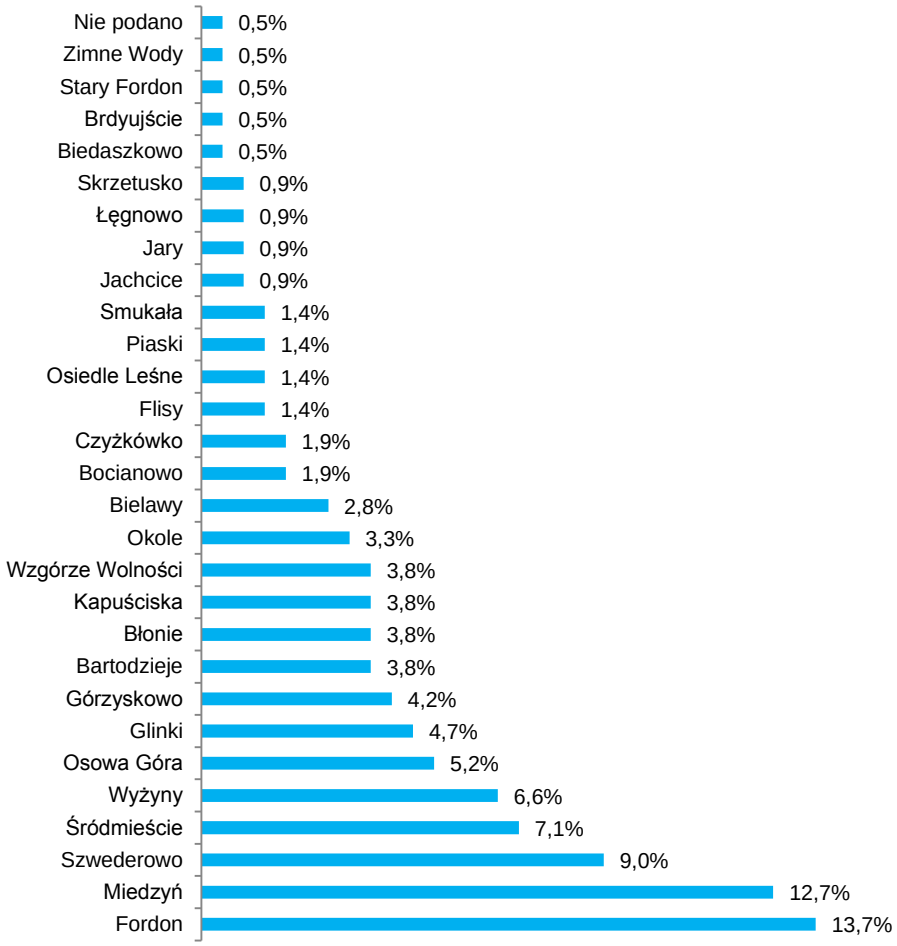
Wykres 1. Respondenci wg miejsca zamieszkania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

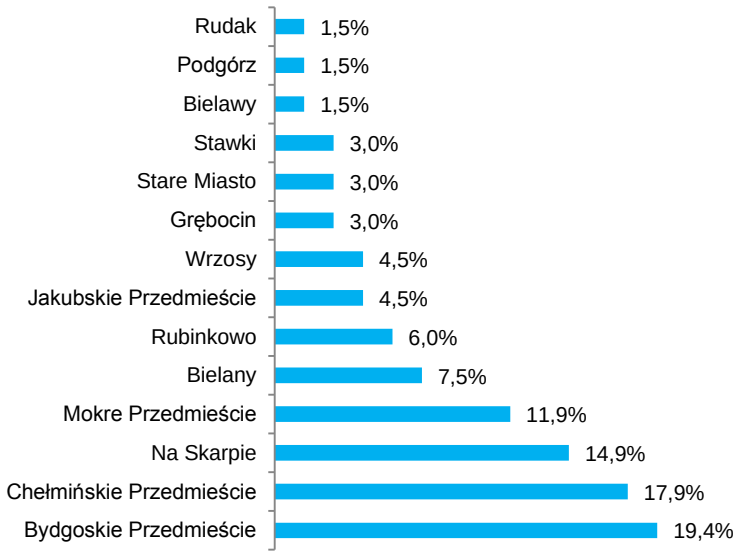
Mieszkańcy Bydgoszczy i Torunia wskazywali także jednostki urbanistyczne, które zamieszkują. Poniższe wykresy obrazują % udział respondentów zamieszkujących poszczególne dzielnice na tle wszystkich ankietowanych pochodzących z tych miast.

Wykres 2. Respondenci z Bydgoszczy wg zamieszkawanych jednostek urbanistycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Wykres 3. Respondenci z Torunia wg zamieszkawanych jednostek urbanistycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

4. Uzyskane wyniki badań

Ankieta składała się z 9 pytań o różnym charakterze (pytania zamknięte, otwarte, półotwarte, tabelaryczne). W analizie wyników ankiet, w pytaniach 1-4 nie uwzględniono trzech ankiet wypełnionych przez mieszkańców spoza BTOF.

W pytaniu pierwszym zapytano respondentów o ocenę ich poziomu zadowolenia z faktu zamieszkania w danej dzielnicy/na danym osiedlu. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 4. Zestawienie ocen dotyczących poziomu zadowolenia z zamieszkania w danej dzielnicy/osiedlu

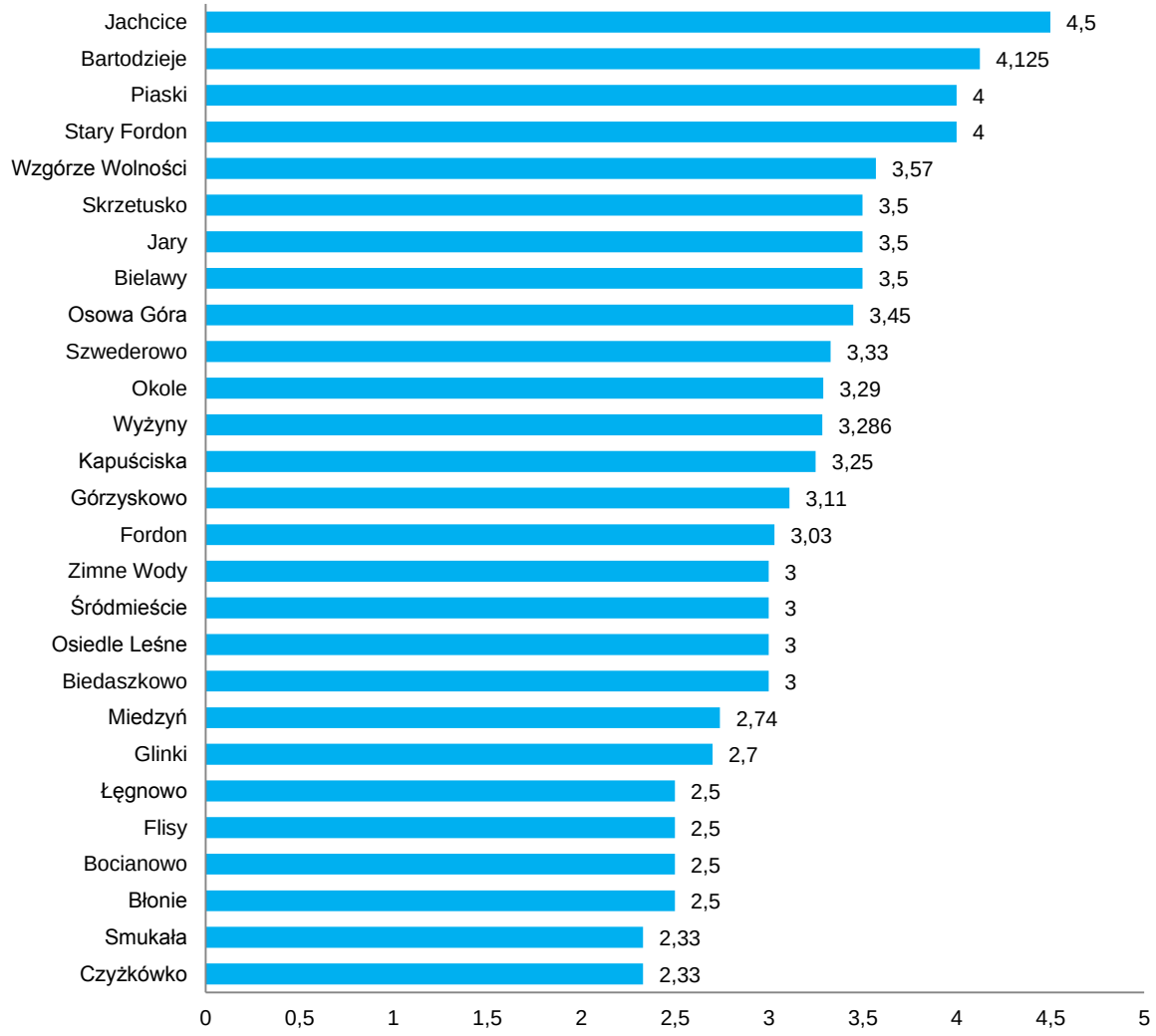
Miasto/Dzielnica	% udział responendentów	Średnia ocen w danej dzielnicy
Bydgoszcz:		
Bartodzieje	2,7%	4,125
Biedaszkowo	0,3%	3
Bielawy	2,0%	3,5
Błonie	2,7%	2,5
Bocianowo	1,4%	2,5
Czyżkówko	1,4%	2,33
Flisy	1,0%	2,5
Fordon	9,8%	3,03
Stary Fordon	0,3%	4
Glinki	3,4%	2,7
Górzyskowo	3,1%	3,11
Jachcice	0,7%	4,5
Jary	0,7%	3,5
Kapuściska	2,7%	3,25
Łęgnowo	0,7%	2,5
Miedzyń	9,2%	2,74
Okole	2,4%	3,29
Osiedle Leśne	1,0%	3
Osowa Góra	3,7%	3,45
Piaski	1,0%	4
Skrzetusko	0,7%	3,5
Smukała	1,0%	2,33
Szwederowo	6,4%	3,33
Śródmieście	5,1%	3
Wyżyny	4,7%	3,286
Wzgórze Wolności	2,7%	3,57
Zimne Wody	0,3%	3
Nie podano	0,3%	3
Średnia ocen dla Bydgoszczy:		3,16
Toruń:		
Bielany	1,4%	3,5
Bielawy	0,3%	3
Bydgoskie Przedmieście	4,4%	3,46
Chełmińskie przedmieście	4,1%	3,58
Jakubskie Przedmieście	1,0%	3,33
Grębocin	0,7%	4,5
Mokre Przedmieście	2,7%	3,625
Na Skarpie	3,4%	3,1
Podgórz	0,3%	4
Rubinkowo	1,4%	2,75
Rudak	0,3%	5
Stare Miasto	0,7%	3,5
Stawki	0,7%	2
Wrzosy	1,0%	3,33
Średnia ocen dla Torunia:		3,48
Pozostałe miasta:		
Koronowo	3,1%	3,33
Szubin	2,0%	3,33
Kowalewo Pomorskie	0,7%	3,5
Chełmża	0,3%	1
Średnia ocen dla pozostałych miast:		3,22

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Ankietowani mogli zaznaczyć odpowiedzi z przedziału od 1 do 5, gdzie ocena 1 oznaczała poziom niski, 3 – średni, a 5 – wysoki. Najwięcej osób zaznaczyło, iż poziom ich zadowolenia z zamieszkania w danej dzielnicy jest średni. Średnia ocen respondentów ze wszystkich miast wynosi 3,28.

Średnia ocen w Bydgoszczy wynosi 3,16. Najwyższą średnią charakteryzowały się dzielnice Jachcice (4,5) i Bartodzieje (4,125). Przy analizie wyników należy wziąć jednak pod uwagę, że Jachcice oceniło tylko dwóch, a Bartodzieje ośmiu respondentów. Najniższą ocenę uzyskały dzielnice Smukała i Czyżkówko (2,33), przy czym Smukałę oceniło czterech, a Czyżkówko trzech respondentów.

Wykres 4. Poziom zadowolenia mieszkańców Bydgoszczy z zamieszkania w danej dzielnicy z uwzględnieniem podziału na jednostki urbanistyczne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

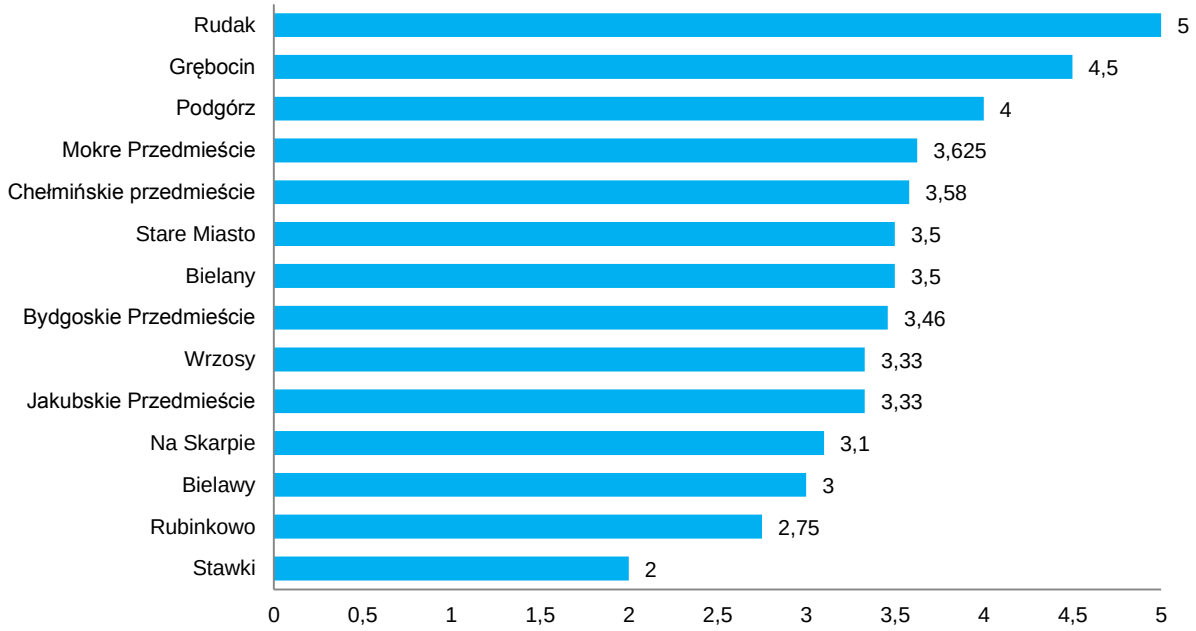
Średni poziom zadowolenia mieszkańców Torunia z zamieszkiwania poszczególnych dzielnic wynosi 3,48 i jest wyższy o 10,13 % od analogicznej średniej w Bydgoszczy. Najwyższą ocenę uzyskały dzielnice Rudak[157] (5) i Grębocin[158] (4,5), przy czym poziom zadowolenia z zamieszkiwania dzielnicy Rudak ocenił tylko jeden respondent, a dzielnicy Grębocin dwóch. Najniższą średnią ocen

[157] Rudak jest jednostką urbanistyczną wyłączoną z analiz ze względu na zamieszkiwanie jej przez mniej niż 1% mieszkańców miasta

[158] Respondenci nie podali, czy ich ocenie podlegał Grębocin nad Strugą czy Grębocin przy Lesie, który w wyniku analizy społeczno-gospodarczej został wskazany jako jeden z obszarów problemowych

charakteryzują się dzielnice Stawki (ocena: 2), którą oceniło dwóch respondentów oraz dzielnica Rubinkowo (ocena: 2,7), którą oceniło czterech respondentów.

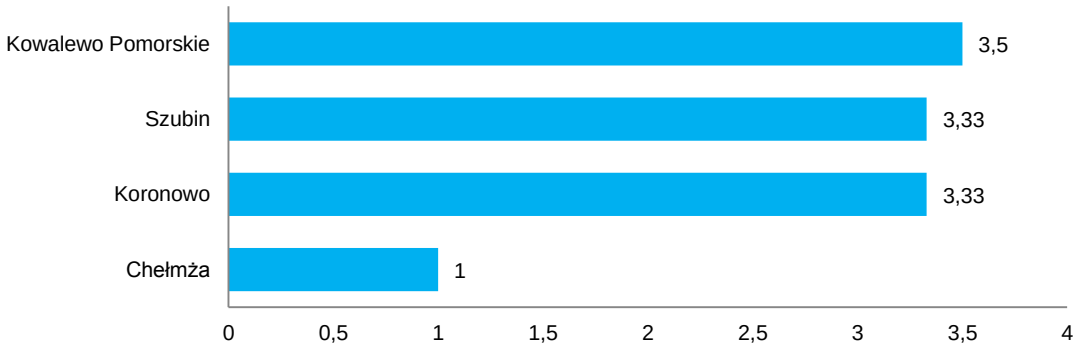
Wykres 5. Poziom zadowolenia mieszkańców Torunia z zamieszkania w danej dzielnicy z uwzględnieniem podziału na dzielnice

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Analizując wyniki ankiety w odniesieu do mniejszych miast BTOF, należy wziąć pod uwagę niską liczbę respondentów je oceniających. Najwyższą ocenę dostało Kowalewo Pomorskie (ocena: 4,5), przy czym oceniały je dwie osoby, a najniższą ocenę uzyskała Chełmża (ocena: 1), którą ocenił tylko jeden respondent.

Wykres 6. Poziom zadowolenia mieszkańców z zamieszkania w mniejszych miastach BTOF

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Pytanie nr 2 było pytaniem otwartym i dotyczyło głównych problemów, jakie według respondentów występują na ich osiedlu/dzielnicy. Respondentów podzielono na grupy według miast i osiedli, które zamieszkują.

Tabela 5. Zestawienie opinii mieszkańców BTOF na temat głównych problemów dzielnicy (osiedla), którą zamieszkują

Miasto/Dzielnica	Dzielnica/ulica	Główne problemy
Bydgoszcz		
Nie podano		Hodowle gołębi na działkach budowlanych
Bartodzieje	-	Zły stan techniczny dróg Wystające lub zapadnięte studzienki w pasie drogowym Zły stan chodników w szczególności wzdłuż ul. Skłodowskiej, na odcinku od ul. Bałtyckiej do ul. Łęczyckiej Brak odpływów wody z chodników Organizacja świateł na Rondzie Fordońskim, gdzie piesi muszą czekać ok. 5-10 minut, aby przejść na inną jego część Brak nowoczesnego tunelu przy ulicy Inwalidów, który połączyłby i ułatwił życie codzienne wielu mieszkańców Fordonu dojeżdżających do pracy Brak połączenia tramwajowego z Myślęcinkiem Za mało miejsc parkingowych Niewielka dbałość o czystość dzielnicy Coraz większe zagęszczenie bloków
Biedaszkowo	-	Hałas związany z ruchem samochodowym
Bielawy	-	Brak remontów ulic osiedlowych Brak parkingów dla samochodów mieszkańców i ich gości Nieracjonalne zagospodarowanie przestrzeni miejskiej pod kątem zieleni (istnieje wiele miejsc, w których możliwe jest zagospodarowanie dodatkowych obszarów zieleni) Nieskuteczna segregacja odpadów Brak placów zabaw dla dzieci Znikoma liczba miejsc kulturalnych Brak sygnalizacji świetlnej przy ul. Ogińskiego (na wysokości bazyliki) Zbyt mała liczba placów zabaw dla dzieci (np. obok stadionu polonii)
	ul. Jana Karola Chodkiewicza	Zły stan ul. Chodkiewicza w kierunku ul. Wyszyńskiego Fatalny stan chodników
Błonie	-	Zły stan dróg, chodników i ścieżek rowerowych Brak miejsc parkingowych Problem ze źle zaparkowanymi samochodami blokującymi ul. Broniewskiego Brak reakcji ze strony policji i straży miejskiej na osoby pijące alkohol przy blokach i w parku oraz zbyt niska liczba patroli na osiedlu Nagminne niszczenie wejść do bloków przez wandali Zbyt niska dbałość o czystość na osiedlu Zaniedbanie zieleni miejskiej, w tym duża liczba psich odchodów na trawnikach Brak rozwoju infrastruktury komunikacyjnej
Bocianowo	-	Zaniedbane elewacje budynków w Śródmieściu Wysokie bezrobocie
	Londynek	Zły stan dróg osiedlowych Zaniedbane kamienice, które psują wizerunek centrum miasta Mało miejsc parkingowych Niedostateczne oświetlenie – niebezpieczeństwo chodzenia ulicą po zmroku Mnóstwo osób z tzw. marginesu społecznego, co znacząco obniża bezpieczeństwo mieszkańców dzielnicy
Czyżkówko	-	Zbyt szybko jeżdżące samochody Duży hałas i ruch samochodów Brak wizji rozwoju osiedla Brak infrastruktury typu sklepy i prace zabaw Słaba komunikacja publiczna
Flisy	-	Zły stan ulic Bardzo duży ruch samochodów, co wiąże się z dużym hałasem, spalinami, pękającymi sufitami w mieszkaniach (przez samochody ciężarowe) i trzęsącymi się podłogami Problem rozprowadzania środków odurzających wśród dzieci i młodzieży Brak infrastruktury rekreacyjnej Źle zagospodarowane tereny zieleni

Fordon	-	Zły stan ulic, niska jakość dróg Brak alternatywnej dwupasmowej ulicy: Fordon - Centrum Zdecydowanie za mało połączeń z innymi osiedlami. Połączenia są również zbyt skomplikowane – często kursuje się okrężnymi drogami Brak miejsc parkingowych Podczas okresu zimowego ulice osiedlowe w ogóle nie są odśnieżane i tworzy się na nich lód Brak ścieżek rowerowych Brak zagospodarowania terenu między ulicami Pelplińską /Orląt Lwowskich/Wyzwolenia, Oddalenie od centrum kulturowo – rozrywkowego, brak kawiarni i restauracji Zaniedbana zieleń i tereny przyległe do blokowisk. Problemem jest bardzo wysoka trawa, spółdzielnie nie dbają wystarczająco o estetykę, jest to bardzo widoczne zwłaszcza w Fordonie Fatalny stan terenów nadwiślańskich przy wjeździe do Bydgoszczy od strony Torunia Brak terenów rekreacyjno-wypoczynkowych typu park, gdzie można pospacerować odpocząć Brak imprez organizowanych przez władze miasta typu sylwester czy pożegnanie lata Brak placów zabaw dla dzieci Ciągle zmieniająca się częstotliwość i trasa kursowania autobusów Niepełna informacja odnośnie budowy linii tramwajowej
	Os. Bohaterów	Brak dróg dojazdowych do domów Ciągłe zmiany w funkcjonowaniu komunikacji miejskiej
	ul. Bydgoskich Olimpijczyków	Brak asfaltu na drodze, a pomimo tego skierowanie tutaj części ruchu przez budowę linii tramwajowej
	Os. Przy Lesie	Brak miejsc parkingowych (mieszkańcy muszą parkować na chodniku) Brak ogrodzenia placu zabaw Brak ośrodków rozrywki, np: kino, park rozrywki dla dzieci
	Os.. Szybowników	Plany likwidacji zieleni na poczet nowych bloków
	ul. Trybowskiego	Brak komunikacji miejskiej
	Os. Tatrzańskie	Długi czas dojazdu do centrum Niska atrakcyjność zabudowania Brak miejsc o charakterze rozrywkowym (park, kino, kawiarnia, pub)
	Os. Eskulapa	Brak drogi asfaltowej Bardzo słabe rozwiązania w zakresie komunikacji miejskiej (jedno połączenie w określonych godzinach) Zbyt mała liczba patroli policji monitorujących
Stary Fordon	-	Brak miejsca do spotkań i rekreacji
Glinki	-	Zły stan nawierzchni dróg (ul. Rupienica, Rozłogi) - otwarcie drogi Rupienica (była zamknięta z jednej strony i tylko dla mieszkańców) spowodowało duży ruch na tej ulicy, a przy jej stanie jest to bardzo niebezpieczne Zła sieć dróg osiedlowych osiedla Glinki-Rozłogi-Dąbrowa - Rupienica – Aleksandrowska - Cmentarna i poprzecznych dróg, brak chodników na tych drogach, zakurzenie latem, zimą - rozmokłe tereny, stwarzające niebezpieczeństwo dla dzieci Zły stan nawierzchni ulicy Glinki Brak połączenia z trasą uniwersytecką Brak ścieżek rowerowych Brak ścieżki przez Brdę Brak parków
	Rupienica	Brak utwardzonych dróg Brak miejsca dla dzieci i młodzieży do uprawiania aktywności ruchowej
	ul. Zajęczna	Krzywe chodniki Zły stan nawierzchni ulic Oświetlenie wymagające wymiany bądź naprawy
Górzyskowo	-	Chodniki nie stanowią ciągłości, ich stan jest fatalny Problemem jest postępujące zagęszczenie zabudowy i jej niejednorodność, przez co pogarsza się: standard życia, stan terenów zieleni, drastycznie wzrasta liczba samochodów przy ograniczonej liczbie miejsc parkingowych, co skutkuje obniżaniem wartości istniejących nieruchomości Brak ścieżek rowerowych łączących Górzyskowo ze Starym Miastem Brak śmietników Za mało miejsc do spędzania wolnego czasu przez dzieci np. orliki, place zabaw
Jachcice	-	Brak ogólnodostępnych terenów rekreacyjnych i miejsc do spędzania czasu z dziećmi Słabe połączenie komunikacyjne z innymi częściami miasta

Jary		Ogólne zaniedbanie infrastruktury osiedlowej
	ul. Nakielska	Rozbudowa i modernizacja ciągów komunikacyjnych
Kapuściska	-	Brak miejsc parkingowych Zniszczone chodniki Place zabaw wymagające remontów Mała liczba ławek i śmietników Problemy społeczne (np. alkoholizm) Zbyt mała liczba patroli, które omijają okolice sklepów z alkoholem i miejsca gdzie znajdują się automaty do gier Brak remontu przychodni przy ul. Planu 6-letniego, Brak ofert w klubach osiedlowych dla młodzieży powyżej 15 roku życia
	ul. Walecznych	Brak miejsc parkingowych
	Os. Kapuściska	Niebezpieczeństwa na osiedlu w godzinach wieczornych i nocnych Zły stan nawierzchni krótkich ulic np. Betoniarzy. Kapuściska zamieszkują w znacznej większości ludzie starsi, więc to oni odczuwają skutki deszczów na "dziurawych" ulicach Niedostateczny stan infrastruktury osiedlowej przy hotelach socjalnych
Łęgnowo	-	Mała liczba chodników Brak miejsc rozrywki dla mieszkańców Mała liczba sklepów, po zakupy trzeba jeździć do centrum Słaba komunikacja miejska, dojazd do centrum zajmuje prawie godzinę
Miedzyń	-	Fatalny stan ulic, często nie są nawet utwardzone Brak remontu ul. Nakielskiej Korki uliczne Brak chodnika wzdłuż ulicy Nakielskiej Brak ścieżki rowerowej przechodzącej przez całe osiedle Brak placów zabaw dla dzieci na górnym tarasie Osiedle jest źle skomunikowane z resztą miasta. Jedna linia komunikacyjna autobusowa, która dociera tylko do centrum miasta, na dalszej trasie trzeba skorzystać nawet z 3 różnych środków komunikacji, np. autobus, tramwaj i autobus Orlik przy markecie Polo wykorzystywany przez społeczność pozaszkolną Brak patroli policji i straży miejskiej wieczorami Brak świetlicy bądź domu kultury Brak basenu Brak miejsc biurowych
Okole	-	Zły stan techniczny dróg Brak ścieżek rowerowych Zaniedbana infrastruktura osiedlowa Zaniedbane kamienice Występowanie patologii społecznych oraz wysoka przestępczość Brak miejsca spotkań dla społeczności romskiej
	ul. Śląska	Niska dbałość o czystość Zbyt mała liczba koszy na śmieci Brak uporządkowanych terenów zieleni Ogólna estetyka dzielnicy
Osiedle Leśne	-	Hałas dobiegający z ulicy Wyszyńskiego spowodowany przez dużą liczbę przejeżdżających samochodów ciężarowych Zbyt mała liczba miejsc parkingowych
Osowa Góra	-	Brak chodników, ścieżek rowerowych, utwardzonych dróg oraz studzienek odprowadzających deszczówkę z ulic na połowie ulic w dzielnicy Osowa Góra Korki, trudność w przedostaniu się do centrum miasta i powrót Zbyt duży ruch tirów oraz rowerzystów (brak tras rowerowych), co stwarza zagrożenie w ruchu Brak miejsc spacerowych Brak koncepcji zagospodarowania architektonicznego Brak dobrej bazy usług komercyjnych, sklepy itp. Brak basenu dla dzieci przedszkolnych Basen zamknięty do godz. 16 Słaba komunikacja miejska, zatłoczone autobusy linii 71
Piaski	-	Gruntowe drogi osiedlowe Droga dojazdowa do dzielnicy - ul. Smukalska jest w bardzo złym stanie technicznym
Skrzetusko	-	Brak synchronizacji świateł dla samochodów Mała liczba miejsc parkingowych Podrzucanie śmieci do kontenerów przez mieszkańców domków jednorodzinnych Niskie poczucie bezpieczeństwa w godzinach wieczornych, co spowodowane jest funkcjonowaniem budki z grami hazardowymi Z przestrzeni publicznych korzysta wieczorami głównie głośno zachowująca się pijana młodzież Słaba komunikacja miejska w godzinach nocnych

Smukała	-	Zły stan dróg Brak utwardzonych dróg osiedlowych Brak chodników i ścieżek rowerowych Niepodłączona sieć wody deszczowej Brak dojazdu autobusem ul. Smukalską do ul. Smukały - nie ma przedłużenia trasy 54 lub 58 Brak kąpieliska nad rzeką Brdą
Śródmieście	-	Zły stan ulic i chodników Duży hałas uliczny Brak miejsc parkingowych oraz strefa płatnego parkowania Małe poczucie bezpieczeństwa po zmroku Zaniedbany park Kochanowskiego i Botanik Brak dozoru policyjnego, dużo sklepów nocnych z alkoholem, których się nie monitoruje Zły stan kamienic, niedbałość właścicieli o posesje Duża liczbaobiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków, które lepiej byłoby zburzyć, a w miejsce powstałej plomby wybudować nowoczesny budynek nawiązujący architektonicznie do sąsiadującej zabudowy Palenie śmieci przez mieszkańców okolicznych kamienic Mało zieleni Gołębie zanieczyszczające okolicę Bieda, alkoholizm, patologia większości mieszkańców, ogólny utrzymujący się miesiącami nieporządek Wandalizm Brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Brak zainteresowania władz miasta sprawami osiedla Brak inwestycji w szkołach podstawowych na osiedlu, dzieci nie mają porządnej sali gimnastycznej i muszą ćwiczyć na korytarzach Mało placów zabaw dla dzieci Brak sprzątania po swoich zwierzakach na ulicach
	ul. Sielanka	Występowanie różnego rodzaju patologii społecznych Brak dbałości o porządek na skwerach Oświetlenie ulic wymagające rewitalizacji
	ul. Długa	Mała liczba miejsc parkingowych
Szwederowo	-	Zły stan dróg i chodników Brak miejsc parkingowych Brak ścieżek rowerowych Zbyt mała liczba placów zabaw dla dzieci Brak skwerów zieleni i parków publicznych Duża liczba kamienic wymagających renowacji, niektóre z nich pokryte są eternitem Zniszczone elewacje budynków administracyjnych Mały wybór placówek, gdzie można spędzać czas całymi rodzinami Brak monitoringu na schodach przy sądzie Brak bezpieczeństwa na drogach Brak oświetlenia ulic Brak boiska przy areszcie przy ul. Nowodworskiej Wysoka przestępczość przejawiająca się m.in. nie wpuszczaniem niektórych osób na place zabaw bądź wyganianiem mieszkańców z siłowni na świeżym powietrzu Ludzie pijący alkohol na skwerach i w bramach
	ul. Zalewskiego	Niezorganizowanie przestrzeni publicznej, przejawiające się zaniedbaniem trawników, brakiem chodników w niektórych miejscach na osiedlu oraz brakiem uporządkowania terenów niezabudowanych
	ul. Szpitalna	Zaniedbane tereny (głównie te należące do miasta), brak jakiegokolwiek marketu, brak estetyki, brak służb porządkowych zapobiegających przesiadywaniu osób pijących piwo na placach zabaw dla dzieci. Koszmarny pomysł z ogradzaniem bloków, które blokują pieszą komunikację.
Wyżyny	-	Zły stan nawierzchni ulic, które zamiast gruntownej renowacji są tylko „łatane”, przez co w niektórych miejscach nakładane są ciągle nowe warstwy łat Zbyt duży ruch uliczny Brak miejsc parkingowych Wysokie krawężniki na przejściach dla pieszych Zły stan chodników, które często wykorzystywane są, jako miejsca postojowe

		Brak ścieżki rowerowej Brak koszy na śmieci oraz terenów zieleni i rekreacyjnych Brak miejsc do uprawiania różnych sportów Zbyt blisko bloków mieszkalnych usytuowane sklepy monopolowe Brak estetki w małej architekturze Brak kawiarni Niekorzystne funkcjonowanie targowiska przy ul. Przyjaznej - coraz więcej zamkniętych pawilonów Ogrodzenia bloków mieszkalnych, zakłócające wiele tras komunikacyjnych, zamykające i odgradzające od siebie dzieci Fatalny stan torowiska tramwajowego
Wzgórze Wolności	-	Mocno rozwinięta sieć dróg szybkiego ruchu Brak zieleni i terenów rekreacyjnych Brak parkingów, niewłaściwy układ drogowy Brak dobrych chodników z podjazdami, które byłyby przystosowane dla osób niepełnosprawnych Brak miejsc rekreacyjnych dla dzieci i młodzieży oraz ośrodków kultury Niedbałość o estetykę osiedla, nie tworzy się nowej przestrzeni zieleni z wykorzystaniem tui czy kwiatów wielosezonowych; ulice są szare, bo brak w nich spójności poprzez określenie kolorystyki płotów
	ul. Karpicka	Brak połączenia tramwajowego z dolnym tarasem poprzez Rondo Kujawskie lub Trasę Uniwersytecką Nieestetyczne Rondo Kujawskie i jego najbliższe okolice
Zimne Wody	-	Brak ścieżek rowerowych Zły stan chodników Brak progów zwalniających
Toruń		
-		Bezrobocie Zły stan elewacji budynków Trudności w postępowaniach administracyjnych przy rewitalizacji budynków
Bielany	-	Brak wystarczającej liczby koszy na śmieci i na psie odchody Brak ławek Złe zagospodarowanie terenów zieleni za blokami Niewystarczająca liczba lamp do oświetlenia ulic
	Os. św. Józefa	Brak progów ograniczających prędkość, czasami kierowcy urządzają wyścigi Brak odpowiednich podjazdów dla wózków inwalidzkich (np. na ul. Osiedlowej)
		Śmieci w lesie Piasek na chodnikach Złe ulokowanie przystanków autobusowych Mało miejsc do aktywnej rekreacji
	Działki PZWN	Brak śmietników na ulicy
Bielawy	-	Brak miejsc do spotkań np. kawiarenki, biblioteki, miejsca, gdzie aktywizowałoby się mieszkańców w różnym wieku
Bydgoskie Przedmieście	-	Brak dostatecznej liczby miejsc parkingowych (przy ul. Bema jest dużo obiektów sportowych) przez to zatłoczone są parkingi osiedlowe Niedokończona przebudowa ulicy Bema Bruk tzw. „kocie łby" na ul. Bydgoskiej Zły stan chodników Brak ławek i koszy na śmieci Znikome patrole straży miejskiej lub policji Stare budynki z muru pruskiego Pomimo pojawienia się boiska typu Orlik na ul. Gagarina nadal młodzież gra w piłkę pod oknami bloku Mało terenów zieleni i terenów dla dzieci typu place zabaw czy boiska Zbyt zwarta zabudowa bloków mieszkalnych Zły stan techniczny budynków Dewastacja nowych budynków Ubóstwo mieszkańców, spora przestępczość Niekorzystna struktura społeczna, która uległaby poprawie gdyby miasto wykonywało szybciej wyroki eksmisyjne i dostarczała lokale socjalne Konieczna gruntowna modernizacja kamienic, brak wsparcia miasta w przeprowadzanej przez właścicieli budynków rewitalizacji
	Os. Gagarina	Brak miejsc parkingowych Zniszczone chodniki i pieszo-jezdnie Dewastacje elewacji przez malowanie graffiti Brak wystarczającej powierzchni terenów zieleni Zły stan elewacji budynków Niezagospodarowana zieleń

Chełmińskie przedmieście	-	Nierozwinięta infrastruktura rowerowo-biegowa Brak miejsc spotkań dla młodzieży Brak boiska wielofunkcyjnego Orlik Brak parkingów Psie odchody na chodnikach i trawnikach Za mało placów zabaw dla dzieci Zbyt dużo bloków obok siebie Zamienianie każdego kawałka wolnej ziemi na drogi i parkingi
	Os. Tysiąclecia	Brak dostatecznej liczby miejsc typu siłownia na świeżym powietrzu czy orlik
	Os. Młodych	Brak wind w blokach Brak estetycznego wnętrza budynków ich funkcjonalności i udogodnień dla emerytów
	ul. Koniuchy	Mała liczba miejsc parkingowych Zła jakość chodników Za mało ścieżek rowerowych Brak nowoczesnych placów zabaw dla dzieci Zbyt mała liczba połączeń komunikacją miejską
Jakubskie Przedmieście	-	Nieprzestrzeganie i nieegzekwowanie przepisów porządkowych, budowlanych, ruchu drogowego, ochrony środowiska
	Os. Słoneczne Tarasy	Brak bankomatu Brak miejsc parkingowych
Grębocin	-	Komunikacja miejska: kursuje zbyt mało autobusów, które są strasznie zatłoczone Duży wandalizm
Mokre Przedmieście	-	Dziurawe ulice i chodniki Brak przejść dla pieszych - pod lub nadziemnych Za mało miejsc parkingowych Słabe oświetlenie Zbyt mało wyznaczonych ścieżek rowerowych Brak porządku Brak bieżącego utrzymania zieleni, zachwaszczenie Zmniejszające się obszary zieleni (zabudowywanie każdego wolnego kawałka - parkingami, garażami) Brak harmonijnego zagospodarowania przestrzeni miejskiej Nieczystości po zwierzętach
Na Skarpie	-	Hałas, spaliny Źle realizowane remonty dróg i chodników Brak spójnej sieci ścieżek rowerowych Zbyt mało stacji roweru miejskiego Brak progów zwalniających na drogach osiedlowych Brak alejek spacerowych oraz siłowni zewnętrznych Niskie standardy demokracji bezpośredniej Psie odchody na trawnikach - brak koszy na śmieci Hałaśliwi niektórzy sąsiedzi Zły stan elewacji budynków z pruskiego muru Brak ławek w miejscach spacerowych, szczególnie uczęszczanych przez mieszkańców (np. wzdłuż ulicy Konstytucji 3 Maja, Olimpijskiej, Ligi Polskiej - zwłaszcza na odcinku od ronda przy szpitalu). Ławki są potrzebne ze względu na potrzeby starszych mieszkańców Słaba oferta komunikacji miejskiej (pomimo wielu linii przebiegających przez osiedle) Brak miejsca gdzie osoby starsze i rodzice mogliby spędzić czas na świeżym powietrzu. Można by zrobić mini park z ławeczkami, jakiś stół do gry w szachy
Stare Miasto	-	Upadek drobnych biznesów i zastępowanie ich miejsc przez banki Wyludnianie osiedla
Podgórz	-	Zniszczona struktura budynków Mała liczba punktów handlowo-usługowych Brak dobrze wyeksponowanych terenów zieleni
Rubinkowo	-	Hałas Brak parkingów Chuligani, którzy w nocy głośno się zachowują, oszpecają ściany domów i kompletny brak działania policji i straży miejskiej na tym polu
	Rubinkowo II	Brak remontów dróg i chodników
Rudak	ul. Grzybowa	Zbyt małe interesowanie się dzielnicą przez władze miasta Słaba komunikacja miejska
Stawki	-	Brak sklepów Brak komunikacji miejskiej Brak przejść dla pieszych na ul. Andersa Rozcięcie ul. Okólnej, ul. Andersa
Wrzosy	-	Brak chodników na niektórych ulicach Brak infrastruktury dla dzieci Słaba oferta kulturalna dla mieszkańców dzielnicy Brak zaangażowania władz w procesy integracyjny mieszkańców

		Palenie śmieciami w okresie grzewczym, co powoduje wysokie zanieczyszczenie powietrza Zbyt mała liczba połączeń autobusowych
Koronowo	-	Zagospodarowanie i estetyka osiedla Pomimo bardzo dobrej lokalizacji brakuje rozwoju przemysłowego Brak promocji miasta
	Os. Kotomierska	Brak ulicy z chodnikami Brak placu zabaw
	Os. Samociążek	Brak nawierzchni ulic
		Zła nawierzchnia dróg (koleiny), brak miejsc do spędzania wolnego czasu dla młodzieży
	ul. Ogrodowa	Wysokie zanieczyszczenie powietrza w okresie grzewczym spowodowane paleniem śmieci przez mieszkańców
	Północno – zachodnia część miasta	Zagospodarowanie i ożywienie bulwarów wzdłuż rzeki Brdy przebiegającej przez miasto
	ul. Witosa	Piach przed blokiem przy ul. Witosa (klatka 1G)
	Os. im. Stanisława Brzęczkowskiego	Estetyka i zagospodarowanie osiedla (blokowisko)
Szubin	-	Brak wystarczających miejsc parkingowych Złe rozwiązania komunikacyjne Zaniedbane elewacje budynków Bieda
	Śródmieście	Uciążliwe sąsiedztwo
	Os. Spółdzielcze	Główna droga osiedlowa przy ulicy Dąbrowskiego w stanie niezadowalającym i niekomfortowym do jazdy, stwarzająca niebezpieczeństwo i ryzyko uszkodzenia pojazdu
	ul. Reymonta	Zły stan nawierzchni ulic
Kowalewo Pomorskie	-	Nadmierny ruch samochodowy Brak miejsc parkingowych w obrębie Starego Rynku Brak obwodnicy odciążającej ruch w centrum miasta
Chełmża	-	Brak chodnika zapewniającego bezpieczne dotarcie do osiedla Brak kanalizacji Brak dróg utwardzonych dróg osiedlowych Niedostateczna widoczność na skrzyżowaniu wewnątrz osiedla spowodowana samowolnym obsadzeniem pasa drogowego drzewami i krzewami

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Pytanie nr 3 dotyczyło stanu struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa na terenie zamieszkałego osiedla. Każdy z podanych obszarów można było ocenić w skali od 0 do 5, przy czym 0 oznaczało nie wiem, 1 - Brak potrzeb natomiast 5 - Duże potrzeby rewitalizacyjne.

Najmniej potrzeb rewitalizacyjnych, biorąc pod uwagę wszystkie miasta, respondenci wskazali w osiedlowej infrastrukturze wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, gazowej (średnia ocen: 2,87), a najwięcej potrzeb respondenci wskazali w osiedlowej infrastrukturze drogowej (średnia ocen: 3,46)

Tabela 6. Zestawienie oceny stanu struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa na terenie zamieszkiwanej dzielnicy/osiedla – wyniki łączne dla wszystkich miast

Obszary	0	1	2	3	4	5	Średnia ocen
Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne	12	39	41	49	61	94	3,4577
Place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne	28	48	57	66	39	54	2,9773
Zabytki i obiekty objęte ochroną konserwatorską	104	32	43	33	29	42	3,0335
Obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)	85	49	32	36	26	56	3,0402
Budynki zamieszkania zbiorowego (budynki wielorodzinne)	33	43	61	54	48	45	2,9641
Tereny wokół budynków zamieszkania zbiorowego wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)	29	37	48	54	42	74	3,2667
Osiedlowa infrastruktura drogowa	17	41	32	60	39	103	3,4764
Osiedlowa infrastruktura wodno-kanalizacyjna, energetyczna, gazowa	19	69	45	59	52	48	2,8718
						Średnia :	3,1360

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Wykres 7. Zestawienie oceny stanu struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa na terenie dzielnic/osiedli respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Według mieszkańców Bydgoszczy, najmniej potrzeb rewitalizacyjnych występuje w infrastrukturze wodno-kanalizacyjnej, energetycznej i gazowej (średnia ocen: 2,79), natomiast najwięcej w osiedlowej infrastrukturze drogowej (średnia ocen: 3,56).

Tabela 7. Zestawienie oceny stanu struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa na terenie zamieszkiwanej dzielnicy/osiedla – wyniki dla miasta Bydgoszcz

Obszary	0	1	2	3	4	5	Średnia ocen
Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne	9	29	23	35	42	73	3,5297
Place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne	17	38	40	42	28	43	2,9895
Zabytki i obiekty objęte ochroną konserwatorską	79	23	35	23	19	24	2,8871
Obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)	61	35	21	26	21	40	3,0699
Budynki zamieszkania zbiorowego (budynki wielorodzinne)	26	32	45	39	30	31	2,9040
Tereny wokół budynków zamieszkania zbiorowego wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)	22	24	37	35	29	56	3,3094
Osiedlowa infrastruktura drogowa	14	30	21	38	21	84	3,5567
Osiedlowa infrastruktura wodno-kanalizacyjna, energetyczna, gazowa	12	51	37	44	33	33	2,7980
						Średnia	3,13056

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Według mieszkańców Torunia największy problem w mieście stanowi zły stan zabytków i obiektów objętych ochroną konserwatorską (średnia ocen: 3,39). Odnośnie tych obiektów problem widzą także w skomplikowanych procedurach poprzedzających podjęcie jakichkolwiek prac remontowych, co wiąże się z koniecznością spełnienia wielu wymagań konserwatorskich i poniesienia wysokich kosztów z tym związanych. Najmniejsze potrzeby rewitalizacyjne mieszkańcy Torunia widzą natomiast w odniesieniu do obiektów pełniących m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne i turystyczne (średnia ocen: 2,88).

Tabela 8. Zestawienie oceny stanu struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa na terenie zamieszkiwanej dzielnicy/osiedla – wyniki dla miasta Toruń

Obszary	0	1	2	3	4	5	Średnia ocen
Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne	3	10	14	11	14	15	3,1563
Place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne	9	9	12	20	9	7	2,8772
Zabytki i obiekty objęte ochroną konserwatorską	18	8	5	8	8	15	3,3864
Obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)	18	10	9	9	5	11	2,9545
Budynki zamieszkania zbiorowego (budynki wielorodzinne)	5	9	14	10	13	12	3,0862
Tereny wokół budynków zamieszkania zbiorowego wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)	5	11	11	15	6	15	3,0517
Osiedlowa infrastruktura drogowa	3	11	9	21	12	10	3,0159
Osiedlowa infrastruktura wodno-kanalizacyjna, energetyczna, gazowa	7	15	5	13	14	10	2,9825
Średnia:							3,0638

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Analizując odpowiedzi respondentów pochodzących z mniejszych miast możemy stwierdzić, że największe potrzeby zostały zgłoszone w obszarze osiedlowej infrastruktury drogowej (średnia ocen: 4,22), jako obszary, które mają najmniejsze potrzeby rewitalizacyjne wskazali obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie), które związane są także z relatywnie trudną sytuacją społeczno-gospodarczą.

Tabela 9. Zestawienie oceny stanu struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa na terenie zamieszkiwanej dzielnicy/osiedla – wyniki dla mniejszych miast

Obszary	0	1	2	3	4	5	Średnia ocen
Parki, skwery, tereny zieleni, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe, place zabaw, tereny sportowe, zbiorniki wodne	0	0	4	3	5	6	3,7222
Place, obiekty pełniące m.in. funkcje administracyjne, kulturalne, społeczne, edukacyjne, sakralne, turystyczne	2	1	5	4	2	4	3,1875
Zabytki i obiekty objęte ochroną konserwatorską	7	1	3	2	2	3	3,2727
Obszary poprzemysłowe, poeksploatacyjne, powojskowe, pokolejowe, obszary wyłączone z użytkowania (działki nieużytkowe, odłogi miejskie)	6	4	2	1	0	5	3,0000
Budynki zamieszkania zbiorowego (budynki wielorodzinne)	2	2	2	5	5	2	3,1875
Tereny wokół budynków zamieszkania zbiorowego wymagające zagospodarowania (tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku)	2	2	0	4	7	3	3,5625
Osiedlowa infrastruktura drogowa	0	0	2	1	6	9	4,2222
Osiedlowa infrastruktura wodno-kanalizacyjna, energetyczna, gazowa	0	3	3	2	5	5	3,3333
Średnia:							3,4360

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Biorąc pod uwagę średnią ocen, stan struktury miejskiej i zasobów mieszkalnictwa we wszystkich obszarach wskazanych w tabelach nr 7, 8 i 9 najgorzej ocenili mieszkańcy Torunia (średnia ocen - 3.06). Średnia ocena mieszkańców Bydgoszczy wyniosła 3,13, a pozostałych miast 3,44. Średnia ocen dla całego analizowanego obszaru wynosi 3,21.

Pytanie nr 4 dotyczyło celu, na jaki mieszkańcy poszczególnych miast chcieliby przeznaczyć środki finansowe w ramach działań rewitalizacyjnych. Respondenci mogli zaznaczyć 3 odpowiedzi.

Najwięcej, bo ponad połowa ankietowanych, środki finansowe chciałaby przeznaczyć na:

- Rewitalizację miejskich terenów zieleni
- Rewitalizację miejskich przestrzeni publicznych

Tylko co szósty mieszkaniec chciałby przeznaczyć środki finansowe na rewitalizację przestrzeni zabytkowych.

Wśród odpowiedzi mieszkańcy mogli wskazać również własne cele, z czego skorzystało 14,62% mieszkańców.

Tabela 10. Zestawienie opinii respondentów dotyczących celów, na jakie powinny zostać przeznaczone środki finansowe w ramach działań rewitalizacyjnych – odpowiedzi mieszkańców wszystkich miast

Cele	Odsetek osób wskazujących ten obszar
Rewitalizacja społeczna (np. organizacja imprez integracyjnych, kursów zawodowych dla osób bezrobotnych, zajęć pozalekcyjnych dla uczniów)	26,60
Rewitalizacja miejskich przestrzeni publicznych (np. rewitalizacja placów, strefy śródmiejskiej, budynków dworca kolejowego, przebudowa ulicy)	52,19
Rewitalizacja zdegradowanych terenów poprzemysłowych (np. rewitalizacja hal poprodukcyjnych, terenów powyrobiskowych, starych obiektów i nieużytkowanych terenów)	29,97
Rewitalizacja miejskich terenów zieleni (np. rewitalizacja parków, skwerów, terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, zbiorników wodnych)	56,90
Rewitalizacja przestrzeni zabytkowych (np. konserwacja zabytkowych obiektów sakralnych, rewitalizacja otoczenia wokół zabytków)	15,49
Modernizacja części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych (np. modernizacja budynków mieszkalnych, osiedlowych placów zabaw, osiedlowej infrastruktury drogowej)	48,48
Inny, (jaki?): …	14,48

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Tabela 11. Zestawienie opinii respondentów dotyczących celów, na jakie powinny zostać przeznaczone środki finansowe w ramach działań rewitalizacyjnych – odpowiedzi mieszkańców Bydgoszczy

Cele	Odsetek osób wskazujących ten obszar
Rewitalizacja społeczna (np. organizacja imprez integracyjnych, kursów zawodowych dla osób bezrobotnych, zajęć pozalekcyjnych dla uczniów)	25
Rewitalizacja miejskich przestrzeni publicznych (np. rewitalizacja placów, strefy śródmiejskiej, budynków dworca kolejowego, przebudowa ulicy)	56,13
Rewitalizacja zdegradowanych terenów poprzemysłowych (np. rewitalizacja hal poprodukcyjnych, terenów powyrobiskowych, starych obiektów i nieużytkowanych terenów)	27,83
Rewitalizacja miejskich terenów zieleni (np. rewitalizacja parków, skwerów, terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, zbiorników wodnych)	59,43
Rewitalizacja przestrzeni zabytkowych (np. konserwacja zabytkowych obiektów sakralnych, rewitalizacja otoczenia wokół zabytków)	12,26
Modernizacja części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych (np. modernizacja budynków mieszkalnych, osiedlowych placów zabaw, osiedlowej infrastruktury drogowej)	48,58
Inny, (jaki?): …	18,40

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Tabela 12. Zestawienie opinii respondentów dotyczących celów, na jakie powinny zostać przeznaczone środki finansowe w ramach działań rewitalizacyjnych – odpowiedzi mieszkańców Torunia

Cele	Odsetek osób wskazujących ten obszar
Rewitalizacja społeczna (np. organizacja imprez integracyjnych, kursów zawodowych dla osób bezrobotnych, zajęć pozalekcyjnych dla uczniów)	35,82
Rewitalizacja miejskich przestrzeni publicznych (np. rewitalizacja placów, strefy śródmiejskiej, budynków dworca kolejowego, przebudowa ulicy)	40,30
Rewitalizacja zdegradowanych terenów poprzemysłowych (np. rewitalizacja hal poprodukcyjnych, terenów powyrobiskowych, starych obiektów i nieużytkowanych terenów)	38,81
Rewitalizacja miejskich terenów zieleni (np. rewitalizacja parków, skwerów, terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, zbiorników wodnych)	49,25

Rewitalizacja przestrzeni zabytkowych (np. konserwacja zabytkowych obiektów sakralnych, rewitalizacja otoczenia wokół zabytków)	19,40
Modernizacja części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych (np. modernizacja budynków mieszkalnych, osiedlowych placów zabaw, osiedlowej infrastruktury drogowej)	49,25
Inny, (jaki?): …	2,99

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Tabela 13. Zestawienie opinii respondentów dotyczących celów, na jakie powinny zostać przeznaczone środki finansowe w ramach działań rewitalizacyjnych – odpowiedzi mieszkańców mniejszych miast BTOF

Cele	Odsetek osób wskazujących ten obszar
Rewitalizacja społeczna (np. organizacja imprez integracyjnych, kursów zawodowych dla osób bezrobotnych, zajęć pozalekcyjnych dla uczniów)	11,11
Rewitalizacja miejskich przestrzeni publicznych (np. rewitalizacja placów, strefy śródmiejskiej, budynków dworca kolejowego, przebudowa ulicy)	50
Rewitalizacja zdegradowanych terenów poprzemysłowych (np. rewitalizacja hal poprodukcyjnych, terenów powyrobiskowych, starych obiektów i nieużytkowanych terenów)	22,22
Rewitalizacja miejskich terenów zieleni (np. rewitalizacja parków, skwerów, terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, zbiorników wodnych)	55,56
Rewitalizacja przestrzeni zabytkowych (np. konserwacja zabytkowych obiektów sakralnych, rewitalizacja otoczenia wokół zabytków)	38,89
Modernizacja części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych (np. modernizacja budynków mieszkalnych, osiedlowych placów zabaw, osiedlowej infrastruktury drogowej)	44,44
Inny, (jaki?): …	11,11

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Wśród innych celów, jakie wymieniali respondenci znalazły się te poniżej, które mogą stanowić element działań rewitalizacyjnych[159]. Były to m.in .:

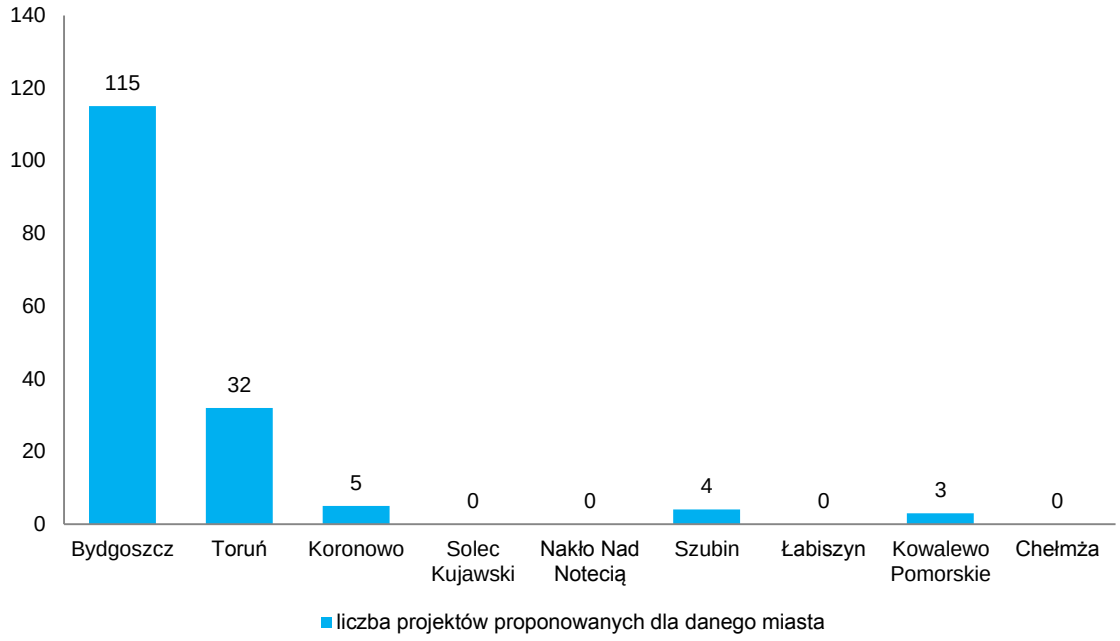
- Rewitalizacja ulic i chodników (m.in. remont dróg osiedlowych, utwardzenie dróg piaszczystych)
- Budowa miejsc parkingowych
- Budowa ścieżek rowerowych i oddzielenie ich pasem zieleni od ulic i chodników
- Poprawa komunikacji miejskiej
- Rewitalizacja i zagospodarowanie terenów wzdłuż rzek Wisły i Brdy
- Rewitalizacja i zagospodarowanie terenów pofortecznych na cele kulturalne i wypoczynkowe
- Izolacja od hałasu arterii komunikacyjnej, będącego czynnikiem szkodliwym dla zdrowia
- Budowa obwodnicy miasta
- Promocja miasta
- Budowa Aquaparku
- Zmniejszenie ogródków piwnych i powrót kwiaciarek na rynek
- Renowacja elewacji budynków w centrach miast
- Organizacja wydarzeń kulturalnych, np. ciekawych koncertów na rynku
- Dostarczenie woreczków na psie odchody
- Zainstalowanie monitoringu
- Ożywienie kulturalno-społeczne miast
- Stworzenie nowych miejsc pracy
- Zagospodarowanie resztek terenów zieleni
- Budowa skrzyżowań wielopoziomowych
- Rewitalizacja młynów Rothera w Bydgoszczy
- Utrzymanie porządku

[159] Działania infrastrukturalne mogą być jedynie elementem rewitalizacji społecznej

Pytanie nr 5 dotyczyło chęci zaproponowania projektu rewitalizacyjnego. 41,67% Respondentów (125 osób) zgłosiło projekt rewitalizacyjny, przy czym 11,33% ankietowanych (34 osób) zgłosiło więcej niż jeden projekt. Pozostali respondenci nie wyrazili takiej chęci.

Pytania nr 6 i 7 dotyczyły zaproponowanych projektów. Na te pytania odpowiadały wyłącznie osoby, które zgłosiły chęć zaproponowania projektu rewitalizacyjnego. Najwięcej projektów zostało zgłoszonych w Bydgoszczy (72,33% wszystkich zaproponowanych projektów). Nie zgłoszono propozycji projektów na terenie Solca Kujawskiego, Nakła nad Notecią, Łabiszyna i Chełmży.

Wykres 8. Liczba zgłoszonych propozycji projektów rewitalizacyjnych w poszczególnych miastach BTOF

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Poniższa tabela prezentuje propozycje projektów, które zostały zgłoszone przez respondentów. Niektóre z nich mogą nie spełniać ścisłej definicji rewitalizacji, mogą stanowić jednak element kompleksowych działań rewitalizacyjnych na obszarach kryzysowych / problemowych.

Tabela 14. Zestawienie projektów zaproponowanych przez respondentów wraz z ich uzasadnieniem

Miasto	Dzielnica	Osiedle/ulica	Projekty zaproponowane w danej lokalizacji	Uzasadnienie realizacji projektu
Bydgoszcz	Całe Miasto		Zapewnienie właściwego układu drogowego i miejsc parkingowych. Zakres zmiany w prawie stanowionym przez Miasto Bydgoszcz oraz wybrane rozwiązania drogowe	Zapewnienie odpowiedniej liczby miejsc parkingowych: Prawne zobowiązanie inwestorów do budowy np. przy realizacji budynków mieszkalnych podwójnej liczby miejsc parkingowych w stosunku do liczby mieszkań, budowa nowych parkingów
			Ścieżki pieszo-rowerowe i biegowe łączące dzielnice i okoliczne miejscowości. Kontynuacja wykorzystania bulwarów nad Brdą od Jachcic do Brdyujścia. Place ćwiczeń na wolnym powietrzu. Małe boiska otwarte o każdej porze dnia, stoliki do gry w PingPonga i w szachy. Likwidacja barier architektonicznych także przy projektowaniu i wykonaniu nowych zadań (wysokie krawężniki)	
			Rewitalizacja nabrzeży Kanału Bydgoskiego na odcinku Śluza VI (przy ul. Bronikowskiego) - Śluza Prądy i stworzenie Plantów ze ścieżkami rowerowo-pieszymi, mostami, kładkami łączącymi osiedla Miedzyń, Flisy, Osowa Góra	Wykorzystanie potencjału Kanału Bydgoskiego, jako części Międzynarodowej Drogi Wodnej E70. Promocja Miasta
			Rewitalizacja Młynów Rothera Budowa biurowców klasy A wielokondygnacyjnych. Rewitalizacja szpetnego wieżowca przy ul. Dworcowej w okolicach Dworca PKP Rewitalizacja działki w niecce na przeciwko Opery Nova	Rewitalizacja Młynów Rothera - rewitalizacja obiektu i jego otoczenia. Nadanie funkcjonalności edukacyjno-kulturalno-rozrywkowej. W Młynach funkcjonować może jednocześnie teatr i muzeum - poświęcone Bydgoszczy i jej okolicy
			Kanał Bydgoski, Okole, Wilczak: Utworzenie ścieżek rowerowych, budowa nowych deptaków	Zniszczone deptaki, ławki od strony Okola, brak utwardzonych deptaków od strony dzielnicy Wilczak
	Błonie	Park przy ulicy Schulza	Rewitalizacja parku przy ul. Schulza, ustawienie większej liczby ławek i stolików do wypoczynku, aby można było usiąść, odpocząć i zjeść przy stoliku, zagrać w szachy na świeżym powietrzu, ustawienie nowych koszów na odpady komunalne, stworzenie miejsca do piknikowania	W parku znajduje się niewielka liczba ławek, przy ładnej pogodzie brakuje miejsc odpoczynku i rekreacyjni, np. miejsc do gry w szachy, warcaby czy inne gry
	Brdyujście	Sierniecczek	Zagospodarowanie toru regatowego Rewitalizacja zniszczonych dróg gruntowych Montaż oświetlenia Budowa chodników	Poprawa jakości życia mieszkańców
	Wilczak, Okole, Miedzyń		Rewitalizacja terenów parku wokół starego Kanału Bydgoskiego poprzez stworzenie i wyremontowanie (utwardzenie) traktów spacerowych, rowerowych, stworzenie tras dla rolkarzy, budowa infrastruktury wypoczynkowo-sportowej dla dorosłych i dzieci oraz gastronomii	Słabe wykorzystanie terenów zieleni nad Kanałem Bydgoskim zniechęca wielu mieszkańców do wypoczynku w tym miejscu. Mogłaby to być duża konkurencja dla terenów zieleni w Myślęcinku
	Miedzyń i Prądy		Rewitalizacja polegająca na utwardzeniu gruntowych ulic osiedlowych	87% dróg dzielnic Miedzyń i Prądy to drogi gruntowe. Dzielnica od pokoleń zaniedbana, zapomniana przez władze Bydgoszczy. Wcześniej mieszkańcy byli mocno zaangażowani w budowę sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej

	Jachcice	Skrzyżowanie ulic Żeglarskiej i Saperów	Utworzenie skweru z ławeczkami, placem zabaw bądź siłownią na świeżym powietrzu	Na osiedlu brak jest jakichkolwiek zagospodarowanych terenów rekreacyjnych
	Osowa Góra	Ulica Zalew	Remont ulicy	Ulica Zalew to dziurawa polna droga, która jest świetną drogą dla osób z osiedla kierujących się poza miasto (wylot na Szczecin, objazd do Białych Błot) bez konieczności przeciskania się przez osiedle
		Ulica Grunwaldzka	Usprawnienie komunikacji drogowej	
			Przywrócenie kilku kiosków z kwiatami	Dzięki temu zostanie upiększona okolica
			Ściągnięcie bohemy artystycznej i promocja środowisk twórczych w celu organizacji imprez - plenerów malarskich i rozrywkowych	Wprowadzenie różnorodności ożywi i uatrakcyjni substancję miejską w tej części miasta i spowoduje napływ do niej ludzi
	Miedzyń	-	Utwardzenie uliczek osiedlowych	Osiedle traktowane jako zapomniane przez wszystkich, zły stan nawierzchni dróg, latem kurz utrudniający przejezd samochodem, wózkiem z dzieckiem, rowerem oraz utrudniający wypoczynek w ogrodzie
			Modernizacja nieutwardzonych dróg Budowa basenu Rewitalizacja kortów tenisowych	Dzielnica zamieszkiwana przez rodziny z dziećmi, na tym terenie znajdują się 2 szkoły. Zabudowa składa się głównie z domków jednorodzinnych, a nieutwardzone drogi powodują kurz, brud, a po ulewach potoki błota
			Utwardzenie ulic osiedlowych Budowa basenu	Na osiedlu Miedzyń od momentu włączenia w granice administracyjne miasta tj. od prawie 100 lat, nadal duże ulice np.: Leszczyna, Osada, Orna pozostają nieutwardzone
			Rewitalizacja ulic osiedlowych Miedzynia Generalny remont ul. Nakielskiej Rewitalizacja nabrzeży Kanału Bydgoskiego na odcinku Śluza VI - Śluza Prądy Budowa placów zabaw dla dzieci oraz parków rekreacji ruchowej tzw. siłownie zewnętrzne dla osób dorosłych	Brak placu zabaw dla dzieci na górnym tarasie
			Realizacja utwardzenia ulic osiedlowych	Ułatwienie mieszkańcom poruszania się po osiedlu, gdyż po opadach deszczu przez niektóre ulice przejście pieszo jest bardzo utrudnione
			Budowa ścieżki rowerowej wzdłuż Kanału Bydgoskiego. Budowa kilku placów zabaw dla dzieci mieszkających na odcinku od ulicy Nakielskiej do Kanału Bydgoskiego. Budowa siłowni na powietrzu dla osób starszych	Dzieci nie mają gdzie spędzać wolnego czasu
			Budowa basenu	Po likwidacji basenu przy ul. Nakielskiej duże, prawie 13-tysięczne, osiedla pozostają bez tego typu obiektu
			Budowa dróg dojazdowych	Zły stan nawierzchni dróg (ciągłe wyrównywanie dróg gruntowych, które wystarcza na tydzień) i kurz utrudniający przejazd ulicą, zwłaszcza latem Fatalne warunki drogowe również zimą i podczas deszczu, gdy woda płynie ulicą i zalewa piwnice i garaże

		ul. Nakielska	Remont generalny i rozbudowa (poszerzenie) ul. Nakielskiej wraz z przedłużeniem linii tramwajowej. Umożliwi to polepszenie przepływu pojazdów z dzielnic Miedzyń, Prądy oraz podbydgoskich gmin z centrum miasta oraz lepsze wykorzystanie komunikacji miejskiej w dzielnicy	Ciągłe korki na ulicy Nakielskiej, która jest wąskim gardłem komunikacyjnym łączącym gęsto zaludnione i ciągle rozwijające się dzielnice Bydgoszczy
			Poprawa komunikacji poprzez wykonanie nowej nawierzchni drogi	Poprawa komunikacji oraz komfortu użytkowania drogi dojazdowej do miasta od strony Lisiego Ogonu
		ul. Żytnia	Poprawa bezpieczeństwa poprzez wykonanie oświetlenia ulicy	Po zmroku problemy z komunikacją. Poprawa bezpieczeństwa obywateli
		ul. Mińska	Budowa osiedlowego domu kultury Rewitalizacja nadbrzeża Kanału Bydgoskiego i parku przy ulicy Mińskiej	W dzielnicy brakuje ośrodka integracji lokalnej Poprawa życia seniorów oraz młodzieży
		ulice: Nakielska, Pijarów, Ulice osiedlowe	Modernizacja ul. Nakielskiej, utwardzenie ulic osiedlowych Budowa basenu Budowa stacji CPN	ul. Nakielska - codzienne korki Ulice osiedlowe - brak utwardzenia daje się we znaki szczególnie po sporych opadach deszczu Basen - brak możliwości korzystania przez dzieci, młodzież i osoby starsze przy ciągłym pogarszaniu się stanu zdrowia
		ulice: Bluszczowa, Makowa itp.	Utwardzenie ulic Modernizacja ulicy Nakielskiej Modernizacja starych budynków przy tej ulicy Oświetlenie ulic Stworzenie miejsc kultury dla młodzieży	Poprawa jakości życia, dbanie o bezpieczeństwo dzieci, dojazd do pracy na czas
		ulica Jana Maciaszka	Budowa placów zabaw	Dzieci bawią się w lesie, na ulicach lub placach budowy
	Miedzyń, Prądy		Utwardzenie ulic Rewitalizacja terenów zieleni	Poprawa warunków zamieszkania poprzez wyeliminowanie konieczności poruszania się po błocie oraz wdychania kurzu w okresie letnim
			Rewitalizacja Kanału Bydgoskiego i nabrzeży na odcinku ul. Bronikowskiego - śluza Prądy i dalej do gmin ościennych - Białe Błota do miejscowości Lisi Ogon, Łochowo, Łochowice	Dzielnice te od prawie 100 lat są pomijane w inwestycjach. Brakuje elementarnych rzeczy, jak utwardzone drogi, place zabaw, nie ma domu kultury, brakuje atrakcyjnych miejsc do spędzenia czasu. Ponadto Miasto Bydgoszcz w planach do 2030r. nadal nie widzi potrzeby ich rewitalizacji
	Zimne Wody		Zagospodarowanie nieruchomości położonej w Bydgoszczy przy ul. Toruńskiej 155. Prawo wieczystego użytkowania niezabudowanej działki nr 3/6 o pow. 2, 2064 ha	W Bydgoszczy brak pola namiotowego, camperowego, przystani kajakowej
	Nadbrzeże Brdy od centrum do Brdyujścia.	-	Umocnienie i naprawa nadbrzeża Brdy, budowa alejek spacerowych i ścieżki rowerowej. Oświetlenie nadbrzeża	Mamy obecnie dość dużo ścieżek rowerowych i ciągów spacerowych w samym mieście, jednak w tym przypadku Bydgoszcz zyskałaby wizerunkowo – zyskałaby zagospodarowane nadbrzeże Brdy, atrakcyjne zarówno dla mieszkańców, jak i turystów
	Śródmieście	Osiedle Londynek	Gruntowna rewitalizacja infrastruktury mieszkalnej - odnowienie starych kamienic na Londynku i w okolicach, a także zwiększenie w miarę możliwości powierzchni terenów zieleni	Stare i zaniedbane kamienice są często miejscem spotkań osób należących do tzw. marginesu społecznego

		Park Witosa ul. Jagiellońska	Powrót do estetyki XX wieku oraz kultury w parku Witosa. Zakres prac obejmowałby: 1) Odnowę hali koncertowej 2) Odnowę alei w całym parku oraz chodników przyległych, które prowadzą do parku 3) Rewitalizację terenów zieleni poprzez nasadzenie nowych gatunków roślin	Rewitalizacja powinna zostać wykonana, ponieważ ten park jest historyczną częścią miasta, gdzie ludzie spotykali się, aby posłuchać i pooglądać występy artystów muzycznych, kabaretów. Park potrzebuje rewitalizacji, ponieważ obecnie młodzież, jak i dorośli potrzebują miejsc do spędzania wolnego czasu
			Zagospodarowanie niebezpiecznych miejsc koło Glinianki pomiędzy ul. Kamienną a ul. Chodkiewicza. Mógłby tam powstać park z placami zabaw dla dzieci i młodzieży, skatepark, ławeczki, alejki spacerowe i wybiegi dla psów Zagospodarowanie samej Glinianki	Bałagan, chuligaństwo, pijaństwo. Niebezpieczeństwo utopienia. Brak estetyki w tej części miasta
			Rewitalizacja poprzez prywatyzację	Sprzedaż licznych działek należących do miasta oraz miejskich i państwowych spółek, które są zaniedbane, nieużytkowane i leżą odłogiem, niszczejąc i szpecąc tkankę miasta. Deweloperzy chętnie kupią te działki w rozsądnej cenie, tworząc nowe miejsca pracy przy budowie różnych obiektów
			Zamontowanie monitoringu	
			Pełna rewitalizacja budynku przeznaczonego na Centrum Kultury Romskiej dla Romów i Polaków z całej Polski	Integracja społeczności Romskiej z pozostałymi mieszkańcami dzielnicy. Wychowywanie dzieci w strukturach społecznych, ich edukacja i nauka języka polskiego
			Dofinansowanie renowacji elewacji	Kontynuacja bieżącego programu finansowanego przez budżet miasta, redystrybuowanie części środków z celów mniej efektywnych na bardziej wymierne
		Dzielnica muzyczna, ul. 20 Stycznia	Rewitalizacja elewacji zabytkowych kamienic	Poprawa jakości życia mieszkańców i zaproszenie nowych, poprawa wizerunku prestiżowej dzielnicy Bydgoszczy - umieszczenie jej na szlaku turystycznym
		Stare Miasto	Odtworzenie zabytkowych kamienic oraz fasady/bryły kościoła, w którym możnaby stworzyć Muzeum II Wojny Światowej/Ofiar Krwawej Niedzieli w Bydgoszczy	Zwiększenie atrakcyjności Starego Miasta - odbudowanie tego, co zniszczyli okupanci, Stary Rynek stałby się wizytówką miasta podobnego do zdjęć sprzed II wojny światowej
			Przywrócenie kilku kiosków z kwiatami	Dzięki temu zostanie upiększona okolica
			Przywrócenie zabytkowego, średniowiecznego układu urbanistycznego oraz dominanty architektonicznej w postaci wież kościelnych, które nadawały temu miejscu unikalny charakter	Konieczność przywrócenia ładu architektonicznego i urbanistycznego w tej części miasta, która stałaby się ponownie prawdziwym jego sercem. Bydgoski Stary Rynek poraża dzisiaj swoją tymczasowością oraz pomieszaniem funkcji

			Odbudowa utraconego symbolu Bydgoszczy: Pierzei Zachodniej Starego Rynku wraz z pojezuickim kościołem	Jest to konieczne ze względów historycznych (przywrócenie symbolu miasta) oraz ze względu na potrzebę ożywienia Starego Rynku i przyciągnięcie turystów dzięki m.in. atrakcyjnym wieżom widokowym usytuowanym w pojezuickim kościele (można odbudować bryłę kościoła)
		ulice Unii Lubelskiej Zygmunta Augusta	Rewitalizacja budynku i terenu zabytkowej zajezdni tramwajowej	Zniszczone obiekty
		ul. Zygmunta Augusta	Dworzec Główny PKP: rewitalizacja budynku i okolicznych ulic	Dworzec Główny PKP: aktualny stan dworca nie sprzyja bezpieczeństwu korzystających; w myśl zasady "dobra architektura kreuje dobre zachowania" niezbędnym jest rewitalizacja, likwidacja okolicznych ogródków piwnych i ogólne podniesienie standardu okolicy
		Wyspa Młyńska	Kąpielisko na Wyspie Młyńskiej	Budowany parking Pod Blankami nie rozwiąże w pełni problemu miejsc parkingowych, zwłaszcza w wypadku organizowanych imprez plenerowych na Wyspie Młyńskiej. Parking w Młynach mógłby odciążyć miejsca parkingowe na samej wyspie (jest ich zbyt mało) oraz ul. Przyrzecze
			Rewitalizacja Młynów Rothera z uwzględnieniem w jego przestrzeni kolejnego parkingu wielopoziomowego by samochody nie parkowały na Wyspie Młyńskiej i ul. Przyrzecze	
			Infrastruktura drogowa, chodniki, ulice	
		Plac Piastowskich	Zlikwidowanie targowiska ze względu na brak miejsc parkingowych, co utrudnia życie mieszkańcom. Plac powinien być przekształcony w miejsce odpoczynku dla osób starszych i plac zabaw dla najmłodszych, np. z fontanną, ławkami, oświetleniem i nadzorem kamer	Brak terenu do wypoczynku, placów zabaw, duży ruch w obrębie targowiska Rewitalizacja wpłynęłaby na podniesienie jakości zagospodarowania przestrzeni miejskiej, która mogłaby być wykorzystywana przez mieszkańców Bocianowa. Na osiedlu brak ogólnodostępnych przestrzeni rekreacyjnych, gdzie mogliby spotykać się mieszkańcy
		ul. Podolskiej 15	Stworzenie Centrum Kultury i Edukacji Romów, które służyć będzie integracji i poznawaniu innych kultur	Centrum byłoby miejscem spotkań Romów z całego świata, a także wsparciem dla szukających pomocy. Ma być nie tylko miejscem spotkań kulturowych, ale także centrum integracji Romów ze społecznością lokalną
	Myślęcinek	Leszczyna	Poprawa komunikacji na ww. ulicy. Utwardzenie nawierzchni wraz z wykonaniem chodnika	Po ulewach tworzą się duże kałuże uniemożliwiające normalną komunikację. W ulicy poprowadzone już są instalacje kanalizacyjne i gazowa
			Budowa Aquaparku, rewitalizacja wielofunkcjonalnego stoku narciarskiego	Powinna zostać wzbogacona oferta wypoczynkowa Bydgoszczy. Wielu Bydgoszczan można spotkać w weekendy w Aquaparkach w Poznaniu, Sopocie bądź Nieszawce. Tak duże miasto powinno mieć tego typu obiekt
			Rozbudowa bazy wypoczynkowej dla mieszkańców Bydgoszczy i okolic: Aquapark, spa, kawiarnie, restauracje, wieża widokowa w górnej części, więcej atrakcji dla dzieci w wieku wczesnoszkolnym	Bydgoszczanie często uciekają z miasta by wypocząć. Tych których nie stać oraz ci, którzy nie mają wystarczająco dużo czasu spędzają wolne dni w domach ewentualnie w galeriach handlowych
			Przyciągnięcie turystów, ciekawe propozycje dla mieszkańców	Bydgoszcz, chociaż jest dużym i coraz piękniejszym miastem, ciągle jest postrzegana jako brzydsza od Torunia

			Opisy tras do zwiedzania w formacie mp3 - zarówno ciekawych tras w centrum miasta, jak również w Myślęcinku. Powinny być różne, inne dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Każda z tych grup powinna dostać przekaz dostosowany do wieku, czyli możliwości percepcji	
			Odbudowa Myślęcińskiej Kolejki Parkowej - odbudowa lub zakup 2 lokomotyw wąskotorowych - odbudowa lub zakup 5 wagoników wąskotorowych (3 otwartych i zamkniętych z szybami) - budowa infrastruktury torowej (po trasie okólnej; Las Gdański, Myślęcinek itd.)	Myślęcińska Kolejka Parkowa wielu mieszkańcom Bydgoszczy została w pamięci, jako miłe wrażenia z Myślęcinka. Była to niewątpliwie jedna z największych atrakcji Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku
			Aquapark, który miał już zostać dawno wybudowany. Jest to ogromna szansa dla regionu i miasta, ponieważ najbliższy (porządny) aquapark jest w Poznaniu albo Sopocie. Gdyby został on wybudowany więcej osób przyjeżdżałoby do Bydgoszczy i oprócz aquaparku zwiedzaliby całe miasto	Jest to ogromna promocja miasta i regionu, póki co do aquaparku trzeba jeździć albo do Sopotu albo Poznania
	Górzyskowo		Budowa orlika dla dzieci przy szkole nr 32	Dzieci nie mają gdzie spędzać wolnego czasu, nie mają gdzie pograć w piłkę itp.
			Budowa ścieżki rowerowej łączącej ul. Solskiego z Doliną 5 Stawów i Placem Poznańskim oraz ścieżki rowerowej wzdłuż ulicy Leszczyńskiego i Podgórnej (wytyczenie kontrapasa)	Górzyskowo i Szwederowo nie mają obecnie żadnego rowerowego połączenia z centrum Bydgoszczy. Rowerzyści jeżdżą pod prąd ulicą Podgórną lub korzystają z ul. Pięknej lub Stromej, pogarszając płynność ruchu, narażając przy tym siebie na niebezpieczeństwo

		ulice Gackowskiego i Leszczyńskiego	Budowa miejsc parkingowych przy ulicy Gackowskiego i Leszczyńskiego	Obecnie pojazdy parkują na trawnikach, pieszo-jezdniach, zawężają ulice pogarszając bezpieczeństwo innych użytkowników ruchu
		ul. Piękna 13	Zagospodarowanie terenu po Fotonie	Ujednolicenie zabudowy, odnowienie zdegradowanego biurowca
	Czyżkówko		Basen oraz plac zabaw dla dzieci	Słaba dostępność tego typu projektów w tej dzielnicy. Dzieci i młodzież nie mają co ze sobą zrobić
			Budowa dróg osiedlowych Budowa 2 mostów na Brdzie pomiędzy Czyżówkiem i Jachcicami Budowa mostu na kanale Bydgoskim w celu połączenia dzielnicy Czyżkówko z Miedzyniem Zagospodarowanie terenu po byłej papierni oraz nabrzeża rzeki Brdy (ścieżki wzdłuż rzeki Brdy)	Poprawa warunków życia mieszkańców i skrócenie czasu podróży między osiedlami
	Piaski		Drogi wewnątrzosiedlowe	Jest to potrzeba cywilizacyjna
			Remont nawierzchni Orlika	Nawierzchnia jest fatalna, a orlik gotowy, ogrodzony
		ul. Smukalska	Remont ul. Smukalskiej. Budowa kolejnych uliczek osiedla	Remont ul. Smukalskiej - poprawa dojazdu do osiedla, poprawa stanu nawierzchni drogi. Pozostałe uliczki to drogi gruntowe, pomimo kompletnej infrastruktury podziemnej
			Wyremontowanie nawierzchni drogi prowadzącej do osiedla	Zły stan nawierzchni drogi
	Babia Wieś	Park Centralny	Zagospodarowanie parku miejskiego położonego przy hali widowiskowo-sportowej Łuczniczka, polegające na wprowadzeniu elementów i urządzeń rekreacyjnych przeznaczonych dla osób w różnym wieku np. wodnego placu zabaw dla dzieci	Centralnie położony park miejski może być miejscem rekreacji codziennej dla mieszkańców okolicznych osiedli mieszkaniowych. Zagospodarowanie parku stanowiłoby kontynuację działań w zakresie "przywracania miastu rzeki Brdy" i zagospodarowywania terenów przyrzecznych
	Szwederowo		Wstrzymanie emigracji osób w wieku produkcyjnym poza granice miasta z uwagi na brak terenów umożliwiających budownictwo jednorodzinne i kilkurodzinne o niewysokiej zabudowie (tzw. bliźniaki lub domy szeregowe) z własnym ogrodem, położonych relatywnie blisko centrum miasta	Wstrzymanie emigracji mieszkańców Bydgoszczy w wieku produkcyjnym poszukujących terenów pod budownictwo jednorodzinne lub kilkurodzinne
		Okolice ul. Konopnickiej i Zapolskiej	Poprawienie warunków użytkowania dróg publicznych/użytkowych oraz zagospodarowanie terenów zielenii - place zabaw i inne obiekty rekreacyjne. Poprawa jakości chodników	Problemem jest brak miejsca do zabawy dla dzieci, potrzebne są ławki, w tym na placu zabaw. Poprawa jakości dróg ma na celu zwiększenie bezpieczeństwa osób starszych
		Zbieg ulicy Bielickiej i Solskiego	Ustawienie nowoczesnego pomnika na terenach zieleni u zbiegu ulic Bielicka – Solskiego;czegoś na kształt warszawskiej palmy na Al. Jerozolimskich; coś nowatorskiego, co może stać się zarazem punktem odniesienia dla podróżnych, symbolem osiedla	Budowa lokalnej tożsamości, tchnięcie odrobiny radości i oryginalności w pustą niczym niewyróżniającą się przestrzeń
		Zbieg ulicy Orlej i ks. Skorupki, ul. Podgórna	Rewitalizacja skweru u zbiegu ulic Orlej i ks. Skorupki z odnowieniem fontanny dla dzieci	Integracja i aktywizacja mieszkańców

		ul. Ks. Skorupki	Rewitalizacja terenu przed Łaźnią Miejską	
		ul. Podgórna	Rewitalizacja ulicy Podgórnej stanowiącej ciąg spacerowy (turystyczny) ze Starego Rynku	
		Ulica Nowa, Sieroca, Orla, Leszczyńskiego.	Rewitalizacja chodników i nawierzchni ulic	Aktualnie wymienione ulice stanowią niebezpieczeństwo dla pieszych i samochodów
	Kapuściska	Ulica Kapuściska	Wyburzenie jednego z hoteli socjalnych i postawienie w tym miejscu ogrodzonego placu zabaw dla starszych dzieci, np. wspinaczki	Dzieci nie mają gdzie się bawić (również te starsze). Wymiana lub odnowa śmietnika przy ul. Kapuściska 7
	Okole	Plac Chełmiński, Park	Rewitalizacja parku	Obecnie park jest zaniedbany, brak ławek, są miejsca gdzie nie dociera światło słoneczne, a na ścieżkach jest mech i ciągle stoi woda. Niechętnie chodzi się tam na spacery. Teren graniczy z nasypem kolejowym, który też jest zaniedbany i zaśmiecony
		Śląska i okoliczne, park na końcu Śląskiej	Zwiększenie częstotliwości sprzątania ulic i chodników, odremontowanie chodników	Odnowa ulic (popękane kostki brukowe), odnowienie parku przy ulicy Śląskiej (zaniedbany), oczyszczenie osiedla i jego uporządkowanie
	Glinki	Rupienica	Poprawa struktury drogowej oraz lokalizacji sieci handlowej	Brak zagospodarowania terenu
			Utwardzenie dróg oraz wykonanie kanalizacji deszczowej	Drogi gruntowe powodują, że standard mieszkania na tym osiedlu jest niski - latem tumany kurzu, wiosną i jesienią roztopy, zimą lodowisko
			Stworzenie parku całorocznej rekreacji w środku osiedla gdzie obecnie znajdują się zdewastowane tereny zieleni. Utworzenie 15 obiektów do rekreacji, trasy jazdy na rolkach oraz naturalnego lodowiska	Osiedle Glinki nie posiada żadnego obiektu sportowego, jak również rekreacyjnego. Z drugiej strony pośrodku osiedla znajduje się teren zieleni, który zarasta samosiejkami i wykorzystywany jest do nielegalnego wywozu śmieci, a ponadto stanowi miejsce pobytu osób należących do marginesu społecznego
		Dabrowa, Rupienica - Rozłogi, Cmentarna	Poprawa stanu dróg osiedlowych poprzez położenie kostki lub asfaltu na drogach gruntowych osiedla, powstanie chodników z podjazdami dla dzieci w wózkach i osób niepełnosprawnych, oraz dużej populacji osób starszych, schorowanych Oświetlenie ulic	Poprawa jakości życia mieszkańców, wyrównanie poziomu życia z mieszkańcami innych dzielnic
	Wyżyny		Ścieżki rowerowe, chodniki	Poprawa warunków poruszania się pieszych i rowerzystów
		Ulice: Gorzowska, Złotowska, Człuchowska, Bytowska.	Budowa ulicy Gorzowskiej	Brak infrastruktury drogowej w tej części miasta
	Fordon		Otwarcie centrum sztuki nowoczesnej i eksperymentalnej - stworzenie galerii i przestrzeni służącej lokalnej społeczności do organizacji wydarzeń kulturowych i rozrywkowych (występy, wernisaże, wystawy, warsztaty, punkt gastronomiczny)	Problem: brak jakichkolwiek miejsc, które jednoczyłyby mieszkańców Fordonu i zapewniły im rozrywkę, rozwój kulturalny i personalny
			Adaptacja istniejących terenów zieleni wokół osiedli mieszkalnych na strefy rekreacyjno-wypoczynkowe. W Fordonie nie brakuje terenów zieleni do zagospodarowania, które obecnie nie służą mieszkańcom, przerażają ilością śmieci, nie zachęcają mieszkańców do wypoczynku na świeżym powietrzu	Władze miasta nie mają planu na największą dzielnicę, na chwilę obecną funkcję kulturotwórczą przejął Wiatrak oraz Salezjanie. Natomiast komunikacja publiczna w Fordonie to dramat - wciąż nowe pomysły, które jak się nie sprawdzają są zastąpione kolejnymi

			Remont ulic osiedlowych	Zły stan dróg osiedlowych w okolicy ul. Berlinga
			Rewitalizacja ulic i terenów nad brzegiem Wisły	Bezpieczeństwo oraz rozrywka dla mieszkańców Fordonu i jego turystyczna wizytówka. Oczywiście przy rozsądnym zagospodarowaniu nabrzeża, które nie zwiększy ryzyka podtopień i powodzi
			Uporządkowanie infrastruktury dróg i ścieżek rowerowych: połączenie ich w jedną logicznie oznakowaną całość	Bałagan i totalny chaos w zagospodarowaniu terenu panujący obecnie, pokazuje brak jakiejkolwiek koncepcji całości
			Budowa parku i terenów rekreacyjnych na tzw. terenach nad Wisłą i dróg rowerowych	Połączenie centrum miasta z dzielnicą Fordon jedną drogą rowerową
		ul. Trybowskiego	Rozbudowa dróg i połączenie osiedla z miastem przy wykorzystaniu komunikacji miejskiej (autobusy powinny kursować conajmniej co 30 min, a nie 6 razy na dobę)	Połączenie osiedla z miastem poprzez komunikację miejską. Na obecną chwilę mieszkańcy mają ogromne trudności z "przedostaniem" się z osiedla w celu dotarcia do pracy czy szkoły
		ul. Swobodna	Naprawa nawierzchni ulicy	Zły stan nawierzchni ulicy
		ul. Bohaterów	Dbanie o niezagospodarowane tereny zieleni	Poprawa jakości i estetyki życia na osiedlach
		Wolna Osiedlowa Wyzwolenia	Zagospodarowanie terenów za budynkami mieszkalnymi na place zabaw dla dzieci	Trzeba zapewnić dzieciom jakieś zajęcie. Ciągłe siedzenie przed komputerem powoduje wzrost otyłości u dzieci. Wyniki badań przeprowadzonych przed dietetyków w naszym regionie potwierdzają to zjawisko
		Ulica Bydgoskich Olimpijczyków	Budowa drogi dojazdowej	Przy ulicy Bydgoskich Olimpijczyków nie ma drogi. Jest usypana piachem ścieżka w złym stanie, cyklicznie niszczona przez kolejne budowy
			Budowa drogi przy ulicy Bydgoskich Olimpijczyków, obejmująca budowę instalacji deszczowej, nawierzchni jezdniowej i chodników na wyżej wymienionej ulicy	Celem zapewnienia poprawy warunków bytowych i zdrowotnych mieszkańców ulicy narażonych na przekraczające wszelkie dopuszczalne normy w zakresie zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego oraz zapewnienia bezpieczeństwa w ruchu drogowym i pieszym
		Osiedle Szybowników Ulica Duracza	Zagospodarowanie terenów zieleni na cele rekreacyjne dla dzieci i dorosłych	Niezagospodarowany duży teren, który zamiast być przeznaczony na kolejne budynki mieszkalne, może stać się centrum rekreacji dla osiedla. Tym bardziej, że są nowe nasadzenia sprzyjające powstaniu parku
		ul. Jagiellońska, fabryka PASAMON	Teren poprzemysłowy - byłej fabryki jest spory, z licznymi obszarami zieleni; aktualnie stoi odłogiem; ze względu na swoją charakterystykę, jest to również miejsce występowania licznych gatunków bydgoskiej fauny i flory, zatem konieczne jest stworzenie w tym miejscu punktu rekreacyjnego dla mieszkańców dzielnicy	Jest to niewykorzystany teren w centrum miasta, a przy okolicznych blokach brakuje integrujących przestrzeni publicznych
		ul. 3 Maja	Ulica jest bardzo ruchliwa. Chodnik wymaga wymiany, jest krzywo położony, nieestetyczny, zimą jest problem z odśnieżaniem, apod nr 18 nie ma wcale chodnika - leży asfalt. Przydałoby się ujednolicić i wyrównać trakt dla pieszych	

	Stary Fordon	ul. Promenada	Realizacja założeń projektu rewitalizacji nadbrzeży Starego Fordonu wzdłuż rzeki Wisły, centrum kulturalnego w dawnej Synagodze i placu z fontanną na Rynku w Starym Fordonie. Próba ożywienia przestrzeni i przywrócenia dawnej tkanki miejskiej	W dzielnicy trudno znaleźć miejsce do spotkań, brak jakichkolwiek rozrywek
		Bulwary nad Wisłą w starym Fordonie	Stworzenie przestrzeni rekreacyjno-wypoczynkowej dla mieszkańców Fordonu	Przywrócenie stanu sprzed kilkudziesięciu lat
	Wzgórze Wolności		Budowa osiedlowego domu kultury, jako miejsca, które służyłoby do organizacji różnych osiedlowych wydarzeń oraz w którym mieszkańcy mogliby spędzać czas bez względu na wiek	Wzgórze Wolności to osiedle bez infrastruktury o podobnym charakterze liczące ok. 11 tys. mieszkańców, charakteryzujące się zabudową wielorodzinną, gdzie mieszkańcy w różnym wieku nie mają gdzie spędzać wolnego czasu
		Park na Wzgórzu Wolności	Rewitalizacja parku na Wzgórzu Wolności - stworzenie parku botanicznego, ścieżek dydaktycznych i spacerowych – szlaków do turystyki pieszej (wędrówki) po zróżnicowanym terenie parku - usytuowanie w parku dużego placu zabawowo – rekreacyjnego przystosowanego w urządzenia dla różnych grup wiekowych w skład którego wchodziłby: plac zabaw, skatepark, ścieżka zdrowia, ścieżka do jazdy na rolkach, ścieżka rowerowa, urządzenia siłowni na świeżym powietrzu (park rehabilitacyjny) z organizowanymi tam zajęciami dla mieszkańców Bydgoszczy i turystów (np. przez TKKF)	Brak inwestycji społecznych na osiedlu Wzgórze Wolności
		Gimnazjum nr 20	Stworzenie boiska rekreacyjnego z możliwością rozbudowy o infrastrukturę lekkoatletyczną	Rozwój miejsc rekreacji i aktywności fizycznej mieszkańców
			Poprawa komunikacji i bezpieczeństwa na osiedlu: - uzyskanie spójności komunikacyjnej osiedla bez pogarszania warunków mieszkalnych na tym osiedlu - poprawa komunikacji pieszych do ważnych punktów osiedla - wykonanie bezkolizyjnego wyprowadzenia ruchu z „Trasy Uniwersyteckiej” w ul. Jana Pawła II, - wykonanie bezkolizyjnego skrzyżowania „Trasy Uniwersyteckiej” z ul. Ujejskiego - przesunięcie wjazdu w Osiedle Wzgórze Wolności z ul. Jana Pawła II - przeniesienie wjazdu w osiedle w ciągu ul. Karpackiej w kierunku Ronda Inowrocławskiego. Przy ul. Ujejskiego znajduje się parking, który można by częściowo wykorzystać	Działanie to znacznie poprawi bezpieczeństwo ruchu pieszego i kołowego na ulicach osiedla

			Stworzenie szlaku pamięci narodowej z uwzględnieniem historii miasta do Ratusza do Cmentarza Bohaterów Bydgoszczy na Wzgórzu Wolności	Projekt ten podnoszący kulturowe znaczenie Wzgórza Wolności - edukacja mieszkańców, wzrost turystyki
			Utworzenie utwardzonej ścieżki do jazdy na rolkach na tyłach dawnych zakładów graficznych i TVP-3 (utwardzenie jednej z dwóch alejek oddzielonych pasem zieleni – żywopłotem)	Rozwój miejsc rekreacji i aktywności fizycznej mieszkańców
		Obiekt TKKF	Oddanie budynku, którym zarządza TKKF na zaplecze społeczno - sportowe np. kawiarenkę internetową – klub, miejsce spotkań mieszkańców i turystów, siłownię, itp.	Rozwój miejsc spotkań i aktywności społeczności lokalnej
	Bielawy		Stworzenie otwartego placu zabaw dla dzieci w okolicy stadionu Polonii (od strony ul. Powstańców Wielkopolskich)	Na osiedlu Bielawy brakuje miejsca, w którym małe dzieci mogłyby spędzić czas po południu. Place zabaw na osiedlach zamkniętych nie spełniają do końca swojej funkcji, brakuje integracji z większą liczbą dzieci
Toruń		ul. Polna	Zagospodarowanie fortów wzdłuż ulicy Polnej na cele kulturalne, handlowe, turystyczne i rekreacji	Unikalny w skali światowej zespół dawnej Twierdzy Toruń. Większość budowli wraz z otaczającym terenem wpisana do rejestru zabytków. Konieczność zachowania terenów zieleni wśród zabudowy mieszkalnej
		ul. Uniwersyteckiej i okolice dworca autobusowego	Dawne podwalnie Twierdzy Toruń, tak zwane Koszary Bramy Chełmińskiej, Koszary Kaszownika, Laboratorium amunicyjne z baterią przy ul. Dobrzyńskiej - unikalne w skali światowej budowle militarne z XIX wieku powinny być zagospodarowane na cele kulturalne	Obecnie budowle te stoją puste i narażone na działanie wandali. Są unikalnymi w skali światowej budowlami wpisanymi do rejestru zabytków. Ich zagospodarowanie na cele kulturalne i rekreacyjne spowoduje poprawienie wizerunku Starego Miasta w Toruniu i rozszerzenie oferty turystycznej miasta
	Mokre, Przy Kaszowniku	-	Modernizacja infrastruktury drogowej, parkingów, terenów zieleni	Zwiększenie liczby miejsc parkingowych, poprawa jakości dróg osiedlowych
	Na Skarpie	ul. Szosa Lubicka i ul. Przy Skarpie	Rewitalizacja lasu i dostosowanie do wymogów unijnych i BHP oraz dostosowanie do uprawniania różnych sportów np. biegania, turystyki pieszej i rowerowej oraz spacerów całymi rodzinami dla mieszkańców Torunia	Las jest niszczony przez spółdzielnie i należy go zrewitalizować, aby można było w nim uprawiać sport. Należy pamiętać, że ten las jest „płucami" Torunia
	Bydgoskie Przedmieście		Poprawa bezpieczeństwa, podniesienie estetyki poprzez dostosowanie do obecnie istniejących przepisów użytkowania budynków mieszkalnych. Zakres: wymiana instalacji gazowych, dotychczasowe rozwiązanie to skręcane na spawane; wymiana dźwigów osobowych	Mieszkamy w budynkach z lat pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych to przeważnie instalacje skręcane i mocno zużyte. Badania przewodów instalacji wykazują nieszczelności i zachodzi konieczność ich wymiany
		ul. Chopina 22, 24 i 26 w Toruniu	Kompleksowa rewitalizacja kamienic oraz ich otoczenia przy wyjątkowej ul. Chopina. Przy tej ulicy, która jest bardzo krótka znajdują się trzy piękne kamienice ul. Chopina 22 i 24 to bliźniacze kamienice, a Chopina 26 usytuowana w głębi wpisana jest indywidualnie do rejestru zabytków	Kompleksowa rewitalizacja całego zakątka ul. Chopina, miejsca gdzie jest spore nagromadzenie konfliktów społecznych, ubóstwa oraz degradacji pięknej zabytkowej architektury. Taka pomoc dla właścicieli kamienic powinna pozytywnie wpłynąć na estetykę otoczenia
		ul. Słowackiego 51 i ul. Konopnickiej 31	Rewitalizacja zabytkowych kamienic przy ul. Słowackiego 51 i Konopnickiej 31 wraz z przynależnościami. Rewitalizacja i przywrócenie świetności bogatej architekturze typowej dla Przedmieścia Bydgoskiego. Zakres: Remont elewacji, dachu, balkonów	Kamienica jest w złym stanie technicznym, a wspólnota mieszkaniowa nie ma wystarczających środków własnych by wykonać kapitalny remont kamienicy. Gmina Miasta Torunia ma spory udział w kamienicy, a mieszkania będące własnością GMT są wynajmowane najemcom
		Osiedle Gagarina	Zwiększenie poczucia wartości osób zamieszkujących osiedle Gagarina poprzez poprawę estetyki zdegradowanego otoczenia w szczególności pieszo-jezdni przy ulicy Fałata i pieszo-jezdni przy	Zniszczone pieszo-jezdnie, co stanowi niebezpieczeństwo dla osób starszych i dzieci

			szkole przy ul. Gagarina	
		ul. Bydgoska	Odświeżenie zabytkowej elewacji budynku przy ul. Bydgoskiej 68. Oczyszczenie jasnej cegły z graffiti i brudu	Dawniej dzielnica Bydgoskie posiadała najpiękniejsze budynki w mieście. Niestety z czasem podupadły, ich stan techniczny pogorszył się, a elewacje budynków przestały wyglądać imponująco. Dzielnica objęta jest ochroną konserwatorską
		Park Miejski	Organizacja wydarzeń integracyjnych i rekreacyjno-sportowych dla mieszkańców, np.: geocaching, jako optymalna forma spędzania wolnego czasu	Zwiększenie aktywności mieszkańców i integracji społecznej, przy wykorzystaniu dostępnej infrastruktury, przyrody, zabytków oraz nowoczesnej technologii np. (GPS)
	Jakubskie Przedmieście	ul. Studzienna 7-13	Remont elewacji budynków położonych przy ul. Studzienna 7, Studzienna 9/Antczaka 58, Studzienna 13. Budynki stanowią przykład budownictwa z tzw. pruskiego muru. Ponieważ są to budynki czynszowe, a najemcy nie zawsze płacą - mają zaległości, w związku z tym właściciel nie ma pieniędzy na remont	Odnowione budynki mogłyby stanowić wizytówkę Jakubskiego Przedmieścia, tym bardziej, że znajdują się w dobrym punkcie niedaleko sklepu Lidl
	Stare Miasto		Rewitalizacja całej płyty Starego Rynku, postawienie na odważny projekt - w końcu to wizytówka naszego miasta Budowa parkingów - wokół strefy staromiejskiej	Ożywienie Starego Rynku, który obecnie obumiera, coraz mniej ludzi spędza na nim czas. Nie wystarczy wymiana nawierzchni. Odważna realizacja w tej przestrzeni da szansę na ożywienie tego miejsca, ale jednocześnie muszą być zapewnione miejsca parkingowe
			Czystość i bezpieczeństwo miasta pod każdym względem - zorganizowanie akcji sprzątania miasta wśród mieszkańców Torunia i właścicieli posesji	Czystość Starego Miasta pod każdym względem, rozwiązanie problemów z porzucaniem zwierząt, piękna wizytówka dla wielu turystów
		Plac Teatralny	Odbudowa dawnego Teatru Miejskiego	Miasto potrzebuje teatru na miarę miasta wojewódzkiego i wraz z Operą stanowiłby doskonałą harmonię kulturalną na tym terenie
	Bielany	Osiedle św. Józefa	Celem byłoby uporządkowanie terenów zieleni i okolicznej infrastruktury. Las otaczający działki św. Józefa mógłby spełniać częściowo funkcje parkowe z ławeczkami, stolikami, miejscami z wybiegami dla psów, wybudowanie siłowni zewnętrznej	Zwiększenie aktywności mieszkańców, poprawa stanu zdrowia, zmiana wizualna otoczenia i zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców
	Koniuchy	Skrzyżowanie ulicy Legionów z trasą średnicową	Stworzenie zielonego skweru (posadzenie drzew i krzewów) na działce, na której do niedawna znajdował się płatny parking. W tej okolicy brakuje zieleni, a ten teren idealnie by się nadawał na zielony skwer	Zbyt mała powierzchnia terenów zieleni w pobliżu
	Mokre		Utworzenie terenu rekreacyjnego z placem zabaw dla osiedla Pod Dębową Górą	Osiedle pod Dębową Górą jest osiedlem o fatalnej opinii wśród mieszkańców okolicznych osiedli. Mieszkają tam ludzie niezamożni, dominują rodziny wielodzietne z licznymi problemami związanymi z nałogami i brakiem pracy
	Przy Kaszowniku	Ogrody Działkowe przy Kaszowniku	Przekształcenie Ogrodów Działkowych na ogólnodostępny park leżący w otulinie Starego Miasta oraz rewitalizacja stawu Kaszownik	W mieście jest mało urządzonych parków. Dzięki takiemu działaniu mógłby powstać ciąg parkowy od Dworca PKS do Parku przy ul. Waryńskiego. Dodatkowo zrewitalizowanie Kaszownika
	Na Skarpie	Teren od kościoła Kolbego do pętli tramwajowej	Stworzenie miejsca spotkań, wypoczynku dla osób starszych i młodzieży. Przekształcenie jednego z boisk w mini park, gdzie znalazłaby się np. fontanna, ławki, stolik do gry w szachy. W pobliżu boisk często są place zabaw, które możnaby połączyć, odnowić i stworzyć miejsce do wypoczynku	Na osiedlu Na Skarpie jest dużo boisk osiedlowych, są też orliki, dużo placów zabaw. Wszystko to jednak jest przeznaczone dla dzieci i młodzieży. Na osiedlu brakuje miejsca, gdzie dorośli i osoby starsze, mogłyby w wolny ciepły dzień się spotkać na świeżym powietrzu
		ul. Wyszyńskiego 6	Możliwość rewitalizacji "promenady" głównej pieszo jezdni na odcinku od ul. Ligi Polskiej do ul. Malinowskiego (wzdłuż ogrodzenia SP 32)	Możliwość czynnego oraz biernego odpoczynku mieszkańców osiedla bez podziału wiekowego

			teren wyposażony w ławeczki, wymieniona nawierzchnia itp. Siłownie zewnętrzne outdoor fitness	
			Ławki w miejscach spacerowych, szczególnie uczęszczanych przez mieszkańców (np. wzdłuż ulicy Konstytucji 3 Maja, Olimpijskiej, Ligi Polskiej - zwłaszcza na odcinku od ronda przy szpitalu). Zwiększenie liczby koszy na śmieci	Ławki są potrzebne ze względu na potrzeby starszych mieszkańców, jak i rodziców z małymi dziećmi.
			Rewitalizacja zabytkowego obiektu wpisanego w rejestr zabytków znajdującego się na terenach gminnych koło osiedla Na Skarpie, tj. Fortu I wraz z otoczeniem, czyli drzewostanem, stawami i linią Wisły, jako Historycznego Parku Kulturowego	Stworzenie warunków do ożywienia największego blokowiska w mieście, zabezpieczenie obiektu zabytkowego przed dewastacją w myśl Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
			Budowa ekranów izolacji akustycznej wzdłuż Szosy Lubickiej na odcinku zwartej zabudowy mieszkaniowej - od sklepu OBI, znajdującego się w pobliżu skrzyżowania ul. Szosa Lubicka z ul. Przy Skarpie do punktu Szosy Lubickiej na wysokości ul. Janusza Kusocińskiego	Izolowanie od hałasu; z każdym rokiem natężenie hałasu wywołanego ruchem pojazdów na ul. Szosie Lubickiej rośnie, ostatnio - powodowany jest coraz częściej przez motocyklistów. Ta dzielnica to jedna z "sypialni" Torunia
	Podgórz		Rewitalizacja przestrzeni zabytkowych Podgórza, kamienic przy ul. Poznańskiej oraz zabytkowych nagrobków na starym cmentarzu	
	Rubinkowo I	Grupa fortów I, II	Zagospodarowanie na cele kulturalne, klub ogólnodostępny, Oddział muzeum np. muzeum techniki i I wojny światowej, rozbudowa ogrodu zoologicznego	Teren wpisany do rejestru zabytków. Unikalny w skali światowej zespół fortyfikacji z zachowanymi mechanizmami wież pancernych, których konstrukcję oparto na pierwszym na świcie pancerniku MONITOR z wojny secesyjnej w Ameryce. Dobrze zachowane formy ziemne nadające się na zrobienie w nich muzeum
	Chełmińskie Przedmieście	ul. Bema	Budowa parkingumw miejscu zlikwidowanych ogródków oraz pilne dokończenie przebudowy ul. Bema	Poprawienie warunków życia i bezpieczeństwa mieszkańców osiedla oraz estetyki dzielnicy
		ul. Mohna / Kaliskiego	Zwiększona dla mieszkańców atrakcyjność Osiedla Chełmińskiego poprzez rozwój infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, jak również aktualizację obiektów wypoczynkowych dla dzieci. Dostosowanie osiedlowych parków do potrzeb posiadaczy psów/kotów	Życie w dzielnicy przede wszystkim sprowadza się do dojazdu do posesji. Poprzez zwiększenie atrakcyjności i stworzenie opcji na aktywne spędzanie wolnego czasu (zarówno sportowo, jak kulturalnie) będzie możliwe włączanie wielopokoleniowych relacji
		ul. Szosa Chełmińska / ul. Długa	Parkingi przy skrzyżowaniu ulic: Szosa Chełmińska i Długa	Brak parkingów w tej części miasta. Samochody stoją na jezdniach, co utrudnia jazdę szosami, a dodatkowo jest niebezpieczne. Jest to osiedle rozwijające się, z wieloma sklepami i brakiem parkingów
		Od ul. Bema do Cinema City (Czerwona Droga)	Ścieżka rowerowa od ul. Bema do Cinema City	Miasto wykonało piękne ścieżki rowerowe do Starego Miasta i Barbarki jednak wskazany fragment jezdni nie jest zrobiony, z uwagi na obietnice Galerii Solaris. Galeria nie wywiązuje się z obietnic, a mieszkańcy muszą jeździć ruchliwą ulicą
			Rewitalizacja terenu pomiędzy torami kolejowymi a ulicą Polną. Linia kolejowa na dworzec Toruń-Północ jest nieczynna. Konieczne są ustalenia dotyczące jej dalszej eksploatacji z podaniem czasokresu zamknięcia	Teren pomiędzy torami kolejowymi a ulicą Polną na odcinku od skrzyżowania z ulicą Szosa Chełmińska do ulicy Ugory jest zaniedbany Istnieje pilna potrzeba jego zagospodarowania
	Stawki		Plac zabaw/siłownia na powietrzu przy ul. Hallera/ul. Plebiscytowa	Miasto często zapomina o lewobrzeżnej części Torunia. Brakuje wielu ciekawych miejsc. Najlepiej zacząć od najmłodszych mieszkańców. Przy ul. Hallera/ul. Plebiscytowej jest wiele niezagospodarowanych terenów, a przy tym dość bezpiecznych
	Wrzosy	Teren leśny przy ul. Słowiczej	Budowa leśnego placu zabaw dla dzieci wraz z ławkami, co stworzyłoby miejsce do wspólnego spędzania czasu dla mieszkańców	Dzielnica Wrzosy I, skupisko niewielkich działek zabudowanych domami jednorodzinnymi, nie posiada żadnego miejsca, które stwarzałoby

			dzielnicy oraz ich dzieci. Obecnie dzielnica Wrzosy I nie posiada żadnego miejsca, które spełniałoby tego typu funkcję, a tereny leśne są zaniedbane	możliwość integracji mieszkańców i ich dzieci. Najbliższa tego typu infrastruktura znajduje się przy szkole przy Szosie Chełmińskiej
Koronowo		Ul. Pomianowskiego 4	Kompleksowy remont elewacji eksperymentalnego bloku - budynku wielorodzinnego	Przeciwdziałanie postępującej degradacji budynku, poprawa właściwości termoizolacyjnych i obniżenie kosztów eksploatacji, poprawa stanu zachowania tkanki mieszkaniowej, wzrost komfortu życia mieszkańców
		Park Grabina	Zagospodarowanie turystyczne Parku Grabina. Uregulowanie w zakresie gospodarki wodnej - odwodnienie, stabilizacja osuwisk, wytyczenie i budowa ścieżek rowerowych i pieszych itp.	Teren o dużych walorach przyrodniczych, którego potencjał warto wykorzystać
	Południowo-zachodnia część miasta		Zagospodarowanie i ożywienie terenów położonych wzdłuż przebiegającej przez miasto rzeki Brdy, uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej obszaru, poprawa stanu czystości rzeki, udostępnienie mieszkańcom przestrzeni publicznych wzdłuż rzeki na cele rekreacyjne	Rozwiązanie problemu odprowadzania wód gruntowych w obrębie obszaru analizy, zagospodarowanie i udostępnienie niewykorzystanych dotychczas atrakcyjnych terenów wzdłuż przebiegającej przez miasto rzeki Brdy, poprawa jakości życia mieszkańców
		ul. Ogrodowa	Miejsce wypoczynku i możliwości spaceru (mały park rekreacyjno-wypoczynkowy)	Brak terenów zieleni w najbliższym otoczeniu
Szubin		Ulica Rynek	Renowacja elewacji budynków wokół rynku	Inwestycja ta była już zaplanowana przy przebudowie płyty rynku i ulic przyległych, niestety, niedotrzymana. Przez co projekt zmniejszył się o kilkaset tysięcy złotych
		Ruiny zamku Sędziwoja VI Pałuki	Realizacja projektu dotyczącego odbudowy ruin zamku i zagospodarowania ich na Centrum Kultury. Projekt przedstawiony już mieszkańcom, jako praca dyplomowa studenta architektury	
		Ulica 3 Maja	Wykorzystanie terenu leżącego odłogiem za blaszanym ogrodzeniem	W tym miejscu mógłby powstać dość spory parking, czy komisariat Policji . Teren w centrum miasta jest od wielu lat ogrodzony blaszanym ogrodzeniem i kompletnie niewykorzystany, zarastający trawą
		Osiedle Spółdzielcze	Przebudowa/naprawa drogi osiedlowej przy ulicy Dąbrowskiego	Dotrzymanie słowa mieszkańcom. Dotyczy to naprawy nawierzchni i chodników, które mają już długą historię
Kowalewo Pomorskie		ul. Dworcowa	Remont PKS Główny Kowalewo Pom. Poprawa oświetlenia, dodatkowe dwa zadaszone przystanki, albo wykorzystanie starej stacji kolejowej na poczekalnie, nowy chodnik i zasadzenie kilku roślin. Miałoby to na celu poprawę bezpieczeństwa i wygody	W godzinach wieczornych jest tam ciemno, chodnik jest nie równy, w zimę nie ma gdzie się schować przed śniegiem. Dzięki remontowi ulicy byłoby bezpieczniej i ładniej
		Centrum Rekreacji i Sportu	Budowa 2 kortów tenisowych	Tenis ziemny jest w gminie dość popularny, przydałyby się jeszcze co najmniej 2 korty, aby można było przyjechać i być pewnym, że zawsze będzie miejsce. Po za tym 1 kort mógłby posiadać nawierzchnie trawiastą
		ul. Odrodzenia 5	Wyremontowanie zabytkowego budynku i stworzenie w nim miejsca dla młodych ludzi, gdzie mogliby spędzać wolny czas	
	Całe miasto		Poprawa oświetlenia ulicznego	Projekt przyczyni się do promowania strategii niskoemisyjnej oraz do poprawy jakości życia mieszkańców
	Rynek		Rewitalizacja kamienic na terenie miasta (wokół rynku)	Projekt przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców oraz estetyki miasta
			Modernizacja budynków popegeerowskich, z przeznaczeniem na budynki mieszkalne	Projekt przyczyni się do odnowienia zdegradowanych budynków i poprawy jakości życia mieszkańców
			Utworzenie zielonych ścieżek	Projekt przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców, zwiększenia ich bezpieczeństwa oraz propagowania zdrowego stylu życia

			Rewitalizacja terenów zieleni	Projekt przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców i podniesienia estetyki miejscowości
			Zagospodarowanie dworców na cele rekreacyjno-turystyczne	Projekt przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców, rozwoju sportu i turystyki, zwiększenia estetyki miejscowości
	Całe miasto		Zagospodarowanie terenu poprzez budowę amfiteatru wraz z infrastrukturą towarzyszącą	Projekt przyczyni się do integracji i aktywizacji mieszkańców
	Całe miasto		Realizacja programu pn.: „Koniec z biernością”	Projekt przyczyni się do walki z ubóstwem, bezrobociem, alkoholizmem i przemocą w rodzinie, wpłynie na mobilizację mieszkańców do podjęcia pracy
	Całe miasto		Realizacja programów dla osób starszych i niepełnosprawnych	Projekt przyczyni się do poprawa jakości życia osób starszych i niepełnosprawnych oraz mobilizacji do aktywnego uczestnictwa w życiu wspólnoty mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

5. Podsumowanie

Przeprowadzone badanie potrzeb rewitalizacyjnych miast Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego pozwala określić główne problemy dotyczące miejsca zamieszkania, z jakimi spotykają się mieszkańcy BTOF. Na podstawie analizy ocen, zanotowano, iż poziom zadowolenia z zamieszkania w danych częściach miast kształtuje się na poziomie średnim. Nie odnotowano znaczących różnic w ocenie zadowolenia z zamieszkania w poszczególnych miastach.

We wszystkich miastach najczęściej wskazywane zostały problemy ze złym stanem infrastruktury drogowej, brakiem parkingów, placów zabaw dla dzieci, miejsc kultury i rekreacji, zaniedbaną strukturą budynków oraz źle zagospodarowanymi terenami zieleni.

Respondenci zgodnie wypowiadali się odnośnie najważniejszych potrzeb, na które powinno przeznaczyć się środki finansowe. We wszystkich analizowanych miastach, respondenci wskazywali, że najwięcej pieniędzy powinno zostać przeznaczone na rewitalizację miejskich terenów zieleni. Dodatkowo w Bydgoszczy i Toruniu uznano, że najmniej funduszy powinno zostać przeznaczonych na rewitalizację przestrzeni zabytkowych. W przypadku Torunia zauważono w tym zakresie niespójność w ankietach, gdyż wcześniej respondenci wskazywali, że na tym obszarze występują duże potrzeby rewitalizacyjne. W pozostałych miastach według ankietowanych najmniej środków powinno zostać przeznaczonych na rewitalizację społeczną (np. organizację imprez kulturalnych, kursów zawodowych dla osób bezrobotnych i zajęcia pozalekcyjne dla uczniów).

Najbardziej aktywni mieszkańcy w zakresie chęci zgłaszania propozycji projektów to mieszkańcy Bydgoszczy. Projekty dotyczyły najczęściej tych samych obszarów, na których wcześniej wskazywano najwięcej problemów. Propozycje dotyczyły najczęściej:

- Budowy i rewitalizacji dróg miejskich
- Rewitalizacji terenów zieleni i przekształcaniu ich na miejsca sportowo-rekreacyjne
- Tworzenia miejsc kultury i rekreacji, jako miejsc spotkań dla mieszkańców w każdym wieku
- Renowacji budynków

Jako uzasadnienia realizacji projektów respondenci najczęściej wskazywali poprawę jakości życia mieszkańców, poprawę bezpieczeństwa w okolicy oraz konieczność wykonania poszczególnych działań od wielu lat.